

STANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**XIX. YÜZYIL STANBUL KENTSEL DÖNÜŞÜMÜNDE
ÜSKÜDAR VE KORUMA SORUNLARI**

**DOKTORA TEZ
Alidost ERTUĞRUL**

Anabilim Dalı, : Mimarlık

Program, : Restorasyon

HAZİRAN 2011

**XIX. YÜZYIL STANBUL KENTSEL DÖNÜŞÜMÜNDE
ÜSKÜDAR VE KORUMA SORUNLARI**

**DOKTORA TEZ
Alidost ERTUĞRUL
(502022151)**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 02 Şubat 2010

Tezin Savunulduğu Tarih : 20 Haziran 2011

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. K. Kutgün EYÜPGÖLLER (T Ü)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Nur AKIN (K Ü)
Prof. Dr. Ahmet ERSEN (T Ü)
Doç. Dr. M. Cengiz CAN (YTÜ)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU (Ü)**

HAZİRAN 2011

ÖNSÖZ

Bu çal, man,n ba lang,c, doktora dersi olarak Say,n Hocam Prof. Dr. Nur Ak,n taraf,ndan verilen õXIX. Yüzy,l,da stanbulö dersi kapsam,nda õXIX. yüzy,lda Üsküdarö konulu ödev çal, mas,yla olmu tur. lerleyen süreçte konunun ödev çal, mas, kapsam,n,n çok üzerindeki geni li i ve ilgi çekicili i doktora tez çal, mas, için konu üzerinde yo unla mam, sa lad,. Bu çal, ma kapsam,nda XIX. yüzy,la kadar Geleneksel Osmanl, kenti niteli ini koruyan Üsküdar yerle iminin, Bat,l,la ma sürecinde geçirdi i dönü ümün ortaya konulmas,, ard,ndan Üsküdar kentsel dokusunun günümüze kadar ki dönü ümü ve koruma sorunlar, ortaya konulmaya çal, ,lm, t,r.

Tez çal, mamda, tez dan, man,m Prof. Dr. Kutgün Eyüpgillerön zaman zaman temposu dü en çal, ma sürecinde te vik eden, yönlendiren çabalar, ve teze katk,lar, benim için özel önem ta ,maktad,r. Sevgili Hocalar,m Prof. Dr. Nur Ak,n ve Ahmet Vefa Çobano luğunun teze katk,lar, ve motive edici destekleri içinde ayr,ca te ekkür ederim.

Tez çal, mas, ile bütün e itim hayat,m boyunca bana verdikleri destek ve huzurlu aile ortam, için ba ta Anne ve Babam olmak üzere aileme ne kadar te ekkür etsem azd,r.

Bu tez çal, mas, ki isel çaban,n yan, s,ra farklı kurum, kurulu ve ki ilerin deste i ile ortaya ç,km, t,r. Ar iv, belge, kitap konusunda yard,mc, olan Üsküdar Belediyesinin farklı birimlerindeki tüm çal, anlar,na, VI. Nođu KTVKK müdürü Serdar Tu rul beyö ve kurul çal, an, Salih Atmacaöya kurul dosyalar,n, incelemem konusunda gösterdikleri yard,mlar için te ekkür ederim. Üsküdar Ermeni Cemaatine ait yap,lar, incelemem ve foto raflamam konusunda yard,mc, olan Hayk Ni an beyö, Gülhane Askeri T,p Akademisi Hastanesi ile Çaml,ca Gö üs Hastal,klar, Hastanesi bahçesi içerisinde yer alan kö kleri inceleme konusundaki yard,mlar,ndan dolayı, GATA komutanl, ,na, eski belgelerin okunmas,ndaki deste i için Üzeyir Karata öa ve Dr. Aras Neftçiöye, XIX. yüzy,l yap,lar, katalog çal, mas, için yard,mlar,ndan dolayı, Esra Kudde ve rem Nardereliöye, foto raf ve kaynak deste i veren Fatma Ku ve Murat K,y,c,öya ayr, ayr, te ekkür ederim.

Üsküdarön XIX. yüzy,lda geçirdi i dönü ümün tek yap, ve kentsel doku baz,nda incelendi i bu çal, man,n ara t,rmac,lara faydal, olmas,n, dilerim.

ubat 2010

Alidost Ertu rul

Y. Mimar

Ç NDEK LER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iii
Ç NDEK LER.....	v
KISALTMALAR	xi
Ç ZELGE L STES	xiii
EK L L STES	xv
ÖZET.....	xxix
SUMMARY.....	xxxi
1. G R	1
1.1 Çal, man,n Amac, ve Kapsam,.....	2
1.2 Çal, man,n Yöntemi	5
2. XIX. YÜZYILA KADAR OSMANLI KENT DOKUSUNUN OLU UMU	7
2.1 Osmanl, Kentinin n as,nda Vak,f ve maret Sistemi	13
2.2 stanbul Kent Dokusunun Osmanl, Devrindeki Geli imi.....	15
3. ÜSKÜDARIN TAR H VE SOSYAL YAPISI	25
3.1 Üsküdar Tarihi	25
3.2 Üsküdarın Sosyo ó Ekonomik Yap,s, ...	28
3.3 Üsküdarın XIX. Yüzy,la Kadar Fiziksel Geli imi	34
4. XIX. YÜZYIL ÜSKÜDAR YAPILARI	43
4.1 Dini Yap,lar.....	45
4.1.1 Külliyeleer	45
4.1.1.1 Altunizade Camisi ve Külliyesi	45
4.1.1.2 Selimiye Külliyesi.....	51
4.1.2 Camiler ve Mescidler.....	57
4.1.2.1 Abdülbaki Efendi Camii ve S,byan Mektebi.....	57
4.1.2.2 Ahmed Çelebi Camisi (Mescidi).....	60
4.1.2.3 Çak,rc,ba , (Do anc,lar) Camisi.....	63
4.1.2.4 Defterdar Tahir A a (Harem skele) Camisi	67
4.1.2.5 Fatih Sultan Mehmet Camisi	71
4.1.2.6 Fevziye Hatun (Bülbülderesi) Camisi	75
4.1.2.7 Faik Pa a Camisi	78
4.1.2.8 Gülfem Hatun Camisi.....	80
4.1.2.9 Hüsrev A a Camisi	83
4.1.2.10 Hac, Hesna Hatun Mescidi	85
4.1.2.11 hsaniye Camisi.....	87
4.1.2.12 Karacaahmet (Fethi Ahmet Pa a) Camisi.....	91
4.1.2.13 Kaymak Mustafa Pa a (Kaptan Pa a) Camisi.....	94
4.1.2.14 Kumru Mescidi (Abdi Efendi Mescidi).....	98
4.1.2.15 Nuh Kuyusu (Cevri Kalfa) Camisi.....	101
4.1.2.16 Pa aliman, Camisi (Silahdar Abdurrahman A a Camisi)	103
4.1.2.17 Tava i Hasan A a Camisi.....	106

4.1.2.18 Üryanizade Mescidi	110
4.1.3 Tekkeler ó Türbeler	113
4.1.3.1 Afganlar Tekkesi (Kalenderhane- Afganiler).....	113
4.1.3.2 Aziz Mahmud Hüdai Tekkesi Külliyesi.....	119
4.1.3.3 Çamlıca, Mehmet Efendi Tekkesi	126
4.1.3.4 Çiçekci Tekkesi (Küçük Selimiye Camii).....	129
4.1.3.5 Devati Mustafa Efendi Tekkesi (Bey Camisi)	134
4.1.3.6 Fenayi Tekkesi (Yaldızlı, Tekke) Mescidi.....	140
4.1.3.7 İbrahim Edhem Paşa Türbesi.....	143
4.1.3.8 Karacahmet Türbesi ó Ziyabey Sebili.....	146
4.1.3.9 Nasuhi Mehmed Efendi Tekkesi (Camisi)	150
4.1.3.10 Özbekler Tekkesi	154
4.1.3.11 Üsküdar Mevlevihanesi.....	159
4.1.4 Kiliseler	164
4.1.4.1 Ayios Pandeyimo (Pantelemion) Kilisesi	164
4.1.4.2 Ayios Yeorgios (Yeoryios) Rum Ortodoks Kilisesi	167
4.1.4.3 Profiti İliya Rum Ortodoks Kilisesi (Başlarbaşı)	170
4.1.4.4 Surp Garabet Ermeni Kilisesi.....	173
4.1.4.5 Surp Haç Ermeni Kilisesi	178
4.1.4.6 Surp Krior Lusaroviç Ermeni Kilisesi	182
4.1.5 Sinagoglar	185
4.1.5.1 Büyük Sinagog (Beth Yaakov Sinagogu)	185
4.1.5.2 Küçük Sinagog (Virane Sinagogu).....	188
4.2 Çeşmeler ve Sebiller	190
4.2.1 Abdülmecid Meydan (Tazıcılar- Beylik) Çeşmesi	190
4.2.2 Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi	194
4.2.3 İhsaniye Çeşmesi.....	198
4.2.4 İsa Paşa Çeşmesi (İhsaniye Çeşmesi)	201
4.2.5 İsa Paşa (Miskinler) Çeşmesi	204
4.2.6 Mahmut II Çeşmesi (Kuruçeşme)	208
4.2.7 Mahmut II Çeşmesi (Nuhkuyusu).....	211
4.2.8 Seyhülislam Arif Hikmet Bey Sebili (çeşme, sebil, hazire).....	213
4.2.9 Ümmü Gülsüm Çeşmesi.....	217
4.3 Eğitim Yapılar, ...	220
4.3.1 Başlarbaşı, Profiti İliya Rum Okulu	220
4.3.2 Baytar Mektebi.....	223
4.3.3 Cemeran Ermeni İlkokulu.....	225
4.3.4 Mekteb-i Tıbbiye.....	229
4.3.5 Nersesyan Yermonyan Ermeni Okulu.....	231
4.3.6 Surp Haç Ermeni Lisesi.....	234
4.3.7 Selamsız Saint Vincent De Paul Fransız Okulu.....	238
4.3.8 Selamsız Sante Marie Fransız Okulu	242
4.3.9 Topkapı, Atik Valide Rühiyesi.....	245
4.3.10 Üsküdar Amerikan Koleji.....	249
4.4 Karakollar ve Askeri Yapılar.....	252
4.4.1 Altunizade Karakolu.....	252
4.4.2 Çinili Karakolu.....	254
4.4.3 Nakka tepe Karakolu	258
4.4.4 Paşaliman, Karakolu.....	260
4.4.5 İsmail Paşa Karakolu	263

4.4.6 Selimiye K, las,.....	266
4.5 Sa lık Tesisleri.....	273
4.5.1 Haydarpa a Askeri Hastanesi.....	273
4.5.2 Haydarpa a Numune Hastahanesi	277
4.5.3 Üsküdar Tebhirhanesi	280
4.5.4 Zeynep Kamil Hastanesi	283
4.6 Kö k ve Kas,rlar.....	288
4.6.1 Abdülaziz Av Kö kü.....	288
4.6.2 Abdülmecid Efendi Kö kü.....	292
4.6.3 Adile Sultan Kasr, ...	296
4.6.4 Balyan Kö kü (Vas,f Pa a Kona ,).....	299
4.6.5 Çaml,ca Askeri Hastahanesi Av Kö kü.....	302
4.6.6 Çaml,ca Askeri Hastahanesi Kad,nlar Kö kü.....	304
4.6.7 Eczac, Mustafa Nevzat Bey Kona , ...	306
4.6.8 Fethi Ahmet Pa a Yal,s,.....	308
4.6.9 K,z Kulesi	310
4.6.10 Mabeynci Haf,z Mehmet Efendi Kona , (Köprülü Konak)	312
4.6.11 Salacak Çürüksulu Yal,s, ...	314
4.6.12 Üryanizade Cemil Molla Kö kü.....	316
4.7 Depolama, Sanayi Tesisleri ve skeleler.....	318
4.7.1 Kuzguncuk Gazhanesi	318
4.7.2 Pa aliman, Hububat Ambarlar, ...	322
4.7.3 Pa aliman, Unde irmeni.....	325
4.7.4 Salacak skelesi	327
4.8 Hamamlar.....	329
4.8.1 cadiye Da Hamam, ...	329
4.9 Park, Bahçe ve Dikilita lar	332
4.9.1 Ac,badem II Mahmut Ni anta , ...	332
4.9.2 Do anc,lar Park,.....	335
4.9.3 Millet Bahçesi.....	338
4.10 Dini Yap,lar.....	339
4.10.1 Cami ve Mescidler.....	339
4.10.1.1 Kavak skelesi Cami.....	339
4.10.1.2 Salacak skele Camisi.....	342
4.10.2 Tekkeler ve Türbeler.....	345
4.10.2.1 Cennet Efendi Türbesi	345
4.10.2.2 Etyemez (Ekmek Yemez) Tekkesi.....	347
4.10.2.3 Ha im Efendi (Band,rnal,) Tekkesi.....	350
4.10.2.4 Kartalbaba Tekkesi.....	353
4.10.2.5 Nuhkuyusu Bezcizade Muhittin Efendi Tekkesi (Sal, Tekkesi)	356
4.10.2.6 Sand,kç, Ethem Efendi Tekkesi	358
4.11 E itim Yap,lar, ...	361
4.11.1 Fevziye Mektebi (Ebe Hafize Han,m Mektebi)	361
4.11.2 Nuhkuyusu Harmanlık Numune Mektebi	363
4.11.3 Nuhkuyusu nas Rü diye Mektebi.....	365
4.11.4 Üsküdar K,z Sanayi Mektebi	367
4.12 Kamu Yap,lar, ve Karakollar	370
4.12.1 Arapzâde (cadiye) Karakolu	370
4.12.2 Atpazar, Karakolu.....	372
4.12.3 Ayazma Karakolu	373

4.12.4 Ba larba , Karakolu	377
4.12.5 Çiçekçi Karakolu.....	379
4.12.6 Harem skelesi Karakolu	380
4.12.7 Karacaahmet Karakolu	381
4.12.8 Kuzguncuk Karakolu.....	383
4.12.9 Nakka baba Karakolu.....	386
4.12.10 Nuhkuyusu Karakolu.....	388
4.12.11 Servilik Karakolu	391
4.12.12 Üsküdar Merkez Karakolu.....	393
4.12.13 Üsküdar Mutasarrıflı , ...	396
4.13 Sa lık Tesisleri.....	398
4.13.1 Miskinler Tekkesi.....	398
4.14 Kö k ve Kasırlar	401
4.14.1 Altunizâde smail Pa a Kö kü	401
4.14.2 Hüseyin Avni Pa a Yalıs, ...	404
4.15 Depolama, Sanayi Tesisi veDi er Teknik Yapı,lar	407
4.15.1 Atpazar, Han, ...	407
4.15.2 Harem Salhanesi.....	410
4.15.3 Kavak skelesi Askeri Fırın	412
4.16 E lence Yapı,lar,.....	415
4.16.1 Aziziye (Osmanlı) Tiyatrosu.....	415
4.16.2 Ba larba , (Beylerolu) Tiyatrosu	418
4.16.3 Dilkü â Tiyatrosu	420
5. OSMANLIDA BATILILA MA HAREKETLER , KENTSEL DOKUDAK	
ETKİLER VE ÜSKÜDARDAKİLER	421
5.1 Ekonomik ve Sosyokültürel De ğişimler	427
5.2 Batılı, İslami ve Modernleşme Hareketlerini Ba latan Etkenler.....	432
5.2.1 Saray ve çevresinin etkileri.....	433
5.2.2 Yabancılar ve gayrimüslimlerin etkileri.....	437
5.3 Kentsel Planlama ve Mimarideki De ğişimler	440
5.3.1 İdari Yapıdaki De ğişimler	442
5.3.1.1 Belediye idaresinin kurulması, ...	446
5.3.1.2 Ebnîye nizamnameleri ve Üsküdar'daki etkileri	454
5.4 Ulaşımındaki De ğişimler.....	461
5.5 Semt Ölçe ğindeki De ğişimler.....	467
5.6 Yapı, Ölçe ğinde De ğişimler ve Yeni Yapı, Tipleri	477
5.6.1 Dini Yapı,lar:	478
5.6.2 Çe şmeler ve Sebiller:.....	482
5.6.3 Eğitim Yapı,lar,:.....	484
5.6.4 Kamu Yapı,lar,, Karakollar ve Askeri Yapı,lar:	489
5.6.5 Sa lık Tesisleri:.....	492
5.6.6 Kö kler, Kasırlar ve Di er kamet Yapı,lar,.....	495
5.6.7 Depolama, Sanayi Tesisleri, skeleler ve Ticaret yapı,lar,:.....	500
5.6.8 Hamamlar:	503
5.6.9 Park, Bahçe ve Dikilitaşlar:	504
5.6.10 E lence Yapı,lar,:.....	506
5.6.11 Oteller, Konaklama yapı,lar,:.....	510
6. KENTSEL DÖNÜ ŞÜM ETKİLERİ VE KORUMA SORUNLARI.....	513
6.1 Üsküdar Kentsel Dokusunu De ğiştiren Etkenler	514
6.1.1 Yangınlar	514

6.1.2 Depremler.....	522
6.1.3 mar Faaliyetleri	522
6.2 Üsküdar Kentsel Dönümünün XIX. ve XX. Yüzyıl Haritaları, Üzerinden ncelenmesi	527
6.2.1 Selimiye	530
6.2.2 Üsküdar Tarihi Merkez.....	532
6.2.3 Ba larba ,.....	533
6.2.4 cadiye.....	535
6.2.5 Kuzguncuk	536
7. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	539
KAYNAKLAR.....	547
EKLER.....	559
ÖZGEÇM	607

KISALTMALAR

A.B.D.	: Anabilim Dal,
bkz.	: Bak,n,z
BOA	: Ba bakanl,k Osmanl, Ar ivleri
BDK	: Beyaz,t Devlet Kütüphanesi
C.	: Cilt
D A	: Diyanet slam Ansiklopedisi
F.	: Foto raf
H.	: Hicri
A	: Tarih Vakf, stanbul Ansiklopedisi
BB	: stanbul Büyük ehir Belediyesi
TÜ	: stanbul Teknik Üniversitesi
KTVKK	: Kültür Tabiat Varl,klar,n, Koruma Kurulu
m.	: Metre
M.	: Miladi
Mad.	: Madde
M.Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
MÜ	: Marmara Üniversitesi
MSÜ	: Mimar Sinan Üniversitesi
MSGSÜ	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
OBAAM	: Osmanl, Bankas, Ar iv ve Ara t,rma Merkezi
s., sf.	: Sayfa
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
ÜB	: Üsküdar Belediyesi
YTÜ	: Y,ld,z Teknik Üniversitesi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : XVI. yüzyılda İstanbul'daki mahalle ve vakıf sayıları	19
Çizelge 3.1 : 16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar Mahalle ve Hane Sayıları	29
Çizelge 3.2 : İstanbul Fırın/Ekmekçi Dükkanları	30
Çizelge 3.3 : İstanbul Mumcu Dükkanları, 1083/1672	30
Çizelge 3.4 : Farklı tarihlerde Üsküdar'da çalınan kayıplar	31
Çizelge 5.1 : 1830 yılı İstanbul nüfusuna ilişkin rakamlar	430
Çizelge 5.2 : İstanbul bütününde farklı dinlere göre yapılmış nüfus tespitleri	431
Çizelge 5.3 : Üsküdar için yapılabilecek nüfus tespitleri	431
Çizelge 5.4 : 1897 yılı bölgelere göre İstanbul nüfusu	431
Çizelge 5.5 : Farklı Tarihlerde Üsküdar'da Çalınan Kayıplar	463
Çizelge 5.6 : Günümüze Ulaşan XIX. yy. Dini Yapılar	480
Çizelge 5.7 : Günümüze Ulaşmayan XIX. yy. Dini Yapılar	482
Çizelge 5.8 : Günümüze Ulaşabilen XIX. yy. Üsküdar Çeşme ve Sebilleri	483
Çizelge 5.9 : Günümüze Ulaşan XIX. yy. Eğitim Yapıları	487
Çizelge 5.10 : Günümüze Ulaşmayan XIX. yy. Eğitim Yapıları	487
Çizelge 5.11 : Günümüze Ulaşan XIX. yy. Kamu Yapıları, Karakollar, ve Askeri Yapılar	490
Çizelge 5.12 : Günümüze Ulaşmayan XIX. yy. Kamu Yapıları, Karakollar, ve Askeri Yapılar	491
Çizelge 5.13 : Günümüze Ulaşabilen XIX. Salk Tesisleri	495
Çizelge 5.14 : Günümüze Ulaşmayan XIX. yy. Salk Tesisleri	495
Çizelge 5.15 : Günümüze Ulaşabilen XIX. yy. Kök, Kasır ve Dişer kâmet Yapıları	499
Çizelge 5.16 : Günümüze Ulaşmayan XIX. yy. Kök, Kasır ve Dişer kâmet Yapıları	500
Çizelge 5.17 : Günümüze Ulaşabilen XIX. yy. Depolama, Sanayi Tesisleri, skeleler ve Ticari Yapılar	503
Çizelge 5.18 : Günümüze Ulaşmayan XIX. yy. Depolama, Sanayi Tesisleri, skeleler ve Ticari Yapılar	503
Çizelge 5.19 : Günümüze Ulaşabilen XIX. yy. Hamam Yapıları	504
Çizelge 5.20 : Günümüze Ulaşabilen XIX. yy. Park, Bahçe ve Dikilitaşlar	506
Çizelge 5.21 : Günümüze Ulaşmayan XIX. yy. Emlence Yapıları	509
Çizelge 6.1 : XVIII. yüzyıl Üsküdar Yangınları	519
Çizelge 6.2 : XIX. yüzyıl Üsküdar Yangınları	520
Çizelge 6.3 : XX. yüzyıl Üsküdar Yangınları	521

EK L L STES

Sayfa

ekil 1.1 : Belirlenen Çal, ma Alan,n,n Halihaz,r Haritadaki Konumu	3
ekil 1.2 : Üsküdar Mahalle S,nrlar, ...	4
ekil 2.1 : XVI. Yüzy,lda stanbul, Piri Reis, 1526	20
ekil 3.1 : Marmaray Kaz,lar,nda Ortaya Ç,kan apel	35
ekil 3.2 : 1584 Tarihli Lokman Çelebi Minyatüründe Üsküdar	37
ekil 3.3 : Kavak Saray,, J. B. Hilair,.....	38
ekil 3.4 : 1776-1786 Tarihli Kauffer Haritas, ...	40
ekil 3.5 : Sultantepe'den Do anc,larœa Bak, A. I. Melling XVIII. yüzy,l sonu	42
ekil 4.1 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	45
ekil 4.2 : Pervititch K,lavuz Haritas,œnda Yap,n,n Konumu	47
ekil 4.3 : Caminin Giri Yönünden Görünü ü	48
ekil 4.4 : Tophanelio lu Caddesi'nden Dükkanlar,n Görünü ü	48
ekil 4.5 : M. 1865 (H.1282) tarihli Eski Krokiye Göre Külliye	49
ekil 4.6 : Külliye Plan, Görünü ler.....	49
ekil 4.7 : Hamam Kesiti	50
ekil 4.8 : Hamam Kubbe Detay Görünü ü	50
ekil 4.9 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	51
ekil 4.10 : Alman Mavileri Haritas,œnda Selimiye Külliyesi	52
ekil 4.11 : Pervititch Haritas,œnda Selimiye Külliyesi	53
ekil 4.12 : Abdülhamit Albümlerinde Selimiye Camii.....	53
ekil 4.13 : Abdülhamit Albümlerinde Selimiye Camii.....	53
ekil 4.14 : Selimiye Camii Zemin Kat Plan,.....	54
ekil 4.15 : Eski Bir Gravürde Selimiye Camii	54
ekil 4.16 : Giri Kap,s, Yönünden Caminin Görünü ü	54
ekil 4.17 : Muvakkithane ve Hünkâr Kasr,œn,n Görünü ü	55
ekil 4.18 : Hamam S,cakl,k Eyvan,ndan Görünü	55
ekil 4.19 : Hamam Giri Kat, Plan,.....	56
ekil 4.20 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	57
ekil 4.21 : Alman Mavileri Haritas, ...	59
ekil 4.22 : S,byan Mektebi, Avlu Giri Kap,s, ve Cami Giri i, Minaresi	59
ekil 4.23 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	60
ekil 4.24 : Alman Mavileri Haritas, ...	61
ekil 4.25 : Pervititch Haritas, ...	61
ekil 4.26 : Ahmed Çelebi Camisi K.T.V.K.K. Ar ivi	62
ekil 4.27 : Giri Kap,s, Yönünden Görünü ü	62
ekil 4.28 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	63
ekil 4.29 : Alman Mavileri Haritas, ...	64
ekil 4.30 : Pervititch Haritas, ...	65
ekil 4.31 : Eski kartpostalda Do anc,lar Cami	65
ekil 4.32 : Eski kartpostalda Do anc,ba , Ahmet Pa a Türbesi ve Do anc,lar Cami	65
ekil 4.33 : Çak,rc,ba , Do anc,lar Cami	66

ekil 4.34 : Cami Giri Kap,s, ve Kitabesinden Detay	66
ekil 4.35 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	67
ekil 4.36 : Alman Mavileri Haritas, ...	68
ekil 4.37 : Pervititch Haritas, ...	69
ekil 4.38 : Bodrum Dükkanlar, ve Mihrap Cephesi	69
ekil 4.39 : Son Cemaat Yeri Önündeki Betonarme Ek (2006) ve Restorasyon sonras, durumu(2009).....	69
ekil 4.40 : Caminin Kesiti	70
ekil 4.41 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	71
ekil 4.42 : Alman Mavileri Haritas, ...	73
ekil 4.43 : Pervititch Haritas, ...	73
ekil 4.44 : Caminin Giri Yönünden Görünü ü	74
ekil 4.45 : Caminin Mihrap Yönünden Görünü ü	74
ekil 4.46 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	75
ekil 4.47 : Alman Mavileri Haritas, ...	76
ekil 4.48 : Yap,n,n tarihi bilinmeyen eski bir foto raf, ...	76
ekil 4.49 : Caminin Yoldan Görünü ü	77
ekil 4.50 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	78
ekil 4.51 : Caminin Mihrap Yönünden Görünü ü	79
ekil 4.52 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	80
ekil 4.53 : Pervititch Haritas,.....	81
ekil 4.54 : Yap,n,n Tarihi Belirsiz Eski Foto raf, Mihrap Yönünden	82
ekil 4.55 : Eski Yap, ve Son Devir Eklentisi	82
ekil 4.56 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	83
ekil 4.57 : Alman Mavileri Haritas, ...	84
ekil 4.58 : Mihrap Cephesinden Görünü	84
ekil 4.59 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	85
ekil 4.60 : Mescid'in Genel Görünü ü	86
ekil 4.61 : Kitabeden Detay	86
ekil 4.62 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	87
ekil 4.63 : Alman Mavileri Haritas, ...	88
ekil 4.64 : Pervititch Haritas, ...	89
ekil 4.65 : Caminin Genel Görünü ü	89
ekil 4.66 : Caminin Giri Kap,s, Yönünden Görünü ü	89
ekil 4.67 : Minareden Detay	90
ekil 4.68 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	91
ekil 4.69 : Pervititch Haritas, ...	92
ekil 4.70 : Cami ve çevresinin eski foto raf, tarihsiz	93
ekil 4.71 : Caminin Nuhkuyusu Caddesinden görünü ü	93
ekil 4.72 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	94
ekil 4.73 : Alman Mavileri Haritas, ...	96
ekil 4.74 : Pervititch Haritas, ...	96
ekil 4.75 : Minare Yönünden Caminin Görünü ü	97
ekil 4.76 : XIX. Yüzy,lda n a Edilmi Son Cemaat Yeri	97
ekil 4.77 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	98
ekil 4.78 : Pervititch Haritas, ...	99
ekil 4.79 : Yoldan Görünü	99
ekil 4.80 : Arslan A a çe mesi.....	100
ekil 4.81 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.....	101
ekil 4.82 : Pervititch Haritas, ...	102

ekil 4.83 : Cevri Kalfa Camisinin Yoldan Görünü ü	102
ekil 4.84 : Halihazır Haritada Yapı Konumu	103
ekil 4.85 : Alman Mavileri Haritası, ...	104
ekil 4.86 : Caminin Giri Cephesi Görünü ü	105
ekil 4.87 : Caminin Yan Görünü ü	105
ekil 4.88 : Halihazır Haritada Yapı Konumu	106
ekil 4.89 : Alman Mavileri Haritası, ...	107
ekil 4.90 : Pervititch Haritası, ...	108
ekil 4.91 : Caminin Zemin Kat Planı, ...	108
ekil 4.92 : Eski Foto rafta Caminin Görünü ü tarihsiz	109
ekil 4.93 : Tava i Hasan A a Camisi Giri Cephesi	109
ekil 4.94 : Halihazır Haritada Yapı Konumu	110
ekil 4.95 : Mescidin Görünü ü 1945	111
ekil 4.96 : Mescidin Harim Bölümü 1945	111
ekil 4.97 : Mescidin Denizden Görünü ü	112
ekil 4.98 : Mescidin Harim Bölümü	112
ekil 4.99 : Halihazır Haritada Yapı Konumu	113
ekil 4.100 : Alman Mavileri Haritası, ...	115
ekil 4.101 : Pervititch Haritası, ...	115
ekil 4.102 : Vaziyet Planı, TÜ Ö rencileri Tarafından Çizilmi 2004 Tarihli Rölöve	116
ekil 4.103 : Evi Birinci Kat Planı, 1991 Tarihli Rölöve	116
ekil 4.104 : Evi Güney Cephesi, 1991 Tarihli Rölöve.....	117
ekil 4.105 : Selamlık Kö kü Planı, 1974 Tarihli Rölöve.....	117
ekil 4.106 : Afganiler Tekkesi Kitabesi.....	117
ekil 4.107 : Tekkenin Evi Evinin Görünü ü (2006), Yangın Sonrası, (2009).....	118
ekil 4.108 : Halihazır Haritada Yapı Konumu	119
ekil 4.109 : Alman Mavileri Haritası, ...	122
ekil 4.110 : Pervititch Haritası, ...	122
ekil 4.111 : BOA Harita ar ıvi 464, Üsküdar'daki Hüdayi Dergahı, Harem Ve Selamlık Daireleriyle Dergahın Hudutları, Gösterir Plan	123
ekil 4.112 : Giri Kapısı, ve Sa ı Tarafındaki Kethüda Mehmet Efendi Çe mesi ..	123
ekil 4.113 : Üst Kottaki Türbe ve Hazireler	124
ekil 4.114 : Hüdayi Türbesi ve Hünkar Mahfili.....	124
ekil 4.115 : Tevhidhane Giri i Üzerindeki Kitabe	124
ekil 4.116 : Kütüphane Binası,.....	125
ekil 4.117 : Tevhidhane Di er Yönden Görünü ü	125
ekil 4.118 : Halihazır Haritada Yapı Konumu	126
ekil 4.119 : Tekkenin Cephe Restitüsyon Çalı ması,.....	127
ekil 4.120 : Selamlık ve Harem Kuzeydo ıdan Bakı lı, ...	128
ekil 4.121 : Halihazır Haritada Yapı Konumu	129
ekil 4.122 : Alman Mavileri Haritası, ...	131
ekil 4.123 : Pervititch Haritası, ...	132
ekil 4.124 : Encümen Ar ıvi Foto rafında Hünkâr Kasrı,.....	132
ekil 4.125 : Tunusba ı, Caddesi Yönünden Görünü ü	133
ekil 4.126 : Avlu Duvarı, Üzerinde Yer Alan Dua Penceresi.....	133
ekil 4.127 : Halihazır Haritada Yapı Konumu	134
ekil 4.128 : Alman Mavileri Haritası, ...	136
ekil 4.129 : Pervititch Haritası, ...	137
ekil 4.130 : Zemin Kat Planı,.....	137

ekil 4.131 : Yap,n,n Kesiti	138
ekil 4.132 : Bahçe Duvar, D ,ndan Cami Ve Çe menin Görünü ü.....	138
ekil 4.133 : Caminin Hazire Yönünden Görünü ü	139
ekil 4.134 : Türbe Görünü ü.....	139
ekil 4.135 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	140
ekil 4.136 : Pervititch Haritas,.....	141
ekil 4.137 : Eski Foto rafta Tekkenin Görünü ü	142
ekil 4.138 : Yap,n,n Hazirelerle Birlikte Genel Görünü ü.....	142
ekil 4.139 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	143
ekil 4.140 : Alman Mavileri Haritas, ...	144
ekil 4.141 : Pervititch Haritas,.....	144
ekil 4.142 : Türbenin Görünü ü.....	145
ekil 4.143 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	146
ekil 4.144 : Alman Mavileri Haritas, ...	147
ekil 4.145 : Pervititch Haritas,.....	148
ekil 4.146 : Eski bir kartpostalda Karacaahmet Tekkesi.....	148
ekil 4.147 : Türbenin Genel Görünü ü.....	148
ekil 4.148 : Türbe Giri Kap,s, ...	149
ekil 4.149 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	150
ekil 4.150 : Pervititch Haritas, ...	152
ekil 4.151 : Tevhidhane Giri i	152
ekil 4.152 : Hasan Pa a Çe mesi	153
ekil 4.153 : Giri Kap,s, Üzerindeki Kitabe	153
ekil 4.154 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	154
ekil 4.155 : Alman Mavileri Haritas, ...	156
ekil 4.156 : Birinci Kat Plan, ...	156
ekil 4.157 : Özbekler Tekkesi Harem ve Selaml,k Bölümleri	156
ekil 4.158 : Orta Bahçeden Giri Kap,s,n,n Görünü ü	157
ekil 4.159 : Tevhidhane- Mescid ç Görünü ü	157
ekil 4.160 : Türbenin Görünü ü	158
ekil 4.161 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	159
ekil 4.162 : Üsküdar Mevlevihanesi Rölöve Vaziyet Plan, ...	160
ekil 4.163 : Üsküdar Mevlevihanesi Selaml,k Binas, Foto raf,.....	161
ekil 4.164 : Alman Mavileri Haritas, ...	162
ekil 4.165 : Pervititch Haritas,.....	162
ekil 4.166 : Türbe, Semahane, Mescid Binas, ...	163
ekil 4.167 : Selaml,k Binas, ...	163
ekil 4.168 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	164
ekil 4.169 : Alman Mavileri Haritas, ...	165
ekil 4.170 : cadiye Caddesinden Görünü ü.....	165
ekil 4.171 : Kilisenin Çan Kulesi.....	166
ekil 4.172 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	167
ekil 4.173 : Alman Mavileri Haritas, ...	168
ekil 4.174 : Pervititch Haritas,.....	168
ekil 4.175 : Yoldan Görünü ü	169
ekil 4.176 : Bahçe Giri Kap,s,.....	169
ekil 4.177 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	170
ekil 4.178 : Alman Mavileri Haritas, ...	171
ekil 4.179 : Pervititch Haritas,.....	171
ekil 4.180 : Çan Kulesi.....	172

ekil 4.181 : Avlu Giri Kap,s,.....	172
ekil 4.182 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	173
ekil 4.183 : Alman Mavileri Haritas, ...	174
ekil 4.184 : Pervititch Haritas, ...	174
ekil 4.185 : Zemin Kat Plan,.....	175
ekil 4.186 : Kesit ve Görünü	175
ekil 4.187 : Yap,n,n Eski Foto raf,.....	176
ekil 4.188 : Yap,n,n Genel Görünü ü.....	176
ekil 4.189 : Bahçe Duvar, Üzerinde Yeralan Çe me	176
ekil 4.190 : Yap,n,n ç Mekân,ndan Görünü	177
ekil 4.191 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	178
ekil 4.192 : Alman Mavileri Haritas, ...	179
ekil 4.193 : Pervititch Haritas, ...	179
ekil 4.194 : Zemin Kat Plan,.....	180
ekil 4.195 : Kesit ve Görünü	180
ekil 4.196 : Kilisenin Yan Görünü ü.....	181
ekil 4.197 : ç Mekân Görünü ü.....	181
ekil 4.198 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	182
ekil 4.199 : Alman Mavileri Haritas, ...	183
ekil 4.200 : Pervititch Haritas, ...	183
ekil 4.201 : Plan, Kesit, Görünü	184
ekil 4.202 : Kilise ve Çan Kulesi	184
ekil 4.203 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	185
ekil 4.204 : Alman Mavileri Haritas, ...	186
ekil 4.205 : Pervititch Haritas, ...	186
ekil 4.206 : cadiye Caddesiğnden Görünü	187
ekil 4.207 : Giri Kap,s,.....	187
ekil 4.208 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	188
ekil 4.209 : Giri Kap,s,.....	189
ekil 4.210 : Halihaz,r Haritada Çe menin Konumu	190
ekil 4.211 : Alman Mavileri Haritas, ...	192
ekil 4.212 : Pervititch Haritas, ...	192
ekil 4.213 : Harem skelesi Caddesiğnden Çe menin Görünü ü.....	193
ekil 4.214 : Kitabeden Detay	193
ekil 4.215 : Halihaz,r Haritada Çe menin Konumu	194
ekil 4.216 : Alman Mavileri Haritas, ...	196
ekil 4.217 : Barok Formlu Ana Çe me Bölümünün Görünü ü.....	196
ekil 4.218 : Çe me Kitabesinden Detay	197
ekil 4.219 : Çe menin Genel Görünü ü	197
ekil 4.220 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	198
ekil 4.221 : Alman Mavileri Haritas, ...	199
ekil 4.222 : Pervititch Haritas, ...	200
ekil 4.223 : Neyzenba , Halilcan Sokakğtan Çe menin Görünü ü	200
ekil 4.224 : Halihaz,r haritada çe menin konumu.....	201
ekil 4.225 : Pervititch Haritas, ...	202
ekil 4.226 : hsaniye sa A a Çe mesi	203
ekil 4.227 : Halihaz,r Haritada Çe menin Konumu	204
ekil 4.228 : Alman Mavileri Haritas, ...	206
ekil 4.229 : Çe menin Görünü ü.....	207
ekil 4.230 : Halihaz,r Haritada Çe menin Konumu	208

ekil 4.231 : Pervititch Haritas, ...	209
ekil 4.232 : Çe menin Görünü ü	210
ekil 4.233 : Çe menin Mermer Ayna Ta ,, Teknesi ve Kitabesi	210
ekil 4.234 : Halihaz,r Haritada Çe menin Konumu	211
ekil 4.235 : Pervititch Haritas, ...	212
ekil 4.236 : Çe menin Görünü ü	212
ekil 4.237 : Çe menin Mermer Aynas,ndan Detay	212
ekil 4.238 : Halihaz,r Haritada Çe menin Konumu	213
ekil 4.239 : Alman Mavileri Haritas, ...	214
ekil 4.240 : Pervititch Haritas, ...	215
ekil 4.241 : Hazire Kö esinde Yer Alan Çe me	215
ekil 4.242 : Sebilin Genel Görünü ü	216
ekil 4.243 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	217
ekil 4.244 : Alman Mavileri Haritas, ...	218
ekil 4.245 : Ümmü Gülsüm Çe mesi	219
ekil 4.246 : Çe menin Günümüzdeki Yeri	219
ekil 4.247 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	220
ekil 4.248 : Alman Mavileri Haritas, ...	221
ekil 4.249 : Pervititch Haritas, ...	221
ekil 4.250 : Okulun Hac, Murat Sokaktan Görünü ü)	222
ekil 4.251 : Giri Cephesinden Detay	222
ekil 4.252 : Yap,n,n Halihaz,r Haritada Konumu	223
ekil 4.253 : Alman Mavileri Haritas, ...	224
ekil 4.254 : Yap,n,n Giri Kap,s, ...	224
ekil 4.255 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	225
ekil 4.256 : Alman Mavileri Haritas, ...	226
ekil 4.257 : Pervititch Haritas, ...	227
ekil 4.258 : Yap,n,n Zemin Kat Plan, ...	227
ekil 4.259 : Okulun Ön Cephesi	227
ekil 4.260 : Okulun Arka Cephesi	228
ekil 4.261 : Merdiven Sahanl, ,ndan Holün Görünü ü	228
ekil 4.262 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	229
ekil 4.263 : Deniz Yönünde Ortadaki Saat Kuleleri	230
ekil 4.264 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	231
ekil 4.265 : Alman Mavileri Haritas, ...	232
ekil 4.266 : Pervititch Haritas, ...	232
ekil 4.267 : Okulun Genel Görünü ü	233
ekil 4.268 : Okulun Genel Görünü ü	233
ekil 4.269 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	234
ekil 4.270 : Alman Mavileri Haritas, ...	235
ekil 4.271 : Pervititch Haritas, ...	236
ekil 4.272 : Genel Görünü	236
ekil 4.273 : Kitabeden Detay	237
ekil 4.274 : Okul Bahçesinden Binalar,n Görünü ü	237
ekil 4.275 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu	238
ekil 4.276 : Pervititch Haritas, ...	239
ekil 4.277 : 1900lerin Ba ,nda Saint Vincent De Paul Frans,z Okulu	240
ekil 4.278 : Giri Cephesi	240
ekil 4.279 : ç Mekân Foto raflar, ...	241
ekil 4.280 : Yeni Dersane Soka ,ndan görünü ü	241

ekil 4.281 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	242
ekil 4.282 : Pervititch Haritas, ...	243
ekil 4.283 : 1900'lerin Başında Sainte Marie Fransız Okulu Arka Cephesi	244
ekil 4.284 : Yeni Dersane Sokaktan Görünümü	244
ekil 4.285 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	245
ekil 4.286 : Alman Mavileri Haritas, ...	246
ekil 4.287 : Pervititch Haritas, ...	247
ekil 4.288 : Abdülhamid Albümlerinden Rütiyenin Genel Görünümü	247
ekil 4.289 : Günümüzde Yapı, n, n Giriş Kapısı, ...	248
ekil 4.290 : Kat Planlar, ...	248
ekil 4.291 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	249
ekil 4.292 : Alman Mavileri Haritas, ...	250
ekil 4.293 : Pervititch Haritas, ...	250
ekil 4.294 : Okulun Genel Görünümü	251
ekil 4.295 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	252
ekil 4.296 : Alman Mavileri Haritas, ...	253
ekil 4.297 : Giriş Cephesinin Görünümü	253
ekil 4.298 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	254
ekil 4.299 : Alman Mavileri Haritas, ...	255
ekil 4.300 : Pervititch Haritas, ...	256
ekil 4.301 : Abdülhamid Albümlerinde Karakol Binası, ...	256
ekil 4.302 : Çini Karakolu Giriş Cephesinin Görünümü	257
ekil 4.303 : Yeni Dersane Sokakından Yan Cephesinin Görünümü	257
ekil 4.304 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	258
ekil 4.305 : Alman Mavileri Haritas, ...	259
ekil 4.306 : Yapı, n, n Genel Görünümü	259
ekil 4.307 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	260
ekil 4.308 : Alman Mavileri Haritas, ...	261
ekil 4.309 : Abdülhamid Albümlerinde Yapı, n, n Görünümü	262
ekil 4.310 : Günümüzde Yapı, n, n Görünümü	262
ekil 4.311 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	263
ekil 4.312 : Alman Mavileri Haritas, ...	264
ekil 4.313 : Abdülhamid Albümlerinde Yapı, n, n Görünümü	265
ekil 4.314 : Cadde'den yapı, n, n görünümü	265
ekil 4.315 : Halihazır haritada yapı, n, n konumu	266
ekil 4.316 : Alman Mavileri Haritas, ...	269
ekil 4.317 : Pervititch Haritas, ...	270
ekil 4.318 : Abdülhamid Albümlerinde Kulaçla	270
ekil 4.319 : Gravürlerde Kulaçla	271
ekil 4.320 : Gravürlerde Kulaçla	271
ekil 4.321 : Harem Tarafından Kulaçlanın Görünümü	271
ekil 4.322 : Kulaçlanın Kulelerinden Detay	272
ekil 4.323 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	273
ekil 4.324 : Haydarpaşa Askeri Hastahanesinin Kitabesi	274
ekil 4.325 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, n, n Konumu	275
ekil 4.326 : Pervititch Kulaçlı Haritas, ...	276
ekil 4.327 : Hastahanesinin Eski Bir Fotoğrafı, ...	276
ekil 4.328 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	277
ekil 4.329 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, n, n Konumu	278
ekil 4.330 : Hastahane'nin Giriş Kapısı, Yönden Fotoğrafı, ...	278

ekil 4.331 : Yap,n,n Güney Yönünden Görünü ü	279
ekil 4.332 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	280
ekil 4.333 : Alman Mavileri Haritas, ...	281
ekil 4.334 : Pervititch Haritas, ...	281
ekil 4.335 : Abdülhamit Albümlerinde Yap,n,n görünü ü.....	282
ekil 4.336 : Do anc,lar Caddesi,nden Yap,n,n Görünü ü	282
ekil 4.337 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	283
ekil 4.338 : Alman Mavileri Haritas, ...	285
ekil 4.339 : Pervititch Haritas, ...	285
ekil 4.340 : Hastane Kat Plan, ...	286
ekil 4.341 : Kesitler	286
ekil 4.342 : Bahçeden Hastanenin Görünü ü	286
ekil 4.343 : Türbenin Görünü ü.....	287
ekil 4.344 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	288
ekil 4.345 : Valideba Av Kö kü Plan, ...	290
ekil 4.346 : Giri Kap,s, Aks,ndan Kesiti	290
ekil 4.347 : Giri Yönünden Görünü ü	291
ekil 4.348 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	292
ekil 4.349 : Zemin Kat Plan, ...	294
ekil 4.350 : Görünü ler, ...	294
ekil 4.351 : Giri Teras, ve Balkon	295
ekil 4.352 : Zemin Kat Süs Havuzu	295
ekil 4.353 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	296
ekil 4.354 : Adile Sultan Kasr, Kat Planlar, ...	297
ekil 4.355 : Kö kün Eski Foto raflar, ...	298
ekil 4.356 : Restorasyon Çal, malar, Sonras,nda Yap,n,n Görünü ü	298
ekil 4.357 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	299
ekil 4.358 : Pervititch Haritas,nda Yap,n,n Konumu	299
ekil 4.359 : Zemin Kat Plan, ...	300
ekil 4.360 : Balyan Kö kü	301
ekil 4.361 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	302
ekil 4.362 : Yap,n,n D, Görünü ü	303
ekil 4.363 : Yap,n,n ç Görünü ü	303
ekil 4.364 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	304
ekil 4.365 : Kö kün D, Görünümü	305
ekil 4.366 : Kö kün ç Görünümü	305
ekil 4.367 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	306
ekil 4.368 : Pervititch Haritas,nda Yap,n,n Konumu	307
ekil 4.369 : Kö kün Görünü ü	307
ekil 4.370 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	308
ekil 4.371 : Selaml,k Binas, Üst Kat Plan, ...	309
ekil 4.372 : Selmal,k Binas,n,n Denizden Görünü ü.....	309
ekil 4.373 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	310
ekil 4.374 : Salacaktan K,z Kulesi,nin Görünümü.....	311
ekil 4.375 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	312
ekil 4.376 : Pervititch Haritas, ...	313
ekil 4.377 : Yap,n,n Görünü ü	313
ekil 4.378 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.....	314
ekil 4.379 : Yap,n,n Denizden Görünü ü	315
ekil 4.380 : Merdivenli Sokaktan Harem Bölümü	315

ekil 4.381 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	316
ekil 4.382 : Kö kün Eski Foto raflar, ...	317
ekil 4.383 : Günümüzde Kö kün Görünü ü	317
ekil 4.384 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	318
ekil 4.385 : Necib Bey Haritasında Gazhane.....	320
ekil 4.386 : Restorasyon Öncesi Yapı, n, n Durumu	320
ekil 4.387 : Bat, Cephesi ó Restorasyon Projesi	320
ekil 4.388 : Do u Cephesi ó Restorasyon Projesi	321
ekil 4.389 : Restorasyon Uygulaması, Sonrasında Yapı, n, n D, Görünümü	321
ekil 4.390 : Restorasyon Uygulaması, Sonrasında Yapı, n, n ç Mekân, ...	321
ekil 4.391 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	322
ekil 4.392 : Yapı, lar, n Denizden Görünümü	323
ekil 4.393 : Giri Cephesi	324
ekil 4.394 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	325
ekil 4.395 : Yapı, n, n Denizden Görünümü	326
ekil 4.396 : Yapı, n, n Yoldan Görünümü	326
ekil 4.397 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	327
ekil 4.398 : Alman Mavileri Haritası, ...	328
ekil 4.399 : Pervititch Haritası, ...	328
ekil 4.400 : Yapı, n, n Görünü ü.....	328
ekil 4.401 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	329
ekil 4.402 : Alman Mavileri Haritası, ...	330
ekil 4.403 : Pervititch Haritası, ...	330
ekil 4.404 : Zemin Kat Planı, ...	331
ekil 4.405 : Hamam, n Görünü ü	331
ekil 4.406 : Halihazır Haritada Ni anta , n, n Konumu	332
ekil 4.407 : Ni anta , na Ait Kitabenin Foto rafı, ...	334
ekil 4.408 : Ni anta , n, n Genel Görünü ü	334
ekil 4.409 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	335
ekil 4.410 : Alman Mavileri Haritası, ...	336
ekil 4.411 : Pervititch Haritası, ...	336
ekil 4.412 : Park çinden Görünü ü	337
ekil 4.413 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	338
ekil 4.414 : Eski bir Kartpostalda Millet Parkı, ...	338
ekil 4.415 : Halihazır haritada Yapı, n, n Muhtemel Konumu	339
ekil 4.416 : Alman Mavileri Haritasında Kavak skelesi Camisi ve Çevresi	340
ekil 4.417 : Pervititch Haritasında Yapı, ve Çevresi	341
ekil 4.418 : Eski Foto raftan Detay Kavak skelesi Cami	341
ekil 4.419 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Muhtemel Konumu	342
ekil 4.420 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, ve Çevresi	343
ekil 4.421 : Pervititch Haritasında Yapı, ve Çevresi	343
ekil 4.422 : Salacak Te rifati Cami Eski Foto rafı, Tarihsiz	344
ekil 4.423 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu	345
ekil 4.424 : Pervititch Haritasında Yapı, n, n Çevresi	346
ekil 4.425 : Yapı, n, n Eski Foto rafı, ...	346
ekil 4.426 : Yapı, n, n Konumu; Eski Haritalar, n Günümüz Halihazır, n Çakıt, r, lması, ...	347
ekil 4.427 : Pervititch Haritasında yapı, n, n konumu.....	347
ekil 4.428 : Türbenin eski foto rafı,.....	349
ekil 4.429 : Tekkenin Günümüze Ula abilen Türbesi.....	349

ekil 4.430 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Muhtemel Konumu	350
ekil 4.431 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, ve Çevresi.....	351
ekil 4.432 : Pervititch Haritasında Yapı, ve Çevresi.....	351
ekil 4.433 : Halim Efendi Tekkesi Eski Fotoğraf, tarihsiz	352
ekil 4.434 : Halim Efendi Tekkesi Türbenin görünüşü	352
ekil 4.435 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.....	353
ekil 4.436 : Pervititch Haritasında Kartal Baba Tekkesi ve Çevresi	354
ekil 4.437 : Kartal Baba Tekkesi Selamlık Dairesi Eski Fotoğraf, tarihsiz	354
ekil 4.438 : Kartal Baba Tekkesi Harem Dairesinin eski Fotoğraf, tarihsiz	355
ekil 4.439 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.....	356
ekil 4.440 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, ve Çevresi	357
ekil 4.441 : Pervititch Haritalarında Yapı, ve Çevresi.....	357
ekil 4.442 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.....	358
ekil 4.443 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, ve Çevresi	359
ekil 4.444 : Pervititch Haritasında Yapı, ve Çevresi	359
ekil 4.445 : Tekkenin Giriş Kapısı, s, n, n Eski Fotoğraf, tarihsiz	359
ekil 4.446 : Sandıkçı, Ethem Efendi Tekkesi, Tekke Bölümü Restitüsyon Çizimi	360
ekil 4.447 : Tekkenin Yeniden İnşaatı Uygulaması, ...	360
ekil 4.448 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Muhtemel Konumu	361
ekil 4.449 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, n, n Konumu	362
ekil 4.450 : Halihazır Haritada Yapı, n, n, n Muhtemel Konumu	363
ekil 4.451 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, ve Çevresi	364
ekil 4.452 : Pervititch Haritasında Yapı, ve Çevresi	364
ekil 4.453 : Yapı, n, n Halihazır Haritada Muhtemel Konumu	365
ekil 4.454 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, ve Çevresi	366
ekil 4.455 : Abdülhamid Albümlerinde Üsküdar Kazan Ruhiyesi.....	366
ekil 4.456 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Muhtemel Konumu	367
ekil 4.457 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, ve Çevresi	368
ekil 4.458 : Pervititch Haritasında Yapı, ve Çevresi	368
ekil 4.459 : Abdülhamid Albümlerinde Kazan Sanayi Mektebi Eski Fotoğraf,.....	369
ekil 4.460 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.....	370
ekil 4.461 : Pervititch Haritasında Yapı, ve Çevresi.....	371
ekil 4.462 : Arapzâde Karakolunun Eski Fotoğraf, ...	371
ekil 4.463 : Atpazar, Karakolu	372
ekil 4.464 : Yapı, n, n Halihazır Haritadaki Muhtemel Konumu.....	373
ekil 4.465 : Alman Mavileri Haritasında Yapı, ve Çevresi	374
ekil 4.466 : Pervititch Haritasında Yapı, ve Çevresi	374
ekil 4.467 : Yapı, n, n Eski Belgelerde Yer Alan Plan, ...	375
ekil 4.468 : Yapı, n, n ikinci yapı, m dönemini gösteren rölöve	375
ekil 4.469 : Yapı, n, n Yıkılmadan önceki bir Fotoğraf, ...	376
ekil 4.470 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Muhtemel Yeri.....	377
ekil 4.471 : Balıbaşı, Karakolu	378
ekil 4.472 : Balıbaşı, Karakolu Plan, ...	378
ekil 4.473 : Çiçekçi Karakolu	379
ekil 4.474 : Harem Çiçekçi Karakolu	380
ekil 4.475 : Harem Çiçekçi Karakolu Plan, ...	380
ekil 4.476 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Muhtemel Konumu	381
ekil 4.477 : Karacaahmet Karakoluna Ait Eski Plan Çizimi	381
ekil 4.478 : Pervititch Sigorta Haritalarında Yapı, ve Çevresi.....	382
ekil 4.479 : Karacaahmet Karakolu	382

ekil 4.480 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Konumu	383
ekil 4.481 : Kuzguncuk Karakolunun Plan Çizimleri	383
ekil 4.482 : Alman Mavileri Haritasında Yapı ve Çevresi	384
ekil 4.483 : Pervititch Haritalarında Yapı ve Çevresi	384
ekil 4.484 : Kuzguncuk Karakolu	385
ekil 4.485 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Konumu	386
ekil 4.486 : Nakka baba (Nakka Mevkii) Karakolu	387
ekil 4.487 : Nakka baba Karakolu, 1974 tarihli fotoğraf	387
ekil 4.488 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Konumu	388
ekil 4.489 : Alman Mavileri Haritasında Yapı ve Çevresi	389
ekil 4.490 : Pervititch Haritasında Yapı ve Çevresi	390
ekil 4.491 : Abdülhamid Albümlerinde Karakolun Eski Fotoğrafı	390
ekil 4.492 : Halihazır Haritada Yapılan Konumu	391
ekil 4.493 : Alman Mavileri Haritasında Yapı ve Çevresi	392
ekil 4.494 : Pervititch Haritasında Yapı ve Çevresi	392
ekil 4.495 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Yeri	393
ekil 4.496 : Üsküdar Merkez skele Karakolu	394
ekil 4.497 : Üsküdar Merkez Karakolu Planı	394
ekil 4.498 : Üsküdar Merkez Karakolu tarihsiz fotoğraf	395
ekil 4.499 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Konumu	396
ekil 4.500 : Üsküdar Mutasarrıf Binası	397
ekil 4.501 : Yapılan Bulunduğu Yerin Güncel Fotoğrafı	397
ekil 4.502 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Konumu	398
ekil 4.503 : Alman Mavileri Haritasında Yapı ve Çevresi	399
ekil 4.504 : Hoca Ali Rıza'nın bir Resminde Miskinler Tekkesi	399
ekil 4.505 : Yapılan Harap Haldeki Fotoğrafı	400
ekil 4.506 : Yapılan Süheyl Ünver Tarafından Çizilen Plan Krokisi	400
ekil 4.507 : Yapılan Halihazır Haritadaki Konumu	401
ekil 4.508 : Pervititch Haritalarında Yapı ve Çevresi	402
ekil 4.509 : Altunizade Smail Paşa Köşkünün Eski Fotoğrafı	403
ekil 4.510 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Konumu	404
ekil 4.511 : Hüseyin Avni Paşa Yalısı	404
ekil 4.512 : Eski Hava Fotoğrafında Yapı ve Çevresi Tarihsiz	405
ekil 4.513 : Yapılan Eski Fotoğrafı Tarihsiz	406
ekil 4.514 : Yapılan Üst Kat Restitüsyon Planı	406
ekil 4.515 : Halihazır Haritada Yapılan Konumu	407
ekil 4.516 : Pervititch Haritalarında Yapı ve Çevresi	408
ekil 4.517 : Yapılan Yıkılmadan Avludan Çekilmi Fotoğrafı	408
ekil 4.518 : Yapılan Yerine Yapılan Yeni Binalar	409
ekil 4.519 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Konumu	410
ekil 4.520 : Alman Mavileri Haritasında Yapı ve Çevresi	411
ekil 4.521 : Pervititch Haritasında Yapı ve Çevresi	411
ekil 4.522 : Harem Salhanesinin Eski Fotoğrafı	411
ekil 4.523 : Halihazır Haritada Yapılan Konumu	412
ekil 4.524 : Alman Mavileri Haritasında Yapı ve Çevresi	413
ekil 4.525 : Pervititch Haritasında Yapı ve Çevresi	413
ekil 4.526 : Selimiye Kulesi, Yan Kavak Fırınları, Ahşaplar	414
ekil 4.527 : Halihazır Haritada Yapılan Konumu	416
ekil 4.528 : Alman Mavileri Haritasında Yapılan Yeri	416
ekil 4.529 : Pervititch Haritasında Yapılan Kalıntıları	416

ekil 4.530 : Osmanlı Tiyatro Topluluğunun Aziziye Tiyatrosunda sahnelediği Çezar Borciya Oyununun el ilan, ...	417
ekil 4.531 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Yeri.....	418
ekil 4.532 : Pervititch Haritasında Yapılan Yeri	419
ekil 4.533 : Halihazır Haritada Yapılan Muhtemel Yeri.....	420
ekil 5.1 : Alman Mavileri Haritasında Üsküdar Belediye Dairesi.....	453
ekil 5.2 : 1934 tarihli Pervititch Haritasında eski ve yeni belediye yapıları, kararlar, ...	453
ekil 5.3 : 1848 ve 1849 Ebniye Nizamnamelerine göre yol genişlikleri ve yapı yükseklikleri	455
ekil 5.4 : 1864 ve 1882 Ebniye Nizamnamelerine göre yol genişlikleri ve yapı yükseklikleri	456
ekil 5.5 : Halihazır Haritada 434 Ada olarak belirlenmiş olan, Milliye Caddesinden ve Uncular Sokakından görünüşleri	459
ekil 5.6 : Üsküdar Kadıköy Tramvay hatları	465
ekil 5.7 : Üsküdar Kadıköy Tramvay, Doğanlar Park, önü 1940'lar	466
ekil 5.8 : Altunizade İsmail Zühtü Paşa'nın Mezar Lahdi ve Detay, ...	471
ekil 5.9 : Altunizade Külliyesinin 1865 M. (1282 H.) Tarihli Vaziyet Plan, ...	472
ekil 5.10 : Solda 1852 tarihli Moltke haritası, sağda Alman Mavileri B 10 cadiye çevresi detay haritaları, ...	474
ekil 5.11 : Bağlarbaşı Bölgesi Alman Mavileri Haritaları, B9- C9 no'lu Paftalar, birleştirilmesi	476
ekil 5.12 : Kuzguncuk ve Çevresi 1852 Moltke Haritaları, ve Alman Mavileri Pafta B11- C11	477
ekil 5.13 : Cadiye ve Kuzguncuk'ta varlıkların, sürdüren Ahşap Sıraevler	498
ekil 5.14 : Doğanlar (2005) Zemin katta sokak açılması, balkonlu, ve çatıda yapı tekniği ve mimari düzenleri kullanılarak inşa edilmiş evler	498
ekil 5.15 : Hakimiyeti Milliye Caddesi genişletilmeden önce; Gündoğumu Caddesi	503
ekil 5.16 : Osmanlı Tiyatrosu Topluluğunun Bağlarbaşı'nda verecekleri temsile ait bir program broşürü	510
ekil 5.17 : Kuzguncuk Bican Efendi Sokakında yapı alanı Arditti Apartmanı	512
ekil 6.1 : Üsküdar Harikzedegân Komisyonu tarafından toplanan yapı miktarları, gösteren 12.04.1889 tarihli gazete kupürü	517
ekil 6.2 : Üsküdar Meydanı, Düzenlenmesine ait çizim	524
ekil 6.3 : Üsküdar Meydanı, Tevsi ve Tanzim Planı, 1943.....	525
ekil 6.4 : Üsküdar skele Önü Tanzim Planı, 1949.....	526
ekil 6.5 : Paşakapısı, Yolu ve Etrafı, Tadilat,.....	527
ekil 6.6 : Üsküdar kent dokusunun 1772 Kauffer ve 1852 Molte Planlarındaki durumu.....	529
ekil 6.7 : Eski Harita Kararları, Çizim Detayları, Çalınmalar, ...	530
ekil 6.8 : Selimiye yerleşiminin Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarından Kararları, ...	531
ekil 6.9 : Selimiye için Pervititch Haritası, ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Kararları, ...	531
ekil 6.10 : Üsküdar Tarih Merkezi Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarından Kararları, ...	532

ekil 6.11 : Üsküdar Tarihi Merkez için Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar,.....	533
ekil 6.12 : Bağlarbaşı Bölgesi için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalar, n, n Karşılıklı Haritalar,.....	533
ekil 6.13 : Bağlarbaşı Bölgesi için Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar,.....	534
ekil 6.14 : Cadiye Mahallesi için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalar, n, n Karşılıklı Haritalar,.....	535
ekil 6.15 : Cadiye Mahallesi için Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar,.....	536
ekil 6.16 : Kuzguncuk için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalar, n, n Karşılıklı Haritalar,.....	536
ekil 6.17 : Kuzguncuk Yerleşimi için Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar,.....	537
ekil A.5 : Halihazır Haritada XIX. Yüzyıl yapıları, n, n konumları, ...	563
ekil B.1 : Menzilhane Yokuşu	566
ekil C.1 : Nazarbaşı Sokağı, no:15.....	567
ekil D.1 : Durbali Mahallesi no: 6.....	568
ekil E.1 : Selmanağa Mahallesi Bostan Sokağı, ...	569
ekil F.1 : Tunusbaşı Caddesi no: 44	570
ekil G.1 : Üsküdar Çarşı boyu caddesi.....	571
ekil G.2 : Üsküdar Çarşı boyu caddesi Pervititch Haritas, 62 no'lu pafta	571
ekil H.1 : İhsaniye Alt, Sokağı, ...	572
ekil H.2 : İhsaniye Alt, Sokağı, Pervititch haritas, Pafta no 58'den detay.....	572
ekil H.3 : Halihazır haritada sokağın günümüzdeki durumu.	572
ekil I.1 : Doğanlar Çevresi Yol Geniştirme Planı.....	573
ekil I.2 : Alman Mavileri Haritas, Pafta no: D.8	573
ekil J.1 : Üsküdar'da Araba Vapuru İskelesi Civarında Bulunan Harap Bir Han, n (Han-Sebil) Yıkılarak Yeniden İnşaat, Hakkında Hazırlanan Plan	574
ekil K.1 : Atatürk Kitaplığı, Harita Arşivi Üsküdar Hacı Hatun Mahallesi	575
ekil L.1 : Alman mavileri- Halihazır Harita Çakışmaları,.....	579
ekil M.1 : Necipbey Haritas,- Halihazır Harita Çakışmaları,.....	581
ekil N.1 : Bilad-, Selase- Halihazır Harita Çakışmaları, ...	583
ekil O.1 : Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Çakışmaları, ...	585
ekil P.1 : Selimiye yerleşiminin Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarından Karşılıklı Haritalar, ...	587
ekil P.2 : Selimiye için Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar,.....	589
ekil R.1 : Üsküdar Tarih Merkezi Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarından Karşılıklı Haritalar, ...	591
ekil R.2 : Üsküdar Tarihi Merkez için Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar,.....	593
ekil S.1 : Bağlarbaşı Bölgesi için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalar, n, n Karşılıklı Haritalar, ...	595
ekil S.2 : Bağlarbaşı Bölgesi için Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar,.....	597
ekil T.1 : Cadiye Mahallesi için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalar, n, n Karşılıklı Haritalar, ...	599
ekil T.2 : Cadiye Mahallesi için Pervititch Haritas, ve Halihazır Harita Ada-Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar, ...	601

ekil U.1: Kuzguncuk için Alman Mavisi ve Pervititch Haritaları, Karşılaştırılması, ...	603
ekil U.2: Kuzguncuk Yerleşimi için Pervititch Haritası, ve Hâlihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılaştırmaları;	605

XIX. YÜZYIL STANBUL KENTSEL DÖNÜ ÜMÜNDE ÜSKÜDAR VE KORUMA SORUNLARI

ÖZET

XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunda ekonomik, kültürel ve siyasal alanda dönümünlerin yaşandığı, bir yüzyıl olmuştur. Yalnızca bu dönümlere paralel olarak kentsel yapıda da değişimler ortaya çıkmıştır. Osmanlı kentlerinde yönetsel, yasal düzenlemeler yapılmış, bu bağlamda belediye daireleri kurulmuş, yerleşimlerin belirli bir plana göre yapılması, cadde ve sokakların düzenlenmesi için çalışmalar yürütülmüştür. XIX. yüzyıl başlarında ise en ekonomik, kültürel yapı, uzantı olarak yeni yapı tipleri ortaya çıkmış, geleneksel konut ve yapılar dönüm geçirmiştir. İnanılan yapılar başlıca mimari üslup ve planlama anlayışlarına göre tasarlanmıştır.

Osmanlı döneminde gelişimini tamamlayan Üsküdar, XIX. yüzyıl İstanbul kentsel dönümü içerisinde kendine özgü deneyimleri barındırmaktadır. Devlet eliyle Osmanlı imparatorluğu ve İstanbul kenti içerisinde başlıca inşaat edilen ilk mahalle Üsküdar'da Selimiye yerleşimidir. Selimiye yerleşim dokusu başlıca inşaat edilen yeni gereksinimlere uygun yapıların inşaat edilmiştir. Öte yandan Üsküdar'da yarı yönetici sınıf ve gayrimüslim vatandaşların yoğun yaşadığı bölgelerde de başlıca inşaat edilen yapıların biçimlenmesi olmuştur.

Üsküdar yerleşimi, XIX. yüzyıla kadar geleneksel Osmanlı kentinin biçimleniş ekollerine uygun bir gelişim çizgisi izlemiştir. Bu durumu göstermek üzere, geleneksel Osmanlı kentinin oluşum süreci irdelenmiş, ardından İstanbul'un bu anlayışa göre gelişimi ortaya konulmuştur. Ardından Üsküdar'ın tarihi olarak geçirdiği süreç incelenmiş, kentin Osmanlı devrinde XIX. yüzyıla kadarki gelişim süreci anlatılmıştır. Osmanlı kent düzenine göre biçimlenen Üsküdar, XIX. yüzyılda büyük dönümler geçirmiştir. Üsküdar'ın XIX. yüzyılda geçirdiği dönümün belgeleyebilmek amacıyla sınırlar belirlenmiş alan içerisinde inşaat edilmiş yapıların tespit edilmesine yönelik olarak envanter çalışması yapılmıştır. Çalışma kapsamında günümüze ulaşabilen ve yok olan yapıların tespit edilmiştir. Arazi çalışmaları, yan sıra arşiv ve belge taramaları yapılmış, yapıların korunma problemleri de değerlendirilmiştir.

Bunların yanı sıra kentin XIX. yüzyılda gelişen ve değişen bölgelerinin bulunabilen eski yeni haritalar, kartlarla, kartlarla kent dokusunun ada, parsel ve sokak dokusunun değişimleri incelenmiş, geçmişten günümüze değişen yapı malzemesi ve kat adedi değişimleri dolayısıyla kentin korunma problemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

XIX. yüzyılda İstanbul tarihi yarımada'da kent mekânının dönüm yöneticilerinin çabalarıyla Galata bölgesinde ise Yabancı ve Gayrimüslimlerin talepleriyle ortaya çıkmıştır. Üsküdar'da ise devletin yaptığı düzenlemelerin yanı sıra yeni gelişen bölgelerde yarı yönetici sınıf ve gayrimüslim vatandaşların kentin dönümüne katkıda buldukları söylenebilir.

ÜSKÜDAR AND ITS CONSERVATION PROBLEMS THROUGH THE URBAN TRANSFORMATION PERIOD OF STANBUL IN THE 19TH CENTURY

SUMMARY

19th century was a period that economical, cultural and political innovations occurred in Ottoman society. Urban structure was also regenerated in parallel with these changes. Administrative and legal regulations were made in Ottoman cities, townhalls were founded and studies like urban planning and arranging the streets and roads were executed. As an effect of the economical and cultural changes in the Westernization Period in the 19th century, new building types were created and traditional ones especially for housing were regenerated. Buildings were designed in the western influenced architectural styles and planning manners.

Üsküdar includes unique experiences of the 19th century, main urban transformation period of stanbul. There had been no demands from the Ottoman society about the Westernization, that was occurred by the effects of the executives and foreign citizens. The first district built in the western planning manner in both Ottoman Empire and stanbul is Selimiye in Üsküdar. The urban area was arranged with the buildings suited to the new necessities. Western effects on the urban forms were dominant especially in the areas inhabited by the non-Muslim citizens.

Üsküdar followed the traditional Ottoman city planning style until the 19th century. The formation period of the traditional Ottoman cities is examined to represent this state and the development of stanbul by this period is defined. The historical background of Üsküdar till the 19th century is evaluated. An inventory study for the buildings in a described specific area is carried out to support the transformation period of Üsküdar in 19th century. In this study, survived and lost buildings are determined. The state of preservation for these buildings are evaluated by both literature research and examinations on site.

A comparative study is handled for the changing areas of the 19th century by the new and old available maps. The changes in the scale of parcelization are observed and the conservation problems of the city caused by the changes in function, building materials and number of levels are described.

The urban transformation of Historical Peninsula of stanbul in the 19th century was occurred by the efforts of the government while the one in Galata was demanded by foreign and non-Muslim citizens. It can be stated for Üsküdar that both administrative arrangements and citizens had played role for the mentioned period.

1. G R

XIX. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan köklü değişimlerin ortaya çıktığı, bir zaman dilimi olarak önem taşımaktadır. Değişimlerin daha XVII. yüzyıldan itibaren, Lale Devri'nde ortaya çıktığı, farklı alanlardaki uzmanların dile getirdikleri bir olgudur. Değişim medeniyet, aynen kalan bir toplum dönüşülemez, ancak Osmanlı toplumundaki değişimlerin yönü XVII. yüzyıldan itibaren kendisinden üst bir konumda görmeye başladığı, Batı yönünde olmuştur. Daha sonraları Batılılaşma adı verilen olguların Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne ayak uydurma çabalarından başka bir şey değildir. Osmanlı İmparatorluğu, XVII. yüzyıldan itibaren Batılı devletler karşısında baskılan askeri, ekonomik ve siyasal gerileme, farklı farkları, bunu gidermeye çalışmıştır.

Avrupa'da özellikle İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan Sanayi Devrimi sonrasında, Avrupa ülkeleri Ekonomik, Askeri ve Siyasal yönlerden dünyadan geri kalan ülkelere göre güçlerini arttırmışlardır. Sanayi devrimi, öncelikle Avrupa'daki üretim biçimini, toplumsal yapıyı ve siyasal düzeni değiştirmiştir. Dünya tarihinde bir kırılmaya işaret eden durum, Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önce baskılan değişim sürecinin hız kazanması, neden olmuştur.

XIX. yüzyıl boyunca çöküşü yakalamak hedefiyle baskılan askeri sahalarda olmak üzere yönetsel, ekonomik ve toplumsal alanlarda pek çok reform yapılmıştır. Yapılan reformlar diğer alanlarda olduğu gibi kent mekânında da dönüşümlere yol açmıştır. Tek bina düzeyinde baskılan değişimler, kentsel planların farklılaşmasına kadar uzanmıştır. Yeni düzeninin getirisi olarak yeni yapı tipleri, yeni yapı malzemeleri ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan yeni yapılar farklı kütleleriyle ve değişik mimari düzenleriyle eski yapılarından ayrılmaktadır. Gelen yeni sistem zaman içerisinde yönetsel açıdan kendi kurallarıyla ortaya koymaya başlamıştır. Modern anlamda belediyeler kuruluşu, yönetsel-yasal düzenlemelere gidilmiştir. Kentsel mekânda geleneksel yapıların yansımaları olan organik yapılanma terk edilmiş, XVIII. yüzyıldan itibaren büyük Avrupa kentlerinde kabul görmeye başlanılan, önceden hazırlanmış bir plana göre birbirini dikine kesen cadde sokak düzenlemeleri parçalar olarak

uygulanmaya başlanmıştır, t.r. mparatorluğun dünya ile iletişiminin en yoğun olduğu yer olan başkent İstanbul bu başlamada kentsel sahadaki değişimin en yoğun gerçeğe dönüşen kent olarak öne çıkmaktadır.

1.1 Çalınma, Amacı ve Kapsamı,

Bu çalışmada, XIX. yüzyılda İstanbul'da ortaya çıkan değişimi, kentin Anadolu yakasındaki önemli parçası olan Üsküdar yerleşimi üzerinden incelemeyi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında Üsküdar'ın XIX. yüzyıla kadar oluşumu ve XIX. yüzyılda gelişen bölgeleri incelenilerek dönüşümün boyutları, belirlenmeye çalışılacaktır. Üsküdar'da yeni gelişen bölgelerindeki yapılaşma ile geleneksel merkezdeki değişim, yapılar ve kent planı, düzlemindeki değişimler ortaya konularak irdelenecektir.

XIX. yüzyılda İstanbul kent dokusunda ve özelde Üsküdar'da ortaya çıkan farklılaşmalar pek çok noktada ufak değişimler de olsa, varoldan başka bir yöne dönüşmeye başladıkça, için çalışmada bu kavramsal açıdan değişim yerine dönüşüm tercih edilmiştir.¹ Bugüne kadar Üsküdar üzerine yapılaşmalar Üsküdar'ın Batılaşma sürecine ilişkin semt ve yapı bazında yapılaşmalar yapılmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada Üsküdar yerleşiminin XIX. yüzyıl içerisinde geçirdiği dönüşüm bir bütün halinde incelenecek; Üsküdar'ın XIX. yüzyıl İstanbul kentsel dönüşümü içerisindeki özgün durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İstanbul Boğazı'nın Anadolu Yakasında yer alan Üsküdar kentsel dokusu esas gelişimini Osmanlı döneminde gerçekleştirmiştir. Çalışmalarını belirlerken Üsküdar yerleşiminin tarihi merkezi ve bu merkez etrafında XIX. yüzyıl sonuna kadar gelişen mahalleler kapsama alınmıştır. Çalışma alanını sınırlamak amacıyla Üsküdar ilçesinin günümüzdeki yönetsel bölünmesi içerisinde kalan, Boğaz Köprüsü çevre yolu çalışmasını kuzey ve doğu yönündeki sınırlı oluşturmıştır. Belirtilen sınırlarda çizilen sınırlarında kalan Millet Parkı özel niteliği nedeniyle çalışmaya alınmıştır (ekil 1.1). Ekil 1.1'de gösterilen çalışma alanı, 2007 yılında değişen mahalle bölünmesiyle birlikte ele alınmıştır (ekil 1.2).

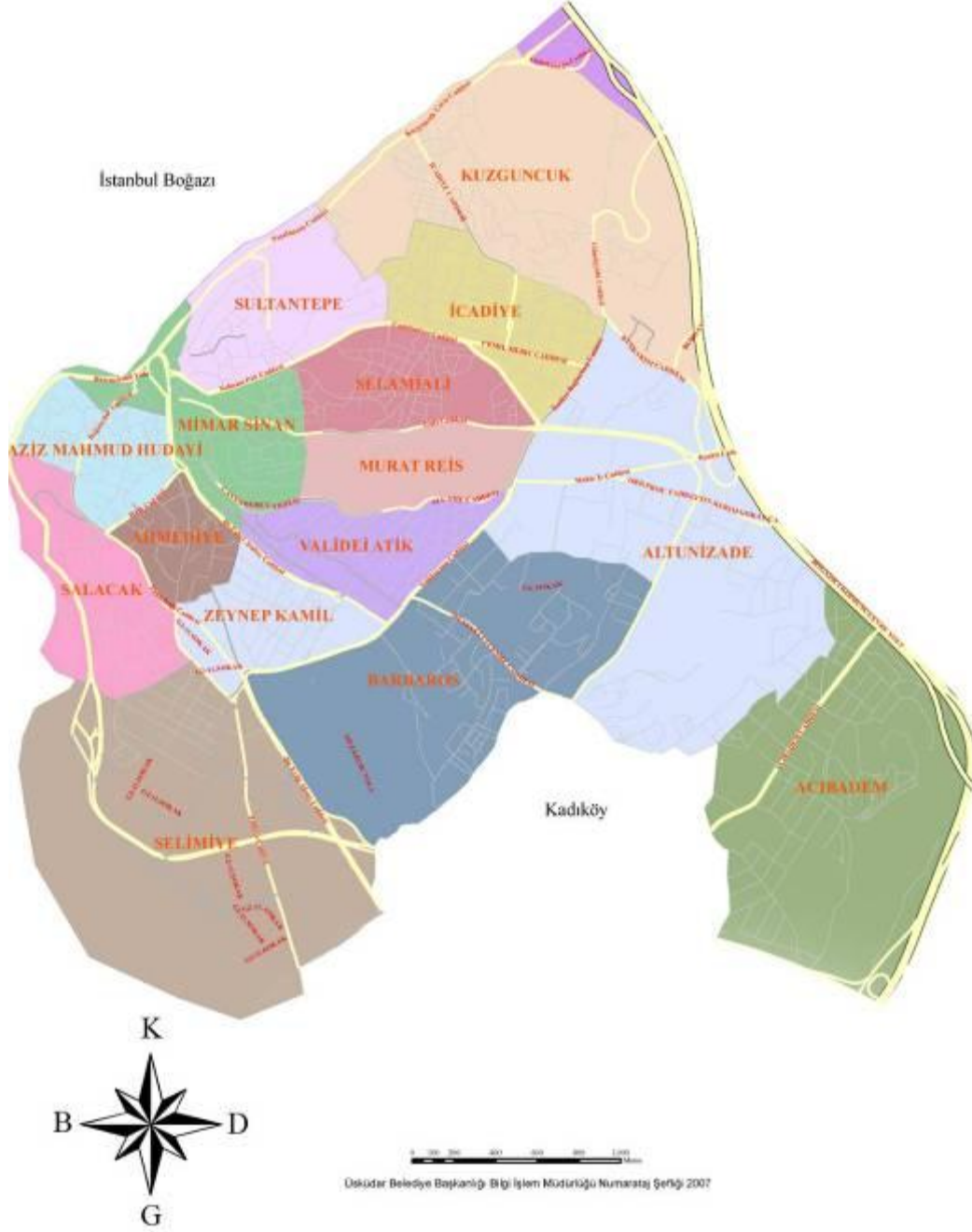
---

¹ TDK sözlüğünde kelime karışımı olarak değişim: Bir zaman dilimi içindeki değişimlerin bütünü, dönüşüm: Olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, ekil değişim, tahavvül, inkılap, transformasyon tanımları verilmiştir. (Url-2)

Çal, ma kapsam,n, belirleyen bir di er ölçüt ise zaman dilimidir. Çal, ma alan, içerisinde XIX. yüzy,l içerisinde yani M. 1800-1900 (H. 1214/15- 1315/16) tarihleri içerisinde in a edilen veya dönü üm geçiren tek yapı, ve kent dokusu incelenilecektir. n a süreci XIX. yüzy,lda ba lay,p XX. yüzy,l ba ,nda tamamlanan yapı,lar da kapsama dahil edilmi tir. Tek yapı, baz,nda yürütülen çal, malarda an,tsal nitelik temel ölçüt olmu tur. Bu nedenle XIX. yüzy,l içerisinde in a edilmi sivil mimarlık örne i yapı,lar çal, ma d, ,nda b,rak,lm, t,r.

ekil 1.1 : Belirlenen Çal, ma Alan,n,n Halihaz,r Haritadaki Konumu.

ekil 1.2 : Üsküdar Mahalle Sınırları, (Üsküdar Belediyesi, Bilgi İşlem Müdürlüğü, 2007).

1.2 Çal, man,n Yöntemi

Çal, mada özet olarak, Üsküdar yerle iminin tarih içerisinde İstanbul kenti ve başlıca Osmanlı Kentö geleneği içerisindeki gelişimi ile XIX. yüzyıl Batılılaşma sürecinin Üsküdar kentsel dokusuna yansımaları, irdelenmektedir. Bu amaçla çal, ma genelden özele doğru inen yani Osmanlı Kentlerinin oluşum süreçlerinden İstanbul'un gelişimine ve özelde Üsküdar'ın tarihsel süreçteki gelişimi incelenilmektedir. İstanbul ve Üsküdar tarihindeki kırlama zamanı olan XIX. yüzyılda ortaya çıkan değişim sürecinde yine Osmanlı Devleti, İstanbul ve Üsküdar sınırlamasıyla çal, mada ele alınmıştır.

Çal, man,n ikinci bölümünde Osmanlı Kentinin XIX. yüzyıla kadar ki gelişimi, kendine özgü nitelikleri ortaya konulmuştur. Osmanlı kentinin kendine özgü gelişimi, yapılaşması ve yönetsel yapılaşması incelenmiş, farklı kültür katmanlarından oluşan ve Osmanlı Devleti yönetiminde Osmanlı kentine dönüşen İstanbul'un tarihçesi ve fetihten itibaren geçirdiği değişim süreci yine bu bölümde ele alınmıştır. Çal, man,n üçüncü bölümünde Üsküdar'ın tarihi ve XIX. yüzyıla kadar ki gelişim süreci benzerlikler taşıdığı Osmanlı Kenti ve İstanbul Kenti başlıklarıyla birlikte irdelenmiştir.

Çal, man,n dördüncü bölümünde Üsküdar'ın XIX. yüzyıl içerisindeki gelişimi kent içerisinde inşa edilen yapılar ve ortaya çıkan kentsel doku üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla XIX. yüzyıl içerisinde inşa edilmiş günümüze ulaşabilen ve günümüze ulaşamayan yapılar listelenmiş, belirlenen listedeki yapılar hakkında yerinde tespitler, literatür ve arşiv taramalar ile gerekli bilgiler toplanmış, eski harita ve gravürlerden yapıların yapıldığı dönemden günümüze kadar uzanan süreç içerisindeki gelişimi ortaya konulmuştur. Bu başlıkta XIX. yüzyılda Üsküdar'da inşa edilen yapıların döneme özgü nitelikleri, yapıların yapıldıkları dönemden günümüze kadar geçirdikleri değişimler ve korunma problemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çal, mada kullanılmak üzere BB Atatürk Kitaplığı, harita Arşivi, BOA, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşivi, KTVKK Arşivi ve Üsküdar Belediyesi Arşivlerinden destek alınmıştır.

Osmanlı devletinde dönüşüme yol açan Batılılaşma süreci beşinci bölümde ele alınmıştır. Bu bölüm içerisinde Batılılaşma hareketlerinin kentsel dokudaki etkileri ve Üsküdar'daki izlerinde irdelenmiştir. Bu amaçla Üsküdar kent dokusunun, nüfusunun

de i imi, de i en yönetsel yap,, yasal düzenlemeler, ula ,mdaki de i imler ara t,r,l,p Bat,l,la ma sürecinde ortaya ,kan yeni yap, tipleri ve skdara özgü uygulamalar, hakk,nda de erlendirmeler yap,lm, t,r.

al, man,n alt,nc, bölümünde kentsel dönü mn etkileri ve Üsküdar yerle imine özgü korunma problemleri ele al,nm, t,r. Bu ba lamda kentsel dokuyu izleyebildi imiz bulunabilen eski haritalar birbirleriyle ve güncel hlihaz,r haritalarla kar ,la t,r,lmalar,. Kar ,la t,r,malar ile Üsküdar kent dokusunun XIX. yüzy,l ve XX. yüzy,lda geçirdi i dn m ve korunmaya ili kin problemleri ortaya konulmaya al, ,lm, t,r. Son bölümde ise al, man,n bütününe ili kin bir de erlendirme yap,lm, t,r.

2. XIX. YÜZYILA KADAR OSMANLI KENT DOKUSUNUN OLUŞUMU

Günümüze ulaşılan veriler Osmanlı devrinde neredeyse yeni baştan inşa edilen Üsküdar kent dokusunun, diğer Osmanlı kentlerinin oluşum süreçleriyle benzerlikler taşıdığı, göstermektedir. Osmanlı kent düzeninin incelenmesi, Üsküdar'ın XIX. yüzyıla kadarki gelişiminin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, çalışmamızın bu bölümünde, Osmanlı kentinin kuruluşu, yönetsel yapısı, sokak ve evlerin genel yapısı, kentin önemli bir bileşeni olan vakıf ve imaret sistemleri üzerinde durulacaktır. Ardından Üsküdar'da içinde bulunduğu İstanbul'un XIX. yüzyıla kadarki gelişimi kısaca ele alınacaktır.

Kent tarihi üzerine yapılan çalışmaların içerisinde Osmanlı Kenti ve Osmanlı Kenti kavramlarına uzun süre yer verilmediği görülmektedir. Bu kavramlar, göz ardı edilenler arasında kent sosyolojisinin kurucusu sayılan Weber'de bulunmaktadır. Weber Osmanlı kentlerinin bir yerleşim kent sayılabilmesi için gerekli nitelikleri karşılamadığı için kent kavramına karşılamayacağına bu bakımdan, çalışmamızla da Batı Avrupa kentlerinden başka kentlerin tam kent sayılamayacağına savunmaktadır.²

1920'lerde Kuzey Afrika kentlerini inceleyen Fransız araştırmacılar, ortaya koydukları Osmanlı Kenti kavramıyla Weber'ci yaklaşımlara karşıt olarak, yakın zamana kadar sürdürülen Osmanlı Kenti varlığını tartışmasız olarak bir kenara bırakılmaktadır. Osmanlı kentini anlamak üzere yapılan çalışmaların içerisinde kent monografileri, makaleler ve Balkanlar'da yer alan Osmanlı kentlerini içeren çalışmalar önem taşımaktadır. Öte yandan Arap bölgelerindeki kentlerin ele alınması, çalışmaların nedeniyle yaygın olarak genel çizgisi Osmanlı kenti bağlamında yapılmakta, ancak Osmanlı kenti bağlamında, konumundaki Osmanlı kenti bu çalışmaların malzemesi olarak belirgin biçimde ele alınmamaktadır (Acun,2002).

---

² Weber'e göre gerçek kentler Avrupa kökenlidir. Avrupa Kenti, ticareti, kale ve surlar, pazar, belirli bir özerkliği ve sahip olan mahkemesi ve kısmi özerklikle sağlanan siyasal yapı ile temelde politik ve ekonomik unsurları ortaya çıkardığı yerlerdir. Weber, M., Şehir, Çev. Ceylan, M. Bak, yayımları, İstanbul.

Osmanlı, Kenti olarak tanımlanmasıyla İslam geleneğine bağlı, Anadolu'da, Balkanlarda, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yer alan kentlerin bağlı olduğu ortak gelenekten sözedilmektedir. Daha dar tanımla Osmanlı kenti, Osmanlı imparatorluğunun kurulduğu merkez olan Batı Anadolu ve Osmanlı imparatorluğunun gelişim bölgesi Balkanlar'da yer alan kentleri ifade etmektedir.

Osmanlı kentleri özgün yapıyla kurulduğu coğrafyadaki kendinden önceki kentlerden farklıdır. Üzerine kurulduğu kentlerin sahip olduğu bileşenleri özümseyerek, kendine özgü (yer) bileşenleri bu yapıya katmanlar halinde eklemiştir. Osmanlı kenti mimarisinin oluşumunda kenti oluşturan mimari üsluplar kadar, etnik ve sosyal yapıdan kaynaklanan katmanlaşma izleri görülmektedir. Osmanlı kentleri, yapılarında barındırdığı farklı kültürlerin sentezini yaratırken, bu kültürlerin salt toplamından daha özgün bir yapı ortaya koymaya başlamıştır. Bu nedenle farklı coğrafik, kültürel ve sosyal özelliklerin yer aldığı, bir alanda bulunan Osmanlı kenti sadece bir mozaik değil, aynı zamanda bir sentezdir. Bu noktada Cerasi (2001) Osmanlı kent uygarlığına, diğer coğrafik uçları Mesoöl ve Endonezya olan bir sivil uygarlık, sayar ve İslam kentleri üstünlüğüne, altında incelenmesi gerektiğine dikkati çeker.

Osmanlı Kentleri olarak tanımlanan Osmanlı imparatorluğu idaresi altındaki kentlerin; İslam kenti ve Anadolu Selçuklu kenti geleneğine bağlı, eski medeniyetlerin derin izlerini taşıyan kentlerin üzerinde gelişimi görülmektedir. Tanyeli (1987)nin de belirttiği üzere, Osmanlı Devletinin kuruluşuyla Osmanlı yerleşme düzeninin belirlenmesi zamanla, olgular değildir. Osmanlı Devletinin yönetim sisteminin oturması, ele geçirdiği bölgelerdeki hakimiyetini tam olarak sağlayıp, kentsel mekâna bunu yansıtmaya, kuruluşundan sonra yüz yıl, geçkin bir süre almıştır.

Bizans sivil toplumunda kurulan küçük bir uç beyliği olan Osmanlı Beyliği, iki yüz yıldan az bir sürede imparatorluğa dönüşmüştür. Bu süreç içerisinde Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin yönetimini ele geçirerek; birbirlerinden etnik, dini, ekonomik ve politik olarak farklı bölgeleri yönetmeye başlamıştır. Dünyanın eskiden beri medeniyet merkezi olan bölgelerinde kurulan imparatorluk; eski yönetim anlayışıyla yerel geleneklere saygı duymakla birlikte, bu karmaşık yapı içerisinde yeni bir sistem oluşturmuştur. Bunun en özgün uygulamaları, kent dokusunda görmek mümkündür.

Balkan co rafyas,nda Osmanl, Devleti öncesi tarihi geli me sürecinde üç tip kentin olu tu unu Acun (2002) aktarmaktad,r. Birincisi, Yunanl,lar taraf,ndan kurulan kent tarihçili inde öPolisö olarak adland,r,lan kasaba-kent aras,nda yap, gösteren kentler olup, bunlar toprak a alar,, s,radan özgür insanlar ve dini gruplar,n ya ad, , kentlerdir. Yerle ik savunma sistemi için etraf, duvarlarla çevrilmi tir. kinci tip, Romal,lar,n kurduklar, Tuna çevresinde yer alan yönetim kentleridir. Tuna çevresinde yüksek noktalarda yer alan kaleler içerisine konumlanm, lard,r. Yerle im halk,, yöneticiler, askerler ve tüccarlardan olu maktad,r. Roma kent modeline göre bu yerle imde dini amaçlarla kullan,lan forum, yönetim ve ticaret merkezi, tiyatro, hamam ve di er kamu binalar,ndan olu maktad,r. Kentin hinterlandlar,nda tar,msal ve hayvansal üretimin yap,ld, , alanlar bulunmaktad,r. Üçüncü kent tipi ise, Adriyatik çevresi ile Ege ve Karadeniz k,y,lar,nda yer alan, daha çok ticaretle u ra an kentlerdir. Bu kentler siyasal bo luklar nedeniyle zamanla kendi içlerinde ba ,ms,z kentlere dönü mü lerdir.

Osmanl, mparatorlu uğun ortaya ç,kt, , topraklar olan Anadolu da var olan kent gelene i için öAnadolu Kentleriö tan,m,yla özellikle onbirinci yüzy,l,n sonlar,nda Anadolu ya yerle meye ba layan Türklerin yerle ti i kentler ifade edilmektedir. Bizans Devleti nin gücünü yitirmeye ba lamas,yla Anadolu kentleri nüfus olarak eski gücünü kaybetmi tir. Daha sonra özellikle Mo ol istilas,yla Anadolu ya XIII. yüzy,lda göç dalgas, ba lam, t,r. Anadolu nun çe itli yörelerine yerle en bu Türk nüfus kentlerin büyümesine yol açm, t,r. Gelenler öAnadolu nun Türkle mesiö ekinde sonradan tan,m,lanan süreci ba latm, lar, kendi kent, kültür ve ya am biçimlerini de beraberlerinde getirmi lerdir. Selçuklular devrinde, 1074-1243 y,llar, aras,nda ikiyüz y,l kadar süren Türkle me süreci, kentlerde kendini nüfusun Türkle mesi, eski Bizans kentlerinin geli tirilmesi ve yeni kentlerin kurulmas, ile göçebelerin yerle ik hayata geçmesi olarak üç ekilde etkisini göstermi tir (Acun,2002).

Ik Türk kentleri Bizans kale kentlerinin ele geçirilmesiyle meydana gelmi tir. Kaleye atanan öbeyö ard,ndan, kad,, katib ve imam devletin temsilcileri olmu lard,r. Yeni gelen Türkler kentin terkedilmi bölgelerine ve yönetsel merkezine yerle mi lerdir. Anadolu Selçuklular,nda ö ktaö ad, verilen sistemle slam devletlerinde uygulanan bir sistem olan mülkiyeti devlete ait arazilerin yönetimi ah,slar arac,l, ,yla gerçekleştirilmi ve düzen sa lanm, t,r (Acun,2002). Bunlar

d, ,nda yeni kurulan yerle meler ise, dervi ler taraf,ndan kurulan tekkeler ve zaviyeler etraf,nda geli mi tir. Tekke ve zaviyeler büyük yerle emelerin çekirde ini olu turmu , daha çok s,n,r bölgelerinde kurulan bu ilk yerle meler ilerleyen süreçte yönetsel merkezlere dönü mü lerdir (Barkan, 1974). Kentlerin çeperlerine yerle en göçebeler ise, tar,m ve hayvanc,l,kla u ra arak kentlerin gereksinilerini kar ,lam, lard,r.

Bu biçimde kendili inden yap,lanma sonucunda avlulu evler, ç,kmaz sokaklar ve labirent ekinde sokak dokusu ile karakter kazanan Anadolu kenti ortaya ç,km, t,r. Kentlerde meydan genel olarak yoktur, ancak kent merkezlerinde cami, medrese ve ticaret bölgesi yer almaktadır. Erken Osmanl, devrinde planlanm, farklı i levleri bar,nd,ran büyük külliye henüz ortaya ç,kmam, t,r. (Acun,2002)

Osmanl, Devleti'nin yönetimi alt,nda yer alan ve Osmanl, kent gelene inin olu mas,nda önem ta ,yan Ortado u ve Kuzey Afrika kentleri Osmanl, Devleti'nden yüzy,llar önce slam gelene iyle tan, m, ve slami kurallara göre yap,lanma sürecinden geçmi tir. slamiyetin ortaya ç,kt, , ve yay,ld, , bölge olan Ortado u ve Kuzey Afrika bölgesi slamiyetin geli iyle birlikte, Helenistik zamanlardan beri ilk kez ayn, yönetsel ve kültürel birim içinde bir araya gelmi tir. Bu bölgede en belirgin kentle me örne i Irak'ta gerçekleşmi tir. Müslüman fetihlerinin ilk y,llar,nda buralara göçen Araplar, yerle tirmek ve orduya karargâh olmak üzere Basra ve Ba dat kentleri kurulmu tur. Irak'ta kurulan kentler erken slam,n ba l,ca kültürel merkezleri olmu tur. Ba dat, slam kentleri içinde müslümanlar taraf,ndan kurulan bir kent olmas,n, yan,s,ra daire biçiminde bir plana sahip olmas, nedeniyle slam kentleri aras,nda özel bir konuma sahiptir (Grabar, 1998).

slam kentleri askeri, dini ve siyasi nedenlerle kurulmu lard,r. slam kentlerinin bir k,sm, mevcut bir kent üzerinde kurulmu ken örnek olarak Halep ve am gibi; bir k,sm, da Ba dat, Basra, Fustat, Samarra gibi yeni ba tan kurulmu lard,r (Alia o lu, 2009).

slam kentleri olu urken kentin kuruldu u bölgenin iklimi ve topo rafyas,n,n dikkate al,nd, , anla ,lmaktadır. Do al diyebilece imiz bu etkenlerden ba ka dini kurallar, kültürel inan, lar, ve etnik farklı,l,klar kent yap,lanmas,n, etkilemi tir. slam kentinin merkezinde cami, ticaret yap,lar, ve hamamlar gibi kamusal yap,lar yer al,r (Acun,2002). Ticaret yap,lar,n, yerald, , merkezi bölge ile yerle im alanlar,

arasında kesin bir ayrım söz konusudur. Bu durumun temelinde İslam toplumunun sosyal yapısında yer alan aile hayatının mahremiyeti düşüncesi yatmaktadır. Mahremiyet kentin merkezi alanlarında sağlanamayacağı için ikamet bölgeleri ayrıturulmuştur. Mahallelerden oluşan İslam Kentinde; Mahalleler, etnik yapı ve din bakımından farklı grupları ancak alan olup birbirlerinden duvarlarla ayrılmıştır (Aliaşoğlu, 2009). Mahalleler kendilerine yeten birimlerden oluşmakta bu bağlamda toplumsal hayat, kolaylaştırılan Mescid, hamam, fırın ve diğer satışlar gibi kurumlar mahallenin merkezinde yer almaktadır (Eliséf, 1997). Ortadoğu ve Kuzey Afrika İslam kentlerinde avlusuz evlere de rastlanmakla birlikte, genel ev tipolojisi içe dönük avlulu olarak planlanmıştır. Avlu duvarlarının yüksekliği binelik hayvan üzerindeki süvarilerin içeriye göremeyeceği şekilde düşünülmüştür evlerin sokak başbakan cephesi ise sağ bırakılmıştır (Eliséf, 1997).

Cerasi (2001) Konum olarak Anadolu Selçuklu kentlerinin bir ova yerleşimi olması nedeniyle, Osmanlı Kentinin gerek dışı gerekse mimari açıdan da ilk bölgeden ovaya geçişte üst düzeyde yararlanmış olduğunu kenti olduğunu öne sürmektedir. Cami, Bedesten, market ve benzeri yapılar Osmanlı kent planının egemen unsurudur. Bu yapıların olduğu alan, çarşı olarak tanımlamak mümkündür (Faroqhi, 2004). Büyük kentlerde çarşının merkezini bedesten oluşturur ve etrafında hanlar yer almaktadır, daha küçük kentlerde ise bedesten bulunmaması nedeniyle çarşı içerisinde küçük imalat ve diğer ticari yapılar bulunmaktadır. Osmanlı kentlerinde iş ve ticaret merkezlerinin hanlarda kalan sınırlı sayıda konuk dairesinde geceleri boyandıktan söz edilmektedir.

İslam kentlerinde olduğu gibi Osmanlı kentlerinde ticaret bölümleri, konut bölümlerinden genel olarak ayrı konumlanmışlardır. Konut bölgelerinde yalnızca bakkal ve fırın gibi günlük ihtiyaç maddelerini satan birkaç dükkân ve çok sayıda seyyar satış, bulunmaktadır. (Faroqhi, 2004). Çarşı mahallesinde farklı etnik ve dini toplulukları insanlar genellikle yan yana çalışırken, yerleşim bölgelerinde genel olarak aynı etnik veya dini gruptan insanlar bir arada yaşamaktadır. Kentlerin çevrelerinde ise kentin içinde yer alması uygun görülmeyen debba hane, salhane, mumhane, demirci atölyeleri vb. işkolları bulunmaktadır.

İslam kentlerinde ve dolayısıyla Osmanlı kentindeki aile mahremiyetine ilişkin İslami tavır bağlamında yöresel farklılıklar bulunmaktadır. Bunun dışında, Osmanlı kent dokusu içerisinde insanlar tarafından mahallelerdeki sülhün zenginliklerine

göre ayrılmış yapılmadığına, buna karşın, devlet görevlilerinin saray çevresinde veya belirli semtlerde yaşamaması gibi genelleme düzenlemeleri, uygulamaları varlığını sürdürmektedir. (Faroqhi (2004) bildirilmektedir. Osmanlı kentinde cadde ve sokak sisteminde belirli bir düzen-kademelenme yoktur. Başka bir deyişle yola, benzer nitelikte olup, cadde-sokak ayrılmış değildir. Bu durumun nedeni, bir yandan kentsel donatılar, mahalle esaslıdır, diğeryandan kent yaşamında hareketliliğinin az olmasıdır (Tanyeli, 1987).

Kent tarihi üzerine çalışan uzmanlar kentleri biçimlenmelerine göre temel iki kategoriye ayırmaktadırlar. Bunlardan ilki, geometrik bir düzene uymayan organik nitelikli kentler, diğeri ise geometrik bir düzene göre inşa edilen kentlerdir. Türkler, Anadolu Selçuklu devrinden itibaren ve özellikle Osmanlı devrinde kentlerini varolan kent dokularının üzerine yerleştirmişler ve mevcut dokuya müdahale ederek kentleri ortaya çıkarmışlardır. Yapılan müdahaleler bir geometriye uymayan organik kent dokularını ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşımla, topoğrafya, engebeli bölgelerde olduğu gibi düz arazide de tekrarlanmıştır. Evlerin, dolayısıyla kentlerin oluşumunda kendine ait mekân yaratma gayretinin temel fikir olduğu görülmektedir (Aru, 1998). Belirtildiği üzere, belli bir geometrik düzene sahip olmayan, organik karakterdeki Osmanlı kent dokusunda sokaklar dardır. Yol genişliği daha çok yayalar ve yük taşıyan hayvanlar belirlemektedir. Sokaklar zaman zaman topografyaya bağlı olarak, olmakla birlikte, topoğrafya zorlamasız olarak da şekillenmektedir. Uzun bir aks boyunca sokağına lineer olarak devam etmesi çok ender görülen bir durumdur. Birçok sokak bir noktaya ulaşmadan kalır ve çıkmaz sokağa dönüşür. Stewig, (1966) İstanbul'u bir yapı olarak tarif ettiği çıkmaz sokakların slamiyetin etkisiyle oluştuğunu belirttikten sonra, çıkmaz sokak oluşumunun kaynak faktörlerinin etkisini tartışarak ifade etmektedir. Konuya ilişkin olarak Tanyeli (1997) sokağın düzenlenmesinde bir kurallar dizisinin yokluğunun çıkmaz sokak oluşumunun esas nedeni olduğunu iddia etmektedir.

Osmanlı kentleri, Batılı kent modellerinde olduğu gibi merkezi idarenin kenti şekillendiren karakteri yerine, her evin bağımsız özne olarak kabul edildiği; topoğrafya ve çevre özelliklerine bağlı olarak gelişen bir yapılanma gösterirler. Bu nedenle, Osmanlı kentleri özellikle ondokuzuncu yüzyıl Avrupa kentlerinde olduğu gibi merkezi iradeyle ve keskin çizgilerle belirlenmiş bir kent tipi

de ildir. Ancak, XIX. yüzy,lda Bat,l,la ma etkisiyle ortaya ç,kan bu tarz bir yap,lanmadan söz edilebilir (Emre, 2009).

Osmanl, kentleri, özerk olmad,klar, için merkezi hükümet taraf,ndan atanan kad,lar taraf,ndan yönetilmektedir. Kad,, sadece erâ hukukun uygulay,c,s, de il, ayn, zamanda mali, mülki ve beledi hizmetleri yard,mc,lar,yla birlikte çözen kamu görevlisidir (Faroqhi, 2004). Kentin zanaatkâr ve esnaf,n,n denetlenmesi, beslenme tedbirlerinin al,nmas,, imar düzeninin korunmas,, vak,flar,n yönetiminin denetlenmesi, altyap,n,n bak,m, ve asayî in sa lanmas, kad,n,n görevleri aras,ndad,r. Bu süreçte Kad,lar,n mahallelerdeki temsilcisi olarak mahalle imamlar, hizmet vermi lerdir.

Bu sistem içerisinde Osmanl, kentlerinde yap, denetimi iki ekilde olmaktadır. İlk olarak binalar, in aat esnaf, taraf,ndan yap,ld, , için öncelikli olarak lonca taraf,ndan denetlenmektedir. İkinci denetim arac, kad,lar ve ona ba l, kent mimarlar,d,r. Kad,lar,n kent denetim yöntemi, kentin büyümesini bir plana göre düzenlemekten çok, tek tek yap,lar,n belli kurallara uymas,n, sa lamaya dönüktür (Tekeli, 1987).

2.1 Osmanl, Kentinin n as,nda Vak,f ve imaret Sistemi

Osmanl, kentlerinde kamuya ait yap,lar,n olu umunu sa layan organlardan imaret, vak,f ve külliye kavramlar, birbirine yak,n olmakla birlikte birbirinden ayr, anlamlar da ta ,maktadır. Osmanl, kent dokusunun ortaya ç,kmas,nda önem ta ,yan yap,lardan ilki yerle imlerin mahalle düzeni, ikincisi ise imaret ve Vak,f sistemidir (Cerasi, 2001). Birinci yap,, yerle im bölgelerinin ortaya ç,kmas,n, sa larken, imaret ve Vak,f sistemi de toplumsal, dini i levlerin yerine getirildi i yap,lar, kurup, geli tirmekte ve bir tak,m belediye hizmetlerini yerine getirmektedir. Öte yandan bu kurumlar imkânlar, yetersiz vatanda lara yard,m eden hay,r kurumlar, olduklar, için, toplumsal huzurun sa lanmas,n, da sa lamaktadır.

Vak,flar, dini temsilcilik ve hay,r kurumunu, imaretler ise bir cami etraf,ndaki sosyal binalar,n bütününi ifade etmektedir.³ Külliye kavram,, bazen imaret kavram,n,n yerine kullan,lmakla birlikte cami etraf,nda yer alan kültürel ve sosyal bina kompleksleri bütününi anlatmaktadır. imaret, programlar,nda yer alan cami, zaviye,

---

³ imaretin bilindi i üzere bir di er tan,m, fakirlere yemek da ,t,lan a evi anlam,ndad,r. Ancak burada söz edilen imaret, imar etmenin arac, olarak hay,r kurumlar,n,n kullan,lmad,r.

medrese, kütüphane, hastahane, çe me gibi yapılar hizmet, donatı, yapılar, olmaları, nedeniyle etraflarında konutlardan oluşan bir dokunun oluşması, etkendir. İmaratların vakıf sistemi aracılığıyla oluşmasının ülkenin bütününde oynadıkları, bu önemli rollerle ilerleyen dönemlerde külliyeler aracılığıyla bu kez kent bütününde sürdürülmüştür. İmarat kavramı, daha çok erken Osmanlı devrinde vakıflar eliyle yapılan yapılar, ifade etmekle birlikte, XVI. yüzyıl sonrasında kent planlama aracı olarak kullanılan külliyeler benzeri levheleri yerine getirmiştir.

Osmanlı kentlerinde, planlı bir kentleşme olmadıkça, günümüzdeki anlamda belediye örgütü de olmadıkça, kentlerin gelişmesi toplumsal dinamizmle iradesine kalmıştır. Bu dinamiğe Cezar (1996) bireyci imar sistemi adını vermektedir. Sistemde kentlerde halkın kendileri için yaptırılacak, özel konut, ticaret ve sanayi yapıları, dâhil kalan dinsel, kültürel ve sosyal nitelikli yapılar yine vakıf-imarat kurumları vasıtasıyla yaptırılıyordu. Devletin yaptırması gereken kamusal tesisler, halklarca inşa ettirildiğine göre, bireyci imar sistemi yürürlükte demektir (Cezar, 1996).

Vakıf kurumu erken İslam devirlerinden itibaren kullanılmış, Anadolu Selçuklular ve özellikle Osmanlılarda da etkin olarak bu kurumdan yararlanılmıştır. Osmanlıda vakıf, bireyin, tabii olarak ya da tabii olarak mülkünü özel mülkiyetten çıkararak toplum yararına kullanmak üzere sonsuza dek ayırdığı, ve bunu bir belgeyle vakıfname ile somutlaştıran, yönetsel ve mali özerkliğe sahip tüzel bir kişiliği ifade etmektedir (Yenen, 1988). Kuban (1968), Türk toplumunda vakıf kurumlarının özgün durumunu anlatırken devletin kentlere özel ve devamlı bir mali desteğinin olmadığını, aynı şekilde halkın da kendi gelirlerinin yürütülmesi için özel bir yardımının yok denecek kadar az olduğunu belirtir. Belediye hizmetleri için vergi almamakta, ancak kale tamiri, köprü bakım, miri yapıların bakım, için, bazı kimselerden veya gruplardan yardım istenmekte, buna rağmen binlerce insanın, bu basit yönetsel örgütlenme içinde, kendi devirleri için uygar bir hayat sürdürebilmektedirler. Çok eskiden beri gelişmiş bir belediye kavramına sahip Batılılar için, anlaşılması zor bir çözüm, başka ülkelere göre daha fazla gelişmiş olan vakıf yapılarının, yardımıyla oluşmuştur.

Vakıf, Osmanlı kentlerinde kentsel hizmetlerin görülmesini, kentsel altyapının oluşturulmasını, halkın kullanımına açık dinsel ve hizmet yapılarının inşasını sağlayan temel kurum olmuştur. Vakıflar genel olarak yönetici sınıf üyelerince

kurulmu tur. Kentlere su sa lanmas,ndan, belli yollar,n temizlenmesine, kütüphaneden medreseye ve imaretlere kadar uzanan geni bir kamusal hizmet bu yolla gerçekte tirilmi tir. Bat, dünyas,nda kilisenin, belediyenin ya da hükümetin yapt, , i leri, Osmanl, devrinde geni ölçüde ah,slar,n kurduklar, vak,flar yapm, t,r. Bu ba lamda Osmanl, kentlerinin üç bile enle imar edildi inden söz edilebilir. İlk olarak devletin kullan,m,nda olan askeri yap,lar Hassa Mimarlar Oca , taraf,ndan yap,lmaktad,r. İkinci olarak vak,f kurumlar, taraf,ndan kamusal yap,lar in a edilmekte, son olarak ise kent halk,n,n yapt,rd, , özel mülkiyete konu olan yap,lar kentsel doku meydana gelmektedir (Tekeli, 1987).

2.2 İstanbul Kent Dokusunun Osmanl, Devrindeki Geli imi

İstanbul, ilk olarak bir Grek koloni kenti olarak Byzantion ad,yla günümüzde Sarayburnu ad, verilen yerde kurulmu tur (Kuban, 1993). Deniz ticaretiyle u ra an bu koloni kentinde, M.Ö. V. yüzy,lda ilk kez kendi ad,na para bas,lm, t,r. M.S. 196da Roma mparatoru Septimus Severus taraf,ndan ele geçirilen Byzantion, Severus taraf,ndan yapt,r,lan surlarla Sarayburnu ve çevresini içine alan büyüklükte bir kentti. Kentin as,l geli imi Roma mparatoru Konstantin devrinde gerçekte mi tir. mparator Konstantin, kenti ba kent ilan etmi ve kent surlar,n, bat,ya ta ,m, t,r. Kenti Roma kent düzenine göre imar etmek için M.S. 324-336 y,llar, aras,nda çok say,da yap, in a ettirmi tir. Konstantin'in imar etti i kent, Konstantinopolis (Konstantinople) ad,n, alm, t,r. mparator II. Teodosios, güvenlik nedeniyle kent surlar,n, son kez bat,ya do ru ta ,m, , bugünkü yerinde in a ettirmi tir. Bu dönemde, kentin an,tsal aks, olan Meseö Sarayburnu'ndan ba layarak Yedikule'de kent d, ,na ba lanmakta, Haliç yamaçlar,nda yo un yerle im ve ticaret bölgeleri yer almaktad,r. Kentin Haliç'e bakan sur kap,lar,nda çe itli mallar,n gemilerden indirildi i iskeleler vard,., Konstantinopolis suriçi kenti olarak geli mi tir. Kent d, ,nda küçük mahalle veya kasaba olarak tan,m,lanan yerler bulunmas,na kar ,n, bu bölgeler kentin organik parçalar, olmam, kendi içlerinde varl,klar,n, sürdürmü lerdir. Yar,mada d, ,nda Galata bölgesinde Meseö ad,ndaki yerle im bulunmaktad,r. Anadolu yakas,nda ise Chalkedon (Kad,köy) ve onun köyü olan Khrysopolis (Üsküdar), küçük yerle meler olarak kalm, , Bo aziçi ve Haliç'e ise manast,r ve küçük köyler olu mu tur.

Kent, tarihi boyunca kendi kendine yeten bir yerle im olmam, ; s,n,r,l, üretimi nedeniyle, gereksinimlerini başka yerlerden sağlamas, gerekmi tir. Bizans devrinde kent silüetinde dikkati çeken yapılar olarak Ayasofya, Valens kemerli ve bugünkü Fatih Camisi'nin yerinde bulunan Havariyyun Kiliseleri sayılabilir. 1204 y,l,ndaki Latin istilas,, kent tarihinde k,r,lmaya yol açm, , kentin gösteri li, zengin niteli ini yitirmesine neden olmu tur. Haçlı, istilas,nda kentteki önemli bütün yapılar zarar görmü , ekonomik yapı,n,n bozulmas,na ba l, olarak gücünü yitirmi ve Osmanlı, devrine kadar kent bak,ms,z bir ekilde kalm, t,r. Bu durumun sonucu olarak kent nüfusu azalm, , 40.000-50.000 gibi bir rakama kadar dü mü tür (Kuban, 1993).

İstanbul'un fethinin ardından kentte en önemli sorun; nüfusun azalm, olmas, ve kentin harap durumu olarak görülmektedir. Fatih devrinde öncelikli olarak bu sorunların çözümü için çalış, lm, , ku atmada zarar gören kent surlar,n,n onar,m,yla çalış, malara ba lanm, t,r. Günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu alanda padişah için bir saray ve Altınkapı, (Yedikule)de bir iç hisar yapılm, t,r. II. Mehmet, İstanbul'un fethinin ardından Edirne'ye dönmeden önce İstanbul'un asayişini sağlamak üzere suba , ve kentin idaresi için kadı, tayin etmiştir. İstanbul, Suriçi d, ,ndaki bölgeler olan Galata, Eyüp ve Üsküdar'da o dönemdeki adıyla Edirne-, Selaseöye (üç belde) kadı, tayin edilerek yönetim sistemi kurulmu tur. Suriçi kadı,s, Dersaadet kadı,s, adıyla bilinmektedir. Resmi olarak diğer kadı,larla aynı statüde olmakla birlikte, devletin merkezinde yer ald, , için etkinli inin diğerlerinden fazla oldu u bilinmektedir.

Yukarıda belirtildi i üzere fetih öncesinde oldukça azalm, olan nüfusun arttır, lmas, amaçıyla II. Mehmet bazı tedbirler alm, t,r. Bu amaçla, İstanbul'u başka kent olarak görmek isteyen Osmanlı, idaresi kente canlı, l, n, yeniden kazandı, rmak, nüfusu arttı, rmak için gönüllü ve zorunlu göç çalış, malar,na a ,rl,k vermiştir. Öncelikle kenti terkedenlerin kente dönüşlerini sağlamak amacıyla tevik edici vergi muafiyeti verilmiş ve can güvenlikleri teminat altına alınm, t,r. Kentin nüfusunu yeniden arttı, mak için yapılan çalış, malarda en etkin yöntem, nalç,kø'n (1978) belirtti i üzere ösürgünö olmu tur. Bu yöntemle, devletin çe itli bölgelerinde yaşayan halk,n, devlet zoruyla, İstanbul'a gelmeleri sağlanm, t,r (nalç,k, 1978). Bu amaçla, Anadolu'dan, Rumeli'den ve Ege Adaları,ndan Müslüman, Hristiyan (Ermeni ve Rum) ve Yahudi ailelerin sürgün edilmeleri için ferman çıkar, lm, t,r. Gelen toplulukların kentte bir arada iskân edilmeleri sağlanm, t,r. Türkler Aksaray ve Beyazıt çevresine, Eski

Sarayda Fatih Külliyesi arasına ve Haliç'e bakan yamaçlara, Rumlar Marmara kıyılarına ve kırsal Galata'ya, Ermeniler ise Samatya çevresine yerleştirilmiştir. Surdunda ise Eyüp çevresine, Galata Surlarında, Topkapıya ve Üsküdar'a Türkler yerleştirilmiştir. Galata'da sur içinde yaşayan Cenevizliler ise yerlerini korumuşlar, dini ve ticari faaliyetlerine özgürce devam etmişlerdir (Kuban, 1998). Kente yerleşen halk kendi din ve milliyetinden insanlarla aynı mahallelerde yaşamıştır. Kentin çarşısında buna karşın olarak gayrimüslim ve müslüman esnaf bir arada çalışmıştır. Bu yaşam ekli İstanbul ve diğer Osmanlı kentlerinde devletin yıkılışına kadar sürmüştür.

İstanbul'da ulucami olarak kullanılan ilk yapı, Ayasofya'dır. Bizans devrinin bazı önemli yapıları da camiye çevrilerek kullanılmıştır. Başlıcaları, Zeyrek Kilise Camisi (Pantokrator Kilisesi), Arap Camii ve Kalenderhane'dir. Bizans devrinden kalan yapılarından kiliseler camiye çevrilmiş, konutlar ise tamir edilerek kullanılmıştır. Bu yapılarla ek olarak Fatih devrinde inşa edilen camiler, külliye yapıları, çarşılar, kapılar ve bedestenler kentin Osmanlı kent görünümünü kazanmasına yardımcı olmuştur. Kentte ekonomik ve sosyal hayat canlandırılmak üzere halkın gereksinimlerini karşılamak üzere daha sonra Kapalı Çarşı, alacak büyük çarşı, çarşı içerisinde kıymetli malların depolanıp satıldığı, Cevahir Bedesteni ve Sandal Bedesteni, çarşı yakınında kervansaray, unkapı, tuz ambarı, mumhane, sabunhane, debba hane gibi yerleşim özendirici ve başlı oldukları vakıflara gelir getirici merkezleri kurulmuştur (Nalcak, 1978).

Kentin Osmanlı Kent karakterini kazanabilmesi ve İslami yönünün güçlendirilmesi için başta Eyüp Sultan olmak üzere Seyyid Ebul Vefa gibi önemli şahsiyetlerin adına külliye inşa edilmiştir. Vakıf kurumunun bütün olanakları kentin gelişimini hızlandırmak ve kente Osmanlı kenti kimliğini kazandırmak amacıyla kullanılmıştır. Vakıf ve maret sistemleri kentteki yaşam standardını yükseltmeye yardımcı olmuştur. Bu kurumlar aracılığıyla su tesisleri, yol, kaldırım, sokak temizliği, hastahaneler ve ihtiyaç sahiplerinin kalabileceği yapılarla yemek dağıtım imaret ve zaviyeler inşa edilmiş ve kentin gelişmesine yardımcı olmuştur. Kentin yeniden inşasına, İstanbul'da Bizans devrinden kalan kentsel mekân kurgusu korunmuş, bu yapıların geliştirilmesi (Kuban, 1993). Osmanlı kentinin merkezini oluşturan Cuma camisi ve içinde bedesteni barındıran çarşı düzeni kurulmaya çalışılmıştır. İstanbul'da liman ve çarşı bölgeleriyle iki ayrı ticari bölgeden oluşan yapıların geliştirilmesi bu amaçla hanlar

in a edilmi tir. Çar , içerisinde farklı, meslek gruplar, birbirlerinden uzmanlar,na ba l, olarak farklı, sokak ve caddelerde toplanm, t,r. Kent içerisinde bulunmas, sa l,k ve hijyen aç,s,ndan uygun olmayan, debba hane, salhane, mumhane gibi yapılar,n bir k,sm, kent d, nda Kazl,çe me bölgesine yerleştirilmi tir (nalç,k, 1978).

nalç,k,ø (1978) belirtti i üzere 1459 y,l,nda İstanbul'a özel bir düzenleme ile Fatih önde gelen pa alar,n görevlendirerek belirlenen bölgelerde cami, hamam, pazar yeri in a etmelerini sa lam, ve bu pa alar,n isimleriyle an,lan semtler oluştu. II. Mehmet, Fatih Külliyesi ve Eyüp Sultan Külliyesinin yapılm,na ba latm, t,r (nalç,k, 1978). Fatih Külliyesi, içerdiği i levler ve düzenleme ekliyle kentin gelişimine önemli katkılar sa lam, t,r. Külliye cami, medrese, hastahane ve imaretten oluşmakta olup, bunlara ek olarak gelir getirmesi amacıyla hamam ve han in a edilmi tir. Fatih Külliyesi, kentin Haliç yamaçlarında Edirnekap, yönündeki gelişimini hızlandırm, t,r. Görevlendirilen pa alar tarafından kentin farklı bölgelerinde yapıld,klar, külliyeler ile nahiye merkezlerinin oluşumuna yardımcı olmu , nahiye çevrelerinde de cami, mescid yapılm,ıyla mahalle oluşumu teşvik edilmi tir. Fatih devrinde Ayasofya, Mahmud Pa a, Ebül Vefa, Sultan Mehmed ve Murad Pa a ve Topkap, nahiyeleri kurulmu tur. Sur d, nda Üsküdar'da ise Rum Mehmed Pa a yapıld, , külliye ile bölgenin gelişimini teşvik etmi tir. Pa alar tarafından külliyeler in a ettirilme yöntemiyle kenti geliştirme çabalar, Kanuni devri sonlarına kadar devam etmi tir. II. Bayezid devrinde kurulan külliyeler arasında Atik Ali Pa a, İbrahim Pa a, Sultan Bayezid, Davud Pa a ve Koca Mustafa Pa a külliyeleri sayılabilir. Her mahalle kendi içerisinde mescit, okul, hamam ve çeşmesiyle, kendi komşuluk ilişkileriyle kentteki nüfus art, ,na ve kentin gelişimine yardımcı olmu tur. Kurulan mahalle ve vakıf say,larındaki art, , kentteki nüfusun gelişiminin belgesi olarak gösterilmi tir. (**Çizelge 2.1**). Fetih'ten sonraki yetmi y,lda kent 13 nahiye ve 219 mahalle'den oluşan bir Osmanlı kentine dönüşümü tür (nalç,k, 1978).

Suriçindeki yerleşim II. Bayezid devrinde tamamlanm, olup, XV. yüzy,lda gelişmeye başlayan bölgeler Kanuni devrinde imar edilmi tir. Kanuni devrinde nüfusun art, ,yla eski mahallelerde yerleşim yoğunlaşm, ve kentin surlu,na taşınm,ıyla birlikte yeni yerleşimler gelişmeye başlam, t,r. XVI. yüzy,lda, Mimar Sinan'ın Mimarba , olduğu dönemde kentte gerek su yollar, gerekse kamusal yapılar aç,s,ndan önemli imar faaliyetleri gerçekleştirilmi tir. Daha önce kentin tepelerine

yapılmaya başlanılan külliye yapıları, bu yüzyılda tamamlanmış, t.r. Sinan'dan önce 1520 yılında Sultan Selim Külliyesi kentin beinci tepesine, ehzade Mehmed Külliyesi (1548) ise kentin üçüncü tepesinin bir bölümüne inşa edilmiştir. Kente girişte önemli noktalar, oluşturan Silivrikapı, Hacı İbrahim Paşa Külliyesi (1551), Topkapı, Kara Ahmet Paşa Külliyesi (1555) Edirnekapı girişine ise Mihrimah Sultan Külliyesi (1565) yapılmıştır, t.r. Kentin ortasında Eski Sarayın arazisinin bir kısmında içine alan bölgede inşa edilen Süleymaniye Külliyesi (1557), İstanbul'da konumlanmış, en büyük yapı topluluğu olmuştur. Sokullu Mehmed Paşa'nın sur içinde Kadırga bölgesinde yapıldığı külliye Marmara yönündeki seyrek yerleşimi geliştiren ve yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu yoğun imar faaliyetlerine paralel olarak hızlı bir nüfus artışı yaşanmıştır, t.r. 1477 yılında Galata'da içine alan hane sayısı, sayımında 16.326 hane, 1535'te neredeyse beş kat artarak 80.000 hane sayısına ulaşmıştır (Nalçık, 1978). XVI. yüzyıl sonunda İstanbul barındırdığı nüfus ile Avrupa ve Ortadoğu'nun en büyük kentleri arasında girmiştir.

Çizelge 2.1 : XVI. yüzyılda İstanbul'daki mahalle ve vakıf sayıları, (Nalçık, 1978).

Nahiye	Mahalle sayı	953'te (1546) vakıf sayısı	1005'te (1596) vakıf sayısı
1. Ayasofya	17	191	345
2. Mahmud Paşa	9	96	115
3. Atik Ali Paşa	5	44	76
4. İbrahim Paşa	10	106	129
5. Sultan Bayezid	23	198	319
6. Ebulvefa	12	165	306
7. Sultan Mehmed	41	372	681
8. Sultan Selim	7	33	90
9. Murad Paşa	23	119	330
10. Davud Paşa	13	84	264
11. Koca Mustafa Paşa	30	65	227
12. Topkapı	7	13	39
13. Atik Ali Paşa	22	108	259
Toplam	219	1594	3180

Suriçindeki yerleşim II. Bayezid devrinde tamamlanmış olup, XV. yüzyılda gelişmeye başlayan bölgeler Kanuni devrinde imar edilmiştir. Kanuni devrinde nüfusun artmasıyla eski mahallelerde yerleşim yoğunlaşmış ve kentin sınırlarına taşınarak birlikte yeni yerleşimler gelişmeye başlamıştır, t.r. XVI. yüzyılda, Mimar Sinan'ın Mimarbaşı olduğu dönemde kentte gerek su yolları, gerekse kamusal yapılar açısından önemli imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Daha önce kentin tepelerine

yapılmaya başlanan külliye yapıları, bu yüzyılda tamamlanmışlardır. Sinan'dan önce 1520 yılında Sultan Selim Külliyesi kentin beinci tepesine, ehzade Mehmed Külliyesi (1548) ise kentin üçüncü tepesinin bir bölümüne inşa edilmiştir. Kente girişte önemli noktalar, oluşturan Silivrikapıya Hadım İbrahim Paşa Külliyesi (1551), Topkapıya Kara Ahmet Paşa Külliyesi (1555) Edirnekapı girişi ise Mihrimah Sultan Külliyesi (1565) yapılmıştır. Kentin ortasında Eski Sarayın arazisinin bir kısmında içine alan bölgede inşa edilen Süleymaniye Külliyesi (1557), İstanbul'da konumlanmış en büyük yapı topluluğu olmuştur. Sokullu Mehmed Paşa'nın sur içinde Kadırga bölgesinde yapıldığı külliye Marmara yönündeki seyrek yerleşimi geliştiren ve yoğunlaşmaya başlamış bölgeyi sahiptir. Bu yoğun inar faaliyetlerine paralel olarak hızlı bir nüfus artışıyla aynı zamanda 1477 yılında Galata'da içine alan hane sayısı, sayılmadıkça 16.326 hane, 1535'te neredeyse beş kat artarak 80.000 hane sayısına ulaşmıştır (Nalçık, 1978). XVI. yüzyıl sonunda İstanbul barındırdığı nüfus ile Avrupa ve Ortadoğu'nun en büyük kentleri arasında girmiştir.

ekil 2.1 : XVI. Yüzyılda İstanbul, Piri Reis, 1526, (Kayra, 1990).

ekil 2.1'de Piri Reis tarafından hazırlanan XVI. yüzyıl İstanbul haritasında da görüldüğü üzere nüfus artışıyla beraber mevcut mahalle ve nahiyelerdeki yerleşim yoğunlaşmaya başlamıştı, aynı zamanda sur dışında yeni yerleşim yerleri oluşturulmaya başlandı, tıpkı Galata surlarında, Haliç boyunca Kasımpaşa, Hasköy ve Sütlüce, Boğaz yönüne doğru ise Tophane, Fındıklı ve Cihangir bölgeleri yapılmış külliyelerin katkılarıyla gelişmeye başlamıştır. Anadolu yakasında da Üsküdar gelişme gösteren bölgeler

arasında yer almaktadır. Beşiktaş yönüne doğru ise yapılmaya başlanan yazlık ahşap sahil saraylarla Boğaz yönünde gelişim hızlanmıştır. Dördüncü Mehmet devrinde Beşiktaş Sahil sarayı, büyük bir yapı topluluğu haline gelmiştir. Boğaz köylerinde padişah ve ileri gelenlerce inşa ettirilen yapıların sayısında artış olmuştur. Onyedinci yüzyıl İstanbulu hakkında derli toplu bilgiler veren Mantran (1990), Boğaz köylerinin nüfusunun çoğunluk olarak Rumlardan oluştuğunu belirttikten sonra, sırasıyla Anadolu Hisarı, ve Rumeli Hisarında, Kanlıca, Beykoz, Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, ve Yeniköyde Türklerin, Kuruçeşme, Kuzguncuk ve Ortaköyde Yahudilerin, Çengelköy, Arnavutköy ve Beşiktaşın kuzeyindeki köylerde Rumların çoğunlukta olduğunu bildirmiştir. Boğaz köylerinde yaygın köylüler, balıkçı ve bahçecilik yaparak geçimlerini sağlamaktadır. İstanbul, XVI. yüzyıl öncesinde Suriçi ile sırasıyla, bir kent olarak çevresiyle organik yapılar, zayıf bir yerleşme iken, onsekizinci yüzyıl sonuna gelindiğinde Haliç ve Boğaziçi'deki köylerle organik bütünlüğünü kurmuş; büyük bir kente dönüşümü tür (Mantran, 1990).

XVII. yüzyılda anıtsal külliye ve yapı inşaatları azalmıştır. Bu yüzyıl başlarında inşa edilen Sultan Ahmet Külliyesi ve yüzyıl ortalarında tamamlanan Yeni Cami Külliyesi büyük imar faaliyeti olarak görülebilir. Yüzyılın ikinci yarısında Divanyolu üzerinde yapılan vezir külliyeleri küçük ölçekli olmakla birlikte önemli imar faaliyetleri arasında sayılmaktadır. Kentin XVII. yüzyıldaki bilinen nüfus artışları sonrası, tahmini nüfusunu Prof. Kuban çeşitli kaynaklar üzerinde tartıştıktan sonra 700.000- 800.000 arasında olduğunu ifade etmektedir (Kuban, 1998).

XVIII. yüzyılın başlarında Lale Devri olarak adlandırılan süreç (1718-1730) çok sayıda saray ve kökün inşa edildiği bir dönemdir. Gösteriş ve zevkin ön plana çıkması, bu zaman diliminde başta Kağıthane olmak üzere Boğazın her iki yakasında sayısız yüzün üzerinde olduğu tahmin edilen sarayın inşa edilmiştir (Enlil, 1994). Osmanlı İstanbulunda Batılı etkilerin başlangıcı sayılabilecek Lale Devrinin sonunu getiren isyanda bu sarayların çoğu yok edilmiştir. Yüzyıl başında Damad İbrahim Paşanın ezhadebağında, Çorlulu Ali Paşanın Divanyolunda ve Seyyid Hasan Paşanın Beyazıtta inşa ettirdiği medreseler önemli vezir külliyeleri arasında yer almaktadır. Bu dönemde kentin nüfusu az olan bölgelerinde, İstanbulun fethinden sonra kullanılan modellerle yeni külliyeler yapılarak bu bölgelerin özelleştirilmeleri sağlanmıştır. Suriçinde, Koca Mustafa Paşada yapılan Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi, Üsküdar Kösem Valide Sultan Külliyesi, Gülnü

Valide Sultan Külliyesi, Beylerbeyi'nde I. Abdülhamid Külliyesi ve Eyüpt'e Mihri ah Valide Sultan Külliyesi bu ekilde in a edilmi lerdir (nalc,k, 1978). XVIII. yüzy,l'a kadar geli en Osmanl, kent dokusu, Bat,l, Üslup etkileriyle de i meye ba lam, t,r. I. Mahmut devrinde (1748-1756) Kapal, Çar , yak,n,nda yap,lan Nur-u Osmaniye Külliyesi; cami, medrese, kütüphan ve sebil yap,lar,ndan olu makta ve Avrupa Barok Üslubu etkisiyle biçimlenmi tir. Bu anlamda suriçinde yap,lan son büyük külliye yap,s, ise Laleli Külliyesidir. III. Mustafa devrinde depremde y,k,lan Fatih Camisi de yeniden yap,lm, t,r. Yine ayn, padi ah, Barok özelliklerin belirgin oldu u Ayazma Camisi'ni 1761'de in a ettirmi tir. XVIII. yüzy,l ba ,, Lale devrinden itibaren Bat, ile ili kilerin artt, ,, Bat,l, ya am tarz,n,n ve üsluplar,n stanbul kentsel mekân,na yans,d, , bir yüzy,l olarak görölmektedir.

XVIII. yüzy,lda nüfus art, ,na ba l, olarak kentsel mekânda ortaya ç,kan yeni yap,la mada sokak geni liklerinin gittikçe darald, ,n, ana caddelerin 5 ar ,n (3,80 mt) ara sokaklar,n 2 ar ,na (1,5 mt) kadar dü tü ünü bize Enlil (1994) aktar,r. Osmanl, stanbul'u Bizans devrinde kurulmu yol yap,s,n, kullanm, t,r, ancak XVI. yüzy,lda bu caddeler kaybolmu , mevcut caddeler daralm, t,r. stanbul sokaklar, bu ekliyle Ortado u ve Osmanl, co rafyas,nda s,kça görülen belli düzene göre devam etmeyen organik ve ç,kmaz sokak yap,s,na dönü mü tür. Ayr,ca kent içerisinde evlerde sundurmalar yap,larak sokaklar daralt,lm, lo ve havas,z dehlizlere dönü mü tür (nalc,k, 1978).

XVIII. yüzy,lda Osmanl, Devletin sava larda yenilgisinin nedeni olarak görülen ordunun modernize edilmesi için Avrupa'dan uzmanlar getirtilmi tir. Buna paralel olarak yeni k, la binalar, yap,lm, t,r. I. Abdülhamit devrinde yap,lan Kalyoncu K, las, (1782), Hal,c,o lu'nda yapt,r,lan Humbarahâne (1792), Tophane K, las,, Taksim Topçu K, las, (1780) ve Kuleli'de aç,lan askeri okul yap,lar, eski Hasbahçe, Kö k ve Kas,r ve Saray bahçeleri yok edilerek yerle tirilmi tir (Kuban, 1998).

stanbul bütününe XIX. yüzy,l ba ,nda bak,ld, , zaman; Eski kent yar,mada geneline yay,lm, olup, etraf, surlarla çevrilidir. Sarayburnu bölgesinde saray ve kö kler yer almaktad,r. Kentin tepeleri üzerinde, kent silüetinin doruk noktalar,n, olu turan Sultan ve Vezir külliyesi bulunmaktad,r. Kentin ticari merkezi Eminönü ve Kapal,çar , çevresinde yo unla m, t,r. Yar,mada'n,n Haliç yönünde k,y,da kentin gereksinimlerinin sa land, , kapanlar ve iskeleler yer almaktad,r. Tarihi kent, kara taraf,nda Kazl,çe me, Merkezefendi ve Topkap,da Takyeci Mahallesi yönünde

geli me göstermi tir. Di er yandan Eyüpün üst taraflar, küçük tekke ve külliye yapılar,yla ve konut dokusuyla geli meye başlamış, Eyüp Suriçi ile birle meye başlamış,t.r. Ka ,thane çevresi ise onsekizinci yüzyıl başından itibaren önemli bir yerleşim ve gezi merkezi olmuştur, aynı zamanda Sadabad sarayı, da bu bölgede yer almaktadır. Galata surlarından,na taşınmış, Beyo lu yönüne Galata Sarayı,ın bulundu u bölgeye doğru geli miştir. Cihangir ve Tophane semtleri de nüfus olarak yoğunlaşmış, birbirlerine yaklaşmışlardır. Kasımpaşa çevresinde tersaneler geli mi ve arkasından, Hasköy'e kadar uzanan yerleşimler kurulmuştur.

Anadolu yakasında Kadıköy'den başlayarak Fenerbahçe'ye kadar yerleşimin bulundu u bir bölge geli mi, Üsküdar yerleşimi ise Tunusba ,na kadar uzanmış, eski doku yoğunlaşmış,t.r. Bo aziğinde ise köylerde yoğunluk artmış, sahil sarayları ve yalılar yoğun olarak kullanılmaya başlanmış ve bu bölgede İstanbul'a özgü denilebilecek öYal, Kültürüö ortaya çıkmış,t.r. Bu yüzyılda Bo aziğin e ulaşmış denizden, kayıklar yardımıyla olmaktadır. Kentin gelişimine bağlı olarak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren biraz köylerine vapur seferleri başlatılmış,t.r.

3. ÜSKÜDARIN TAR H VE SOSYAL YAPISI

3.1 Üsküdar Tarihi

Üsküdar, stanbulun Anadolu yakas,nda güneyde Harem Deresi, kuzeyde Kuzguncuk Deresi aras,nda yer alan, tarihsel çekirde i Pa aliman, ve Salacak aras,na konumlanan yerle im birimidir. Yerle imin çekirde i bat,da stanbul Bo az,, do uda Do anc,lar, kuzeyde Sultantepe, güneyde Salacak bölgesiyle s,n,rlanm, t,r.

Üsküdar, tarih boyunca de i ik isimlerle an,lm, t,r. Erken devirlerden itibaren yerle imin oldu u bir bölge oldu u anla ,lan Üsküdar hakk,nda çe itli kaynaklarda bilgiler bulunmaktad,r. S,ras,yla; Bithynial,lar, Frigler, Fenikeliler, Persler, Romal,lar, Bizansl,lar, Emevi ve Abbasiler, Dani mendliler ile son olarak Osmanl,lar Üsküdarı yerle mi lerdir.

M.Ö. 7. yüzy,lda bir Grek kolonisi olan Khalkedonun iskele ve tershanesi öKhrysopolisö ad,yla bilinen Üsküdarıdayd, (Konyal,, 1976). ncicyanın (1976) aktard, ,na göre Khrysopolis ad,, Khrisida ve Agamemnonun o lu olan Khrisos, ablas, rahibe fienia ile K,r,mıa giderken, burada ölüp defnedildi inden verilmi tir.⁴ Ayn, söylemle ilgili olarak Haskan (2001) Üsküdarın Agamemnonun o lu Hrisis taraf,ndan kuruldu u bilgisini aktarmaktad,r.

Bu efsanevi adland,rmadan farklı aç,klamalar da yap,lm, t,r. Bunlardan birine göre Üsküdarın bilinen ilk ad, olan öKhrysopolisö (ya da Hrisopolis) öAlt,n ehirö anlam,ndad,r. Bu adla an,lm,as,yla ilgili olarak iki ayr, neden gösterilmektedir. Birincisi, M.Ö. 500ü y,llarda Persliler taraf,ndan Anadolu i gal edildi inde Pers hükümdar,n,n Anadoluđan toplad, , vergileri olu turan alt,nlar, Üsküdarıda yer alan hazinesinde saklad, , ile ilgilidir. Di eri ise, güne batarken Üsküdarıdaki evlerin kar ,dan; stanbul taraf,ndan alt,n renginde yald,zl, gibi göründü ü için öAlt,n ehirö

---

⁴ Agamemnon, Yunan mitolojisinde Miken Kral,, Sparta Kral, Menelaosun büyük karde i, ordular, Truva (Troya) sava ,na götüren kumandan. Atreus ve Aeropeın o ludur.

olarak adlandırıldı, eklindedir (Konyal, 1976), (Haskan, 2001). Yine para toplanmasıyla ilgili söylencelerin bir benzeri olarak Greklerin, Karadenizde ticaret yapan gemilerden aldıkları, geçi vergisini burada topladıkları, için, buraya Khrysoopolis adı verildiği bilgisini Kömürçüyan (1988) aktarmıştır. Bu söylenceyi Demir (2009) Atina generali Alkibiades'in, M.Ö. 409 yılında Karadenizden gelen gemilerin yükü üzerinden bir gümrük vergisi topladığı, için Khrysoopoliste bir garnizonin aettiği eklindeki bilgiyle desteklemektedir.

Üsküdar, Roma devrinde Scutarion (Scutari) adıyla anılmaya başlanmıştır. Farsça Ulakö anlamına gelen bir kelimedenden türediği yolunda söylenceler olmakla birlikte, Eyice (2004) göre Scutari Grekçe öham ya da tabaklanma, deriö anlamına, yan Scitosötan türemiştir. Deriden yapılan kalkanlar, yan askerlere de Scutarionö deniyordu. Scutari terimi ise Roma ordusu piyadelerinin en başında yürüyen ve boy kalkanlar, yan birliğin adıdır. Roma ordusunun kalkan yan askerlerinin barınması ya da atölyesinin Scutarion denilen bu yerde bulunduğu düşünülmektedir. Bu düşünceyi destekleyecek bilgi olarak Arnavutlukta Scutarionö adında bir yer daha bulunması gösterilmektedir. Daha sonra Arnavutlukta bu kent Osmanlı devrinde ö kodraö olarak adlandırılmıştır.

Scutarion adı Osmanlı devrinde günümüzdeki kullanılan Üsküdar'a dönüşümü tür. Evliya Çelebi (2004) seyahatnamesinde "Üsküdar" ifadesinin yanlış söyleni olduğu aslında "Eskidâr" olduğu iddia eder. Buna neden olarak Üsküdar bahçesi yerinde Harun Re id'in çadır kurduğu bölgede Seydî Battal Gazi'nin yedi sene oturduğu evler yaptığını, için Eskidârö yani Eskiyerö denildiğini anlatır (Evliya Çelebi, 2004).

Üsküdar konumu nedeniyle Asya'dan Avrupa'ya başka deyi ile İstanbul'a geçiş ve tersi durumda Avrupa'dan Asya'ya geçişte kullanılan bir bölge olması nedeniyle ilkçağdan itibaren kaynaklarda adı geçen bir yer olmuştur. Khrysoopolis; Grek, Pers, ve Büyük skender tarafından ele geçirilmiştir, M.Ö. 63 tarihinde Roma imparatorluğunun idaresine girmiştir (Haskan, 2001). Byzation'u ele geçirmek isteyenlerin mücadeleleri için kullandığı yer Khrysoopolis'dir. M.S. IV. yüzyılda geç Roma devri komutanları, Constantinus ve Licinius arasındaki iktidar mücadelesi için yapılan savaş Üsküdar çevresinde olmuştur, Licinius'ün ölümünün ardından Roma imparatorluğunun hakimi olan Constantinus Byzantion kentini başkent ilan etmiş, imar ederek 330 yılında Constantinopolis'e dönüşümü tür (Eyice, 2004). Roma

mparatorlu uğun M.S. 395te Do u ve Bat, olarak ikiye ayr,lm,ndan sonra Üsküdar Do u Roma (Bizans) yönetimi alt,na girmi tir.

slamiyetin yay,lmaya ba lamas,n, takibeden y,llarda Emevi ve Abbasi ordular, stanbulu ele geçirmek için seferler düzenlemi lerdir. Bu seferleri s,ras,nda Üsküdarıda konaklad,klar, bilinmektedir. Evliya Çelebi nin Üsküdarın ad,yla ilgili anlatt,klar,n,n ilham kayna , olan Harun Re idin oçad,r,n, kurmas,ö bu tarihlerde gerçekleş mi tir. Müslümanlar ilk olarak Emevi halifelerinden Muaviye devrinde H. 48, (M. 668) tarihinde stanbulu ele geçirmek üzere ordular,n, göndermi lerdir. Bu ba ar,s,z giri imin ard,ndan slam ordular, 674, 715 ve 782 y,llar,nda stanbulu sefer düzenlemi ler, bu süreç içerisinde Üsküdar geçici olarak Müslümanlar,n idaresine girmi tir (Konyal,, 1976), (Haskan, 2001).

Anadolu Selçuklular, devrinde XI. yüzy,lda Türkler Üsküdarı ele geçirmi ler ancak uzun süreli hakimiyet kuramam, lard,r. Anadoluđan Türkleri atmak üzere ba lat,lan Haçl, Seferleri s,ras,nda Haçl, ordular, Üsküdarıda bulunmu lard,r. Bu seferlerden en kal,c, olan, 1204 y,l,nda gerçekleş en IV. Haçl, Seferidir. 1203 y,l,nda stanbulu gelen Haçl, ordusu Üsküdar liman,na demirlemi , Haçl, ordusunun ileri gelenleri Bizans mparatoruna ait Scutairon Saray,ında kalm, t,r. stanbulu ele geçirip, talan eden Haçl, ordusunun Üsküdarı da zarar verdi i dü ünülebilir. Haçl,lar hakimiyetlerini 1261 y,l,na kadar sürdürmü lerdir (Haskan, 2001), (Eyice,2004).

Osmanl, Devletinin kurulu unu takip eden y,llarda, XIV. yüzy,l ba ,nda Türk ak,nc,lar, bat,ya do ru geni leme çabalar, içerisinde Riva ve Yoros kalelerini ele geçirmi lerdir. 1329da Orhangazi ve Bizans mparatoru Andronikos aras,nda yap,lan Pelekanon Sava ,ına kadar Türkler Üsküdarı ele geçirememi tir. Bu sava , Bizans ordusunun kaybetmesi üzerine Türkler Üsküdarı yerle meye ba lam, t,r. Ancak as,l yerle im Orhan Gazi den yard,m isteyen Cenevizlilere Osmanl, kuvvetlerinin destek vermek üzere Kad,köy ve Üsküdarı gelmeleriyle 1352de ba lam, t,r. Orhan Gazi den sonra Y,ld,r,m Bayezid devrinde de Üsküdarıdaki Türk varl, , devam etmi tir. Y,ld,r,m Bayezid stanbul Bo az,na hakim olabilmek için Göksu yak,n,na Anadolu Hisar,ın, in a ettirmi tir. 1402 Ankara Sava ,ında Osmanl,lar yenilince Osmanl, devleti bütünlü ünü yitirmi , Üsküdarın hakimiyeti yeniden Bizansı geçmi tir. 1430da gelindi inde birli ini tekrar kuran Osmanl,lar Üsküdarı ele geçirmi lerdir. (Haskan, 2001), (Eyice,2004), (Konyal,,1976). Bu

tarihten sonra ve İstanbul'un fethini takip eden yıllardan itibaren Üsküdar tamamen Osmanlı, yerleşimi haline gelmiştir.

3.2 Üsküdar'ın Sosyo-ekonomik Yapısı,

Üsküdar eski devirlerden itibaren iki kıyı arasında geçiş yeri, başkaldırı bir kap, görevi üstlenmiştir. Topografik olarak Boğazda gemilerin yanaşabileceği bir limana sahip olması, Anadolu'ya giden yolların başlangıcını oluşturması, Üsküdar'ı önem kazandırmış ve bu niteliği günümüze kadar devam ettirmiştir. Üsküdar, kervanların geçiş noktasında yer alması, nedeniyle erken devirlerden itibaren İstanbul Anadolu'ya açılan kapısının olmasıdır.

Yıldırım Bayezid devrinde İstanbul'da bulunan Müslümanların davalarını bakıldığında, için bu bölgede bir müslüman kadını bulunması, kararlarla, bu tarihten itibaren Üsküdar'da bir kadını görevlendirilmiştir. Ankara Savaşı'ndan Üsküdar'ı tekrar ele geçiren Bizans yönetimi Müslüman kadını görevine son vermiştir (Mazlum, 1994).

Fetih öncesinde küçük bir kasaba olan Üsküdar, Osmanlı devrinde gelişmeye başlamıştır. Fetih sonrasında İstanbul'da olduğu gibi burada da Rumların terkettiği yerlere zorunlu iskân yöntemiyle yerleşimciler getirilmiştir. Üsküdar'ın gelişmesi için Anadolu'dan gelen Türklerin bir kısmı bu bölgeye yerleştirilmiştir (Haskan, 2001). Üsküdar'da Türklerden başkaldırı Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler yaşamıştır. Fetih sonrası yüzyıllarda Üsküdar'ı ziyaret eden gezginler farklı milletlerden söz etmektedirler. 17. yüzyıl nüfus yapısıyla ilgili olarak Evliya Çelebi (2004) Üsküdar'da 70 Müslüman mahallesi, 11 Rum ve Ermeni mahallesi 1 Yahudi mahallesinin var olduğunu, ancak Avrupalıların bulunmadığını ve kenti çevreleyen bir kalenin bulunmadığını belirtir. Bu ifadeden nüfusun çoğunluğunun Türklerden oluştuğunu, ardından Ermeni ve Rumların geldiğini daha az olarak da Yahudilerin iskân edildiğini anlamaktayız.

16. ve 17. yüzyıl tahrir defterlerini inceleyen Güneşin (2004) Üsküdar nüfus ve mahalle yapıları hakkındaki görüşleri Evliya Çelebi'den oldukça farklıdır. Güneşin bildirdiği rakamların bir işaret olarak algılanabileceğini oranlama açısından değerlendirilebilir. Güneş (2004) göre 16. yüzyılın ilk çeyreğinde küçük bir yerleşim olan Üsküdar, vergi mükellefleri açısından

bakıldı, 16. yüzyılın ortalarında ve 17. yüzyılın ilk çeyreinde bir kent niteliğine ulaşmıştır. 16. yüzyılın ilk çeyreinde Üsküdar'da sekiz mahalle vardı. Yüzyılın üçüncü çeyreinde mahalle sayısı, 18'e çıkmıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde ise incelenen belgelerden Üsküdarın nüfusunun azalmasından mahalle sayısında bir değişim olmadığının görülmektedir. 16. yüzyıl süresince gerçekleştiren nüfus artışı, bölgenin bir zamanlar imar faaliyetlerine, 17. yüzyıldaki nüfus azalması ise imparatorluk genelinde nüfusun azalmasıyla bağlantılı olarak, iç göçleri önlemek üzere alınan önlemlerle açıklanmaktadır (Güneş, 2004) (bakınız Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1 : 16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar Mahalle ve Hane Sayıları, (Güneş, 2004).

16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar Mahalle ve Hane Sayıları,		
Zaman Dilimi	Hane Sayısı,	Mahalle Sayısı,
16. Yüzyılın ilk çeyreinde	169	8
16. Yüzyılın üçüncü çeyreinde	429	18
17. Yüzyılın ilk çeyreinde	323	18

Üsküdar'da 18. yüzyılda da bu nüfus yapısının devam ettiği bilinmektedir (Kocayan, 1976). Mantranın (1990) aktardığına göre bölgenin ticarete bağlı olarak kentte Ermenilerin yanı sıra Rumlar da yer almaktadırlar. Üsküdar'da Çavuş deresi ve Bülbülderesinin suları, çizildiği Selamsız ile Yenimahalle civarı, Ermeni ve Rumlar bölgenin bir zamanlar turizm bölgesi olarak adlandırıldı. Kuzguncuk köyü Yahudilerin yaşadığı bir yer olmakla birlikte, bu bölgede 18. yüzyılın sonuna doğru Ermeni nüfusu da artmaya başladı (Hovhannesyan, 1997). 1792-1798 arasında İstanbul'da bulunan Fransız doktor Antoine Olivier Üsküdarın nüfusunun 60.000 olarak tahmin edildiğini, oldukça önemli bir kısmının Müslüman olup bunun yanı sıra Rumlarla birlikte Ermeni ve Yahudilerin burada yaşadıklarını anlatıyor (Olivier, 2007).

Evliya Çelebi, Üsküdar halkının oluşturan farklı toplum katmanlarını, giyim ve yaşam biçimlerini seyahatnamesinde anlatıyor. Evliya Çelebi (2004) Üsküdar halkının bir kısmını asker topluluğunun seçkinleridir ki çeşitli değerli kumaşları giyerler. Bir kısmı baccılar, bir kısmı âlim ve salihlerdir. Bir kısmı zengin ve fakirlikeraz, olmuştur dervileridir ve sayısız fazladır. Bir kısmı gemici ve kayıklar, dilerdir.

bir s,n,f, ise tüccar ve sanayicilerdir. Bu s,n,f,n giyecekleri güçlerine göre kapama, çuka dolama ve feracedirö demektedir.

Üsküdarın nüfusu ile ilgili olarak ortaya konulan rakamlar genel olarak tahmin eklindedir. XIX. yüzy,lda yap,lan ilk nüfus say,m,lar, sonras,nda daha gerçekçi rakamlar verilmektedir. Bu tarihten önceki veriler konut say,lar,, avar,z vergileri için yap,lan hane say,m,lar,, askere al,nma için Müslüman erkek nüfusun say,s, gibi baz, belgelerden al,nm, t,r; bu nedenle kentin nüfusunu tam olarak belirtmekten uzakt,r. Asl,nda neredeyse bütün stanbul için söz konusu olan bu durum Üsküdar gibi merkezden görece uzak bir yerle im için daha da fazlad,r. Sur içi stanbulu için yap,lan hane tespitleri Fatih devrine kadar bulunmas,na ra men Üsküdar için böyle bir bilgiye ula ,lamam, t,r. Yerle imlerin nüfus tahmini veya yo unlu u için, dini yap, say,s,, f,r,n, mumhane gibi ya amsal önemi olan yap,lar,n say,lar,ndan da hareket edilmektedir. Osmanl, kent yap,s,nda her yerle imin kendi içinde üretti i ekmek ve mum gibi gereksinimler nedeniyle kay,tlarda bulunan f,r,n ve mumhanelerden nüfus yo unlu u tahminleri yap,labilmektedir.

Çizelge 3.2 : stanbul F,r,n/ Ekmekçi Dükkânlar, (nalc,k, 1978).

	H.1083/M.1672	H.1169/ M.1755	H. 1182/M. 1768
stanbul	84	141	297
Galata	25	61	116
Üsküdar	14	22	65
Eyüp	11	7	28

Çizelge 3.3 : stanbul Mumcu Dükkanlar, 1083/1672 (nalc,k, 1978).

	H.1083/M.1672
stanbul	24
Galata	5
Üsküdar	4
Eyüp	9*

*. Bu rakam,n Yedikuledeki mezbahalar nedeniyle yüksek oldu u belirtilmi tir.

Nüfusun yo unlu unun ve kent içi hareketlili in anla ,lmas,na yarayan bir ba ka gösterge ise kentin di er bölgeleriyle deniz yoluyla yap,lan ula ,ma ba l, olarak kay,k ve kay,kç,lar,n say,s,d,r. Tespit edilebilen rakamlar Üsküdarın nüfus yo unlu unun ve ticaretin art, ,n, belgelemektedir. Ancak, XIX. yüzy,la kadar ya amsal al, kanl,klara ba l, olarak nüfusun kent içinde çok fazla hareket etmedi i de dikkate al,nmal,d,r.

Çizelge 3.4 : Farklı tarihlerde Üsküdar'da çalı an kay,kç, say,lar, (Ertu , 2001).

ÜSKÜDAR'DA ÇALI AN KAYIKÇI SAYILARI					
TAR H	1535	1568	1728	1792-94	1802
SAYI	10	40	748	570	808

16. yüzyıla gelindi inde nüfus art, na paralel olarak 1565'te İstanbul liman, ile Üsküdar arasında düzenli kayık seferleri başladı. Kuban (1998), Üsküdar ve Boaziçi'ne ilişkin vakıf peremeler olduğunu gösteren kayıtlara rastlandı, n., Üsküdar tahsis edilen hassa peremesinin sadece iki tane olduğunu, ancak bu dönemde kayıkla dolmuşculuk yapılmaya başlandı, n., aktarmaktadır.

Üsküdar'da yerleşim geleneksel Osmanlı imar ve iskân politikasına uygun olarak gerçekleşmiştir. Fetih sonrasında zorunlu ve gönüllü göçlerle getirilen ve büyük çoğunluğu Müslüman Türklerden ve diğer milletlerden oluşan nüfus, aynı dinden olan milletlerin bir araya toplanması, mahallelere yerleştirilmiştir. Mahalleler mescit ve camiler etrafında topografya uyumlu, küçük, yer yer çukmaz sokak ve düzensiz geniş yapı adaları şeklinde olmuştur (Çokun, 2004).

Mescitlerin etrafında yer alan konutların bulunduğu Osmanlı kentleşme modeline göre Üsküdarın nüfusu artmaya başlamıştır. II. Mehmed devrinde yönetsel açıdan dört kadim bölgesine ayrılan İstanbul'da, Üsküdar, esas yönetim merkezi olan Suriçi İstanbulundan sonra Bilad-ı Selase (Üç Belde) adıyla bilinen Eyüp ve Galatayla birlikte aynı üçlü bölgelerinden birisi olmuştur.

İstanbulun fethinden sonra bir imparatorluğa dönen Osmanlı Devleti devrinde, Üsküdar, Anadolu'ya geçişte ticari ve askeri özelliğini arttırarak sürdürmüştür. Osmanlı ordularının Anadolu yönünde yapacağı bütün seferler için toplanma yeri, ticari kervanların toplanma ve hareket noktası, Üsküdar olmuştur.

1453 sonrasında imparatorluğa dönen Osmanlı Devleti, Roma devrinden itibaren kullanılan yol ve menzillere kendi sistemine göre düzenleyerek yararlanmıştır. Anadolu ve Rumeli'de yolların Sağ, Orta ve Sol kol olmak üzere üç ana güzergâh ile bunlara bağlı ara yollardan oluşmaktaydı (Halaçolu, 2002). Haberleşmenin kolaylaşması ve ulaşımların sıklaşması için ise bu yollar üzerinde konaklama noktaları (Menziller) oluşturulmuştur. İmparatorluğun Anadolu yönündeki yollarının başlangıç noktası, Üsküdar'dır. Sağ Kol Güzergâhı, (Üsküdar - Amasra - Erif) Üsküdar'da başlayıp, sırasıyla Gebze, Zink, Eskişehir, Konya, Adana,

Antakya, Halep üzerinden amœa ula maktad,r. Orta Kol Güzergâh,, (Üsküdar-Ba dat) Üsküdarœdan, zmit, Düzce, Bolu, Merzifon, Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Diyarbak,r, Nusaybin, Musul yoluyla Ba datœa ula maktad,r. Üçüncü Sol Kol Güzergâh,, (Üsküdar- Erzurum) ise yine Üsküdar, zmit, Düzce, Bolu, Merzifon, Ladik, Niksar, Yolkaya, Kelkit, A kaleœden Erzurumœa ula maktad,r (Halaço lu, 2002). Bu kol Erzurum üzerinden devam edildi inde Ermenistan üzerinden ranœa ula an uluslar aras, ticaret yolunu olu turmaktad,r.

Üsküdarœdan yola ç,kan kervanlar Anadoluœu ve Do u da lar,n, a t,ktan sonra do unun uzak kö elerine ula maktad,r. Ta ,nacak mallar Bo az, geçtikten sonra, kervanlar Üsküdarœda meydana getirilmektedir; yine kervanlar Bo az, geçmeden önce de erli yüklerini burada açmaktad,r. Üsküdarœn ticari aç,danda belli bir öneme sahip oldu u görölmektedir. Ancak, Üsküdar bir liman de ildir, bu nedenle hiçbir s, ,nak bulunmamaktad,r. Yükleme ve indirme yap,lan bir nokta olarak iki k,ta aras, ticareti için mutlaka gerekli bir a ama, yolcular için iki k,ta aras,nda bir geçi noktas,d,r (Mantran, 1990).

Geleneksel Osmanl, kent dokusu için önemli bir yap, türü olan bedesten Üsküdarœda bulunmamaktad,r. Bedestenœn olmamas, bu bölgede k,ymetli mallar,n depolanmad, ,n,, dolay,s,yla Üsküdarœn geçi noktas, oldu u sav,n, da desteklemektedir. Evliya Çelebi, kentte bedesten olmamas,na ra men bütün k,ymetli mallar,n bulundu unu, çünkü burada her çe it sanat erbab,n,n yer ald, ,n, anlatmaktad,r (Çelebi, 2004). Yine Evliya Çelebiœye (2004) göre, esnaf,n stanbul kent içinde oldu u üzere belli çar ,s, yoktur, de i ik i kollar,nda çal, anlar birbirine kar, m, t,r. Üsküdar, stanbulœa ba ,ml,d,r, ancak, stanbulœun da Asyaœda bir köprü ba ,na ihtiyac, vard,r (Mantran,1990). Bu nedenle semt üç ba l, kentin üçüncü ba , olarak geli mi tir. Buradan hareketle, Üsküdarœn yerel ticaret düzeyinde büyük bir rolünün olmad, , söylenmektedir.

Ticari ve Askeri yollar,n ba lang,c, olmas,n,n yan, s,ra dini amaçl, yap,lan hac yolculuklar, da Üsküdarœdan ba lard,. Hac ibadeti yan,nda Osmanl, padi ahlar, taraf,ndan gönderilen œSurre Alay,œ ad, verilen kervan,n hareket noktas, yine Üsküdarœd,r. Hicaz bölgesi için Padi ah taraf,ndan gönderilen yard,m, para ve e yalar,n bulundu u kervan olan Surre Alay,, Yavuz Sultan Selimœn M,s,rœ fethi sonras, Osmanl, Hanedan,na geçen Halifelik ünvan, dolay,s,yla daha da önem kazanm, t,r. Surre, 1864 y,l,na kadar kara yolu ile kat,r ve deve s,rt,nda

gönderilirken, bu tarihten sonra deniz yolu tercih edilmi , ve 1903 y,l,nda Haydarpa a Gar, ve Hicaz Demiryoluğunun yap,lm,as, ile Surre Alaylar, bu yol ile gönderilmeye ba lanm, t,r (Haskan, 2001).

Pek çok Osmanl, kentinde oldu u gibi Üsküdar'da da mahallelerin yan, ba ,nda mahallelilerin yiyecek gereksinimlerini kar ,lad,klar, ba ve bostanlar yer almaktad,r. Üsküdar iskele ve çar ,s,n,n arkas,nda bulunan yerle im ile gayrimüslim mahalleleri aras,nda kalan kesimde yer alan Çavuş dere bostanlar, bunlardan birisidir. Çavuş dere bostanlar, Çavuş deresinin sular,yla beslenmi tir (Co kun, 2004). Ba c,l,k, Ermeni nüfusun yo un olarak ya ad, , Ba larba , semtine ad,n, veren bir u ra , olmu tur. Kentin ba ve bahçelerinin çoklu unu Evliya Çelebi (2004) 4.000 adet üzüm ba , vard,r, bostan ve gülistanlar, 300'dürö ekinde anlatmaktad,r. 18. yüzy,l gezgini Olivierøye (2007) göre Üsküdar, Asya kervanlar,na antrepo vazifesini görür, bulu ma ve aktarma noktas,n, olu turur. Hem ç Anadolu hem de stanbulda geni bir ticareti vard,r. pekli, pamuklu kuma imalathaneleri de bulunur. Üsküdarın civar, verimli ve iyi ekilmi bir arazi ile çevrilmi tir. Burada hububat, sebze, meyve ve özellikle bütün k, ve ilkbahar,n bir k,sm,nda korunan bir tür üzüm yeti ir, demektir. Üsküdar ba ve bostanlar, XX. yüzy,lön ortalar,na kadar varl, ,n, sürdürmü tür. Özemre (2005), ve Çeçener (2008) hat,rat tarz,ndaki eserlerinde Üsküdarın ba ve bostanlar,ndan söz etmektedirler.

Üsküdarın do usunda yer alan orman bölgelerinin Bizans devrinde mparatorlu un Av alan, oldu u bilinmektedir (Hür, 1994). Söz edilen bölgeler Osmanl, devrinde de yine Padi ahlar,n ava ç,kt, , alanlar olmu , bu amaçla av kö kleri yap,lm, ve av ku lar, yeti tirilen yap,lar in a edilmi tir.

Salacak, Harem ve Sultantepe bölgeleri konumlar,, manzaralar, nedeniyle Bizans devrinden itibaren mparator ve yönetici saraylar,n,n yer ald, , bölgeler olmu tur. Bizans mparatorunun Scutarion Saray,ın,n IV. Haçl, Seferini yapmak üzere yola ç,kan Haçl, ordusu Üsküdarıda konaklad, , zaman kullan,ld, ,n, Eyice (2004) aktarmaktad,r. Osmanl, devrinde de Üsküdarıda saraylar in a edilmi tir. Sultantepeide Kanuninin k,z, Mihrimah Sultanıa ait oldu u söylenen, günümüze ula mayan bir saraydan söz edilmektedir (Haskan, 2001). Salacak çevresinde sahil saraylar, Selimiyeide ise Kavak Saray, in a edilmi tir. XIX. yüzy,l ba ,nda Kavak Saray,ın,n bulundu u alana Selimiye K, las,, Camii ve yerle im in a edilmi tir.

Üsküdarın ilgi çeken bir başka yönü oldukça geniş bir alan kaplayan Karacaahmet Mezarlığıdır. Kenti gezen seyyahlar Üsküdar mezarlıklarından sıkça söz etmektedirler. Özellikle XIX. yüzyılda Üsküdarı gezen Avrupalı gezginler biraz da özyantalistö bakış açısıyla Karacaahmet Mezarlığına büyüklüğünden etkilenmişlerdir. Amicis (1993), bir cenaze alayını takibederek ehirden çıkıp meşhur mezarlığa girip geniş bir arazinin üzerinde, Marmara Denizi'ne, öbür tarafından Boğaziçi'ne doğru uzanan uzun uzun servilerden meydana gelmiş büyük bir ormanın içinde kaybolduğunu anlatır. Nerval (2002), 1840'lı yıllarda yaptığı bir gezide Üsküdarı ya da Müslümanların sığınma yeri olarak nitelendirmektedir. Bu durumu Türkler; Avrupa'nın yakınında bir gelecekte Hristiyanların kurban olmasına gecikmeyeceğine inanmışlar, kendilerine Anadolu toprağı üzerinde her türlü çekimeden uzak bir mezar sağlamamak istiyorlar, halk Boğaziçini, iki dini ayrılan sınırlara olacağına inanmaktadırlar (Nerval 2002).

Karacaahmet'ten başka Balıbağda Ermeniler ve Rumların, Bülbülderesi'nde Müslümanların, Kuzguncuk'ta Yahudilere ait mezarlıklar vardır. Kuzguncuk mezarlığına anlatılan bir kaynakta Kuzguncuk yamaçlarında kalabalık bir Yahudi mezarlığına varlığı belirtilmektedir. O kadar ki, ölü sayısına ayarlardan fazla olduğu sanılıyor denilmektedir. Yahudiler arasında yaygın olan inanca göre, Kuzguncuk Kudüs toprağına bitişik kabul edildiğinden, burası saygı görmüş, bu mezarlığa defnedilmek tercih edilmiştir. Dolayısıyla birçok yerden ölülerini getirip buraya gömdükleri bilinmektedir. Bu nedenle bu mezarlık çok geniş bir alan kaplamaktadır. (Hovhannesyan, 1997)

3.3 Üsküdarın XIX. Yüzyıla Kadar Fiziksel Gelişimi

Üsküdarın Osmanlı devri öncesine ait çok fazla fiziki verinin bulunmaması, nedeniyle Üsküdar kentsel dokusunun Osmanlı devri öncesine ait durumu konusunda bilgilerimiz kısıtlıdır. Kaynaklarda yalnızca Üsküdarın Osmanlı öncesinde küçük bir kasaba yerleşimi olduğu belirtilmektedir. Topografik yapıyla ilgili olarak erken devirlerde liman özelliğine sahip olduğu bugünkü Üsküdar Meydanı'nın Bülbül Deresi ve Çavuş Deresinin taşıdığı alüvyonlarla dolduğu, bu yüzden Limanın yok olduğu düşünülmektedir. Marmaray-Üsküdar kazılarında ortaya çıkarılan kalıntılardan bu düşünceyi destekleyen kanıtlar bulunmuştur. Bulunan bir amfora kulbunun baskısından 5.- 6. yüzyılda liman işlevi durumda olduğu tespit edilmiştir.

Üsküdarın içlerine kadar uzanan bu düzlük bölgenin Antik Khrysopolis Kentinin Liman,, K,z Kulesinin ise M.Ö. 7. yüzyıllara dayanan bir gözetleme kulesi olduğu ünceleri kuvvet kazanmı, t,r. Marmaray - Üsküdar kazılarında yapılan açmalarda iskele parçası olduğu ünlü bir bölüm ortaya çıkarılmış, t,r. Yine aynı kazı kapsamında Üsküdar'da ilk defa 12-13. yüzyıla ait bir mimari yapı ortaya çıkarılmış, t,r. Tek nefli apsidal yapı, n,n (ekil 3.1) koridorlar, k,smen yok olması, duvarlar yıkılmış, durumdadır. Ayrıca bulunan M.Ö. 7-6-5. yüzyıla ait çanak çömlek parçaları da bölgenin tarihinin ne kadar eskiye gittiğini göstermektedir. (İstanbul Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Dr. Ehzat Karagöz aktarmaktadır, Url-1).

ekil 3.1 : Marmaray Kazılarında Ortaya Çıkan Apsidal Yapı (Arkeoloji Müzesi).

Fethi takip eden yıllarda İstanbul genelinde uygulanan imar metodları, Üsküdar'da da uygulanarak yerleşimin gelişimi hızlandırılmış, t,r. İlk olarak Bölüm 2'de belirtildiği üzere kente gönüllü ve zorunlu göç yoluyla nüfus yerleşmesi sağlanmıştır, t,r. Gerçekleştiren imar faaliyetlerinin yanı sıra kentin Asya- Avrupa arasındaki ticari konum avantajı, kentin fiziki gelişimine yardımcı olmuştur.

Fatih devrinde iskele çevresinin gelişmesi için bir çarşı bölgesi oluşturulmuş, ardından, 1455 yılında Salacak Mescidi inşa ettirilerek ilk mahallelerin kurulması ve gelişimi teşvik edilmiştir (Haskan, 2001). 15. yüzyılda gerçekleştirilen bir imar faaliyeti olarak; 1470 yılında Rum Mehmet Paşa tarafından yaptırılan küçük külliye gösterilebilir. Rum Mehmet Paşa Külliyesi, cami, türbe, günümüze ulaşmamış, hamam ve medrese yapılarından oluşmaktaydı. Çarşı bölgesine yaptırılan ilk büyük eser 1505 tarihli Kara Davud Paşa Camisi'dir. Ardından 1540 yılında inşa edilen

Gülfem Hatun Camisi çar , yak,n,nda ad,n, verdi i mahallenin geli imini sa lam, t,r.

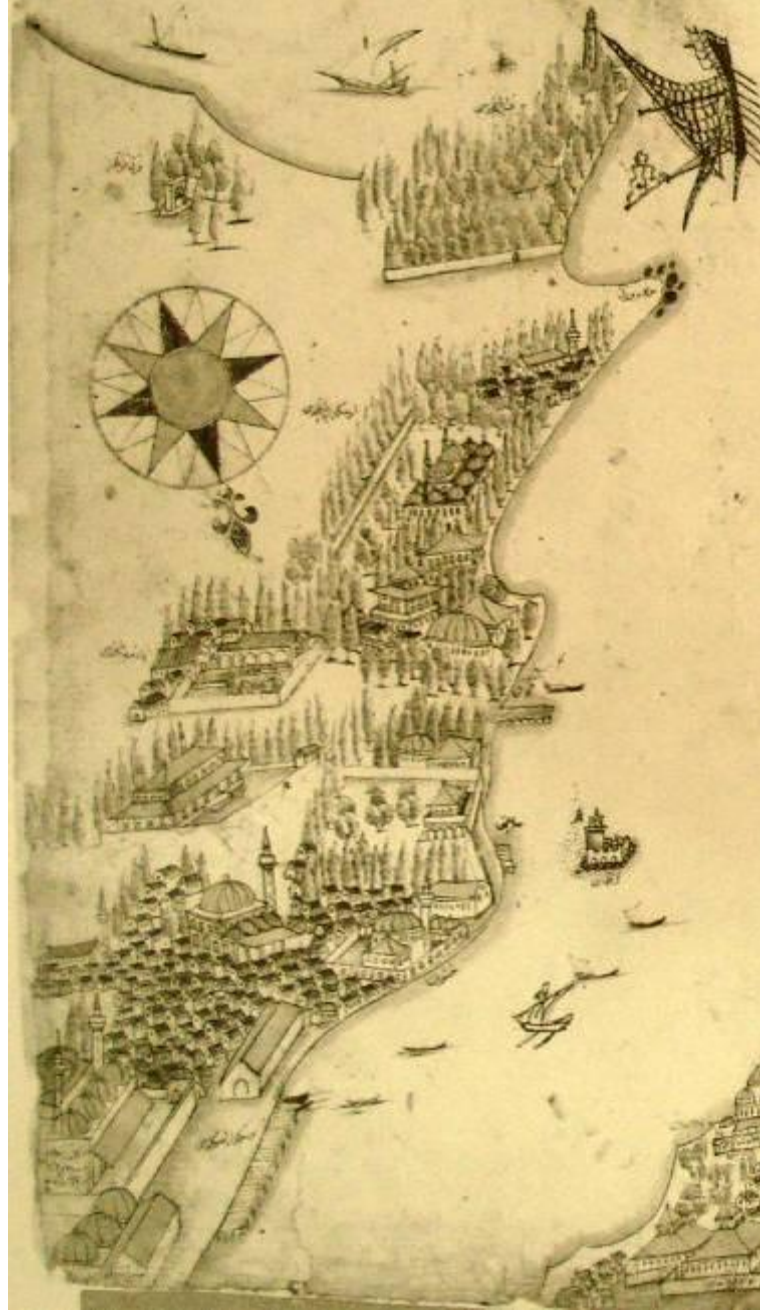
16. yüzy,l boyunca; Kefçe Dede Mescidi, skender Baba Tekkesi Mescidi, Arakiyeci Mescidi, Murat Reis Camisi, Debba lar Camisi, Kurba , Nasuh Camisi, Tava i Hasan A a Camisi, Darrü ifa Mescidi, Divitçiler Camisi, Ta ç,lar Camisi, Hac, Hesna Hatun Mescidi etraf,nda mahalleler geli mi , mahallelerin bir k,sm, bu yap,lar,n adlar,yla an,lmaya ba lanm, t,r.

1540-1588 y,llar,n, kapsayan ve öSinan Devriö olarak bilinen dönem içerisinde Mimar Sinan ekibiyle birlikte sultanlar ve di er önemli ki iler için stanbul'da k,rküç cami, elliiki mescid, k,rkdokuz medrese, yedi darülkurra, k,rk hamam, yirmisekiz saray ve kö k, üç imaret, üç hastahane ve alt, han in a etmi tir (nalc,k, 1979). Verimli geçen Sinan devri imar faaliyetleri ba lam,nda Üsküdar'da da çok say,da yap, in a edilmi tir.

Bunlardan ilki Üsküdar skelesinin kar ,s,nda Kanuninin k,z, Mihrimah Sultan taraf,ndan, 1547 tarihinde yapt,r,lan skele Camisi'dir. Çevresindeki medrese, s,byan mektebi, hamam ile günümüze ula mayan han ve imaretle birlikte külliye olarak dü ünülmü tür. Mihrimah Sultan Camisi yeni kentsel dokunun geli imini sa lamaktan çok varolan kentsel alana düzen getirmi tir. Mimar Sinan devrinde Do anc,lar meydan,nda 1558'de yap,lan Do anc,lar (Çak,rc,ba) Camisi ile skele yak,n,nda 1580 tarihinde, Vezir emsi Pa a taraf,ndan in a ettirilen medrese, cami ve türbeden olu an emsipaa Külliyesi ise, Üsküdar merkezinin geli imi aç,s,ndan önem ta ,maktad,r. Topta ,onda cami, medrese, darülhadis, mektep, imaret, tabhane ve zaviyeden olu an büyük bir külliye olarak tasarlanan Atik Valide Külliyesi 1583 tarihinde, III.Muratın annesi Nurbanu Sultan için yap,lm, t,r. Yap,sal büyüklük olarak Fatih ve Süleymaniye külliyelerinden sonra stanbul'daki en büyük üçüncü külliye yap,s,d,r. XVI. yüzy,l sonunda Üsküdarın s,n,r, olarak Atik Valide Külliyesi gösterilmektedir. Atik Valide Külliyesi, Üsküdarın o yönde 1950'dere kadar de i meyen s,n,r,n, çizmi tir. Salacak'ta sahilsaraylar, Selimiye'de ise Kavak Saray, in a edilmi tir. Söz edilen Kavak Saray, XIX. yüzy,l,n ba ,nda y,kt,r,ld, , için biçimleni i hakk,nda ancak eski gravürlerden bilgi al,nmaktad,r. (ekil 3.2)

16. yüzy,l,n sonuna do ru 1598'de in a edilen Aziz Mahmut Hüdayi Külliyesi; cami, zaviye, imarethane, dervi hücreleri, mektep ve me rutalar, ile bir tarikat külliyesidir.

Üsküdar bu yüzyılda Doğu Anadolu, Tunusba, çizgisine kadar da, n,k olarak yayılmı, t.r. Kuban (1993), Kanuni devri sonlarında İstanbulun nüfusunun 500.000'e yakla t, n,n tahmin edildi ini, Üsküdar'da yer alan ibadethanelerden hareketle İstanbul nüfusunun onda birinin burada yaşadığını ileri sürmektedir. Nüfus artışı ve imar faaliyetleriyle gelişen Üsküdar, 1560 sonrasında kentin önemli bölgelerinden birisi haline gelmiştir.

ekil 3.2 : 1584 Tarihli Lokman Çelebi Minyatüründe Üsküdar (Anon, 1990).

ekil 3.3 : Kavak Saray,, J. B. Hilair, (Anon, 1985).

Ressam Lokman Çelebi'nin çizdiği minyatür tarzındaki İstanbul Haritası'ndan alınmış, detay çizimde XVI. yüzyılın sonuna doğru Üsküdar'ın önemli yapılarından olan Rum Mehmet Paşa Camisi, Mihrimah Sultan Camisi ve İsmail Paşa Camisi görülmektedir. İskele çevresinde biri Mihrimah Sultan Külliyesi'nin parçası olan iki büyük han ile Mihrimah Sultan Camisi ve Rum Mehmet Paşa Camisi arasında da bir yerleşimin olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı çizimden Kavak Sarayı'nın büyük bir kompleks olarak inşa edildiği de gözlenmektedir. Bazı kaynaklarda Doğanlar Sarayı olarak adlandırılan yapı, muhtemelen bir yapıda çizimde yer almaktadır. (ekil 3.2) Lokman Çelebi'nin çizimi Üsküdar'ın tamamını kapsamadığı için diğer bölgeler için herhangi bir şey söylemek mümkün değildir.

XVII. yüzyılda İstanbul genelinde yapılan dini yapılar surdu, İna, Haliç'e, Boğaz ve Üsküdar'a kaymaktadır. Yeni yapılan yapıların XVI. yüzyıl içinde oluşan yapıların devamı olarak, daha önce Üsküdar'ın önceki yüzyılda vardı, yapıların içinde de yeni yapılarla devam ettiği sonucuna varılmaktadır (Kuban, 1993). 1635'te inşa edilen Malatyalı İsmail Paşa Camisi ve Karşıyaka'daki çifte hamam, söz edilen yapıların içinde de yeni yapılarla örnek olarak gösterilebilir.

Bu yüzyılda Üsküdar'da yapılan en önemli yapı, Kösem Sultan'ın 1640'ta inşa ettirdiği Çinili Külliyesidir. Doğudan gelen karayolunun bittiği bu noktada, 16. yüzyıldan bu yana, daha çok konaklama ve depolama alanı, olan bir ticaret bölgesi

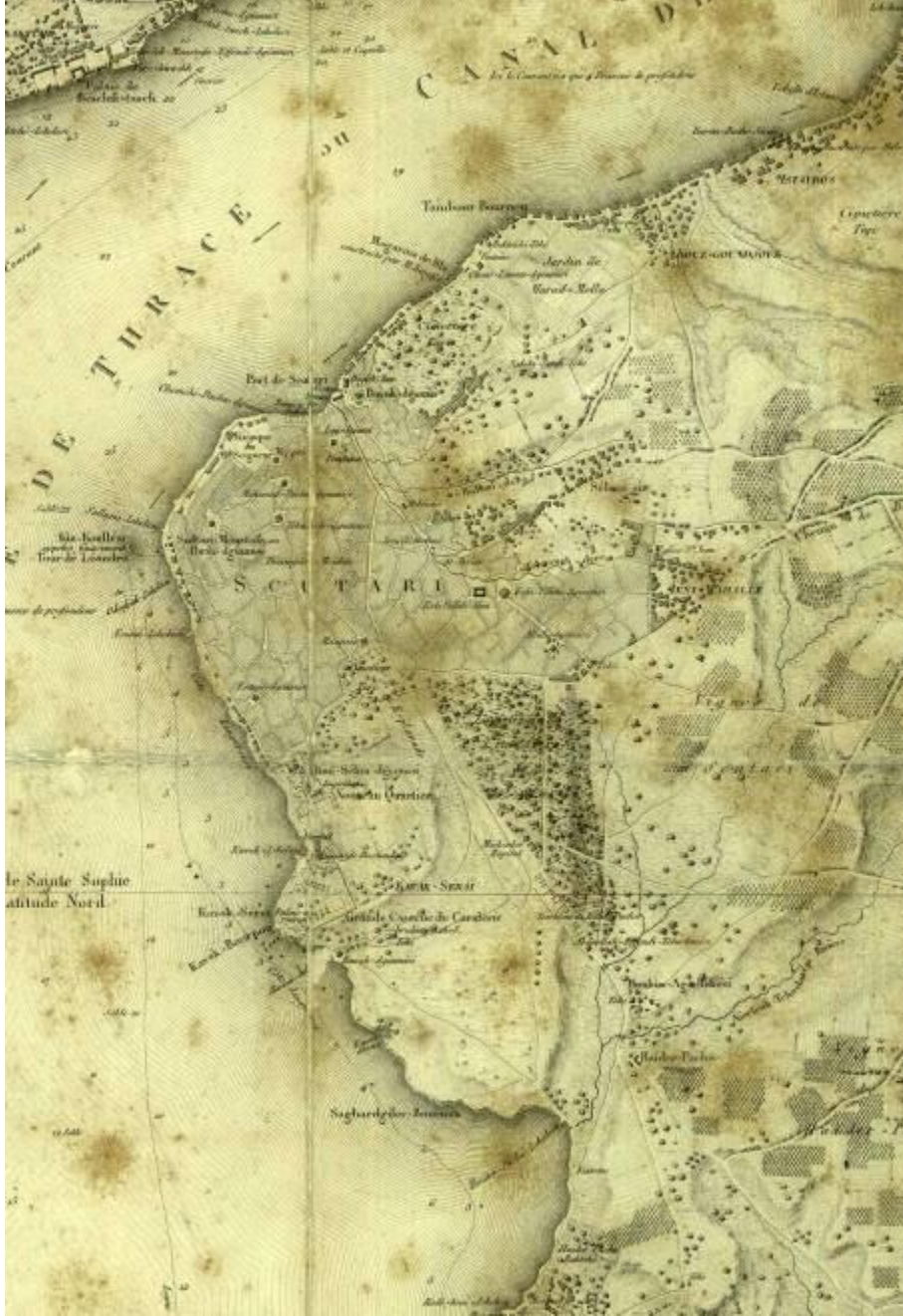
geli mi ti.Bu bölgede in a edilen Çinili Külliyesi cami, medrese, çe me, sebil, s,byan mektebi ve hamam yap,lar,ndan olu maktayd,.

Mazlum (1994), 1623-1640 tarihli miri bina dökümü listesinde Üsküdar'da 12 saray, 12 cami ve mescit, 5 medrese, 4 darül kurra, 3 imaret, 6 tekke, 5 hamam, 11 a hane ve 4 kervansaray ile birçok han ve dükkanın yer ald, , bildirmektedir. Evliya Çelebi ise 11 han, 2060 dükkan oldu unu Mihrimah ve Orta Valide kervansaraylar,n,n 1000er odal, ve ocakl, oldu unu yazmaktad,r (Evliya Çelebi, 2004).

XVIII. yüzy,lda stanbul'da, bir önceki yüzy,lda oldu u gibi, Haliç, Bo az ve Üsküdar çevresinde yo unla an imar faaliyetleri görölmektedir. Bu yüzy,lda Üsküdar kent silüetini de i tirecek yap,lar in a edilmi tir. Bunlardan ilki Üsküdarın geli en merkez bölümünde yapt,r,lan Yeni Valide Külliyesi (Gülnü Emetullah Camisi) imaret, türbe, sebil, çe me, muvakkithane, hünkâr mahfili, çar ,, arasta ve me rutas, ile birlikte büyük bir yap, toplulu udur. Mihrimah Sultan Camisi gibi kentin geli me yönünde de il geli mi bölgesine düzenleme getiren bir yap, toplulu udur. Üsküdar çar ,s,n,n geli imine ve Üsküdarın artan önemine ba l, olarak, çar , bölgesinin gereksinimlerini kar ,lad, , dü ünölmektedir (Kuban, 1993)

1722 tarihinde Darphane Emini Ahmed A a taraf,ndan yapt,r,lan Ahmediye Külliyesi cami, medrese, kütüphane, sebil ve iki çe mesiyle e itim i levleri öne ç,kan bir yap, toplulu udur. Yap, olarak büyük olmamakla birlikte formu ve konumu aç,s,ndan önemli olan III. Ahmet Çe mesi ise 1728 y,l,nda yapt,r,lm, t,r. III. Mustafa taraf,ndan 1754-1774 y,llar, aras,nda yapt,r,lan Ayazma Camisi yüksek bir tepe üzerinde Barok üslupta in a edilmi tir. Üsküdar'da Bat,l, üslupta mimariyle in a edilen ilk an,tsal eser olan Cami etraf,nda, s,byan mektebi, hamam, çe me ve muvakkithanesi bulunmaktad,r. Bu zaman diliminde Üsküdarın güney ucu Harem'de bulunan Kavak Saray,ına kadar uzanmaktad,r. 18. yüzy,l,n sonuna do ru Üsküdarı ziyaret eden Olivier (2007) kentin bir kilometre güneyinde bulunan deniz kenar,ndaki Kavak Saray,ına yöneldiklerini, Marmara'ya, stanbul'a, Asya ve Avrupa sahillerine hakim manzaras, olmas,na ra men, bölgenin o gün için terk edilmi oldu unu anlatmaktad,r. Sultan III. Osman (1754-1757) y,llar, aras,nda günümüzde õhsaniyeö ad,yla an,lan bölgeyi halka ba , lam, , yapt,r,d, , cami ve dükkanlarla semtin geli imini sa lam, t,r (Anon, 1995).

Kuban (1993), 18. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen çeşmelerin %20'sinin Üsküdar ve Kadıköy'de (Kadıköy'dekiler sayıca çok azdır), % 22'sinin Boaziçi'de, %14'ünün Haliç'de, % 9'unun Galata ve Beyoğlu'nda bulunduğunu belirtir. Bu rakamlar bölgenin nüfusu hakkında net bir fikir vermez; ancak, yıllarla birlikte bu bölgelerde olduğu gösterir. Üsküdar'ı III. Ahmet döneminden itibaren yeni su yollarının inşa edilmesi de bu bölgenin iskân yoğunluğunun arttığını ifade etmektedir.

ekil 3.4 : 1776-1786 Tarihli Kauffer Haritası, (Anon, 1990).

1776-1786 y,llar, aras,nda stanbulun ilk bilimsel topo rafik haritas,n, haz,rlayan mühendis Kaufferın stanbul Haritas,ında Üsküdar da yer almaktadır. Haritada (ekil 3.4) Üsküdarın 18. yüzy,l sonundaki geli im s,n,rlar, ve önemli yapılar, görülebilmektedir. Haritada yeni yerle ime aç,lan hsaniye bölgesi öNouveau Quartierö (Yeni Mahalle) ekinde gösterilmiştir. Kavak Saray,, kal,nt, halinde de olsa hala alg,lanabilmektedir. Haydarpa a çay,r,n,n o tarihlerde askeri e itim için kullan,ld, , anla ,lmaktadır. Çavuşdereinin üst taraflar,nda yeni geli meye ba layan öYeni Mahalleö de haritada görülmektedir. Haritaın, çizim tekni inden Selams,z, Bülbülderesi yönlerinde yo un olmayan, ama geli mekte olan bir yerle im alg,lanmaktadır. Kuzguncuk o tarihlerde k,y,daki yerle imini hala korumakta olup henüz yamaçlara do ru geli imeye ba lamam, t,r. Daha sonra öcadiyeö ad,n, alacak bölgede öba , bahçeö ekinde çizilmiştir. Bu alanda yerle imin henüz ba lamad, , anla ,lmaktadır.

XVIII. yüzy,l,n sonlar,nda stanbulğa gelen Frans,z mimar, ressam A. I. Mellingø ait bir çizimde (ekil 3.5) Sultantepe yönünden Do anc,lar ó Aziz Mahmud Hüdayi Tekkesi yönüne bak,lm, t,r. Tek katlı,, iki katlı, ve üç katlı, ah ap evlerden olu an eimli arazide kademeli ekilde konumlanm, yo un bir konut dokusunun oldu u anla ,lmaktadır. Bu ekliyle yerle imin bahçesinde a açlar,n yer ald, , ah ap evlerden olu an organik sokak dokusuna sahip oldu u anla ,lmaktadır. Evlerin aras,nda yer yer kiremit çat,l, camiler ve minareleri görülmektedir. Yo un yerle im dokusunun içerisinde kütle aç,s,ndan daha büyük, iki-üç katlı, konak yapılar, dikkati çekmektedir. Çizimin arka taraf,nda ise K,zkulesi görünmektedir.

ekil 3.5 : Sultantepe'den Do nc,lar Bak, A. I. Melling XVIII. yüzy,1 sonu (M. Cengiz Can Ar ıvi).

4. XIX. YÜZYIL ÜSKÜDAR YAPILARI

XIX. yüzy,lda Osmanl, mparatorlu unun geçirdi i kültürel ve sosyal de i imlerin kentsel alandaki yans,malar,n, ba kent olmas, nedeniyle stanbulda belirgin ekilde görmek mümkündür. Üsküdar da bu ba lamda XIX. yüzy,l de i imlerinden kendine özgü biçimde etkilenmi tir. Osmanl, devrinde ilk olarak Fatih döneminde imar faaliyetleri ba lat,lan Üsküdar, as,l geli imini XVI. yüzy,lda göstermi tir. XVII ve XVIII. yüzy,lda ise ula t, , s,n,rlar içerisinde yo unla maya devam etmi , buna kar ,n s,n,rlar, belirgin ekilde ilerleme göstermemi tir. Tarihi süreçte Üsküdar kent s,n,rlar, ve kentsel dokunun yo unlu u XVI. yüzy,ldan sonra, XIX. ve XX. yüzy,lda belirgin ekilde geni lemi tir.

Çal, ma kapsam,nda Üsküdar kent dokusunun geli imi, kent dokusunu geli tirip dönü türen XIX. yüzy,l yap,lar, üzerinden irdelenmi tir. Bu ba lamda XIX. yüzy,l süresince in a edilen özellikle an,tsal niteli i olan yap,lar incelenerek kentsel dokudaki de i im tespit edilmeye çal, lm, t,r. Zaman dilimi olarak Miladi 1800-1900 (Hicri 1214/15- 1315/16) y,llar, temel al,narak çal, ma yürütölmü tür. XIX. yüzy,lda in aat, ba layan tamamlanmas, XX. yüzy,lda gerçekte en yap,lar da çal, ma kapsam,nda incelenmi tir. XVIII. yüzy,l sonunda in a edilen yap,lar ile XIX. yüzy,lda ortaya ç,kan sürecin devam, olarak XX. yüzy,l ba ,nda in a edilen yap,lar çal, may, s,n,rlayabilmek amac,yla kapsam d, ,nda b,rak,lm, t,r.

XIX. yüzy,l stanbul bütününde oldu u gibi Üsküdar kentsel alann,ndaki nüfusun artt, ,, dolay,s,yla yerle imin geli ti i ve yo unla t, , bir zaman dilimi olmu tur. Nüfus art, ,na paralel olarak yerle imin s,n,rlar,da de i meye ba lam, t,r. Üsküdar kentsel dokusunda bu yüzy,lda ortaya en büyük de i im eski Kavak Saray,n,n kal,nt,lar,n,n bulundu u araziye Selimiye K, las,, Camisi, Hamam,, ve Askeri Lojman yap,lar,n,n in a edilmesidir. K, la yap,s, geçirdi i de i imlerle günümüzdeki eklini yüzy,l,n ortalar,nda alm, t,r. Selimiye çevresindeki e imli araziye uygulanan ,zgara planl, kent düzeni ayn, zamanda farklı i levlere yönelik bölgelemeyi de getirmi tir. Deniz yak,n,nda Harem iskelesi çevresinde tekstil sanayi bölgesi, cami

yakın,nda mekteb, hamam, çar , ile olu an sosyal merkez ve üst gelir grubuna ait konaklar ile di er evler ve askeri lojmanlar,n yer ald, , konut bölgesi olu turulmu tur (Ramazano lu, 2003). Askeri k, lan,n yükseklik ve hacimce büyük kütlesi XIX. yüzy,l ba , stanbulu için bu ölçekte yap,lm, ilk dind, , kamusal yap, olmas, nedeniyle de ilgi çekicidir.

XIX. yüzy,l içerisinde Selimiye çevresi gibi büyüklükte olmasa da küçük çaplı, kentsel düzenlemeler ortaya ç,km, t,r. Üsküdar'da nüfusun art, ,na paralel olarak XIX. yüzy,l içerisinde kentin eski yerle im yerlerinde kentsel dokuda yo unlaşma olmu ; bunun d, ,ndaki bölgelerde de yeni yerle meler kurulmaya ba lanm, t,r. Saray çevresine mensup ki iler ve ileri gelenlerin ra bet gösterdi i Altunizade ve Çaml,ca bölgesi bu yüzy,lda geli meye ba lam, t,r. Üsküdar'da Gayrimüslim nüfusun yo un oldu u Kuzguncuk, Ba larba , ve cadiye bölgeleri de geli ip büyümeye ba lam, t,r.

XIX. yüzy,l sonuna gelindi inde Üsküdar yerle iminin s,n,rlar, kuzeyde Kuzguncuk, güneyde Selimiye ve kuzeydo u ve do u yönünde ise Çaml,ca ve Karacaahmet bölgelerine kadar uzanm, t,r. Eskiden var alan küçük mahalleler geni lemi baz, bölgelerde eski yerle imler yeni kurulan semtlerle birle mi tir.

GÜNÜMÜZE ULA AB LEN YAPILAR

Günümüze ula abilen yap,lar belirlenirken Üsküdar'da in a edilen an,tsal nitelikli yap,lar ile yeni yönetim ve ya am biçiminin yans,mas, olan yap,lar temel al,narak çal, ma yürütülmü tür. Bu amaçla çal, maya XIX. yüzy,lda ortaya ç,kan sürecin göstergesi olan büyük sivil mimarlık örne i say,labilecek kö k, kas,r ve yal,lardan özgün niteli i olanlar, da dahil edilmi tir. Sivil mimarlık örne i yap,lar say,lar,n,n çoklu u nedeniyle bu çal, ma kapsam, d, ,nda tutulmu tur. An,tsal yap,lar,n bir bölümü ilk olarak XIX. yüzy,l öncesinde in a edilmesine kar ,n, XIX. yüzy,lda çe itli nedenlerle yeni ba tan in a ya da kapsaml, bakım ve onar,m çal, malar, nedeniyle geçirdikleri de i imler dü ünülerek çal, ma kapsam,nda ele al,nm, t,r. Bu ba lamda öGünümüze Ula abilen Yap,larö kapsam,nda tespit edilebilen 88 adet yap, incelenmi tir.

4.1 Dini Yapılar

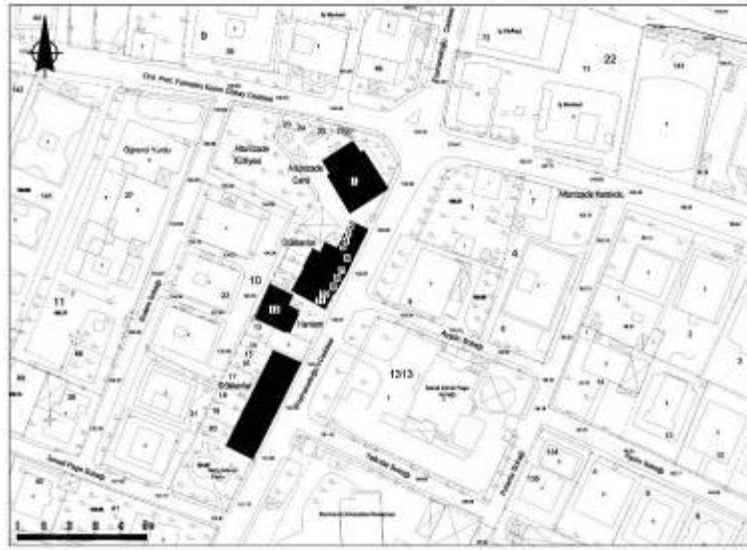
4.1.1 Külliye

4.1.1.1 Altunizade camisi ve külliyesi

Konumu: Altunizade Mahallesi

Pafta:208, Ada:10, Parsel:1-20

Tophanelio lu Caddesi ve Prof. Fahreddin Kerim Gökay Caddesinin kesi ti i kö ede yer almaktadır (ekil 4.1).

ekil 4.1 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi : Altunizade Smail Zühdî Paşa tarafından 1865 yılında yaptırılan cami çevresindeki diğer binalar ile birlikte külliye olarak tasarlanmış, tır. Cami ile birlikte yaptırılan mektep, hamam, muvakkithane, çeşme ve sıra dükkânlar ve imam-müezzin evi olarak ayrılmış, evlerden oluşan dikdörtgen bir alana yerleştirilmiştir. Mektep ve dükkânların büyük bir kısmı ile hamamın soyunma kısmı, yıkama, bulaşık ve saklama bölümleri harap olmuştur.

Mimari Özellikleri: Cami: Tophanelio lu ve F.K. Gökay caddesinden girişi vardır. Caminin girişi kapı, yanından bulunan muvakkithanesi yok olmuştur. Kare planlı ve tek kubbeli ana ibadet mekânı ile enine dikdörtgen planlı, üç parçalı, kapalı, bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Son cemaat yeri önünde camkânlı, bir rüzgârlık bölümü bulunmaktadır. Son cemaat yerinin köşelerinden müezzin ve kadın mahfillerine çıkılmaktadır. Kubbesi ahşap karkas üzerine bacadı çitil olarak inşa

edilmi tir. Cami alt ve üst s,radaki büyük pencereleri ile , ,k almaktad,r, iç mekân büyük pencereler nedeniyle oldukça ayd,nl,kt,r. Cami içerisinde duvarlar, pendantifler ve kubbe Barok ve Ampir üsluptan aktar,lma eklektik üslupta kalem i leriyle süslenmi tir. ç süslemelere uygun ekilde beyaz mermerden mihrap, minber ve vaaz kürsüsü bulunmaktad,r. Caminin mimarisine uyumlu minaresi son cemaat yerinin bat, kö esinde ve kesme ta tand,r. Barok pabuçla ba layan üzeri süslemeli minare son devir birçok minare yap,s,nda oldu u üzere kur un kapl, ah ap külah yerine kesme ta tan ve süslemeli bir külahla bitirilmi tir. Cephede de eklektik üslupta kemer, silme düzenlemeleri ile ta söveler kullan,lm, t,r.

Caminin avlu kap,s, üzerindeki kitabede

Râh-, Hakøda hayr idüb Altûnîzâde eyledi
Maøden-i cûd ü sehâs,ndan nisâr sîm ü zer
Yapd, bir câmiøki oldu câmi-i nûr-, mübîn
K,tøa-i elmâsdan resm-i latîf ü hûb-ter
Seng-i târîhi mücevher olsa âyând,r Senih
Oldu smail Efendi maøbedi hayruø-eser
Ketebe Râk,m 1282 (1865)tarihi görölmektedir.

Mihrap duvar, üzerindeki kitabe de yine ayn, tarihli u ekildedir:

Ricâl-i rütbe-i ûlâdan smail Efendiødir
den bu mevkiø âsâr-, hayrât, ile te kîl
Husûsen eyledi islâhla bu camii in â
Harîm-i kalb-i pâkinde olub nûr âyeti kandîl
Didim intâk-, hâkla Âs,møa târîh-i itmâm,n
Yap,ld, hasbeten-lillah beytullah-, smail
1282 (1865), (Haskan, 2001)

S,byan Mektebi: Mihrap cephesindeki hazireye biti ik yap,lm, s,byan mektebi; iki katl,d,r. Caddeye ve avluya aç,lan iki kap,s, bulunmaktad,r. K,z ve erkek ö renciler için iki bölüm halinde tasarlanm, t,r. Günümüzde farklı i levle hizmet vermektedir.

Hamam: S,byan mektebinin biti i inde dükkân ve f,r,n,n aras,nda yer almaktad,r. Tek hamam olarak tasarlanan hamam soyunmal,k, ,l,kl,k ve s,cakl, bölümlerinden olu mu tur. Soyunmal,k k,sm, yok olmu tur. İl,kl,k üzeri tonozla, s,cakl,k üzeri ise kubbe ile örtölmü tür. Filgözü pencereleri klasik devir hamamlar,ndan farklı, bat,l,

formlarda in a edilmi tir. Bir süre depo olarak kullan,lan hamam günümüzde bo vaziyettedir.

F,r,n: Külliye nin di er yap,lar, gibi Tophanelio lu caddesinden giri i vard,r. ki katl,d,r günümüzde konut olarak kullan,lmaktad,r.

mam ve Müezzin Me rutalar,: Yine ayn, cadde üzerinden giri i olan yap,lar özgün i levini sürdürmektedir.

Dükkânlar: Cadde üzerinde s,ralanan ve külliye ye gelir getirmesi dü ünülen bu yap,lar iki katl, olarak tasarlanm, t,r. Ancak bu yap,lar,n bir k,sm, yok olmu tur. Mimari olarak cami haricindeki di er külliye yap,lar, gibi gösteri siz bir ekilde tasarlanm, lard,r. Günümüzde çevredeki hastane yap,lar,n,n çoklu u nedeniyle eczane olarak hizmet vermektedirler.

Çe me: Mihrap cephesinde yoldan hazire yönüne do ru girinti yapacak ekilde yerle tirilmi tir. Barok süslemeli ve mermerdendir.

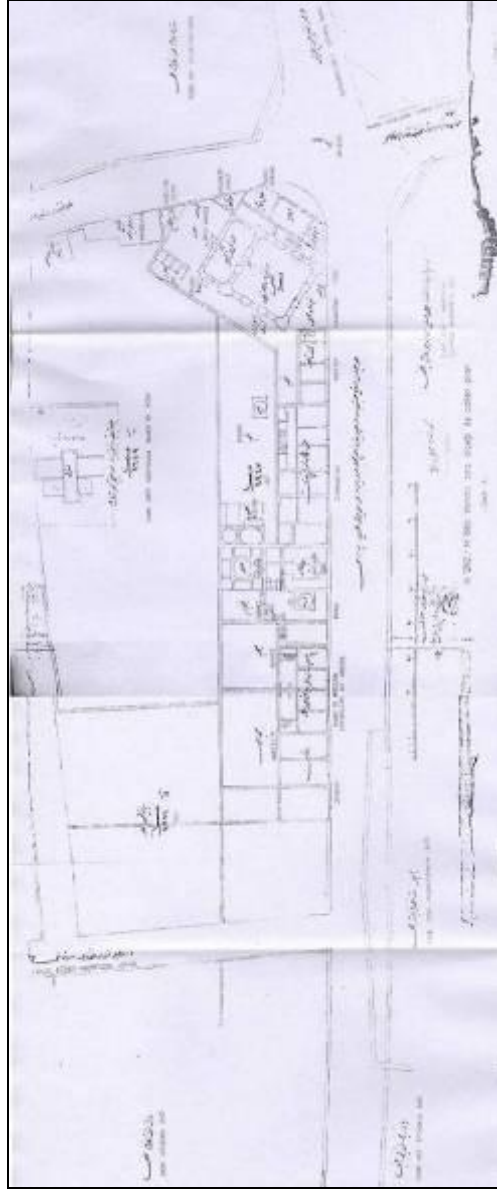
ekil 4.2 : Pervititch K,lavuz Haritas,ında Yap,n,n Konumu (Pafta 5).

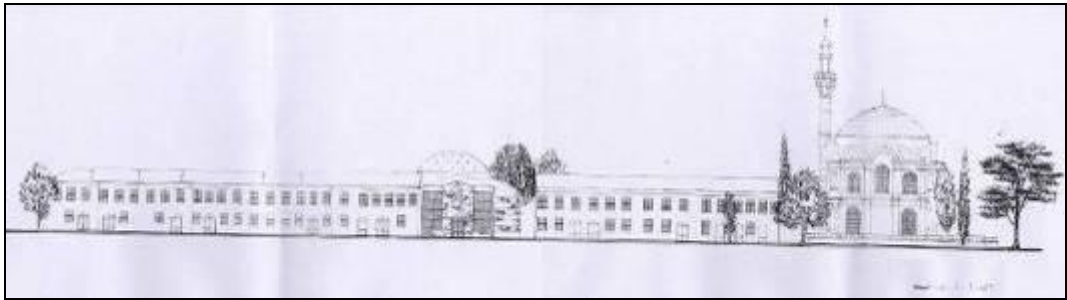
ekil 4.3 : Caminin Giri Yönünden Görünü ü (2008).

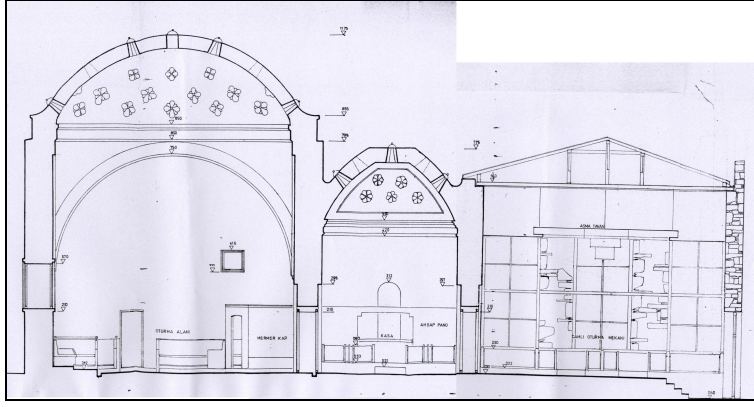
ekil 4.4 : Tophanelio lu Caddesiñden Dükkanlar,n Görünü ü (2008).

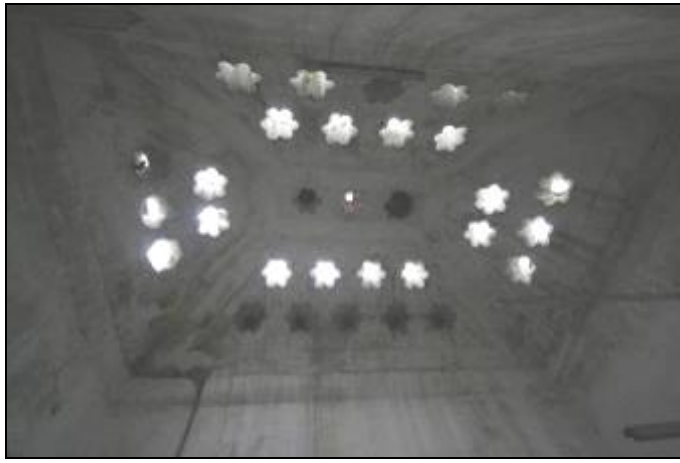
ekil 4.5 : M. 1865 (H.1282) tarihli Eski Krokiye Göre Külliye (Özkan, 1991).

ekil 4.6 : Külliye Plan, Görünü ler (Özkan, 1991).

ekil 4.7 : Hamam Kesiti (Özkan, 1991).

ekil 4.8 : Hamam Kubbe Detay Görünü ü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

- Arl., H., 1995. *Altunizade Külliyesiö Düinden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, sf. 230-232.
- Buzpınar, . T., 2007. *Altunizade Ailesiö, Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, stanbul, 2007, Cilt 2, Sf. 485-506.
- Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, stanbul, sf. 71-74.
- Konyal., , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, stanbul, sf. 91-94.
- Özkan, G., 1991. *stanbul Altunizade Külliyesi "Hamam ve Akaret Dükkanlar, Restorasyon Projesi*, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

4.1.1.2 Selimiye külliyesi

Konumu: Selimiye Mahallesi

Pafta: 3, Ada: 322, Parsel: 1

Hamam

Pafta:2, Ada:330, Parsel:2

ekil 4.9 : Halihazır Haritada Yapıların Konumu.

Selimiye semtinde aslında k, la, cami, hamam, okul, muvakkithane, tekke, zabıt evleri, basmhane ve diğer yapılarla bir arada yapılmış, devlette modernleşme çabalarının göstergesi olan büyük bir yapı topluluğudur. Selimiye Külliyesi ile Selimiye K, las, kütleli ve yapısal farklılıklar, nedeniyle ayrı tutularak katalog çalınmasında gösterilmiştir. Camii inaatına H.1216/M.1801'de başlanmıştır, H.1230/M.1805'te tamamlanmıştır. III. Selim tarafından caminin bunu belirten kitabesi giriş kapısının üzerindedir.

Ziver-i tâc-, hilâfet âh-, âlî-menkabet
Muktedâ-yi ehl-i sünnet sâye-i Rabb-, rahîm
Camiü'd-hayrât fiâhen ah-, kerrubi nihâd
Eyledi bu ma'bedi âbâd çün kasr-, na'âm
Üsküdar'ı kıld, ihyâ çünki hüsn-ü himmeti
ki nev tarihle zeyn oldu bu beyt-i nâz,m

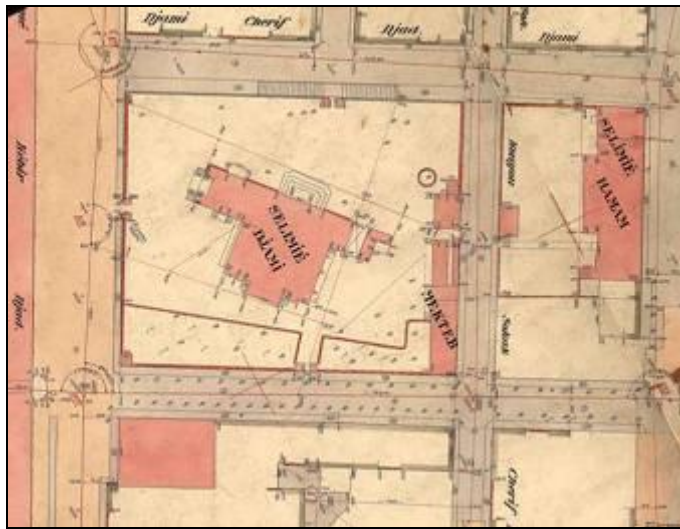
Yapı, âlâ tarh ile câmii imâmü'd-müttakîn

1219

Bir mücessem nûrdur bu ma'bed-i Sultan Selim

1219 (Haskan, 2001)

Büyük bir avlunun ortasında yer alan caminin dört yönde girişi kaplıdır, bulunmaktadır. Tamamıyla kesme taştan yapılan cami kare ana mekân ve mihrap önündeki dikdörtgen çikinti, girişi yönünde beş parçaya ayrılmıştır, son cemaat yeri, girişi in sağ tarafında meşhur, sol tarafında hünkâr mahfilinden oluşmaktadır. Ana kare mekân kubbe ile diğer bölümler tonoz ile örtülmüş üstleri kurun kaplanmıştır. Caminin iki yanında yer alan tek şerefeli minare alemine kadar taştan imal edilmiştir. Doğusunda yer alan kapının sağ tarafında üzeri tonoz örtülü kesme taştan muvakkithane bulunmaktadır. Girişi in sol tarafında adriyatik avlunun bu yöndeki köşesinde ise şerhyan mektebi yer almaktadır. Caminin ana kubbesi dört kemerle taşınmaktadır. Kubbelerin köşeleri noktalarında ağırlık kuleleri ile diğer iç ve dış mimari biçimleniş ve süslemeleri barok özellik göstermektedir. Cami özgün karakterini korumasına karşın caminin doğusunda yolun diğer yönünde yer alan hamamın soyunma bölümü yıkılmış, yerine betonarme bir hacim yapılmıştır. Plan kurgusu olarak klasik Osmanlı hamam düzeni olan soyunma dikdörtgen, ilklük ve eyvanlı, sıcağı düzenlemesini devam ettirmektedir. Ancak, kubbe filizleri, iç mekândaki mermer kurna çeşme ve koltuk taşları, XIX. yüzyıl barok mimari izlerini taşır. Bir süre askeriye tarafından kullanılan hamam son devir tamirleriyle özgün niteliğini yitirmiştir.

ekil 4.10 : Alman Mavileri Haritasında Selimiye Külliyesi (Pafta No: D 6).

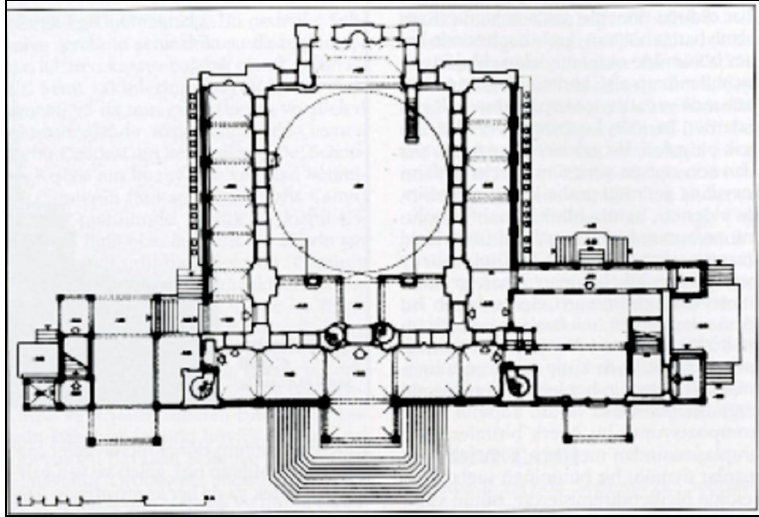
ekil 4.11 : Pervititch Haritasında Selimiye Külliyesi (Pafta No: 51).

ekil 4.12 : Abdülhamit Albümlerinde Selimiye Camii.

ekil 4.13 : Abdülhamit Albümlerinde Selimiye Camii.

ekil 4.14 : Selimiye Camii Zemin Kat Plan, (Batur,1975).

ekil 4.15 : Eski Bir Gravürde Selimiye Camii (Løorient, Flandin).

ekil 4.16 : Giri Kap,s, Yönünden Caminin Görünü ü (2006).

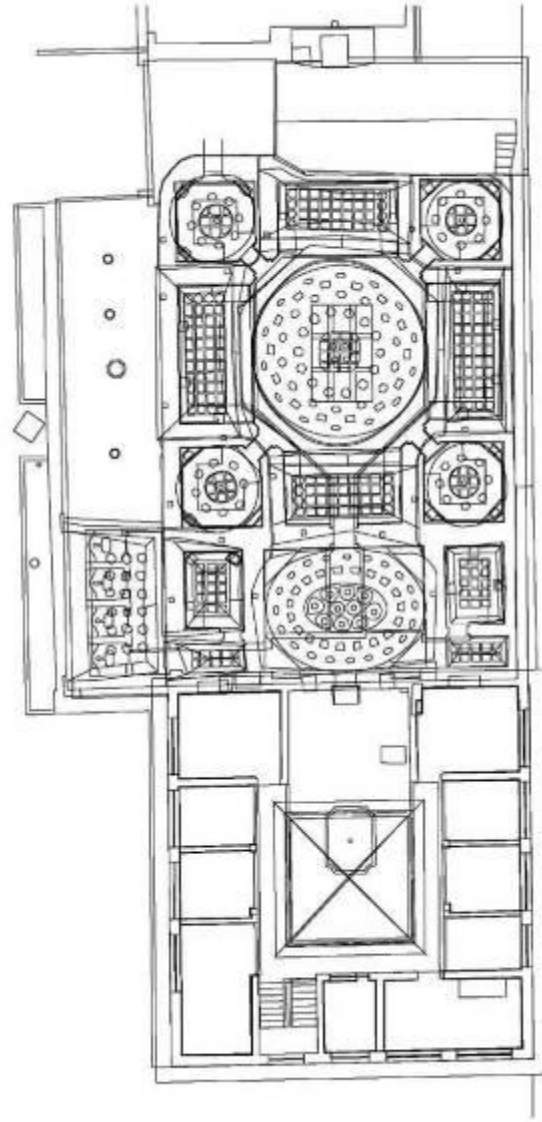

ekil 4.17 : Muvakkithane ve Hünkâr Kasrı'nın Görünü ü (2006).

ekil 4.18 : Hamam Sıcaklık Eyvanı'ndan Görünü ü (2006).

ekil 4.19 : Hamam Giri Kat, Plan, (Çizim:Alper Yi ito lu).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Batur, S., 1975. Bir Geç Osmanl, Yap,s, Üsküdar'da Selimiye Camisi, (smail Hakk, Uzunçar ,l, Arma an,ından ayr, bas,m), Türk Tarih Kurumu Bas,mevi, Ankara.

Batur, S., 1995. ö Selimiye Camiiö, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, sf. 512-515.

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul, sf.323-333.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, stanbul, sf.259-264

Pamukciyan, K. 1990. öÜsküdar'daki Selimiye Caminin Mimar, Kimdir? ö, *Tarih ve Toplum*, Cilt 13, Say,: 74, Sf. 21-33.

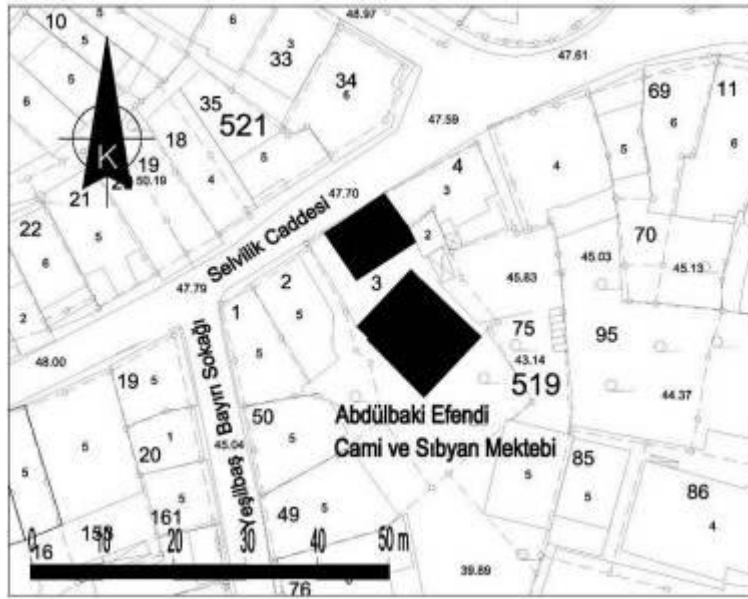
4.1.2 Camiler ve mescidler

4.1.2.1 Abdülbaki efendi camii ve s,byan mektebi

Konumu: Hac, Hesna Hatun Mahallesi

Pafta:103, Ada:519, Parsel:3

Servilik Caddesi'nden Sultantepe'ye ,k, ta yer almaktadır. (ekil 4.20) Cami ve s,byan mektebi e imli araziye kademeli olarak yerleştirilmiştir. Yoldan girişte solda iki katlı, s,byan mektebi yer alır, alt kattaki camiye ise basamaklarla inilerek ulaşmaktadır.

ekil 4.20 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Banisinin adı, nedeniyle Baki Efendi ya da Abdülbaki Efendi Camii adlarıyla bilinir. Giriş kapısının üzerindeki iki adet kitabeden caminin ilk olarak 1644'te inşa edildiği zamanla harap olduğu için H.1292/M.1875'te yenilendiği anlaşılmaktadır.

İlk yapıya ait altın da tarih bulunmayan ancak ebced hesabıyla H.1054/M.1644 tarihini veren kitabe metni aşağıdadır:

Niyyet-i ihlâs ile bir ehl-i hayr
Eyledi emr-i Resûle iktidâ
Sağy idüb bu mabedin bünyâdına
Yapdı, yümn ile kabûl itsün Hüdâ
Hayr-, bâkî oldı, bu cami diyüb

Eylesünler kudsiyân dâim nidâ

Hakk vire bânisine ecr-i azîm

Farz, be vaktin olundukca edâ

ükr idüb târihini Cevrî didi

Beyt-i tâat maøbed-i ehl-i Hüdâ, (Konyal,, 1976)

11 Eylül 1875 tarihinde günümüzdeki ekliyle tamir edilip yenilendi ini belirten di er kitâbe ise u ekildedir:

u yerde var idi evvel zamanda bir ibâdetgâh
Harâb olmu d, sonra korkulurd, indiras,ndan
Otuz y,ld,r derûnunda eda-i farz olunmazd,
Cemâat girmez olmu d, ana havf-ü hiras,ndan
Bu kerre lütf idüb bir sâhib-i hayr-, himem-i pîrâ
Yap,ld, nev-be-nev old, metin eski binas,ndan
Güzel in a idildi resmi çok dil-ni ân old,
Bu âlâ bir eserdir hüsn-i himmet muktezâs,ndan
Semîh-i ehl-i salât ile u târîh ile teb ir
Yine taømîr olundu müjde bu maøbed esâs,ndan
Fî 10 aban sene 1292 (Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri (Plan- Cephe düzenlemesi): Caminin kareye yak,n dikdörtgen planl, ibadet mekân,n,n önünde son cemaat yeri bulunmaktad,r. Harim bölümündeki mahfil, alt,gen kesitli iki ah ap dikme ile ta ,nmaktad,r. Minber ve mihraptaki ampir süslemeleriyle XIX. yüzy,l süsleme zevkini yans,t,r. Ampir üslubunda yap,lm, olan mihrap mermerøden, minber ise ah aptand,r. Caminin düz atk,l, pencereleri kesme ta sövelidir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Kâgir duvarl, ve ah ap çat,l, olan caminin tavan, ah ap ç,tal,d,r. Giri te yer alan kâgir duvarl,, ah ap çat,l, s,byan mektebi de cami gibi XIX. yüzy,l yap,m tekni ini göstermektedir. Kuzeybat, duvar,na biti ik olan minaresi kesme ta tan in a edilmi tir.

Yap,lan Müdahaleler: 1990ølarda geçirdi i onar,mda caminin iç mekân, parapet hizas,na kadar çini ile kaplanm, t,r (Okçuo lu, 1995).

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Son devirde geçirdi i tamirlere ra men XIX. yüzy,l tamirleriyle kazand, , karakterini korumaktad,r. S,byan mektebi günümüzde imam me rutas, olarak kullan,lmaktad,r.

ekil 4.21 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta D-10).

ekil 4.22 : Sıbyan Mektebi, Avlu Giriş Kapısı, ve Cami Giriş i, Minaresi (2007).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf. 114-116.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 108-109.

Koçu, R., E., 1958. *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, Sf. 77-78.

Okçuoğlu, T., 1995. *Şebekî Efendi Camii ve Sıbyan Mektebi* *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, sf.2-3.

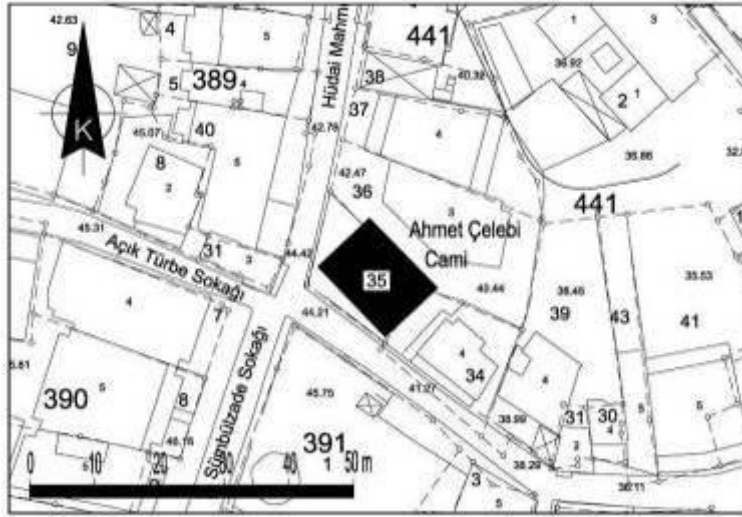
Öz, T., 1965. *İstanbul Camileri*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

4.1.2.2 Ahmed elebi camisi (mescidi)

Konumu: Ahmet Çelebi Mahallesi

Pafta: 29, Ada: 441, Parsel: 35

Hü dai Mahmud Soka , ile Aç,k Türbe Soka ,nın kö esinde yer almaktadır. (ekil 4.23)

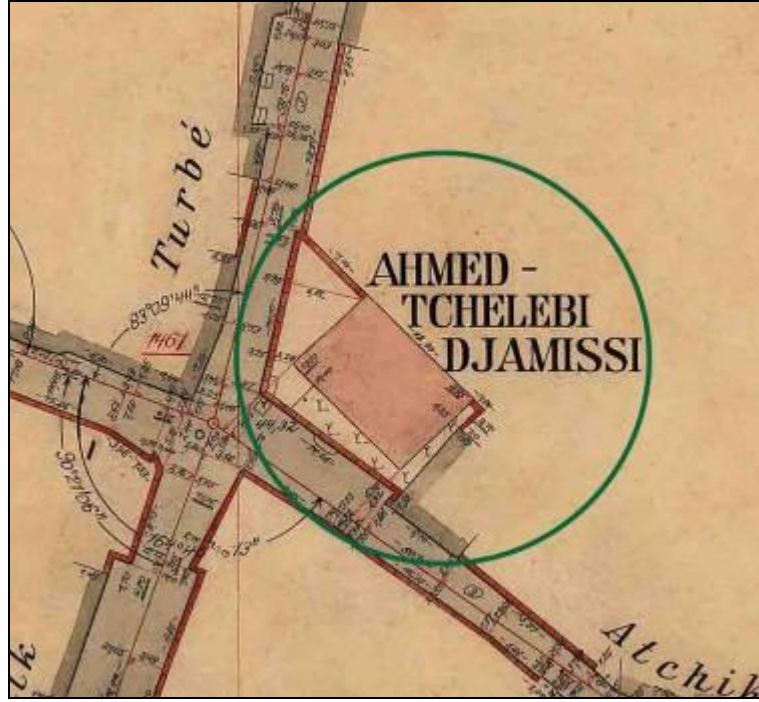
ekil 4.23 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Mescidi ilk olarak H.975/M.1567-68'de Ahmet Çelebi adında bir hayrseverin yaptırdı, söylenmekle birlikte mescid bahçesindeki mezarların yanında bulunan kitabede H.1181/M.1768 tarihli 1763 muhtemel Büyük Üsküdar yangını sonrası, tamirini gösteren ikinci bir levha bulunmaktadır. Son olarak 1893 depreminde zarar gören yapı, 1895 tarihinde Evkaf Nazarı, Galip tarafından tamir ettirildi ve bugünkü şeklini aldı, belirtilmektedir (Tanman,1995).

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Dikdörtgen plan, olan mescidin ana ibadet mekânı, kare şeklindedir. (ekil 4.24) ki sızra şeklindeki düzenlenmiş olan pencerelerin alt sıradakileri düz atkı, üst sıradakileri kare kemerlidir. Üst kotta yer alan pencereler, klasik devir üst kat pencereleri gibi içlik düzeniyle yapılmıştır. (ekil 4.26) Açıklabilen dört ramal, düz camlı, ekliyle son devir cami pencere düzenini yansıtır. Yine aynı şekilde son cemaat yerinin ortasından çıkan ahşap minaresinin baş kısmı, kubbe şeklindeki külah, da XIX. yüzyıl tamirini göstermektedir. Ana ibadet mekânı, çatı, tavana sahiptir ve mahfil katı, bulunmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Mescid kâgır olarak inşa edilmiştir, minaresi ise ahşaptandır.

Yapım Müdahaleleri: XIX. yüzyıl sonlarında Camii ile aynı dönemde yapılmış olan Ahmet Çelebi çeşmesi yapılmıştır.

ekil 4.24 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta D-9).

ekil 4.25 : Pervititch Haritası, (Pafta 60).

ekil 4.26 : Ahmed Çelebi Camisi K.T.V.K.K. Ar ivi.

ekil 4.27 : Giri Kap,s, Yönünden Görünü ü.

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzy,lar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, stanbul, sf. 68-70.

Konyal,, , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, stanbul, 1976, sf. 86.

Tanman, M., B., 1995. *öAhmet Çelebi Mescidiö Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, sf. 121.

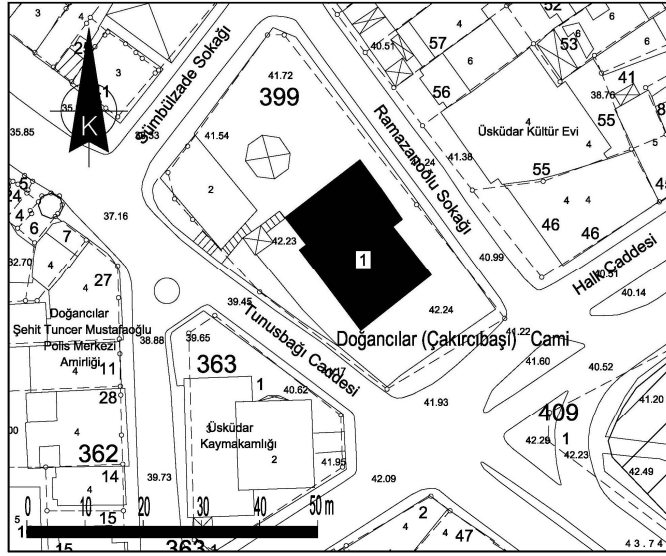

4.1.2.3 Çakırcıbaşı, (Doğancılar) Camisi

Konumu: Kefçe Dede Mahallesi

Pafta:24, Ada:389, Parsel:1

Doğancılar Meydanında parka bakan köşede yer almaktadır. Halk Caddesi, Tunusbaşı Caddesi, Sümbülzade ve Ramazanolu Sokaklar, ana cephesi olan yapı adası üzerinde konumlanmıştır. (ekil 4.28) Caminin avlusunda Doğancıbaşı, Ahmet Paşa'nın Mimar Sinan tarafından yapılan türbesi bulunmaktadır. Eski haritalarda ayrı bir yapı adasında bulunan türbe günümüzde Cami ile aynı parseli paylaşmaktadır.

ekil 4.28 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Çakırcıbaşı Camisi, Doğancılar Camisi ya da her ikisi de isim olarak kullanılmaktadır. Caminin ilk yapısı, Çakırcı, Hasan Paşa tarafından H.966/M.1558 yılında yaptırılmıştır. Zamanla harap olan yapının giriş kapısı, üzerinde yer alan kitabede belirtildiğine göre günümüze ulaşan mevcut yapı, H.1275/M.1858-59'de Sultan Abdülmecid'in üçüncü eşi ayeste Hatun tarafından yaptırılmıştır. Üzerinde Abdülmecid tuzaş, bulunan yapının kitabesi şu şekildedir:

Zat-ı iffet siyreti Üçüncü kbal Hanımın
ismi ve ayeste'dir hayre bulub izz ü refah
Yapd, rub bu camii evvelkinden âla rasîn
Eyledi âdân bu semtin halk, n, bî-i tibâh
Ola âmâli havass-, hamse-i hayrat ü cûd
Mü'minîn ta bunda kıld, kça namaz-, penc-gâh

Söylenildi bu iki tarih bir beyt içre bak
Eyledikde hame beyt-i nazm,m, Ziver penâh
Yapd, bak Üçüncü kbal Han,m âlâ maðbedi
1275 (Konyal,, 1976)

Saøyini fiayeste-i ecr-i cezil ide ilâh
1275

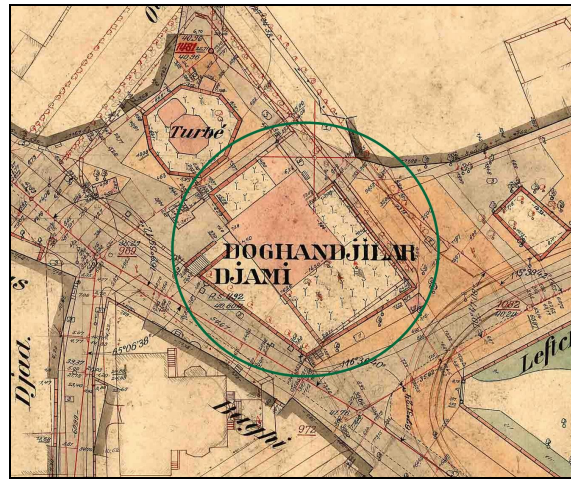
Ketebe Abdülhamid e - ehri (ekil 4.34)

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Kareye yak,n planl, cami genel mimari nitelik olarak XIX.yüzy,l izlerini ta ,maktad,r. Kuzeydo u yönündeki daire kesitli minaresi tek erefeli ve s,val,d,r. Yap,n,n son cemaat yeri kapalı, ve harim ile ayrı, çat, alt,ndad,r. Giri kap,s, yap,n,n kuzeybat, taraf,ndad,r. XIX. Yüzy,l tamirini gösteren kitabe de bu kap, üzerindedir. Duvarlar pilast,rlarla yer yer bölünmü , kö elerde yine suni ta pilast,rılar ile vurgulanm, t,r. Caminin harim bölümü pencereleri yuvarlak kemerli ve söveli, son cemaat yeri pencereleri ise düz atk,l, ve sövelidir. Mihrap dairesel ekilde d, ar, ç,kar,lm, t,r. Mihrap önünde haziresi bulunmaktadır.

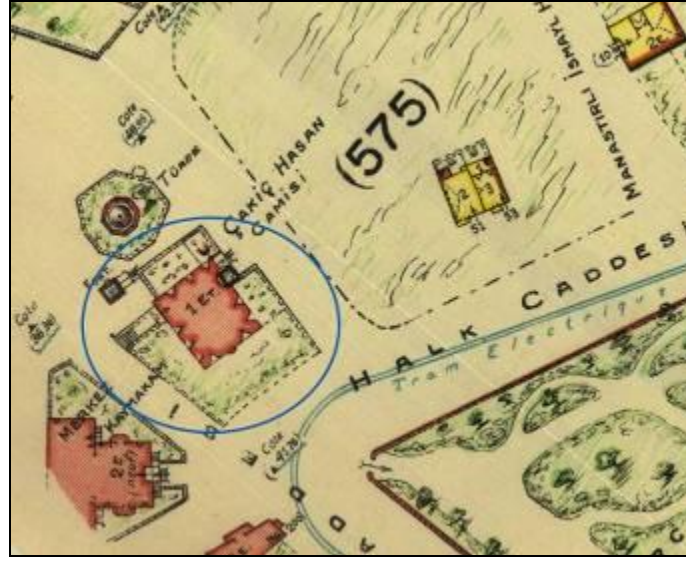
Yap,m Tekni i ve Malzeme: Cami kâgir yap,m tekni iyle in a edilmi tir. Kırmı çat,s, kur un kaplı,d,r. Kesme ta tan in a edilmi olan hazire duvar, e imli ta harpu ta ile sonlandı,r,lm, t,r.

Yap,lan Müdahaleler:

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap, XIX.yüzy,l karakterini korumaktad,r. Cami ve hazire alan, Vak,flar Bölge Müdürlü ü taraf,ndan haz,rlat,lan projeye ba l, olarak 2007 y,l,nda restore edilmi tir.

ekil 4.29 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta D-8).

ekil 4.30 : Pervititch Haritas, (Pafta 58).

ekil 4.31 : Eski kartpostalda Do anç,lar Cami.

ekil 4.32 : Eski kartpostalda Do anç,ba , Ahmet Pa a Türbesi ve Do anç,lar Cami.

ekil 4.33 : Çakırcıbaşı, Doğanlar Camii.

ekil 4.34 : Camii Giriş Kapısı ve Kitabesinden Detay.

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf. 136-141.

Konyalı, H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 124-126.

Okçuoğlu, T., 1995. *Çakırcıbaşı Camii, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, sf. 461,462.

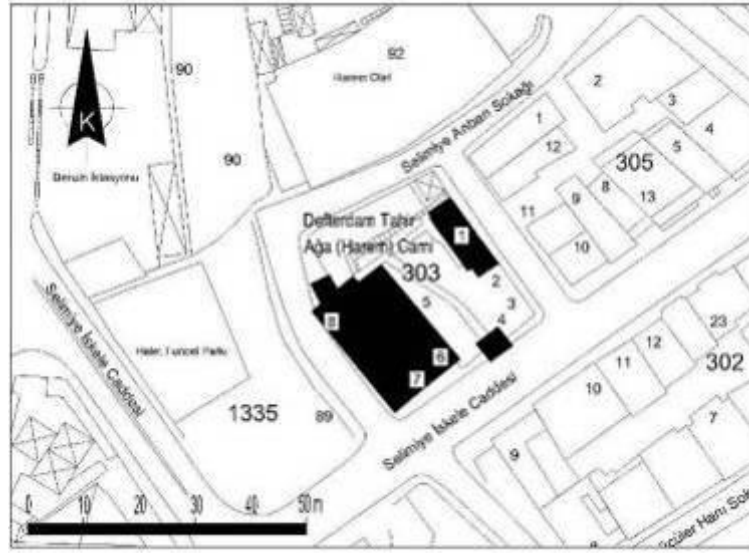
Yüksel, A., 2004. *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, Yayın No: 99, İstanbul, Sf. 88-89.

4.1.2.4 Defterdar tahir a a (harem iskele) camisi

Konumu: Selimiye Mahallesi

Pafta:6, Ada:303, Parsel:1,2,3,4,5,6,7,8

Haremde, Selimiye iskele Caddesi üzerindedir. (ekil 4.35)

ekil 4.35 : Halihazır Haritada Yapı Konumu.

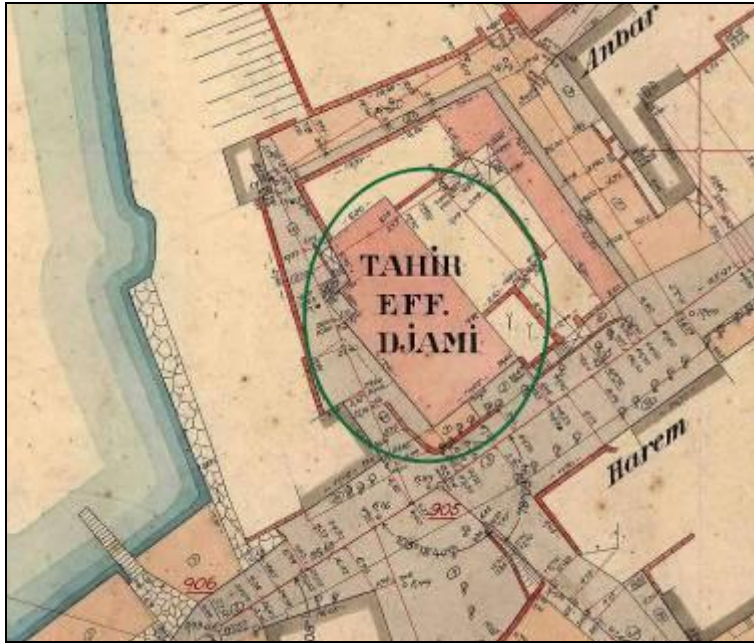
Tarihçesi (Yapı adı): Harem Camii, iskele Camii ya da Defterdar Tahir Ağa Camii olarak bilinmektedir. Caminin eskiden denizin kenarında, iskele yakınında yer alması nedeniyle iskele Camii adı da sıkça kullanılmıştır. Yapı denize olan mesafesi 20. yüzyıl başındaki haritalardan izlenebilmektedir. (ekil 2) H.1242/M.1826-27 tarihinde II. Mahmut devri devlet adamlarından olan Tuğrahan, Defterdar ve Evkaf nezaretinde çalışmış Mehmet Tahir Efendi tarafından yapılmıştır.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Cami, iki çeşme, mektep ve hazire ile birlikte inşa edilmiştir. Çeşmelerden biri ile caminin kuzeyinde yer alan mektep yok olmuştur. (ekil 4.37) Mektep yerine Harem Oteli inşa edilmiştir. Caminin bahçesine açılan iki girişi bulunmaktadır. Giriş kapılarının üzerinde mermer ayaklar, duvar, bir girişi sahanlı, bulunmaktadır. (ekil 4.38-39) Cami dışarıda ve içeride II. Mahmut devrinde sıkça kullanılan Ampir üsluba uygun olarak tasarlanmıştır. Caminin kot farkından yararlanılarak inşa edilmiş olan bodrum katında dükkan birimleri oluşturulmuştur. Bodrum kat kesme taştan inşa edilmiş olup dükkan girişleri kemerlidir. Üst katlarda taştan yapılmış örgü

sistemi kullanılm, t.r. Zemin kat pencereleri düz atıklı, lokmal, demir parmaklıdır. Pencere üst hizasında tuğla örgülü hafifletme kemeri bulunur. Üst pencereler ise beşik kemerli ve revzenlidir. Caminin yuvarlatılm, formdaki tuğla dizileriyle oluşturulmuş olan saçak, güneydoğu köşesinde H.1241/M.1826 in a tarihi görülür.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Köşeleri yuvarlatılm, dikdörtgen planlı, cami, iki sıra tuğla ve bir sıra kesme tahta arazi eminden dolayı, yükseltilmiş katlanabilir. (ekil 4.38) Tuğladan in a edilmiş minaresi caminin sağ tarafındadır. armudi formdaki külah, ahaptandır. Caminin kırma çatı, ahap karkas üzeri kiremitle kaplıdır. çeride çatal, tavan düzenlemesi yapılm, t.r.

Yapılan Müdahaleler: Giriş kapısı yönünde, yapıya uygun olmayan betonarme bir eklenti yapılm, t.r. (ekil 4.39) Son cemaat yeri olarak in a edilen bu bölüm ahap kaplanmıştır, t.r. 1960'larında cami hayrseverler yardımıyla tamir ettirilmiştir. Son olarak cami, Vakıflar Bölge Müdürlüğünce hazırlanan projeye uygun olarak yakın tarihte restore edilmiştir. Bu çalışmayla yapıya sonradan eklenen niteliksiz ekler kaldırılm, restitüsyonlar yapılm, bozulan niteliklerini yitiren malzemeler de iştirilmiştir bahçe ve çevre düzenlemesi yapılm, t.r (ekil 4.39).

ekil 4.36 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta D-6).

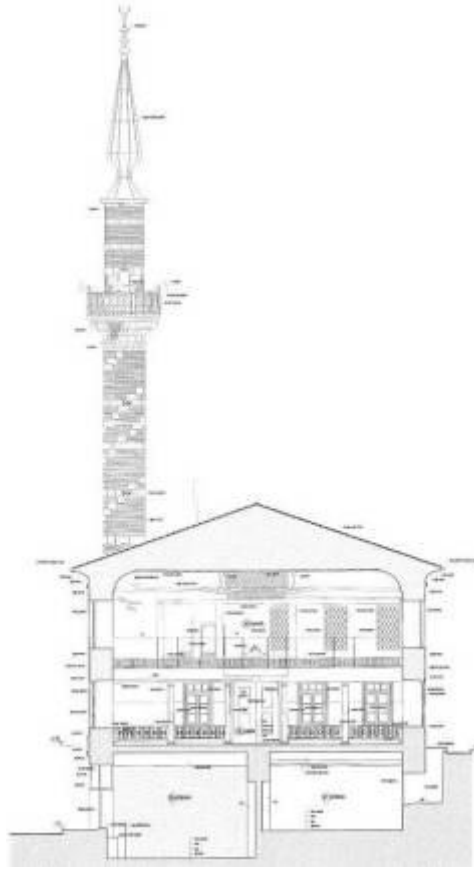
ekil 4.37 : Pervititch Haritas, (Pafta 51).

ekil 4.38 : Bodrum Dükkanlar, ve Mihrap Cephesi (2006).

ekil 4.39 : Son Cemaat Yeri Önündeki Betonarme Ek (2006) ve Restorasyon sonrası durumu(2009).

ekil 4.40 : Caminin Kesiti (KTVKK Ar ivi).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzy,llar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, stanbul, sf. 251,252.

Karakaya, E., 1995. *öTahir Efendi Camiiö, Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, sf. 190,191.

Konyal., , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, stanbul, sf. 297-300.

Okçuo lu, T., 1995. *öFatih Mescidiö, Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, sf. 270, 271.

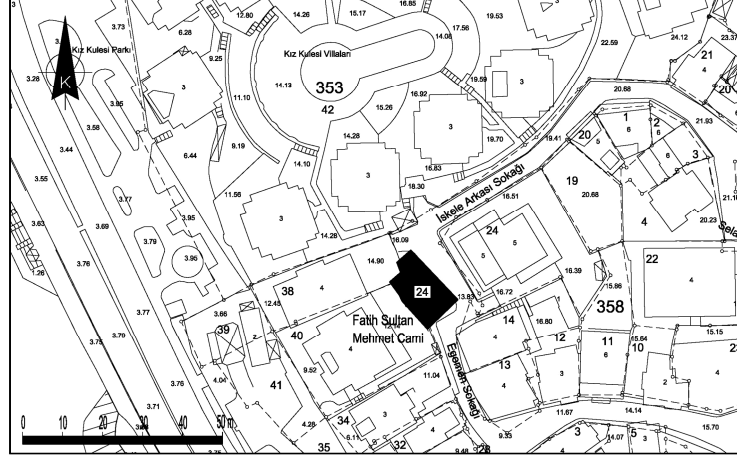

4.1.2.5 Fatih sultan mehmet camisi

Konumu: mrahor Salacak Mahallesi

Pafta: 20, Ada:358, Parsel: 24

Salacakta Salacak skele Arkas, Soka , üzerinde yer almaktadır.(ekil 4.41)

ekil 4.41 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Salacak Camii adıyla da bilinmektedir. Caminin ilk yapım tarihi olarak Fatih Sultan Mehmet Devri (1453-681) gösterilmektedir. Bu ilk yapım zamanla harap oldu u, ilk önce Sultan I. Mahmut devrinde H.1166/M.1753'de, ardından da Sultan II. Mahmut devrinde H.1226/M.1811 tarihinde tamir ettirilmiştir. Bunu belirten kitabe metni u ekildedir:

Câmi-i latîf ü atâya Kâbe-i âmâl-i halk
Hadim-i Batha vü Yesrib an-, din Mahmud Han
Heft iklimi müberrat ile ma'mûr eyledi
Eyledi taht-, devlet mukaddemiyle kesb-i ân
Üsküdarø nice hayrât ile âbâd eyleyüb
Old, her bir kü e imdi an, n re k-cenân
Kalb-i â ,k gibi kalm, d, fakat bu câ harâb
tmemi di itibar hiç bir eh sâmi mekân
Yani kim Ebu'l-Feth-i Gazi Han-, Mehmed Hazretân
Evvelîn hayr, iken bu câmi-i ar -âsitân
nhidâma meyl idüb her cânib-i ma'mûresi
Az kalm, d, ki bam, bûme ola â iyân
Semø-i âlî- âna bu madde lah,k ol,cak

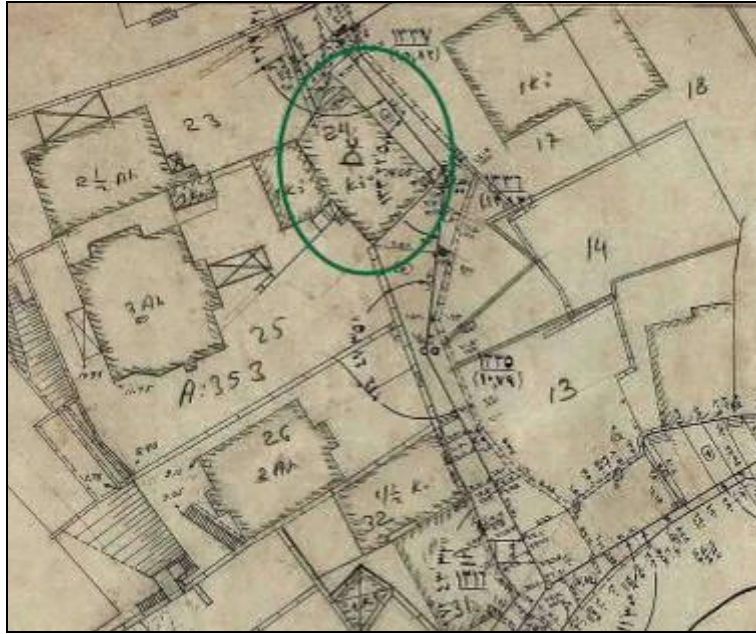
Oldu umran,na sad,r hükm-i zî ân, o an
Yapd,lar emr-i hümayun üzre muhkem cedîd
Rûh-, pâk-, ceddini âd itdi Sultan-, cihân
Maçbed-i erbâb-, takvâ câmiø-i gerdûn z,lâl
Mecmaø-i ashâb-, zühd-i secdegâh-, kudsiyân
Mah li burc-, utariddir kanadili nüçûm
Minberi miçrac-, rahmet hem-serine âsmân
Hem minaresi ser ü zîbende riyâz-, ma ret
Zer âlem-i hur id ü sakf, mecmaø gerübeyan
Ömr-i nevha zühd-i..... muvaffak eyleyüb
Eyledi makbul hayrat,n Hüda-y, müstean
Cami heft-âsmân oldukca sabit istivâ
emø-i mihrab-, hilâfet olalar Osmaniyan
Harf-i menkuut ile tarihin didi hâtif-i Saød
Maçbed-i Ebuø-Feth-i âbâd eyledi Mahmud Han
28 aban sene 1226 (Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Kare planl, harim bölümü olan caminin son cemaat mekân, bulunmamaktadır. Cephelerinde iki s,ral, pencere düzeni olu turulmu tur. Alt pencereler düz atk,l,, üstler ise yuvarlak kemerlidir. Cephede mihrap ç,k,nt,s, yoktur. Minaresi dairesel kesitli olup, tek erefelidir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: E imli araziye konumland, , için mihrap yönünde yap, moloz ta duvar üzerinde yükseltirmi tir. Cami kesme ta tan tu la hat,ll, olarak, minaresi tu ladan in a edilmi tir. Ancak, cami ve minare s,vand, , için duvar dokusu okunamamaktadır. Çat,s,; ah ap karkas üzeri kiremit kapl, k,rma çat,d,r.

Yap,lan Müdahaleler: air Said Bey taraf,ndan haz,rlanan kitabesindeki tarihe göre; cami Sultan II. Mahmut taraf,ndan, 17 Eylül 1811øde tamir ettirilmis tir. Yap, 1894 depreminden sonra bir kez daha tamir görmü tür. Yak,n zamanda ise 1992 y,l,nda hay,rseverler taraf,ndan onar,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap,n,n minaresi, pencere demir korkuluklar, ve içerideki baz, detaylar haricinde XIX. yüzy,l onar,m, izleri son devir tamirleriyle yok olmu tur. Yap, günümüzde bak,ml, durumdad,r.

ekil 4.42 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta E-8).

ekil 4.43 : Pervititch Haritas, (Pafta 59).

ekil 4.44 : Caminin Giri Yönünden Görünü ü (2008).

ekil 4.45 : Caminin Mihrap Yönünden Görünü ü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf. 180-182.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 149.

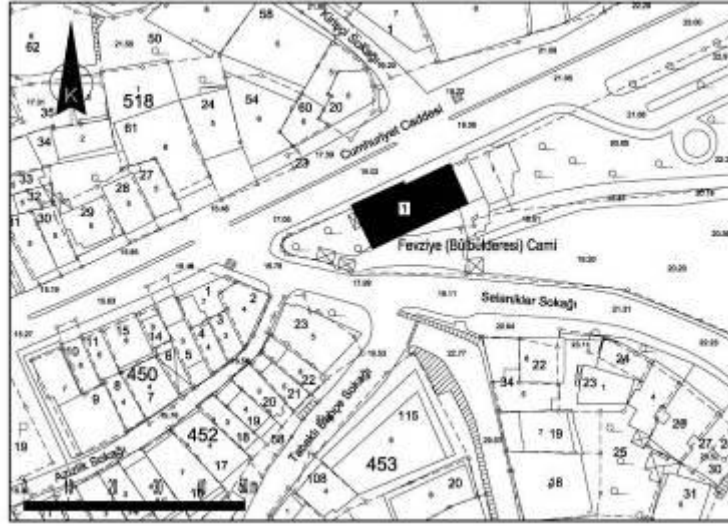
Anon, 1995. *Salacak Camii*, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 8, sf. 378-379.

4.1.2.6 Fevziye hatun (bülbüderesi) camisi

Konumu: Selamiali Mahallesi

Pafta:54, Ada:1131, Parsel:1

Bülbüderesi-Ba larba , yolu üzerinde Selanıkliler Soka ,n,n kö esinde Bülbüderesi Mezarl, ,na biti iktir. (ekil 4.46)

ekil 4.46 : Halihazır Haritada Yapı Konumu.

Tarihçesi (Yapı adı): Mezarlı, n bir bölümüyle birlikte hayırs severler tarafından H.1300/M 1882-83 tarihinde yapılmıştır. Bunu belirten kitabesi şu şekildedir:

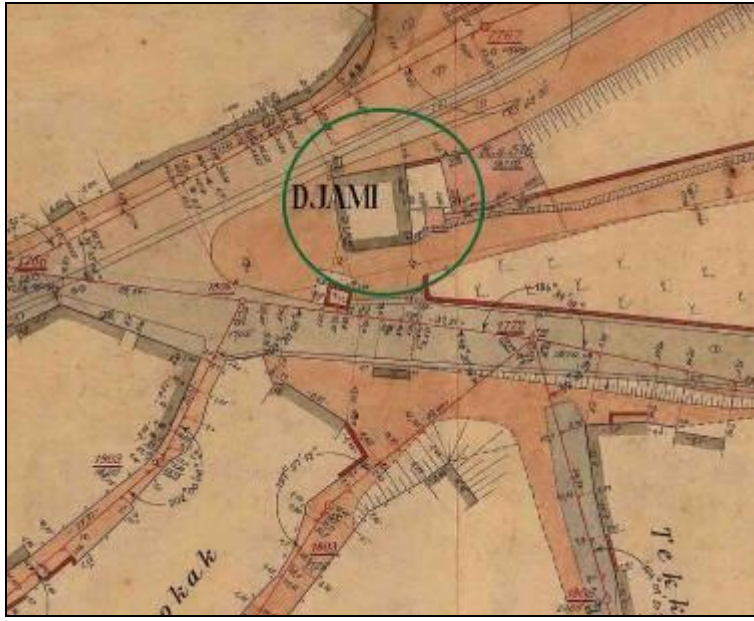
Habbezâ kim vadi-i Bülbüde eshab-, kerem
Yapd, rub bu mabedi el-hak lâtif dil-nüvaz
Münzevî bir zahid-i Hak yine benzer gûyiya
Hakka el açm, bu kabristan için eyler bin niyaz
âhrâh üzre dikilmi a k ile eyler nida
Essalâ yâ müminîn gel benle eyle ke f-i râz
Reçfetâ itmam, na yazd, m zehi tarih-i tam
Âbida gel camiø-i Feyziyyeøde eyle namaz
1300, (Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Kare planlı, harim bölümünde yapılan müdahaleler ile ibadet mekân, büyütülmü , yapı, özgün plan niteliklerini yitirmiştir. ki s, ra halinde düzenlenmiş olan pencereleri düz atk, l, d, r. Daire kesitli, tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Özgün yapı, s, kâgir duvarlı, ve kesme ta minareli olan cami 1956-57 yıllarında geçirdiği tamirle niteliğini yitirmiştir.

Yapılan Müdahaleler: Eski özgün caminin yanına bitişik bir kısım ilave edilmiştir. Ayrıca bahçesine adrvan yapılmıştır. Giriş önündeki mermer sütunların taşla, ahap saçak kaldırılmıştır. Bülbüldere Ó Ba larba, yoluna açılan cümle kapı, da yine onarımlar sırasında kapatılmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yapılan müdahaleler sonucunda caminin özgün nitelikleri kaybolmuştur.

ekil 4.47 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: D 9).

ekil 4.48 : Yapının tarihi bilinmeyen eski bir fotoğrafı, (Anon, 2008).

ekil 4.49 : Caminin Yoldan Görünü ü (2008).

Yapıyla ilgili yayımlar :

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, sf. 199,200.

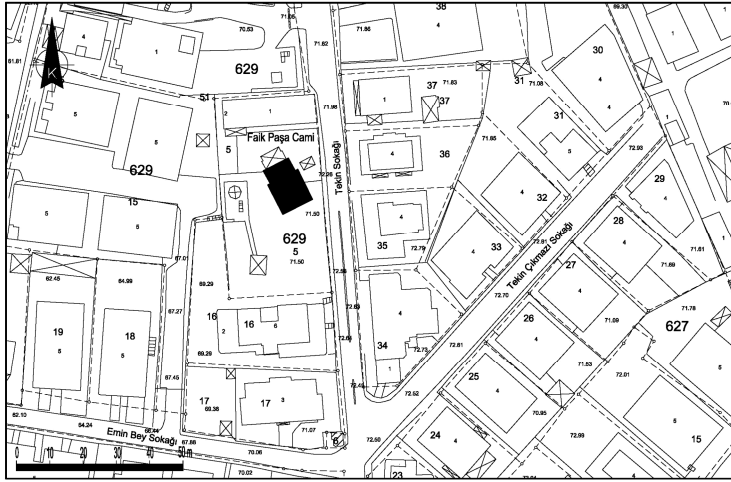
Konyal., H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, İstanbul, sf. 152,153.

4.1.2.7 Faik pa a camisi

Konumu: Ac,badem Mahallesi

Ada:629, Parsel:5

Ac,badem semtinde, Tekin Sokak üzerindedir. (ekil 4.50) Yap, geni bir bahçe içindedir.

ekil 4.50 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın adı): Ac,badem Cami adıyla da anılan yapının yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda 1882 ya da 1892 tarihleri geçmektedir. Yapının kitabesi yoktur. Sultan II. Abdülhamit devrinde yapılmış olan Faik Paşadan hangisi tarafından yapıldığı, kesin olarak bilinmemektedir.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Kare planlı, caminin cephesi köşelerde mukarnaslı, başlıklar, olan pilastrlarla vurgulanmış, tır. Cepheleri ki sıra pencere düzenine göre yapılmış, tır. Caminin sağ tarafındaki minaresi daire kesitli ve tek şerefelidir. Kule, ise kuru kaplıdır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kesme taştan inşa edilmiş olan cami kubbelidir. Minaresi sıvalıdır.

Yapılan Müdahaleler: Cami 1956-1957 yıllarında onarılmıştır. Bu onarımda ibadet mekânının önüne betonarme son cemaat mekânı eklenmiştir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Onarımlarla eklenen muhtes bölümleri yapının planı ile uyumlu değildir. Muhtes bölümlerin yapının dan uzaklaştırılması gerekmektedir. Yapı genel olarak bakıldığında,

ekil 4.51 : Caminin Mihrap Yönünden Görünümü (2009).

Yapıya ilgili yayınlar :

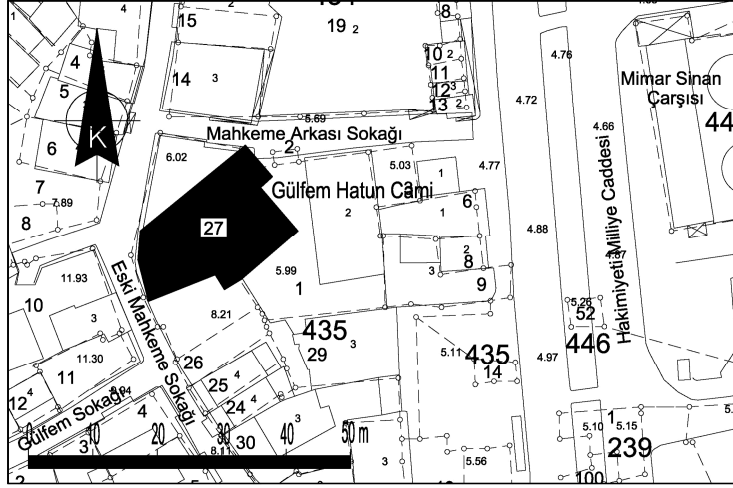
Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, sf. 179-180.

4.1.2.8 Gülfem Hatun Camisi

Konumu: Gülfem Hatun Mahallesi

Pafta:29, Ada:435, Parsel:1

Eski mahkeme arkas, Soka ,n, kesen Hakimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde yer almaktadır.(ekil 4.52)

ekil 4.52 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Caminin ilk yapısı, Kanunî'nin cariyelerinden, sonra da eplerinden olan Gülfem Hatun tarafından, XVI. yüzyılın ikinci yarısında kendi adına yaptırılmıştır. Caminin girişi kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre geçirdiği yangın sonrasında, hayrsever mahalleli tarafından 1868'de onarılmıştır. Kitabenin metni şu şekildedir:

Bi-hamdillah yine mağmur olub oldu ibadetgâh
Bu Gülfem camii yanmış idi bir hayli sâl akdem
Yine ashâb-ı hayr ü himmet arz-ı i tirâk itdi
Nukûd-ü vâfire sarf eyleyüb in aya çok âdem
Senihâ gül gibi tarih açıldı, bağı, tabânda
Gülistane ebîh oldu yapıldı, câmi-i Gülfem
sene 1285 (1868-69), (Konyalı,1976)

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Yapı, son devirde tamirler geçirilmesine rağmen önceki karakterini 1868 tarihinde almıştır. Caminin kare planlı, bir ibadet mekânı, ve ona bitişik bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Pervititch haritasından yapının son cemaat yerinin ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Ancak,

günümüzde son cemaat bölümü yap,n,n karakterine ayk,r, bir ta kaplama bölüme dönü mü tür. XIX. yüzy,l,da yayg,n olarak görülen nitelikte bir minaresi vard,r. Yap,n,n güney ve bat, duvarlar,nda iki pencere vard,r. Üst kattaki pencereler, tu la kemerli, ince, uzun neogotik üslupta sivri kemerlidir. Saçak hizas,nda tu ladan bir kirpi saçak bulunmaktad,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Caminin özgün yap,s,n,n harim bölümü moloz ta tan y, ma, son cemaat yeri ise ah ap karkas olarak in a edilmi tir. Caminin k,rma çat,s, ah ap karkas üzeri kiremit kapl,d,r. Minaresi ise kaide bölümüne kadar kesme ta tan, gövdesi tu ladan in a edilmi üzeri ise s,vanm, t,r.

Yap,lan Müdahaleler: 1970 y,l,nda yap,lan tamirde ah ap olan son cemaat mekân, betonarme olarak yenilenmi ve bu bölümün cephesi ta kaplanm, t,r (ekil 4.55). Mihrap ve mimber de son devir tamirlerinde de i mi tir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap,n,n zamanla y,pranan son cemaat bölümü 1970 tamirinde niteli ini yitirmi tir. Ayr,ca içeride ve d, ar,da yap,n,n özgün karakterine ayk,r, tamirler gerçekleştirilmi tir. Yap,n,n restitüsyon ve restorasyon projeleri haz,rlanarak niteliksiz ek ve malzemeler yap,dan uzakla t,r,lmal,; özgün yap,ya ve dönemine uygun nitelikte onar,mlar gerçekleştirilmelidir.

ekil 4.53 : Pervititch Haritas, (Pafta No:62).

ekil 4.54 : Yapı Tarihi Belirsiz Eski Fotoğraf, Mihrap Yönünden (Çeçener, 2008).

ekil 4.55 : Eski Yapı ve Son Devir Eklentisi (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf. 200-204.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 154.

Okçuo lu, T., 1995. *öGülfem Hatun Camiiö, Diünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, sf. 438.

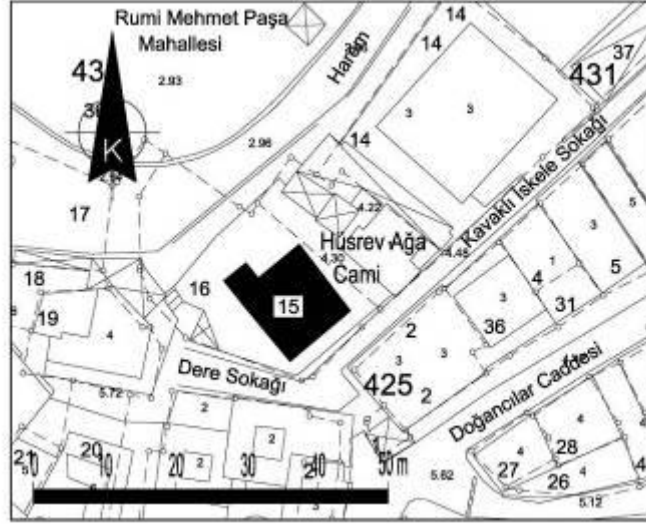
Yüksel, A., 2004. *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, Yayın No: 99, İstanbul, sf. 135.

4.1.2.9 Hüsrev a a camisi

Konumu: Rumi Mehmet Pa a Mahallesi

Pafta:62, Ada:431, Parsel:16

Rumi Mehmet Pa a Mahallesi Kavak skelesi Soka ,ndad,r. (ekil 4.56)

ekil 4.56 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad,): Yakındaki hamam nedeniyle Eski Hamam Mescidi olarak da bilinmektedir. Mescidin ilk kurucusu Kanuni devri Darüssaade A as, Hüsrev A a dır. Yapının a tarihini belirten kitabesi yoktur.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Yapı, günümüzdeki durumunu XIX. yüzyılda geçirdi i tamirlerin ardından almıştır. Giri kapısı, yönünde solda minare giri i, sağda mescit giri i vardır. Kapal, son cemaat yeri ve içeride mahfil kat, ahaptandır. Minberi ahap olan caminin tavan, da ahap çataldır. Mihrab, dairesel ekilde d ar, çkntldır. Cami tek sıra olarak düzenlenmiş, sivri kemerli dar uzun pencereler ile aydınlanır. Pencere kenarlar, sövelidir. Cephede köşeler sade pilastrlar ile vurgulanmıştır.

Yapım Tekni i ve Malzeme: Ta ve tu ladan kâgir olarak inşa edilen mescidin çatısı, ahaptan ve kiremit örtülüdür. Minaresi ise tu ladan yapılmış, cami duvarları, gibi sıva ile kaplanmıştır.

Yapılan Müdahaleler: Son devirde yapılan onarımlarla özgün yapı, büyük ölçüde de imidir.

ekil 4.57 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta D-9).

ekil 4.58 : Mihrap Cephesinden Görünü (2009).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzy,llar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, stanbul, sf. 213,214.

Konyal,, , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, stanbul, sf. 163.

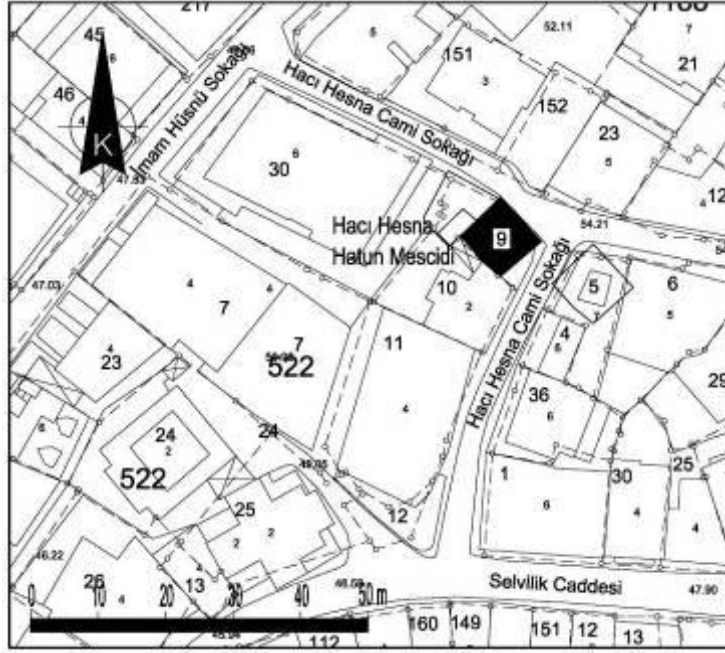
Anon, 1995. *öHüsrev A a Mescidiö, Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 8, sf. 207.

4.1.2.10 Hac, hesna hatun mescidi

Konumu: Hac, Hesna Hatun Mahallesi

Pafta:104, Ada: 522, Parsel:9

Sultantepe'de Hac, Hesna Hatun Soka , üzerinde kö ede yer almaktadır. Sultantepe'de ilk yap,lan mescitlerdendir. Mahalleye de ad,n, vermi tir. (ekil 4.59)

ekil 4.59 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Kurto lu Arslan A a taraf,ndan e i Hac, Hesna Hatun ad,na H.993/M.1585 tarihinde yapt,r,lm, t,r. Hac, Hesna Hatun'un kabri mihrap önündedir. Cami, H.1308/M.1890 tarihli Sultantepe yang,n,nda tamamen yanm, t,r. Ard,ndan Sultan II. Abdülhamit taraf,ndan H.1318/M.1900 y,l,nda yüksek giri le yeniden yapt,r,lm, t,r. Bunu belirten kitabesi u ekildedir:

Cenab-, Hâce Hatice Hesna merkadidir bu mahal yahu
Geçüb gitme oku bir Fatiha it ruhuna ihdâ
O hayr-endî yapub bu mescidi bir as,r evvelde
Âhiren tâ temelden bir harik etmi idi imhâ
Yap,ld, sâye-i ahanesinde hüsn-i tarz üzere
fiehin ah-, zaman,n ömrünü efsûn ide Mevlâ
Münirê söyledi itmam,na tarihini lafzan
Tamam oldu bin üçyüz onsekizde camiø-i zîba (Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri (Plan 6 Cephe düzenlemesi): Kare planlı, mescidin ibadet alanı, oldukça küçüktür. Minaresi giriş yönünde, sağ taraftadır. Mescit iki yönden beş pencereyle süslenmektedir. Yüksek, yuvarlak kemerli pencere çevrelerinde tuğlalardan bosaj şeklinde söveler yerleştirilmiştir. Yine aynı şekilde mescit köşelerine tuğlalardan bosajlı bir bitiş yapılmıştır. Pencere ve saçak altına düz silmeler yerleştirilmiştir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Mescid sıva, moloz taşan kâgir olarak inşa edilmiştir, duvarlar sıva, ahşap kırma çatı, kiremit örtülüdür. Daire kesitli minaresi tuğla yapılmıştır. Pek çok XIX. yüzyıl camisinde görüldüğü gibi taşan erefeli ve taşan minare külahıyla örtülmüştür.

Yapılan Müdahaleler: 1957'de hayırseverler tarafından tamir ettirilmiştir. Giriş yönünde abdest yerini içerecek bir düzenleme yapılmıştır.

ekil 4.60 : Mescidin Genel Görünümü (2008).

ekil 4.61 : Kitabeden Detay (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, sf. 204,205.

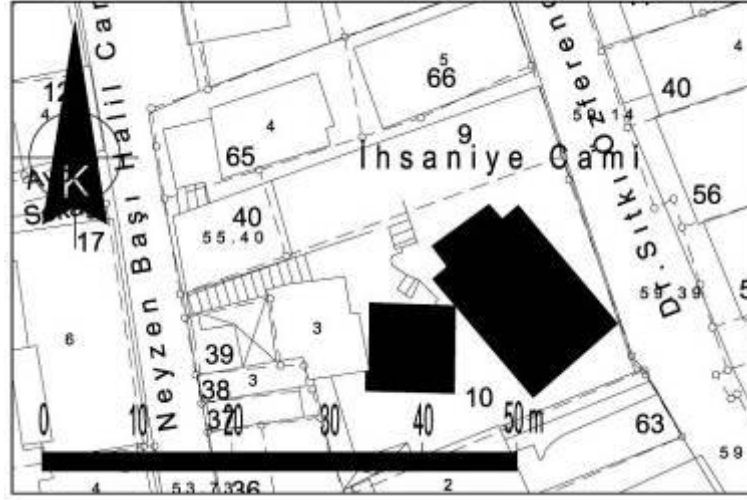

4.1.2.11 İhsaniye camisi

Konumu: İhsaniye Mahallesi

Pafta:12, Ada:352, Parsel:10

Caminin Neyzenbaşı, Halil Can Sokağından ve üst kottan Sıtkı Özferendeci Sokağından iki girişi bulunmaktadır. (Eki 4.62)

ekil 4.62 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Caminin ilk yapıcısı, Sultan III. Osman tarafından 1755'te yaptırılmıştır. Padişahın ömründe semte cami, evler, dükkanlar ve çarşıdan oluşan bir yerleşim yeri kurulmuştur. Bu nedenle semtin ve caminin adı, İhsaniye olarak anılmaya başlanmıştır. Cami H.1277/M.1860'ta yanmış, girişi kapalı olarak, üzerinde H.1287/M.1870 tarihli ve dört satır halinde, sekiz mısralık, air seni imzalı bir tamir kitâbesi bulunmaktadır. Bu kitâbeden caminin ilk defa padişah tarafından yapıldığı, ve inşasından 108 yıl sonra yapıldığı, ve bu haliyle 10 sene kaldıktan sonra Sultan Abdülaziz zamanında onun vakfından kâgır olarak yapıldığı, belirtilmektedir. Kitabe metni şu şekildedir:

Kulub Sultan Osman Han-ı, salis ibtida in a
Bu cami oldu bir hayli zaman yahu ibadetgâh
Tamamiyle olub on yıl mukaddem muhterik nâgâh
Cemaati gezerdi arayub her su ibadetgâh
Bu kerre akçeler sarfiyle evkâf-ı, Hümâyundan
Mücedded kârgir in â olundu u ibadetgâh
Senih ihyasına tekbir ile tarih ider in âd

Metin oldu yine âlâ yapıldı, bu ibadetgâh

1287, (Konyalı, 1976)

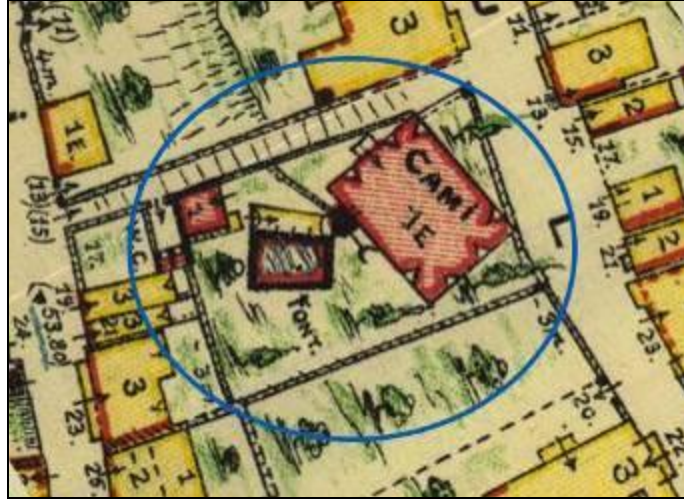
Mimari Özellikleri (Plan 6 Cephe düzenlemesi): Kare planlı, ana ibadet mekânı, ve son cemaat yeri bulunmaktadır. Pencere iki sıra olarak düzenlenen caminin alt pencereleri düz, üst pencereleri kemerlidir. Caminin mihrabı, duvar, doğrudur. Camiye sonradan demir doğramalar, bir girişi eklenmiştir. Cami içine girişi için iki adet kapı bulunmaktadır. Kitabenin bulunduğu girişi kapısı, XIX. yüzyılda kullanılmayan detayları sahiptir. Kare planlı, bir kaide üzerinde daire kesitli olarak yükselen minaresinin dilimli ekilde biten külahı, ve üzerindeki alemi hem malzeme hem de detay olarak devrinin izlerini taşır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kâğıt duvarlı, camiler, ahşap kırma çatılı ve kiremit örtülüdür. Caminin sağ tarafında bulunan minaresi ise kare eksenindeki tahta kaide üzerine tuğladan inşa edilmiştir. Şerefesi ve minare külahı taşındır.

Yapılan Müdahaleler: Cami çeşitli dönemlerde onarımlar geçirmiştir. Bu onarımlarda cami içi fayansla kaplanmış, duvar, doğramalar eklenmiş ve doğramalar değiştirilmiştir.

ekil 4.63 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta D-7).

ekil 4.64 : Pervititch Haritas, (Pafta 52).

ekil 4.65 : Caminin Genel Görünü ü (2008).

ekil 4.66 : Caminin Giri Kap,s, Yönüüden Görünü ü (2008).

ekil 4.67 : Minareden Detay (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Anon, 1995, *Öhsaniye Camii*, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 8, sf. 215.

Haskan, M. N., 2001, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf.218-219.

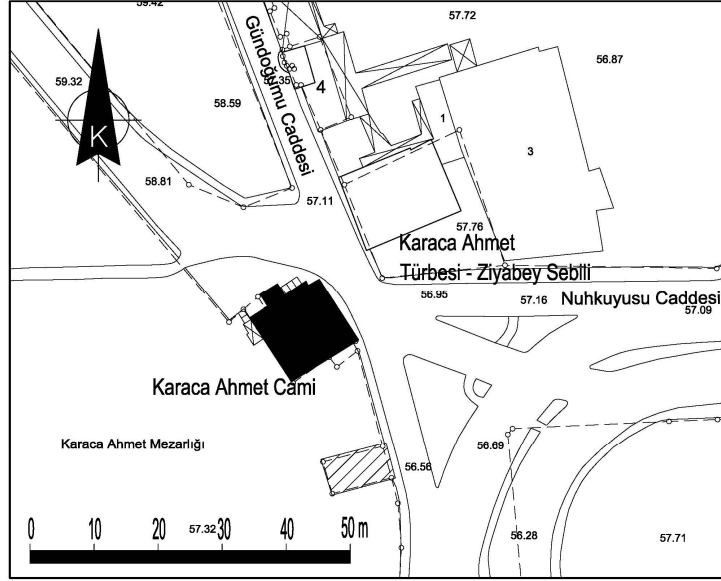
Konyal., H., 1976, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 164-165.

4.1.2.12 Karacaahmet (Fethi Ahmet Pa a) Camisi

Konumu: Ahç,ba , Mahallesi

Pafta: 33, Parsel: 286, Parsel: 2

Karacaahmet Sultan Türbesinin kar, s,nda Gündo umu Caddesi ile Nuhkuyusu Caddesinin birle ti i yerdedir (ekil 4.68).

ekil 4.68 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad): Yap,n,n kuzeybat, kö esinde yer alan kitabesinden anla ,ld, , üzere yap, ilk olarak Fethi Ahmet Pa a'nın babas, Rodoslu Hac, Haf,z Ahmed A a taraf,ndan ah ap olarak yapt,r,lm, t,r. Harap olan yap,, o lu Tophane Mü iri Fethi Ahmet Pa a taraf,ndan H.1272/M.1857øde yeniden in a ettirilmi tir. Kitabenin metni u ekildedir:

mam-, ehl-i k,ble hazreti Abdülmecid Hanøn
uçâ-i emø-i ikbalin füzûnter eyleye Mevlâ
ehin ah-, cihan ârâ h,div adl pîra kim
An,n dergâh-, ihsan-, perverinde bendesi edna
Rodosî Hac, Haf,z Ahmed A a yani bânisi
Rikabdar-, cenab-, ehriyarî idi esbak pâ
Muvaffak oldu u vakf-, celile ma-tekaddümden
Zamime eyleyüb bu mevkii yapm, idi aqlâ
Binas, zat, ah ab oldu undan hayli müddetdir
Harabe yüz tutub necl-i necili mihr-i salis tâ

Esas,ndan y,kub yapı, hacerden nakd-i himmetle

Ne bâlâ câmiüñ-nûr oldu el-Hak hem zehî zîba

Gelüb be vakti k,l,nca dedi tarihini evket

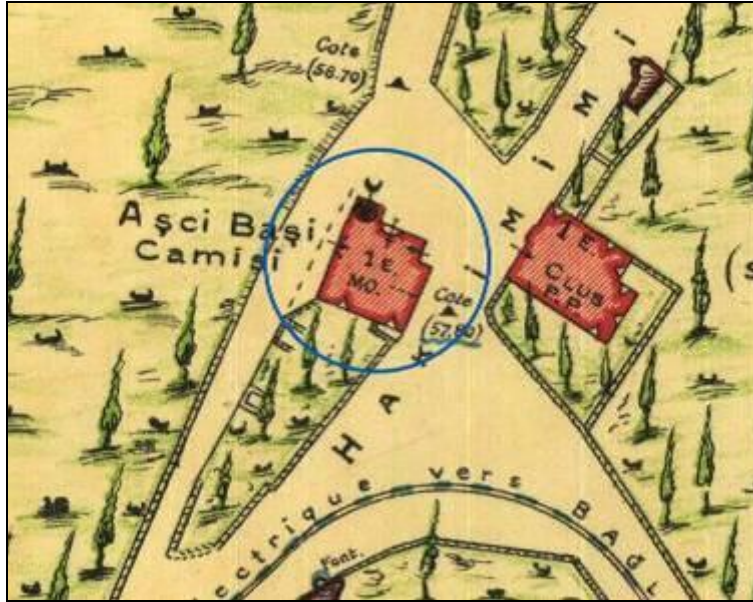
Cenab-, Fethi Pa a k,ld, bak bu camiü ihya

1272, (Konyal,, 1976)

Mimari Özellikleri (Plan 6 Cephe düzenlemesi): Cami, alt kat,nda üç adet dükkan,n bulundu u yüksek giri le in a edilmi tir. Dükkanlar,n pencere ve kap, aç,kl,klar, kemerlidir. Yükseltildi mi olan ibadet bölümüne merdivenle ula ,l,r. Giri sahanl , küçük bir son cemaat yerine aç,l,r. Hemen yan,ndaki merdivenlerden ise minareye ve kad,nlar mahfiline ula ,l,r. Dikdörtgen ekinde yükseltildi mi bir kaide üzerine yerle tirilen minare gövdesi daire kesitlidir. İbadet mekân,n,n pencereleri bas,k kemerli ve yüksektir. D, ar,da pencereler söveli, ayr,ca kat silmesi ve kö e pilast,rlarla cephe hareketlendirildi mi tir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Kâgir olarak in a edilen caminin üstü k,rma ah ap çat,l, ve kiremit kapl,d,r. Kâgir minaresinin külah, kur undur.

Yap,lan Müdahaleler: Caminin iç mekân, gördü ü tamirlerle özgün niteli ini yitirmi tir.

ekil 4.69 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 54).

ekil 4.70 : Cami ve çevresinin eski foto raf, tarihsiz (Anon, 2008).

ekil 4.71 : Caminin Nuhkuyusu Caddesinden görünümü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt 1, İstanbul, sf. 192-198.

Konyal, , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 84-86.

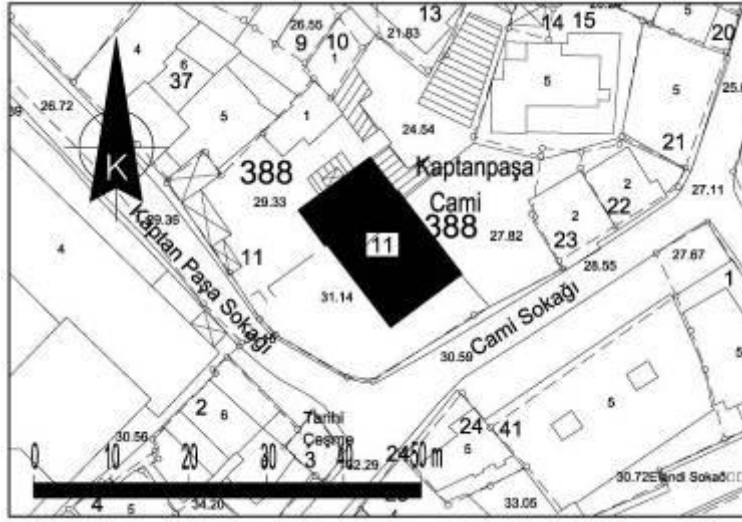
Okçuo lu, T., 1995. *ÖAhmet A a Camiiö, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, sf. 118.

4.1.2.13 Kaymak mustafa pa a (kaptan pa a) camisi

Konumu: Ahmet Çelebi Mahallesi

Pafta: 3, Ada: 388, Parsel: 11

Kaptanpa a Soka , ile Aziz Mahmut Efendi Soka , aras,nda set üstündedir. Her iki sokaktan da giri i vard,r.(ekil 4.72)

ekil 4.72 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Kaptanpaşa Camii ve Kaymak Mustafa Paşa Camii adlarıyla bilinmektedir. Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre camiyi ilk olarak Hamza Fakih isimli bir hayırsever yaptırmıştır. Daha sonra H.1140/M.1727-28 senesinde Kaymak Mustafa Paşa camiyi yeniden yaptırmıştır. H.1305/M.1887'de Çankaya Sultantepe yangınında harap olan cami H.1308/1890'da air Nefise Hanım tarafından tamir ettirilmiştir. Kitabeye metni şu şekildedir:

Bu vâlâ mâbedin bâni-i evvel-i sâhibü'l-hayrât
Olub Hamza Fakih kutb-u zaman ol zat-, bî-hemtâ
Velâkin sonra Kaymak Mustafa Paşa-y, deryâ-cûd
Gelüb tarz-, behin üzre mükemmel itdi ihyâ
Harik-i hânümân-süz afet-i nâgâh zuhûrundan
Dil-i âşk gibi yanub harab olmu du va-hayfâ
Akabinde Cenab-, zü'l-Celâl, imar ü termîmin
Nefise Hanımın kıld, zamîr-i pâkine ilka
Kemâl-i efkatinden söyü himmet eyledi derhal
Hulûs-i kalb ile tamir edüb çün Cennetü'l-me'vâ

Hüda nâöl ide her birini ecr ü mesrubata
Bi-hakk-, beyt-i maomûr ü bi-nur-i Kâbetüð-ulyâ
Mübarek bedüne bir tam ve ikmale güher birle
Bu vechile iki tarih Reøfet eyledi imlâ
Hüdavend-i ebed dergâh-, pâkinde k,la makbûl
1308

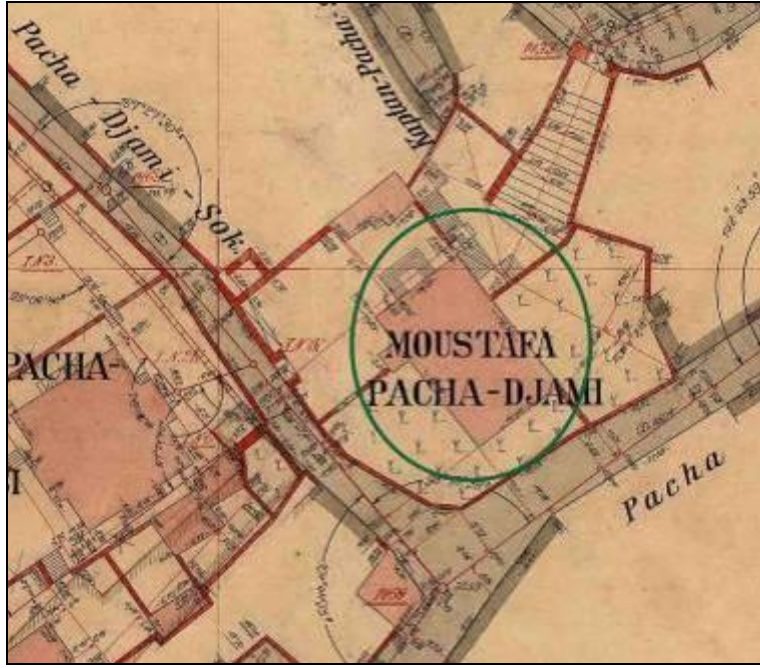
R,za-y, Bârî çün yapd,, (Haskan, 2001).

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Caminin günümüze ula an ana yap,s, Kaymak Mustafa Pa aon,n in a ettirdi i yap,d,r. Tek kubbeyle örtülmü kare planl, bir yap,d,r. Pencereler iki s,ra eklindedir. Üst pencereler renkli caml, revzenlidir. Alt pencereler ise mermer söveli, lokmal, demir parmakl,d,r. Dairesel kesitli minaresi kesme ta la yap,lm, t,r. Minare erefe korkuluklar,nda XIX. yüzy,l süsleme tekni ine uygun rozet ve kordon yer almaktad,r. Giri kap,s, önüne yap,lm, ah ap son cemaat yeri kar ,s,ndaki imam me rutas,, bahçesindeki abdest alma yerleri XIX. yüzy,l oanr,m,nda yap,ya eklemlenmi tir. Caminin iç duvarlar, XVIII. yüzy,l çinileri ile kaplanm, t,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Cami kesme ta ve tu ladan y, ma olarak in a edilmi tir. Son cemaat mekân, ah aptand,r. Kubbesi sekizgen bir kasna ,n üstüne yerle tirilmi tir. Kubbe kasnak alt hizas,nda dört yönde yap,m kubbeler ile desteklenmi tir.

Yap,lan Müdahaleler: 1887 yang,n,nda minaresi, giri i, me rutas, ve içinde büyük zarar gördü ü anla ,lan camiye son tamirde devrin üsluplar,na uygun eklentiler yap,lm, t,r. Son dönem onar,m,lar,nda kad,nlar mahfiline yeni bir giri aç,lm, , bozulan çiniler kalemi i süslemeyle tamamlanm, t,r. Caminin tamam,nda görülen kalemi i süslemeler yak,n zamanda yap,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Son devirde yap,lan bak,m,larda özgün karakteri k,smen zarar görmekle birlikte XVIII. ve XIX. yüzy,l mimari üsluplar,n,n bir arada kald, , bir eser olarak günümüze kadar gelmi tir.

ekil 4.73 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta D-9).

ekil 4.74 : Pervititch Haritas, (Pafta 59).

ekil 4.75 : Minare Yönünden Caminin Görünü ü (2008).

ekil 4.76 : XIX. Yüzy,lda n a Edilmi Son Cemaat Yeri (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul, sf. 223-228.

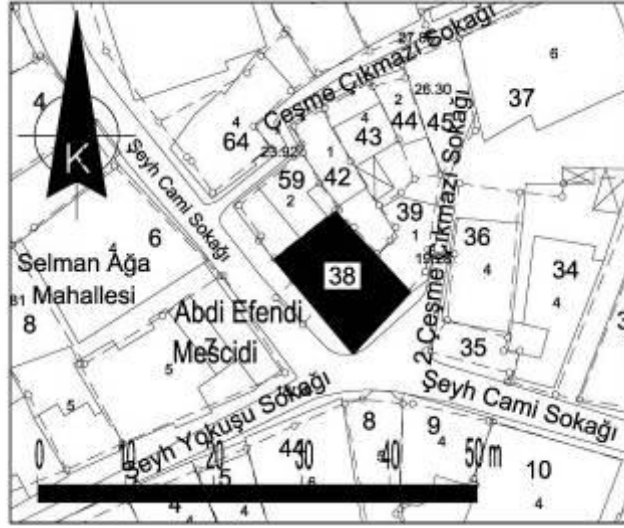
Çelebi, R., 1995. öKaymak Mustafa Pa a Camiiö *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, sf.505-506.

4.1.2.14 Kumru mescidi (abdi efendi mescidi)

Konumu: Selman A a Mahallesi

Ada:504, Parsel:39

eyh Camii Soka , ile Selman A a Çe mesi Ç,kmaz,n,n birle ti i kö ededir. (ekil 4.77)

ekil 4.77 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

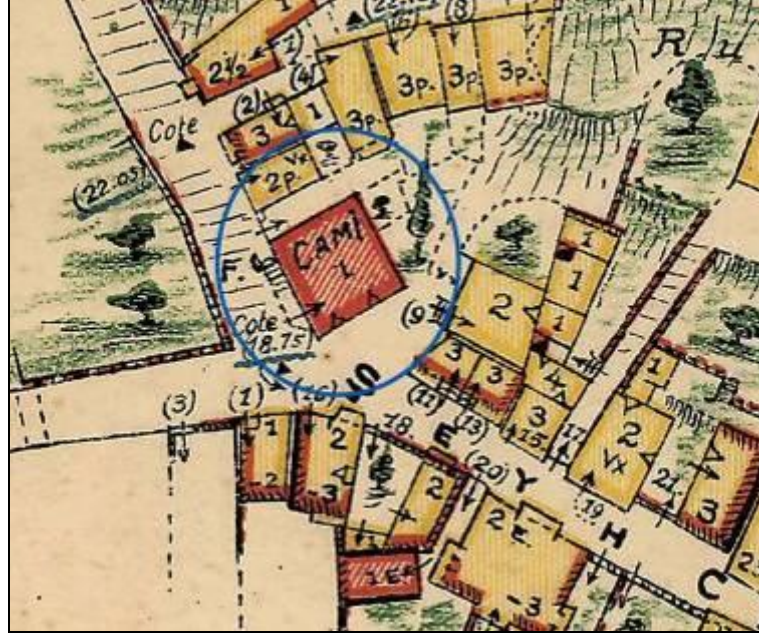
Tarihçesi (Yapın ad): Caminin ilk banisi Kumru Mehmet A a'dır. Yapımdan sonra çok tamir geçirdi için tamir yapanların isimleriyle; Abdullah Efendi Mescidi, Hammal Ba , Mescidi, Abdi Efendi Mescidi ve Arslan A a Mescidi olarak da bilinen caminin kitabesi bulunmamaktadır.

Mimari Özellikleri (Plan 6 Cephe düzenlemesi): Kare planlı, mescit arazinin eminden dolayı, kısmi bodrum kat üzerinde yükseltildi bir zemin kat olarak inşa edilmiştir. Bodrum kat, mekân olarak kullanılmaktadır. Camiye bitişik olarak giriş kapısı, yönünde minare altında Arslan A a'nın yapıldığı, 1650 tarihli bir çeşme yer almaktadır. Çeşmenin silmelerinde ve köşe pilastörlerinde XIX. yüzyıl sonlarında kullanılan tuğla detaylar görülmektedir. Çeşme üzerinde yer alan özgün yapıda ahşap olması, muhtemelen minare son devirde alüminyum kaplamalı olarak tamir edilmiştir. Yapının kat silmeleri ve yuvarlak kemerli pencereleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında yenilendiğini göstermektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Mescid kâgır duvarlı, kiremit kaplı, kâgır ahşap çatılıdır.

Yapılan Müdahaleler: Son devir tamirleriyle yapı, XIX. yüzyıl karakterine aykırı, eklentiler yapılmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Mescidin pencere ve kapı detayları, doğramaları, restitüsyonu yapılarak özgün detaylar doğrultusunda yenilenmelidir. Minaresinin de özgün form ve detayları, ara tırnaklar olarak inşaat edilmesi yapı, özgün karakterini yansıtabilmesi açısından faydalı olacaktır.

ekil 4.78 : Pervititch Haritası, (Pafta 68).

ekil 4.79 : Yoldan Görünü (2008).

ekil 4.80 : Arslan A a çe mesi.

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzy,llar Boyunca Üsküdar*, Cilt 1, stanbul, sf. 244,245.

Konyal,, , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, stanbul, sf. 193.

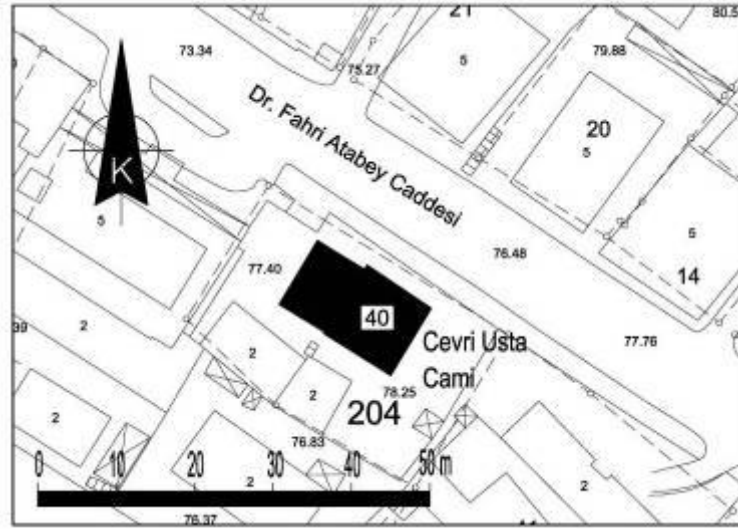
Anon, 1995. *öKumru Mescidiö, Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 8, sf. 267.

4.1.2.15 Nuh kuyusu (cevri kalfa) camisi

Konumu: Arakiyeci Hac, Mehmet Mahallesi

Pafta: 51, Ada:204, Parsel:40

Nuhkuyusu ve Topta , Caddelerinin birle t i i yerdedir.(ekil 4.81) Zeynep Kamil Hastanesi kenar,nda konumlanm, t,r.

ekil 4.81 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

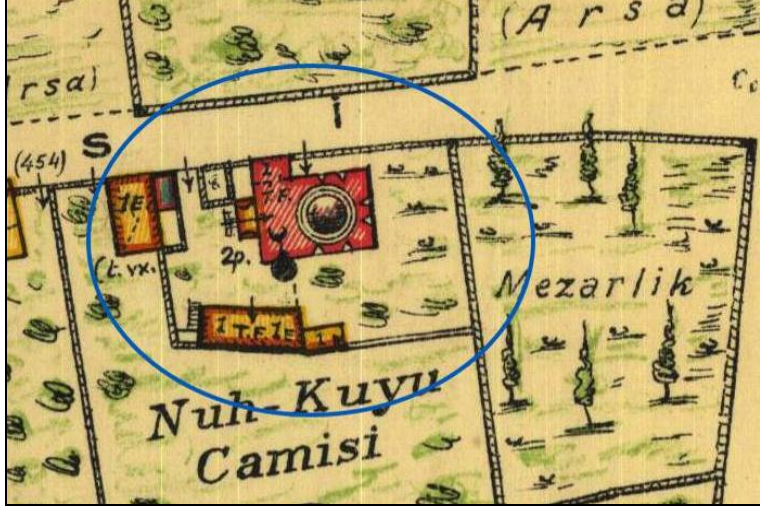
Tarihçesi (Yap,n,n ad,): II. Mahmut'un hayat,n, kurtaran Cevri Kalfa'n,n an,s,na yapt,r,ld, , dü ünülmektedir. Nuhkuyusu ya da Cevri Usta Camii adlar,yla bilinmektedir. Camiye ait bir in a kitabesi yoktur.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Topta , Caddesine göre yükseltildi bir set üzerinde yer al,r. Cadde üzerinden basamaklarla ula ,l,r. Kare planl, harim bölümünün üstü sa ,r bir kubbe ile örtülmü tür. Dört kemerin ta ,d, , kubbeye geçi pandantiflerle sa lanm, t,r. Neoklasik üslupta yap,lan caminin iç mekân,n, ayd,nlatmak için bas,k kemerli yüksek pencereler yap,lm, t,r. Yuvarlak kemerli mihrap ni i kalem i leriyle süslenmi tir. Giri yönünde yükseltildi mahfil kat, bulunmaktad,r. Giri e göre sa tarafa yerle tirildi olan k,sa minare çokgen kesitlidir. K,ble yönünde haziresi yer al,r. XIX. yüzy,l sonu neoklasik mimari üslubun özgün bir eseridir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Cami kesme ta tan kâgir olarak in a edildi tir. Kaide ve gövdesi kesme ta olan minarenin külah ve alemi de ta tand,r.

Yap,lan Müdahaleler: H.1302/M.1884'te tamir edilip yenilenmi tir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Özgün niteliklerini koruyan cami bak,ml,d,r.

ekil 4.82 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 55).

ekil 4.83 : Cevri Kalfa Camisinin Yoldan Görünü ü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul, sf. 296,297.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, stanbul, sf. 123,124.

Okçuo lu, T., 1995. öCevri Usta Camiiö, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, sf. 423, 424.

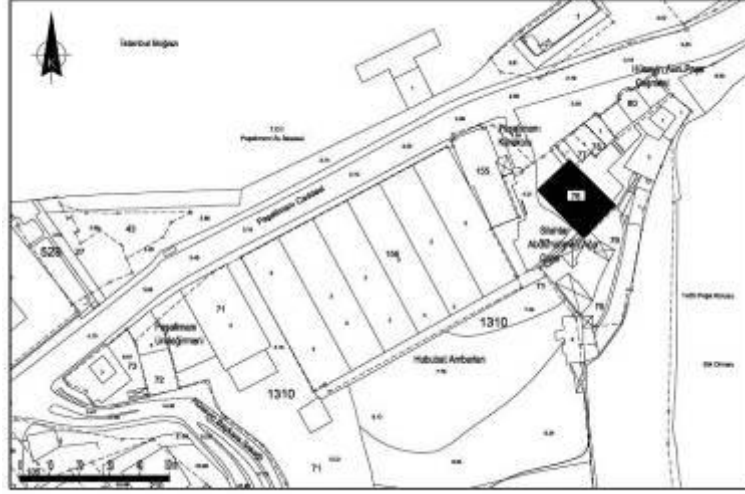

4.1.2.16 Pa aliman, camisi (silahdar abdurrahman a a camisi)

Konumu: Hac, Hesna Hatun Mahallesi

Pafta: 107 Ada: 1310 Parsel: 76

Üsküdar'dan Kuzguncuk'a giden Pa aliman, Caddesi'nin sa taraf,ndad,r (ekil 4.84).

ekil 4.84 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad,): III.Mustafa'n silahdar, Abdurrahman A a taraf,ndan H.1180/M.1766'da yapt,r,lm, t,r. Pa aliman, Camisi ya da Silahdar Abdurrahman A a Cami ad,yla an,l,r. II. Mahmud zaman,nda H.1248/M.1832'de köklü bir onar,mdan geçmi tir. Bu onar,m için Pertev Pa a taraf,ndan yaz,lm, olan kitabe metni;

Mustafa Han'ın silâhdar, yapub bu camii
Eskimi di eyledi tecdîd an, âh-, cihân
Söyledi berceste bir târîh Pertev esselâ
K,ld, nev bünyân bu dil-cû ma'bedi Mahmûd Hân
(1248), (Haskan, 2001)
eklindedir.

Mimari Özellikleri (Plan- Cephe düzenlemesi): Cami eimli bir arazi üzerinde zemini düzlemek amac,yla yükseltilerek, bodrum kat, ilavesiyle in a edilmi tir. Dikdörtgen planl, son cemaat mekân, ah apt,r. Harim bölümü düz atk,l, iki s,ra pencere ile ayd,nlanmaktadır. Caminin minaresi daire kesitli ve tek erefelidir; kaide bölümünde barok geçi öğeleri göze çarpmaktadır.

Yapım Tekni i ve Malzeme: Caminin harim bölümü kâgir yapı tekni iyle, son cemaat bölümü ise ahap taşı, sistemde inşa edilmiştir. Ahap çatı, ise kiremit örtülüdür. Minaresinin kaidesi kesme taştan, gövdesi tuftadan inşa edilmiştir. Minare gövdesinin üst bölümü sıvanmış, tırnaklı, külah, kuruntulu kaplıdır.

Yapılan Müdahaleler: Kaynaklarda 1960'da ve 1994'te tamir geçirdiği belirtilmektedir. 1960 tamirinde yapıldığı, dümesi sonucu harap olan minaresi bugünkü ekliye tamir edilmiştir. Hünkar Mahfiline çıkan merdivenler yine aynı tamir sırasında kaldırılmıştır. Caminin girişi cephesi yenilenmiştir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Özgün yapıya ait detaylar ve malzemeler korunmadan gerçekleştirilen onarımlar yapı için en önemli bozulma nedeni olarak görülmektedir. Yapılacak restorasyon çalışmalarında yapıya özgün dokusuna aykırı malzeme ve formlardaki elemanların uzaklaştırılması gerekmektedir.

ekil 4.85 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta C-10).

ekil 4.86 : Caminin Giri Cephesi Görünü ü (2007).

ekil 4.87 : Caminin Yan Görünü ü (2007).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, 2001, sf. 58 - 60.

Konyal., H., *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, 1976, sf. 242-246.

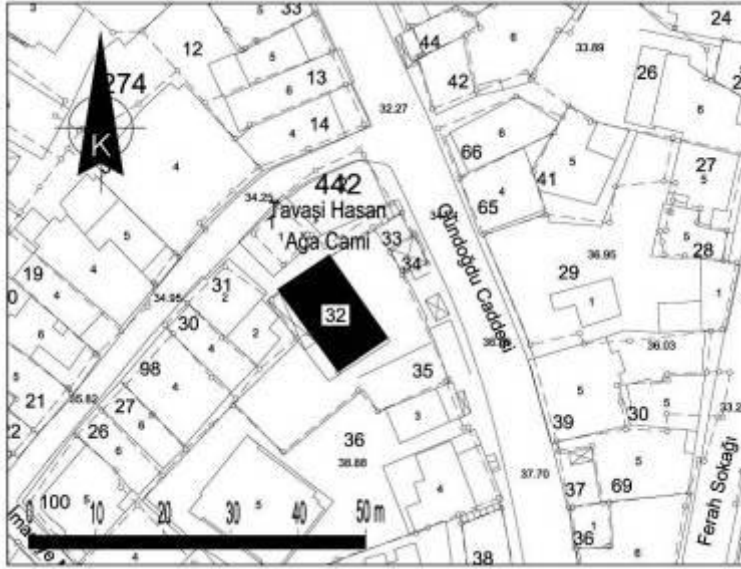
Ak,n, T., *öPa a Liman, Camiiö, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, sf. 230.

4.1.2.17 Tava i hasan a a camisi

Konumu: Tava i Hasan A a Mahallesi

Pafta:30 Ada: 273 Parsel: 32

nadiyeøde Gündo umu Caddesi ile nadiye Mektebi Soka ,ø,n kesi ti i yerdedir.
(ekil 4.88)

ekil 4.88 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad.): Caminin ilk yap,s,n, Tava i smail A a H.995/ M. 1587-88) tarihinde yapt,rm, t,r. Cami birçok yap,da oldu u gibi zamanla harap olmu ve H.1310 (1892) tarihinde Hatice Hatun ad,nda bir hay,rsever taraf,ndan bugünkü ekliyle tamir edilmi tir. Bu tamiri belirten kitabe, son cemaat yerine aç,lan ah ap kap, üzerine yerle tirilmi tir, kitabenin metni u ekildedir:

Tava î ol Hasan A a-y, sahib-i cûd ü hayr - endî
Mukaddem eylemi idi bu mübarek mabedi in a
Hadice Han,m ol zahide ve sâhibetüð-hayrat
Harabe hükmüne girmi iken yeti di H,z,r-âsâ
Hulûs-i kalb ve hâlis niyyet ile nakd-i cûdundan
kinci deføada manend-i Cennet eyledi ihyâ
Hüda nail ide herbirini ecrü mesøubata
Bi-hak beyt-i maømûr ü benur Kabetüð-ulyâ
Kehru Rafetâ nazm eyledim itmam,na tarih
Hadice Han,m ihya eyledi bu camiø-i balâ

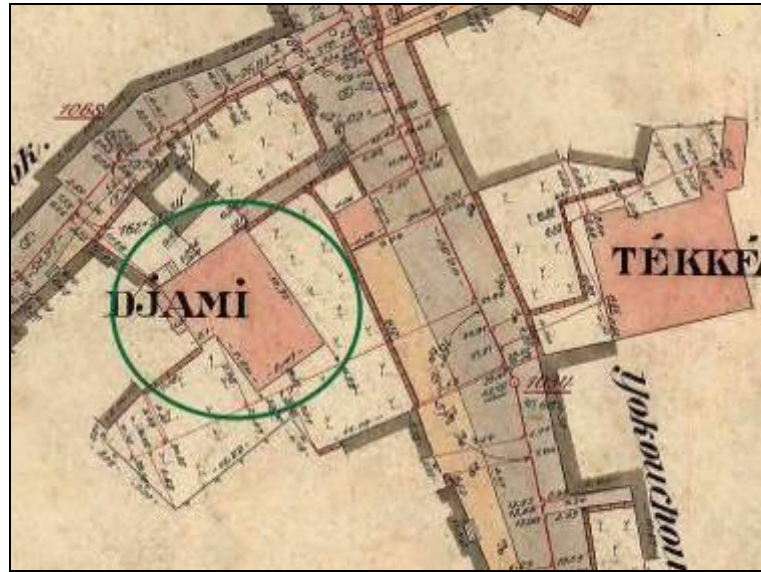
1310 (Haskan, 2001).

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Son cemaat yeri kapalıdır, giri yönünde ahap kaplamalıdır. Harim bölümü düz atkı, pencereler ile aydınlanmaktadır. Yüksek bir kaideye oturan tek şerefeli bodur bir minaresi vardır. Caminin giri cephesinde yer alan pencere korkulukları, XIX. yüzyıl sonu tamirinden izleri taşır. Gündoğumu caddesi üzerinden camiye girişte yer alan çeşme üzerinde günümüzde sayıları oldukça azalan namazgâhlardan biri yer almaktadır.

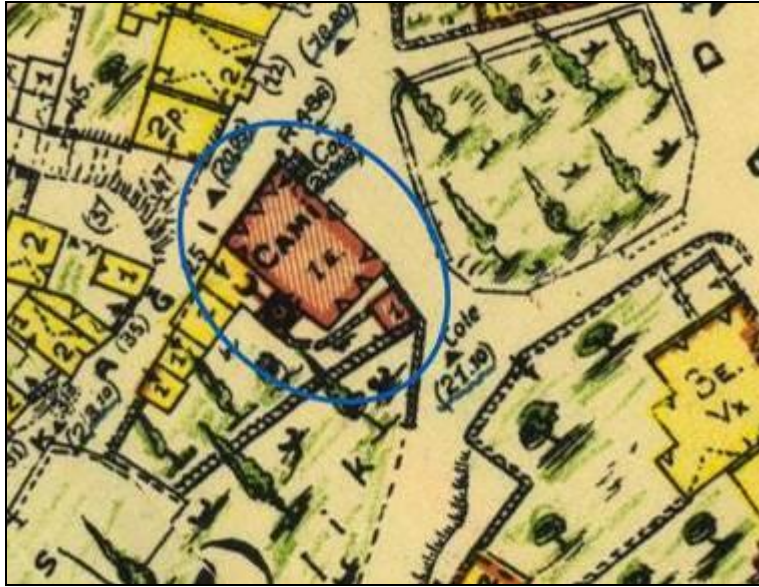
Yapım Tekniği ve Malzeme: Cami moloz taş ve tuğladan kâgir olarak inşa edilmiştir. Yapının üst örtüsü kırma çatı ve kiremit kaplıdır.

Yapılan Müdahaleler: Cami girişinde yer alan mermer kitabe caminin 1982 yılında bir tamir geçirdiği belirtilmektedir. Cami duvarları, büyük olasılıkla yapılan bu tamirde çimento sıvalı harçla derzlenmiştir.

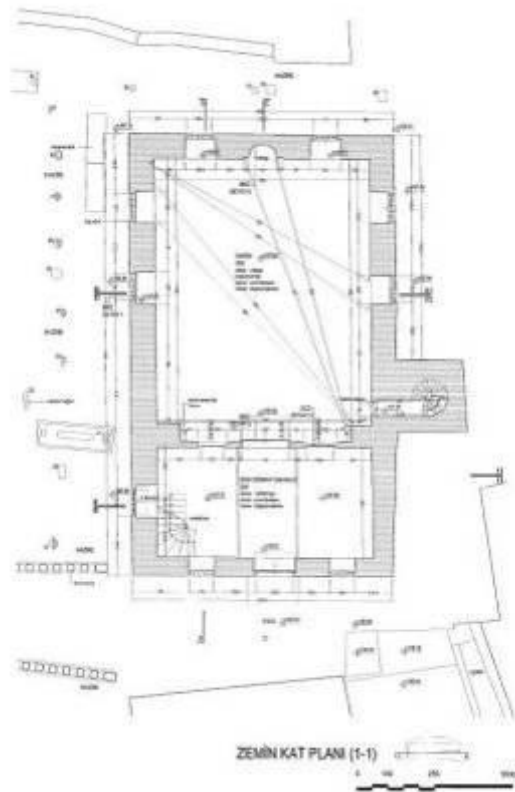
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Vakıflar bölge müdürlüğü tarafından 2006 yılında restorasyon projeleri hazırlanmış, 2008 yılında ise restorasyon çalışmaları başlatılmıştır.

ekil 4.89 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta D-8).

ekil 4.90 : Pervititch Haritas, (Pafta No:57).

ekil 4.91 : Caminin Zemin Kat Plan, (KTVKK ar ivi).

ekil 4.92 : Eski Foto rafta Caminin Görünü ü tarihsiz (KTVKK ar ivi).

ekil 4.93 : Tava i Hasan A a Camisi Giri Cephesi (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001, Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul, sf. 358-360.

Konyal,, , H., 1976, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, stanbul, sf. 301-302.

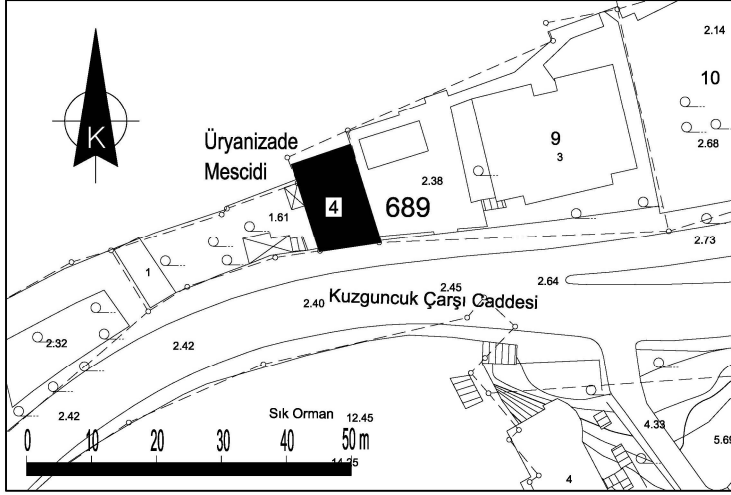
Anon., 1995, öTava i Hasan A a Camiiö Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi, Cilt 8, sf. 430.

4.1.2.18 Üryanizade Mescidi

Konumu: Abdullah A a Mahallesi

Pafta:110, Ada:578, Parsel:9

Üryanizade Nakka Baba camisi adıyla da bilinir. Kuzguncuk'tan Beylerbeyi'ne giden cadde üzerinde solda deniz kenarında, r (ekil 4.94).

ekil 4.94 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): II. Abdülhamid dönemi eyhülislamlarından Üryanizade Ahmed Esad Efendi tarafından yapılmıştır. Bazı kaynaklarda Esad Efendi'nin oğlu Cemil Molla'nın adı ile de anılmaktadır. Semavi Eyice'nin bildirdiğine göre eyhülislam Ahmed Esad Efendi oğlu Cemil Molla'da şu zaman 1860'ta Nakka Baba'ya bu mescidi ve sonradan Cemil Molla kökü olarak bilinen yapıları yaptırttı (Eyice, 1963).

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Deniz kenarında yapılmış, mimarisine uygun yapılmıştır. Zeminden yükseltilmiş olarak yapılmış yapının üst kısmı ahşaptandır. Zeminde bulunan mescidin altında kayıkhanesi bulunmaktadır. Merdivenlerle çıkılan giriş kısmının üzerinde sundurma vardır. Dikdörtgen plana oturan yapının deniz tarafında ahşap minaresi bulunmaktadır. Giriş kapısının solundan kadınlar mahfiline çıkmaktadır. Yapıya ait kitabe bulunmamaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: zemin kat, kesme taştan, üst kat ise ahşap karkas sistemi ile inşa edilmiştir. Ahşap karkas çatılı, üst örtüsü alaturka kiremitlidir.

Yapılan Müdahaleler: 1945 tarihli encümen ar ivi foto raflarından da görüleceği üzere uzun yıllar harap vaziyette kalmış, t.r. 1987 yılında yanmış olan mescid, sonrasında tamir edilmiştir. Mescid günümüzde bakımlıdır.

ekil 4.95 : Mescidin Görünümü 1945 (Encümen Ar ivi).

ekil 4.96 : Mescidin Harim Bölümü 1945 (Encümen Ar ivi).

ekil 4.97 : Mescidin Denizden Görünü ü (2006).

ekil 4.98 : Mescidin Harim Bölümü (2006).

Yapıyla ilgili yayımlar :

Ebcim, N., 2005. Kuzguncuk (Üç Dinin ve Ünlülerin Bulduğu Semt), İleri Yayınlar, No:50, İstanbul, Sf.25.

Eyice, S., 1963. İstanbul Minareleri, Türk Sanat, Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul.

Konyal., H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, İstanbul, sf. 305.

Öz, T., 1962. İstanbul Camileri I-II, Ankara.

Erdoğan, E., G., 1995. Özyanizade Mescidi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, sf. 343.

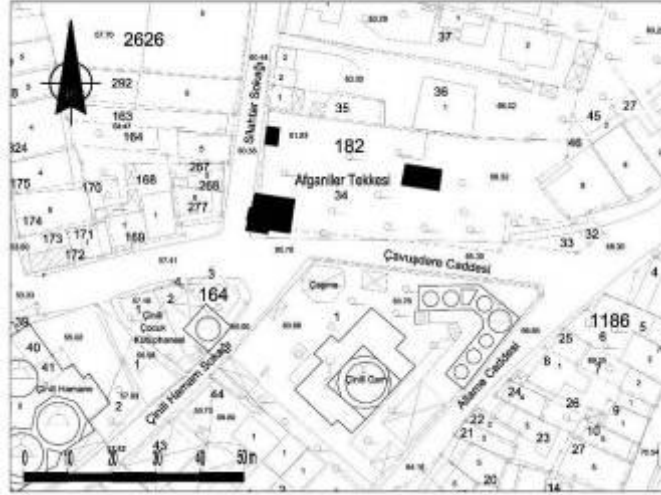
4.1.3 Tekkeler ó türbeler

4.1.3.1 Afganl,lar tekkesi (kalenderhane- afganiler)

Konumu: Murat Reis Mahallesi

Pafta: 65 Ada: 182 Parsel: 34

Çavuşu deresi Caddesi üzerinde Çini Camii yan,nda yer almaktadır (ekil 4.99).

ekil 4.99 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Afganiler Tekkesi, Hindiler Tekkesi, Kalenderhane Tekkesi adlarıyla da bilinmektedir. Tekke 1792 tarihinde inşa edilmiştir. Tekkenin XIX. yüzyıl boyunca tamirler geçirdiği ve ek yapılar yapıldığı bilinmektedir. 1925 yılına kadar dervişler yaşamı, giriş kapısı üzerindeki mermer kitabesi Türk sanat ve Sanat Eserleri Müzesi'ne (Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi'ne) taşınmıştır. Kitabesinin metni şu şekildedir:

Barekallah bu kalenderhâne
Vakf-olundu mücerret Efgâne
fiyhi Kalender mücerret ola
de itâm bulunan ihvâne
Derûnunda cümle kalender ola
Vâkıfın art, budur dervi âne
Çıkıd, üçler didiler tarihin
Oldu itmam Kalenderhâne
1207. (Haskan, 2001)

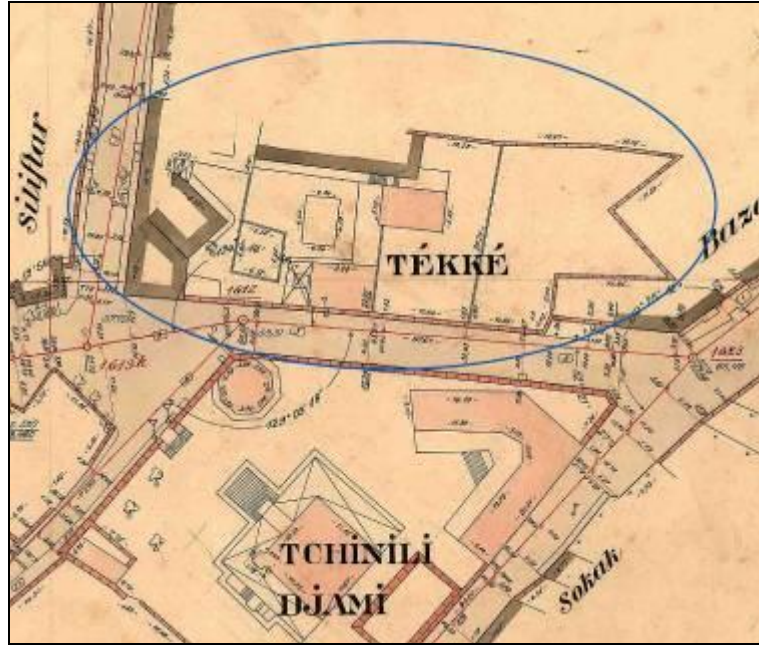
Tekkenin kurulu unda esas amaç Üsküdar Mevlevihanesinde oldu u gibi stanbulø gelen dervi lerin geçici ikametlerine yard,mc, olma,kt,r. Orta Asyaødan, Afganistanødan gelen dervi ler bu tekkede kalm, lard,r. Tekkenin ilk kurucusu Horasanl, Nak ibendi eyhi Ahmed Nas,r-, Afganiødir.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Yolculuk yapan dervi lerin konaklama ihtiyac, nedeniyle tekkede; mescit-tevhidhane, imaret olarak yap,lm, mutfak, kiler a hane, dervi hücreleri, eyh evi, selaml,k kö kü, hamam ve çe meden olu an geni ve çok i levli yap, toplulu u in a edilmi tir. Bu yap,lardan günümüze Çinili Camii kö esinde yer alan eyh evi, bahçe içerisindeki selaml,k kö kü ve hamam kal,nt,lar, kalm, t,r. Bahçenin güneybat, kö esinde XIX. yüzy,lda yap,lm, olan eyh me rutas, bulunur. Me rutan,n son kat, payandal, ç,kmalarla zenginle tirilmi tir. Yap, sa lam görünmekle birlikte içinde ya an,lmad, , için ah ap yap,da bozulmalar ba lam, t,r. Bahçe içerisindeki selaml,k kö kü, içindeki mermer havuzu, zemindeki süslemeleri, sedir ve zengin ç,tal, ah ap tavan, ile özgün kalabilmi ancak oldukça harap olmu tur.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Pervititch haritalar,nda komplekse ait tüm yap,lar ah ap olarak gösterilmi tir. eyh evi kâgir zemin kat üzerine ah ap yap,m tekni inde iki katl, olarak in a edilmi tir. Duvarlar moloz ta örgüldür. Hamam ve mutfak kal,nt,lardan anla ,ld, , üzere tu ladan y, ma olarak in a edilmi tir. Kal,nt,lar aras,nda mermer yap, elemanlar, bulunmaktad,r.

Yap,lan Müdahaleler: Tekkenin harap olan binalar,n,n bir k,sm, 1942øde y,kt,r,lm, t,r. Tekkelerin kapat,lm,as,n,n ard,ndan kullan,lmayan tekke yap,lar, bak,ms,zl,k nedeniyle büyük zarar görmü tür.

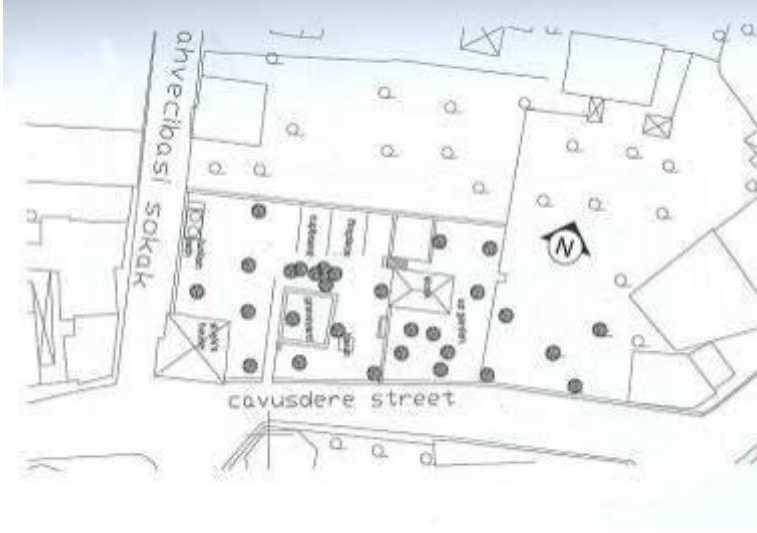
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Sahipsiz ve bak,ms,z kalan tekke özgün niteliklerini h,zl, bir ekilde kaybetmektedir. Geçirdi i yang,n sonras,nda eyh me rutas, olarak nitelendirilen kö e yap, 2009 y,l,nda y,k,lm, t,r (ekil 4.107). Yap, kompleksinin restitüsyonuna yönelik çok say,da çal, ma bulunmaktad,r. Tekke binalar,n,n bu çal, malar do rultusunda ihya edilmesi mümkündür.

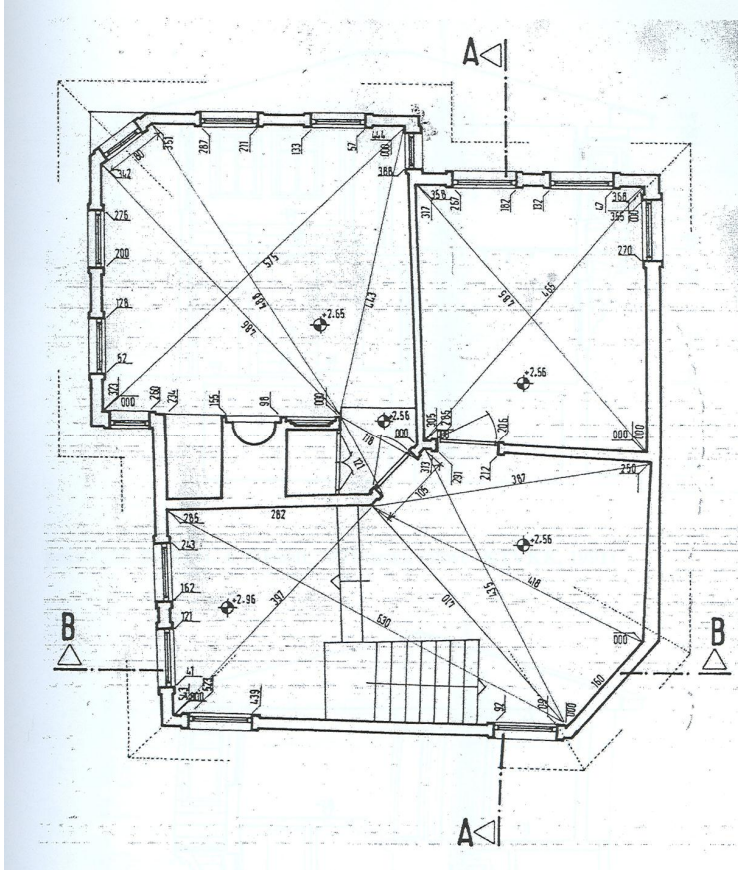
ekil 4.100 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:C-8).

ekil 4.101 : Pervititch Haritas, (Pafta No:70).

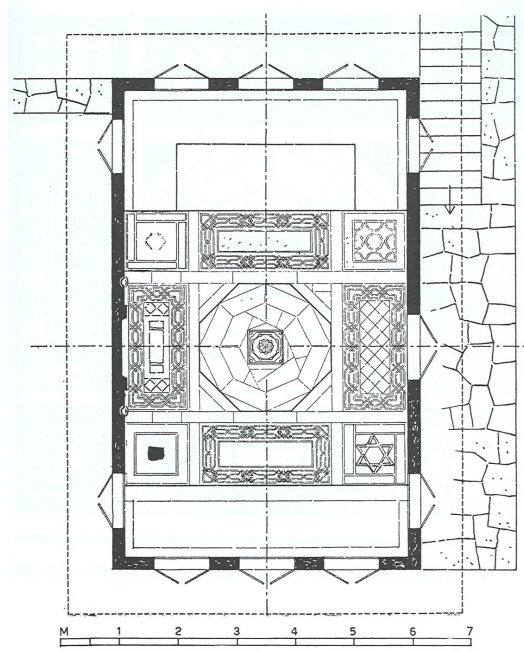
ekil 4.102 : Vaziyet Plan,, TÜ Ö rencileri Taraf,ndan Çizilmi
2004 Tarihli Rölöve (Güney, 2007).

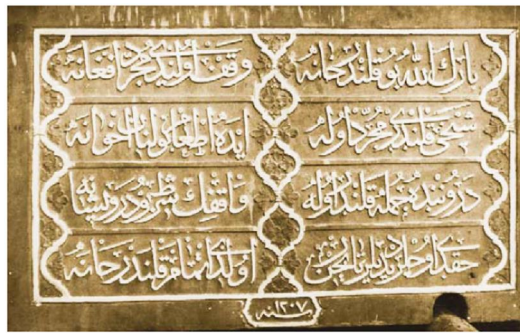
ekil 4.103 : eyh Evi Birinci Kat Plan,, 1991 Tarihli Rölöve
(KTVKK,1991), (Güney, 2007).

ekil 4.104 : Eyyub Evi Güney Cephesi, 1991 Tarihli Rölöve (KTVKK,1991), (Güney, 2007).

ekil 4.105 : Selamlık Kökü Planı, 1974 Tarihli Rölöve (Eldem,1974,1986), (Güney, 2007).

ekil 4.106 : Afغانiler Tekkesi Kitabesi (Üsküdar Sempozyumu VI. Sf. 511 Necdet li Üsküdar Envanterinden Seçmeler).

ekil 4.107 : Tekkenin Beyh Evinin Görünü ü (2006), Yangın Sonrası, (2009).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Eldem, S., H., 1986. Türk Evi Osmanlı Dönemi, Cilt II, Sf. 204. TAÇ vakf.,

Güney, S., G.; 2007. "Afganiler Tekkesi Restorasyon Projesi", TÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, 2001, sf. 399-405.

Koçyiğit, Ö., 2009. Üsküdar Afganiler Tekkesi ve Haziresindeki Mezarlıklar., *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt I içinde, s. 665-688, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Zarcone, T., Tanman, M., B., 1995. "Afganiler Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, sf. 86,87

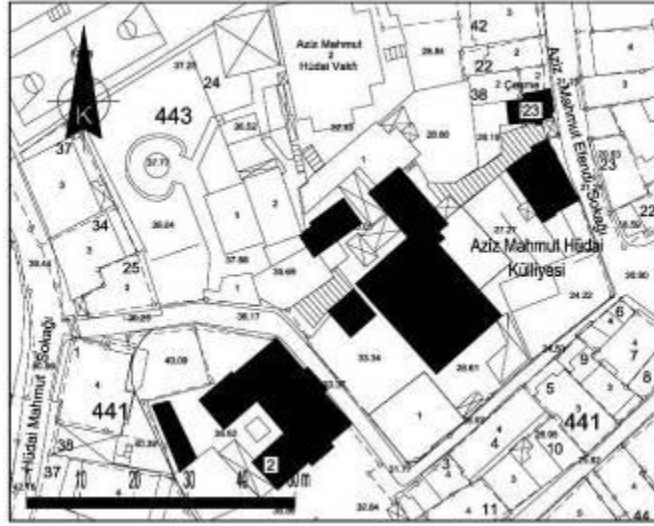

4.1.3.2 Aziz mahmud hüdai tekkesi külliyesi

Konumu: Gülfem Hatun Mahallesi

Pafta:29, Ada:443, Parsel: 24

Doğru olarak Aziz Mahmut Efendi Sokağı, ve Aziz Efendi Mektebi sokakları, çevrelediği bir arsa üzerinde yer almaktadır (ekil 4.108).

ekil 4.108 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi : Tarikat külliyesi olarak yapılmış, tarihte Külliye'nin ilk yapılmış, Aziz Mahmut Hüdayi hayattayken 1589'da başlamış, H.1003/M.1594-95'te tamamlanmış, tarihte Külliye'nin esas yapılmış, aynı zamanda Tevhidhane olarak kullanılan mescittir. Külliye mescit etrafına yerleştirilmiş Abdethane, Dervî Hücreleri, Harem Dairesi, sonradan eklenen Türbe, Çeşme ve Ahane gibi yapılarla genişlemiştir. Osmanlı devrinde yönetici katmanında hep itibar gören bir tarikat külliyesi olmuştur. Çeşitli eklenti ve tamirlerle büyüyen külliye 1850'de Üsküdar çarşısında çıkan bir yangında, türbe ve çeşmelerinde yok olmuştur.

1855 yılında Sultan Abdülmecid tarafından külliye, türbede dahil olmak üzere yeniden inşa edilmiştir. Yenileme sırasında külliye'nin yerleşim düzeni de değişmiştir. Ancak yapılmış mimari üslubu Osmanlı devrinde sıkça görülen üslupla yenilendiği, onarılmış görülen üslubuna uygun olarak değiştirilmiş, giriş kapısının iki yanındaki eskiden kalma çeşmelerinde bulunan külliye XIX. yüzyılda kullanılan ampir üsluba uygun olarak inşa edilmiştir.

Mimari Özellikleri: Külliye'nin ana giri i Aziz Mahmut Efendi soka ,ndand,r. Giri kap,s,n,n sol taraf,nda Hüdai efendi çe mesi, sa ,nda ise Kethüda Mehmet Efendi çe mesi yer almaktadır. Giri avlu kap,s, üzerinde Sultan Abdülmecid tu ral, H. 1272/M.1855 tarihli kitabe yer al,r, metni u ekildedir:

Hazreti Abdülmecid Hanø ilâ yevmiø-hisâb
Ömr ü evketle Hüdâ taht,nda k,lsun kâmyâb
Pir Mahmud Hüdâyî'nin ulüvv-i himmeti
Âsitân,n eyledi maømûre ve zerrin k,bâb
Saøy ile kesb-i safa k,l kim dergâh-, bülende
Kâbe-i u âkd,r olmu mataf eyh ü âb
Ba keser bu bâbøa mihrini fer eyleyüb
Kad hamide olmu an,n-çün sipihr-i bî-t,nâb
Bendesin envâr-, hu ile k,lub rû en-çera
Ol Azîz-i Celvetî eyler derunun lemøa-tab
Cûy-bâr-, feyz ü himmet kim der-i ihsân,n,n
Çe me-sâr cânibinden revând,r âb-, nâb
Levh-i bâba yazd, bir muttaliøSenih kemterin
K,ld, her m,sraøda bir tarih terkim ü hisab
Oldu Dergâh-, Hüdâyî bendeye hayrüø-meâb
1272, (Haskan, 2001).

S,dk ile gel âsitân-, kutb-, âlemdir bu bâb
1272 (1855)

Avlu kap,s,ndan girilen yol, üst sokakta yer alan harem dairesine kadar giden, basamaklarla yükselen bir ara sokak gibidir. Avlu kap,s,n,n her iki yan,nda çe me üstlerinde me rutalar bulunmaktadır. Külliye gibi XIX. yüzy,l yap,s, olan me rutalar,n özgün yap,s, ah aptand,r, ancak zamanla betonarme eklerle özgün niteli i bozulmu tur. Restore edilmek üzere y,k,lm, t,r.

Basamaklardan Tevhidhaneye do ru ç,k,ld,kça her iki yönde hazireler yer almaktadır. Cami- Tevhidhane k,sm,na gelmeden önce Aziz Mahmut Hüdai türbesi vard,r. Dört ayakla ta ,nan bir kubbesi bulunan ampir üsluptaki türbenin önüne giri saça , eklenmi tir. Türbe önünde cami içine ba lanan Ah apøtan köprü ekindeki Hünkar Mahfili yer almaktadır, alt k,sm,nda ise imareti bulunmaktadır. Arazinin e iminden faydalanarak in a edilen tevhidhane; bodrum kat, ve cami içindeki mahfil kat,yla birlikte üç kat olarak yine ampir özellikte cephe ve iç süslemeleriyle in a

edilmi tir. Kâgir duvarl, ve ah ap tavanl,, çat,l, üzeri kiremit örtülü yap,n,n d, kap, ve pencereleri söveli di er yap,lar gibi 1855 tarihlidir. Kap,s, üzerinde Sultan Abdülmecid tu ral, u kitabe bulunmaktad,r:

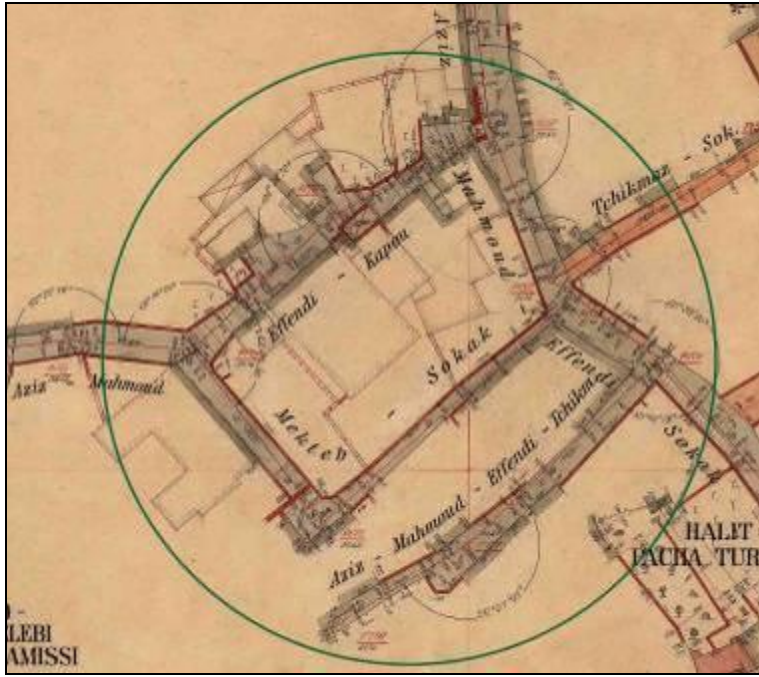
eyh-i Gazi velâyet menkabet Abdülmecid Hanæ
Zâhir olmu fütuh-, mülket içre nusrat-, aktâb
R,zanetle Aziz Mahmud Efendi dergeh in in a
dince k,ld, celb-i feyz-i ruhaniyyet-i aktâb
Duâ-y, evketiyle Ziver iki cevherin târîh
Sezâd,r olsa bâb-, hângâhda ziyet-i aktâb
eh-i din kim Hüdâyî hângâh,n eyledi bünyâd
1272, (Haskan, 2001).

Muân olsun umûrunda Hüdâyîya himmet-i aktâb
1272 (1855)

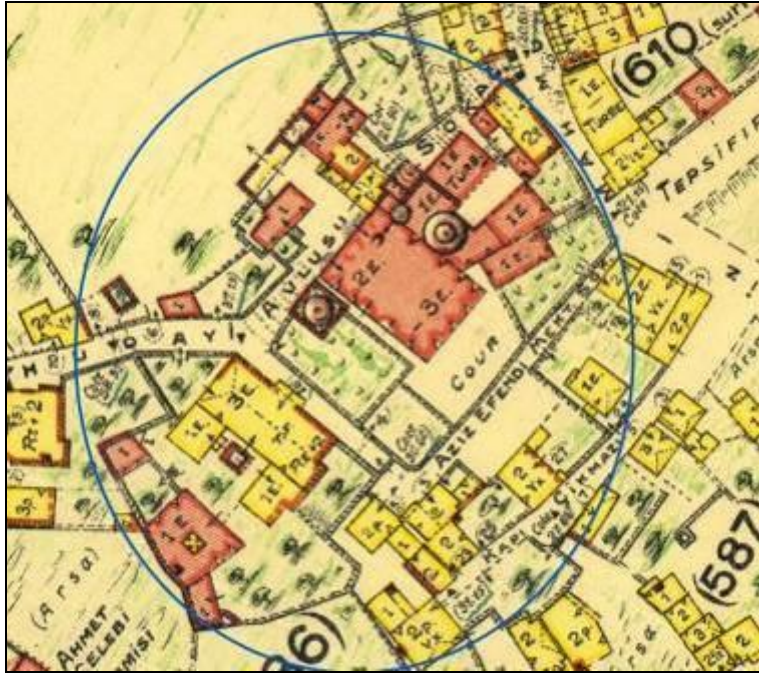
Tevhidhane kar ,s,nda Kütüphane, ad,rvan ve Türbe yer almaktad,r. Yukar, do ru ç,k,ld,kça alt k,s,mlarda oldu u gibi hazireler bulunmaktad,r. Tekke bahçesinden yukar, ç,k,l,nca hemen kar ,da tipik XIX. yüzy,l ah ap konak yap,lar,n,n bir benzeri olan eyh Evi/ Harem dairesi yer al,r. öUö ekindeki Harem Dairesinin arka taraf,nda harem mutfa , yer almaktad,r. Harem dairesi geçen süreye ba l, olarak günümüzde harap durumdad,r. Tekke son olarak 1894 depreminde zarar görmü , ard,ndan bak,m ve onar,m, yap,lm, t,r.

Yap,lan Müdahaleler: Son devirde gerek me rutalara gerekse imaret k,sm,na özgün yap,ya ayk,r, eklentiler yap,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Külliye nin ana yap,lar, XIX. yüzy,l mimari karakterini korumaktad,r. Niteli ini yitirmi yap,lar için haz,rlanan projeler ile restorasyon çal, malar, devam etmektedir.

ekil 4.109 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:D-9).

ekil 4.110 : Pervititch Haritas, (Pafta No:60).

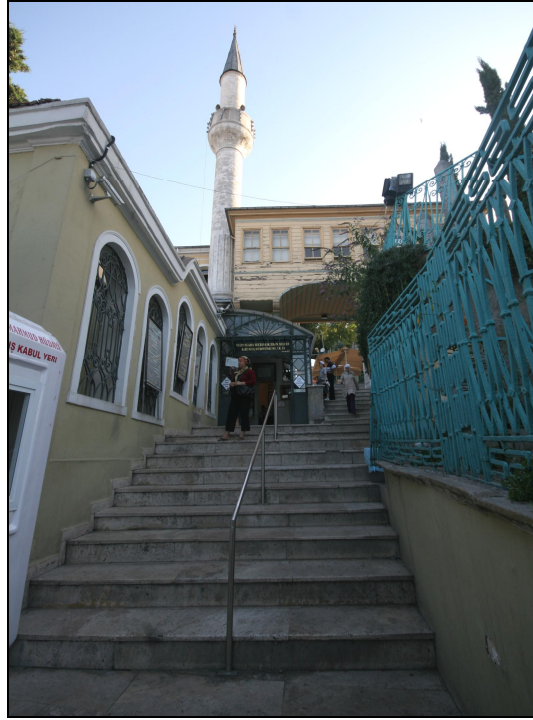
ekil 4.111 : BOA Harita ar ivi 464, Üsküdar'daki Hüdayi Dergah,n,n Harem ve Selaml,k Daireleriyle Dergah,n Hudutlar,n Gösterir Plan.

ekil 4.112 : Giri Kap,s, ve Sa Taraf,ndaki Kethüda Mehmet Efendi Çe mesi (2008).

ekil 4.113 : Üst Kottaki Türbe ve Hazireler (2008).

ekil 4.114 : Hüdei Türbesi ve Hünkar Mahfili (2008).

ekil 4.115 : Tevhidhane Giriş i Üzerindeki Kitabe (2008).

ekil 4.116 : Kütüphane Binas, (2008).

ekil 4.117 : Tevhidhane Di er Yönden Görünü ü (2008).

Yapıyla ilgili yayımlar :

Dayıolu, S., *ÖAzîz Mahmud Hüdâyî Külliyesiö, Üsküdar Sempozyumu III Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, Cilt 2, Sf. 381.

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf. 89-114.

Konyalı, H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, İstanbul, Cilt 1, sf. 104-107, 129,130,325-341, cilt 2, 16-18, 69-70,427,428.

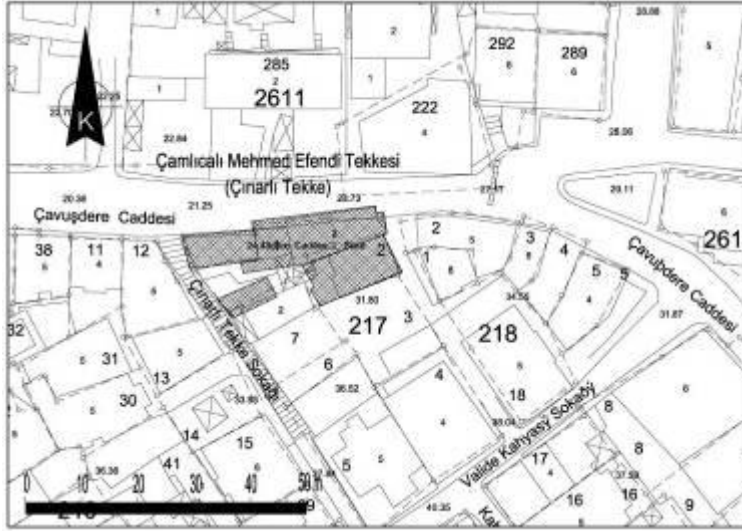
Tanman, M., B., 1995. *ÖAziz Mahmud Hüdayi Külliyesiö Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, sf. 507-510.

4.1.3.3 Çamlıcalı, Mehmet Efendi Tekkesi

Konumu: Valide-i Atik Mahallesi

Ada: 217, Parsel: 1-2

Atik Valide Mahallesi'nde, Çavuşdere Caddesi üzerinde 217 ada, 1 ve 2 parsellerde yer almaktadır (ekil 4.118).

ekil 4.118 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Tekkenin ilk yapı, Çamlıcalı, Mehmed Efendi adındaki bir eyah zamanında 1074/1633 yılında inşa edilmiştir (Tanman; 1995). Yapının geçirdiği değişimler bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan yapıların kesin tarihleri bilinmemekle birlikte XIX. yüzyıl içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Çınarlı Tekke ve Ödriş Efendi Tekkesi adlarıyla da bilinmektedir. Tekkeyi oluşturan yapılarından günümüze harem yapı, ve selamlık yapı ulaşabilmiştir. Ahap türbe, tevhidhane ve diğer servis mekanlarının tekkelerin kapatılması sonrasında bakımsızlıkta kalmıştır (Tanman, 1995).

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi); Yapılan Müdahaleler: Tekkenin günümüze ulaşan harem ve selamlık bölümleri ahap malzemeden olup günümüzde konut olarak kullanılmaktadır. Ahap iki katlı, harem binası, Çavuşdere Caddesi üzerinde moloz taşla örülmüş bir istinat duvarına oturmaktadır.

Selamlık yapı, ise moloz taş duvarlı bodrum kat üzerinde yer alan ahap bir katlı yapıdır. Bu yapı, aslında iki katlı olduğu geçirdiği yangın sonrasında tehlike nedeniyle tek kata indirildiğini Aksoy (2007) belirtmektedir.

ekil 4.120 : Selamlık ve Harem Kuzeydoğudan Bakış, (K.T.V.K.K. 1994).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Aksoy, P., 2007. Çamlıca, Mehmed Efendi Tekkesi Restorasyon Projesi, Yüksek Lisans Tezi, TÜBİTAK Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, sf. 421.

Konyalılar, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, İstanbul, Cilt 1, sf. 67.

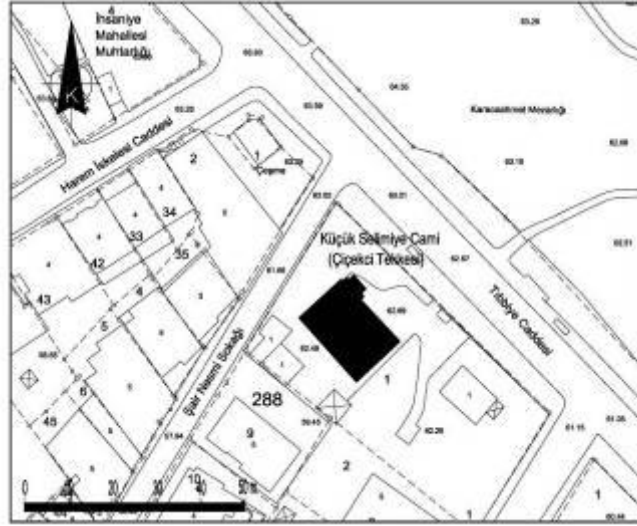
Tanman, M., B., 1995. Çamlıca, Mehmed Efendi Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, sf. 467-468.

4.1.3.4 Çiçekçi tekkesi (küçük selimiye camii)

Konumu: Selimiye Mahallesi

Pafta: 1 Ada:288 Parsel: 1

Çiçekçi semtinde, Tunusba , Caddesi üzerinde Selimiye yönüne giderken sa kolda yer al,r. Kar ,s,nda Karacaahmet Mezarl , bulunmaktad,r.(ekil 4.121)

ekil 4.121 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı):

Selimiye Tekkesi, Çiçekçi Camii Tekkesi adlarıyla da bilinmektedir. III. Selim tarafından XIX. yüzyıl başlarında semte adını veren kula, cami, hamam ve diğer yapılarla birlikte 1801-1805 yıllarında yaptırılmıştır. Selimiye Tekkesi 1820 sonrasında harap olmuş II. Mahmut devrinde H.1250/1251/ M.1834/1836 arasında bugünkü ekliyle yenilenmiştir. Tekke yapıldığı devirden itibaren Nakibendilikle faaliyet göstermiştir. Günümüzde cami olarak kullanılan cami-tevhidhane ile buna bağlı hünkâr kasrı, hazire ve kütüphaneden oluşmaktadır. Tekkeyle birlikte yapılan harem, selamlık, derviş hücreleri ve mutfak bölümleri günümüze ulaşmamıştır. II. Mahmut devri tamirini gösteren kitabe girişinin üzerindedir. Metni şu şekildedir:

dübu hankâh, ibtida Sultan Selim'in a
Binası, muhtasar mebnası, gayetle müfid oldu
Ali Behcet Efendi eyhi irad oldular bunda
Mürid-i feyz olanlar hazretinden müstefid oldu
Cemâl-i Mevlevî mücellâ-yı sınırdan olup zâhir
Kemâl-i Nakibend icmâl halinden bedfid oldu

Göçüb anlar geçüb demler harab olmu du bu yerler

mar,ndan sanursun sakinân, nâ-ümîd aldu

Bu kerre k,ld, ihya Hazreti Sultan Mahmûd Han

Yap,ld, vüs'at üzere her yeri tarz-, cedîd oldu

Zehi kutb-, hilâfet ems-i kudret âsmân-rif'at

Serâpâ-y, cihâna sâye-i lûtf-, medîd oldu

Zehi skender mu'ciz eserdir durdu u yerden

Bir ednâ himmeti bin fitneye sedd-i sedîd oldu

Tuta âfâk, sayt ü evketi tâ ki bu ma'bedde

Sadâ-y, zikr-i Hakk peyveste-i ar -, mecîd oldu

Buyurdu hizmet-i in âya Pertev bendesin me'mûr

Ne devlet böyle kemter öyle Sultana übeyd oldu

Biri bida ve biri itmâm,na tarihtir el-hakk

ki m,sra ki yazd,m dil-gü a beytü'd-kasîd oldu

Bu dergâh, mücedded yapd, kutb-, din Mahmud Han

1250, (Haskan, 2001)

Bu zîba tekye-i Behcet-fezâ tarh-, cedîd oldu

1251

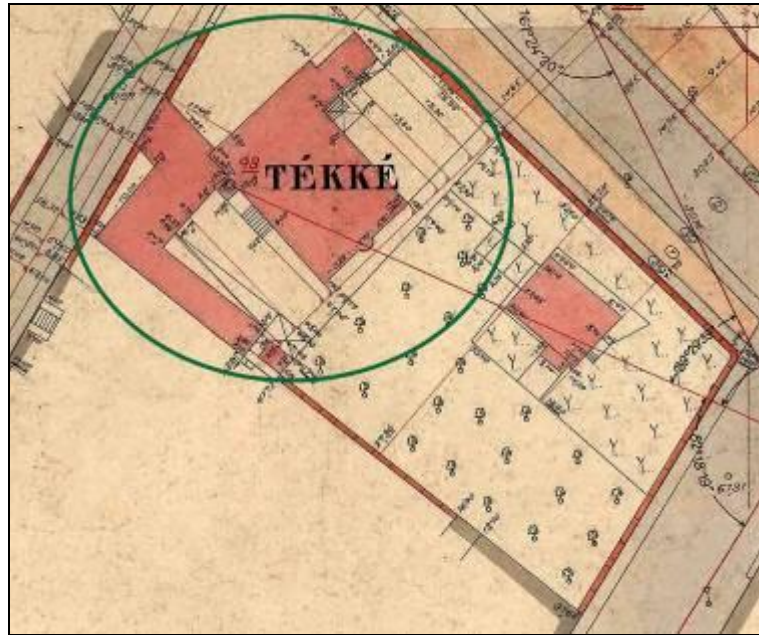
Yesârîzâde Mustafa zzet

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Moloz ta l, bahçe duvar, üzerinde ta söveli pencereler yer almaktadır. Karacaahmet yönündeki giri duvar,nda hazireye bakan geni pencere dua penceresi olarak dü ünülmü tür. Dikdörtgen planl, tevhidhane yüksek olmayan bir bodrum kat üzerinde yükselen giriz kat,ndan olu maktadır. Harim bölümü ve giri kap,s, yönünde kapal, son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yeri üzerinde mahfil kat, yer almaktadır. Harim bölümünde daire planl, mihrap ni i d, a ta ,rt,lm, t,r. Yap, yuvarlak kemerli pencereler ile ayd,nlanmaktadır. Cephede pencerelerin etraf,ndaki küfeki silmeler ile hareketlilik sa lanm, t,r. Camii-Tevhidhane cephesi II. Mahmut devrinde yayg,n olarak kullan,lan ampir üslupta in a edilmi tir. ç süslemelerde barok detaylar kullan,lm, t,r. Tevhidhaneye biti ik hünkâr kasr, günümüze ula amam, t,r. Mimarisi ile yap,ya sivil mimarlık özellikleri kat,lm, t,r. Yap,n,n kuzeybat, kö esinde bulunan minaresi; kare planl, bir kaide üzerinde daire kesitli olarak yükselir. XIX. yüzy,lda s,kaç görülen ta külah ve alem yerine ah ap, kur un kapl, külah yer almaktadır.

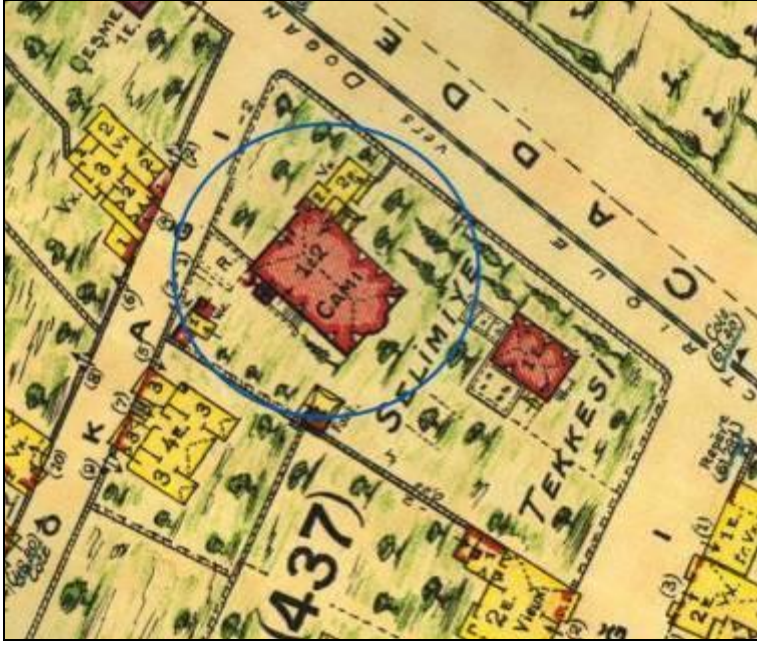
Kütüphane binası, günümüzde imam mehtap, olarak kullanılmaktadır, dikdörtgen planlıdır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Tevhidhane moloz taş ve tuğla ile kâgır olarak inşa edilmiştir, iç ve dış duvarlar, sıvanmıştır. Yapının kâgır çatı, üst örtüsü kurun kaplıdır. Kütüphane binası, da kâgır duvarlı, beşik çatı, sade bir düzenlemeye sahiptir. Günümüze ulaşmayan hünkar kasrı, bölümü mermer sütunlarla, ahşap karkas bir yapıdır. Kâgır çatı, kurun kaplanmıştır.

Yapılan Müdahaleler; Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Zamanla yıpranan yapının özgün karakterine uygun olmayan malzeme ve detaylarda tamirler gerçekleştirildiği görülmektedir. Yapı topluluğuna ait özgün yapı birimlerinin bir bölümü kaybolmuştur. Parseller, içerisinde kaybolan yapıları restitüye edilerek yeniden inşa edilebilir, bulunmaktadır.

ekil 4.122 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta D-7).

ekil 4.123 : Pervititch Haritası, (Pafta 53).

ekil 4.124 : Encümen Arşivi Fotoğrafında Hünkâr Kasrı, (1947).

ekil 4.125 : Tunusba , Caddesi Yönünden Görünü (2006).

ekil 4.126 : Avlu Duvar, Üzerinde Yer Alan Dua Penceresi (2006).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf. 142-157.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 264-267.

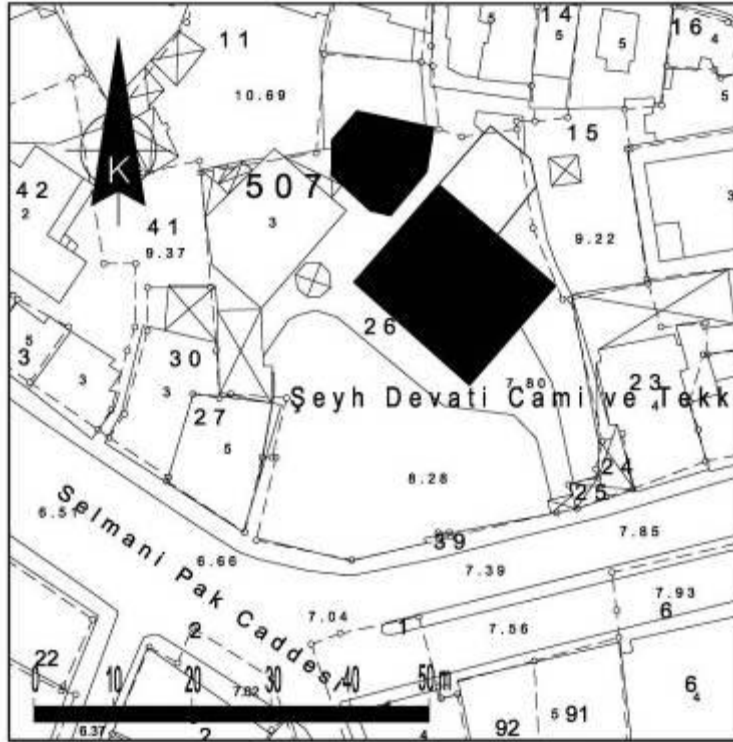
Tanman, M., B., 1995. *öSelimiye Tekkesiö, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, sf. 516.

4.1.3.5 Devati mustafa efendi tekkesi (eyh camisi)

Konumu: Selman A a Mahallesi

Pafta: 101, Ada: 507, Parsel: 26

Bülbülderesiönde, Selman A a Mahallesinde Selman-, Pak Caddesi ile eyh Cami Soka ,n,n kö esinde yer almaktadır. (ekil 4.127)

ekil 4.127 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı):

Camiinin ilk yapısı, Kethüda Arslana azade Mustafa tarafından H.1061/M.1650'de Celveti tarikatından Devati (Divitçi) eyh Mustafa Efendi için yaptırılmıştır. eyh Camii Tekkesi ya da Devati Mustafa Efendi Camii(Tekkesi) adlarıyla da bilinmektedir. Cami-Tevhidhane'den ayrı olarak tekkenin diğer birimleri olan dervi hücreleri, selamlık-harem, mutfak benzeri bölümleri yoktur. Tevhidhane yanındaki türbe bölümü sağlamdır. Harem-selamlık binası, harap olduğu için yıkılmıştır, betonarme imam mezarı, yapılmıştır. Camiinin yol üzerindeki giriş kapısı, II. Mahmut devrinde yenilenmiş ve yanına hazire duvarına bitirilmişçe yapılmıştır. Türbe ve tevhidhane zamanla harap olup H.1304/M.1886 yılında II. Abdülhamid devrinde neogotik üslupta yeniden inşa ettirilmiştir.

Kitabesi :

Defterdâr-, bâb-, hayra eylemi di kayd-, nâm
Yapdurub bu ma'bedi vaktiyle bir zât-, sa'âd
Kalb-i â ,k-ve mürûr-, vakt idüb ama harab
Olmaz olmu du vücudundan ahâli müstefîd
Hazreti ah-, Cihan'ın Bahri Pa a bendesi
K,ld, , çün celb-i da'vat itme e sa'â-y-, mezîd
Sûret-i halî mam-, Müslimîn'e söyleyüb
Eyledi in âs,na tahsil-i ferman-, akîd
Habbezâ ehin eh-i devrân,na serdâr olur
Âsitân-, evketin takbil için cerh-, anîd
Sim ü zer rîzân ider bârân gibi her cânibe
Pek büyük mizâb-, ihsand,r o Sultan-, vâhid

Bir yere cem'etseler âlemdeki hayrât,n,
Bir mu'azzam ehr olur gayet dilârâ vü sedîd
Olsun ehr-i erefzân,n bu da bir mescidi
Payidar itsün k,yam-, ha re dek Rabbü'l-mecîd
Eyleyüb ins ü melek her kû esinde i'tikaf
K,lsun ol ah-, felek-câhe senâyâ-y, adîd

Nasa idân eylesün Kâz,m kulu tarihini
Bu mu'azzaz cami'ı yapıd,rd, Han Abdü'l-hamîd
1304 (1886), (Haskan, 2001)
M,srizâde Ali R,za
eklindedir.

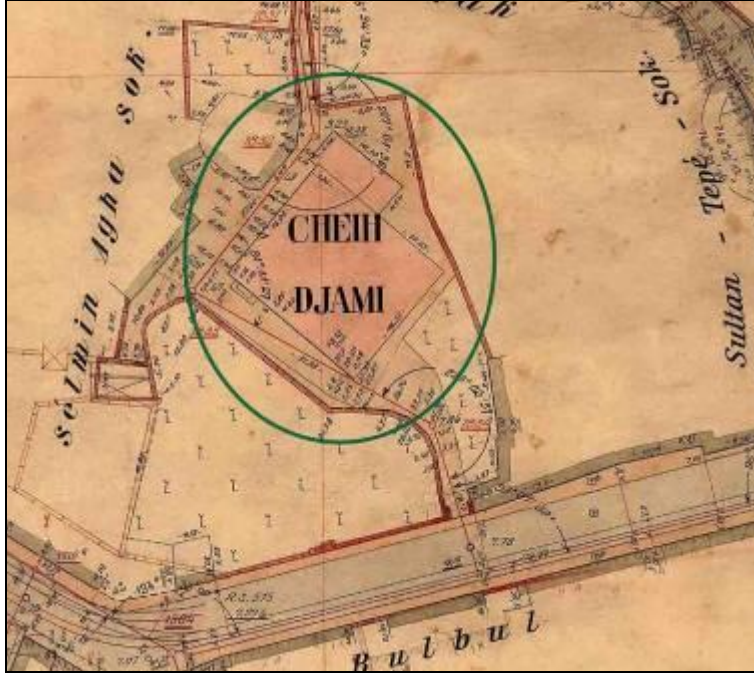
Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Dikdörtgen planl, ana ibadet mekân, ve ona paralel kapalı, son cemaat yerinden oluşur. Neogotik tarzda sivri kemerli pencereleri bulunmaktadır. Cami dört duvarlar, iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan yapılmıştır. Minare kaidesinin bir bölümü yapıldıktan sonra eklenen bölümün içinde kalmıştır. Minare gövdesi daire kesitlidir. Tek şerefeli ve kubbeli. Caminin dış kapısının üzerinde 1886 tamirini belirten kitabesi yer almaktadır. Cami girişi kapısının yönünde yer alan Devati Mustafa Efendi Türbesi

düzgün olmayan sekizgen ekinde bir plana sahiptir. Üzerinde tamirleri belirten üç kitabe yer almaktadır.

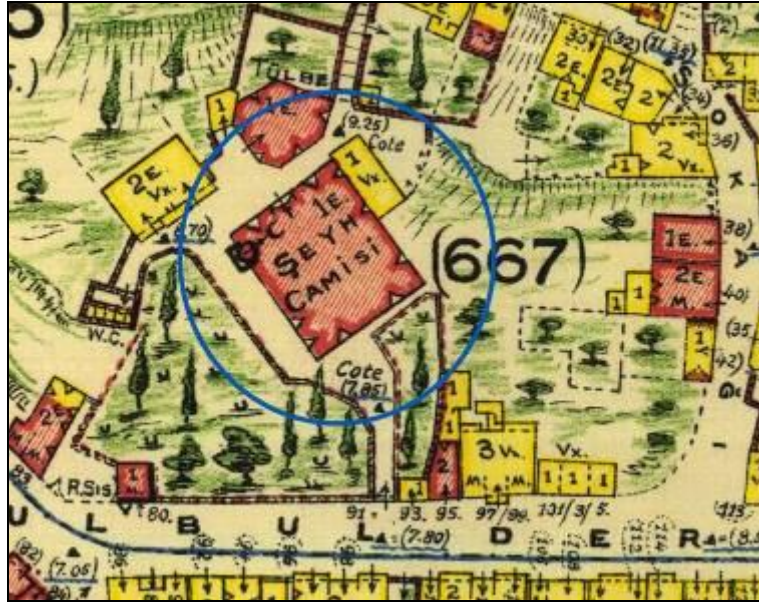
Yapım Tekniği ve Malzeme: Tevhidhane bölümü tuğla hat, illa duvarlarla kâğıt olarak yapılmıştır. Kadınlar mahfili ahşap strüktürlüdür. Minare kesme küfeki taşından inşa edilmiştir.

Yapılan Müdahaleler: Yapılar, 1941 ve 1975'te tamir gördükleri bildirilmektedir. Caminin avlusunda betonarme bir apartman yapılmıştır. Adırvan ve tuvalet ile bahçe, nitelsiz eklerle düzenlenmiştir. Cami duvarına bitişik bir ek bina yapılmıştır.

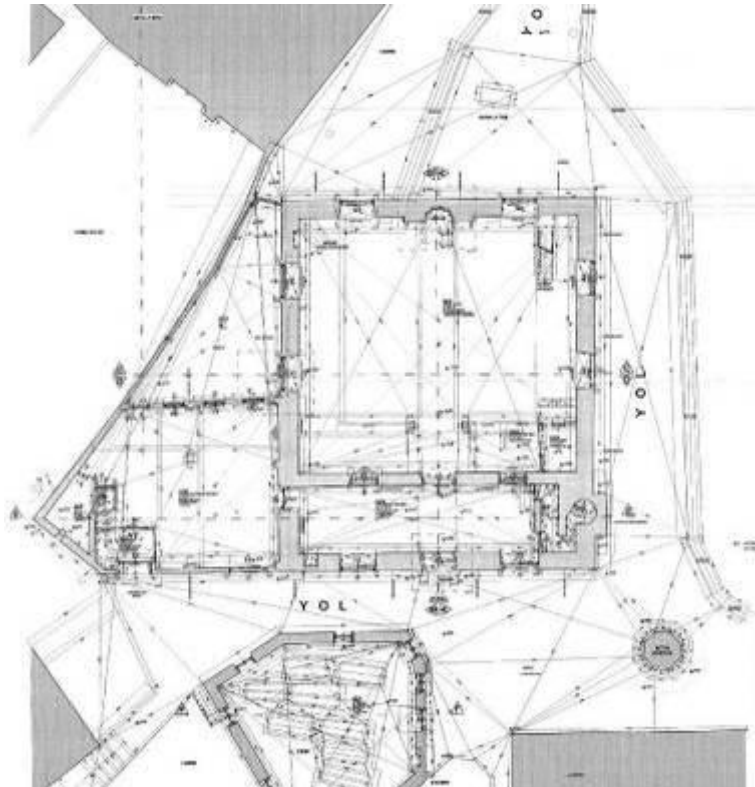
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yakın zamanda onarılan türbe ve Tevhidhane-camii bakımındadır. Ancak avludaki nitelsiz eklerin kaldırılması ve bahçe peyzajının yapılması gerekmektedir.

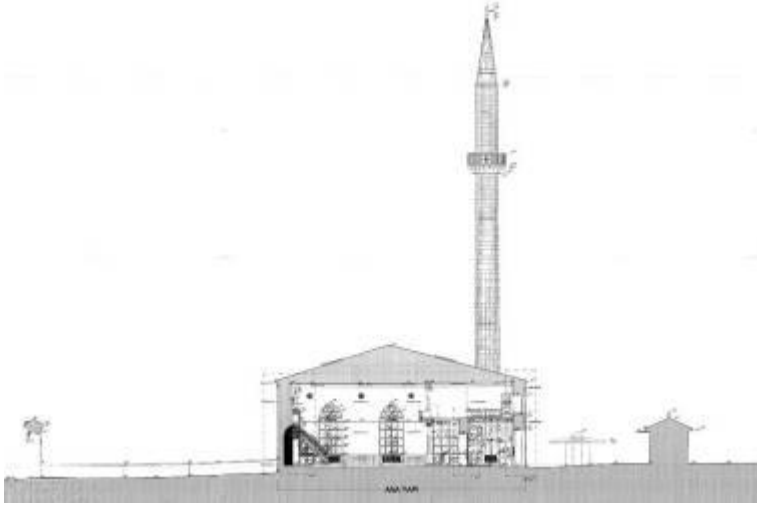
ekil 4.128 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No:D-9).

ekil 4.129 : Pervitich Haritas, (Pafta No:65).

ekil 4.130 : Zemin Kat Plan, (KTVKK Ar ivi).

ekil 4.131 : Yapı kesiti (KTVKK Arşivi).

ekil 4.132 : Bahçe Duvarı, Dışarıdan Cami ve Çeşmenin Görünümü (Encümen Arşivi, tarihsiz).

ekil 4.133 : Caminin Hazire Yönünden Görünü ü (2007).

ekil 4.134 : Türbe Görünü ü (2007).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Tanman, M., B., 1995. *Devleti Tekkesiö Dünden Bugüne* *stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, sf. 42,43.

Haskan, M. N., 2001. *Yüzy,llar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, *stanbul*,sf. 489-498.

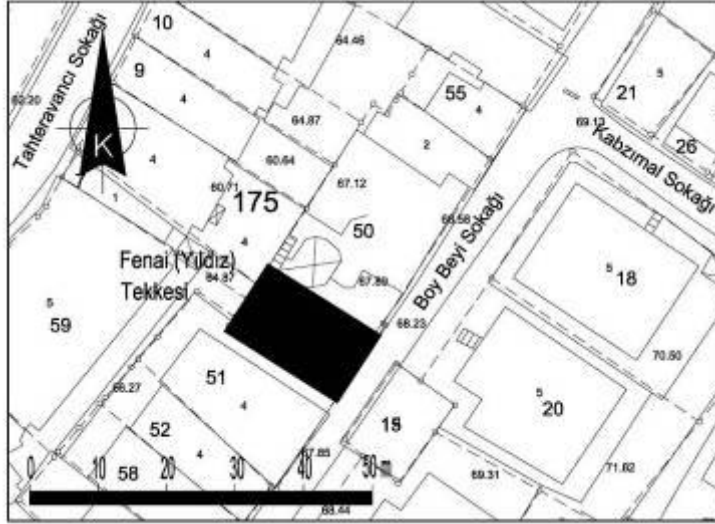
Konyal,, , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, *stanbul*, sf. 294,295.

4.1.3.6 Fenayi tekkesi (yald,zl, tekke) mescidi

Konumu: Murat Reis Mahallesi

Ada:178, Parsel: 50

Çavuşbaşı, semtinde, Boybeyi Sokağında Taş Mektep olarak da bilinen Çavuşbaşı, Sıbyan Mektebi karşısında yer almaktadır (ekil 4.135).

ekil 4.135 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Haziresinde Zeynep Kamil Hanımın annesi em-i Nur Hanımın yaldızlı ebekeli kabri olması nedeniyle Yaldızlı Tekke veya kurucusuna bağlı olarak Fenai Ali Efendi Tekkesi adıyla bilinmektedir. Celveti tarikatına bağlı olarak kurulan bir tekkedir. Cami-tevhidhane, türbe, dervi hücreleri, hazire, kuyu ve eyh me rutalar, ile birlikte yapılmıştır. Günümüze, yapının tevhidhane-camii, hazire ve türbe kısımları ulaşmıştır. Tekkenin ilk yapılmış tarihi 1714'tür. H.1180/M.1766-67'de minaresine yıldırım düşmesiyle yapı zarar görmüş, Sultan III. Mustafa tarafından yenilenmiştir. Zamanla harap olan tekke Kavalal, Mehmet Ali Paşanın kızı Zeynep Kamil Hanımın yardımıyla H.1293/M.1876 tarihinde yenilenmiştir.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Cami-tevhidhane XIX. yüzyılda özellikle II. Mahmut devrinde sıkça kullanılan ampir üslupta inşa edilmiştir. tevhidhane bölümü kare planlıdır. Cami içerisinde iç mekân, üç yönden çevreleyen mahfil katı yer almaktadır. Cami düz atkı, pencereler ile aydınlanmaktadır. Caminin güneydoğu köşesinde yer alan minarenin basit bir şerefesi vardır ve üzeri kubbe

eklinde ta külahla örtülmü tür. Yap,ya biti ik dikdörtgen planl, türbenin kö eleri 45 derece pahlanm, t,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Tevhidhanenin kâgir duvarlar, s,val,d,r. Ah ap k,rma çat,s,n,n üzeri kiremit örtülüdür. Bahçesindeki aç,k türbe dökme demir ebekeler ile çevrelenmi tir.

Yap,lan Müdahaleler: Mescidin çöken ah ap çat,s, 1940larda beton olarak yenilenmi tir. çevre halk,n,n yard,m,lar, ile 1990larda yap,lar onar,lm, t,r. Yap,lar,n cepheleri traverten levhalar ile kaplanm, , mimarisine uygun olmayan giri cümle kap,s, in a edilmi tir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap,lan müdahaleler ile yap,n,n özgün niteli ini yitirdi i görülmektedir. Cümle kap,s,, tevhidahane ve türbe cephelerinin restitüsyonu yap,larak özgün form ve yap,m tekni ine uygun olarak restore edilmelidir.

ekil 4.136 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 55).

ekil 4.137 : Eski Foto rafta Tekkenin Görünü ü (Tarih çeken bilinmiyor).

ekil 4.138 : Yap,n,n Hazirelerle Birlikte Genel Görünü ü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Tanman, M., B., 1995. öYald,zl, Tekkeö Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi, Cilt 7, sf. 414,415.

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul,sf. 185,186.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, stanbul, sf. 151,152.

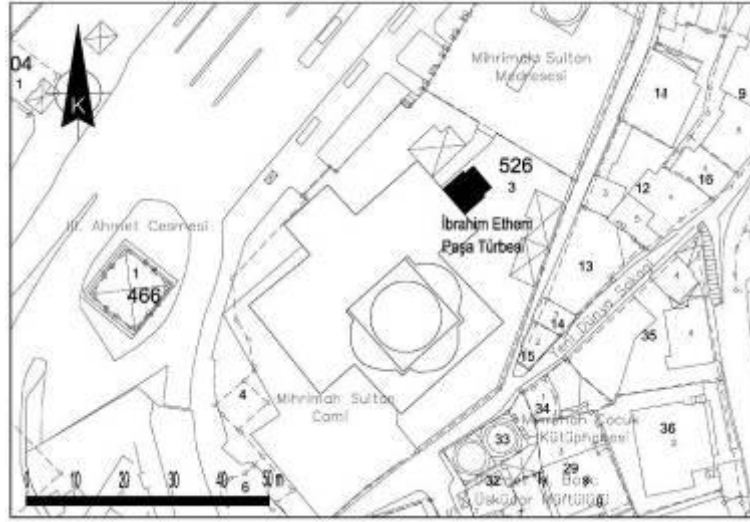

4.1.3.7 brahim edhem pa a türbesi

Konumu: Selman A a Mahallesi

Pafta: 105, Ada: 526, Parsel: 3

Türbe, Mihrimah Sultan Cami son cemaat yeri revaklar,n,n kenar,nda cami haziresinde yer almaktad,r (ekil 4.139).

ekil 4.139 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Tanzimat dönemi sadrazamlar,ndan brahim Edhem Pa a ve yak,nlar, gömülmü tür. brahim Edhem Pa a H. 1310/ M.1892 tarihinde vefat etmi tir. Türbenin mermer kemerli kap,s, üzerinde bir sat,r halinde ve 1310 (18926 93) tarihli öKüllunefsun zâikatü-d-mevtö-öHer nefis ölümü tadacakt,rö ayeti yaz,l,d,r.

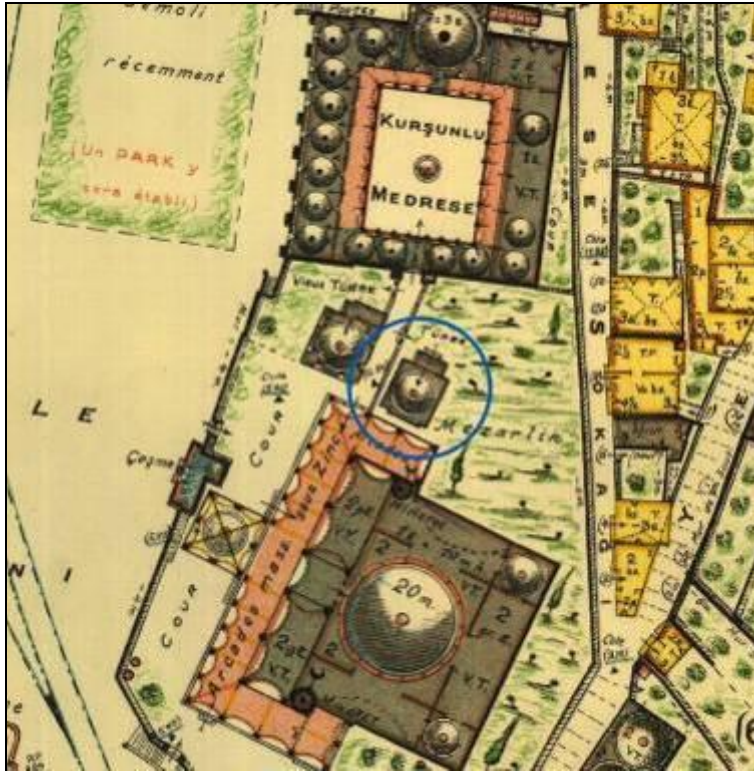
Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Türbe kare planl, üzeri kubbe ile örtülü bir mekân anlay, ,yla yap,lm, t,r. çinde sekiz adet sanduka bulunmaktad,r. Giri yönünde dört mermer sütunun ta ,d, ,k,rma çat,l, bir gir i saça , vard,r. Sütun ba l,klar, mukarnasl,d,r. Yuvarlak kemerli giri kap,s,n,n üstünde kitabesi bulunmaktad,r. Cephelerinde neoklasik üslupta sivri kemerli birer pencere aç,kl, , bulunmaktad,r. Cephelerde pencerenin iki yan,da ni eklinde sivri kemerli, aç,kl, , tekrar eden bölümler bir çerçeve olarak ele al,nm, t,r. Pencere önlerine dövme demir ebekeler yerle tirilmi tir. ç mekânda kubbe ve duvar yüzeylerinde barok üslupta kalemi i süslemeler yap,lm, t,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Türbe düzgün kesme ta tan in a edilmi tir. Kur un kapl, sa ,r kubbesi tromplar ile ta ,t,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Türbe geç devir mimarisinin özgün örneklerindedir. Genel olarak özgün niteliklerini koruyan yapıların cephesinde kirlenme görülmektedir. Cephe temzili için yan, sağ, arka ve demir elemanların bakımları yapılmalıdır.

ekil 4.140 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: D-10).

ekil 4.141 : Pervititch Haritası, (Pafta No: 66).

ekil 4.142 : Türbenin Görünü ü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001, *Yüzy,llar Boyunca Üsküdar*, cilt 2, stanbul, sf. 616, 617.

Konyal,, , H., 1976, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, stanbul, sf. 347.

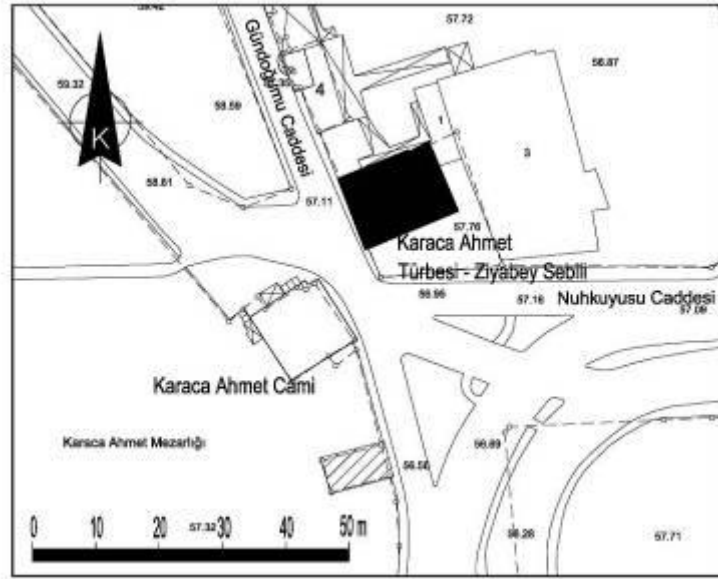
Paksoy, . G., 1995, *öbrahim Edhem Pa a Türbesiö, Düünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, sf. 124.

4.1.3.8 Karacahmet türbesi ó ziyabey sebili

Konumu: Ahç,ba , Mahallesi

Pafta: 33 Ada: 279 Parsel: 3

Nuhkuyusu Caddesi ve Gündo umu caddelerinin kesi iminde yer almaktadır. Eskiden beri yolların kesi imi olan bir noktada konumlanmıştır. Çevresinde Karacaahmet Mezarlığı, vardır (ekil 4.143).

ekil 4.143 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Kim olduğu hakkında kesin bilgi olmayan efsanevi kilik Karaca Ahmed'e ait türbe, tekke ve sebili çatış, altında barındırılan yapıdır. Karış,ında ise Fethi Ahmed Paşa Camii bulunmaktadır. Daha önceden var olan türbeyi ve tekkeyi 1866 yılında Matbah Emini Ziya Bey vefat eden eşi Fehmiye Hanımın hatırasına yenilemi, bu yenileme sırasında türbe ve tekke girişlerinin ortasına sebil yerleştirilmiştir.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Dikdörtgen planlı, yapının genel karakteri ampir üslubu etkileri taşımaktadır. Ancak sebil bölümünde tezgah ve üst kısmı Barok yapılar gibi dairesel, yuvarlak, tır. Yapının sebil haricindeki bütün pencere ve kapılar, yuvarlak kemerli söveli ve üzerlerinde dairesel, çukurluklu, konsol taşıyla bitirilmiştir. Yapının iki köşesindeki sütunların alt ve üstünde kaideleri yer almaktadır. Cepheden bakıldığında sağda türbe girişi bulunur. Girişin sağında küçük pencere, solunda ise daha büyük dua penceresi bulunmaktadır. Giriş kapısının üzerinde yer alan kitabe dört satır halinde şu şekildedir:

Ravza-i feyz-i fütûh-, Karacaahmed'dir
Gel erenler oku bir Fatihâ k,l istimdad
Eyledi zevcesi Fehmiyye Han,m ruhi-çün
Matbah-, âmire memuru Ziya Bey bünyâd
1283H. (1866-67), (Haskan, 2001).

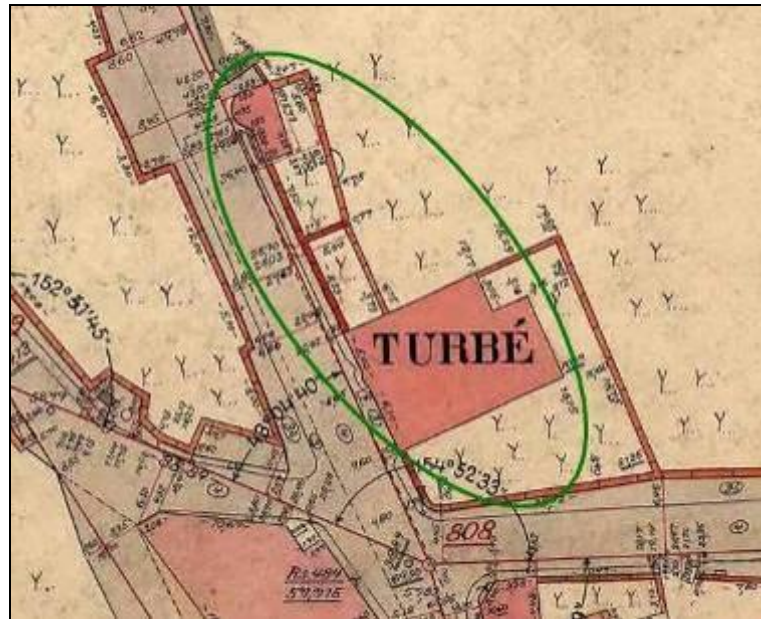
Orta taraftaki sebilin özgün ebekeleri yok olmu tur. ki yan,nda mermer sütunçeler vard,r. Üzerinde ise H. 1283 / M. 1866/67 tarihli kitabe yer al,r. Kitabe metni u ekildedir:

Emin-i matbah-, âli bu hayr, eyleyüb icrâ
Zebân-, te negân, menbaø, zikr-i cemîl itdi
Sezâd,r âb-, cevherle yaz,lsa Âs,mâ tarih
Bu mâ-i Zemzemi gel iç, Ziya Be Selsebîl itdi
1283(1866-67), (Haskan, 2001).

Sebilin solunda ise tekke giri kap,s, ve onun yan,nda dar yuvarlak kemerli bir pencere bulunmaktad,r. Sebilin yan taraf,nda tekkenin Haziresi yer almaktad,r. Arka tarafta Karacaahmed Mezarl , devam etmektedir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Türbenin kâgir duvarlar, s, val, ve üzeri k,rma çat, ile örtülüdür

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Türbe genel olarak bak,ml,d,r ancak özgün do ramalar ve ebekeler de i tirilmi tir.

ekil 4.144 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No: D. 7).

ekil 4.145 : Pervititch Haritas, (Pafta No:54).

ekil 4.146 : Eski bir kartpostalda Karacaahmet Tekkesi (1890lar).

ekil 4.147 : Türbenin Genel Görünü ü (2008).

ekil 4.148 : Türbe Giri Kap,s, (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzy,llar Boyunca Üsküdar*, cilt 2, stanbul, sf. 575-577.

Konyal,, , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt II, stanbul, sf.134

Tanman, M., B., 1995. *öKaraca Ahmed Türbesi Ve Tekkesiö Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, sf. 142.

Tufantoz, A., 2005. *öÜsküdar'da Bir Selçuklu Bakiiyesi: Gözcü Baba Karaca Ahmed Sultanö, Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, Üsküdar Belediye Ba kanl, , yay,n no: 16, stanbul, Cilt 2, Sf. 566.

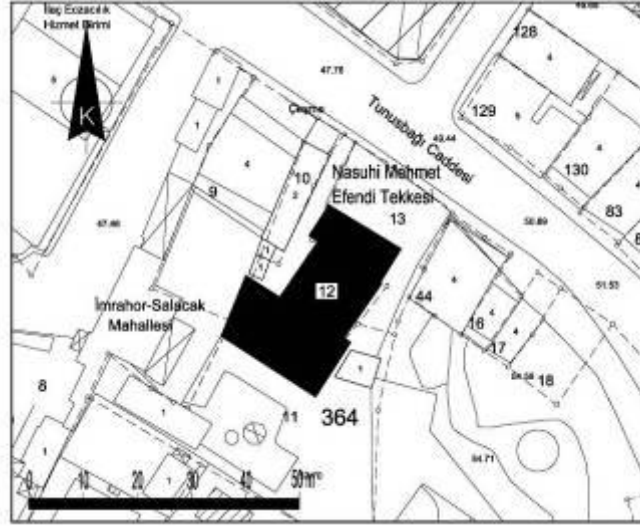
Urfal,o lu, N., 1989. *stanbul Sebilleri Özellikle, Üsküdar Sebillerinin Sorunlar, ve Korunmalar,, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.*

4.1.3.9 Nasuhi mehmed efendi tekkesi (camisi)

Konumu: mrahor Salacak Mahallesi

Pafta:15, Ada:364, Parsel:13

Do anc,lar Park, kar ,s,nda, Tunusba , Caddesi üzerinde yer almaktadır (ekil 4.149).

ekil 4.149 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.

Tarihçesi (Yapı, n, n ad,): Kurucusu Nasuhi Mehmet Efendi'nin adıyla bilinir. Tekkeyi Sadrazam Moral, Hasan Pa a H.1099/M.1687-88'de Nasuhi Mehmet Efendi için inşa ettirmiştir. Giri kapı, s, yanındaki çeşme ise yine Hasan Pa a tarafından H.1117/M.1705-1706'da yaptırılmıştır. Halvetili embailesi, Nasuhi kolunun merkezi olduğu için oldukça önemli bir tarikat merkezi olmuştur. Tevhidhane-mescit, türbe, derviş hücreleri, harem ve selamlık bölümleri, mutfak, çeşme ve haziresiyle oldukça geniş ve levli bir yapı topluluğu olmuştur. Yapı, 1755 tarihinde Sadrazam Derviş Mehmet Pa a tarafından tamir ettirilmiştir. Ardından H.1266/M.1849 tarihinde Sultan Abdülmecit tarafından tekke ve türbe tamir ettirilmiştir. Bunu belirten kitabe türbenin caddeye bakan cephesinde ve duvarı ekildedir:

âh-, devrân tevhid-â inâ Abdülmecid Hanın
Abd-i zatiyle Hakk k,lsun nâm-, evketin âbâd
der tevbe harâb olmakla, a artık mebânîsi
Nasuhî Dergehi'nin yapıldı, metin ol âh lûtf-, îcâd
Bu târîhim olur üç beytle Üçler Yeri Ziver
Nasuhî Hankâhın eyledi kutb-, cihân bünyâd

1266

Tekke Do anc,lar yang,n,nda yand, , için H.1280/M.1863 tarihinde Rüstem Ebubekir Pa a taraf,ndan imdiki ekliyle kâgir olarak yeniden yapt,r,lm, t,r. Bunu belirten kitabesi ise u ekildedir:

Hazreti kutb-u enâm eyh Nasuhî benâm

S,rr,n, eyliye takdis Cenab-, Mevlâ

Bu makâm idi an,n hankâh-, ir ad,

Cism-i pâkin yine bu hâkde itdi ihfâ

Dil-i dervi gibi yanm, d, ah âb,

Kârgir eyledi in â an, fahrüð-vüzerâ

Didim ihlâsla Âs,m iki târîh-i tam

Eyledim hakd,r Hazreti Pîrø ihdâ

Tekye-i Pir-i Nasuhîdir efendi bu mekân

Yapd, zmid yoluna maðbedi Rüstem Pa a

1280

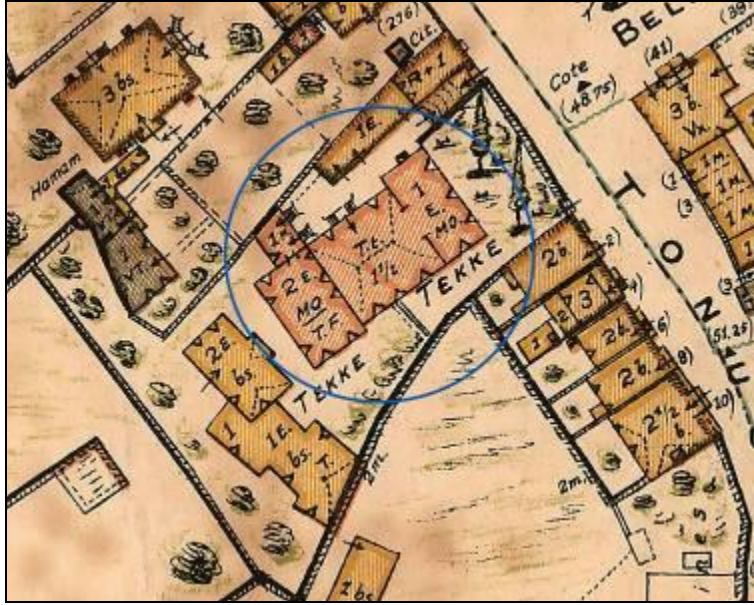
Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Caddeden giri te sa da çe me, solda ise türbeye kadar hazire bulunmaktadır. Türbenin kar ,s,nda dervi hücreleri yer al,r. Türbe ve tekke pencere ile birle tirilmi tir. Giri in kar ,s,nda eyh evi bulunmaktadır. Arkas,ndaki binalar yok olmu tur. Cami óTevhidhane dikdörtgen planl,d,r. D, ta düz atk,l,, içte yuvarlak kemerli pencere aç,kl,klar, ile ayd,nlanmaktadır. Ah ap direkler üzerinde mahfil bölümü bulunur. Duvarlarda bezeme yoktur. Tavanda ç,talarla olu turulmu sekizgen göbek bulunmaktadır. Cami - Tevhidhane içerisinde ah ap tavan, minber ve mahfel katlar,nda XIX. yüzy,l mimari üsluplar, ile yap,lm, uygulamalar bulunmaktadır. Harim bölümüne biti ik olan Selaml,k binas, yenilenmi tir. Klasik Osmanl, üslubuna uygun olarak yenilenen minaresinin kaidesi kare planl,d,r. Pabuç k,sm, prizmatik üçgenlerden olu ur, gövdesi çokgen kesitli, külah, ise koniktir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Cami óTevhidhane ve türbe tu la ta alma ,k sistemle kâgir olarak in a edilmi tir. Ah ap ta ,y,c,l, k,rma çat,yla örtülü olup üzeri kiremit kapl,d,r.

Yap,lan Müdahaleler: XIX. yüzy,lda ah ap olan tekke binalar, yang,nda zarar görmü ve kâgir olarak yenilenmi tir. Y,k,lan minaresi 1966da yeniden in a edilmi , me ruta olarak kullan,lan ah ap bina kâgire çevrilmi tir. Mihrap ni i son y,llarda

seramikle kaplanm, t.r. Hasan Pa a Çe mesinin haznesi son onar,mlarda çimento katkı, harçla s,vanarak üstüne derz taklidi yap,lm, t.r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap, kompleksinin haz,rlanacak projesine uygun olarak niteliksiz eklenti ve malzemelerden ar,nd,r,lmal,, yok olan yapı,lar ise restitüsyon projesine uygun olarak yeniden in a edilmelidir.

ekil 4.150 : Pervititch Haritası, (Pafta No:58).

ekil 4.151 : Tevhidhane Giri i (2008).

ekil 4.152 : Hasan Pa a e mesi (2005).

ekil 4.153 : Giri Kap,s, Üzerindeki Kitabe (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul,sf. 291-295.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, stanbul, sf. 239.

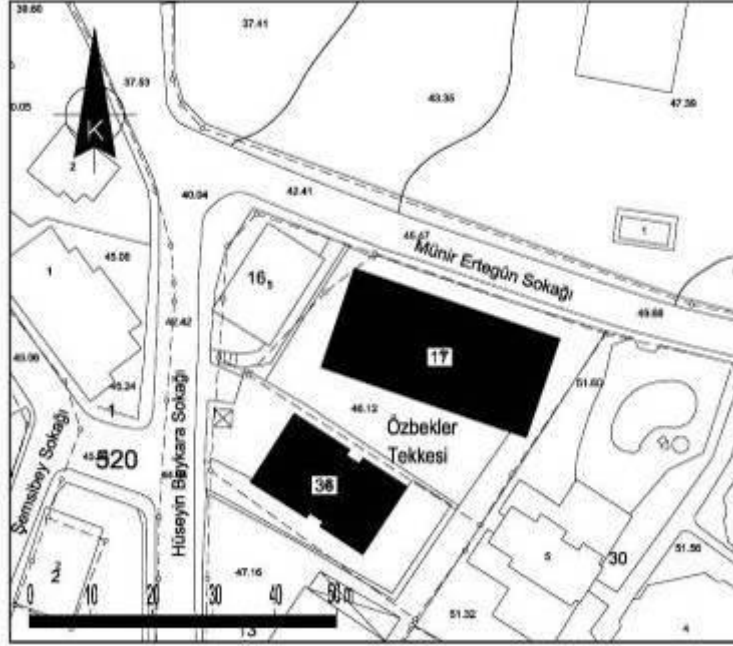
Tanman, M., B., 1995. δNasuhi Tekkesiö *Dünden Bugüne* stanbul Ansiklopedisi, Cilt 6, sf. 50,51.

4.1.3.10 Özbekler tekkesi

Konumu: Hac, Hesna Hatun Mahallesi

Pafta: 107 Ada:1340 Parsel: 39-40

Sultantepe'de Servili Kök, yeni adıyla Münir Erteğün Sokakı'nda yer almaktadır (ekil 4.154).

ekil 4.154 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı):

Kaynaklarda Hac, Hoca Tekkesi ya da Özbekler Tekkesi adlarıyla anılmaktadır. Tekke Mara valisi Abdullah Paşa tarafından H.1166/M.1752-53 tarihinde yaptırılmıştır. Tekkenin ilk şeyhi Seyyid Hac, Hacı Abdullah Efendi'dir. Tekke Nakibendi tarikatına vakfedilmiştir. İstanbul'daki diğer Özbekler tekkeleri gibi, bu tekke de Orta Asya'dan İstanbul'a gelen seyyah Nakibendi dervişlerin barındığı bir tekke olarak inşa edilmiştir. Zamanla genişleyen tekke büyük bir tarikat tesisi olmuştur. Tekke H.1216/M.1844'te bugünkü ekliyle Sultan Abdülmecit tarafından yeniden yaptırılmıştır. Bunu belirten tamir kitabesi şu şekildedir:

Hazreti Abdülmecid Han-, kerem-vâr kim odur

Dâver-i deryâ-y, avât, f mülk-i slâmön

Lütfile ma'mûr idüb bu Hankâh-, Özbekî

Eyledi dil- âd ü handan cümle salık-i râh,

Hakk ide pertev fezâ-y, burc-, evket zât,n,
Ta ki cerhin devr ide her rûz u eb mihr ü mehi
Oldu gâyet dil-gû a bir rûh- perver hankâh
Kim ider nezzâresi mesrûr ve bir merd gehi
Zîver T,rnakc,zâde söyledi tarihini
K,ld, Hakan-, cihan ihyâ bu vâlâ dergâh,
1260 (1844), (Haskan, 2001)

1846da tekkenin bir parças, olarak bir su haznesi ile çe me in a edilmi tir. 1877 Osmanl, óRus Harbi sonras,nda tekkeye s, ,nanlar için ah ap odalar in a edilmi tir. Tekkeler kapat,ld,ktan sonra eyh ailesi taraf,ndan konut olarak kullan,lmaya ba lanm, t,r.

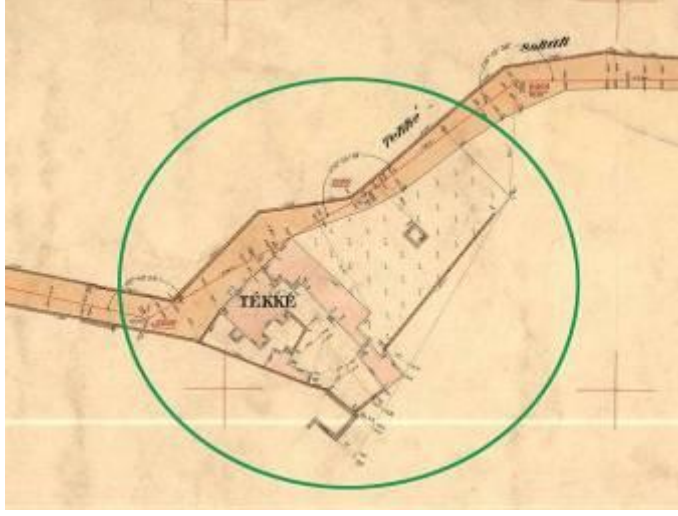
Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Tekke yap,lar, geni bir orta bahçe etraf,nda L ekinde konumlanm, t,r. Harem ve Selaml,k yap,lar, ile bunlar, birbirine ba layan mabeyin bölümü Münir Ertegün Soka , boyunca s,ralanm, t,r. Harem bölümü üç, selaml,k ve mabeyin bölümü ise iki er katl,d,r. Münir Ertegün Soka ,na bakan giri kap,lar, orta bahçeye aç,lmaktad,r. Bir koridor ile bahçenin arka taraf,nda bulunan tevhidhane- mescide ula ,l,r. Mescid zeminden yükseltilmi tir. Tekkenin bahçesinde kuyu, havuz ve çe me bulunmaktad,r. Üst kotta ise hazire ve türbe k,sm, yer al,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Harem ve Selaml,k binalar, moloz ta duvarla olu turulmu kâgir bir zemin kat üzerinde ah ap karkas sistemle in a edilmi tir. Duvarlar d, ta ah ap kaplama içte ba dadi s,val,d,r. K,rma çat,l, yap,lar,n üstü kiremit kapl,d,r. Mescid de yine kâgir zemin kat üzerine ah ap karkas olarak in a edilmi tir.

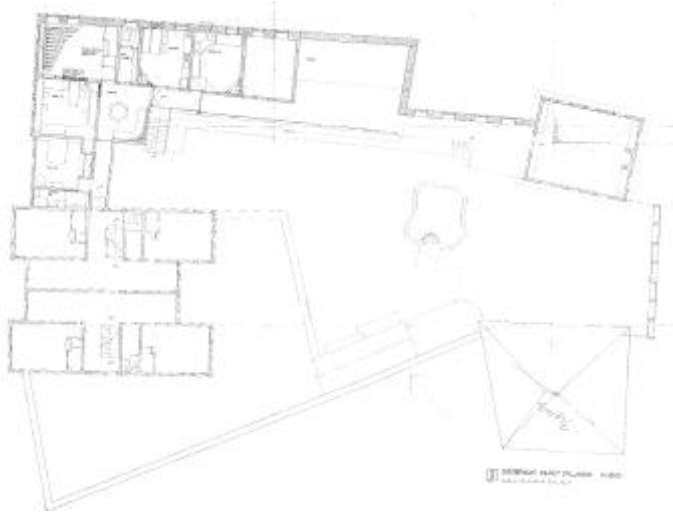
Yap,lan Müdahaleler: Sultan II. Abdülhamit devrinde XIX. yüzy,l sonunda onar,m geçirmi tir. Tekke bahçesindeki harap olan odalar 1950lerde yok olmu tur. 1983te mescit-tevhidhane, mutfak ve selaml,k bölümleri onar,lm, , harem bölümü ise 1994te onar,m görmü tür

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde harem bölümü ve tekke eyhin son ailesi taraf,ndan k,smen kullan,lmaktad,r. Restorasyon çal, mas,n,n ard,ndan yap, yeniden i levlendirilmemi tir. Günümüzde kalan yap,lar,yla özgün niteli ini koruyan yap, toplulu u hem konum hem de mimari olarak yeni i levlerle

kullanılmaya elverişlidir. Kullanılmayan bölümlerin bozulma sürecini hızlandırarak, unutulmamalıdır.

ekil 4.155 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: C-10).

ekil 4.156 : Birinci Kat Planı, (KTVKK Arşivi).

ekil 4.157 : Özbekler Tekkesi Harem ve Selamlık Bölümleri (2006).

ekil 4.158 : Orta Bahçeden Giriş Kapısının Görünümü (KTVKK Arşivi, tarihsiz).

ekil 4.159 : Tevhidhane- Mescid iç Görünümü (KTVKK Arşivi, tarihsiz).

ekil 4.160 : Türbenin Görünü ü (2006).

Yapıyla ilgili yayınlar :

- Bektaş, C., 1984. "Özbekler Tekkesi", *Tarih ve Toplum*, Sayı:8, Sf. 40-45, İstanbul.
- Beyoğlu, S., 1997. "Osmanlı Devletinin Üsküdar Özbekler Tekkesine Yaptığı Tahsisatlar", *Bir Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7, Sf. 27-34, İstanbul.
- Beyoğlu, S., "Milli Mücadele ve Özbekler Tekkesi", *Üsküdar Sempozyumu 1 Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Sayı:10, İstanbul, 2004, Cilt 1, Sf. 201.
- Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf. 429-442.
- Konyalı, H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 424-427.
- Tanman, M., B., 1995. "Özbekler Tekkesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, sf. 199-202.
- Yörük, S., 1989. "Özbekler Tekkesi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı:183, Sf.71-73, İstanbul.

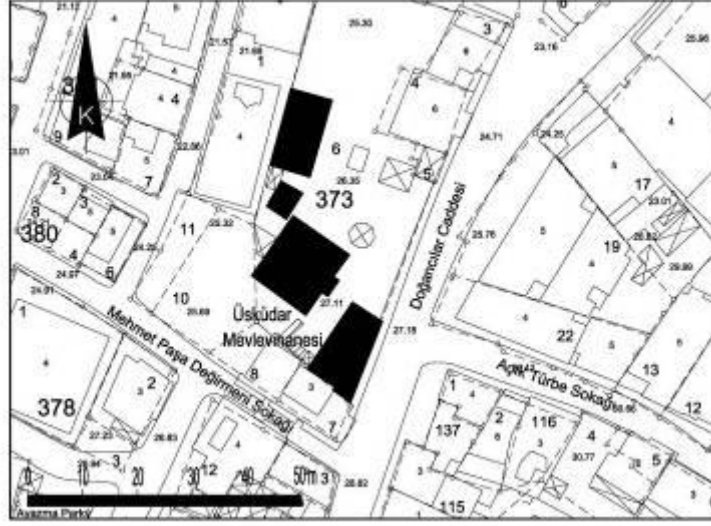

4.1.3.11 Üsküdar mevlevihanesi

Konumu: Ayazma Mahallesi

Pafta: 21 Ada: 373 Parsel: 6

Doğancılar Caddesinden Ayazma'ya çıkan Doğancılar Caddesi üzerinde sağ taraftadır (ekil 4.161)

ekil 4.161 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi : Mevlevihane H.1207/M.1792/93'de şeyh Halil Numan Dede tarafından kurulmuştur. Mevlevihane İstanbul'daki diğer mevlevihanelerden farklı olarak (Afganiler Tekkesi ve Özbekler Tekkesi'nde olduğu gibi) sadece ibadet amaçlı yapılmamıştır. Anadolu'dan İstanbul'a gelen veya İstanbul'dan Anadolu'ya gideceklerin İstanbul'daki konaklama merkezi (zaviye) olarak hizmet vermiştir.

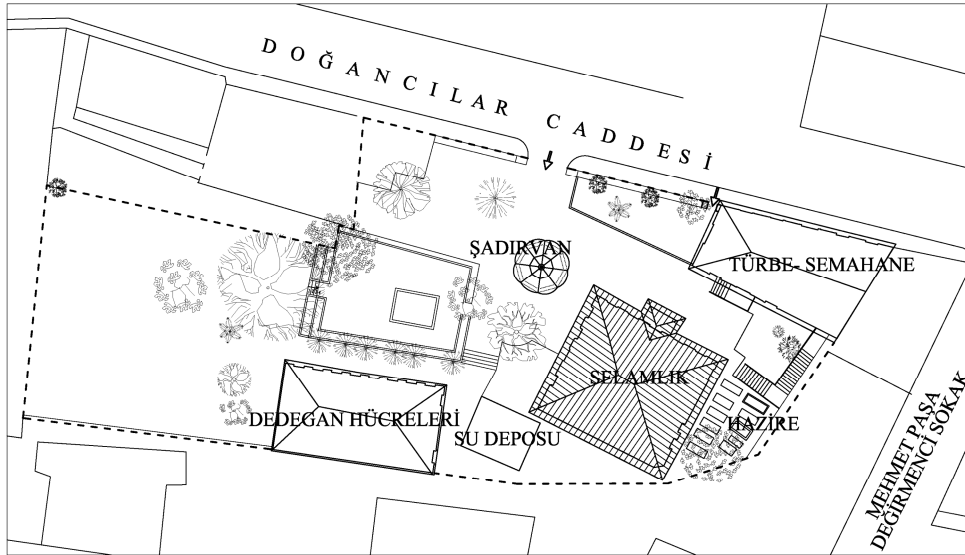
Dedegân Türbesinde ve Numan Halil Dede'nin sandukası, üzerindeki H.1250 tarihli kitâbede Mevlevihanenin tamir edildiği belirtilmektedir:

ehin ah-, müeyyed hazreti Sultan Mahmud Han
Hakk itmi zatın, kutb-, s,rr-amed devr-i imkâna
Hemi e pî esi ihyâ-y, din ü devlet ü dünya
Ne camiler ne dergehler ne yerler yapıd, âhâne
Ezân cümle bu zîba hankâh, eyledi ma'âmûr
Dil-i â ,k gibi çokdan berü olmu du vîrâne
Misâl sabit ü seyyarelerdir bunda â ,klar
Dönerler ki tururlar ba e üb bir ems-i tâbâne
O emsin evkidir çün zerre-sergerdân iden yoksa

Nigâh ve iltifat itmezler ans,z çarh-i gerdâne
Sema vü zevk ü evk oldukca bu dergâh-, vâlâdâ
Safâ-yi herdem ihsan eyle yâ Rab âh-, devrâne
Mü ir-i hass, Ahmed Fevzi Pa a oldu meçmur,
Ne devlet mazhar olmak böyle devlet böyle ihsâne
Biri cevherden ađâ di eri mümtaz ve müstesna
ki tarih yazd,m bende Pertev müstemendâne
Yine âdân k,ld, rûh-, Mevlânaçy, Mahmûd Han
Yap,ld, tarh-, ziyb efzâ bu ađâ mevlevihâne
Sene H. 1250 (M.1834-35) (Konyal,, 1976; Haskan, 2001)

Kurulu undan sonra II. Mahmut devrinde H.1250/M.1834-35te Mevlevihane ba tan in a ettirilmidir. Ard,ndan Abdülmecid döneminde 1844-45te yap,n,n eksikleri tamamlanm, ve onar,m, yap,lm, t,r. Bugünkü eklini ise Kaptan-, Derya Ahmet Vesim Pa aç,n,n H.1289/M.1872 tarihinde yapt,rd, , onar,m,la alm, t,r.

Mimari Özellikleri, Yap,m Tekni i ve Malzeme: Mevlevihane, Semahâne,Türbe, Selamlık, Mutfak, Dedegan ve Harem dairesi, Su deposundan olu an büyük bir yap, toplulu u olarak dü ünülmü tür.

ekil 4.162 : Üsküdar Mevlevihanesi Rölöve Vaziyet Plan, (KTVKK ar ivi).

Semahane ó Türbe: binas, Do anc,lar Caddesi üzerindedir. Alt katta türbe, üstte ise Semahane bulunmaktadır. Semahaneçye avlu içinden merdivenle ula ,lmaktadır. Semahane kat,ndan d, ar, do ru ç,kan ah ap bir minaresi vard,r. D, duvarlar, y, ma

yapım tekniyle inşa edilmiştir. Döşemeleri ise ahşaptandır. Kırmızı çatıyla örtülü
üzere alaturka kiremitle kaplanmıştır.

Avlu girişi kapı, sarkıt, s,nda yer alan iki katlı selamlık binası, girişi inde, ahşap
ayakları, n ta, d, , bir çıkması, bulunmaktadır. Girişte eski yemek ocağı,
bulunmaktadır. Üst kata ahşap merdivenlerle ulaşmaktadır. Yapının üst katı, ahşap
duvar ve döşeme ile inşa edilmiştir. Üst kat tavanları, ahşaptandır.

Dedegân dairesi tek katlı, yama duvarlıdır. Girişi yan taraftan olup girişi sarkıt, s,nda
yer alan koridor üzerinde odalar bulunmaktadır. Oda tavanları, ahşap çatı, tavan
kaplamasıyla kaplanmıştır. Yapı, üzerinde yer alan ahşap kırmızı çatı, s, üzere alaturka
kiremitle kaplanmıştır.

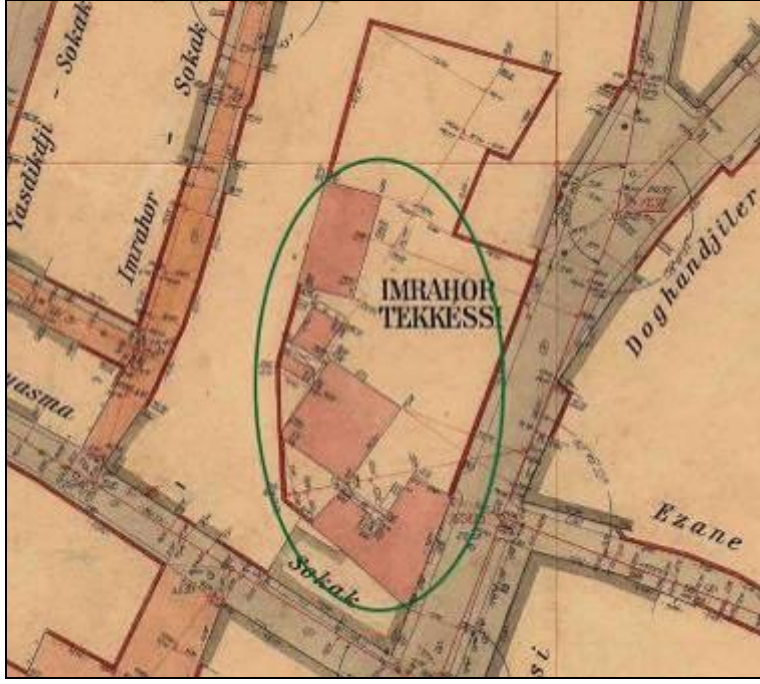
Su deposu selamlık ve Dedegân daireleri arasında kare planlı, bir su deposu yer
almaktadır.

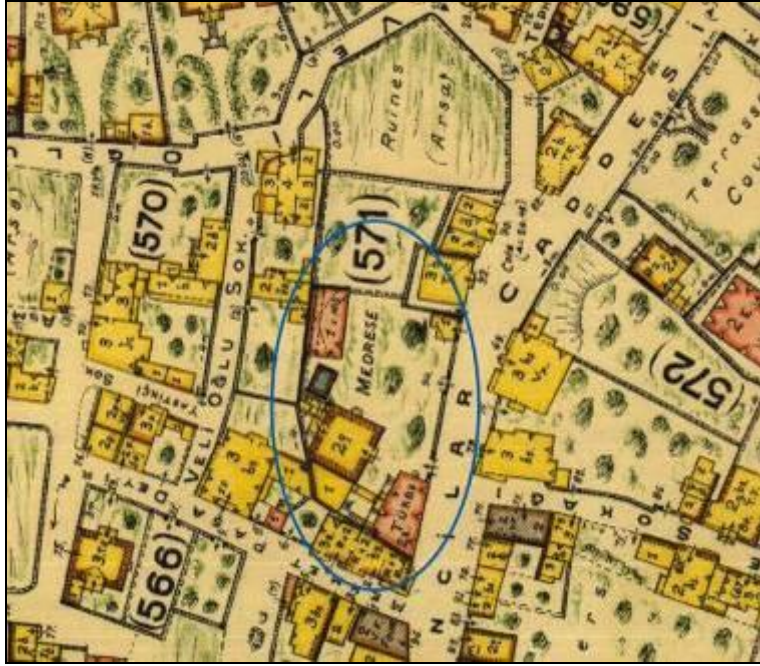
ekil 4.163 : Üsküdar Mevlevihanesi Selamlık Binası, Fotoğraf, (brahim
Hakk, Konyalı, Kütüphanesi Arşivi Dosya No:5345).

Yapılan Müdahaleler:

Tekkelerin kapatılması,ndan sonra uzun süre boş kalan yapı, zamanla harap olmuştur.
1975 yılı,ndan sonra hayırseverler tarafından tamir ettirilmiştir. Günümüzde
semahane kısmı, mescid olarak kullanılmaktadır. Türbe ise ziyarete açıktır.
Mevlevihane avlusu içindeki diğer yapılar Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir
kültür sanat vakfına kiralanmıştır. Yapı, genel karakter olarak XIX. yüzyıl
karakterini devam ettirmektedir.

ekil 4.164 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:D-9).

ekil 4.165 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 57).

ekil 4.166 : Türbe, Semahane, Mescid Binas, (2005).

ekil 4.167 : Selamlık Binas, (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, sf. 255, cilt 2, 647.

Konyal., H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, İstanbul, sf. 210-212.

Tanman, M., B., 1995. Üsküdar Mevlevihanesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 7, sf. 348,349.

Nasuhio lu, O., 1975. Üsküdar Mevlevihanesi ve Neyzen Aziz Dede, Musiki Mecmuası, Cilt 28, Sayı:313.

Küçük, S., 2004. Geçmi den Günümüze Üsküdar Mevlevihânesi, Üsküdar Sempozyumu 1 Bildiriler, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Sayı no: 10, İstanbul, Cilt 1, Sf. 165.

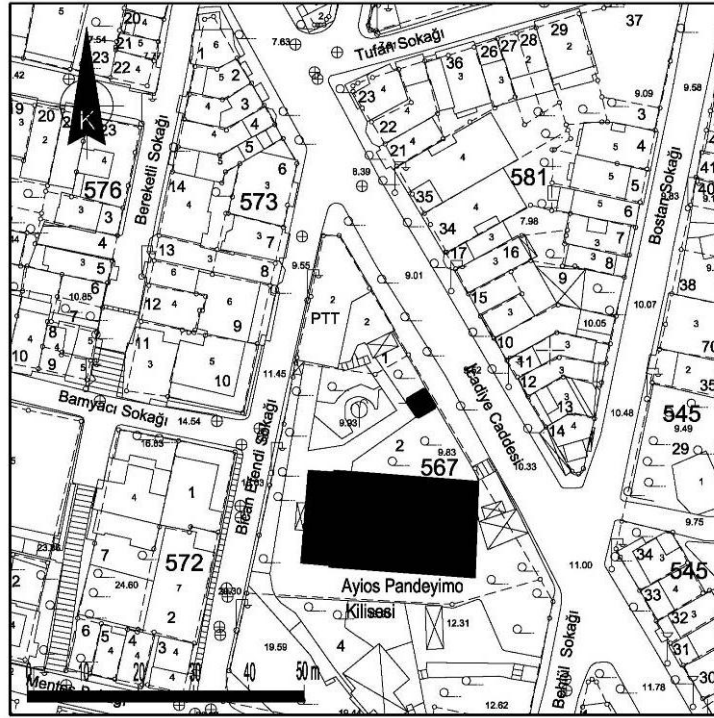
4.1.4 Kiliseler

4.1.4.1 Ayios pandeyimo (pantelemon) kilisesi

Konumu: Kuzguncuk Mahallesi

Pafta: 111, Ada: 567, Parsel: 2

Kilise; Kuzguncuk sahilinden cadıyeğe ,kan cadıye Caddesi üzerinde yer almaktadır (ekil 4.168).

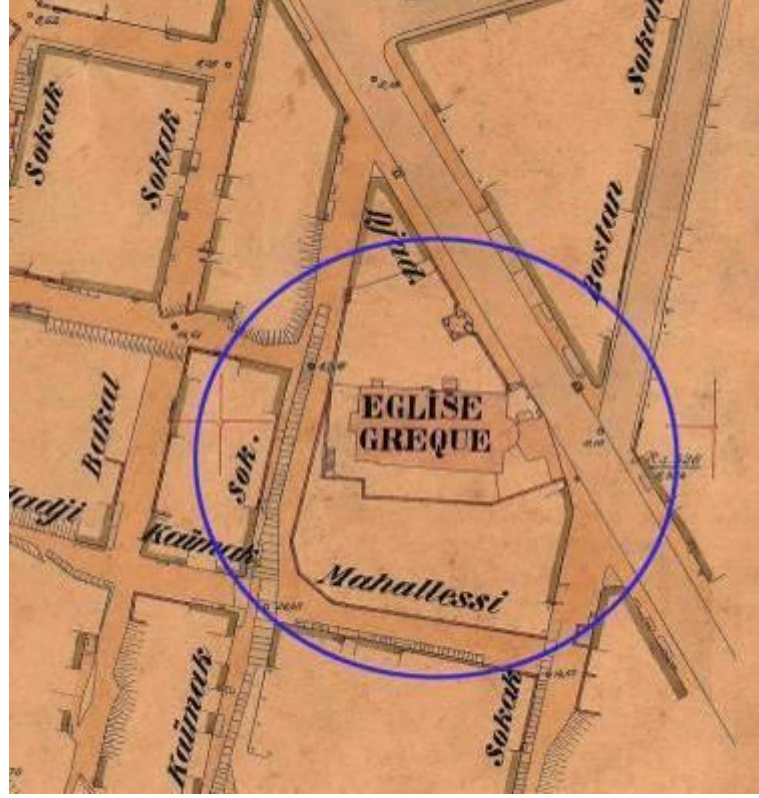
ekil 4.168 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.

Tarihçesi (Yapı, n, n adı): Yapı, n, n yerinde Bizans devrinden beri bir kilisenin var olduğu bildirilmektedir. 1587 yıllarında inşaa edilen kilise 1831'de yangın geçirmiştir. 1836-37'de tekrar inşaa edilmiştir. Ardından 1872'de ikinci kez yanmış ve 1890-1892 yıllarında Kuzguncuk Rum Cemaati tarafından yenilenmiştir. Kuzeybatıda yer alan kitabe 1890 yılında mimar Nikolaos Zikou tarafından restore edilmiştir (Aleksandru, E., 1996)

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Kilise bazilikal plandadır. Üç katlı çan kulesi 1911'de kilise binasından ayrı olarak inşaa edilmiştir. Kilisenin iç tezyinatı da aynen çan kulesi gibi eklektik üsluptadır. Kilisenin bahçesinde yer alan ayazma, ise 1831 tarihlidir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise moloz taştan kâgir olarak inşa edilmiştir. Beşik çatı, kiremit kaplıdır. Çan kulesi kesme taşlıdır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde ibadete açık ve bakımlıdır.

ekil 4.169 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: C-11).

ekil 4.170 : Cadiye Caddesinden Görünümü (2006).

ekil 4.171 : Kilisenin Çan Kulesi (2006).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Aleksandru, E., 1996. XIX. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri, TÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Anon. 1995. "Panteleymon Kilisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 8, sf. 355.

Ebcim, N., 2005. Kuzguncuk (Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt), İleri Yayınlar, No:50, İstanbul.

Konyal., H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, İstanbul, sf. 86.

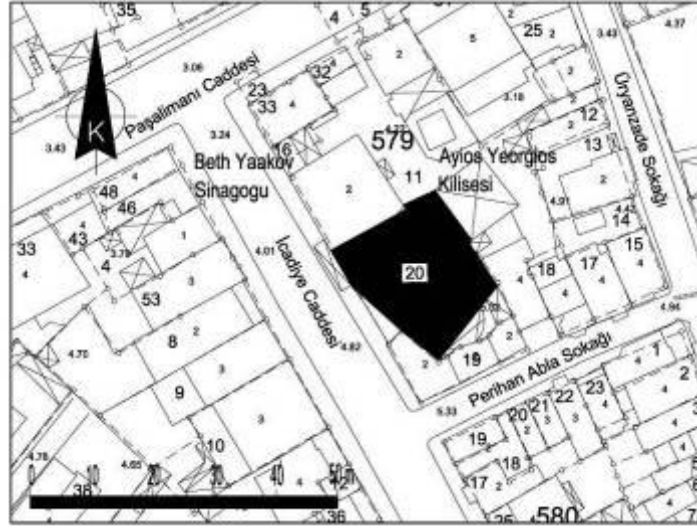

4.1.4.2 Ayios yeorgios (yeoryios) rum ortodoks kilisesi

Konumu: Kuzguncuk Mahallesi

Pafta: 111, Ada: 579, Parsel: 20

cadiye Caddesi üzerinde Beth Yaakov Sinagogunun yan,nda yer almaktadır (ekil 4.172).

ekil 4.172 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Eski bir Bizans kilisesinin üzerine Ayios Panteleymon anısına inşa edilmiştir. Yapı hakkında kesin bilgi ve belge bulunmamaktadır, mimarisi de anonimdir (Aleksandru, E., 1996).

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Yapının girişi cadiye Caddesi üzerindeki bahçe duvarındadır. Kilise doğu - bat, aksında bazilikal planlanmıştır. Üç nefli olan yapının orta nefi basık kemerli tonoz örtülü yan nefler ise düz çatıyla örtülüdür. Apsit kısımları, çanaklıdır. Çiçek süslemeleri mimarisi gibi eklektik özellik göstermektedir.

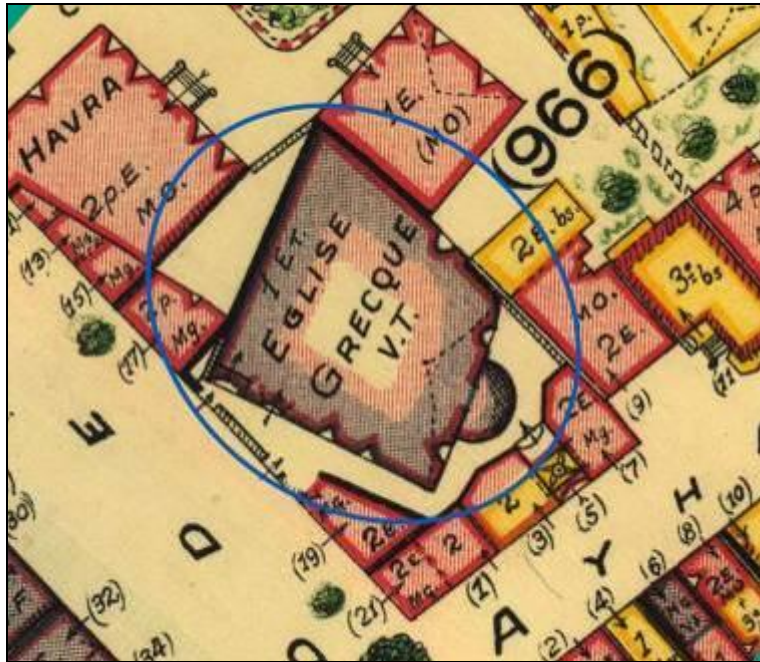
Yapım Tekniği ve Malzeme: Kâgır duvarlara sahip yapının üst örtüsü kırma çatı ve alaturka kiremitle kaplıdır.

Yapılan Müdahaleler: 1996 yılında geçirdiği restorasyonla büyük değişiklikler yapılmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Badete açılması ve bakılmasıdır.

ekil 4.173 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:C-11).

ekil 4.174 : Pervititch Haritas, (Pafta No:83).

ekil 4.175 : Yoldan Görünü ü (2008).

ekil 4.176 : Bahçe Giri Kap,s, (2007).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Aleksandru, E., 1996. XIX. Yüzy,lda stanbul Rum Ortodoks Kiliseleri, TÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Ebcim, N., 2005. Kuzguncuk (Üç Dinin ve Ünlülerin Bulu tu u Semt), leri Yay,nlar, No:50, stanbul.

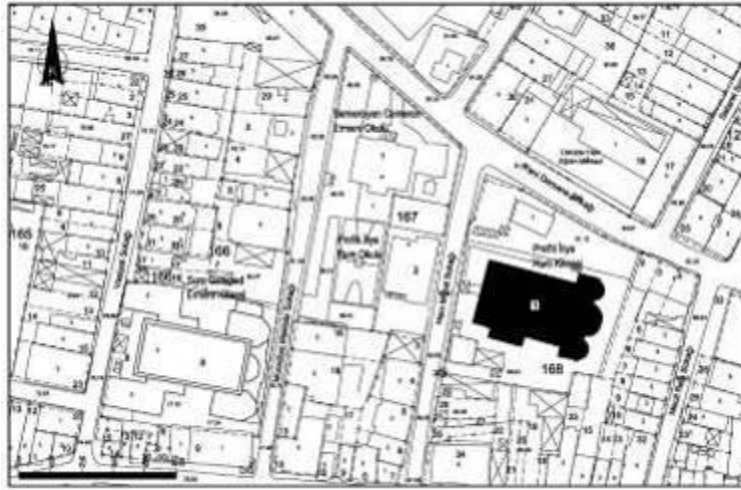
Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, stanbul.

4.1.4.3 Profiti iliya rum ortodoks kilisesi (ba larba ,)

Konumu: Murat Reis Mahallesi

Pafta: 64, Ada: 168, Parsel: 1

Yenimahallede Selams,z Mezarl,k Soka , ve Hac, Murat Soka ,n kesi iminde yer al,r. Giri i Hac, Murat Soka ,ndand,r (ekil 4.177).

ekil 4.177 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

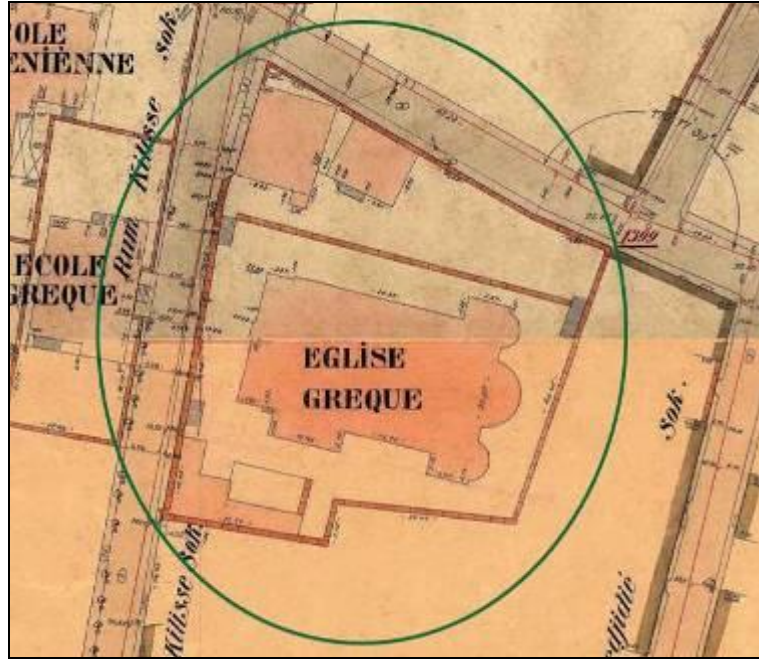
Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Yap,n,n bulundu u yerde eskiden de bir kilisenin varl ,ndan bahsedilse de tarihçesi hakk,nda bilgi yoktur. Kilisenin kar ,s,nda kilise vakf,na ait okul yer almaktad,r. Bugün var olan kilise II. Mahmutun verdi i izinle in a edilmi tir. Bunu belirten Rumca kitabe giri kap,s, üzerindedir. Kitabe üzerinden H.1247/M.1831 tarihleri okunmaktad,r.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Geni bir avlu içinde yer alan kilisenin üst örtüsü be ik tonuzdur, yan nefler ise düz çat,l,d,r. Apsidi yar,m daire eklinde ve üzeri yar,m kubbe ile örtülüdür. Apsidin iki yan,nda odalar yer almaktad,r. Bu ekliyle bazilikal plan tipinde ve üç nefli bir yap,d,r. Saçak alt,nda üç kademeli bir silme düzeni bulunan yap, çok yal,n bir cephe düzenine sahiptir. Kilise içerisi ise eklektik üslubta tezyin edilmi tir. (Aleksandru, E., 1996). Yap,n,n güney taraf,nda çan kulesi bulunmaktad,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Moloz ta la kâgir olarak in a edilmi tir. Çan kulesi ise kesme ta tand,r.

Yap,lan Müdahaleler: Avlusunda bulunan ayazma 1945te onar,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde ibadete açık ve bakımlıdır.

ekil 4.178 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:B-8).

ekil 4.179 : Pervititch Haritas, (Pafta No:74).

ekil 4.180 : Çan Kulesi.

ekil 4.181 : Avlu Giri Kapısı.

Yapıyla ilgili yayınlar :

Aleksandru, E., 1996. 19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri, TÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Konyal., H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, İstanbul, sf. 423.

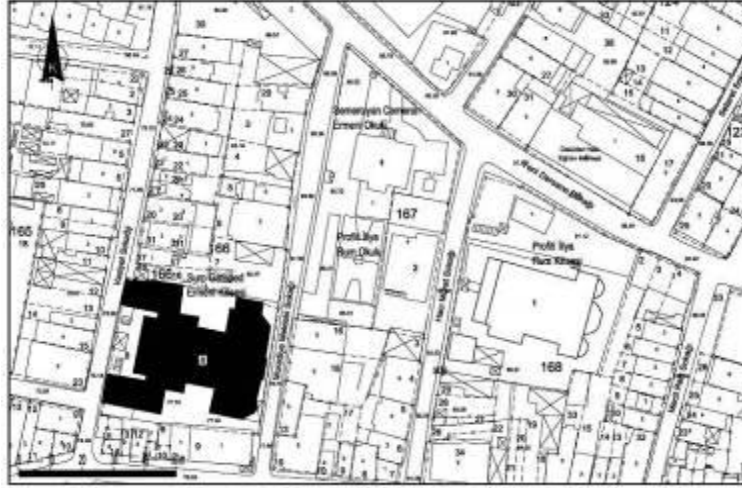
Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, sf. 1495,1496.

4.1.4.4 Surp garabet ermeni kilisesi

Konumu: Murat Reis Mahallesi

Pafta: 64Ada: 166 Parsel: 8

Allame Caddesi üzerindeki Kilise'nin Vasiyet Soka ,ına ve Muradiye Mektebi Soka ,ına aç,lan iki kap,s, bulunmaktad,r (ekil 4.182).

ekil 4.182 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Kilisenin ilk yapısı, 1617'de ah ap olarak yapılmış, t.r. 1727'de ve sonrasında 1844'te büyük onarımlar geçirmiştir. 1877'de çıkan yangın sonrasında ise II. Abdülhamid'den alınan izinle kâgir olarak yeniden yapılmış, t.r. Kilise etrafındaki manastır, çeşme, mütemilat, mezarlık ve İstanbul'un ilk Ermeni Okulu Cemeran okulu ile birlikte gelişmiştir.

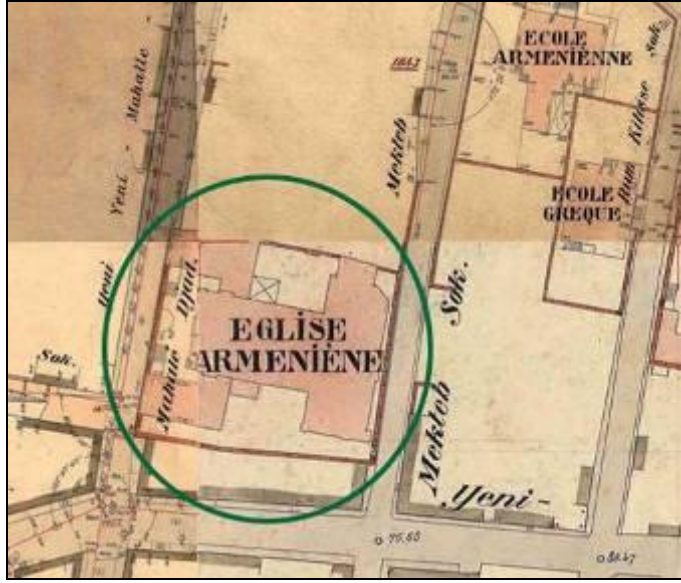
Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Giri kapısının sol tarafında üzerinde kitabesi bulunmayan bir çeşme bulunmaktadır. Bazilikal Ermeni kilise planı, tekrarlanmış, t.r. Giri üzerinde galeri katı yer alır. Orta nef üzeri beşik tonozla kapatılmış, t.r. Apsidin iki yanında apsel olarak ta adlandırılacak bölümlerden birisi dua için düzenlenmiştir, diğeri ise vaftiz odası olarak bırakılmış, t.r. Apsidde koro için bir yer ve sunak yer almaktadır. Pencere çevrelerinde kesme taş söveleri vardır. Kırmızı çatı, karılayan silme üçgen alınlık gibi döndürülmüştür. Kıyısında yine kesme taştan üzeri sivri kubbe ile örtülü üç katlı çan kuleleri yapılmış, t.r. Bina üst örtüsü kırmızı çatılı ve marsilya kiremit kaplıdır. Cephe düzeni giri yönünde üç katlı bir bina gibi düzenlenmiştir. Kat hizalarında kat silmeleri yapılmış, t.r. Cephenin bu

tasarım ekli neoklasik üslup izlerini taşıyor. Giriş kapısının üzerinde Ermenice bir kitabe yer almaktadır. Kitabe metninde kilisenin yapım süreci anlatılmaktadır.

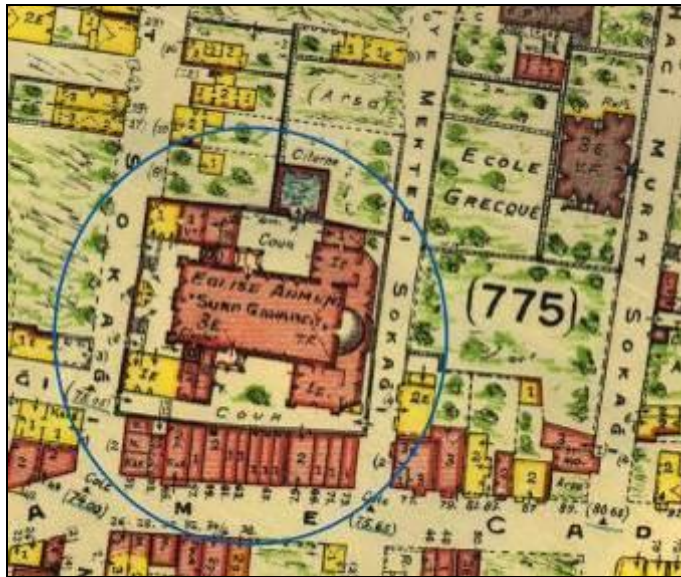
Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise ve çan kuleleri düzgün kesme taştan yapılmış olarak inşa edilmiştir.

Yapılan Müdahaleler: Yapı, en son 1984'te onarılmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde bakımsız ve ibadete açılmamıştır.

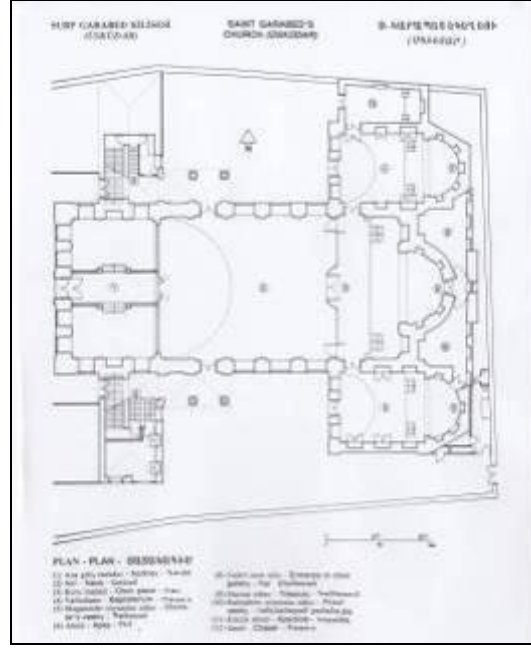

ekil 4.183 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: B 8).

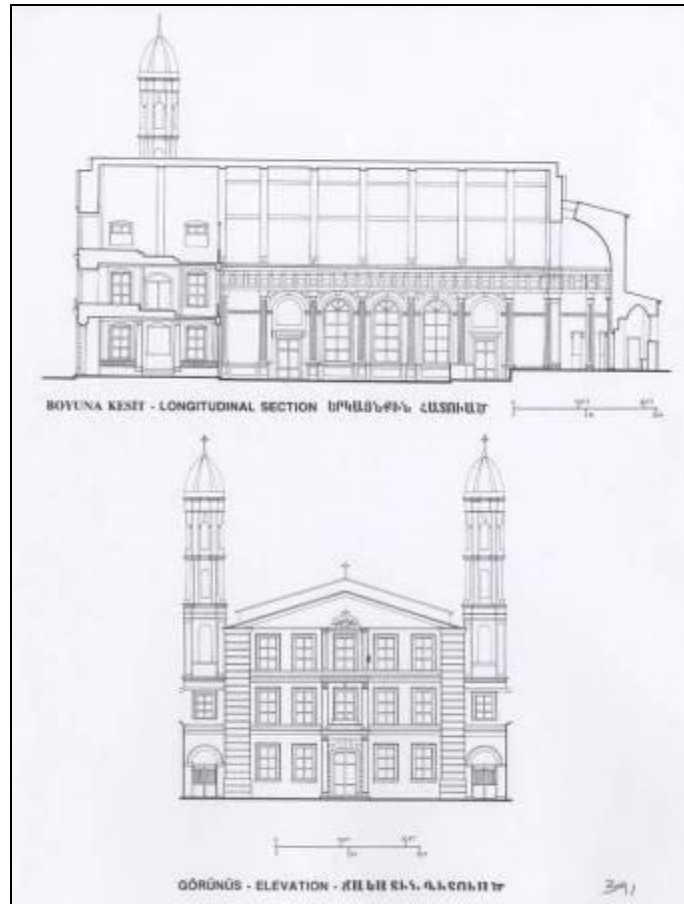

ekil 4.184 : Pervititch Haritası, (Pafta No:74).

ekil 4.185 : Zemin Kat Plan, (Tu lac., 1991).

ekil 4.186 : Kesit ve Görünü (Tu lac., 1991).

ekil 4.187 : Yap,n,n Eski Foto raf, (KTVKK Ar ivi).

ekil 4.188 : Yap,n,n Genel Görünü ü (2006).

ekil 4.189 : Bahçe Duvar, Üzerinde Yeralan Çe me (2008).

ekil 4.190 : Yapı, içi Mekân,ndan Görünü (2008).

Yapıya ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1494,1495.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt II, İstanbul, sf. 424,425.

Seropyan, V., 1995. *ÖKarabet (Surp) Kilisesiö, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, sf. 441,442.

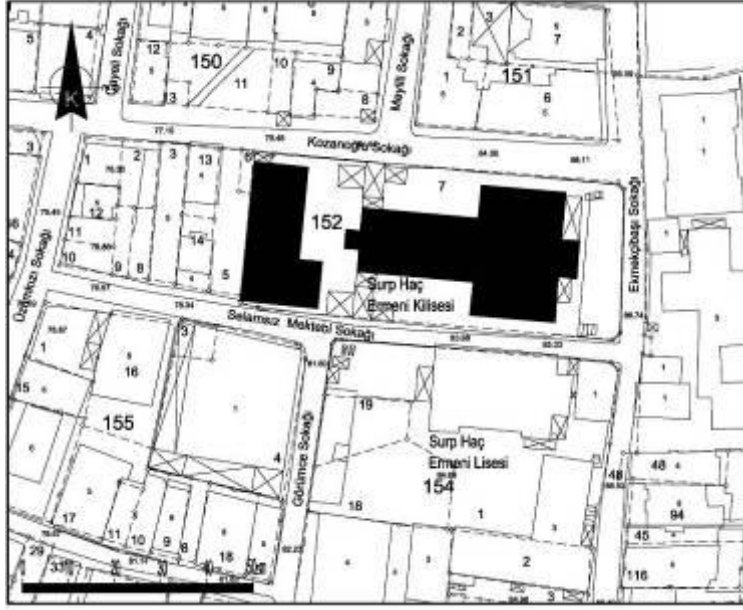
Tu lac., P., 1991. *İstanbul Ermeni kiliseleri = Armenian churches of Istanbul*, Pars Yayın Ltd., İstanbul.

4.1.4.5 Surp haç ermeni kilisesi

Konumu: Selami Ali Mahallesi

Pafta :56, Ada:152, Parsel:7

Selami Ali Mahallesinde Selams,z mektebi soka , ve Kozano lu sokaklar, aras,nda, Surp Haç Lisesi kar ,s,ndaø,r (ekil 4.191).

ekil 4.191 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Kilisenin ilk binas,n,n 1690 öncesinde ah ap olarak in edildi i tahmin edilmektedir. 1727 y,l,nda yap, yeniden yap,l,r.Ancak, XVIII. yüzy,l boyunca yap,n,n ah ap olmas, nedeniyle çok say,da tamir geçirdi i dü ünülmektedir (Seropyan, 1995). XIX. yüzy,l ba ,nda 1808øde tamir edildikten sonra 1830 y,l,nda Balatlı, Patrik III. Garabed döneminde yap, geni letilerek kâgir olarak yeniden in edilmi tir. Kilisenin mimar, Hassa Mimar, Krikor Amira Balyanø,r. Giri kap,s, önüne yapt,r,lan çan kulesi ise 1882 tarihlidir.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Kilise plan olarak Üsküdarøda XIX. yüzy,l,da yap,lm, di er kiliselerle benzerlik ta ,r. Giri kap,s,n,n oldu u yönde galeri kat, be ik tonozla örtülü orta nef, sunak ve koroyu içinde bar,nd,ran apsit ile apsitin sa ,nda ve solunda ise dua ve vaftiz odalar, yer almaktad,r. Büyük pencereleriyle kilise içi oldukça iyi , ,k almaktad,r.

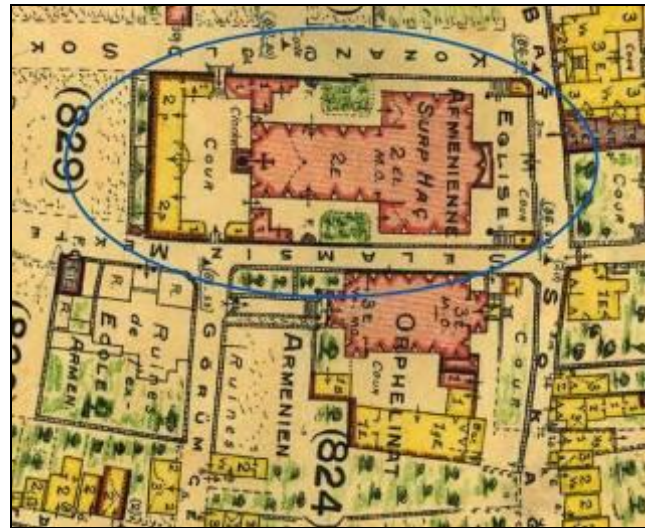
Yapım Tekniği ve Malzeme: Kesme tahta ile inşa edilmiş olan kilisenin ahşap üst örtüsü 1962'de sökülüp ve betonarme olarak yeniden inşa edilmiş, üst örtü kırma çatı şeklinde tamamlanmış, üzeri marsilya kiremitleriyle kaplanmış, t.r.

Yapılan Müdahaleler: Kilisenin kâğıt olarak yeniden inşasından sonra kilise cemaat tarafından değişik tarihlerde yapılan genel karakterini değiştirmeyecek onarımlar, çalınmalar, yapılmış, t.r. ihtiyaçlar nedeniyle kilise bahçesine bazı ek yapılarla sarnıç, çeşme gibi değişik eklentiler yapılmış, t.r.

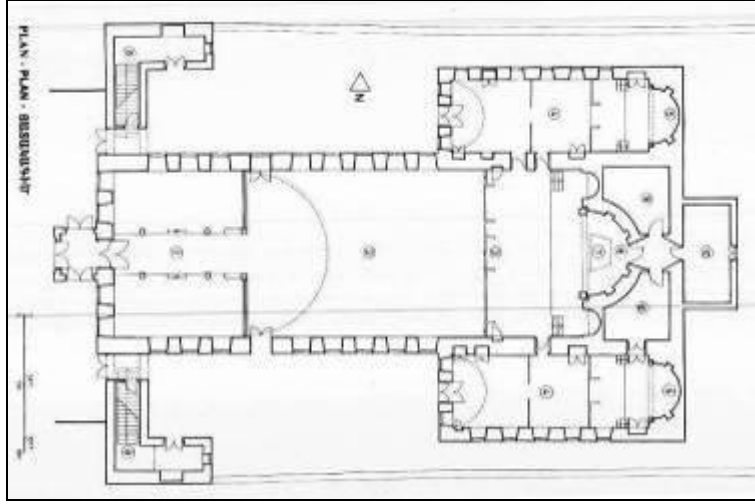
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Bakım ve ibadete açılmış, t.r.

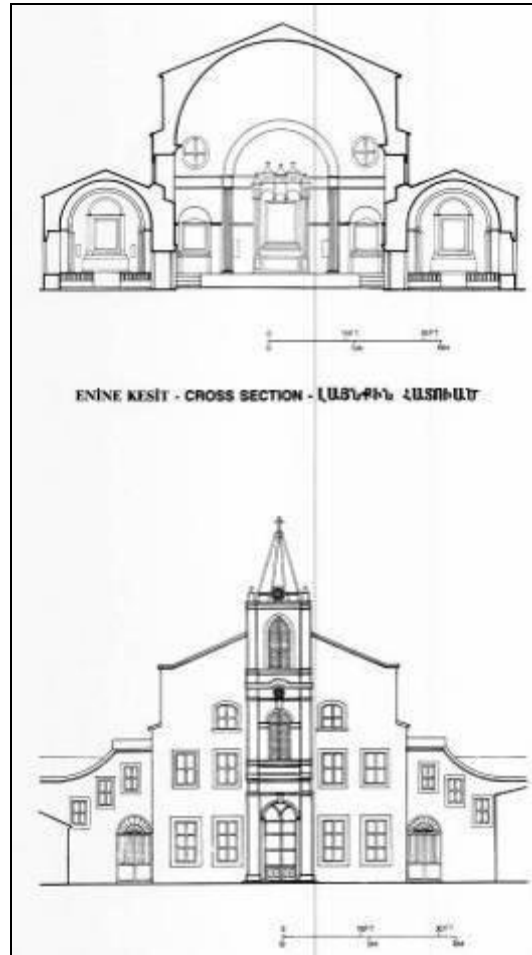
ekil 4.192 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: C-9).

ekil 4.193 : Pervititch Haritası, (Pafta No: 76).

ekil 4.194 : Zemin Kat Plan, (Tu lac., 1991).

ekil 4.195 : Kesit ve Görünü (Tu lac., 1991).

ekil 4.196 : Kilisenin Yan Görünü ü (2008).

ekil 4.197 : ç Mekân Görünü ü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1493,1494.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt II, İstanbul, sf.425.

Seropyan, V., 1995. *öHaç (Surp) Kilisesiö, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, sf. 482,483.

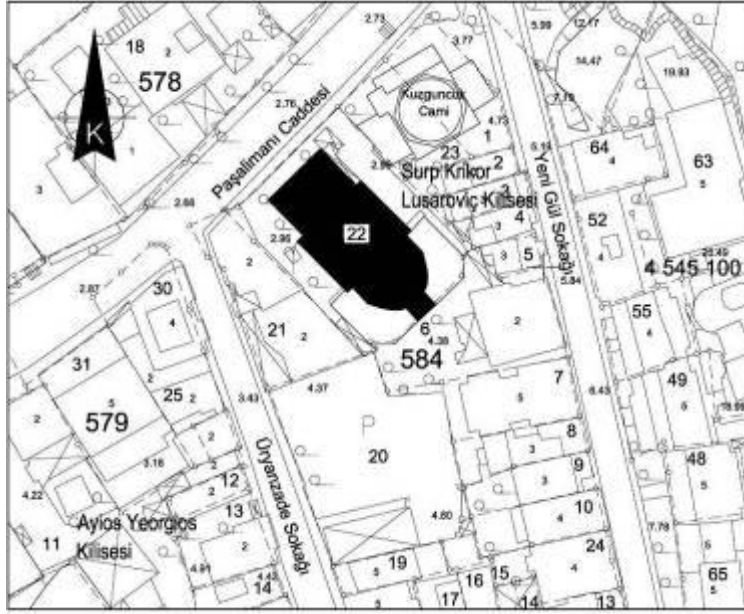
Tu lac., P., 1991. *İstanbul Ermeni kiliseleri = Armenian churches of Istanbul*, Pars Yayın Ltd., İstanbul.

4.1.4.6 Surp krior luseroviç ermeni kilisesi

Konumu: Kuzguncuk Mahallesi

Pafta: 110 Ada: 584 Parsel: 3

Çar , caddesi üzerinde Beylerbeyi'ne giden yol üzerinde yer almaktadır (ekil 4.198).

ekil 4.198 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Kilisenin ilk yapımı, Patrik Sdepanos Sakarya devrindedir. Tasarımı ve inşaatı, hassa mimarlarından Hovhannes Amira Serveryan tarafından yapılmıştır. 1835'te ibadete açılmıştır. Ardından 1861'de fermanla verilen izinle büyük bir onarım geçirmiştir. Cephesi bugünkü halini almıştır. Giriş kapısının üzerindeki mermer üçgen alınlık altında, kilisenin ilk yapım tarihini belirten bir kitabe yer almaktadır.

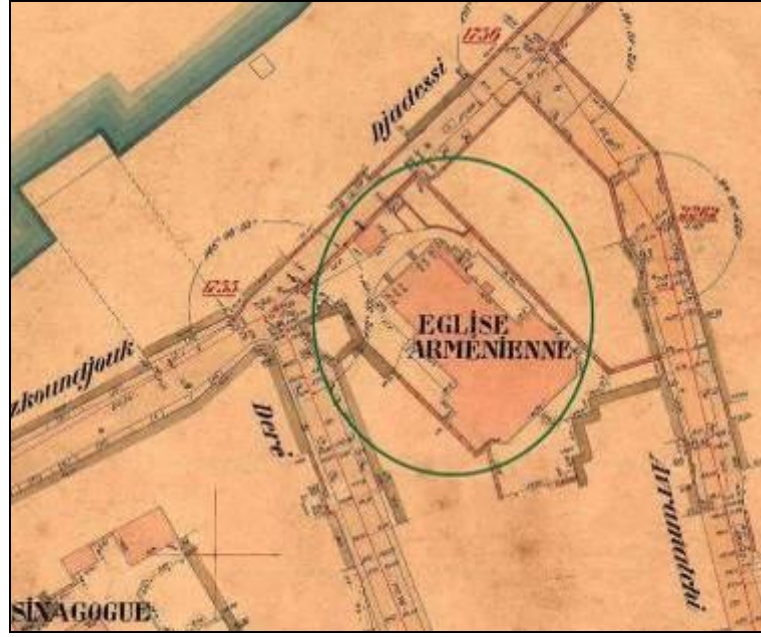
Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Kilise plan olarak XIX. yüzyıl Ermeni Kilise planlarına benzemektedir. Dikdörtgen ekindeki dizili giriş ve üstte galeri katı yer almaktadır. Orta nefin üzerinde kubbe yer almaktadır. Apsis kısmında koro yeri ve sunak yer almaktadır. Apsisin sağ tarafında dua odası, sol tarafında ise vaftizhane yer almaktadır. Kilisenin üzeri kubbe ile örtülü çan kulesi apsis yönündedir. Açılan büyük pencerelerle aydınlık bir iç hacim elde edilmiştir. Kilise içerisinde süsleme amaçlı, yağlı boya tablolar yer almaktadır. Dış görünümü oldukça sadedir.

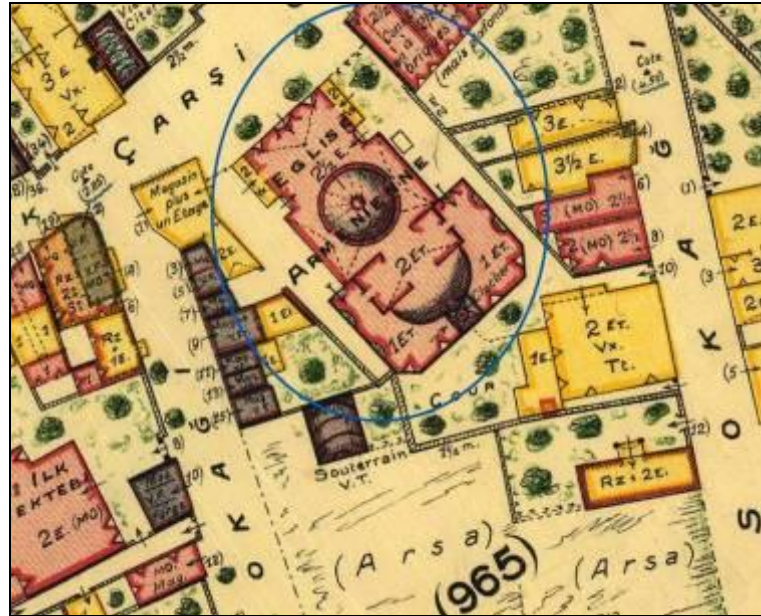
Yapım Tekniği ve Malzeme: Tuğla hatlı, moloz taş duvar kullanılmış, tır, üst katta yer alan pencereler tuğla kemerlidir. Çarşı caddesi üzerindeki girişi yönünde pencere ve kapılarda mermer söveler kullanılmış, tır.

Yapılan Müdahaleler: Son olarak 1967'de içeride bir onarım daha yapılmış, tır.

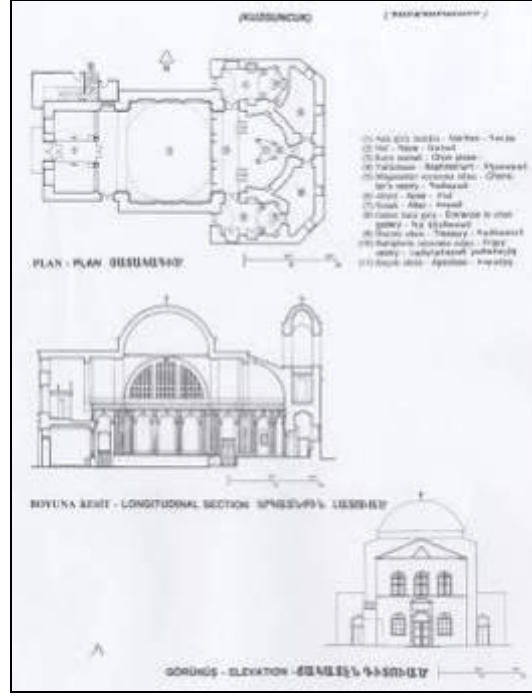
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Kilise bakımlı ve ibadete açılmıştır.

ekil 4.199 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: C-9).

ekil 4.200 : Pervititch Haritası, (Pafta No:76).

ekil 4.201 : Plan, Kesit, Görünü (Tu lac., 1991).

ekil 4.202 : Kilise ve Çan Kulesi (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Ebcim, N., 2005. Kuzguncuk (Üç Dinin ve Ünlülerin Bulu tu u Semt), leri Yay,nlar, No:50, stanbul.

Konyal,, , H., 1976.Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, stanbul, sf. 425,426.

Seropyan, V., 1995. öKrikor Lusaroviç (Surp) Kilisesiö Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, sf. 108,109.

Tu lac., P., 1991. stanbul Ermeni kiliseleri = Armenian churches of Istanbul, Pars Yay,n Ltd., stanbul.

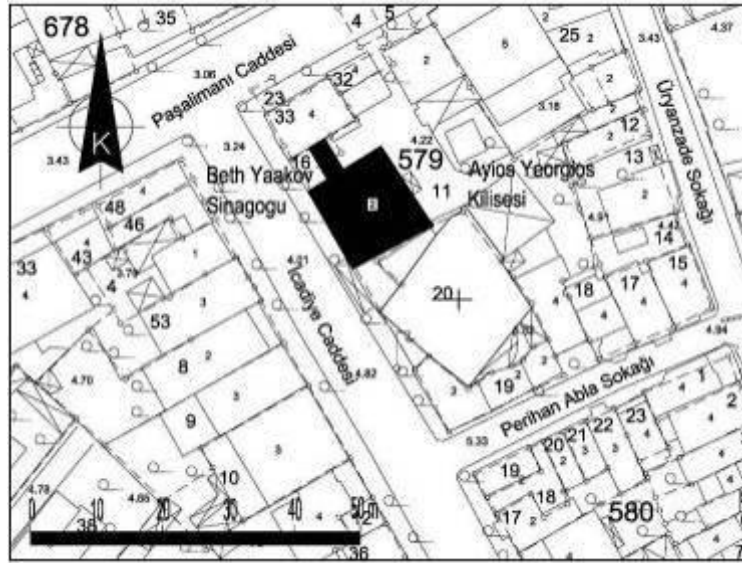
4.1.5 Sinagolar

4.1.5.1 Büyük sinagog (beth yaakov sinagogu)

Konumu: Kuzguncuk Mahallesi

Pafta:111, Ada:579, Parsel:11

Kuzguncuk'ta eski adıyla Kuzguncuk Caddesi yeni adıyla Cadiye Caddesi üzerinde yer almaktadır (ekil 4.203).

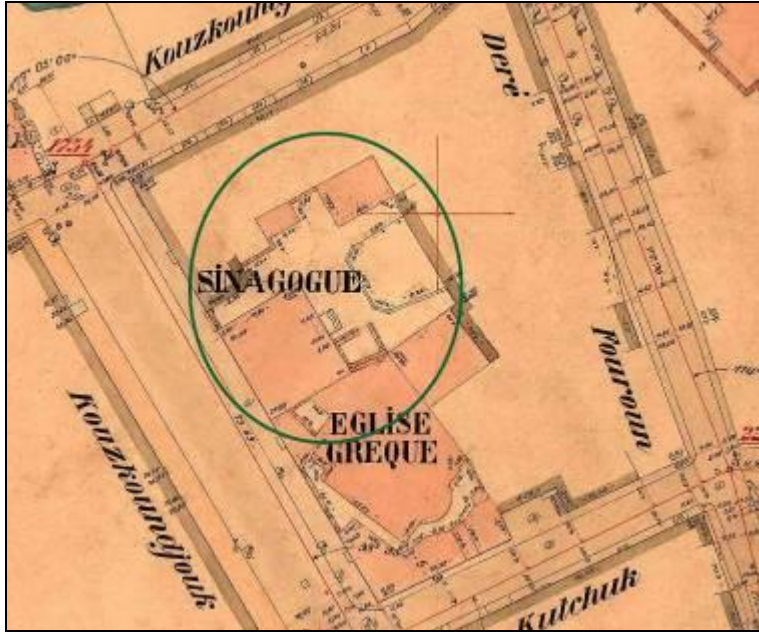
ekil 4.203 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Büyük Sinagog ya da Branice adıyla Beth Yaakov (Allahın Evi), Kalde Aba o (Aba, Sinagog) adlarıyla bilinen yapı, 1878 tarihinde inşa edilmiştir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yığma moloz taş duvarlı yapıdır, duvarlar, sıva, dır. Üst örtüsü ahşap kırma çatı ve kiremit örtülüdür.

Yapılan Müdahaleler: Sinagog yakınındaki müzevi okulu yıkılmış ve yerine apartman yapılmıştır. Bitişinde ise Rum Mektebi bulunmaktadır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde ibadete açılmı ve bakılmıdır.

ekil 4.204 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:C-11).

ekil 4.205 : Pervititch Haritas, (Pafta No:83).

ekil 4.206 : cadiye Caddesi'nden Görünü (2007).

ekil 4.207 : Giri Kap,s, (2006).

Yapıyla ilgili yayımlar :

Ak, N., 1994. *İstanbul Kuzguncükö, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, S. 145-146.

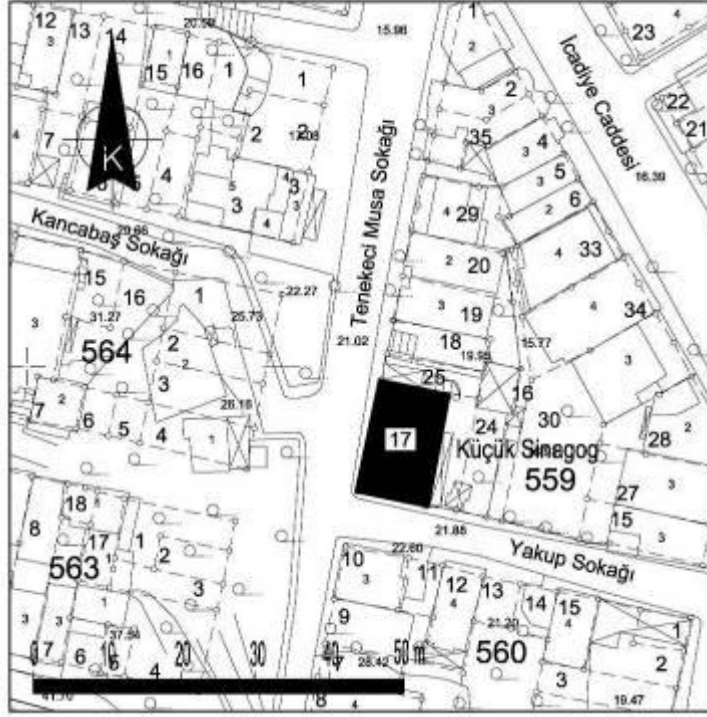
Ebcim, N., 2005. Kuzguncük (Üç Dinin ve Ünlülerin Bulduğu Semt), *İstanbul Yayımları*, No:50, İstanbul, sf.36-38

4.1.5.2 Küçük sinagog (virane sinagogu)

Konumu: Kuzguncuk Mahallesi

Pafta:112, Ada:559, Parsel: 17

Kuzguncuk Yakup Soka , ve Tenekeci Musa Soka ,n,n kö esinde yer almaktadır. Yap,n,n giri i Yakup Soka ,ndandır (ekil 4.208).

ekil 4.208 : Halihazır Haritada Yapı Konumu.

Tarihçesi (Yapı adı): Virane Sinagogu ya da Kal de Arivaö (Küçük Sinagog) olarak ta bilinmektedir. 1840larda in a edildi i san,lmakta ancak kesin yapı tarihi tam olarak bilinmemektedir.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Dikdörtgen planlı, iki katlı, olan yapı, yüksek duvarlarla çevrili bir bahçe içindedir.

Yapı Tekni i ve Malzeme: Moloz ta tan yapılmı , ah ap çatılı ve üzeri kiremit örtülüdür.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yapı, bakımlı olmakla birlikte özgün niteliklerini yitirmi tir. Kuzguncukta yerle ik Yahudi nüfusunun azalmasıyla az kullanılan bir mekân haline dönüş mü tür.

ekil 4.209 : Giri Kap,s, (2006).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Ak,n, N., 1994. õKuzguncukõ, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, S. 145-146.

Ebcim, N., 2005. Kuzguncuk (Üç Dinin ve Ünlülerin Bulduğu Semt), İleri Yayınlar, No:50, İstanbul, sf. 40,41

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt , İstanbul.

Konyal,, , H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt II, İstanbul, sf. 418.

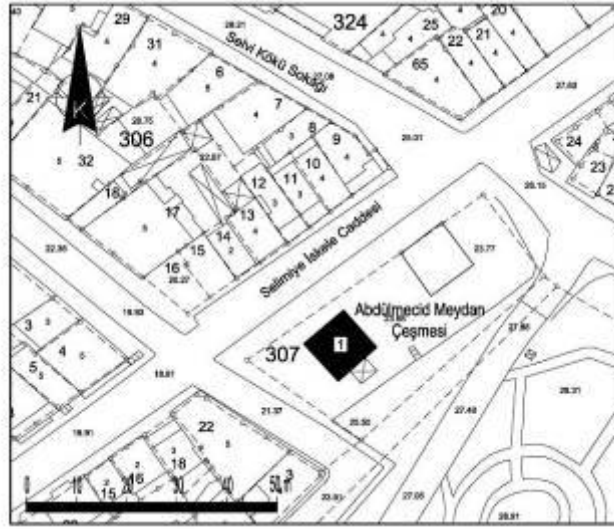
4.2 Çe meler ve Sebiller

4.2.1 Abdülmecid meydan (taz,c,lar- beylik) çe mesi

Konumu: Selimiye Mahallesi

Pafta:4, Ada:493, Parsel: 2

Selimiye K, las, yak,n,nda, Harem skelesi Caddesi üzerinde yer almaktadır (ekil 4.210).

ekil 4.210 : Halihazır Haritada Çe menin Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad,): Selimiye K, las,ndaki süvari askerlerinin beylik atlar,ndan sulanması için yapıldı, ndan öBeylikö çe mesi olarak da bilinmektedir. Meydan çe mesi olarak tasarlanmış, askerlere, süvari atlar,na ve halka hizmet vermiştir. Üzerinde yer alan kitabeye göre H.1257/M.1841 tarihinde Sultan Abdülmecit tarafından yapıldı, anlaşılmaktadır. Kitabe 16 m,şural olup ortasında olması gereken Abdülmecit tu ras, kazınmış, tır. Kitabesi u ekildedir:

Çe me-i maü'l-hayat saltanat-, ah-,Cihan
Hazret-i Abdü!mecid Han âb-, ruy-i kâinat
Saye-i adlinde ol yenbuø, feyz-i evketin
Müstefiz olmakda her dem müøminîn ve müøminat
Asker-i âhânesiyle hem bu semtin halk,n,n
tdi ihyas,n murad ol ah gerr ü bi-s,fat
Yapd,rub bu çe meyi k, la civar,nda o eh
Eyledi bu cây, elhak ravza-i Cennet simât

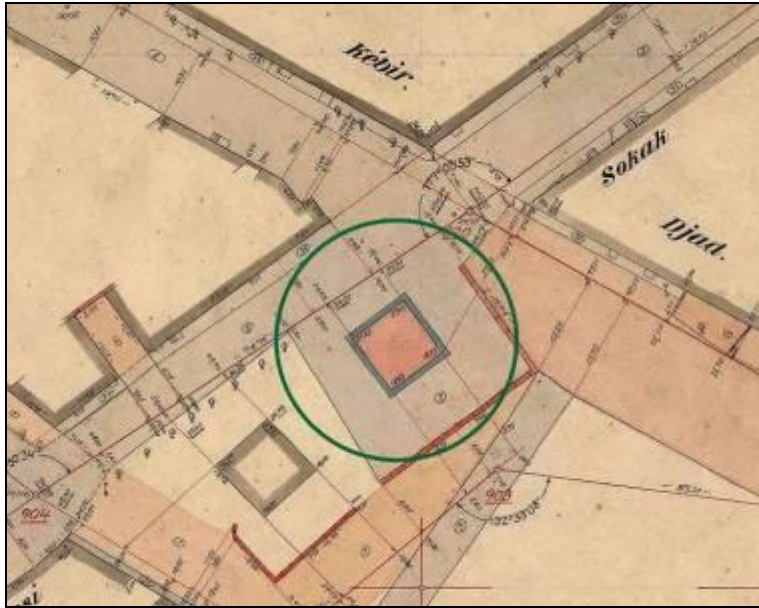
Cûybâr-, lutfun, ol rûtbe icrâ k,ld, kim
Oldu bu ayn-, inâyet bâis-i re k-i F,rat
Asker-i âhânesi ile ahâlî hakk,na
üphesiz bu çe medir bir gûne feyz-i iltifât
Hakk ide cari yedi iklimde hükmün ol ehin
Bu duâdan Zemzemœe sald,kca dehre e cihât
Buldu suyun cevher-i târih-i Ziver hâmeden
tdi cârî Padi ah bu suda nev aynüð-hayat
1257(1841) (Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri (Plan- Cephe düzenlemesi): Dörtüzlü çe menin her cephesinde musluklar ve hayvan sulama havuzlar, yer almaktadır. Çe menin ortasında bulunan kare planlı, su haznesinin üzeri tonoz örtülüdür.

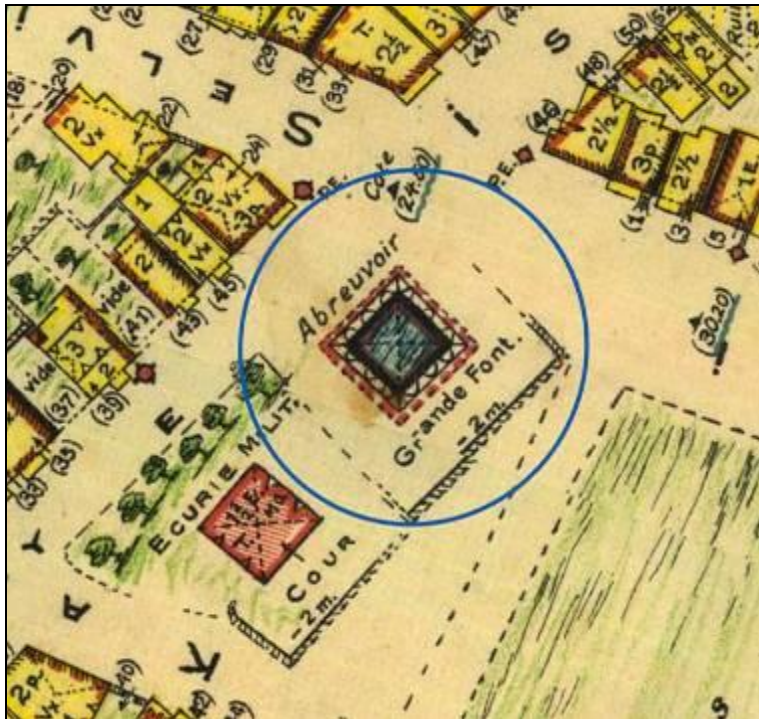
Yapım Tekniği ve Malzeme: Çe me; içi muhtemelen pişmiş tuğla su haznesi ve dış kesme taşınla edilmiştir. Yapı, çepeçevre dolanan mermer yalıklar bulunmaktadır.

Yapılan Müdahaleler: . H. Konyal, çe menin 1962 yılında harap durumdayken devrin kula komutanı tarafından tamir ettirildiğini bildirir. Geçirdiği tamiratlarla özgün karakterinde değişimler olmuştur. Çe menin üst örtüsündeki kiremitler kaldırılarak, tonoz sıvanmış, tır. Ayrıca beton bir saçak eklenmiştir. Onarımlar sırasında yan cephelerde düzgün kesme taş yüzeylerin üzerine sıva ile tuğla hatlı takilidi yapılmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde Selimiye Kalesi, çevreleyen askeri bölgenin içinde kalan çe me Harem skelesi Caddesi yönünde yüksek duvarlar ile çevrenmiştir. Çe menin cephelerinde yoğun kirlilik gözlenmektedir. Cadde cephesindeki demir gergi elemanlarda korozyon olmuştur. Beton saçak rutubet nedeniyle yer yer bozulmuştur. Çe menin restitüsyonu yapılmalı; özellikle çatı, örtüsüne yapılan yanlış müdahalelerin kaldırılması ve tonozun özgün malzeme ile kaplanması gerekmektedir. Yan cephelere yapılan tuğla hatlı takilidi onarımlar sökülerek, kesme taş yüzey ortaya çıkartılmalı, ayrıca çe menin hazne temizliği yapılarak ve su tesisatı yenilenerek kullanılmalıdır.

ekil 4.211 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:D-6).

ekil 4.212 : Pervititch Haritas, (Pafta No:51).

ekil 4.213 : Harem skelesi Caddesinden Çemenin Görünü ü (2008).

ekil 4.214 : Kitabeden Detay (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Ertu rul, Ö., 1995. *Abdülmeçid Meydan Çemeniö Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, sf. 52.

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1035-1037.

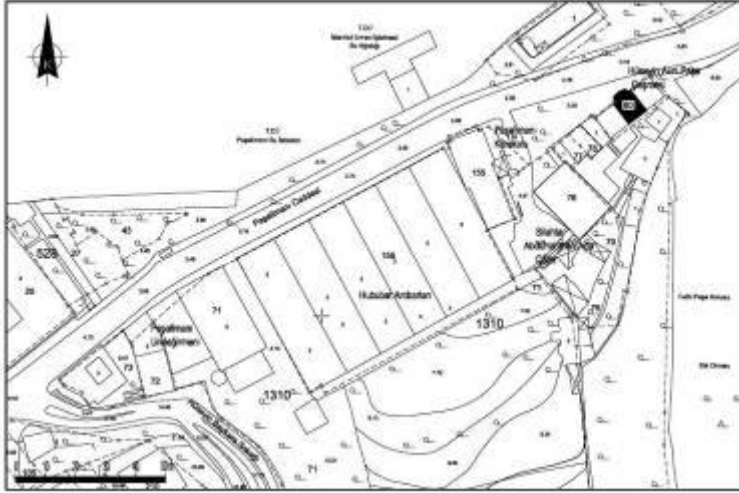
Konyal,, H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, sf. 22-23.

4.2.2 Hüseyin avni pa a çe mesi

Konumu: Hac, Hesna Hatun Mahallesi

Ada: 1310 Parsel: 80

Pa aliman,nda, Kuguncuk yönüne giderken sa tarafta yer al,r. Çemenin yak,n,nda Pa aliman, Abdurrahman Pa a Cami ve Pa aliman, Karakolu yer almaktad,r (ekil 4.125).

ekil 4.215 : Halihazır Haritada Çe menin Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad.): Çe meyi Sadrazam Hüseyin Avni Pa a yaptırm, t,r. Çe me üzerindeki kitabeden çe menin yerinde daha önce ba ka bir çe menin var oldu u ve Sadrazam Hüseyin Avni Pa a n,n bu harap çe meyi onard, , belirtilmektedir. Çe menin be sat,r halinde hazırlanm, olan kitâbesinin metni u ekildedir:

Çok zemân kalm, d, i bu çe me-i pür-âb ü tâb
Te ne-leb-i mând-i at an-, kazâ-y, Kerbelâ
Câmiø-i seyf ü kalem müstecmiø-i adl ü kerem
Sadr-, aøzam-, nâmda -, s,bt-, Fahrüð-enbiyâ
Menbaø, maüð-hayat-, himmetin cû itdirüp
Eyledi mecrâs,n, lebriz âb-, cân-fezâ
,ntizâm-fermâ-y, miømâr lutfile dahi
Âb ü tâb-, sâb,k, itdi dü-bâlâ içilâ
Te negân içdikce su müminler ald,kca vuzû
Eylesünler izdiyâd-, ömr ü iclâlin duøâ

Nâvdân-, hâmeden mânen-i âb-, ho -güvâr

Akt, Muhtar iki târîh-i selâset intimâ

Avni Pa a eyledi ihyâ u ađâ çe meyi

1291, (Konyal.,1976)

Gel Hüseyin a kile iç bu çe meden âb-, safâ

1291 (1874)

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Hüseyin Avni Pa a Çe mesi; ortada simetri eksenine yerle tirilmi ana çe me kütlesi ile bu simetri eksenin sa ve sol taraf,nda s,ralanm, be er mermer yalaktan olu an geni cepheli bir duvar çe mesi olarak tasarlanm, t,r. stinat duvar,na hemyüz olarak yap,lm, olan çe menin ortas, barok formlarla zenginle tirilmi , yan taraflar ise sütunçeli, silmeli neoklasik tarzda tasarlanm, t,r. XVIII. yüzy,l sonu barok tasar,m öğeleri, XIX. yüzy,l neoklasik formlarla bir arada dengeli bir ekilde kullan,lm, t,r. Üst kotta demir korkuluklar yerle tirilip, ortada yüksek tutulan ana çe me kütlesine geçi ler öSö k,vr,mlar,yla sa lanm, t,r. Ortadaki ana çe me d, bükey formda ve öne do ru ç,kar,lm, t,r. Ortadaki çe me insanlar içindir, yandakiler ise hayvanlara su içirmek için yalak eklindedir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Oldukça geni bir cephesi olan çe menin tamam, mermerden yap,lm, t,r. Ortadaki ana çe menin geni saça , da yine mermerdir. Çe menin korni hizas,n,n üstünde mermer babalar,n aras,na demir parmakl,klar yerle tirilmi tir.

Yap,lan Müdahaleler: Günümüzde bak,ml, halde olan çe menin cephesinde mermer temizli i yap,lm, t,r. Mermer kitabe temizlenerek, alt,n vara , yenilenmi tir. Pa aliman, Caddesi nin hemen gerisinde konumlanm, olan çe menin etraf, aç,lm, ve düzenlenmi , kot ayar, yap,larak kald,r,m la çe me ayr,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yo un trafik ak, ,n,n bulundu u Pa aliman, Caddesi üzerinde yer almas, nedeniyle çe me hava kirlili ine maruz kalmaktad,r. Ayr,ca yol kotunun yükselmesi nedeniyle bir parça yol kotunun alt,nda kalm, t,r. Derz aralar,nda yer yer otsu bitkilenmenin olu tu u gözlenen çe menin düzenli bak,m la korunmas, ve i levini sürdürmesi sa lanabilir.

ekil 4.216 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:C-10).

ekil 4.217 : Barok Formlu Ana Çe me Bölümünün Görünü ü (2007).

ekil 4.218 : Çe me Kitabesinden Detay (2007).

ekil 4.219 : Çe menin Genel Görünü ü (2007).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Anon., 2006, *stanbul Tarihi Çe meler Külliyyat,*, Editör: Necdet Ertu , SK yay,nlar,, Cilt 2, sf. 73.

Egemen, A., 1993, *stanbul'un Çe me ve Sebilleri*, Ar,tan Yay,nevi, stambul, Sf. 388-390.

Haskan, M. N., 2001, *Yüzy,llar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, stambul, sf. 1083-1085.

Konyal,, , H., 1976, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 2, stambul, sf. 78.

Ödekan, A., 1995, *öHüseyyin Avni Pa a Çe mesiö, Dünden Bugüne stambul Ansiklopedisi*, Cilt 4, sf. 106-107.

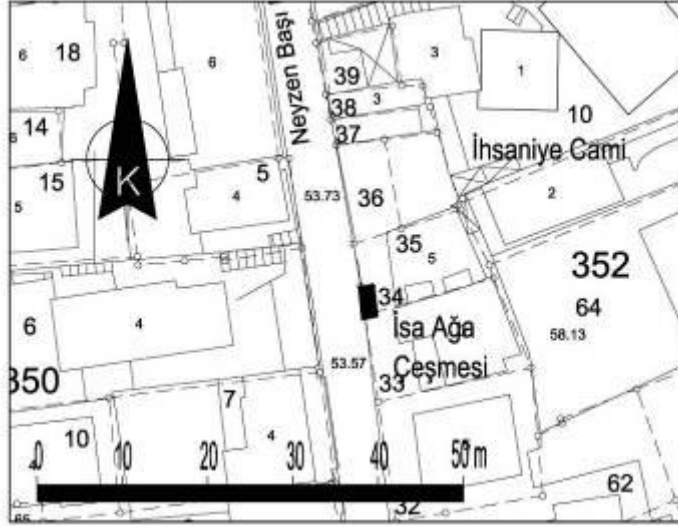
Tan, ,k, A. H., 1945, *stanbul Çe meleri*, Cilt II, Sf. 456-458.

4.2.3 İhsaniye çeşmesi

Konumu: İhsaniye Mahallesi

Pafta: 12 Ada: 352 Parsel: 34

İhsaniye Camiinin alt kotundaki Neyzenbaşı, Halilcan Sokakı'ndadır (Ekiş 4.220).

Ekiş 4.220 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): İhsaniye Çeşmesi olarak anılmaktadır. Çeşmenin suyu yukarıdaki İhsaniye camii bahçesindeki depodan gelmektedir. Yapının kim olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Aynanın üzerinde "Ve celnâ min el-mâi külle eyün hayyü ayeti ve H.1240/ M.1824 tarihi yazılmıştır.

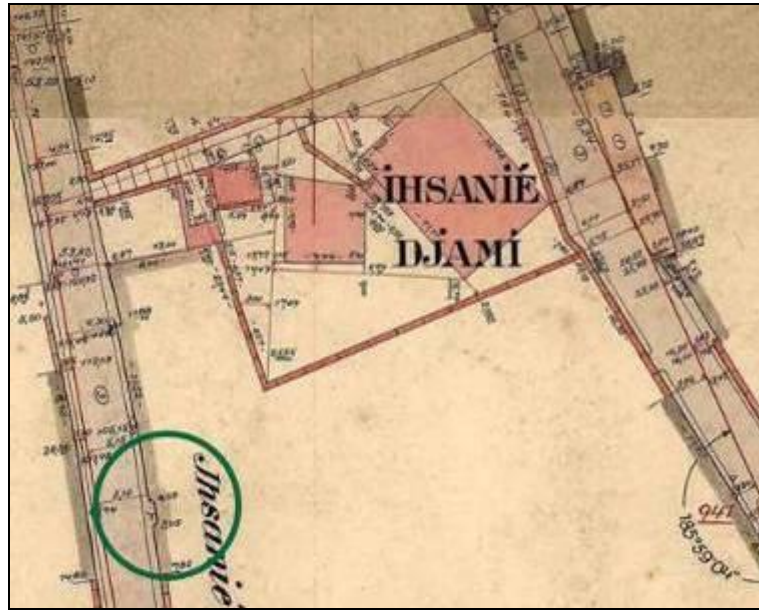
Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): İhsaniye Çeşmesi dikdörtgen planlı, haznesi bulunan tek yüzlü çeşme dir. Ön yüzde çeşme aynası, ve teknesi dairesel kemerli bir eyvan içine yerleştirilerek geriye çekilmiştir. Mermer aynanın ortasında, üzerinde bir istiridye kabuğu şeklindeki bulunan, oval bir motif vardır. Bu şeklin üzerinde bir ayet ve tarih yazılmıştır. Cephedeki tuğla örgülü kemerin üzüngü hizası, cephenin iki yanına yerleştirilen mermer sütun başlıklarının üst hizasına denk getirilmiştir; bu sayede kemer sütunlara taşıyor mu izlenimi yaratılmıştır. Tuğla kemerin üstünde ve altında sıvalı, içbükey yüzeyler oluşturulmuştur. Sıvalı yüzeylere kalem işi tezeyinat yapılmıştır. Cephe bitişi önde yuvarlak kemeri takip eden, arka yüzde üçgen form alan saçak silmesi ile sonlandırılmıştır.

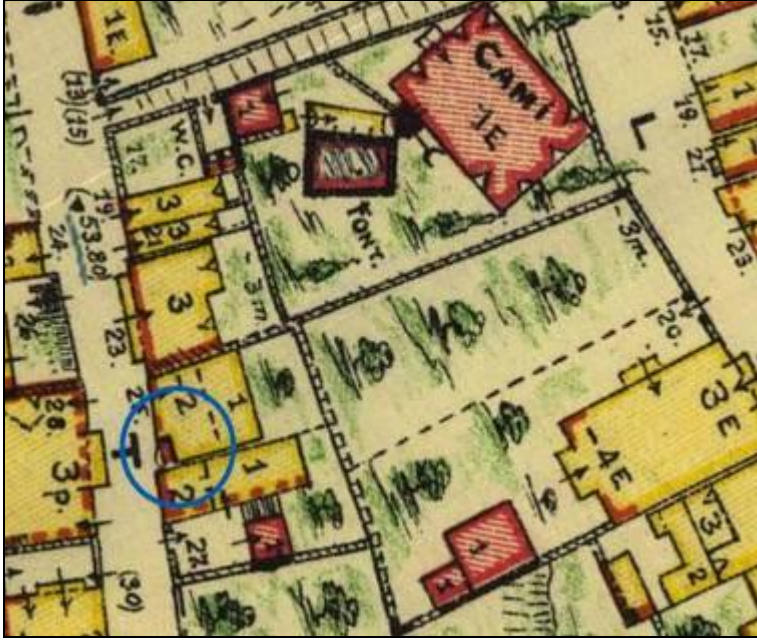
Yapım Tekniği ve Malzeme: Çe menin hazne duvarlar, bir sıra ta , iki sıra tu la olarak inşa edilmiştir. Sütunlar, çe me aynası, ve teknesi mermerdendir. Çe me form ve üslup olarak yapıldı , devrin özelliklerini yansıtır.

Yapılan Müdahaleler: Eski foto raflarında arkasında sa ve sol yanda iki ah ap evin var olduğunu görülmektedir. Günümüzde ah ap evler yok olmuş yerine daha geride betonarme apartmanlar yapılmış , çe me ortada kalmıştır. Çe me yakın dönemde bir onarım geçirmiştir. Onarımlar sırasında genel cephe temizliği yapılmış , derzler yenilenmiştir. Çe menin parçalanmış ve formunu yitiren mermer haznesi ve kopan mermer sütun başlıkları, yenilenmiştir. Bozulan sıvalı yüzeyler yeniden sıvanarak üzerlerine kalem işi tezyinat yapılmıştır. Ayna taşı , üzerindeki kitabenin temizliği yapılarak, altın varak uygulanmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Genel olarak bakılmış olan çe menin suyu akmamaktadır, sıvalı - boyalı yüzeylerde yer yer kabarmalar ve dökülmeler gözlenmektedir. Çe menin düzenli bakım onarımları kullanılması sağlanmalıdır.

ekil 4.221 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No:D-7).

ekil 4.222 : Pervititch Haritası, (Pafta No:52).

ekil 4.223 : Neyzenba , Halilcan Sokak'tan Çeşmenin Görünümü (2006).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Akçıl, N., Ç., 2009. Üsküdar'da Hsaniye Çeşmesi, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt I içinde, s. 291-296, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Egemen, A., 1993, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, Arsan Yayınları, İstanbul, Sf. 425.

Haskan, M. N., 2001, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, sf. 1087.

Anon, 1995. Hsaniye Çeşmesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 8, sf. 215.

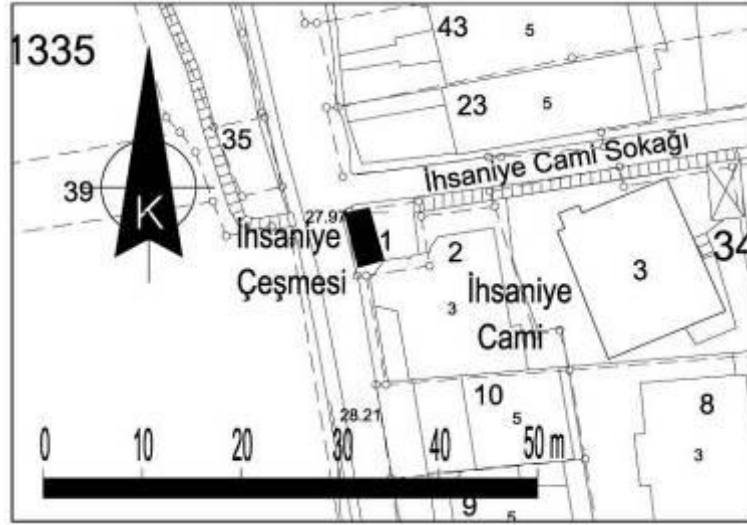
4.2.4 sa a a çe mesi (ihسانیye çe mesi)

Konumu: hsaniye Mahallesi

Pafta: 11 Ada: 346 Parsel: 1

hsaniye skelesi Soka ,

hsaniye Cami Soka , ile hsaniye skele Soka ,n birle ti i yerde ve birinci soka ,n Sa kö esindedir. (ekil 4.224)

ekil 4.224 : Halihazır haritada çe menin konumu.

Tarihçesi (Yapın ad,): Çe me yekpare mermerdendir. Ortasında kitabesi bulunan ayna taşın iki yanına sütun kabartmalar yapılmıştır. Bu taşın üzerinde bir korniş ve en üstte de bir madalyon içinde 1238 (1822) tarihi yazılmıştır. Madalyonun üzerinde bulunan üçgen alınlık kenarlar, yaprak motifleri ile bezenmiştir. Hazinesi harap durumdadır. Çe menin sekiz satır halinde hazırlanmış olan onaltı mısralık kitabesi şu ekildedir:

Hazret-i Sulatn Mahmud-i Adl, dadin kemteri

Yani sa A a ki ol zat-, pak-i eshiya

Haliya Darüs- saade A as, alicenab

Hazin-i Rabb-, kerim Ma'den-i Cud-u ata...

Çe menin, sekiz satır halinde hazırlanmış olan onaltı mısralık kitâbesi şudur:

Hazret-i Sultan Mahmud-i Adli dâdin kemteri

Yâni sa A a ki ol zât-, pâk-i esh,yâ

Hâliyâ Darüüç-saâde A as, âlicenâb

Hazin-i Rabb-, kerîm maâden-i cûd-u atâ

Nefø-i çün bu çe meyi yapı, umûma bî-garez
Hâl ü ân, merhametdir cümle nâsa daımâ
Kemâl-i sarf-, himmet eyleyüb teknil-i hayr itdi
Ola âyân-, dergeh-i kabûl Hazret-i Mevlâ
Gazanfer A a içün idüb bu çe meyi in a
Vire lûtf-, âmiminden ana ecr-i lâ-yuhsâ
Bi-hamdillah vücûd, masdar-, âsâr-, hayr oldu
Kime tevfik olur böyle eser bu çe me-i zîba
lâhî devlet ü ikbal ü ömrün ber-devâm eyle
Yaz,lsun defter-i hayr, müdâm oldukça bu dünyâ
Dall zamle hâtif-i gayb söyledi târîhini
Çe me-i aynüð-hayâtdan iç suyu eyle duø
1238 Ra. 10 (Haskan, 2001).

ekil 4.225 : Pervititch Haritas, (Pafta No:52).

ekil 4.226 : hsaniye sa A a Çe mesi (2008).

Yapıyla ilgili yayımlar :

Egemen, A., 1993, İstanbul'un Çe me ve Sebilleri, Ar, tan Yay, nevi, İstanbul.

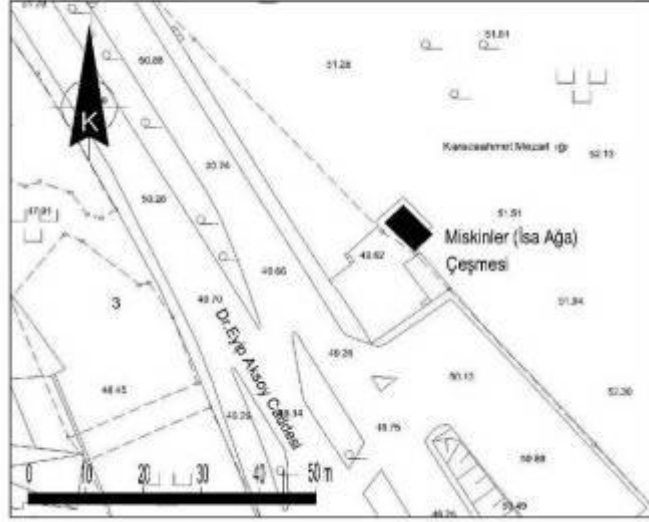
Haskan, M. N., 2001, Yüzy, llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul.

4.2.5 sa a a (miskinler) çe mesi

Konumu: Arakiyeci Hac, Mehmet Mahallesi

Ada: 458 Parsel: 32?

Karacaahmet Türbesi önünden Kadıköy brahim A a yönüne do ru giden yolun sol taraf,nda Karacaahmet mezarl ,na biti ik, günümüzde ad,yla Dr. Eyüp Aksoy caddesi üzerindedir (ekil 4.227).

ekil 4.227 : Halihazır Haritada Çeşmenin Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Karacaahmet Mezarlığına bitişli, yoldan içeri çekilmiş konumdadır. Çeşme özgün haliyle 1514 tarihinde Yavuz Sultan Selim zamanında inşa edilen Miskinler Tekkesinin (Cüzzamhane) yakınında bulunduğundan bu adla anılır (Karakaya, 1995). Miskinler Tekkesi mescid, hasta hücreleri, sebil, kuyu ve musluklardan oluşan bir yapı topluluğudur (ekil 4.228). Çeşme tekkenin bir parçası olarak H.1226/M.1811 tarihinde yapılmıştır. Çeşmeyi Hazine Darüssaade Aşası ve sonradan eyhülislam olan Hafız Saad yaptırmıştır. Miskinler Tekkesi 1927 yılına kadar hizmet vermiş, 1938 yılında yanarak harap olmuştur. Tekke yapılarından günümüze ancak çeşme ulaşmıştır. Hacca ve sefere giden yolcuların yol güzergâhı üzerinde yer alan çeşmenin yakınındaki kuyu ve musluklar da yol açma çalınmalarıyla, sarsılmalarıyla yok olmuştur.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Çeşme dikdörtgen planlı, büyük bir su haznesinin ön yüzüne yerleştirilmiştir. XIX. yüzyıldan ilham alan, yeni kullanılmaya başlanan, yıllarda yapılmış olan çeşme üslubunun süslemesiz, yalnız bir

örne idir. Dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan mermer aynata , ortada dilimli bir kemer ve iki yanda mermer pilast,rla bezenmi tir. Üç kademeli düz bir saçakla sonlanan çe me aynas,n,n üst bölümüne kitabe yerle tirilmi tir. (ekil 4.229) II. Mahmud'un tu ras,n,n bulundu u al,nl,k ve çam kozala , günümüze ula mam, t,r (Karakaya, 1995). Kitabesi Enderunî Vâs,f Osman Bey taraf,nda haz,rlanm, , me hur hattat Mustafa Rak,m Efendi hatt,yyla yaz,lm, t,r. Metni u ekildedir:

Menbaø, cûy-i inayet maksem-i âb-, kerem
Hazret-i Sultan Mahmûd Han-, skender-vakar
Âbrû-y, ân-, devlet-der bahr-i saltanat
Kulzüm-, zehhâr-, himmet dâver-i gevher-nisâr
Kilk-i lutf, bendegâne lüde-i ayn-, atâ
Cûd-, tabø ki ver-i ihsâne bahr-i bî-kenâr
Âlemi sîrâb-, feyz-i cûy-bâr-, hayr idüb
Gül en-i mülke su verdi ol eh-i âlî-tebâr
Sû-be-sû maømûr idüb dünyây, ol âh-, cihân
Yapd, âlemde nice âsâr-, hayr-, bî- ümâr
Dâømâ böyle cihânda vazø, âsâr eyleyüb
Old, , çün mâøil-i hayrât o âh-, kâm-kâr
Meslek-i âhânesine eyleyüb âlem-sülûk
Hayra meyl itdi cihân,n me reb-i bî-ihdiyâr
Bak vekîl-i kenz-i âhî Haf,z sa nâm A a
K,ld, bu hayrât-, diltcûy, binâya ibtidâr
Celb idüb vakf-, Selimiyeøden âb-, dil-ke in
Eyledi bu çe meyi ibn-i sebîle yâd-gâr
Hiç söz olmaz tarh,na bu çe mesâr-, himmetin
Nak i zîba resmi dil-cû âb-, sâf, ho -güvâr
fierbet-i kand ile hem-taøm old, ,n gû eyleyüb
Te nedir hâlâ bu îrîn cûya âh-, Kandehâr
Varsa bu daøvâm, inkâr eyliyen gelsün beri
te humas erbeti i te bu îrîn cûy-bâr
Bir midir bu mâ-i îrîn ile hiç âb-, hayât
Bunda hem safvet nümâyân hem letâfet â ikâr
Hakk bu kim bu hayr ü âsâr ile âh-, âleme
Eyledi celb-i duøat andan leyl ü nehâr
Tûl-, ömr ile muømmer idüb ol âhen ehi

Mazhar-, tevfi̇k ide zât,n cenâb-, Girdgâr
Sâye-i âhîde Hakk ol sâhibuð-hayrât, da
Eyliye dil-hâh, üzre feyz-yâb ü behre-dâr
Oku Vâs,f su gibi târîh-i cevher-mâyesin
Gel su iç k,l Hakkøa hamd i te muøallâ çe mesâr
1226 (1811)

Ketebe el-abduð-dâî Mustafa Rak,m gafere zünubehu (Haskan, 2001).

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Çe menin haznesi kesme ta tand,r, k,rma çat,l, üst örtüsü ise ta kaplanm, t,r. Ön yüzdeki çe me aynata ,, teknesi ve kitabesi mermerdendir.

Yap,lan Müdahaleler: Çe me ve çevresi topra a gömülü iken 1988 y,l,nda Üsküdar Belediyesi taraf,ndan restore edilmi tir (Haskan, 2001).

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Restorasyon çal, mas, ile ortaya ç,kart,lan ve onar,lan çe menin hazne temizli i yap,lmal, ve su tesisat, yenilenecek kullan,lmas, sa lanmal,d,r. Düzenli bak,m ile otsu ó odunsu bitki olu umlar, engellenmelidir.

ekil 4.228 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: C6).

ekil 4.229 : Çe menin Görünü ü (2008).

Yapıyla ilgili yayımlar :

Sar., N., Kurt, Ü. E., 2007. Üsküdar Miskinler Tekkesi, *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, Cilt 2, Sf. 365-390.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, sf. 1073-1075.

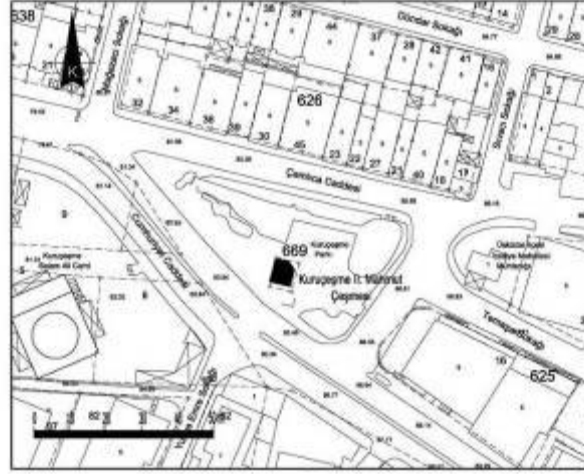
Karakaya, E., 1995. Miskinler Çe mesesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, sf. 476.

4.2.6 Mahmut II e mesi (kurue me)

Konumu: cadiye Mahallesi

Ada: 669 Parsel: 1

Günümüzde Cumhuriyet Caddesi olarak bilinen Bülbülderesi Ba larba , yolunda üzerinde yer almaktadır. e me Kurue me Park,ın kenarında konumlanmıştır (ekil 4.230)

ekil 4.230 : Halihazır Haritada e menin Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad): Suyu akmadı , için kurue me adıyla da bilinir. Sultan II. Mahmut tarafından H.1248/M.1832 tarihinde yaptırılmıştır (Haskan, 2001). On dört m, sarı, mermer bir kitâbesi vardır. Be satır halindeki kitâbenin metni şu ekildedir:

Muallâ âb-, rûy-, saltanat ahen eh-i âlem
Cihan müstakim-, bahr-i sehâ vü lûtf, d, r hâlâ
Demâdem cûy-bâr cûdi câri oldu devrâne
hata itdi deryâ-y, atâs, âlemi hakka
O ah-, mâlik-i bahrin himmet menbağ, d, r kim
Nice âsâr ve hayratiyle ma'mur oldu bu dünya
Nev âsâr, n biri de i te bu âb-, zülâl ancak
Yerinde sû-be-sû hayr, o ah, n olmada icrâ
Bu etraf, n kemal-i ihtiyac, var idi suya
Hayat taze geldi bu mahallin halk, na mahzâ
K, la ömrün heman Hakk ecrini payanden efsun
Muvaffak her zaman âsâra ol ah, ide Mevlâ
Lebîbâ akd, âb-, sâf, tarihin ider i râb

Mücedded Han Mahmud eyledi bu çe meyi ihyâ

1248 (1832)

Ketebe-ı-dai Yesari/zade mustafa izzet gafere-lehuma (Egemen, 1993)

Mimari Özellikleri (Plan ı Cephe düzenlemesi): Çe me dikdörtgen planlı, bir su haznesinin tek yüzüne konmuş mermer ayna taşı, ve teknesinden oluşmaktadır. Düz ayna taşı, iki yanlarında ampir üslupta mermer pilastrlar yerleştirilmiştir. Mermer bir kornişle sonlanan ayna taşı, üstünde çemenin yine mermer olan kitabesi bulunmaktadır. Su haznesinin üstü tonoz örtülüdür (ekil 4.232).

Yapım Tekniği ve Malzeme: Çe me haznesi, yığma moloz taştan inşa edilmiştir. Moloz taş dizileri arasında iki sıra tuğla hatları yer almaktadır.

Yapılan Müdahaleler: Encümen arşivi foto raflarında da görüldüğü üzere uzun süre bakımsız halde kalan çe me 1987'de Üsküdar Belediyesi tarafından onarılmıştır (Haskan, 2001).

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Cephe temizliği yapılmış olan çe me günümüze nispeten korunmuş durumda bulunmaktadır. Mermer yüzeylere spreylenmiş boya ile zarar verilmiştir, Duvar yüzeylerinde de otsu bitki oluşumları, ortaya çıkmıştır. Düzenli bakım, onarım yapılması, ve su tesisatının yenilenerek çalıştırılmasına getirilmesi çemenin korunması açısından gereklidir.

ekil 4.231 : Pervititch Haritası, (Pafta No:78).

ekil 4.232 : Çe menin Görünü ü (2008).

ekil 4.233 : Çe menin Mermer Ayna Ta ı, Teknesi ve Kitabesi (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Egemen, A., 1993, İstanbul'un Çe me ve Sebilleri, Ar, tan Yay,nevi, İstanbul, Sf. 527-528.

Haskan, M. N., 2001, Yüzy, llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, sf. 1155.

öMahmud II Çe mesiö ,1995, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 8, sf. 280.

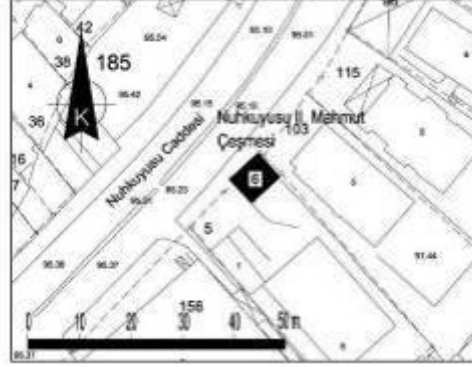
Tan, ,k, A. H., 1945, İstanbul Çe meleri, Cilt II, Sf. 412.

4.2.7 Mahmut II çe mesi (nuhkuyusu)

Konumu: Altunizade Mahallesi

Ada: 11, Parsel: 2

Nuhkuyusu Caddesi üzerinde yer almaktadır (ekil 4.234).

ekil 4.234 : Halihazır Haritada Çe menin Konumu.

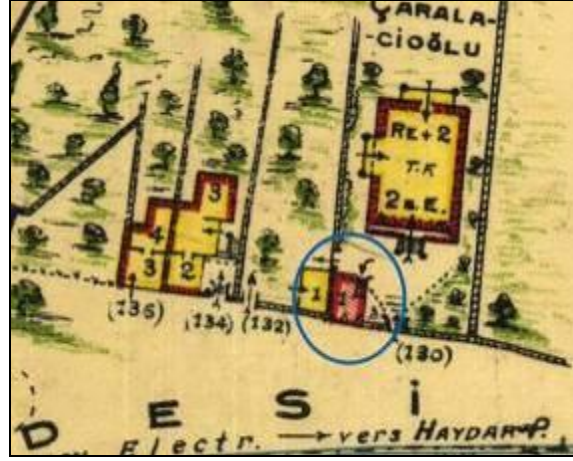
Tarihçesi (Yapı, n, n ad.): Ayna taş, n, n üzerinde bir s, r halinde Ed-dâî Yesarîzâde Mustafa zzet Hüdâyîö ekinde bir imza yaz, s, vard, r. mza üzerindeki çe meye ait kitabenin çe me duvar, na dayal, olarak kald, , 1955 y, l, nda yok oldu u Haskan (2001) taraf, ndan bildirilmektedir.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Özgün yapı, n, n üzeri tonozla örtülü ve yola bakan cephede hazneye göre oldukça küçük mermerden bir ayna taş, bulunmaktadı, r. Mermer ayna taş, n, n iki yan, na ince sütun kabartmalar, ve motifler yapı, lm, t, r.

Yapı, m Tekni i ve Malzeme: Dikdörtgen ekinde büyük su haznesinin duvarlar, iki s, ra tu la bir s, ra ta ekinde in a edilmi tir. Hazne üst örtüsü tonozdur.

Yapı, lan Müdahaleler: Çe me son devirde geçirdi i restorasyonun ard, ndan özgün niteliklerini kaybetmi tir. Cephelerini olu turan özgün ta -tu la duvar, n üzerine kesme ta ve tu la kaplama ekinde yenilenmi tir. Üzeri ise k, rma çat, haline getirilerek alaturka kiremitle kaplanm, t, r. Çe me duvar, bitimi saçak alt, na bir hat, l döndürülmü tür. Çe menin su haznesinin giri i ayna taş, n, n oldu u cephededir, son tamirde demir kapak tak, lm, t, r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Gerçekle tirilen restorasyonda çe menin restitüsyonunun iyi yapı, lmam, olmas,, ve özgün malzemelerin korunmamas, sonucu uygulamada özgün detaylar yok olmu tur.

ekil 4.235 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 74).

ekil 4.236 : Çe menin Görünü ü (2008).

ekil 4.237 : Çe menin Mermer Aynas,ndan Detay (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

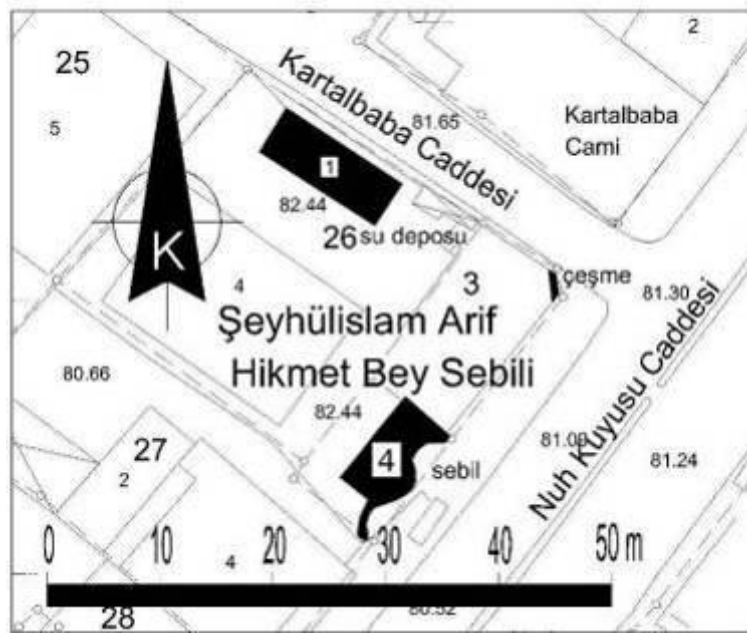
Hskan, M. N., 2001, Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, sf. 1156.

4.2.8 eyhülislam arif hikmet bey sebili (çe me, sebil, hazire)

Konumu: Arakiyeci Hac, Cafer Mahallesi

Ada: 483 Parsel: 3

Nuhkuyusu Caddesi üzerinde, eyhülislam Arif Hikmet Bey'ın de mezar,n,n bulundu u hazirenin bir kö esinde çe me, di er kö esinde ise sebil yer almaktadır. (ekil 4.238) Çe me ve sebilin suyu hazirenin arka taraf,ndaki su deposundan sa lanmaktadır. Eski haritalarda da hazire, çe me, sebil ve su deposu yapılar, görülmektedir. (ekil 4.239-240)

ekil 4.238 : Halihazır Haritada Çe menin Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad,): Çe me ve sebilin kitabesi yoktur. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, çe menin aynı yerde bulunan mevcut bir çe menin yerine Arif Hikmet Bey tarafından yapıldı, sebilinde yine aynı dönemde ilave edildi i belirtilmi tir (Haskan, 2001). Vakıflar Genel Müdürlü ü ar iv kayıtlarında sebilin 1850'derde bulundu u yazıldı (Bar, ta, 1995).

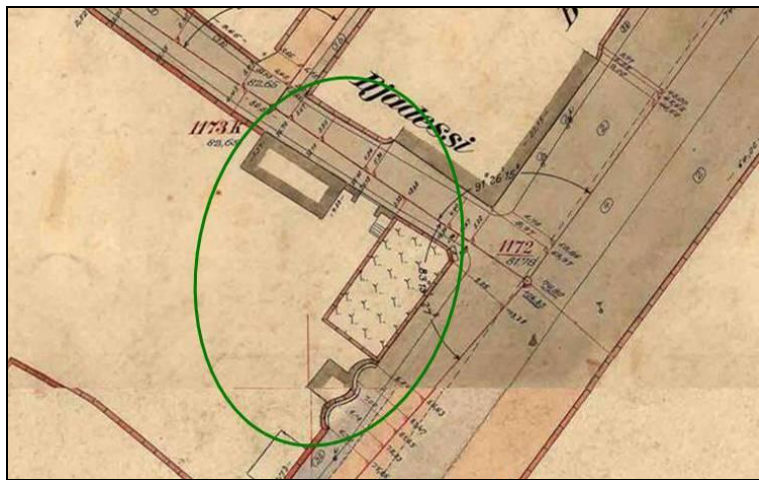
Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Sebil üç üniteden oluşmaktadır. Kavisli bir formla yoldan içeriye doğru çekilen kenar bölümlerinin aksine, suyun ikram edildi i orta kısım dairesel formda dır, çikartılmı tir. (ekil 4.242) Sebil plan olarak geri çekilerek inşa edilmesi ve dairesel formuyla barok çizgiler taşınmaktadır. Mermer kaidenin üstünde cephede, ortada ve üstte silmeler yapılmı, üçlü sebil bölüntüsü aralarda sütunçelerle desteklenmi tir. Sebilin üst örtüsü

kubbedir. Hazirenin kö esine yerle tirilmi olan çe menin, iki yan,nda pilast,rlar bulunan dar uzun dikdörtgen bir cephesi vard,r. Pilast,rlar,n ortas,nda bezeme ö esi olarak II. Mahmud döneminde yayg,nla an perde motifi mermer yüzeye i lenmi tir (Bar, ta, 1995). Cephede olmas, muhtemel kitabesi yok olmu tur (ekil 4.241) .

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Sebil yap,s, kesme ta tan yap,lm, , yola bakan cephesi gri damarlı, beyaz mermerle kaplanm, t,r. Hazire duvar, da kesme ta la in a edilmi üst kotta mermer babalar,n aras,na demir ebeke korkuluklar yap,larak tamamlanm, t,r. Kö ede aç,k duran çe me de sebil gibi mermer malzemeyle in a edilmi tir. Kartalbaba Caddesi ile Nuhkuyusu Caddesi kesi iminde yer alan çe me de yine som mermerdendir.

Yap,lan Müdahaleler: Sebilin kubbeli üst örtüsü son devirde çimento harçla s,vanm, t,r. Lokanta olarak hizmet vermekte olan sebinin su ikram edilen bo luklar,n,n ebeke demirleri yok olmu , bo luklara pencere do ramas, tak,lm, t,r. Özgün ebekeler kavisli yan bölümlerde korunabilmi tir. Çe menin teknesi yol kotunun yükseltilmesiyle üst kotta kalm, t,r, suyu da akmamaktad,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Nuhkuyusu caddesinin kotunun a a , indirilmesi nedeniyle sebil üstte kalm, , önüne betondan teras yap,lm, t,r. Üst kotta kalmas, ve önündeki otobüs dura , nedeniyle sebil yeterince alg,lanmamaktad,r. Sebil ve Çe me bak,ml,d,r, cepheleri yak,n zamanda temizlenmi tir. Çe menin su tesisat,n,n yenilenerek su tesisat,n,n ba lanmas, korunmas, aç,s,ndan önem ta ,maktad,r.

ekil 4.239 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta C 8).

ekil 4.240 : Pervititch Haritas, (Pafta No:55).

ekil 4.241 : Hazire Kö esinde Yer Alan Çe me (2008).

ekil 4.242 : Sebilin Genel Görünü ü (2008).

Yapıyla ilgili yayımlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, Sf. 1172-1173.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt II, İstanbul, Sf. 112.

Bar, ta, H. Ö., 1995. *ö eyhüislam Arif Hikmet Bey Sebili ve Çe mesiö Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, Sf. 176.

Kemikli, B., *öBir Üsküdar Beyefendisi: eyhüislam Arif Hikmetö, Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, yayın no: 16, İstanbul, 2005, Cilt 2, Sf. 598.

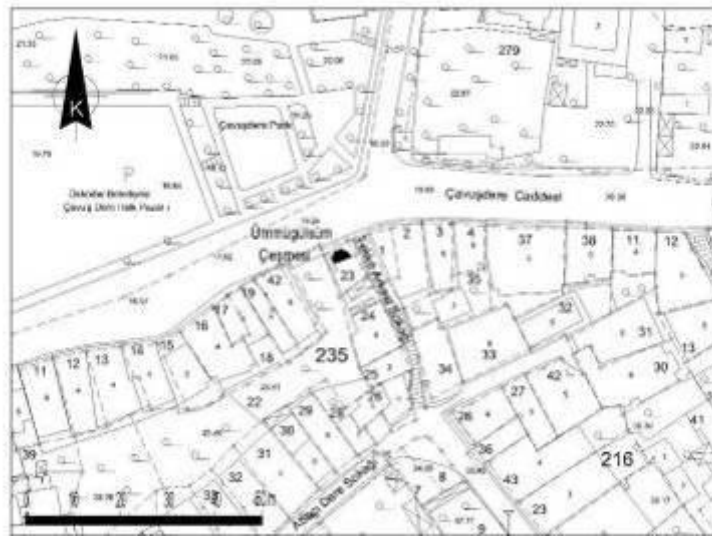
Urfaloğlu, N., 1989. *İstanbul Sebilleri Özellikle, Üsküdar Sebillerinin Sorunları ve Korunmaları*, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

4.2.9 Ümmü gülsüm çe mesi

Konumu: Valide Atik Mahallesi

Ada: 252 Parsel: 225

Çavuşdere Caddesi ile Tekke Arkas, Sokağın köşesinde yer almaktadır. (ekil 4.243) Daha önceden caddenin karşısında iken yol genişletilirken çeşme bulunduğu yerden sökülüp günümüzde bulunduğu yere taşınmıştır. M. N. Haskan (2001) bildirmektedir. (ekil 4.244) A. Egemen'in 1972 tarihli fotoğrafında çeşme eski yerinde görülmektedir. (ekil 4.245)

ekil 4.243 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Çeşmeyi İbrahim Hilmi Paşa'nın Annesi Ümmü Gülsüm Hanım, H. 1233/ M. 1817 tarihinde yaptırmıştır. Üç satar halindeki kitâbesi şu şekildedir:

Sadr-ı esbak İbrahim Paşa'nın validesi ehl-i hayr
Ümmü Gülsüm Hanım'ın maksadıyla, rızasıyla heman
Sıyeh-i ehlin âhîde bünyad eyledi bu çeşmeyi
Hayr ile yâd-ı itsünler su içüb lebi te negân
Deh düğünle dikkatle ben de söyledim tarihini
Kıldın, nâsa Ümmü Gülsüm âb-ü hayvân, revan
1233 (1817-18), (Haskan, 2001)

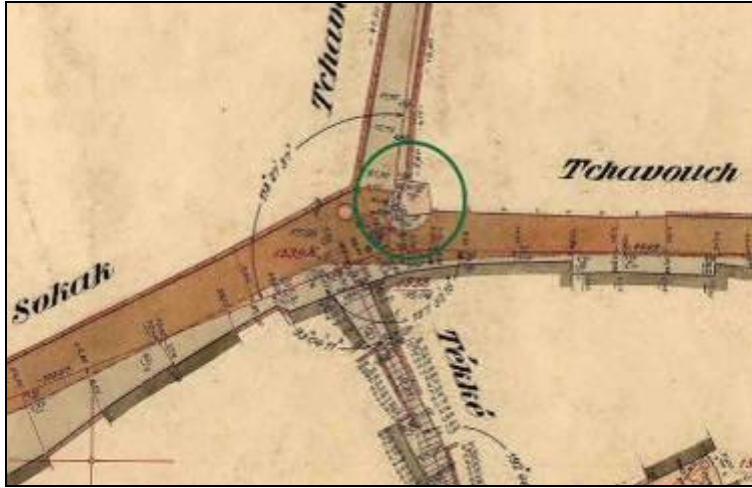
Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Üç cephe bir meydan çeşmesi olarak tasarlanmıştır. Ön cephesinin köşeleri kare, çokgen plan meydana getirilmiştir. Su haznesi taştan yapılmış ön yüzüne söz edilen üç cephe mermer kaplı,

cephe ni leri yerle tirilmi tir. Ortadaki büyük cephede yo un süslemeler vard,r. XIX. yüzy,l çe melerinde s,kça gördü ümüz akant yapraklar, ve deniz kabu u ekindeki kabartma süslemeler ön cephede yer almaktad,r. ki yan cephe ise ortada mermer ayna ta ,n,n bulundu u basit düzenlemede yap,lm, t,r. Cephenin orta k,sm,nda kitabe üstünde yer almas, gereken Sultan II. Mahmut'a ait tu ra yerinden kaz,nm, t,r (Yava , 1995).

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Çe menin haznesi kesme ta tan in a edilmi ön yüzleri mermer kaplanm, t,r.

Yap,lan Müdahaleler: Çe me son olarak Üsküdar Belediyesince 1992 tarihinde onar,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Çe me bak,ml, ve suyu akmaktad,r. Ancak, son dönemde cephesine spre y boya ile zarar verilmi tir.

ekil 4.244 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No: C 8).

ekil 4.245 : Ümmü Gülsüm Çe mesi, 1972 (Egemen, 1993).

ekil 4.246 : Çe menin Günümüzdeki Yeri (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Anon, 2006., *İstanbul Tarihi Çe meler Külliyyatı*, 2006, Editör: Necdet Ertuğrul, SK yayınları, Cilt 1, sf. 87.

Egemen, A., 1993, *İstanbul'un Çe me ve Sebilleri*, Arsan Yayınları, İstanbul, Sf. 805.

Haskan, M. N., 2001, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1185-1186.

Konyalı, H., 1976, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 2 İstanbul, sf. 177.

Yavaş, D., 1995, *Ümmü Gülsüm Çe mesi*, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, sf. 339.

Tan, İ., A. H., 1945, *İstanbul Çe meleri*, Cilt II, Sf. 412.

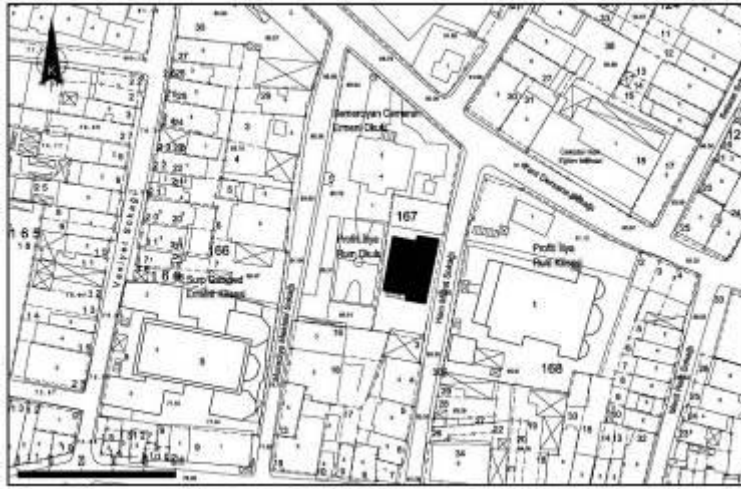
4.3 E itim Yap,lar,

4.3.1 Ba larba , profiti iliya rum okulu

Konumu: Murat Reis Mahallesi

Pafta : 64 Ada: 167 Parsel: 2

Hac, Murat Sokak'tan giri i bulunmakta olan okul di er yönlerden bahçe ile çevrelenmi tir (ekil 4.247) . Biti ik parselde Ermeni cemaatine ait Cemeran okulu yer almaktad,r. Profiti liya Kilisesi vakf,ndand,r.

ekil 4.247 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Rum Cemaati taraf,ndan 1901 y,l,nda yapt,r,lm, t,r.

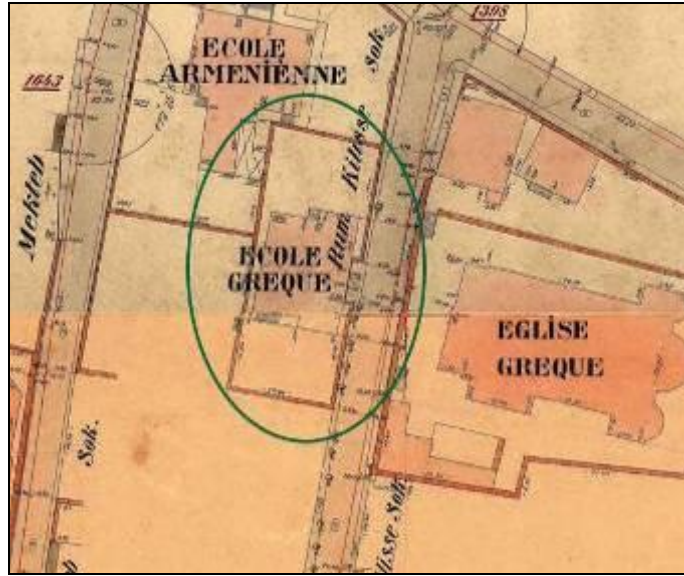
Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Dikdörtgen ekindeki binan,n giri i yol kotundan be basamak yukar,dad,r. Mermer basamaklarla ula ,lan kotta giri kap,s, içeri al,narak zenginle tirilmi tir. Ayr,ca mermer sütunlar ve üçgen al,nl,kla giri daha da belirgin hale getirilmi tir. Cephe düzenlemesi neoklasik üsluba göre yap,lm, t,r. Kat silmeleri, pencere söveleri ve üçgen mermer al,nl,kla zenginle tirilen cephe çat, hizas,nda geni tutulmu bir silme ile tamamlanm, t,r. Arka cephede pencere söveleri yap,lmam, t,r. XIX yüzy,l mimari anlay ,n, yans,tmas, ve yapt,ran cemaatin e itime verdi i önemi göstermesi aç,s,ndan özgün bir yap,tt,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Yap,n,n giri ini belirgin hale getirmek için mermer sütunlar, ta ,d, , bir giri tasarlanm, t,r. Kâgir yap,m tekni iyle in a edilen yap,n,n

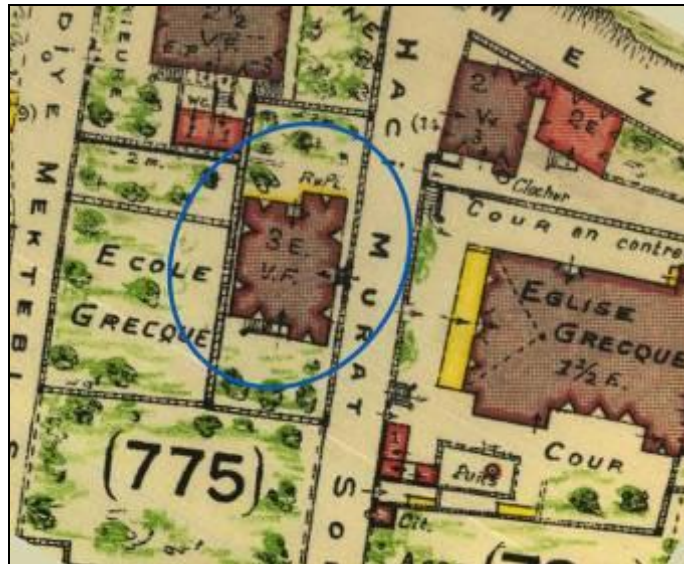
d, , s, val, d, r. Kat silmeleri, Pencere üstlerinde yer alan al, n, l, klar ve pencere söve detaylar, suni ta ad, verilen s, va tekni iyle olu turulmu lard, r.

Yap, lan Müdahaleler: Uzun y, llar Rum cemaati taraf, ndan kullan, lan yap,, bir süre anaokulu olarak hizmet vermi günümüzde ise kültür merkezi olarak kullan, lmaktad, r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap, n, n özgün nitelikleri korunmu tur ve bak, ml, d, r.

ekil 4.248 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No: B 9).

ekil 4.249 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 74).

ekil 4.250 : Okulun Hac, Murat Sokak'tan Görünü ü (2008).

ekil 4.251 : Giri Cephesinden Detay (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Erkan, P., 2001. Tanzimat'tan Günümüze İstanbul/ Kad,köy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar Ve Azınlık Okulları, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

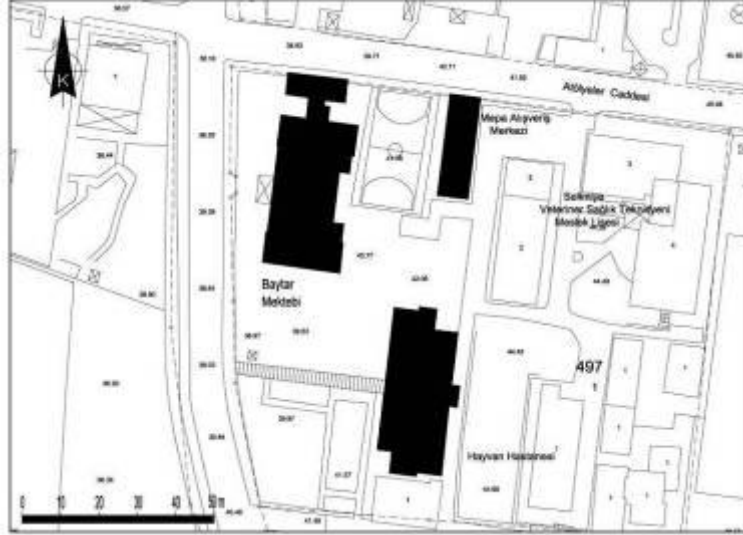
Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 2, İstanbul, sf. 929-930.

4.3.2 Baytar mektebi

Konumu: 240 Ada 3 Parsel

Üsküdar'dan Kadıköy'e doğru giden yol üzerinde yer almaktadır (ekil 4.252).

ekil 4.252 : Yapı, Halihazır Haritada Konumu.

Tarihçesi (Yapı adı): Selimiye Kulası, süvari birliğinin atları, veteriner yeti tirmek amacıyla inşa edilmiştir. Bina, 1311 (1894) tarihinde Sultan II. Abdülhamit tarafından imdiki ekli ile yapılmıştır. Kitâbe çok uzak ve yer yer niteliğini yitirdiğinden okunabilen kısımlar, bunlardır:

Ziynet efzâ-yı makam-, mu'allay, Hilâfet-i slâmiye ve erike piray-,

Saltanat-, seniyye-i Osmaniye es-Sultan ibni's- Sultan el Gazi Abdülhamid

Han-, sâni Hazretleri taraf-, e re erinden i bu ..... (okunamayan 2 kelime) celile-i

Mülûkânelerine ilâveten bin üç yüz on bir sene-i hicriyyesinde bina ve inşa edilmiştir.

18 aban 1311 (24ubat 1894) Kitâbe Hattat imzalıdır. (Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Okul binası, olan bölüm bir bodrum kat üzerine iki kattan olmaktadır. Birinci kata mermer bir merdivenle çıkılır. Binanın önünde iki sıra halinde hazırlanmış, dört m, sıralı bir kitâbesi vardır. Kitâbenin ortasında tuval, Osmanlı Arması, yerleştirilmiştir. Bunun sağ ve solunda iki er m, sıra bulunmaktadır. Yapının pencereleri basık ve yuvarlak kemerli olup

sövesizdir. Cephe profilli kat silmeleri ile yatayda bölünmü tür. Saçak alt, silmesi üzerinde yer alan parapet çat,y, gizlemektedir.

ekil 4.253 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No: C 9).

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Yap, kâgir olarak in a edilmi olup d, cepheleri s,val,d,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde özgün i levine uygun olarak Veteriner Fakültesi ve Hayvan Hastanesi hizmetini vermektedir.

ekil 4.254 : Yap,n,n Giri Kap,s, (2009).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

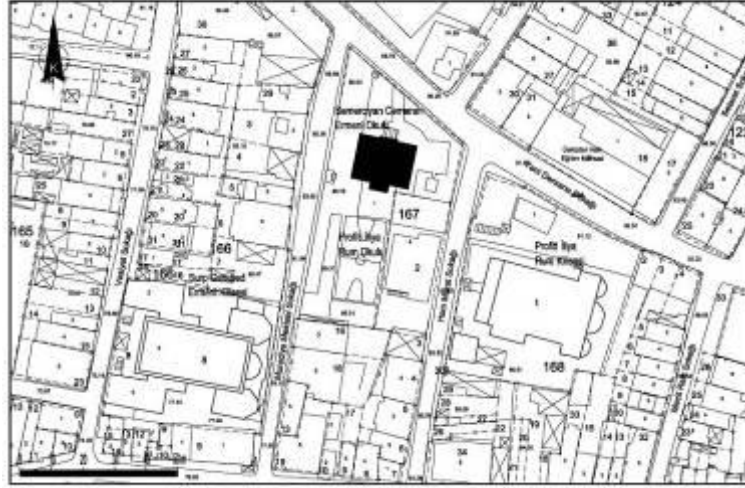
Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 2, stanbul, sf. 903.

4.3.3 Cemeran ermeni ilkokulu

Konumu: Murat Reis Mahallesi

Pafta: 64 Ada: 167 Parsel: 1

Ba larba ,ında Yeni Dersane Soka , üzerinde yer alan okulun arka taraf,nda Profiti liya Rum okulu bulunmaktad,r (ekil 4.255).

ekil 4.255 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Okulun ilk yapım tarihi 1838'dir. Binanın yerinde Kudüs Ermeni Patrikhanesinin misafirhanesinin bulunduğu bu ilk yapının üç katlı, ahşap bir bina olduğu bildirilmektedir (Batur, 1995). Okul Hassa Mimar, Garabet Amira Balyan ve Enişesi Ohannes Amira Serveryan tarafından tasarlanıp yapılmıştır. Açıldıktan üç yıl sonra kapanıp ardından askeri hastane olarak kullanılmış, ardından yine okul ve hastane olarak kullanılmıştır. Son olarak Selamsız Yenimahallede çıkan yangında 1877 yılında yanmış, okul yandıktan sonra uzun süre boş kalmış, yerine günümüzde kullanılan yapı, 1911'de tüccar Levon Semerciyan tarafından yapılmıştır. Bu tarihten sonra Semerciyan Cemeran Okulu olarak anılmaya başlanmıştır.

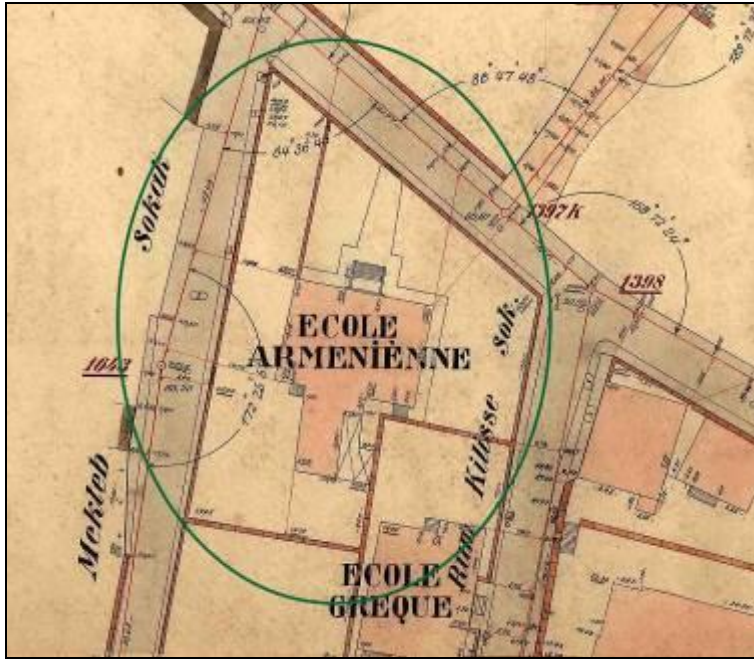
Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Kare şeklindeki yapı, yüksek bodrum kat, ve onun üzerindeki iki normal kattan oluşmaktadır. Giriş katı, yüksek tutulmuş bu şekilde bodrum kat, kullanılabilir kat halini almıştır. Girişe dokuz basamakla ulaşılar, kare şeklindeki mekân girişin tam aksına yerleştirilmiş, kare alan merdiven kovanı, ve onun önündeki geniş koridordan oluşmaktadır. Koridordan oda ve sınıf olarak kullanılan mekânlara geçilmektedir. Yapının cephe tasarımı,nda

neoklasik tarz kullanılmakla birlikte ampir ve art nouveau süslemeler de bulunmaktadır. Yapının saçak kotunda bitiş için geniş bir saçak korniş yer almaktadır. Cephe yüksek pilastrlarla bölümlenmiştir, ancak yapıda pencerelerde sövelerin kullanılmaması, yapının yalın görünmesini sağlamıştır. Yapı, günümüzde Surp Garabet Kilisesi vakfı denetiminde eğitim amaçlı kullanılmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Volta döşemeli, yığma duvarlar olan yapı, XIX yüzyılda yaygın olan modern yapı yöntemleriyle inşa edilmiştir.

Yapılan Müdahaleler: Yapı, son olarak 1972 yılında geniş çaplı bir onarım geçirmiştir.

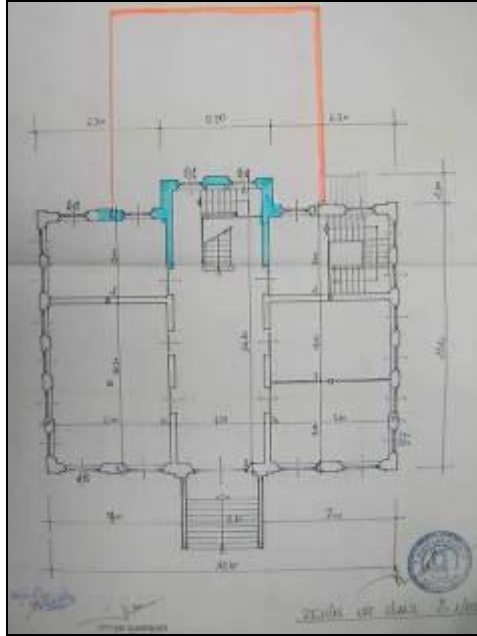
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde çevrede Ermeni nüfusun azalmasına rağmen İstanbul'un değerli bölgelerinden gelen öğrenciler eğitim almaktadır. Yapı bakımlı ve iyi durumdadır.

ekil 4.256 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: B-9).

ekil 4.257 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 74).

ekil 4.258 : Yap,n,n Zemin Kat Plan, (KTVKK Ar ivi).

ekil 4.259 : Okulun Ön Cephesi (2008).

ekil 4.260 : Okulun Arka Cephesi (2008).

ekil 4.261 : Merdiven Sahanl, ,ndan Holün Görünü ü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Batur, A., 1995. öCemeran Ermeni Okulu ö *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, sf. 400, 401.

Erkan, P., 2001. Tanzimattan Günümüze İstanbul/ Kadıköy Ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar Ve Azınlık Okulları, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 2, İstanbul, sf. 930,931.

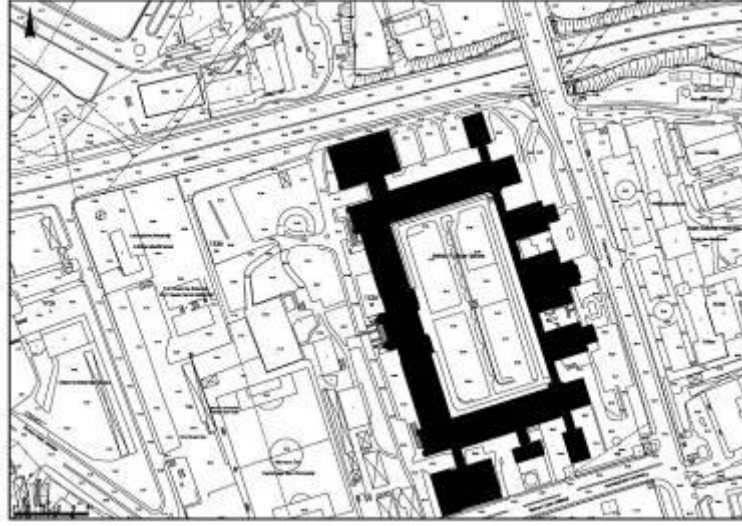
Konyal, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, İstanbul.

4.3.4 Mekteb-i t,bbiye

Konumu: Selimiye Mahallesi

Pafta: 4-5 Ada: 1335 Parsel: 94

Haydarpa aø da T,bbiye caddesi üzerindedir (ekil 4.262). Mekteb-i T,bbiye veya Haydarpa a T,bb,yesi adlar,yla an,lmaktad,r.

ekil 4.262 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): 1934 sonras, i lev de i ikli i yap,larak Haydarpa a Lisesi taraf,ndan kullan,lm, t,r. Sultan II. Abdülhamit devrinde Gülhaneø de yer alan t,bbiye binas,n,n yetersiz kalmas, nedeniyle yeni bir t,bbiye yap,m,na karar verilmi , 1893øte ba layan proje çal, malar,1895øte tamamlan,p 1985øte ubat ay,nda temel at,lm, t,r. 1903øte resmi aç,l, , yap,lm, t,r. Mekteb-i T,bbiyeønin tasar,m, dönemin tan,nm, mimarlar,ndan Alexandre Vallury ve Raimondo Døaranco taraf,ndan yap,lm, t,r.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Yap, mimari düzenleme olarak oryantalist karakteri öne ç,kan eklektisist bir tasar,ma sahiptir. Yap, iç tasar,m,nda da oryantalist tasar,ma uyulmu tur. Plan yap,s, k, lalara benzeyen T,bbiyeønin dikdörtgen ekindeki avlusun çevresine koridor ve odalar yerle tirilmi , dersaneler ise d, ar,da konulanm, t,r. Avlusu 140x80 metre boyutlar,ndad,r. Arazinin e imine göre konumland, , için deniz yönünde dört katl,, T,bbiye Caddesi yönünde üç katl,d,r. Deniz yönü cephesinde ortada kitabe ve armas, olan yap,n,n giri yönünde iki yanda yüksek saat kuleleri bulunan geni pencere li düzenleme gerçekte tirilmi tir. Bu geni aç,k,l,k,l,, kemerli düzenlemelerin küçükleri yap,n,n iki

kö esine yerle tirilmi tir. Kat silmeleri ve cephe bölümlenmeleriyle cephe hafifletilmeye çal, ,lm, t,r. T,bbiye Caddesi yönündeki giri inde ise kolonlu, kemerli ve üstte e ik oryantalist formdaki saça , ile giri belirgin hale getirilmi tir. Mekteb-i T,bbiye'nin in as,nda dönemin en geli mi yap,m teknikleri kullan,lm, t,r. Yap,n,n dö emeleri volta dö eme tekni i ile yap,lm, , geni pencere do ramalar, yurt d, ,ndan getirtilmi tir. talya'dan getirtilen dökme demir korkuluklarla birlikte özgün bir yap, olmas,na özen gösterilmi tir. Yap,, Selimiye K, las,ıdan sonra büyük kütleyle Anadolu yakas, siluetinde belirgin bir yere sahiptir. 1934'de Milli E itim Bakanl, ,na devredilmi , uzun y,llar Haydarpa a Lisesi olarak hizmet vermi , 1990 sonras,nda Marmara Üniversitesi'ne verilmi tir. Günümüzde Marmara Üniversitesi'nin ba ta t,p fakültesi olmak üzere de i ik bölümleri taraf,ndan kullan,lmaktad,r.

ekil 4.263 : Deniz Yönünde Ortadaki Saat Kuleleri (2005).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

- Alt,nta , A., 1999. öMektebi T,bb,yenin Kurulu uö, *Tarih ve Toplum*, Cilt 31, Say, 184, Sf. 216-222.
- Batur, A., 1995. öMekteb-i T,bbiye-i ahaneö, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, sf. 377-379.
- Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 2, stanbul,sf. 915.
- ncirlio lu, G., 1991. öMektebi T,bbiye-i ahane Haydarpa a Lisesiö, *Arkitekt*, stanbul.
- Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II , stanbul, 309-314.

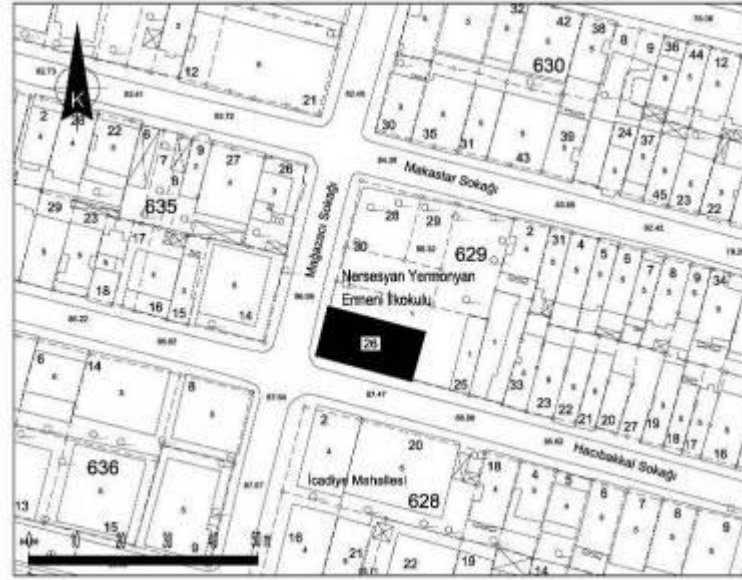

4.3.5 Nersesyan yermony an ermeni okulu

Konumu: cadiye Mahallesi

Pafta:3 Ada: 629 Parsel: 26

cadiyede, Ma azac, ve Hac, Bakkal Sokaklar, n birle ti i kö ede yer almaktadır (ekil 4.264).

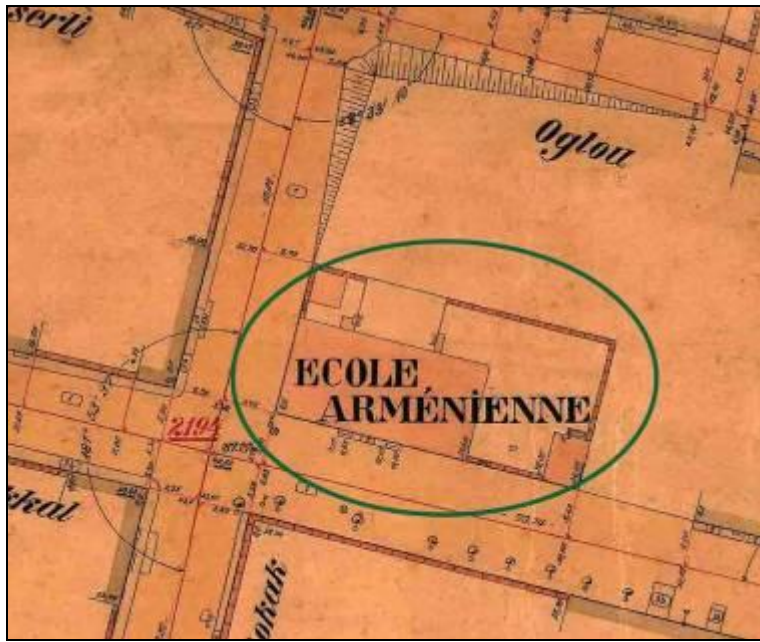
ekil 4.264 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad,): Okul, bu çevrede kö kü bulunan zengin Ermeni Kırkor Nersesyan tarafından 1871 yılında kurulmu tur.

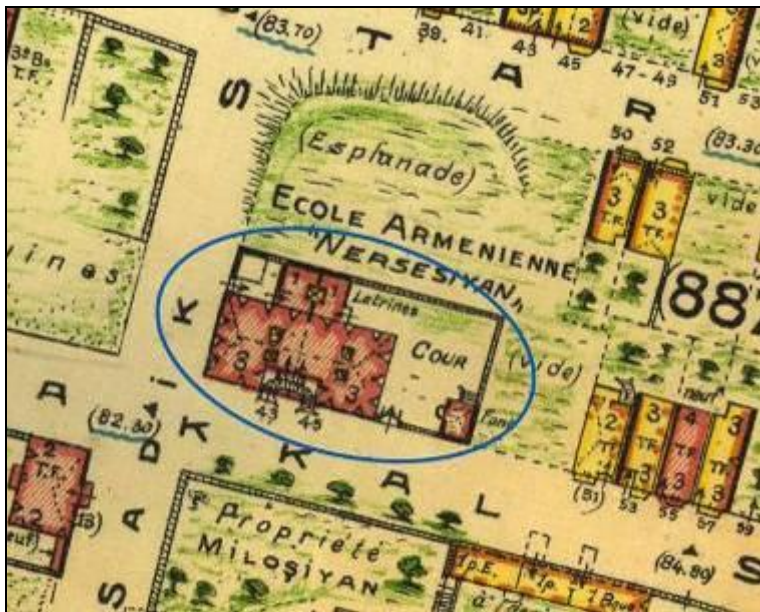
Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Yapın giri i Hac, Bakkal Soka ındandı. Yükseltildi bir bodrum kat üzerine iki katlı, dikdörtgen planlıdır. Giri cephesi, simetrik olarak iki parçalıdır. Giri merdiveninin bulunduğu kısımlar yuvarlakla yakın bir kemerle geçilmiştir, pencereler ise alt ve üst katta iki sıra halinde basık kemerli olarak tasarlanmıştır. Okul dikdörtgen binası, düz sıvası, süslemesi olmayan cephe anlayışıyla modern çizgiler göstermesine rağmen kemerler ve pencere çerçeveleri dönen söveleriyle klasik çizgiler taşımaktadır.

Yapım Tekni i ve Malzeme: Yıma olarak inşa edilmiş olan yapının üst örtüsü ahap kırma çatı, üzeri kiremit kaplıdır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Özgün levini devam ettiren zamanla yıpranmış olan yapı, basit bakım onarım çalışmalarıyla onarılabilir.

ekil 4.265 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:B 10).

ekil 4.266 : Pervititch Haritas, (Pafta No:78).

ekil 4.267 : Okulun Genel Görünü ü (2007).

ekil 4.268 : Okulun Genel Görünü ü (2007).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Erkan, P., 2001. Tanzimat'tan Günümüze İstanbul/ Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar Ve Azınlık Okulları, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sf. 86-90.

Haskan, M. N., Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 2, İstanbul, 2001, sf. 930.

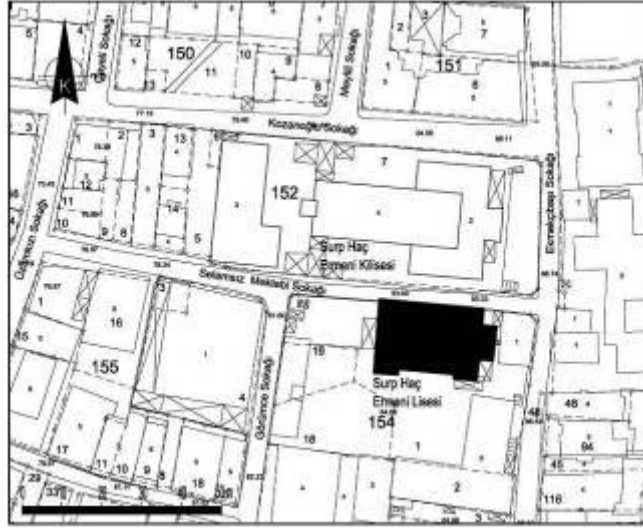
Konyal., H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, İstanbul.

4.3.6 Surp haç ermeni lisesi

Konumu: Selami Ali Mahallesi

Pafta: 56 Ada: 154 Parsel: 18

Selams,zda Görümce Sokak ve Ekmekçiba , Sokaklar,na bakmaktad,r. Surp Haç Kilisesi nin yan,nda yer almaktad,r. Giri i Ekmekçiba , Soka ,ndand,r (ekil 4.269).

ekil 4.269 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

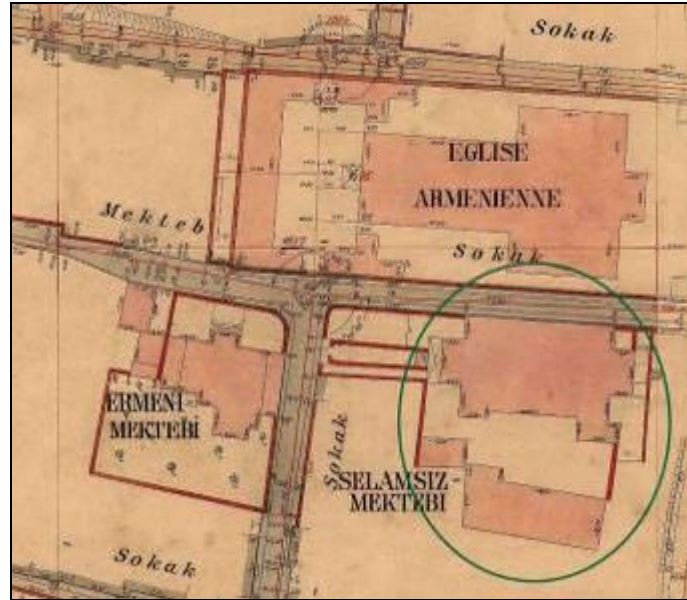
Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Okulun yap,m tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bu çevredeki ilk okulun 1706 tarihinde Papaz Abraham taraf,ndan Surp Haç Kilisesi ne yak,n bir yerde kendi evinde aç,ld, , belirtilmektedir. Ard,ndan ikinci yap, XVIII. yüzy,l sonlar,nda Rahip Mateos taraf,ndan aç,lm, t,r (Erkan, 2001). Yap,n,n esas ismi Surp Haç T,brevank Ermeni Ruhban Okulu dır. (T,brevank, rahip okulu demektir.) Yap, 1960lara kadar dini içerikli e itim vermi tir. Günümüzde ise sadece lise e itimi vermektedir. Yap, XIX. yüzy,lda yatakhane ve derslikler halinde iki parçal, olarak tasarlanm, t,r.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Pervititch haritalar,nda Orphelinat olarak gösterilen iki parçal, okul yap,s,ndan günümüze kilise yönünde kalan yatakhane binas, kalm, t,r. Yatakhane nin kilise yönünde olan eski giri k,sm,, mermer kolonludur. Giri saça , ve üzeri balkon olarak düzenlenmi tir, sonradan balkon üzeri kapat,lm, t,r. Yatakhane giri inde mermerden lahit ekinde rahip mezarlar, ve duvarda Ermenice kitabeler yer almaktad,r

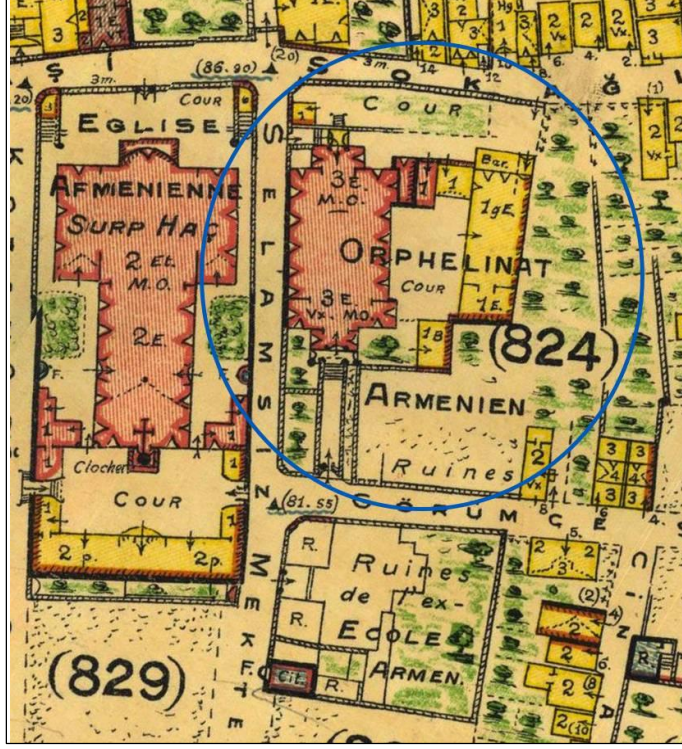
Yapım Tekniği ve Malzeme: Pervititch Haritasından okulun kâgir ve ahap binalardan oluşan bir eğitim kompleksi olarak inşa edildiği görülmektedir. Günümüze ulaşan yatakhane bölümü kâgir yapımla inşa edilmiş olup üç kattan oluşmaktadır.

Yapılan Müdahaleler: Günümüzde mevcut olan yapılar betonarme olarak son devirde 1990 sonrası inşa edilmiştir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yatakhane binası, içinde, özgün yapılar günümüze ulaşmamıştır. Yatakhane binası da yapılan müdahaleler nedeniyle özgün karakterini yitirmiştir. Özgün niteliklerini kısmen devam ettiren yatakhane yapısının niteliksiz ek ve malzemeleri temizlenmelidir.

ekil 4.270 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: C9).

ekil 4.271 : Pervititch Haritas, (Pafta).

ekil 4.272 : Genel Görünü (2008).

ekil 4.273 : Kitabeden Detay (2008).

ekil 4.274 : Okul Bahçesinden Binalar,n Görünü ü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Erkan, P., 2001. Tanzimatdan Günümüze İstanbul/ Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar Ve Azınlık Okulları, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sf. 81-85.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 2, İstanbul, sf. 929-930.

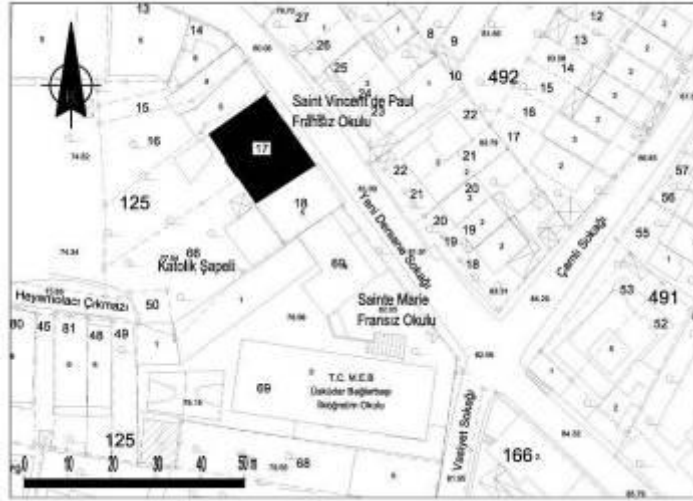
Konyal., H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, İstanbul.

4.3.7 Selams,z saint vincent de paul frans,z okulu

Konumu: Selami Ali Mahallesi

Pafta: 48 Ada: 125 Parsel: 17

Selams,z Yeni Dersane Sokak'ta St. Marie Frans,z okulunun bir parsel a a ,s,ndad,r (ekil 4.275).

ekil 4.275 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad): Soeur Saint Vincent olarak bilinen Filles De la Charite rahipleri ilk defa 1859'da Üsküdar'da yatılı ve gündüzlü eğitim veren bir okul açmışlardır. Açılan okul sonra siyasi gerginlikler nedeniyle kapanmış, t.r. Aynı kuruluş 1883'te tekrar Üsküdar'a gelmiş ve kiraladıkları bir binada okul ve kimsesizler yurdu açmışlardır. Ardından bir bina satın alarak eğitime devam etmişlerdir. Öğrenci sayılarının artması nedeniyle aldıkları izinle günümüzde var olan binayı yapmışlardır (Erkan, 2001).

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Okul içinde Manastır, yatılı-gündüzlü okul mekânları, atölyeleri ve dispanserin varlığından söz edilmektedir. 1914'te kapanan okul 1918'de tekrar açılmış, t.r. Ancak cumhuriyetin ilanından sonra diğer misyoner okulları gibi bu okulda kapatılmış, t.r. Kendi haline terk edilen okul şimdi atıl durumdadır. Çözümleri yok olması, sadece yapıları, duvarlar, kalmış, t.r. Yapının kemerli girişi ortadandır. Zemin yükselmesi nedeniyle girişi kötü kalmış, kotunun altında kalmış, t.r. Cephe düzenlemesi girişi aks olacak şekilde simetrik düzende yapılmış, t.r. Giriş aksında yapı çatı kat yapılarak yükseltilmiş, diğer bölümler ise üç katlı inşa edilmiştir. Pencere sövelerinde, kat silmesi ve saçak

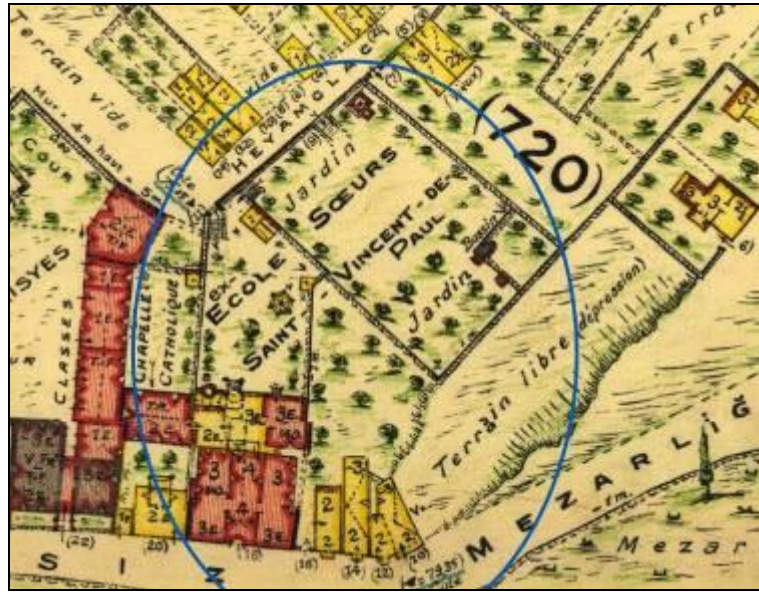

biti inde di li tu la kullan,lm, t,r. S,vanm, yüzeylerle tu la bir arada dengeli olarak kullan,lm, neoklasik cephe düzeni sa lanm, t,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Yap,n,n An,tlar Kurulu ar ivinden elde edilen eski foto raflar,ndan d, duvarlar,n,n y, ma, iç dö emelerinin ise ah ap kiri leri oldu u görülmektedir. Tavanlar ç,tal, ve üzeri s,val,d,r baz, odalarda ah ap tavan bulunmaktadır. Çat,ya kadar ç,kan merdivenler ve korkuluklar ah ap oldu u görülmektedir.

Yap,lan Müdahaleler: Yap,n,n içi harap olmu ve foto raflarda görülen detaylar yok olmu , yaln,zca d, cephesinin özgün biçimi korunmu tur.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap,n,n eski belge ve foto raflara dayal, oalrak restitüsyonu yap,lmal,d,r. Ön cephe mevcut haliyle stabilize edilerek korunabilir.

ekil 4.276 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 70).

ekil 4.277 : 1900ølerin Ba ,nda Saint Vincent De Paul Frans,z Okulu (KTVKK Ar ivi).

ekil 4.278 : Giri Cephesi (1983) (KTVKK Ar ivi).

ekil 4.279 :  Mekkân Foto raflar, (KTVKK Ar ivi).

ekil 4.280 : Yeni Dersane Soka ,ondan görünü ü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Erkan, P., 2001. Tanzimatdan Günümüze İstanbul/ Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar Ve Azınlık Okulları, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sf. 191.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, sf. 68-70.

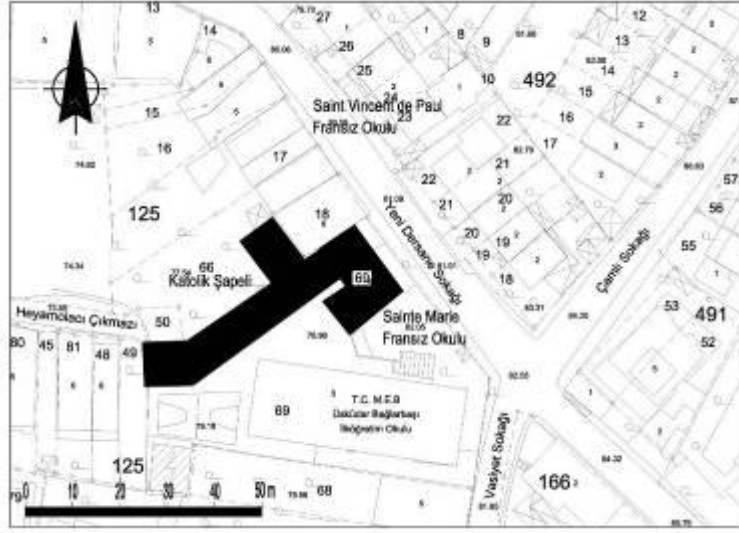
Konyal, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, İstanbul, sf. 86.

4.3.8 Selams,z sainte marie frans,z okulu

Konumu: Selami Ali Mahallesi

Pafta: 48 Ada: 125 Parsel: 69

Selams,zda Yeni Dersane Soka ,nda yer almaktad,r (ekil 4.281).

ekil 4.281 : Hali hazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın adı): Sainte Marie Okulu Fransız Katolik tarikatlarından biri olan ÖFreres Maristesö (Marist Rahipler) tarafından 1894 tarihinde kurulmuştur. İlk yapının yapıldığı mekân yetersizliği nedeniyle aynı yapı yerine günümüze kadar ulaşmış olan kâgir yapı yapıldı, bildirilmektedir. Okulun ismi önceleri ÖImmacule Conceptionö olarak adlandırılmış, sonradan ÖSainte Marieö olarak değiştirilmiştir. Mimar, belli olmayan yapının projesinin, marist rahipler tarafından yapılan okullar için hazırlanmış olan tip projelerden birisi olduğu düşünülmektedir. (Nardere, 2007). Yapı, Marist Rahiplerinin 1934 yılında İstanbul'dan ayrılmalarıyla kapanmış ve ardından Milli Eğitim Bakanlığı tarafından satın alınarak Başbakanlık Okulu olarak hizmet vermiştir. Yapı, mekân olarak yetersiz kaldığı için betonarme ek okul binasının inşaat edilmiştir.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Sainte Marie Okulu bodrum kat, zemin üzeri bir normal kat ve çatı katından oluşmaktadır. Bahçesinde kendine ait bir bahçe bulunmaktadır. Milli Eğitim Kurumu olarak tasarlanmış ve bu işlevini günümüze kadar sürdürmüştür. Kâgir olarak yapılan yapıda devrinin modern yapı malzemesi ve teknikleri de kullanılmıştır. Çelik Putrelli volta döşemeler, karo mozaik zemin

kaplamalar, bunlara örnek verilebilir. Cephesi kat silmeleri, pilast,rlar ve söveler ile hareketlendirilmi tir. Üst örtüsü stanbul genelinde pek yayg,n olmayan mansard çat, sistemiyle in a edilmi tir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Yap, kâgir yap,m sistemiyle dö emeleri ise demir I putrelli volta dö emeli olarak in a edilmi tir. Kı,rma çat,s, ah ap karkas üzeri kiremit kapl,d,r. apel de okul binas, gibi kâgirdir.

Yap,lan Müdahaleler: Geçirdi i bir yang,n sonras,nda ve genel yenileme amaçl, tamiratlarla özgün malzeme ve detaylara zarar verilmi tir. Bodrum kat,n,n duvar ve dö emeleri seramikle yenilenmi tir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde e itim i levini devam ettirmektedir.

ekil 4.282 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 70).

ekil 4.283 : 1900øderin Ba ,nda Sainte Marie Frans,z Okulu Arka Cephesi (Nardereli, 2007).

ekil 4.284 : Yeni Dersane Sokakøtan Görünü ü (2006).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Erkan, P., 2001. Tanzimatøtan Günümüze stanbul/ Kad,köy ve Üsküdarødaki Yabanc, Okullar Ve Az,nl,k Okullar,, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, stanbul.

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, stanbul.

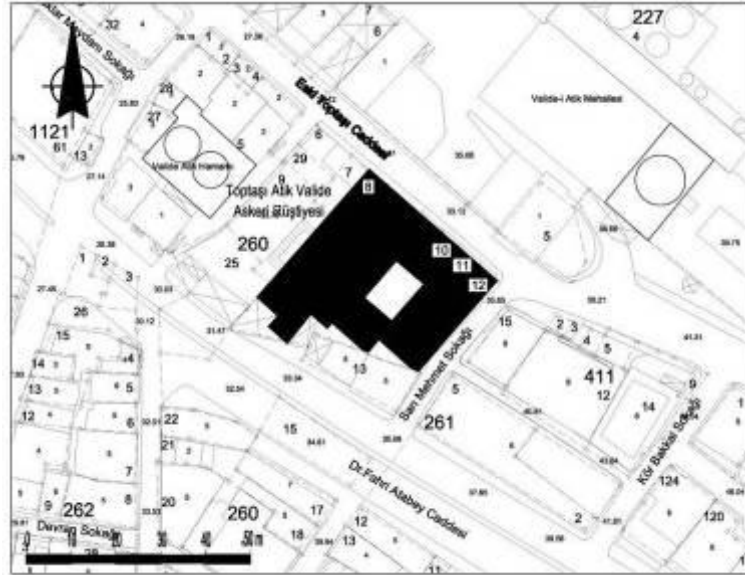
Nardereli, ., 2007. Ba larba , Sainte Marie Frans,z Okulu Restorasyon Projesi, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, stanbul.

4.3.9 Topta , atik valide rü tiyesi

Konumu: Tabaklar Mahallesi

Pafta: 37 Ada: 260 Parsel: 9

Eski Topta , Caddesi üzerinde Atik Valide Külliyesi'nin yan,nda konumlanm, t,r (ekil 4.285).

ekil 4.285 : Halihazır Haritada Yapı'nın Konumu.

Tarihçesi (Yapı'nın adı): Sultan II. Mahmut devrinde modern eğitim yapıları,ndan biri olarak açılan 'ptidai ve Rütiyeler'dendir. Yapı'nın eski yerinde Atik Valide Külliyesi'nin Tabhane olarak bilinen yapı, yer almaktaydı. III. Selim devrinde Nizam-, Cedid askerlerinin kullandığı, süvari kılıcı levini üstlenmiştir. Sultan Abdülaziz devrinde 1875 tarihinde İstanbul'da açılan dokuz askeri rütiyeden ikitanesi Üsküdar'da eğitim vermeye başladığı. Bunlardan birisi Paçakapısı'de Topta , Askeri Rütiyesi idi. İki katlı olarak yapılmış askeri rütiyenin girişi yapı'nın ortasında, iki yanda sütunlar, korint sütun başlıkları, ve üzerlerinde vazosu ile girişi kaplı, belirgin hale getirilmiştir. Kemerli girişi kaplı, üzerinde en üstteki tuvali yeri günümüzde kazanmıştır. Altta Osmanlı Devleti arması, onun altında Osmanlıca 'Mekteb-i Rütiyye' yazılmış, yer almaktadır. Onun altında yer alan okulun yapı, kitabesi şu şekildedir:

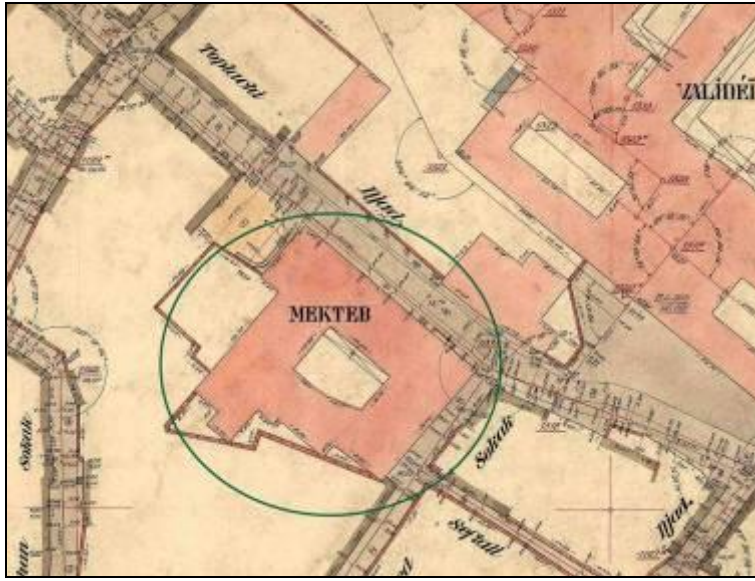
Hazreti Abdülaziz Han ma'arif pînesinin
Mülkün istikbalini temin edip emniyeti
Anı için açtığı yer yer muntazam rütiyeler

Ne Stanbul ve ne Ba dad kald, ne Suriyesi
Nakd-i vakti sarf idüb gel cemi zad-, dni et
Harc-, âlemdir ucuzdur imdi vezn-i k,yyesi
Hme-i tz-, vatan Hsn didi tarihine
Feyz  sayin menbad,r askerî r diyyesi
Ketebe Aziz Sene 129,2 (Konyal., 1976)

Mimari zellikleri (Plan  Cephe düzenlemesi): Kemerli pencereleri, kat silmeleri, cephede stneleri ile tipik XIX. yüzy,l kamu yap,s, karakterindedir.

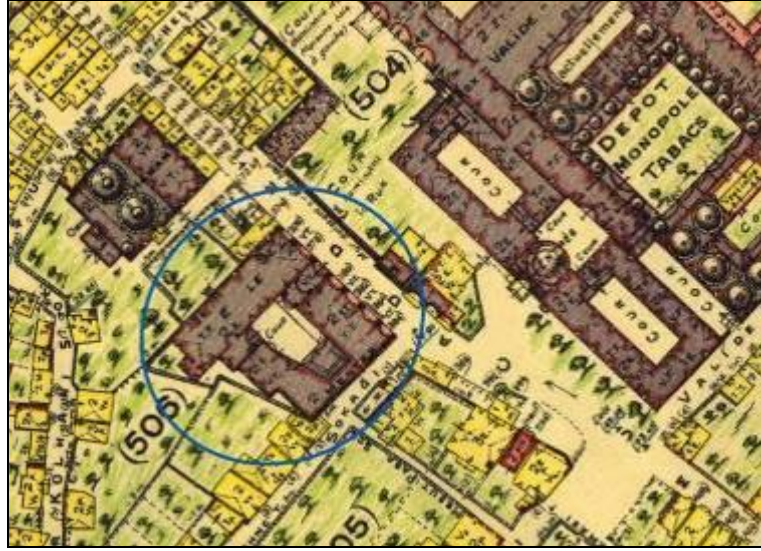
Yap,lan Müdahaleler: Okul 1914 sonras, i levini yitirip uzun süre bo kalm, , ancak 1953ten sonra onar,m, yap,l,p Sokullu lkokulu olarak kullan,lmaya ba lanm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma nerileri: Günümüzde de lkretim Okulu olarak hizmet vermektedir.

ekil 4.286 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No:C-8).

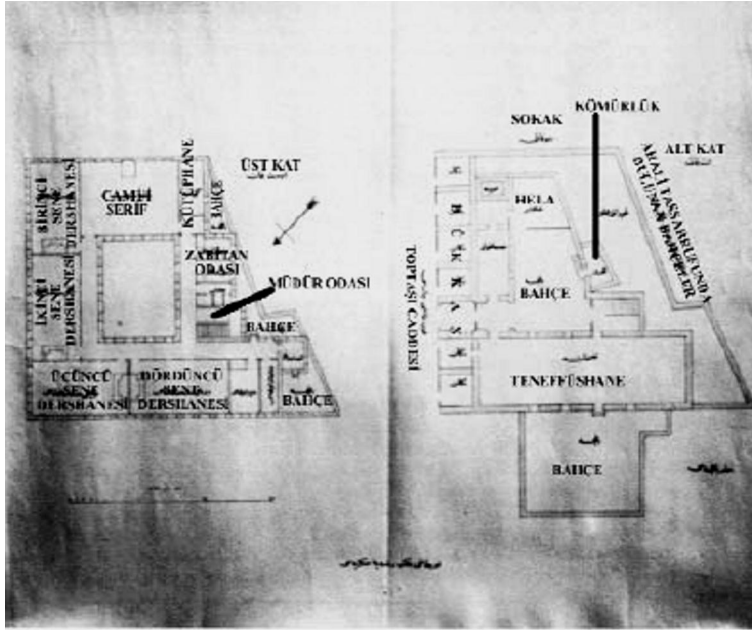
ekil 4.287 : Pervititch Haritas, (PaftaNo:58).

ekil 4.288 : Abdülhamid Albümlerinden Rü tiyenin Genel Görünü ü.

ekil 4.289 : Günümüzde Yapı, Giri Kapı, (2008).

ekil 4.290 : Kat Planlar, (KTVKK Ar ıvi).

Yapıya ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 2, İstanbul, 2001, sf. 931.

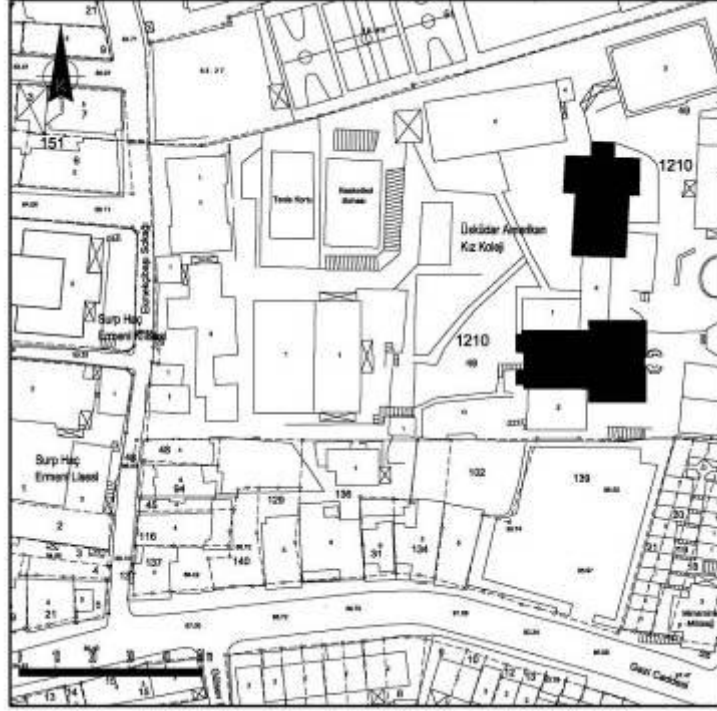
Parmaksız, E. , 2008. Üsküdar'dan ki Askeri Rühiye: Toptaş, ve Paşaparkı, Askeri Rühiyeleri, Üsküdar Sempozyumu V, Üsküdar Belediyesi, Sf. 5696582.

4.3.10 Üsküdar amerikan koleji

Konumu: Selamiali Mahallesi

Pafta: 59, Ada: 1210, Parsel: 49

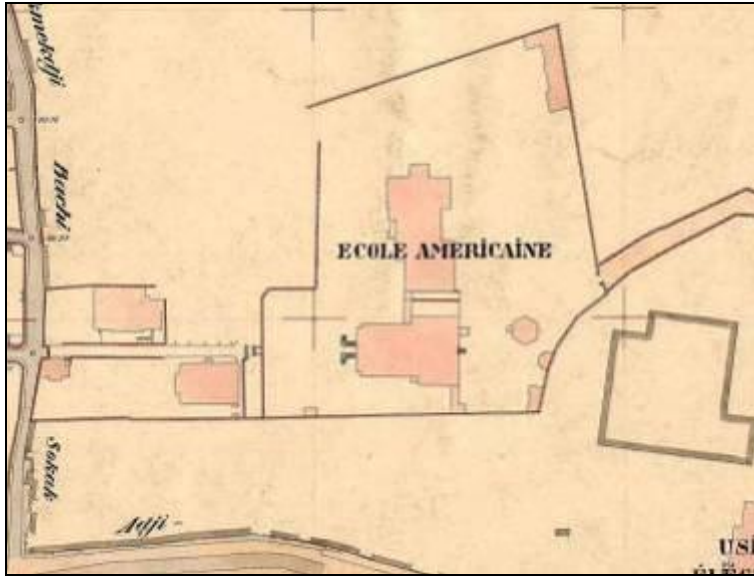
Selami Ali Mahallesi'nde Vakıf Sokağı'nın sonunda eski tramvay deposu ile Beylerbeyi Tiyatrosu'nun arkasında (ekil 4.291).

ekil 4.291 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Okul High School adıyla Boston Amerikan Kadınlar, Cemiyeti tarafından kurulmuştur. High School- Üsküdar Kız Rühiyesi adıyla Misyoner tarafından kurulan American Board desteğiyle kurulmuştur. Okulun ilk yapısı, 1871'de Gedikpaşa'da hizmete girmiş ancak, 1875-76 yılında Üsküdar'daki yerine taşınmıştır. Üsküdar'da bulunduğu bölgenin seçilme nedeni olarak o tarihte civarda yaşayan Ermeni nüfusun çokluğu gösterilmektedir. Selamsız Ermeni mahallesindeki arsa satın alınarak okul yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Okulda ilk olarak hizmete giren yapı, Bowker Hall adıyla bilinen üç katlı, kagir yapıdır. Bu binaya ilave olarak dört katlı olarak 1882'de inşa edilen haçvari planlı diğer yapı ise Barton Hall adıyla bilinmektedir. Zamanla binaların yetersiz kalması nedeniyle yakın çevredeki ahap konaklarda eğitim amaçıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu ahap yapılar günümüze ulaşmamıştır. Özgün birtakım detaylar, kaybolmakla

birlikte sözü edilen iki yap, günümüze ula m, t.r. 1990'dara kadar kuruldu u zamandaki gibi k,z koleji olarak hizmete vermi bu tarihten itibaren ise karma e itime geçmi tir.

ekil 4.292 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No:B 9).

ekil 4.293 : Pervititch Haritas, (Pafta No:76).

ekil 4.294 : Okulun Genel Görünü ü (KTVKK Ar ivi).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

- Anon., 1969.öAmerikan K,z Kolejiö, *Hayat Tarih Mecmuas,,* 1969,Cilt 1, Say, 5, Sf. 38-47, stanbul.
- Ayd,n, B., 2004. öÜsküdar'da Bir Amerikan Okuluö, *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler,* Üsküdar Belediye Ba kanl, , yay,n no: 10, stanbul, Cilt 1, Sf. 299.
- Erdo du, T., 2004. ö Amerikan K,z Kolejinin K,sa Tarihiö, *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler,* Üsküdar Belediye Ba kanl, , Yay,n No: 10, Cilt 1, Sf. 302-324. stanbul.
- Erkan, P., 2001. Tanzimatötan Günümüze stanbul/ Kad,köy ve Üsküdarödaki Yabanc, Okullar Ve Az,nl,k Okullar,, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Mülayim, A., 1995. öÜsküdar Amerikan K,z Lisesiö, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi,* Cilt 7, Sf. 346.

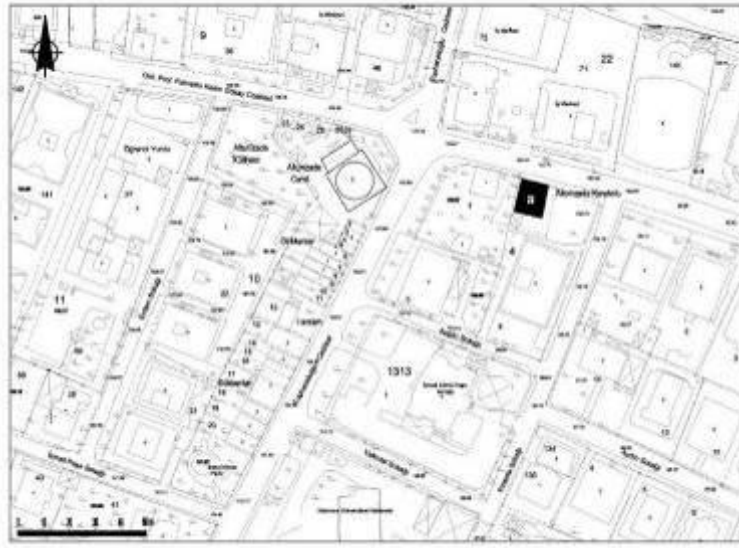
4.4 Karakollar ve Askeri Yapılar

4.4.1 Altunizade Karakolu

Konumu: Altunizade Mahallesi

Pafta: 165 Ada: 215 Parsel:1

Prof. Fahreddin Kerim Gökay Caddesi üzerinde eski adıyla Küçük Çamlıca Yolu üzerindedir (ekil 4.295).

ekil 4.295 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Karakol binası, semte adını veren Altunizade Smail Zühdi tarafından 1866 yılında yaptırılmıştır. XIX. yüzyıldan itibaren yerleşimin geliştiği bu semtte saraya yakın çevrelerin birbirini ardına yaptırılan kök ve konaklar dikkati çeker. Bunların önde gelenlerinden birisi bu semte adını veren Altunizade Smail Zühdi Pa adındadır. Bu şekilde yolların bir yerleşimin olduğu semtin güvenliğini sağlamak için bu karakol binası yaptırılmıştır. Özellikle II. Mahmut sonrasında XIX. yüzyılda ortaya çıkan yeni yönetim anlayışına bağlı olarak devlet kolluk kuvvetleri tarafından yeni yapılar, içinde yer alan karakol yapıları, devrin önemli yapılarındandır. Altunizade Karakolu da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Devrin hakim neoklasik anlayışıyla, derin, taçlı, kolon görümlü sütunlar, pencere altlarında ve saçak altlarında siltmeler ile pencereleri söveli Karakol yapıları, oldukça sade bir cephe düzenine sahiptir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Karakol, yığma duvarlar, ahşap çatı, üzeri kiremit örtülü ve tek katlıdır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde özgün değerini devam ettirmektedir. Üsküdar Emniyet Müdürlüğü Çocuk Büro Amirliği tarafından kullanılmaktadır.

ekil 4.296 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: A 8).

ekil 4.297 : Giriş Cephесinin Görünümü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Çiftçi, A., 1996. Son Dönem İstanbul Karakolları, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çiftçi, A., 1997. İkonik Tarihi İstanbul Karakolları, *ArtDecor*, Y,1 5, Say, 51.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul.

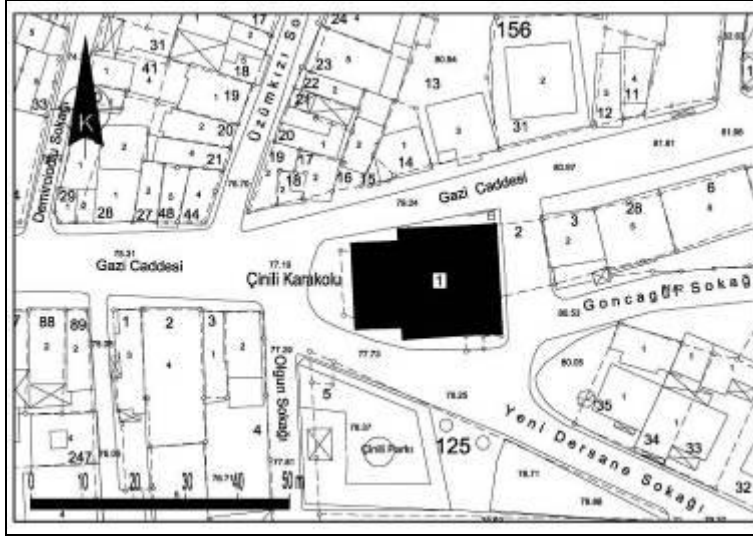
Konyalı, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, İstanbul.

4.4.2 Çinili karakol

Konumu: Selami Ali Mahallesi

Pafta: 48, Ada: 489, Parsel: 1

Selams,z Meydan,nda Gazi Caddesi ve Yeni Dersane Soka ,n,n kesi imde yer almaktad,r (ekil 4.298). Karakolun arkas,nda eski haritalarda da görülen Selams,z mezarl, , yer almakta iken mezarl,k sonradan kald,r,lm, t,r (ekil 4.300).

ekil 4.298 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad): Selams,z Karakolu olarak ta bilinen Karakolun giri kap,s, üzerinde yer alan Sultan Abdülmecid tu ras,n,n alt,nda H.1258/M.1842 tarihli, air Hüsnü'nün, dört sat,r olarak haz,rılad, , kitâbe metni u ekildedir.

ehin âh-, cihân Abdülmecid Han felek-pâye
Yine k,ld, cünûdun nâil eltâf-, âhâne
düb ezcümle ferman bu karakolhâne in âs,n
Mü îr-i asker-i Hass R,za Pa a-y, zî- âne
Didi Hüsnü kulun âcizâne iki tam tarih
Görünce çün binas,n, himmet ile irdi pâyâne
Cünûd-u hass,na yapd, bu vâlâ mevkii Sultan
Selâmide yap,ld, zîb-i vâlâ karavulhane
1258

Son iki m,sran,n alt,nda H.1258 tarihi yaz,lm, t,r. Kitabeye göre karakol binas,, Abdülmecid taraf,ndan Selimiye K, las,an,n yenilendi i H.1258/M.1842 tarihinde Hassa Askeri Mü iri R,za Pa a yönetimindeki Hassa Askerleri için yapt,r,lm, t,r.

Mimari Özellikleri (Plan 6 Cephe düzenlemesi): ÖTö biçiminde plan, olan Çinili Karakolu, e imli bir araziye yerleştirilmiştir. Karakolun girişi e imin alt tarafındadır. Bu yüzden girişi basamaklıdır ve dört mermer kolonun taşıdığı, üstü örtülü girişi saçağı, yer almaktadır. Girişi saçağı, üstü demir korkuluk varsa da balkon olarak kullanılmamaktadır. Cephe simetrisi düzenlenerek tasarlanmıştır. Pencereleri düz atkı ve taş sövelidir, pencere üstlerinde hafif yuvarlatılmış, tuğla kemerli bölümler bulunmaktadır. Binanın arka tarafına bitişik olarak yapılmış, aynı malzemeden ancak daha alçak bir ek yapı yer almaktadır.

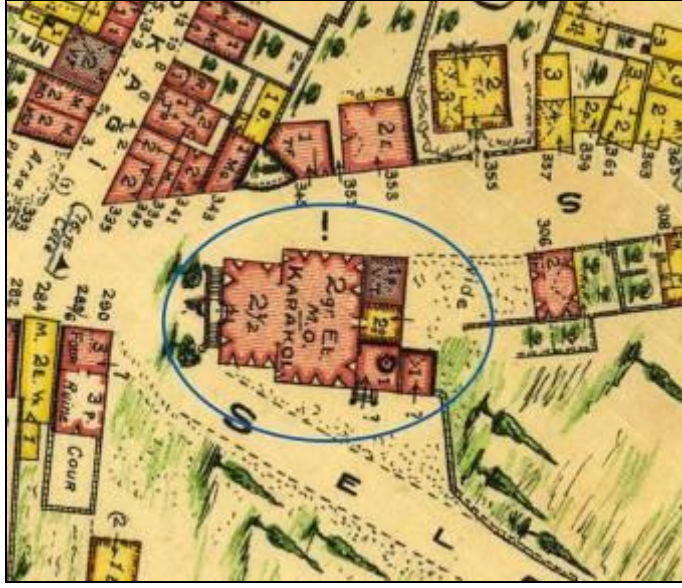
Yapım Tekniği ve Malzeme: Yapı; iki sıra tuğla, bir sıra kesme taştan oluşan almalık örgü tekniği ile kâgır olarak inşa edilmiştir. İki katlı yapı, kırma ahşap çatı, üst örtüsü kiremit kaplıdır.

Yapılan Müdahaleler: Karakol olarak yapılmış yapı, Alman Mavileri haritalarında da görüldüğü üzere bir süre Üsküdar İtfaiye merkezi olarak kullanılmış, ardından Atı, Polis Karakolu olmuştur. Günümüzde ise Üsküdar Emniyet Müdürlüğü Çocuk Büro Amirliği tarafından kullanılmaktadır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yapının dış cephesi özgün niteliklerini büyük ölçüde korumaktadır, ancak farklı seviyelerde kullanılmaması nedeniyle yapı içinde değişimler olduğu görülmektedir.

ekil 4.299 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: C 9).

ekil 4.300 : Pervititch Haritas, (Pafta No:76).

ekil 4.301 : Abdülhamit Albümlerinde Karakol Binas.,

ekil 4.302 : Çinili Karkolu Giri Cephesinin Görünü ü (2008).

ekil 4.303 : Yeni Dersane Soka ,ından Yan Cephesinin Görünü ü (2006).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Çelebi, R., 1995. öÇinili Karkolö, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, sf. 516,517.

Çiftçi, A., 1996. Son Dönem İstanbul Karkollar,, Anadolu Yakas, ve Büyükdere Topçu Karkolu, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çiftçi, A., 1997. öTarihi İstanbul Karkollar,ö, *ArtDecor*, Y,15 , Say, 51.

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, Sf. 1275-1276.

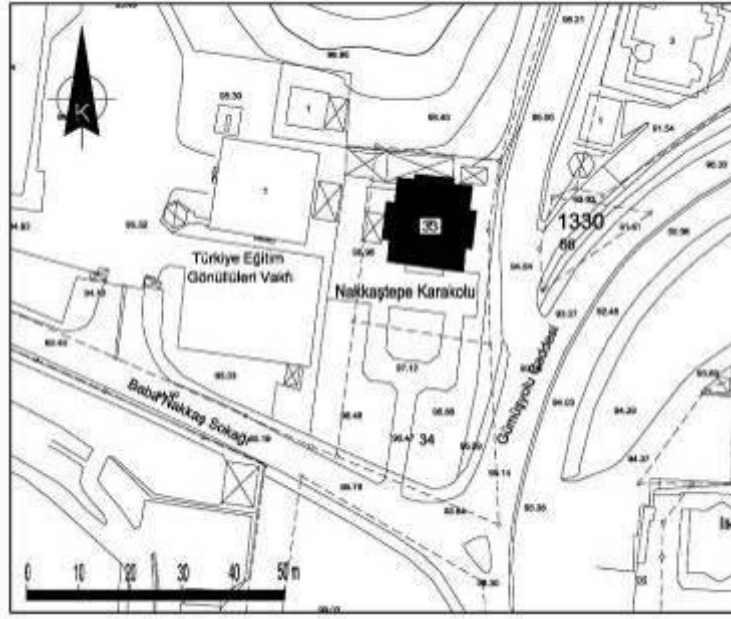
Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, sf. 398-399 İstanbul.

4.4.3 Nakka tepe karakolu

Konumu: Abdullah A a Ma hallesi

Ada:1334 Parsel: 32

Nakka tepe'de Baba Nakka Soka ,n, Gümü yol ile birle ti i kö ede yer almaktadır (ekil 4.304).

ekil 4.304 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

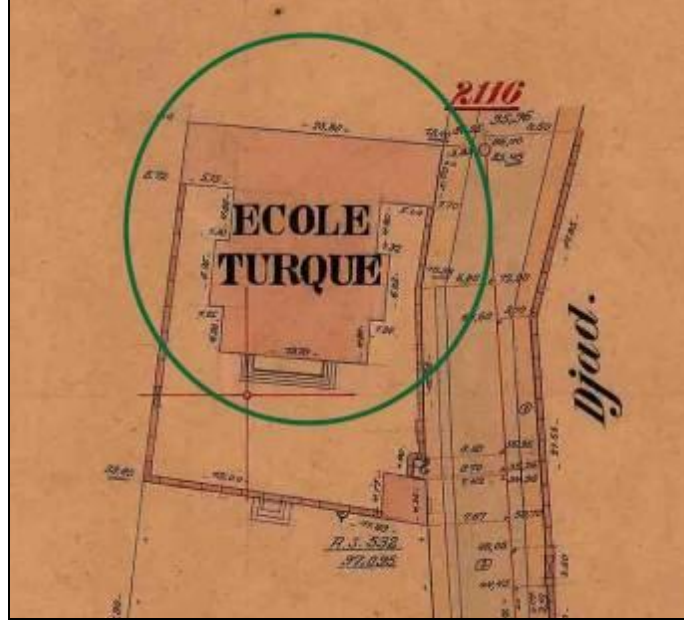
Tarihçesi (Yapın ad,): Karakol Binas, bu semtte bulunan üç ehzade kökünün korunması için Sultan Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır, yapım tarihi belli değildir. Karakolun yakınında atların kalması için ahap bir ahırın bulunduğu bildirilmektedir (Çiftçi, 1996).

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Karakol girişi yüksek iki katlı olarak tasarlanmıştır. Giriş kapısının önünde üç kolonun taşıdığı, kolonlu bir giriş ve üzerinde oda yer almaktadır. alt kat pencereleri dar ve basık kemerli, üst kat pencereleri ise geniş ve düz atkıdır. Pencere söveleri çerçeve eklinde tasarlanmıştır. Yapının cephesinde köşeler pilastrlar ile vurgulanmıştır. Yapının kitabesi mevcut değildir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yapı, kâgir duvarlı ve ahap çatıdır.

Yapılan Müdahaleler: Yapı, iki devirlerde tamirler geçirmiş ve özgün cephe ve pencere düzeni de imittir. Karakol daha sonra Nakka tepe İlkokulu olarak

kullanılm, t.r. Günümüzde ise Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

ekil 4.305 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: B 11).

ekil 4.306 : Yapının Genel Görünümü (2009).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Çiftçi, A., 1996. Son Dönem İstanbul Karakolları, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çiftçi, A., 1997. Ö Tarihi İstanbul Karakolları, *ArtDecor*, Y,1 5 , Say, 51.

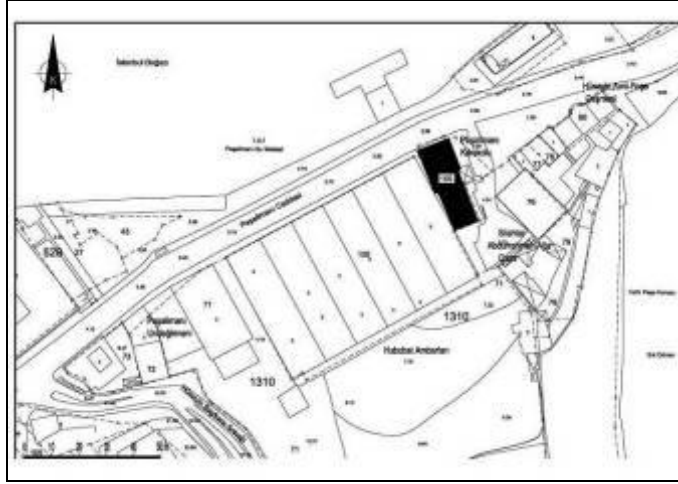
Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, sf. 1277,1280.

4.4.4 Pa aliman, karakolu

Konumu: Hac, Hesna Hatun Mahallesi

Ada: 1310 Parsel: 155

Pa aliman,nda, Hububat ambarlar,n,n bulundu u s,rada kö ede yer al,r. Yak,n,nda Pa aliman, Abdurrahman A a Cami ve Hüseyin Avni Pa a çe mesi bulunmaktad,r (ekil 4.307).

ekil 4.307 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad.): Baz, kaynaklarda Nizam-, Cedid Kollu u ad,yla da an,lmaktad,r. İlk olarak Nizam-, Cedid askerlerinin kullan,m, için burada bir karakol yapıld, , ancak Nizam-, Cedid ordusunun kald,r,mas, s,ras,nda bu karakolun yok oldu u bildirilmektedir (Çiftçi, 1996). Mevcut karakol yap,s,, Abdülmecit taraf,ndan H. 1258/ M. 1842 tarihinde yapt,r,lm, t,r. Giri kap,s, üzerindeki Sultan Abdülmecit tu ras, kaz,nm, , air Lebib taraf,ndan yaz,lm, kitabesi u ekildedir:

Yemm-i cûd ü kerem bahr-i himem Abdülmecîd Hanø,n

Garik lücce-i ihsan,d,r dünya vü mâfihâ

Sezâ ummandan berter disem ihsan, âfâka

Atâ vü cûdinin zira ucu yok öyle bir deryâ

Hudâ h,fz eylesün zât-, hümâyûnun o Hakan,n

Bunun emsali yapıd,rsun nice bin cây-, müstesna

Yak, d,rd,m Lebibâ ben de bir m,sra ile tarihin

Bu liman, karavulhane ihya eyledi hâlâ

1258 (1842,) (Haskan, 2001).

Mimari Özellikleri (Plan 6 Cephe düzenlemesi): Karakol Hububat Ambarları,yla beraber inşa edilmiştir. Neoklasik üslupta, dikdörtgen planlı, eski foto raflarında da görüleceği üzere giriş kapısı, önünde kesme taştan kolonlu revak benzeri giriş sahası, olan bir yapıdır. Giriş kapısından merdivenlerle yükseltilmiş giriş katına ulaşmaktadır. Bu yapıyla plan, malzeme ve cephe düzeni olarak Emsipa Karakolu'na ve yok olan Nuh Kuyusu Karakollarına benzemektedir. Yükseltilmiş giriş kapısı, altta ve üstte sütunları, kolonları, giriş sahası, ve cephede pencere aralıklarına yerleştirilmiş sütunlarla tipik XIX. yüzyıl neoklasik yapı düzenlemelerinden birisi olarak görülebilir. XIX. yüzyılda yönetsel yapıların deyimleriyle ortaya çıkan yeni kamu yapı tiplerinden, karakol yapıları, bir örnektir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Tamamen kesme taştan inşa edilmiştir.

Yapılan Müdahaleler: Yapının kolonları, giriş sahası, ortadan kaldırılmıştır. Gösterilen giriş nitelik kaybetmekle birlikte yapı, genel olarak bakıldığında,

ekil 4.308 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta C-10).

ekil 4.309 : Abdülhamit Albümlerinde Yap,n,n Görünü ü.

ekil 4.310 : Günümüzde Yap,n,n Görünü ü (2007).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Anon., 1995.öPa aliman, Camiiö, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, sf. 230.

Çiftçi, A., 1996. Son Dönem stanbul Karakollar,, Anadolu Yakas, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çiftçi, A., 1997. ö Tarihi stanbul Karakollar,ö, *ArtDecor*, Y,1 5 , Say, 51.

Haskan, M. N., 2001, Yüzy,lar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, sf. 1278-1279.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, stanbul, sf. 395-396.

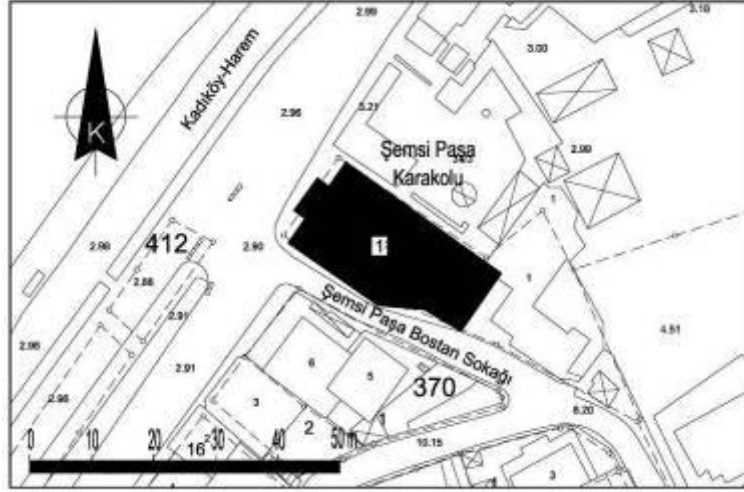

4.4.5 emsipa a karakolu

Konumu: Rumi Mehmet Pa a Mahallesi

Pafta: 61 Ada: 430 Parsel: 1

Rumi Mehmet Pa a Camisinin alt taraf,nda, emsipa a Camisinin yak,n,nda Üsküdar ó Harem yolu üzerindedir (ekil 4.311).

ekil 4.311 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad): Yapın tarihi ve mimari özellikleriyle Pa aliman, Karakolu'nun kopyası, olarak Sultan Abdülmecit tarafından yaptırıldı. Eski foto raf ve haritalarında arka tarafında yer alan Adliye Cami görülmektedir. Günümüzde karakol arkasındaki bu cami yoktur. Kitabesinde de belirtildiği üzere H.1258/M.1842 tarihinde yaptırıldı. Bu kitabeyi de Pa aliman, Karakolu kitabesini yazan air Lebib yazmıştır. Kitabe metni u ekildedir:

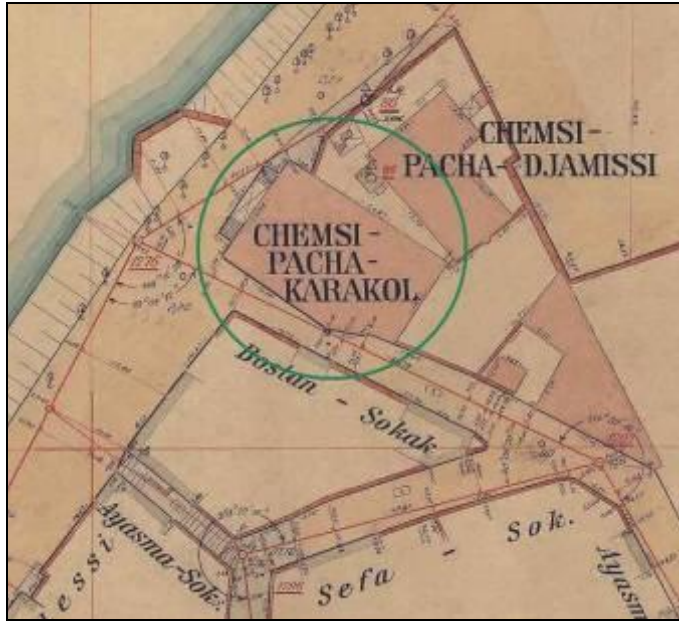
Hâmî-i âlem emîrül-müminîn Abdülmecîd
Padi ah-, ma rik ü ma rib penâh-, müslimîn
emsipa açda karavulhanenin icâdın,
Eyledi ilhâm ol Hakanâ Rabbül-âlemîn
Söyledim bu tarz-, nev in âsın, ben de Lebîb
ki cevher-dâr tarih ile bir beyt-i berîn
Padi ah-, dâd-bah -, pür kerem sâhib-i niam
Bu karavulhâneyi yapırd, pek bâlâ metîn
1258 (1842) (Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri (Plan 6 Cephe düzenlemesi): Dikdörtgen planlı, karakol binası,; e imli arazi üzerinde kesme ta laolu turulan bir kaidenin üzerinde yükseltilerek in a edilmiştir. Tek katlı, olan yapı, neoklasik üslupta kolonatl, yüksek bir giriş sahanlı, , bulunmaktadır. Yapı, giri sahanlı, ,n, iki yan,nda simetrik merdivenler bulunmaktadır. Cephesi kö elerde ve düz atk,l, pencerelerinin aralar,nda pilast,rlarla hareketlendirilmiştir. Özgün yapı,da yüksekçe bir çat, parapeti bulunmaktadır.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Yap, kesme ta tan kâgir olarak in a edilmiştir.

Yap,lan Müdahaleler: Cumhuriyet devrinde Anadolu kulübünün kullan,m,na verilmiş, son olarak Hava Kuvvetleri Lokali olmu tur. 1975te Lokal kullan,m, için karakolun gizli dereli k,rma çat, örtüsü kald,r,l,p üstüne ikinci kat ilavesi yapılm, t,r. Aç,labilen büyük cam do ramalar ile ferah bir mekân elde etmek amaçlanm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap,ya yapı,lan üst kat ilavesi yapılm, özgün niteli ini yitirmesine yol açm, t,r. Muhdes kat,n kald,r,l,arak yapı,n, özgün mimarisinin yeterli geldi i yeniden kullan,m önerisi geli tirilmelidir.

ekil 4.312 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta).

ekil 4.313 : Abdülhamit Albümlerinde Yapı Görünüü.

ekil 4.314 : Caddeden yapı görünüü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Çiftçi, A., 1996. Son Dönem İstanbul Karakolları, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çiftçi, A., 1997. İ Tarihî İstanbul Karakolları, *ArtDecor*, Y,1 5 , Say, 51.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, sf. 1279-1280.

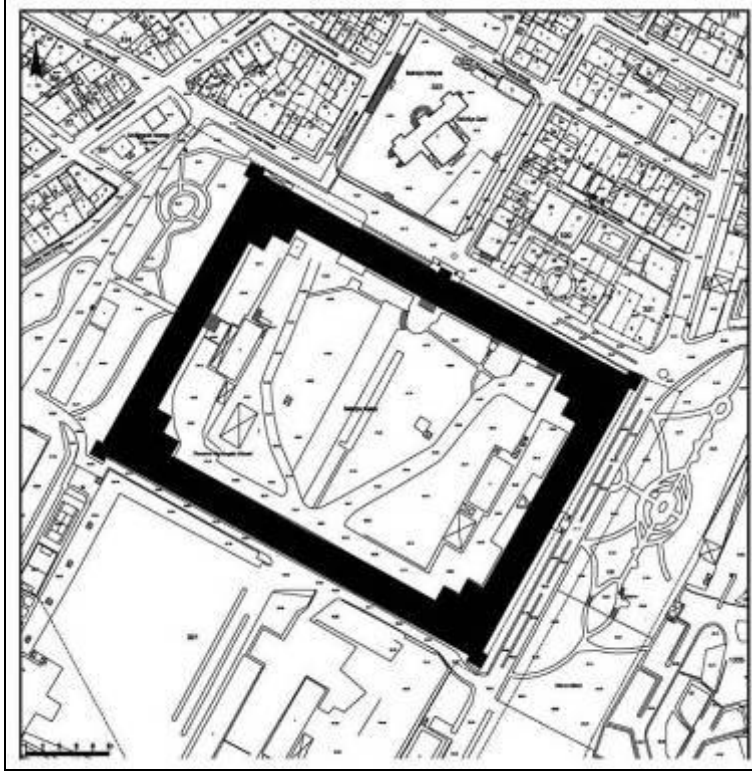
Konyalı, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, İstanbul, sf. 399-400.

4.4.6 Selimiye K, las,

Konumu: Selimiye Mahallesi

Pafta: 4 Ada: 301 Parsel: 1

Konumland, , semte kendi ad,n, vermi K, la ve di er yap,lardan olu maktad,r. Kavak Saray,n,n arazisi üzerine in a edilmi tir (ekil 4.315).

ekil 4.315 : Halihaz,r haritada yap,n,n konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Selimiye K, las,n,n günümüze ula an biçimini almas, XIX. yüzy,l,n ilk yar,s,nda olmu tur. III. Selim devrinde kurulan Nizam-, Cedid ordusunun kullan,m, için bir k, la yap,lmas, gerekti inde önce Levent iftli inde al, malar,na ba layan ordu artan say, nedeniyle yeni mekân gereksinimi için Haydarpa a çay,r,na bakan Kavak Saray,n,n bahçesini kullanmaya ba lar (1795). Ard,ndan kal,c, mekânlar yapabilmek için Kavak Saray, y,kt,r,l,r ve Selimiye K, las,n,n yap,m,na H.1215/M.1800de ba lan,r. E imli araziye oturan k, lan,n bodrum ve zemin kat, ta tan üst katlar, ah aptan yap,l,r. Ik k, lan,n iki normal kat, oldu u Melling gravürlerinde gösterilir. K, lan,n ne zaman tamamland, , belli de ildir. K, la 1807de Kabak, Mustafa Ayaklanmas, ve (1812) Alemdar Mustafa Pa a Vakas, sonras, yeniçeri ayaklanmalar,nda yak,lm, t,r. Bir süre bo kalan k, la II. Mahmut devrinde yeniden, tamam, kâgir olarak H.1241-43/M.1825-27 y,llar,

aras,nda in a ettirilir. II. Mahmut devrinde ba layan yenileme al, malar, ve yap, eklentileri Abdülmecit döneminde 1850 y,l,na kadar srm tür. Bunu belirten kitabe metinleri u ekildedir:

Ana giri kap,s, üzerindeki kitabe:

h-, asker-perver-i ahen eh-i âlem zehi
Cümle-i ecnad,n, ihsan ile k,ld, abid
Silk-i evketde o ehdir lemin bir dnesi
Bak yegne halk etmi zt,n, Rabb-, Mecd
Nr-u ahd, r en etdikce cihân, gün gibi
Vakt-i iclli sabahu-hayr-ve oldu bedd
Kan-, evketde nazirin görmedi halk-, cihân
Cevher-i zât-, hmynunun Hudâ k,lm, ferd
Muhterik olmu du akdem yabdurup bu k, lay,
Eyledi bünyâd,n, manende-i Kasr-, me d
Anda iskân eyledikçe asker-i hnesi
Malik-i h,sn-, zafer k,lsun o Hakan-, Mecd
Cevhern tarihle tezyin eyle Zîver bb,n,
Yapd, bl k, lay, Hakan-, din Abdülmecîd
1269 (1852-53) (Haskan, 2001).

Di er kap, üzerindeki kitabe metni de öyledir:

ehriyr-, ma r,k u ma rib ehin h-, zemn
Z,ll-i Mevlâ  tb-, dd Han Abdülmecîd
Sha-i ikblinin a ,rub ke idir bir hama
Dergeh-i ihsân,na cd  kerem kemter abd
Adline inm,na irfn,na ol dverin
Kul olurdu sa olmu olsa Harunu-Re d
Asker-i hss-, hmynunun bu vâlâ k, las,n
K,ld, pek ddan l resm-i diltsun mezîd
Eskiden bl idi amma d bl eyledi
bu cy-, dilke  rany, imar-, cedîd
Semt-i feth-i nusrete a,ld, elhak bir kapu
Padi ah ilham ile k,ld, bu nev bb, bedd
Dam s,hhatle ömr- sermed  iclâl ile

Sâye-i âhânesi tâ ha re dek olsun medîd
Yazd, bu târîh-i cevher-dâr,n, kilik-i Lebîb
K, la-i diltûyu raçna k,ld, Han Abdülmecîd
1258 (1842), (Haskan, 2001).

Son kitabe ise u ekildedir:

âh-, âlem Hazret-i Abdülmecid Hanın Hudâ
Ömrünü, ikbâlini iclâlini itsün ziyâd
Kâînata sâyesidir saha-i dâruđ-emân
Dergeh-i lûtf ü atây, âleme bâb-, murâd
Bendegân âsûde dünya rahat âlem âdumân
Günü Cennet gibi buldu ahd-i adlinde ibâd
Ziver-i engü t ü tedbir-i mekin-i dâd-, Hakk
Ol Süleyman-, zamâne âlem eyler ink,yâd
Tarz-, nev-i dilke le taçmir eyleyüb bu k, lay,
Cünd-i hass,n eyledi tekrar mesrûruđ-fuâd
Bâ husus açd, bu bâb-, feyz-i semt-i nusrete
Ayat-i öinnâ fetehnâödan idince ictihâd
Der lisan-, hali õT,btum fedhulûhâ hâlidînö
Her kü ad oldukca i bu bâb-, vâlâ midâd
Dür-fe an oldum Lebîbâ bende bu tarih ile
Müjde bâb-, fevz ü nusret k, lada oldu kü âd
1258 (1842,) (Haskan, 2001)

Yeni Selimiye K, las,ın,n mimar, olarak Hassa ba mimar, Abdülhalim Efendi ve Krikor Balyan isimleri verilmektedir. Kö e kuleleri Abdülmecit döneminde yapt,r,lm, t,r. Yap, K,r,m Sava , s,ras,nda ngiliz askerlerine verilmi tir. Sava sonras,nda kötü kullan,m nedeniyle harap olan yap, yeniden onar,lm, t,r. Cumhuriyet döneminde önce askeri ortaokul olmu , ard,ndan 1. Ordu Komutanl, , taraf,ndan kullan,lmaya ba lanm, t,r. 1963te büyük bir onar,m geçirmi , ah ap dö emeler betonarmeye çevrilmi tir.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Selimiye K, las, dikdörtgen eklinde avlu etraf,na konumlanm, t,r. Avluyu çevreleyen koridorlar boyunca s,ralanm, odalar yer almaktad,r. K, la eimli araziden faydalanacak ekilde

yerle tirilmi tir. K, la üç katl,d,r ancak kö elerinde yer alan kuleler yedi er katl,d,r. K, la pencereleri ta örgülü ve e it aral,kl, pilast,rlarla dengelenmi , aralar,na pencereler yerle tirilmi tir. K, la yap,ld, , tarihten itibaren stanbul silüetine hakim, devletin gücünü gösteren prestij binalar,ndan birisi olmu tur.

ekil 4.316 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No: D 6).

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Zamanla y,pranan k, la farklı zamanlarda onar,mlar görmü tür. Bu onar,mlarda cephe tamiri, boyas, gibi bak,m onar,m kapsamında çal, malar oldu u gibi 1960'd, y,llarda gerçekte tirilen onar,mlarda oldu u gibi eski volta dö emelerin kald,r,l,p betonarmeye dönü türüldü ü köklü müdahalelerde bulunmaktad,r. Selimiye K, las, gibi stanbul kent silüetinde önem ta ,yan bir yap,n,n restorasyon çal, malar, yap,n,n bütünü dü ünülerek gerçekte tirilmelidir. Yap,lacak restorasyon çal, malar, yap,n,n özgün malzeme, yap,m tekni i ve mimari detaylar, korunarak gerçekte tirilmelidir.

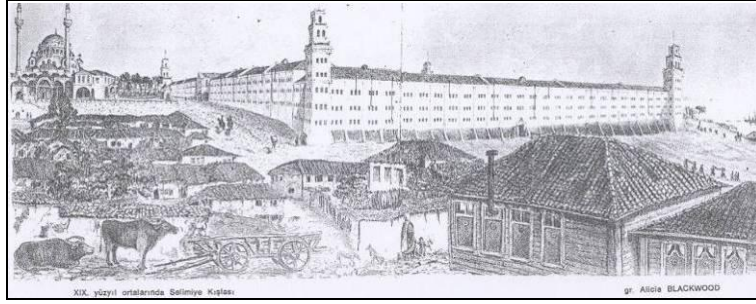

ekil 4.317 : Pervititch Haritas, (Üsküdar Anahtar, Pafta No: 3).

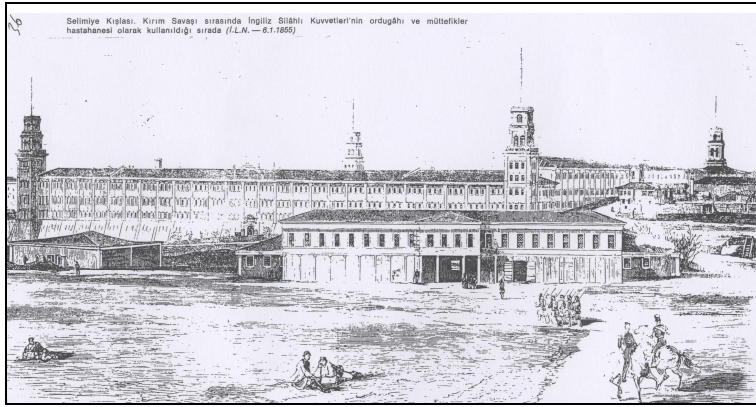

ekil 4.318 : Abdülhamit Albümlerinde K, la.

ekil 4.319 : Gravürlerde K, la (Tu lac., 1981).

ekil 4.320 : Gravürlerde K, la (Tu lac., 1981).

ekil 4.321 : Harem Taraf,ndan K, lan,n Görünü ü (2006).

ekil 4.322 : Kulesi'nin Kulelerinden Detay (2006).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Batur, A., 1995. Selimiye Kulesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, sf. 515-516.

Gürfırat, B., 1968. Selimiye Kulesi, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Say, 12, Sf. 79-81, Ankara.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, sf. 1259-1270.

Konyal, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, İstanbul, sf. 339-365.

Ramazanoğlu G., Üsküdar'da Muallem Bostaniyan (Selimiye) Kulesi, (1800-1809)ö, *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2007, Cilt 1, Sf. 393-402.

Ramazanoğlu G., Nizam-ı Cedid'in Kentsel Ölçeğindeki Simgesi: Üsküdar Selimiye Yerleşimi, *Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2005, Cilt 1, Sf. 69.

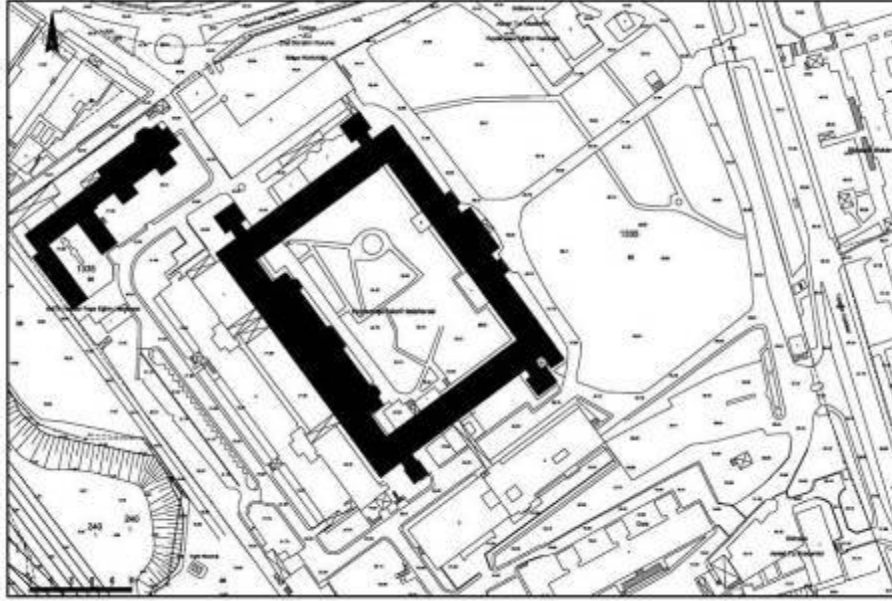
4.5 Sa l,k Tesisleri

4.5.1 Haydarpa a askeri hastanesi

Konumu: Selimiye Mahallesi

Ada:1335, Parsel: 95-96

Selimiye Mahallesinde, Üsküdar'dan Kad,köyø giden T,bbiyye Caddesi üzerindedir
(ekil 4.323)

ekil 4.323 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Haydarpa a çay,r, ad, verilen arazide kuruldu u için bu adla an,lmaktad,r. Sultan Abdülmecid'ın 1844 tarihli iradesiyle Hac, Hüseyin Pa a tarafından yap,lmaya ba lam, ve 1845 y,l,nda tamamlanarak faaliyete geçmi tir. Bu durumu gösteren kitabe hastahane giri inde sergilenmektedir. Metni u ekildedir:

E er Abdülmecid Han'ın göreydi re'yy-i âfîsin
Hum-i irme binüb elbet kaçard, akl-, Eflâtûn
O âha lâ-ilâc asker olurdu sa olub görse
R,za Pa a'n,n dârât,n, Dârâ vü Ferîdûn
Gubâr-, hâkipâ-y, kimyâ-yi mülk ü milletdir
bekrat devacunun de ildir bildi i ma'xûn
O kerrâr gaza yapard, hastahane-i Haydar'da
Olurdu resm ü nak ,n görse Mani-i hüner meftûn
Binas, dilkü â gâyet zemîn-i rûh-bah âd,r

Havas, s,hhati celb eyler emrâz, idüb bîrûn
Murâd, hat,r-, ehl-i cihâd, itmedir tatyîb
de feth ü zaferle Rabb-, Naz,r ömrünü eفزûn
Biri sâde biri cevherle tertîb eyleyüb Safvet
ki tarihe derc itdim ifây, sadr olur mazmûn
Bu fâhir hastahane oldu seyr it serteser sa lam
Cüyû in k,ld, Han Abdülmecid iclâl ile memnûn
1261 (1845) Haskan (2001)

ekil 4.324 : Haydarpa a Askeri Hastahanesi'nin Kitabesi (2008).

1870 y,l,nda Umur-, S,hhiye Nizamnamesi'ne göre Mektebi T,bbiye'yi bitirenlerin staj yapt,klar, bir okul olmu tur (Y,ld,r,m, 1995). Yap,ld, , günden günümüze kadar modern t,p tekniklerinin uyguland, , hastahane olarak hizmetini sürdürmü tür. Yap,lda ihtiyaçlara ba l, olarak farkl, tarihlerde yeni bölümler aç,lm, , Ülkemizdeki modern t,bbi uygulamalar,n gerçekte tirildi i bir hastahane olarak hizmet vermi tir. Haydarpa a Askeri Hastahanesi 1985 y,l,nda Gülhane Askeri T,p Akademisine ba l, Haydarpa a E itim Hastahanesi ad,n, alm, t,r.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi), Yap,lan Müdahaleler: Konyal, (1976) 1846 y,l,nda faaliyete geçen Hastahanenin ilk yap,s,n,n ah ap oldu unu ard,ndan sözü edilen tarihte yenilendi ini bildirmektedir. Bununla ilgili olarak ta bir çizim yay,nlam, t,r. Hastahane ortas,nda ovalusu bulunan dikdörtgen planl, bir yap,d,r. E imli arazide denize bakan taraf, üç katl, di er yönlerde ise iki katl,d,r.

Yapı, cephelerine bakan taraflarda odalar avluya bakan yönde ise koridorlar yer almaktadır. Avluya bakan pencereleri üstleri kemerli dikdörtgen eklindedir. Yapı, 1890, 1930, 1960 tarihlerinde köklü onarımlar geçirmiştir. Günümüzdeki eklini hangi tarihteki onarımda aldığı, bilinmemektedir. Hastahane, tarihi süreçte gereksimlere bağlı olarak çeşitli bölümler ilave edilmiştir. Bahçe içerisinde farklı devirlerde yapılan ek binalar yer almaktadır. Tarihi yapı içinde doktor ve hastaların kullanımı için bir hamam yapılmıştır. XIX. yüzyıla zevkine göre düzenlenen hacim günümüzde hastahane içinde müze ile birlikte kullanılmaktadır.

ekil 4.325 : Alman Mavileri Haritasında Yapı Konumu (Pafta No: D.5).

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yapı geçen zamana bağlı olarak yıpranması, tarihi süreçte gereksinim duyulan mekân ve donatılarının eklenmesi amacıyla farklı zamanlarda onarımlar geçirmiştir. Yapılan çalışmalar belli bir plana ve yapı özgün durumunu korumaya yönelik olmadığı için yapı malzeme, plan ve cephe düzeni açısından özgün niteliğini yitirdiği görülmektedir. Yapı tamamıyla kapsayan bir restitüsyon ve restorasyon projesinin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda niteliksiz ek ve malzemeler yapıdan uzaklaştırılarak modern kullanım koşullarına uygunlaştırılmalıdır.

ekil 4.326 : Pervititch K,lavuz Haritas, (Pafta No: 2).

ekil 4.327 : Hastahanesinin Eski Bir Foto raf, (GATA ar ivi, Tarihsiz).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001 Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, sf. 68-70, stanbul.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, sf. 86, stanbul.

Miral, R., 1957.ö stanbul'da Haydarpa a Sementinin ve Liman,n Tarihçesiö, *Tedrisat Mecmuas,,* Cilt 6, Say,: 51-52, Sf. 226-231, stanbul.

Y,ld,r,m, N., 1993. öAskeri Eczac, Yeti tiren ki Okul Haydarpa a Hastahanesindeki Eczac, S,n,f, ve T,marc, S,byan Mektebiö, *Güncel Eczac,l,k Dergisi*, Say, 5, Sf. 20-21, stanbul.

Y,ld,r,m, N., 1995. öHaydarpa a Askeri Hastanesiö, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, sf. 29.

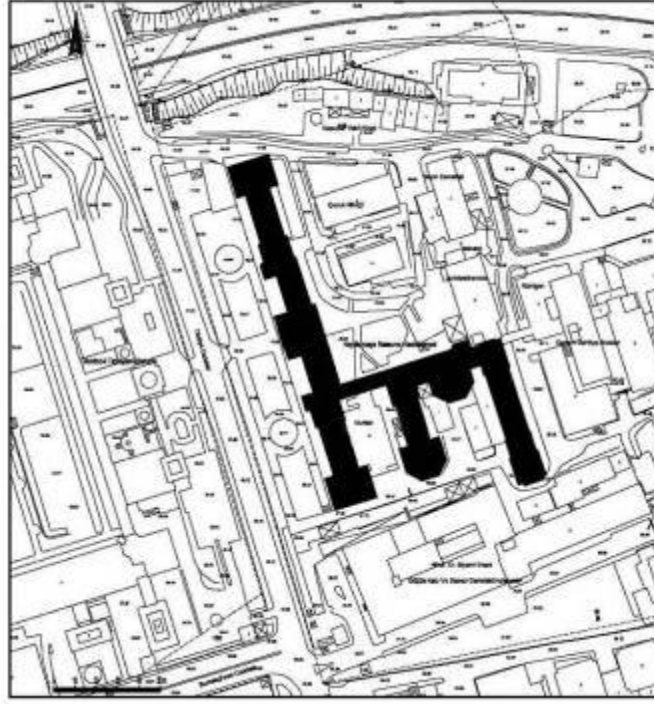
Y,ld,r,m, N., 2009. öYeni Kaynaklar ve lmühaber defteri , , nda Haydarpa a Askeri Hastanesiö, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildirileri*, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, sf. 606-630, stanbul.

4.5.2 Haydarpa a numune hastahanesi

Konumu: Selimiye Mahallesi

Ada: 296, Parsel: 1-2

T,bbiye Caddesi ve E5 yolunun kenar,nda, Mekteb-i T,bbiye'nin kar ,s,nda yer almaktadır (ekil 4.328)

ekil 4.328 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad.): Haydarpa a'da Mekteb-i T,bbiye'nin in aat,na ba land,ktan hemen sonra okulun hastahanesi olmak üzere kar ,s,nda be pavyon (bölüm) olarak yap,m,na ba lanm, t,r. n aat,n,n M. 1902-1903 (H. 1318) tarihinde tamamlandı, , bildirilmektedir (Konyal,, 1976). 1933 y,l,nda T,p Fakültesi'nin Avrupa yakas,na ta ,nmas,ndan sonra Hastane Sa lık ve Sosyal Yard,m Bakanl ,na ba lanm, t,r. 1936 y,l, ba ,nda da Haydarpa a Numune Hastahanesi ad,yla hizmet vermeye ba lam, t,r.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi), Yap,lan Müdahaleler: Yap,m çal, malar, Rieder Pa a'n, denetiminde devam eden yap,n,n Mimar,n,n Døranco oldu u bildirilmektedir (Y,ld,r,m, 1995). Hastane plan olarak bir koridora ba lanm, kollar (pavyonlar halinde tasarlanm, t,r (ekil 4.329). Ana binas, iki katlı olan yap,n,n mimari düzenleme olarak Mekteb-i T,bb,ye'nin izlerini ta ,maktadır.

Yapı, giri yönü kesme ta kaplıdır. Diğer yönlerde ise silmeler, pencere söveleri Ta kaplama diğer bölümleri sıvalıdır. Yapı, üst örtüsü kiremit kaplı, ahap kırma çatıdır. Yapı, çevreleyen saçakların altı, ahap kaplamalıdır. Zamanla ortaya çıkan gereksinimlere bağlı olarak hastahane bahçesine ek binalar yapılmıştır. Giri ba hekimlik bölümü genel düzenini korumakla birlikte pavyonlarda eklentiler ve yapı, özgün malzemelerine aykırı uygulamaların olduğu gözlenmektedir. Hastahane'nin 1930 ve 1960'lı yıllarda köklü değişimler geçirdiği bildirilmektedir (Yıldırım 1995). Daha sonraki müdahaleler bakım onarım biçiminde olmuştur.

ekil 4.329 : Alman Mavileri Haritasında Yapı'nın Konumu (Pafta No: C5-1).

ekil 4.330 : Hastahane'nin Giri Kapısı, Yönünden Fotoğraf, (2009).

ekil 4.331 : Yapı,ın Güney Yönünden Görünüşü (2009).

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yapıda geçen süreye bağlı olarak malzemelerin niteliğini yitirme durumu söz konusudur. Sıvalarda, oluk ve yamur izlerinde eskime söz konusudur. Bunun dışında sözü edilen tarihlere yapılan müdahalelerde yapı,ın özgün malzeme ve mimari düzenine aykırı eklentiler yapılmıştır. Yapılacak restorasyon çalışmalarında yapı,ın özgün mimari düzeni ve malzemelerinin kullanılması, bütüncül koruma yaklaşımıyla çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir.

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001., Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 2, s. 915-919 İstanbul.

Konyal, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, s. 378 İstanbul.

Miral, R., 1957. İstanbul'da Haydarpaşa Semtinin ve Liman,ın Tarihçesi, *Tedrisat Mecmuası*, Cilt 6, Sayı: 51-52, Sf. 226-231, İstanbul.

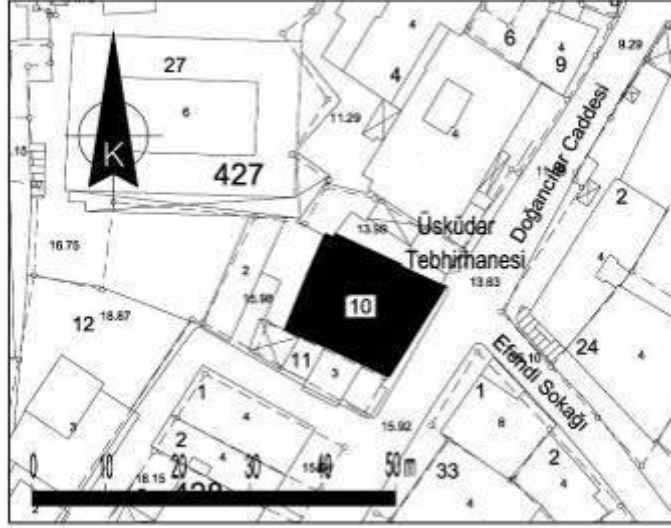
Yıldırım, N., 1995. Haydarpaşa Numune Hastanesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, sf. 32-33.

4.5.3 Üsküdar tebhirhanesi

Konumu: Rumi Mehmet Pa a Mahallesi

Pafta: 61, Ada: 427, Parsel: 10

Do anc,lar Caddesi üzerinde Tebhirhane Soka , üzerinde yer almaktadır (ekil 4.332).

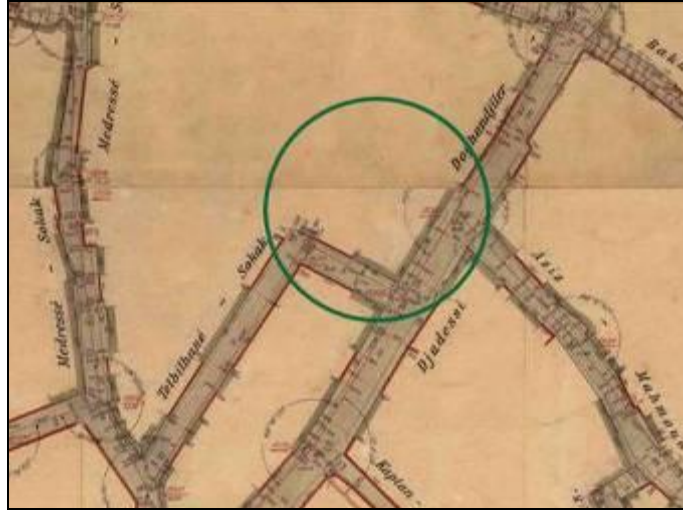

ekil 4.332 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): 1893'te İstanbul'da ortaya çıkan kolera salgınının ardından İstanbul'a gelen Fransız doktorların verdikleri rapor üzerine İstanbul'da açılması önerilen üç Tebhirhaneden birisidir. Tarihi Yarımadada Gedikpaşada, Galata tarafında Tophane'de ve Anadolu yakasında Üsküdar'da açılmıştır. Kolera, suçiçeği, veba, verem ve benzeri bulaşıcı hastalıklar, ortadan kaldırmak için kullanılan yalın basınçlı su buharı ile temizlenmesi için kurulmuş tesislerdir. Üsküdar Tebhirhanesi Fransız doktorların tavsiyesinin ardından 1894 yılında faaliyete geçmiştir.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Planı masalı bulaşık (kirli) ve temiz mekân olarak iki parçaya ayrılmıştır, orta bölüme etüv cihazı yerleştirilmiştir. Ayrıca Tebhirhanenin kullanımı için ahır, arabalık ve müstahdem odası gibi müteminat olarak kullanılan hacimler eklenmiştir. Pencereler ve kapıların sövelidir, duvarlar ise sıvalıdır. Üst örtüsü ahşaptan ve kiremit kaplıdır. Yapının iki levelli önünde tutulmuş, bu yüzden sade mimari anlayışla yapılmıştır. 1980'lere kadar özgün etüv cihazı kullanılmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yapı, özgün i levini devam ettirmiş Anadolu yakasında dezenfeksiyon ve ilaçlama hizmetine devam etmiştir. Son yıllarda Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonu yapılmıştır. Restorasyon sonrasında, sergi, satış ve el sanatları atölyesi olarak düzenlenmiştir.

ekil 4.333 : Alman Mavileri Haritası, (Pafta No: D 9).

ekil 4.334 : Pervititch Haritası, (Pafta No: 61).

ekil 4.335 : Abdülhamit Albümlerinde Yapı'nın görünümü.

ekil 4.336 : Doğanlar Caddesi'nden Yapı'nın Görünümü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 1, İstanbul, sf. 68-70.

Konyal, H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul.

Yıldırım N., 1995. *Tebhırhanelerö, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, sf. 231,232.

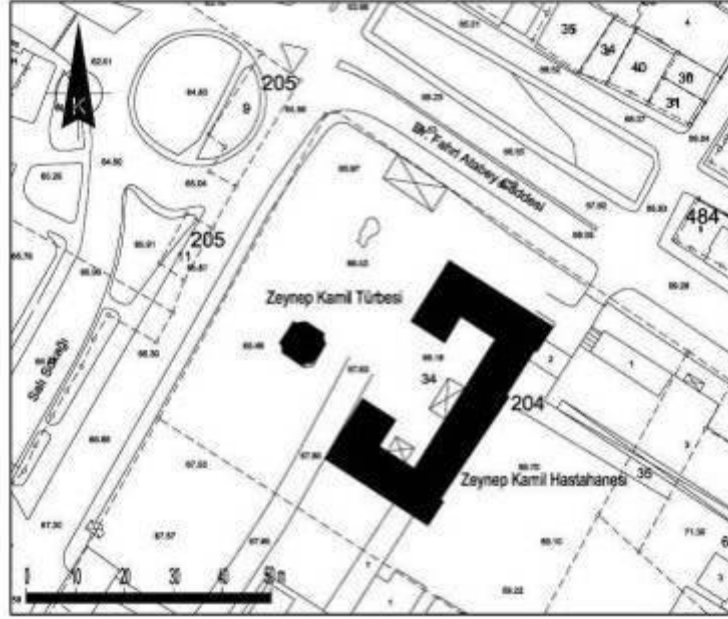
Yıldırım N., *1894'ten Günümüze Üsküdar Tebhırhanesiö, Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2007, Cilt 2, Sf. 413-428.

4.5.4 Zeynep kamil hastanesi

Konumu: Arakiyeci Hac, Cafer Mahallesi

Pafta: 51 Ada: 204 Parsel: 34 parsel (türbe), 32- 33- 34- 41 (hastane)

Nuhkuyusu çevresinde Sal, Soka , ve Dr. Fahri Atabey Caddesinin kö esinde yer almaktadır (ekil 4.337).

ekil 4.337 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Yapıldığı , dönemde Nuh Kuyusu Hastahanesi olarak bilinen hastahane sonradan Gureba Hastahanesi kurucularının ölümünden sonra Zeynep Kâmil Hastahanesi olarak anılmaya başlandı. Zeynep Kâmil ismi zamanla hastahanein bulunduğu semte de adı verildi. Sadrazam Yusuf Kamil Paşa ve Eşi Zeynep Hanım tarafından yaptırıldı. Yapımına 1860'de başlandı, 1862'de tamamlandı, bazı kaynaklarda belirtilmesine rağmen Hastahane ile ilgili yapılmış yüksek lisans tezinde de belirtildiği üzere bulunan belgelerde hastahanein temelini Haziran 1875'te atıldı, ve hastahanein inşaatında Bernasconi ve Duka adında iki yabancı mimarın çalışması tespit edilmiştir (Demirhan, 2005). Hastahanein inşaatı 7 yıl kadar sürmü ve H.1299/M.1882'de açılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak tarihçi Lûtfi Efendi Divançe-i Ahmed Lûtfi adlı eserinde hastahanein H.1299/M.1882 tarihinde tamamlandığını, söylemiş ve inşaat tarihi düğümü tür:

Âfiyetde dâim olsun Hazret-i Zeyneb Hanım
Defter-i hayrâtına katd, bu hastahaneyi

Pister-i rahmetde zevc-i Kâmilâ bulsun safâ
Zevcesiyle sa iken çatd, bu hastahaneyi
Ç,kd, bi gaye oldu bu m,sraøLûtfî tâm
Sa ola Zeyneb Han,m yapd, bu hastahaneyi
1299, (Haskan,2001)

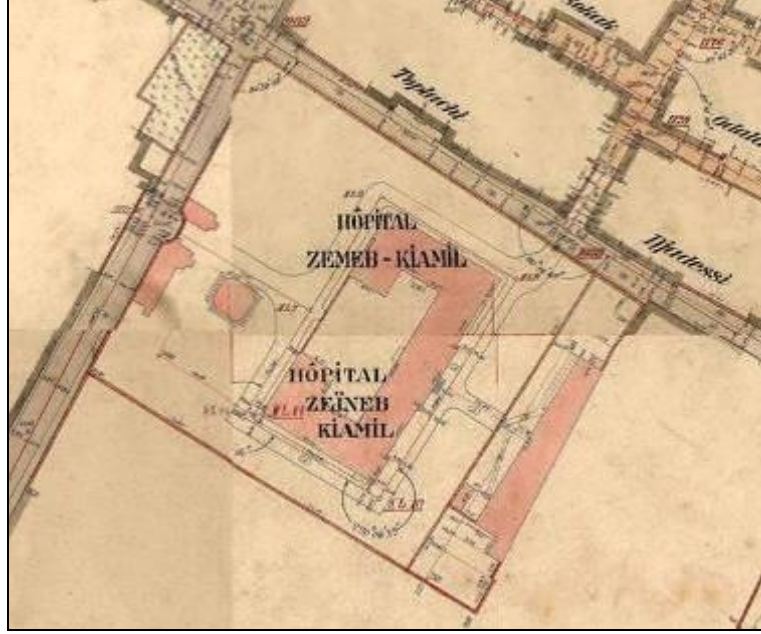
Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Anadolu yakas,nda ikamet eden hastalar,n ücretsiz bak,m ve tedavilerinin yap,lmas, amac,yla kurulmu bir hastahanedir. Hastanenin bahçesinde Zeynep Han,m ile Kamil Pa aøn,n türbesi bulunmaktadır. Hastanenin bulundu u ada üzerinde Cevri Usta Camii (Himmetzade Tekkesi) yer almaktadır.

Y, ma yap,m sistemiyle in a edilen hastanenin bodrum kat, ve onun üzerinde iki kat, bulunmaktadır. Geni iç avluyu çevreleyen öUö ekinde bir plan, olan ve kat içindeki farklı birimlere ula ,m, sa layan iki koridoru bulunmaktadır. Zemin kat,nda doktor, memur odalar,, eczahane ve muayene odalar, bulunmaktadır,. Zemin kat daha çok erkek hastalar,n kullan,m,na üst kat ise kad,n hastalara tahsis edilmi ti. Yap,ld, , dönemde ilk örneklerden olarak zemin katta baz, bölümlere kalorifer tesisat, kurulmu ve havagaz, ile ayd,nlat,lm, t,r. Cephe düzeni ve planlamas, ile devrinin modern yap,lar,ndan birisidir. Modern hastane i levlerinin gereklilikleri göz önüne al,narak tasarlanm, t,r.

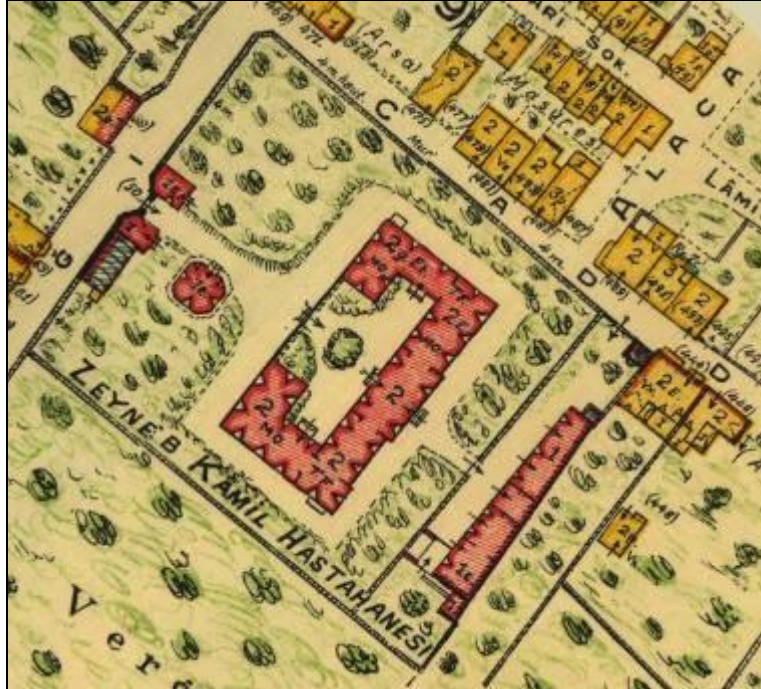
Hastane Avlusunda yer alan Zeynep Kamil Türbesi ise yine XIX. yüzy,l eklektik tarz,na göre tasarlanm, t,r. Kö eleri k,r,lan kare planl, türbenin üzeri kubbe ile örtülmü tür. Pencere altlar,na kadar mermer kaplanm, t,r. Mermer söveli pencerelerin üzerinde üçgen al,nl,klar bulunmaktadır. K,r,lan kö e pahlar,nda kubbe kasna ,na kadar mermer bosajlar bulunmaktadır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Sahiplerinin vefat,ndan sonra bak,ms,z kalan hastahane, farklı yöneticilerin idaresinde hizmet vermi tir. Çanakkale Sava lar, ve Birinci Dünya Sava ,nda Asker Hastahanesi olarak kullan,lm, , ard,ndan Akliye ve Asabiye Bimarhanesi, yat,l, Ebe ve Hem ire Okulu ö rencilerinin kullnad, , bir yap, olmu ard,ndan do um ve çocuk hastahanesi olarak kullan,lm, t,r. Zaman,n y,prat,c, etkileri nedeniyle yap, malzemelerinde bozulmalar ba lam, t,r. 1 Özel dairesi taraf,ndan yap,n,n rölöve-restitüsyon ve restorasyon projeleri haz,rlat,lmaktadır. Günümüzde de etraf,na yap,lan yeni yap,larla birlikte Sa l,k

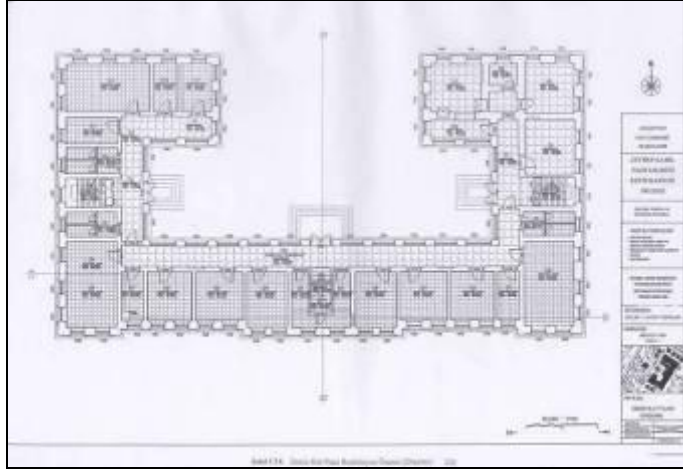
Bakanl, ,na ba l, bir hastahane olarak hizmet vermektedir. Özgün niteliklerini koruyan türbe yap,s, ise sa lam durumdad,r.

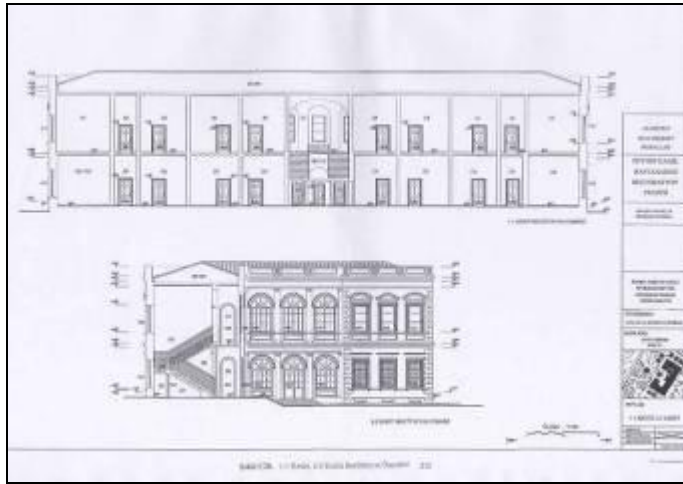
ekil 4.338 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No: C 7).

ekil 4.339 : Pervititch Haritas, (Pafta No: 55).

ekil 4.340 : Hastane Kat Plan, (Demirhan, 2005).

ekil 4.341 : Kesitler (Demirhan, 2005).

ekil 4.342 : Bahçeden Hastanenin Görünü ü (2006).

ekil 4.343 : Türbenin Görünü ü (2006).

Yapıyla ilgili yayınlar :

- Anon. 1., 1959. *özeynep Kâmil Hastahanesinin Kısa Tarihçesi Halihazır Durumu ve Teknik Programı*, *Zeynep Kâmil Tıp Bülteni*, İstanbul, Ayrı Basım, Sf.7-50.
- Anon. 2., 1970. *Asrın Hastanelerimiz Zeynep Kâmil*, *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 1, Sf. 53-59, İstanbul.
- Beyoğlu, S., 2005. *Öki Belediye Başkan Çıkan Bir İfa Yuvası: özeynep Kâmil Hastahanesi, Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, Cilt 1, Sf. 132-137. İstanbul.
- Etker, N., Günergün, F., Köse, A., 2004. *özeynep Kâmil Hastanesinin Kuruluşu ve Vakfiyesi*, *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, Cilt V, Sayı 2, Sf. 1-36, İstanbul.
- Demirhan, B., 2005, *Zeynep Kâmil Hastanesi Restorasyon Projesi*, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Haskan, M. N., 2001, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1254.
- Kızıtoprak, S., 2005. *özeynep-Kamil Hastanesinin Kurucusu Prenses Zeynep Hanım*, *Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, Cilt 1, Sf. 622-628. İstanbul.
- Konyalı, H., 1976, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 1, İstanbul, Sf.391.
- Yıldırım N., *özeynep Kamil Hastanesi, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, sf. 551-552.

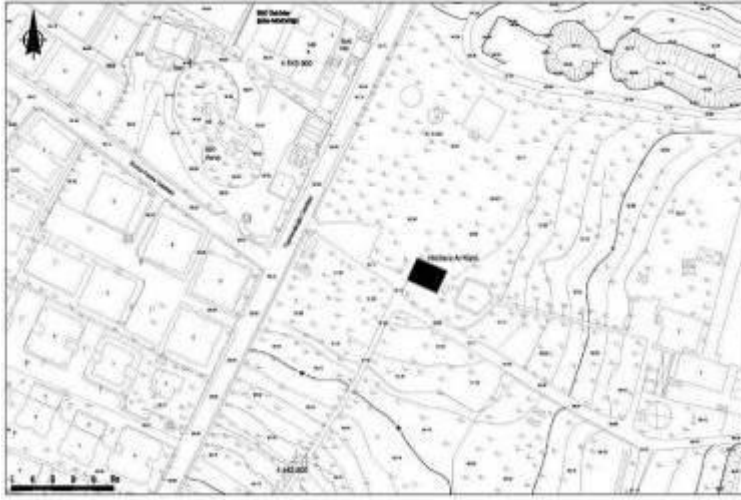
4.6 Kök ve Kasırlar

4.6.1 Abdülaziz av kökü

Konumu: Altunizade Mahallesi

Pafta: 165-166, Ada: 1313, Parsel: 13

Tophanelio lu Caddesi üzerinden giri i bulunan Valideba ,ndaki Adile Sultan Kasr, bahçesinde yer almaktadır. (ekil 4.344) Eski haritalarda yap,n,n bulundu u bölge tam olarak algılanmadı, , için gösterilmemi tir.

ekil 4.344 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n adı): Sultan Abdülaziz için H. 1273, M.1856'da Sarkis Balyan tarafından yapılan küçük av köküdür. Tavla Kökü ya da zemin ve duvarlarındaki talyan çinileri nedeniyle Çinili Kökü olarak da bilinir (Batur,1995), (Konyalı,1976).

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Çeride 6.9m x10.8m boyutlarında dikdörtgen mekân ve onu çevreleyen 2.25m genişliğindeki revaklardan oluşan bir plan düzeni bulunmaktadır. Yapının iç hacmine girişte sağda bir oda ve içerisinde tuvalet hacmi, sol tarafında ise lavabo ile asma kata (irvan) çıkışı, sağlayan merdivenler yer almaktadır. Salon mekânına girişte bir köşede kahve ocağı, diğer köşede ise mermerden ampir ayaklı, küçük bir çeşme bulunmaktadır. Bahçe çıkışı yönünde yer alan kapı önünde ise mermer fiskeyeli bir havuz bulunmaktadır. (ekil 4.345)

Kök iç mekân zeminleri mermer ve çini mozaik ile kaplanmış, revak altları ise mermer ile kaplanmış. Salon bölümü üç yönde yer alan pencelerden oluşmaktadır, ayrıca üst kotta renkli camlarla dekore edilmiş, küçük penceleri yer

vardır. Av kökü olarak inşa edilen yapıların sade planlarına karşı iç duvarlarda oluşturulan pano içlerine çini kaplanmıştır, duvarlarda ise bölümlenen aralar kalem işleriyle süslenmiştir. Yapı içerisinde tavanlara ahşap tavan kaplamaları, yapılmıştır, ayrıca eklide ahşap ayaklarla taşınan revak tavanları da aynen iç tavanlar gibi ahşap çatı, duvar ve özgün süslemelere sahiptir (Ekişli 4.347).

Yapı plan düzeni olarak sıradan olmakla birlikte iç mekân duvarları ve yapıların duvarlarında yapılan düzenlemelerle Balyan ailesinin ortaya koymaya çalıştığı, Neo-Ottoman bir üslup arayışı olarak değerlendirilmektedir. Yapıyı çevreleyen revaklar, taşınan ahşap ayaklar eli böğründelerle desteklenmiştir. Ancak, destek elemanları, yapıların mimari tarzından farklı formlar, revakların sonradan yenilendiğini düşündürmektedir (Batur, 1995). Köşke ana caddeden girişte bahçe kapısı, sağ tarafında kale burcu görünümüne sahip su deposu ve çeşmesi yer almaktadır.

Yapıyla yaklaşık aynı tarihlere inşa edilen Ayazapa Av kökü ile tasarımı, anlayışları, benzerdir. Ayazapa av kökü zemin altında yer alan kalıntı parçası ve detay farklılıklarıyla Validebağ Av kökünden ayrılmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yapı geleneksel ahşap yapı tekniğiyle inşa edilmiştir. Yapı duvar ve iç duvarları ahşap taşıyıcı üzerine çakılan bacadı çimento ve kireç harç ile sıvanmıştır. XIX. yüzyıl süsleme ve dekorasyon anlayışına uygun olarak yapı içerisinde ithal çini kullanılarak dekorasyon yapılmıştır. Yapı duvarlarında ise devir üsluplarına uygun olarak oluşturulan pano içleri kalem işi dekorasyonla süslenmiştir. Yapı içinde ve revak altlarında çatı ahşap tavanlar yer almaktadır, üzerleri boyanmıştır. Yapı içinde yer alan odadan ulaşılan asma kat ya da mirvan olarak adlandırılan mekân da ahşap döşeme üzerine ahşap döşeme kaplaması yapılmıştır.

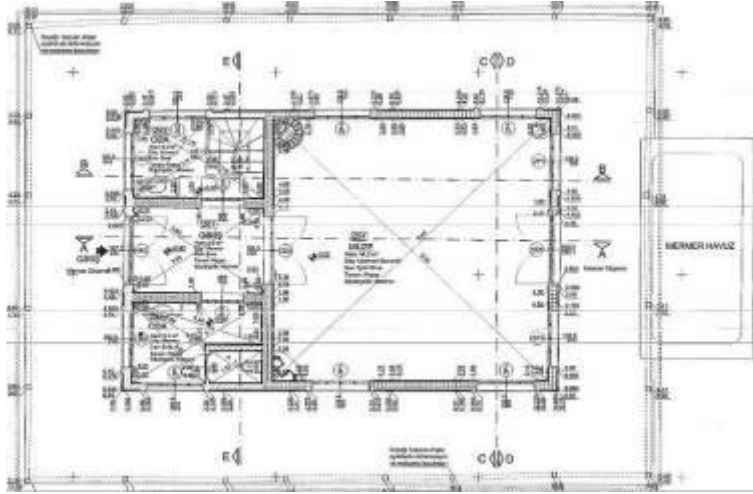
Sultanın av sırasında dinlenmesi amacıyla yapılan yapı, günümüzde izci evi olarak kullanılmaktadır.

Yapılan Müdahaleler: Günümüze kadar gelmiş olan yapıların deşik tarihlerde onarım görmesi muhtemeldir. Ancak tamir tarihleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yapıyı çevreleyen revaklar, taşınan ahşap ayaklar üzerinde yer alan eli böğründeler yapıların mimari tarzından farklı formlarla, revakların sonradan yenilendiğini düşündürmektedir (Batur, 1995). Yapının üst örtüsü marsilya tipi kiremittir. Yapının inşa edildiği tarihte marsilya tipi kiremitin yaygın derecesi düşünülürse kiremit örtüsünde deşimi olabileceği akla gelmektedir.

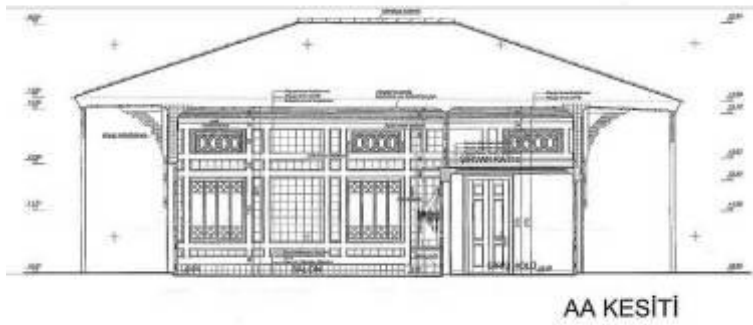
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri:

Yapıda gözlemlenen en önemli sorun yapı, ana malzemesi olan ahaptan ortaya çıkan deformasyon ve mantar problemleridir. Özellikle yapı, çevreleyen revaklarda duymeyen ayrılma ve dönme, tavan kaplamalarında da sehim bulunmaktadır. Revak ayakları, askıya alınmalı, gerekli ise özgün malzemeye uygun malzemeler seçilerek değiştirilmelidir. Bunlar dışında yapı, kapsamlı olarak bir ahap ilaçlama programına alınarak uzmanların öngördüğü zaman dilimlerinde ilaçlanmalıdır.

Saçaklar, çevreleyen çinko oluklarda problemler bulunmaktadır, çinko oluk ve yağmur inişleri onarılmalıdır. Ana yapıdan ayrı olarak giriş kapısının yanlarında yer alan su deposu üzerinde oluşan dökülmeleri uygun olmayan çimento harçlar ile tamir edilmiştir. Uygun olmayan malzemelerle yapılan tamirler uzaklaştırılmalı, özgün form ve malzeme ile onarılmalıdır.

ekil 4.345 : Validebaşı Av Kökü Plan, (KTVKK arşivi).

ekil 4.346 : Giriş Kapısının Aksından Kesiti (KTVKK arşivi).

ekil 4.347 : Giri Yönünden Görünü ü (2007).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Batur, A., 1995. Abdülaziz Av Köşkü, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1 içinde, s. 26-27.

Haskan, M. N., 2001., *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, s. 1416-1417.

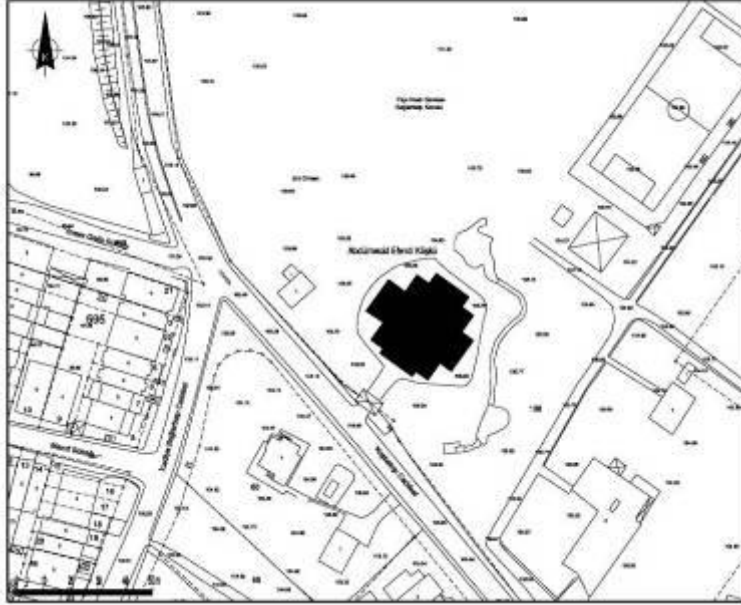
Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 2, İstanbul, s. 158-160.

4.6.2 Abdülmecid efendi kökü

Konumu: Altunizade Mahallesi

Ada: 1324, Parsel: 108

Ba larba ,, Ku bak, , Caddesi üzerinde yer almaktadır (ekil 4.348).

ekil 4.348 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.

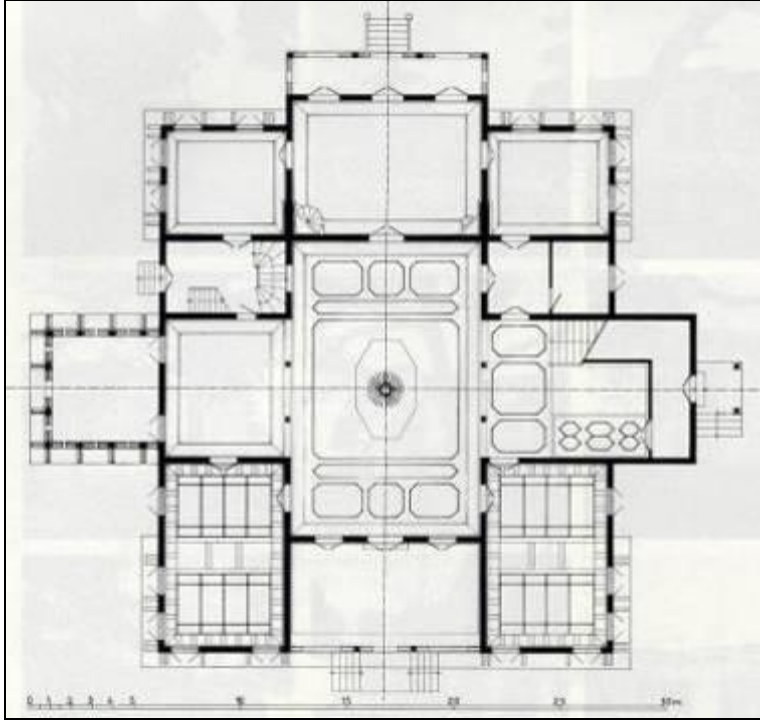
Tarihçesi (Yapı, n, n ad.): Kökün bulunduğu arazinin daha önce M, s, r Hidivi smail Pa aya ait olduğu arazinin üzerinde bulunan kökle birlikte II. Abdülhamid tarafından satın alınarak kuzeni Abdülmecid efendiye hediye edildiği bildirilmektedir. Büyük korusuyla birlikte Haremlik, Selamlık ve mütemillattan oluşan kök Abdülmecid Efendinin yazlık kökü olarak kullanılmıştır. Günümüzde köke ait cadde üzerinden de görülebilen Selamlık Binası, kalmıştır. Kökün Harem binaları ve mütemillat yapıları yok olmuştur. Kökün girişi Ku bak, , caddesi üzerinde yüksek duvarlar, girişi kapısı ve saçakları yer almaktadır. Kökün güney kısmında Harem tarafındaki girişi ile servis, bahçe girişi olarak adlandırılabilen bir bahçe girişi de bulunmaktadır. Afife Batur arazisi ve projesi çok beğenilen kökün 1895 tarihinde alınması, 1901 tarihinde Valluryonin hazırladığı projeye göre yapıldığı bildirilmektedir. Yine aynı konuda H. Konyal kök içinde bulunduğu en eski tarihli eserin H. 1317- M. 1901 olduğu bildirilmektedir. Yapı, n, n 1895'te tamamlanmış halde satın alındığına dair bazı kaynaklarda bilgi verilmektedir.

Mimari Özellikleri (Plan 6 Cephe düzenlemesi): Yapı, saray kapı, gibi gösterili, geniş saçaklı, giriş kapı, yüksek bahçe duvarları, na göre içeriye doğru çekilerek kapı, belirgin hale getirilmiştir. Kapı, üzerinde yer alan çini pano üzerinde kufi hatla yazılmış, "Vallahü Galibün Alallahö yani Allah'tan başkası galip yoktur" yazısı, yer almaktadır. Selamlık giriş kapısından girilince mermer bir süs havuzu yer almaktadır. Zemin kat, orta mekâna açılan eyvanlı hacimler ekinde düzenlenmiştir. Üst katta kapalı, oda düzenine geçilmiştir. Üst katta giriş kapı, üzerinde içeri çekilmiş geniş bir balkon yer almaktadır. Kök çatı, oldukça geniş tutulmuştur. Pencereler duvar, dan kepenklerle kapatılmış, cephesi panolar ekinde bölümlenerek giriş saçıyla beraber süslenmiştir. Kök içerisinde, yapı, gibi çini panolar, güzel hat ve kalem işleriyle süslenmiştir. Kalem işleri çitalı, tavanlarda da devam ettirilmiştir. Kullanılan detaylar, süsleme motifleri geleneksel Osmanlı sanatı ve oryantalist etkiyle; Kuzey Afrika- İspanya sanatının harmanlanmasıyla oluşmuştur. Planlama, cephe düzeni, süslemeleri, bahçesi özenle tasarlanmıştır, bu ekliyle hanedan üyelerinin kullandığı, ufak bir saray yapı, olan kök XIX yüzyıl konut mimarisinin önemli, özgün bir yapıdır.

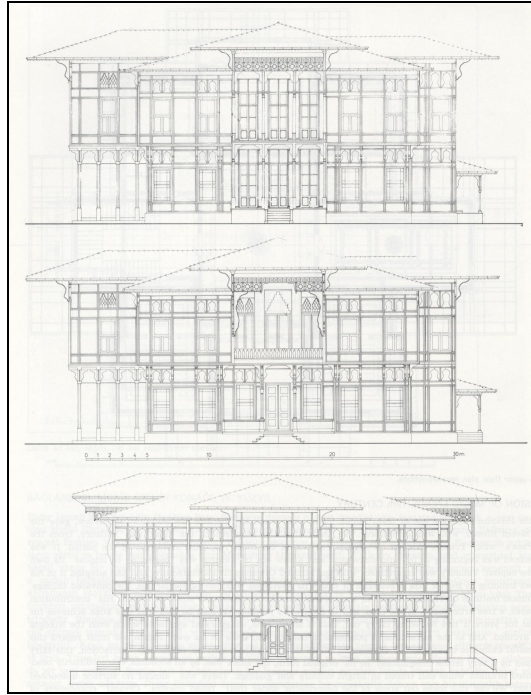
Yapım Tekniği ve Malzeme: Kök günümüze kadar gelebilen Selamlık bölümü, kâgir bodrum kat üzerinde yer alan iki katlı, ahşap bir yapıdır.

Yapılan Müdahaleler: 1987-88 yıllarında restorasyonu yapılmış, cephe ve içerideki süslemeler yenilenmiştir. Özgün olmayan eklentiler kaldırılmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Hanedan ailesinden sonra uzun süre boş kalan kök mülkiyeti, bir süre Kalkavan ailesinde kalmış, daha sonradan Yapı Kredi Bankası tarafından satın alınmıştır. Günümüzde sergi salonu olarak kullanılmaktadır.

ekil 4.349 : Zemin Kat Plan, (Eldem, 1986).

ekil 4.350 : Görünü ler, (Eldem, 1986).

ekil 4.351 : Giri Teras, ve Balkon (2006).

ekil 4.352 : Zemin Kat Süs Havuzu (2006).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Aktan, L., 2007. Abdülmecid Efendi, Kökü, Çinileri, Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, Cilt 1, Sf. 403-424.

Batur, A., 1995. Abdülmecid Efendi Kökü, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, sf. 57.

Eldem, S., H., 1986. Türk Evi Osmanlı Dönemi, Cilt II, Sf. 204. TAÇ vakfı,

Konyalı, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, İstanbul, sf. 229.

Toros, T., 1985. Yapı, Kredi Bankası Başkanlığındaki Mecit Efendi Kökü, *Sanat Dünyamız*, Sayı 31, Sf. 2-9, İstanbul.

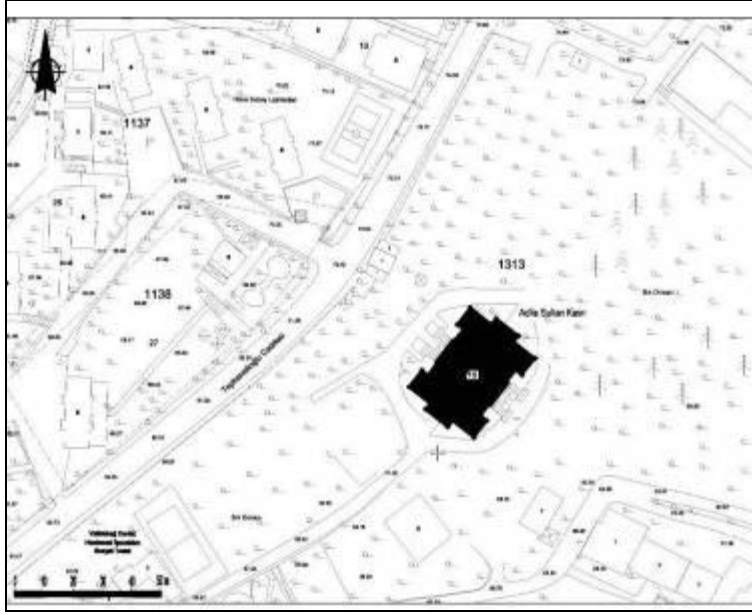
url 1. <http://arkiv.arkitera.com/p1398-baglarbasi-abdulmecid-efendi-kosku-restorasyon-ve-duzenlemesi.html>. 25.07.2009.

4.6.3 Adile sultan kasr,

Konumu: Altunizade Mahallesi

Pafta: 168 Ada: 1313 Parsel: 75

Ko uyu lu nda Valideba , Sa l,k Tesisleri aras,nda yer almaktad,r (ekil 4.353). Giri i Tophanelio lu Caddesi ndendir.

ekil 4.353 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.

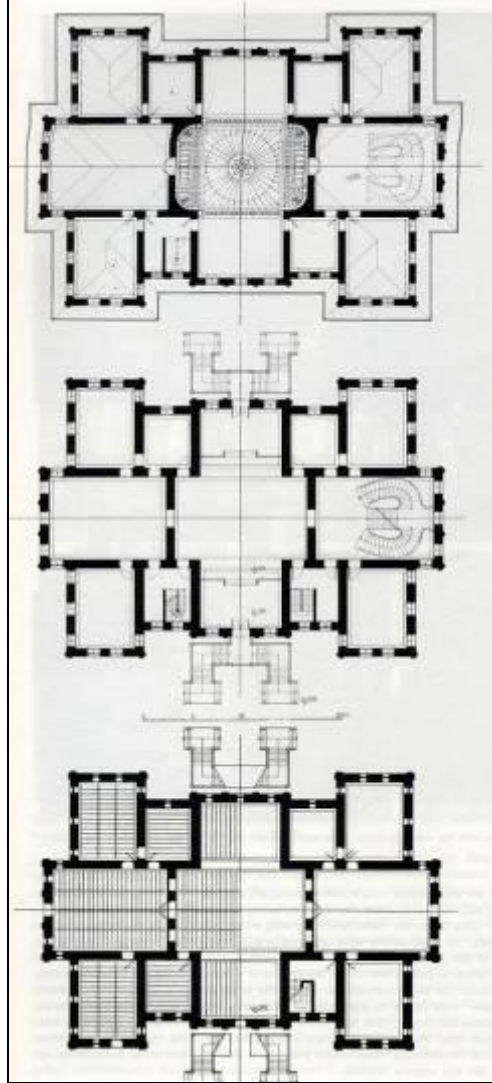
Tarihçesi (Yapı, n, n ad.): Sultan Abdülaziz tarafından küçük kız kardeşi Adile Sultan için H.1270/M.1853 tarihinde yaptırılmış, tır, yapılan bininin adı,yla bilinmektedir. Yapı, n, n mimar, n, n Nikogos Balyan oldu ü ünülmektedir.

Mimari Özellikleri (Plan ö Cephe düzenlemesi): Yükseltilmiş bodrum kat, ve üstte yer alan diğer iki katla birlikte üç katlıdır. Plan teması olarak XIX. yüzyıl konak, saray ve büyük konut planlarıyla benzerlik göstermektedir. Plan düzeni olarak orta sofalı, plan teması, n, n gelişimi i denilebilir. Cephe devrin kâğır saray ve diğer konutlarda görülen pilaster, silme, korniş ve pencere düzenlemeleriyle benzerlik gösterir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yapı, kâğır olarak inşa edilmiştir. Dış ve iç bölme duvarlar, kâğır olarak yapılmıştır. Yapı, n, n iç döşeme ve tavanlar, ise ahşaptır.

Yapılan Müdahaleler: Cumhuriyetin ilk yıllarında yetimler yurdu olarak kullanılan yapı, sonrasında prevantoryum olarak hizmet vermiştir. Günümüzde ise Öretmen Evi olarak kullanılmaktadır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Geçirdi i i lev de i iklikleri nedeniyle çe itli tadilatlar maruz kalm, t,r. . H. Konyal,øn,n bildirdi ine göre prevatoryum kullan,m, s,ras,nda çat, kat, ilave edilip sonra kald,r,lm, t,r. Son olarak Üsküdar Belediyesi ve Valilik l Özel daresi taraf,ndan restorasyonu tamamlanm, t,r (2009).

ekil 4.354 : Adile Sultan Kasrı, Kat Planlar,, (Eldem, 1986).

ekil 4.355 : Kö kün Eski Foto raflar, (Eldem, 1986).

ekil 4.356 : Restorasyon Çal malar, Sonras,nda Yap,n,n Görünü ü (2010).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Batur, A., 1995.öAdile Sultan Kasrı,ö Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi, Cilt 1, sf. 82-83.

Eldem, S. H., 1986. Türk Evi II, TAÇ Vakf.,

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, sf. 1451-1455.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, stanbul, sf. 152-155.

Mazak, F., 2004. öAdile Sultan',n Üsküdar'da Ya ad, , Mekânlar, Vak,flar, ve Bugünkü Durumlar,ö, *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, Üsküdar Belediye Ba kanl, , yay,n no: 10, stanbul, Cilt 2, Sf. 123.

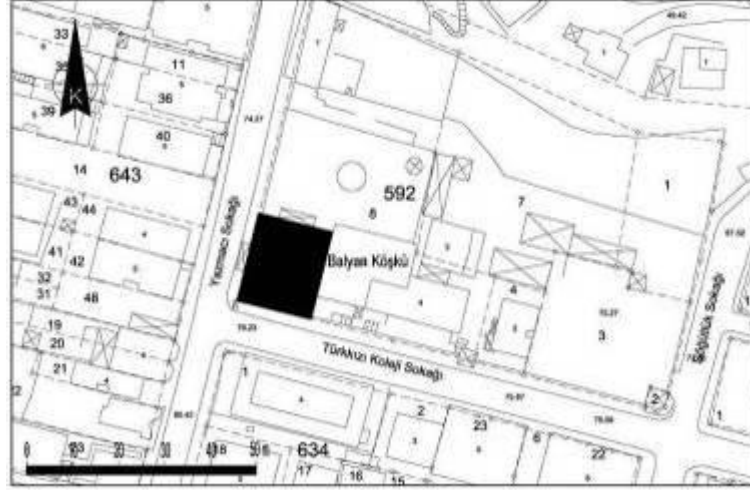
Turgut, N., 2005. öValideba ',n De i im Sürecinde: Adile Sultan Kasrı,ö *Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, Üsküdar Belediye Ba kanl, , yay,n no: 16, stanbul, Cilt 2, Sf. 424.

4.6.4 Balyan kökü (vasıf pa a kona ,)

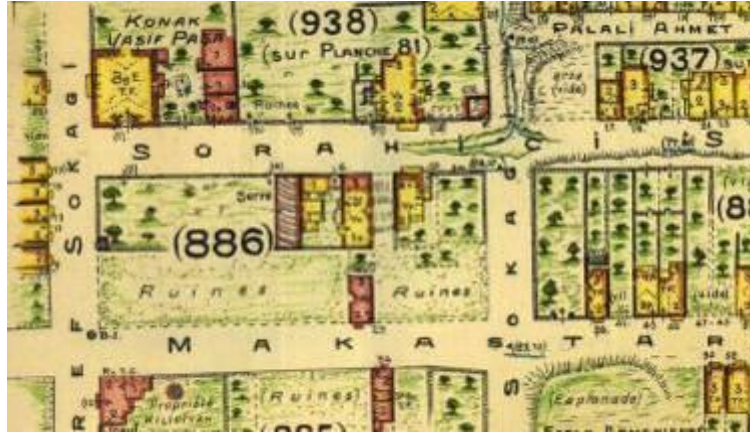
Konumu: cadiye Mahallesi

Pafta: 117, Ada: 592, Parsel: 8

cadiyede Yazmac, Soka , ile Türkk,z, Koleji soka ,n,n kö esinde yer almaktadır (ekil 4.357).

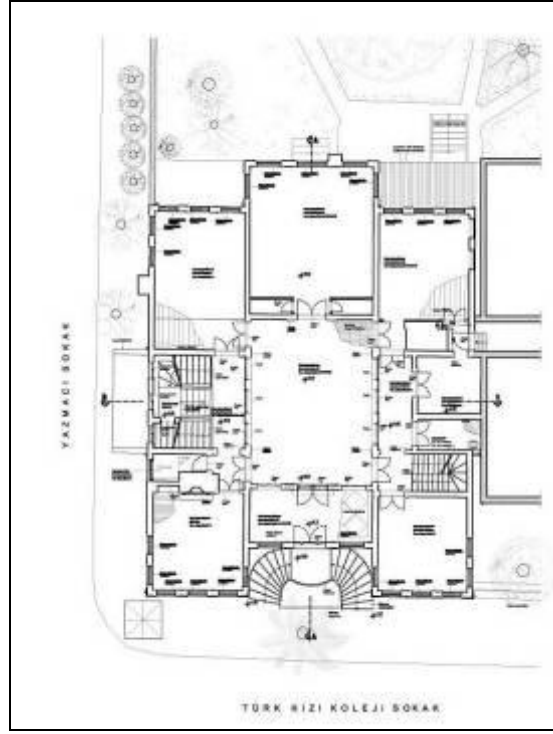
ekil 4.357 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

ekil 4.358 : Pervititch Haritasında Yapın Konumu (Pervititch Pafta No: 78).

Tarihçesi (Yapın adı): Yapı, Amiral Vasıf Pa a Kona , ya da Balyan Kökü olarak bilinmektedir. XIX. yüzyılın ortalarında yapıldı , dü ünülmektedir. Yapın ilk sahibinin Garabet Balyan olduğunu ünülmektedir. Ardından yapıyı, Amiral Vâsıf Pa a satın aldı, t.r. 1950'de yıllara kadar pa a ve ailesi tarafından kullanıldı, t.r. Ardından 1978 yılında kadar Türk Kızı Koleji tarafından kullanıldı, t.r. Otarihten sonra Polis tekilatı tarafından satın alındı , yan tarafına öğrenci yurdu yapıldı ,

kökte eğitim merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde de aynı işlevi sürdürmektedir.

Şekil 4.359 : Zemin Kat Plan, (KTVKK Arşivi).

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi), Yapım Tekniği ve Malzeme:

Kökte kâğıt bodrum kat, üzerine iki normal ahşap kat ve çat, arasından oluşmaktadır. Yaklaşık olarak kare bir oturumu vardır; Yapının orta noktasında yer alan sofa mekân, etrafına dizilmiş hacimlerden oluşmaktadır. Birinci kattan ikinci kata ulaşan merdivenin sahanlığı, yan cephede çukma olarak düzenlenmiştir. Önem verilen odalarda ahşap tavanlar gösterişli tezyinatlıdır. Yapının girişine mermer basamaklarla ulaşılır. Giriş kapısı geriye çekilmiş üstü ise balkon şeklinde düzenlenmiştir. Giyotin sürme pencereleri ahşaptır, zemin katta demir korkuluklar, bulunmaktadır. Üst kat odasında yer alan önemli mermer işçilikleri ve düzenlemeleri özgün örneklerdendir. Yapının bodrum kat, Kuzguncuk yönüne bakan bahçeye açılmaktadır. Setli biçimde düzenlenen bahçe Bozazadaya doğru uzanmaktadır. Bahçenin etrafında duvarlarla çevrilidir.

Yapılan Müdahaleler: Yapı, konut işlevi dışında okul ve Polis Moral Eğitim Merkezi olarak hizmet vermiştir. Bu süreç içerisinde yapının gereksinim duyduğu onarımların tamamı yapılmamıştır. Kökte bitişik olarak yapılan öğrenci yurduunun

yap,m, s,ras,nda o yöndeki cumba kesilmi tir. Ayr,ca kö k ve yurt aras,nda bodrum kat seviyesinde geçi aç,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yap,n,n iki önemli bozulma nedeni bulunmaktadır,r. Birincisi yap,n,n zaman,n y,prat,c, etkileri nedeniyle ah ap malzemelerinde meydana gelen deformasyon, çürüme, ve böceklenme gibi sorunlard,r. kinci olarak yeterli bak,m onar,m çal, malar,n,n yürütülememesi ve bitik yap,dan kaynakl, sorunlardan söz edilebilir. Yap,n,n restore edilebilmesi amac,yla stanbul 1 Özel daresi taraf,ndan projeleri haz,rlat,lmaktad,r. Yapn,n sorunlar,n,n giderilebilmesi için bitik yurt binas,yla ili kisinin kopar,lm,mas, gerekmektedir.

ekil 4.360 : Balyan Kö kü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, sf. 1321.

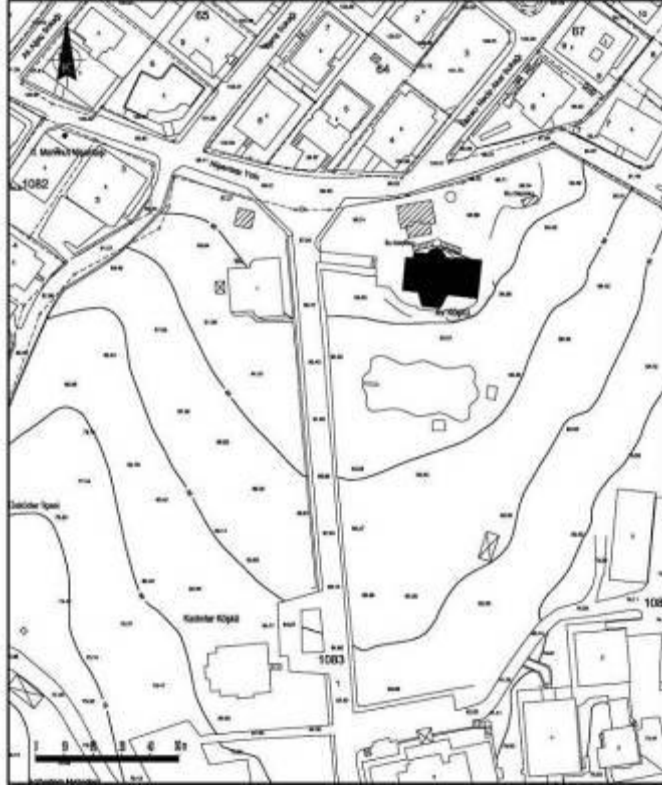
6 Nođlu KTVKK Ar ivi.

Url1: <http://www.kepem.pol.tr/basindetay.php?id=52> (Kas,m, 2010)

4.6.5 aml,ca askeri hastahanesi av kö kü

Konumu: Ac,badem Mahallesi

Pafta: 71, Ada:1083 ,Parsel: 1, Ac,bademde büyük bir kuru içerisinde yer alan aml,ca Askeri Hastahanesi içerisinde yer almaktadır (ekil 4.361)

ekil 4.361 : Halihazır Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Kö k, Köçeo lu ad,ndaki zengin ermeni tüccar tarafından yapılmış, onun vefatından sonra mirasçılar,na kalmış, daha sonra da Agop isimli bir Ermeniye intikal etmiştir. Onun da I. dünya savaşı sırasında ülkeden kaçmasıyla Ziya Çeçen adlı şahıs tarafından satın alınmıştır. Bazı kaynaklarda da Ahmet Celalettin Paşa Kökleri olarak söz edilmektedir (Anon.1988). Milli Savunma Bakanlığı'nın orduda gittikçe artan verem hastalarına engel olmak amacıyla 1939 yılında Ziya Çeçen'den alınarak verem hastanesi yapılmıştır. Kök, 1940 yılında restore edilmiş ve 27 yataklı bir verem hastanesi olarak hizmete geçirilmiştir. 1950 yılına kadar bu şekilde hizmet veren kök, sanatoryum binasının hizmete girmesiyle boşaltılmış, üst kat, subay gazinosu, alt kat, kadınlar bölümü, daha sonra da hemirek kat, olarak kullanılmıştır. 1958 yılında genel dahiliye binasının hizmete açılmasıyla, kök boşaltılmıştır.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Çamlıca Askeri Hastanesi giri inde yer alan av kökü, bodrum ve zemin kat,ndan oluşu mu kâgir bir yapıdır. Kırmızı çatılı, geniş saçaklı olan yapı, özellikle dairesel planlı, sofa ve kubbe örtüsü, XIX. yüzyıla benzerini yansıtan süsleme ve panolu duvar resimleri ile dikkat çekmektedir. Ancak 1996 yılında çıkan yangında mevcut olan süsleme ve motifler büyük zarar görmüştür. Kubbeli sofasında yer alan pilastrlar ve pencere söveleri birleştirilerek, zengin bir görünüm elde edilmiştir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: 1996 yılında meydana gelen yangında kök büyük hasar görmüştür. Halen kullanılmayan kök harabe ekliedir.

ekil 4.362 : Yapı, D, Görünüü (2008).

ekil 4.363 : Yapı, iç Görünüü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

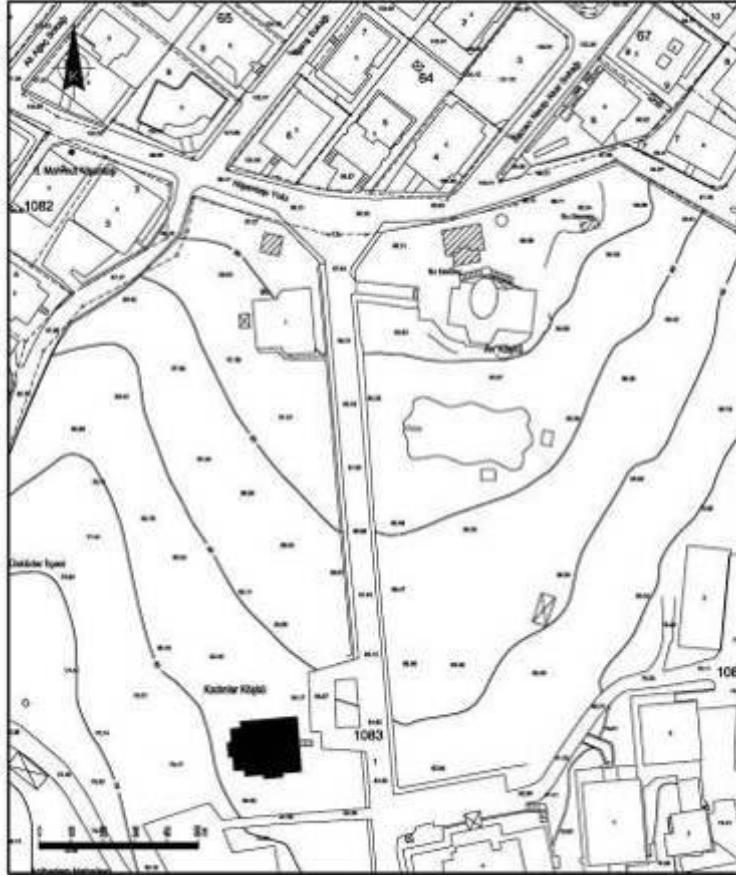
Anon. 1988. T.C. M.S.B. 800 Yataklı, Çamlıca Göğüs Hastahaneleri, İstanbul. Tanıtım Kitapçığı, ..

Gata Çamlıca Hastanesi Arşivi.

4.6.6 aml,ca askeri hastahanesi kad,nlar kö kü

Konumu: Ac,badem Mahallesi

Pafta: 71, Ada:1083 ,Parsel: 1, Ac,bademde büyük bir koru içerisinde yer alan aml,ca Askeri Hastahanesi içerisinde yer almaktadır (ekil 4.364).

ekil 4.364 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Ahmet Celalettin Paşa tarafından 1880 yılında yapı olarak inşa edilmiştir. Tarihçesi hakkında çok fazla bilgi olmayan köşke, salonda yere kadar inen camlı kapılar, yüksek tavanlar, ve panjurlar ile ün kazanmış, ise de 1955 yılındaki onarımdan sonra köşke pavyonu ve idari hizmet binası olarak kullanılmıştır. 1958 yılında yeni genel dahiliye binasının yapılarak hizmete girmesiyle boşaltılan köşke, günümüze kadar bu şekilde muhafaza edilmiştir.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): aml,ca Askeri Hastanesi sınırları içerisinde yer alan bu köşke, bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan, ahşap yapıya sahip bir binedir. Girişi iki kollu, mermer basamaklı merdivenlerle sağlanmaktadır. Kırmızı çatılı, geniş saçaklı ahşap yapının kuzey ve güney cephelerinin orta bölümünde birer balkon yer alır. Balkon kapıları, yuvarlak

kemerlidir. Alt ve üst katlarda be er oda ve salonu bulunan kö kün, birinci katta bulunan salonunun tavan, i lemelidir. Yar,m girlant motifler, tüm duvar yüzeyini kaplamaktadır. Balkon tavan ve fûru lar,nda, pencere ve kap, pervazlar,nda özenli ah ap i çili i bulunmaktadır.

ekil 4.365 : Kö kün D, Görünümü (2008).

ekil 4.366 : Kö kün ç Görünümü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Anon. 1988. T.C. M.S.B. 800 Yatakl, Çaml,ca Gö üs Hastal,klar, Hastahanesi stanbul. Tan,t,m Kitapç, ..

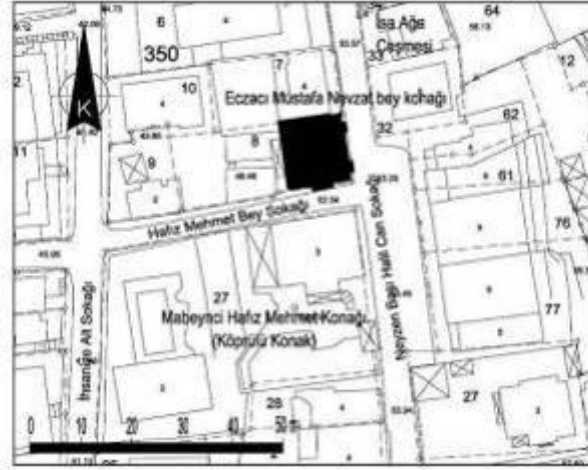
Gata Çaml,ca Hastanesi Ar ivi.

4.6.7 Eczac, mustafa nevzat bey kona ,

Konumu: hsaniye Mahallesi

Pafta: 10 Ada: 350 Parsel:5

Neyzenba , Halil Can Sokak ile Haf,z Mehmer Bey Soka ,n,n kesi iminde yer almaktad,r (ekil 4.367).

ekil 4.367 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Yap,m tarihi kesin olarak bilinmemekte, ancak XIX. yüzy,l,n ikinci yar,s,na tarihlendirilmektedir. Mabeynci Haf,z Mehmet Kona ,n,n kar ,s,ndad,r. Kona ,n ilk sahibi Kemal Muhtar Beydir. Eczac, Mustafa Nevzat Bey 1923ten 1957 tarihine kadar konakta ilaç üretimi gerçekle tirmi tir. Kona , 1984 y,l,nda Eczac, Mustafa Nevzat Beyın ailesi taraf,ndan sat,n al,nm, t,p ve kültür evi olarak hizmet vermektedir (Baytop, 1995).

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Konağ arazinin e iminden yararlan,larak Neyzenba , Halil Can Sokak taraf,nda bodrum katl,, bahçe taraf,nda ise zemin katl, olarak in a edilmi tir. Yap,n,n bodrum ve zemin kat pencereleri bas,k kemerli ve demir parmakl,kl,d,r. Üst kat pencereleri ise düz atk,l,d,r, ancak pencerelerin üst bölümünde bas,k kemerli bir girinti olu turularak ayn, etki devam ettirilmi tir. Yap,n,n ikisi giri kap,lar, üzerinde olmak üzere üç cumbas, bulunmaktad,r. Ah ap cumbalar dikedörtgen planl,, üç taraf, pencerelidir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Üç katl, yap, kâgir olarak in a edilmi tir. üst kat,ndaki cumbalar, ah aptand,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Kapsamlı, restorasyon geçiren yapı, günümüzde bakımlıdır.

ekil 4.368 : Pervititch Haritası'nda Yapının Konumu (Pafta No: 52).

ekil 4.369 : Kökün Görünümü (2008).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Baytop, T., 1995. Öp, sak, Mustafa Nevzatö, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, S. 250.

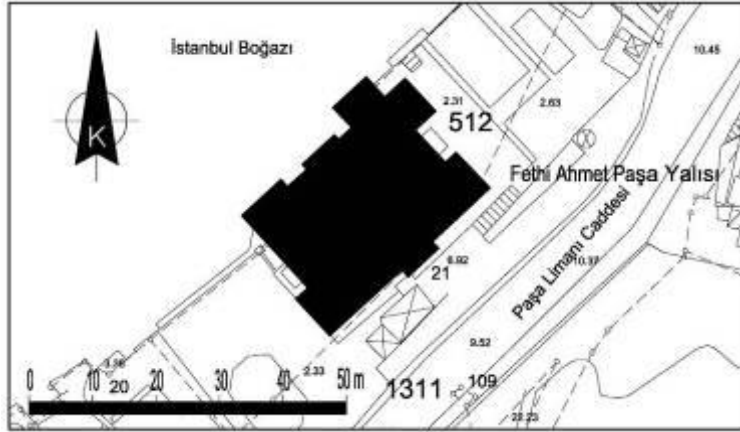
Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1321.

4.6.8 Fethi ahmet pa a yal,s,

Konumu: Kuzguncuk Mahallesi

Pafta: 109 Ada: 512 Parsel: 21

Pa aliman,ında Bo az,n kenar,nda in a edilmi olan yap,n,n giri i Pa aliman, Caddesi üzerindedir (ekil 4.370).

ekil 4.370 : Halihazır Haritada Yapı,ın Konumu.

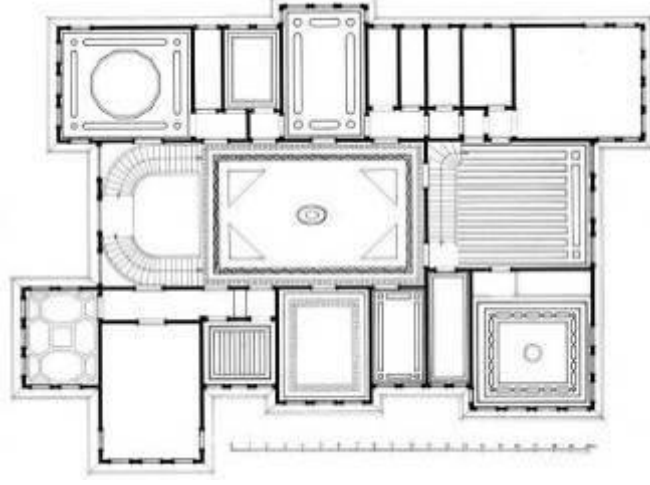
Tarihçesi (Yapı,ın adı): Yalı,ın yapı,ım tarihi ve mimar, kesin olarak bilinmemekle birlikte yapı, XIX. yüzyıla tarihlenmektedir. smet Bey'ın Fethi Pa adan önce yalı,ın sahibi oldu u sanılmaktadır. 1815 tarihli Bostancıba , Defterinde yalı,ın yerinde smet Beyzade erif Molla'nın yalı,ının bulundu u belirtilmiştir (Hut, 2009).

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Harem ve selamlık yapı,larından oluşan yalı,ın selamlık bölümü ve harem bahçesinde bulunan havuzu günümüze ulaşmıştır. Selamlık binası, karniyarlık plan tipinde tasarlanmıştır. Ancak sofa denize paralel olarak yerleştirildi i için sofa denize ve koruya değil yan bahçelere açılmaktadır. Selamlık, 16 odası ve 2 sofası bulunmaktadır. Birinci kat ahap paydalarla zemin kat üzerinde konsol yapılarak dışarıya çıkartılmıştır.

Yapı,ım Tekni i ve Malzeme: iki katlı olan selamlık binası, ahap karkas sistemi ile inşa edilmiştir. kırma çatı, kiremit kaplıdır.

Yapılan Müdahaleler: 1948 yılında selamlık binası, ciddi bir restorasyon geçirmiştir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: 1922 y,l,nda yang,n geçiren yal,n,n; harem bölümü, harem bahçesindeki kö k, mutfak, u aklar dairesi ve koruya geçi i sa layan ah ap köprü harap olmu ve günümüze ula amam, t,r.

ekil 4.371 : Selamlık Binas, Üst Kat Plan, (Eldem, 1994).

ekil 4.372 : Selamlık Binas,n,n Denizden Görünü ü (2006).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

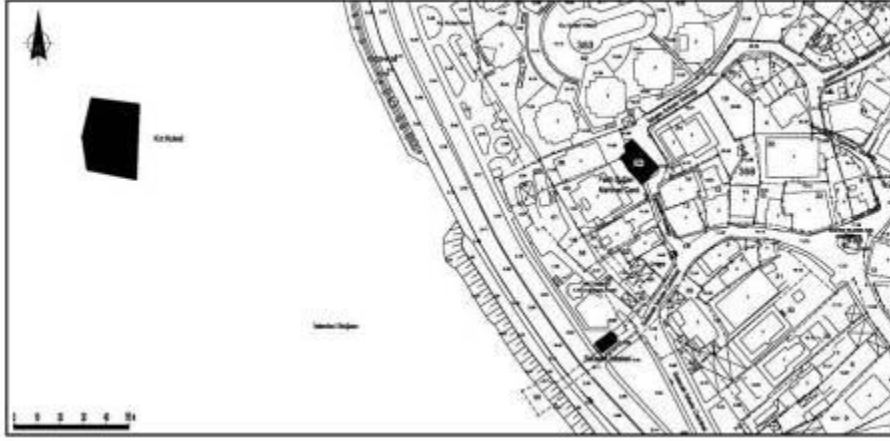
Hut, D., 2009. ÷Ahmet Fethi Pa a (1801÷1858)Yal,s, ve Korusuö, *Üsküdar Sempozyumu Bildirileri VI.*, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, sf.621÷634.

Bekta , C., 1995.÷Fethi Ahmet Pa a Yal,s,ö *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3 içinde, Sf. 299.

Haskan, M. N., 2001. *Yüzy,llar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, stanbul, sf. 1316-1317.

4.6.9 K,z kulesi

Konumu: Salacak kar ,s,nda denizin ortas,nda yer alan kayal, ,n üzerinde konunmlanm, t,r (ekil 4.373).

ekil 4.373 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): K,z Kulesi hakk,nda çe itli efsaneler bulunmaktad,r. Ad,n, Bizans dönemine tarihlenen me hur efsaneden kalmaktad,r. öLeander Kulesiö ad, da bilinen adlar,ndand,r. Denizin ortas,ndaki bu kayal, ,n üzerinde XII. Yüzy,ldan itibaren bir yap,n,n oldu u bilinmektedir (Gülersoy, 1995). Gözetleme Kulesi, Savunma Kulesi, Deniz ortas,nda Fener ve hatta hapisane hatta karantina hastahanesi olarak kullan,ld, ,na dair bilgiler bulunmaktad,r.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): K,z Kulesi bugünkü eklini II. Mahmut devrinde M. 1832-33 (H. 1248) tarihinde geçirdi i onar,mda alm, t,r. Kulenin üst k,sm, dilimli barok bir kubbe ve üzerine yerle tirilen bayrak dire iyle tamamlanm, t,r. Giri kap,s,n,n üzerindeyer alan üçgen al,nl,k üzerinde Sultan II. Mahmud'un tu ras, ve belirtilen tarih yer almaktad,r. Yap, bir ana kule, kule önünde ah ap tek katl, giri bölümü arkada stanbul yönünde ise bir taraf, kale burcu eklinde düzenlenmi iki katl, kâgir d, duvarl, bir mekândan olu maktad,r. ç mekânlarda ise ah ap dö eme ve bölme elemanlar,n,n kullan,ld, , bilinmektedir. Gülersoy (1995) bu konuyla ilgili olarak ah aplar, çürümesi nedeniyle 1943 y,l,nda beton kapland, ,n, aktarmaktad,r. Ah ap tek katl, bölümün d, , boyal,d,r. Kule ve di er yap,n,n moloz örgü ta duvarlar, bir dönem s,val, olmakla birlikte günümüzde derzli olarak b,rak,lm, t,r.

Yapılan Müdahaleler, Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yapı, denizin ortasında her türlü iklim koşullarına açık konumu nedeniyle doğal etkenlerin tahribatına açık durumdadır. Bu nedenle birçok kez onarım geçirmiştir. 1943, 1960 ve 1980'de yıllarda müdahalelerin olduğu bilinmektedir, son olarak ise 2000 yılında onaylanan projesine uygun olarak restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Günümüzde lokanta, kafe ve turistik gezi noktası olarak kullanılmaktadır.

ekil 4.374 : Salacak'tan Kız Kulesi'nin Görünümü.

Yapıyla ilgili yayınlar :

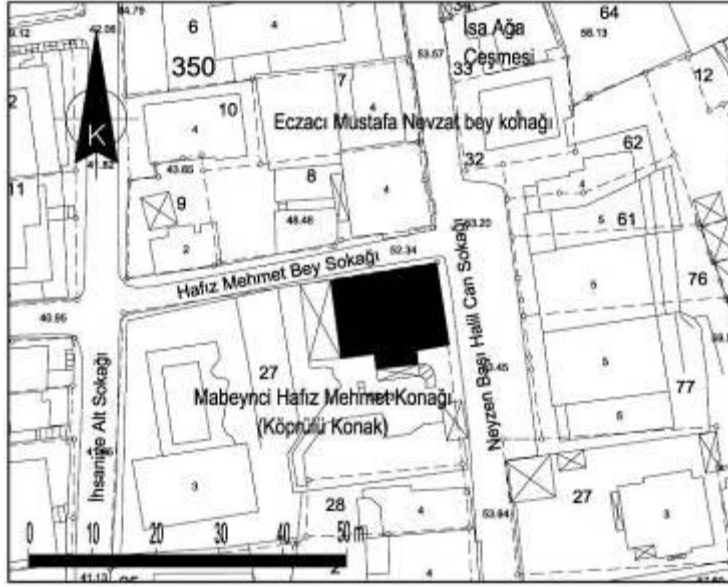
- Baykara, T., 2004. Türkistan'dan Gelen Bir Şimşek ve Efsane: Kız Kulesi, *Üsküdar Sempozyumu 1 Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, yayın no: 10, Cilt 1, Sf. 332, İstanbul.
- Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, sf. 68-70, İstanbul.
- Konyalı, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, sf. 86, İstanbul.
- Öngül, Z., 2004. Yeni Restorasyonu ile Kız Kulesi, *Üsküdar Sempozyumu 1 Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, yayın no: 10, Cilt 1, Sf. 337, İstanbul.

4.6.10 Mabeynci haf,z mehmet efendi kona , (köprülü konak)

Konumu: hsaniye Mahallesi

Pafta: 10, Ada: 345, Parsel: 27

Neyzenba , Halilcan ile Haf,z Mehmet Bey Sokaklar, kö esindedir (ekil 4.375).

ekil 4.375 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Konak XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sultan Abdülaziz'in babası mabeyncisi Hafız Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Konak, harem bölümü sokak, diğ er tarafında konumlanmış, ki yapı, arasında sokak, üstünden geçen ahap bir köprü olması nedeniyle yapı, köprülü konak olarak ta adlandırılmaktadır.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Yapı, arazinin eğiminden yararlanılarak yol tarafında 2 katlı, bahçe tarafında 3 katlı olarak inşa edilmiştir. Pencereleri sade söveli ve düz atkıdır. Ahap kepenkleri bulunmaktadır. Yapının cephesi kat silmeleri ve köş e pilastrlar, ile hareketlendirilmiştir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Konak kâgır yapı tekniğiyle kırma çatı, ve gizli dereli olarak inşa edilmiştir.

Yapılan Müdahaleler: ki yapı, arasındaki ahap köprü 1940'ta yapılmıştır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Konak 1936 yılında Milli Eitim Bakanlığın a kiraya verilmiştir. Bir dönem Üsküdar İnci Ortaokulu olarak kullanılmıştır. Yapı, günümüzde bakılmadığı için.

ekil 4.376 : Pervititch Haritas, (Pafta No:52).

ekil 4.377 : Yap,n,n Görünü ü (2005).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

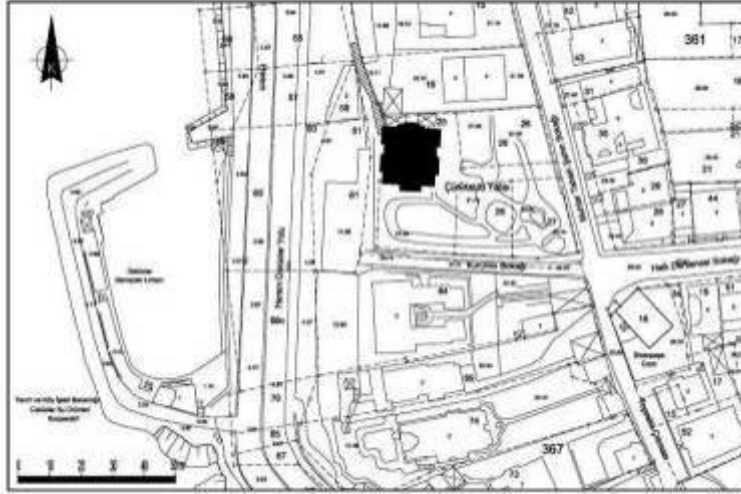
Haskan, M. N., 2001, Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, sf. 1384.

4.6.11 Salacak çürüksulu yal,s,

Konumu: Selman A a Mahallesi

Ada:466, Parsel:1

Salacakta set üstünde, Sinan Pa a Camisinin kar ,s,ndad,r.

ekil 4.378 : Halihazır Haritada Yapı,ın Konumu.

Tarihçesi (Yapı,ın adı): A ,boyalı, olan yapı, k,rm,z, kö k adıyla, yapı,ın yerindeki ilk yapı,ın sahibi olan öT,rnakç, Mustafa A a ve daha sonraki sahibi Çürüksulu ailesi nedeniyle öÇürüksuluö yapı,s, adıyla anılmaktadır. 1964te diplomat Muharrem Nuri Birgi Bey tarafından satın alındı, , için bazı kaynaklarda bu ekilde de bilinmektedir.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Sahile çok yakın olduğu için sahilhane olarak tanımlenebilen yapı, harem ve selamlık bölümlerinden oluşmaktadır. Karniyarık planında yapılmış olan yapı,ın her iki katında da ortada geniş sofalar ve bunun etrafına dizilmiş odalar bulunmaktadır. Yapı,ın üzeri geniş saçaklı, ahşap bir çatı ile örtülmüş alaturka kiremitle kaplanmıştır. Yüksek duvarlarla çevrili geniş bir bahçe içinde yer alan yapı, sahil tarafında yüksek istinat duvarının üstünden taşınmıştır. Dikdörtgen pencerelerinin ahşap kepenkleri bulunmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yapı, kâgir bodrum kat üzerinde iki ahşap kattan oluşmaktadır. Kırma çatısının üzeri kiremit kaplıdır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Harem bölümü 1930larda okul olarak kullanılmıştır. Yapı, Mimar Turgut Cansever tarafından restore edilmiştir. Bu onarım

s,ras,nda yap, üzerindeki niteliksiz ekler uzakla t,r,lm, , özgün detaylar korunmaya çal, ,lm, t,r. Günümüzde bak,ml, durumdad,r.

ekil 4.379 : Yap,n,n Denizden Görünü ü (2007).

ekil 4.380 : Merdivenli Sokaktan Harem Bölümü (2007).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

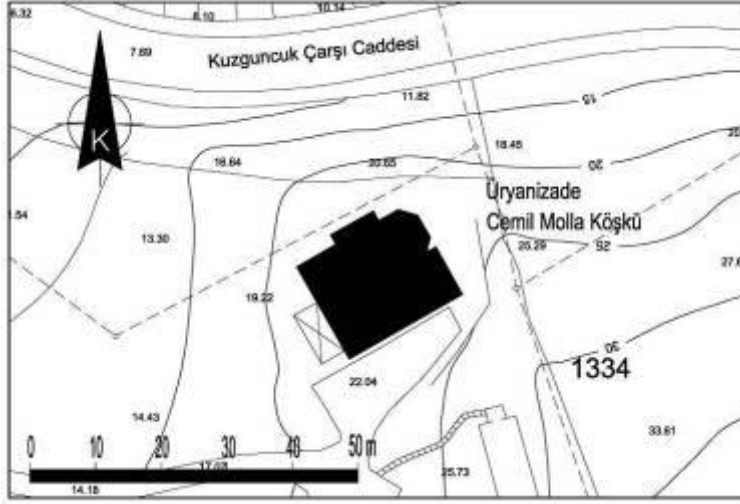
Haskan, M. N., 2001, Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, sf. 1342.

4.6.12 Üryanizade cemil molla kökü

Konumu: Abdullah A a Mahallesi

Nakka tepe Mezarl, ,n,n sol taraf,ndaki korunun içindedir.

Pafta: 122 Ada: 1334 Parsel: 5

ekil 4.381 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Kök 1885 yılında eyhülislam Ahmet Esad Efendi'nin torunu Mahmud Cemil Efendi tarafından yaptırılmıştır. Beyaz kuleli kök olarak ta bilinen yapının mimari talyan Sinyor Alberti'dir. Üryanizade cemil Molla tarafından 1940'den yıllara kadar kullanılmıştır. Bir süre başka bir aile tarafından kullanıldıysa da 1950-1990 tarihleri arasında boş kalmıştı, ardından bir müteahhitlik şirketi tarafından satın alınmış ve ofis olarak kullanılmaktadır.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Kare planlı yapının bodrum üzerinde iki katlı olarak tasarlanmıştıdır. Yapıya zenginlik katması amacıyla üçüncü kat düzeyinde bir kule yapılmıştır. Kule üzeri iki kademeli çatı yapılmış, birinci kademe kiremitle üst bölüm ise kurun ile kaplanmıştıdır. Yapıda kulenin yer aldığı, denize bakan kısmı köşegen ekseninde pahlanmıştıdır. Kat hizalarından dolayın silme ve saçak altındaki eli bölümler ve pencerelerin dışına yapılan ahap kepenklerle mimari olarak tamamlanmıştıdır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Ahap karkas sistemi ile inşa edilmiş olan yapının kiremit çatısı, kiremit kaplıdır. Yapının sahibi olan müteahhitlik şirketi bakım ve onarımını yapmaktadır.

ekil 4.382 : Kö kün Eski Foto raflar, (KTVKK Ar ivi).

ekil 4.383 : Günümüzde Kö kün Görünü ü (2006).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001, Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, sf. 1336.

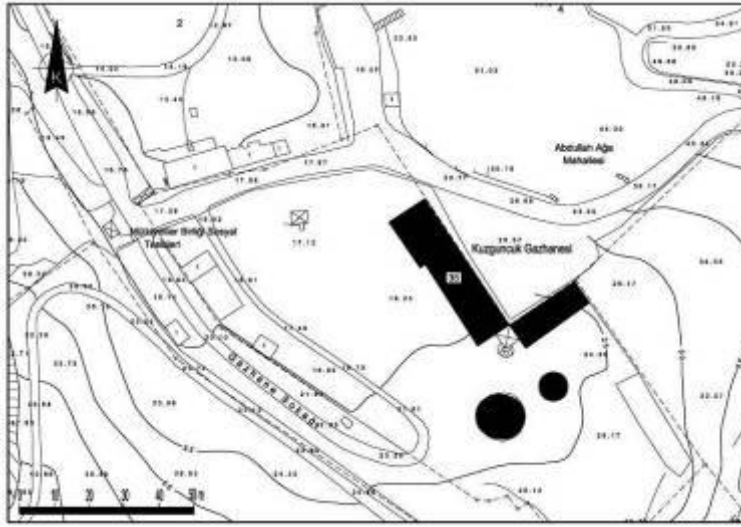
4.7 Depolama, Sanayi Tesisleri ve skeleler

4.7.1 Kuzguncuk gazhanesi

Konumu: Abdullah A a Mahallesi

Ada: 1333 Parsel: 35

Gazhane Kuzguncuk Baba Nakka Sokak'ta (bugün Gazhane Sok.) 1334 ada 32 parselde, 10 dönümlük bir arazi üzerinde tesis edilmiştir (ekil 4.384). Semtin korunmuş olan bostanlar,yla birleşen mezarlık ve askeri alan gazhanenin bulunduğu alan, n s, n, r, nda yer almaktadır.

ekil 4.384 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): İstanbul'un Anadolu yakasının ilk sanayi tesislerinden biri olan Kuzguncuk Gazhanesi 1862'de başlayıp 1865 yılında tamamlanan ve Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmış olan Beylerbeyi Sarayı'nın modern ölçülerde aydınlatılabilmesi için inşa edilmiştir (Mazdak, 2006). Gazhanenin yapımına 1861'de Gas de France isimli bir Fransız şirketi tarafından başlanmıştır, 1864'te tamamlanmıştır. Beylerbeyi Sarayı, maden kömüründen elde edilen gaz ile Anadolu yakasının modern ölçülerde aydınlatılmasının ilk mekânı olmuştur. Kuzguncuk Gazhanesi; Hasanpaşa Gazhanesi'nin yapımı ile önce önemini, 1940'den itibaren de ilevini yitirmiştir. 1940 yılında bölgeye elektrik gelince, gazhanenin metal bölümleri sökülerek Hasanpaşa Gazhanesine taşınmıştır.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Gazhanenin ilevine yönelik olarak tasarlanan planı, masalı yapıların röhlöve çalınmalarıyla ortaya çıkartılmıştır. Gazhane;

f,r,n, katrandan ar,tma, depo ve idare birimlerinin bulundu u ana bina ile baca, kükürtten ar,tma birimi ve iki gaz deposundan olu maktad,r. Yap,n,n ana kütesini kare planl, olarak tasarlanan ve kuzey cephesine bacan,n yerle tirildi i f,r,n bölümü olu turur. F,r,n bölümü iki kat yüksekli indedir. Bu ana kütleyle biti ik olarak idare ve depo hacimleri in a edilmi tir. Kükürtten art,ma birimi ise ana kütleinin do u ucuna dik olarak yerle tirilmi ve kuzey yönünde L plan olu turmu tur. Orta ölçekte bir gaz üretim tesisi olarak kurgulanan ve asl,nda Beylerbeyi Saray,na hizmet etmek için in a edilen yap,n,n birisi 8, di eri 15 metre çap,nda iki gazometresi bulunmaktad,r.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Tesisin yap,lar, harman tu las,yla örülmü , iki s,ra tu la hat,ll,, moloz ta duvarl, olarak in a edilmi tir.

Yap,lan Müdahaleler: Gazhane binas, kullan,m d, , kald,ktan sonra 1940 ile 1990 y,llar, aras,nda kendi haline terk edilmi tir. Metal aksamlar,n,n söküldü ünü bildi imiz yap,n,n muhtemel çelik makasl, çat,s, da yine ayn, dönemde sökülmü olabilir. Yap, 1990larda; tüm dö emeleri kaybolmu , duvarlar,n bir bölümü y,k,lm, , özgün kap, ve pencere do ramalar, kaybolmu , muhdes binalar eklenmi durumdad,r.

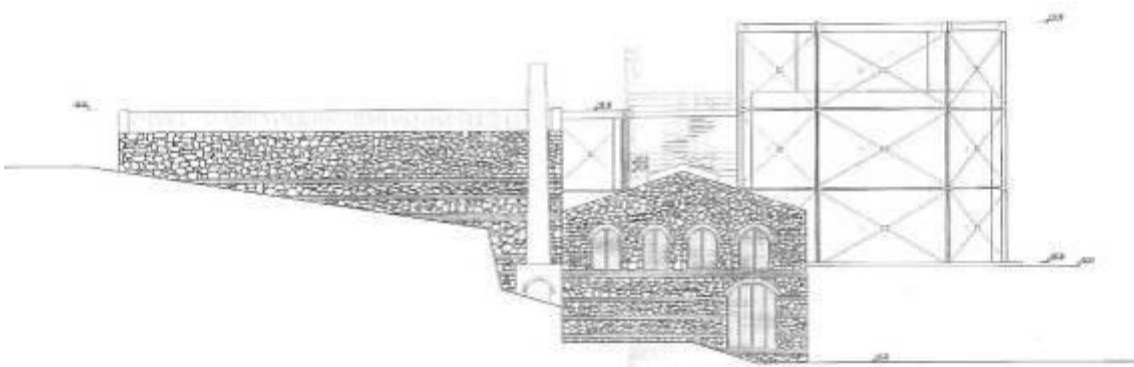
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Uzun süre metruk bir halde b,rak,lan Kuzguncuk gazhanesi binalar, bir dönem mantar çiftli i olarak kullan,lm, , parsel s,n,rlar, içinde gecekondü tipi muhdes yap,lar in a edilmi tir. Mülkiyeti stanbul defterdarl, ,nda olan Kuzguncuk Gazhanesi 1992 y,l,nda 49 senli ine Mülkiyeliler Birli içne kiralanm, t,r. Yeniden kullan,m, ile ilgil çal, malar bir süre devam etmi , u anda da durmu tur.

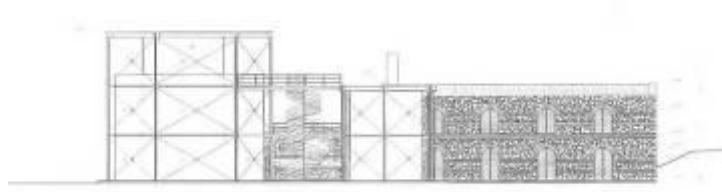
ekil 4.385 : Necib Bey Haritasında Gazhane.

ekil 4.386 : Restorasyon Öncesi Yapının Durumu (KTVKK Arivi).

ekil 4.387 : Batı Cephesi ve Restorasyon Projesi (KTVKK Arivi).

ekil 4.388 : Do u Cephesi ó Restorasyon Projesi.

ekil 4.389 : Restorasyon Uygulamas, Sonras,nda Yap,n,n D, Görünümü (2009).

ekil 4.390 : Restorasyon Uygulamas, Sonras,nda Yap,n,n ç Mekân, (2009).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Ebcim, N., 2005. Kuzguncuk (Üç Dinin ve Ünlülerin Bulu tu u Semt), leri Yay,nlar, No:50, stanbul, sf. 60,61

Konyal,, , H., 1976, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, stanbul, sf. 186.

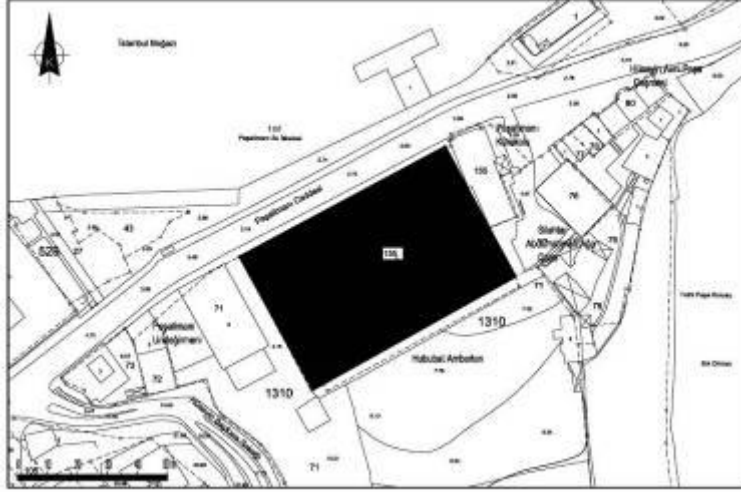
Mazak, M., 2007. öAnadolu Yakas,n,n lk Sanai Tesislerinden Biri Kuzguncuk Gazhanesi ve Üsküdarö, *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, Üsküdar Belediye Ba kanl, ,, stanbul, 2007, Cilt 1, Sf. 179-184.

4.7.2 Pa aliman, hububat ambarlar,

Konumu: Hac, Hesna Hatun Mahallesi

Ada: 1310, Parsel: 155

Pa aliman,ında eski ad,yla Öküz liman,ında karakol ve Un De irmeniğin aras,ndad,r (ekil 4.391).

ekil 4.391 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın ad,): Limana gelen hububatın depolanması için yapılan ambarlar iki parçalı olarak inşa edilmiştir. III. Selim tarafından yaptırılan ambarlardan birincisi karakol yanındaki H.1213/M.1797 tarihli dir. Kitabesi u ekildedir:

Dârâ-y, niam Hazret-i Sultan Selim Han
Yapd, yeniden böyle çok âsâr k,lub cûd
Seyr itdi nevâl kerem halk-, cihân,
Bîd-cümle nik mayeleri eyledi ho nûd
Tebrik idüb itmâm,n, Galib didi tarih
Kenz-i berekât oldu bu anbar felek sûd
1213

Kitabe üstünde III.Selimın tu ras, vard,r. kinci ambar dört sene sonra 1802de inşa edilmiştir. Onun üzerindeki kitabesi ise u ekildedir:

Kuvve bah ende-i âlem k,yye dilsîr murad
Han Selim ki odur Hüsrev ferhunde s,fat
Sâhil-i yümde yine eyledi anbar bina

Ki ola cümle-i evkâde mevcûd akvât
Tâk-, âlîsine sebt ile Surûrî tarih
Hak bu anbar-, bülendi ide kenzüð-berekât
1217 (1802), (Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): İlk grup ambar yap,s,n,n cephesi düz sonlanmakta son yapılar ise üçgen al,nl,kl, kırma çat, eklindedir. Dikdörtgen ekledeki pencereler söveli ve ebekelidir. . Sahil yönünde toplamda 80 mt boyu olan yapılar kara yönüne doğru ise 50 mt derinlikte devam etmektedir.

Yapım Tekni i ve Malzeme: Her iki ambar,n ön cepheleri kesme ta tan yan cepheleri moloz ta tan in a edilmiştir.

Yapılan Müdahaleler: Yapı, uzun yıllar Tekel deposu olarak kullanılmış, t.r. 1950'derde daha fazla depolama alan, için bina içindeki bütün dö emeler yıkılmış, sadece dış duvarlar, korunarak yapılar,n içlerine üç katlı betonarme inaatlar yapılmış, t,r

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: 2002 yılında yapılar, çal, malarla yapı, Tekel Müzesi ve Kültür Merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır, t,r.

ekil 4.392 : Yapıların Denizden Görünümü (2006).

ekil 4.393 : Giri Cephesi (2007).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1483,1484.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt II, İstanbul, sf. 394,395.

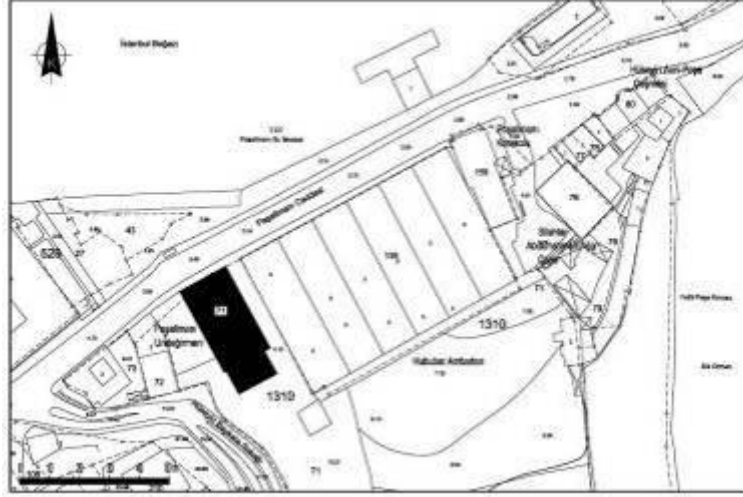
Mert, T., 2005. *Öküz Liman, Zahir Ambarlar, Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, yayın no: 16, İstanbul, Cilt 1, Sf. 78.

4.7.3 Pa aliman, unde irmeni

Konumu: Hac, Hesna Hatun Mahallesi

Ada: 1310, Parsel: 155

Üsküdar'dan Kuzguncuk'a giden yolun sa taraf,nda eskiden beri kullan,lan limanda in a edilmi tir (ekil 4.394).

ekil 4.394 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): De irmen 1863'te Pertevniyal Valide Sultan taraf,ndan vak,f olarak yapt,r,lm, t,r. Yap,ld, , devirde stanbul'un en büyük un de irmeni idi. Ayr,ca içindeki buhar kazanlar, ve ö ütm e makinalar, da devrin modern gereçlerindendi. Ö ütm e makinalar, buhar makinalar,ndan elde edilen güç ile çevrilmekteydi. çinde üç buhar kazan, ile 14 ö ütm e makinas,n,n oldu undan bahsedilmektedir. Yap, 1883'te geçirdi i yang,nda harap oldu u için kapat,lm, t,r. Kaynaklarda öBeylik Un De irmeniö olarak da geçen yap,n,n H.1315/M.1897-#e tamir gördü ü bildirilmektedir (Haskan, 2001). Bir süre i letmesi ah,s taraf,ndan yap,lm, t,r.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Pencerele ri tu ladan yuvarlak kemerlidir, ortada kap,s, bulunmaktad,r. Be katl, aptman görünümündeki yap,n,n üstünün ortadan k,rma çat,l, oldu u anla ,lmaktad,r. çindeki teknik gereçler ve dö emeleri yok olan yap, bo durumdad,r ve kitabesi yoktur.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: D, duvarlar, moloz ta tan ve tu la hat,ll,dr.

ekil 4.395 : Yap,n,n Denizden Görünümü (2006).

ekil 4.396 : Yap,n,n Yoldan Görünümü (2007).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Eliaç,k, M., 2008. öPa aliman, De irmeniö, *Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul.

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1484.

Konyal,, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, İstanbul, sf. 534. öPa aliman, De irmeniö, *Düinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 8, sf. 357.

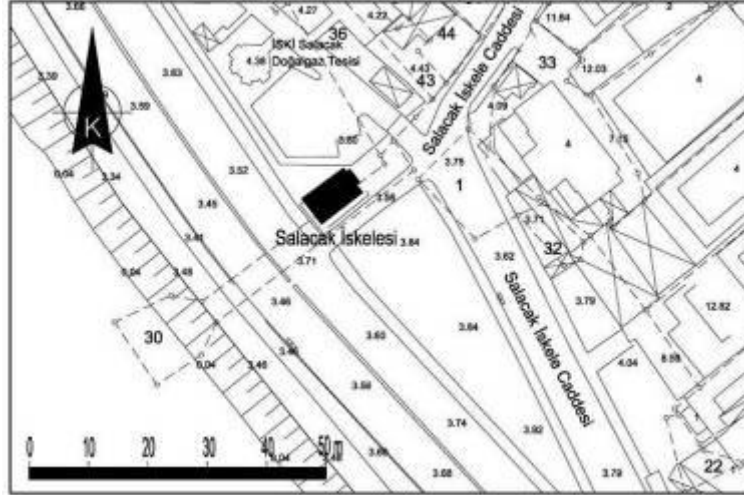

4.7.4 Salacak iskelesi

Konumu: mrahor Salacak Mahallesi

Pafta: 20, Ada:358, Parsel: 30

Salacak sahil yolunun kenar,nda kalm, t,r (ekil 4.397).

ekil 4.397 : Halihazır Haritada Yapın Konumu.

Tarihçesi (Yapın adı): Salacak'ta yer alan iskeleirket-i Hayriyye tarafından H.1269/M.1852 yılında yapılmış, Karaköy'den Salacak çevresinde oturanların kullandığı, bir iskele türüdür. Mevcut yapı, 1852 tarihli özgün yapı olup olmadığının hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Eski fotoğraflar ve haritalardan iskele yakınında kaykhaneler ile Harem'e doğru köklerin yer aldığı görülmektedir.

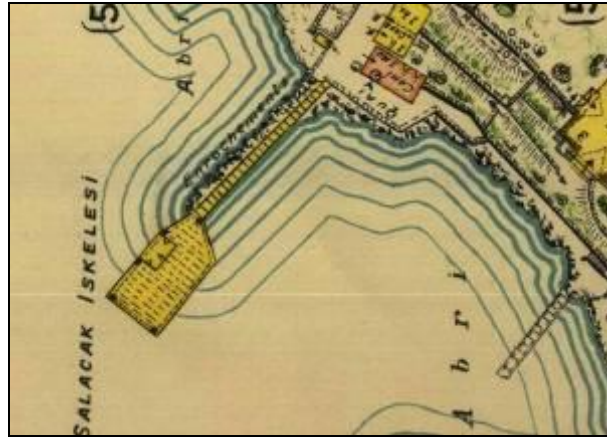
Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Dikdörtgen planlı, ahşap yapı, kırma çatılıdır.

Yapılan Müdahaleler: Salacak sahilindeki dolgu yol yapılıncaya kadar kullanılan Salacak iskelesi, yol yapıldıktan sonra içeride kalmış ve özgün ini levini yitirmiştir.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde lokal ve çay bahçesi olarak hizmet vermektedir. Yol deniz kotundan üstte olduğu için iskele yapısına, da kalmış. Mendirek ekinde taraflarla oluşturulmuş deniz ortasında yer alan iskelenin her iki yanını doldurduğu gibi ön tarafında yol nedeniyle kapanmış.

ekil 4.398 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No: E 8).

ekil 4.399 : Pervititch Haritas, (Pafta No:59).

ekil 4.400 : Yapı'nın Görünümü (2008).

Yapıya İlgili Yayınlar :

Anon., 1995. *Salacak Köprüsünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, sf. 422.

Haskan, M. N., 2001. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1492.

Konyal., H., 1976. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt II, İstanbul, sf. 469-471.

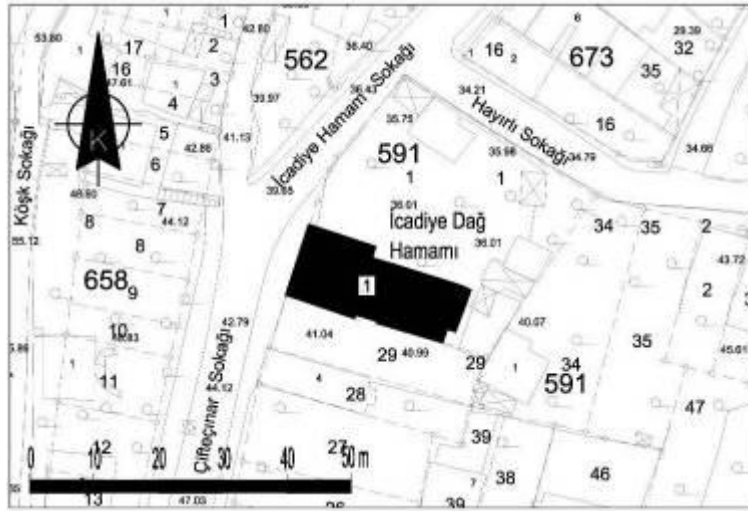
4.8 Hamamlar

4.8.1 cadiye da hamam,

Konumu: Kuzguncuk Mahallesi

Ada: 644, Parsel: 16

Hamam, Kuzguncuk'un üst taraflar,nda, cadiye Hamam, Soka , üzerindedir (ekil 4.401).

ekil 4.401 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Tarihçesi (Yapının adı): Oldukça üst kotlarda ve dik yamaçta yer alması, nedeniyle Da Hamam, adı verilmiş olmalıdır. Hamam, Nuh Kuyusu'nda sebil ve çeşmesi bulunan eyh-ül İslam Arif Hikmet Bey tarafından 1854 sonrasında Medine'de inşa ettirdiği kütüphanesine gelir getirmek üzere yapılmış, bir vakıf eseridir. Hamam üzerinde yapılmış tarihi ve yapılmış olanınla ilgili bir kitabe yer almamaktadır.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): İstanbul genelinde XIX. yüzyılda yapılmış nadir hamam yapılarından birisidir. Klasik hamam düzenine uygun olarak tek hamam olarak yapılmış, tır. Kadın ve erkekler farklı zamanlarda kullanılmışlardır. Kare planlı, soyunmalık kısmı sonrasında dikdörtgen ekinde, ilklük ve halvet hücrelerini içinde barındıran kare ekindeki kubbeli bir saccalılık bölümü vardır. Soyunmalık bölümünün cadde tarafında üst katta üç adet düz atıklı penceresi bulunmaktadır. ayrıca çatı feneriyle aydınlanmaktadır. Saccalılık kubbesi tromplar tarafından taşınır, kubbe kasa, sekizgendir.

Yapım Tekni i ve Malzeme: ki katlı, soyunmalı,k bölümü kâgir yapı,m sistemiyle inşa edilmiştir. Döşemeleri ve iç mekândaki yapı, elemanlar, ahaptır. Kırmızı çatı, kiremit kaplıdır.

Yapılan Müdahaleler: Hamam 1905 yılında tamir edilmiştir.

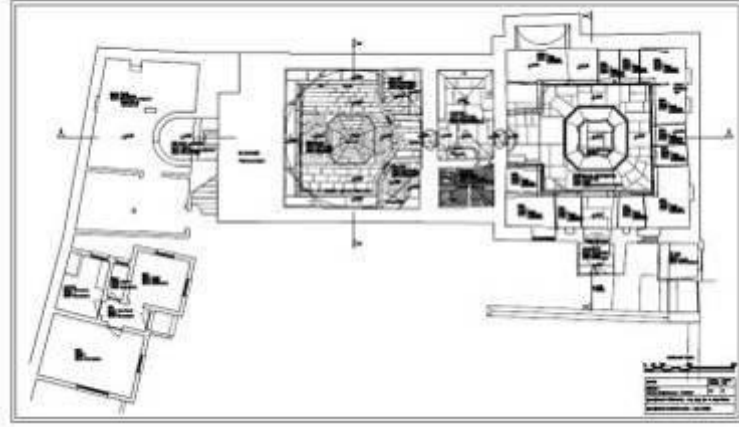
Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Yapı, uzun süredir kullanılmamaktadır. Bakımsızlık nedeniyle soyunmalı,k bölümünün çatı, kısaca süre önce çökmüştür, iç mekân detaylar, kaybolmuştur.

ekil 4.402 : Alman Mavileri Haritası,

ekil 4.403 : Pervititch Haritası, (Pafta No: 77).

ekil 4.404 : Zemin Kat Plan, (Yegül, 2008).

ekil 4.405 : Hamam,ın Görünü ü (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Anon., 1995. ö cadiye Hamam,ö, *Düünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 8, sf. 214.

Ebcim, N., 2005. Kuzguncuk (Üç Dinin ve Ünlülerin Bulu tu u Semt), leri Yay,nlar, No:50, stanbul, sf. 68,69.

Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 2, stanbul, sf. 971.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt II, stanbul, sf. 439.

Yegül, E., 2008. Üsküdar Hamamlar, ve cadiye Da Hamam,: Çevresel, yap,sal, i levsel Sorunlar, ve Çözüm Önerileri, *Yüksek Lisans Tezi*, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, stanbul.

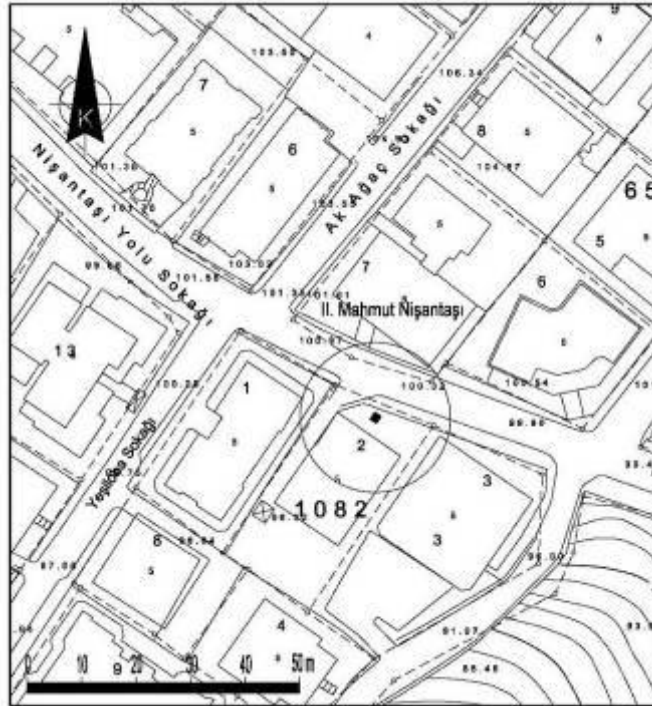
4.9 Park, Bahçe ve Dikilita lar

4.9.1 Ac,badem II mahmut ni anta ,

Konumu: Ac,badem Mahallesi

Ada: 1082 Parsel: 2

Ac,badem semtinde Ni anta , Yolu soka , üzerindedir (ekil 4.406). Günümüzde apartmanlar aras,nda kalm, t,r. Bulundu u çevre ta nedeniyle Ni anta , ad,yla bilinmektedir.

ekil 4.406 : Halihazır Haritada Ni anta ,ın Konumu.

Tarihçesi : Yapın, üzerinde yer alan kitabeye göre Sultan II. Mahmud, Küçük Çamlıca'da kış, yandaki at, yerine bin ad,m uza a bir yumurta diktirip tüfe iyle ni an al,p bu yumurtay, vurmur. Bu olay, n an,s,na bu ni anta , dikilmiştir. Ni anta , üzerinde yer alan kitabe metni u ekildedir:

Yegâne ehriyar-, bi adl ü maðdelet perver
Hudâvend-i cihan Sultan Mahmud Han pür i'zâz
Bu cây-i düre nasb-, beyzay, naçiz bâb,nda
düb emr ol tüfenk-endaz-, bi misl-i füzun mümtaz
Bu bin hatve mahalle Çamlıca'n, Ba , Kasr,nda
K,lub endaht-, kur un beyzay, itdi ikeste-sâz

Dürüst idüb abd-i ömr-ü cûd ü tab',n, Mevlâ
Hayat-, dü meni maksure kahr ola celî d,râz
Sütuna senge öyle nak -, tarih olsun ey Arif
Bu menzilde yumurta k,rd, eh Mahmud pâk endâz
H.1227(M.1812) (Konyal,,1976; Haskan, 2001)

Mimari Özellikleri: Ni anta , ta tan bir kaide üzerine, marmara mermerinden kare kesitli yakla ,k 7 m. yüksekli inde üzerinde yine mermer biti silmesi yer almaktadır. Kare planl, ta ,n üç yüzü bo , soka a bakan yönünde kitabesi yer almaktadır. Kitabesinde ince bir çelenk içerisinde Sultan Mahmud'un tu ras, bulunmaktadır. Ni anta ,n, ta ,yan kaide çevresi demir kenetlerle çevrelenmi tir.

Yap,m Tekni i ve Malzeme: Beyaz marmara mermerinden in a edilmi tir. Alt kaidesi de marmara mermerinden imal edilmi tir. Daha alt k,s,mda yer alan esas kaide granittir.

Yap,lan Müdahaleler: İlk yapıld, , zaman çevresi olas,l,kla bo olan yapı,n, yan,na bir apartman in a edilmi tir. Di er taraf,ndan yol geçmektedir. Alt granit kaidenin yapı,s,ndan sokak kotunun dolduruldu u anla ,lmaktadır. Ni anta ,n, alt,nda yer alan granit kaide etraf, çimento harçlarla tamir edilmi tir.

1967 tarihlinir kurul yaz, mas,nda ada parsel bilgisi verilmeden Ac,badem taraf,nda yerinden sökülüp, bir kenara at,lan bir ni anta ,ndan bahsedilmektedir. Ancak kurul ar ivinde konuyla ilgili ba ka bir yaz, maya rastlan,lmad, , için sökülen ni anta ,n, II. Mahmut Ni anta , olup olmad, , kesinlik kazanmam, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Ni anta , üzerinde hava kirlili i ve ya , tan kaynaklanan kirliler bulunmaktadır. Ni anta , alt,nda yer alan mermer kaideyi çevreleyen metal elemanlarda paslanma görülmektedir. Mermer Ni anta , ya , l, havan,n etkisiyle kendi kendine y,kanmaktadır. u anda yapılacak müdahalenin bozulma sürecini art,rma ihtimali olaca ,ndan do al döngüye bırak,lmaz, önerilmektedir. Ancak Ni anta , alt,ndaki kaideyi çevreleyen metal elemanlar üzerindeki paslar temizlenmeli, antipas ard,ndan boya sürülmelidir. Altta çerçeve kaide üzerinde yer alan çimento harçlar uzakla t,r,lmal,; hassas mekânîk yöntemlerle temizlenmelidir. Ni anta , önünde yer alan alan elektrik dire inin yeri de i tirilmeli, kablolar yer alt,na al,nmal,d,r. Ard,ndan ni anta ,n, ayd,nlatmas,na yönelik bir düzenleme yapılabilir.

ekil 4.407 : Ni anta ,na Ait Kitabenin Foto raf, (2009).

ekil 4.408 : Ni anta ,n,n Genel Görünü ü (2009).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001,.Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 1481.

Konyal., , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, stanbul, s. 335.

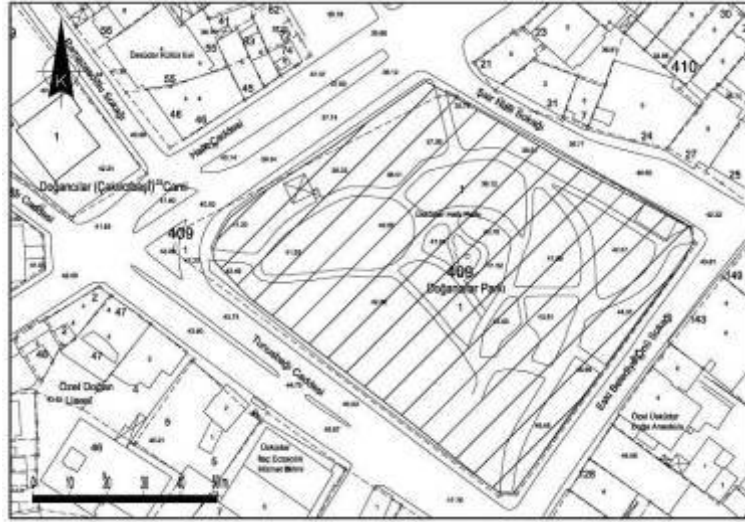

4.9.2 Do anc,lar park,

Konumu: Kefçe Dede Mahallesi

Ada: 409, Parsel: 1

Günümüzde Halk Caddesi ve Do anc,lar Caddesi taraf,ndan çevrelenen Do anc,lar Park,, tarihsel süreçte Do anc,lar Meydan, ad,yla an,lm, t,r (ekil 4.409).

ekil 4.409 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): Do anc,lar Meydan, olarak an,lan yer Kanuni devrinden itibaren önem kazanmaya ba lar. Çak,rc,ba , (Do anc,lar) Caminin yap,lm,ıyla birlikte çevrede yerle iminin geli ti i dü ünülebilir. Do anc,lar çevresi Osmanl, devrinde Saray te kilat, içinde av ku lar,n, yeti tirip, padi ahla birlikte ava giden Çak,rc, (Do an Ku lar,n, yeti tiren) birli inin yerle ti i yer olarak bilinir. Bölge ad,n,da buradan alm, t,r. Yerle imin geli mesiyle birlikte çevresine dini yap,lar ve de i ik kamu yap,lar, yap,lm, ancak Do anc,lar Meydan, aç,k mekân olarak i levini hep devam ettirmi tir. Park yap,m,na kadar haftan,n bir günü, Cuma günleri pazaryeri olarak kullan,lm, t,r. Bunun d ,nda Osmanl, devrinde stanbul'da Bayram günleri sabahtan kurulan bir çe it panay,r olan Bayram yerlerinden bahsedilen kaynaklarda Do anc,lar Meydan,n,n ad, hep geçmektedir. Do anc,lar Meydan,n,n tarihsel süreçte yüklendi i görevlerden birisi de Hac için gönderilen Surre-i Hümayun Alaylar,n,n ve Anadolu yönüne sefere ç,kacak ordunun hareket merkezi olmas,d,r. Tarihsel süreçte hep bir toplanma, hareket merkezi olan Do anc,lar meydan, XIX. yüzy,l toplumsal de i imlerine paralel olarak de i en toplum

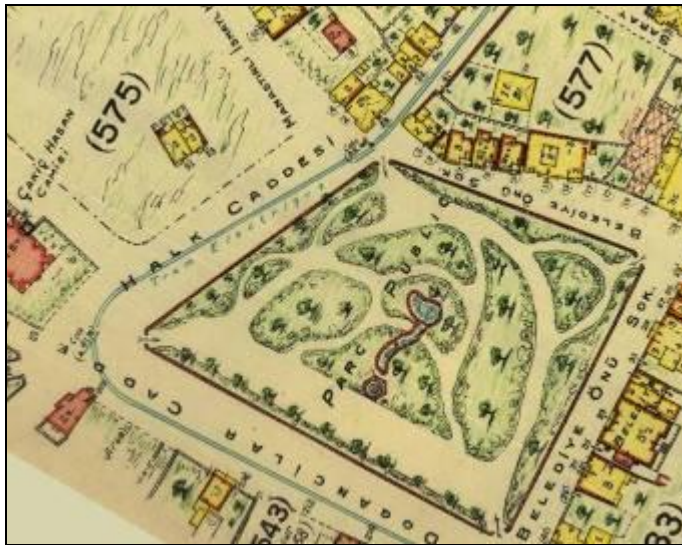
beklentilerinin etkisiyle tarihi tam belli olmamakla birlikte II. Mevkiyet sonrasında, Meydan,ın Batı,ı, anlamda Parkö olarak düzenlendiği belirtilmektedir.

Mimari Özellikleri (Plan ve Cephe düzenlemesi): Park,ın ortasında iki küçük havuzu bulunmaktadır. Çevresinde gezinti yolu, oturma bankları, ve çocuk oyun alanları yer almaktadır. Alman Mavileri ve Pervititch Haritalarında park düzenlemesi gösterilmiştir. Üsküdar Belediyesi'nin eski binası, da Doğancılar Park,ına bakmaktadır.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde halka açık park kullanım özelliğini devam ettirmektedir.

ekil 4.410 : Alman Mavileri Haritas, (Pafta No: D 8).

ekil 4.411 : Pervititch Haritas, (Pafta No:58).

ekil 4.412 : Park ından Görünü (2006).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Gökta , U., 1995. öBayramyerleriö, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, sf. 103,104.

Gürka , T., 2004. öModernleşen Osmanlı, Parklar,ın,ın Üsküdar'daki Erken ki Örne i: Millet Bahçesi ve Do anç,lar Park,ö, *Üsküdar Sempozyumu 1 Bildiriler*, Üsküdar Belediye Başkanl , yay,n no: 10, İstanbul, Cilt 1, Sf. 409.

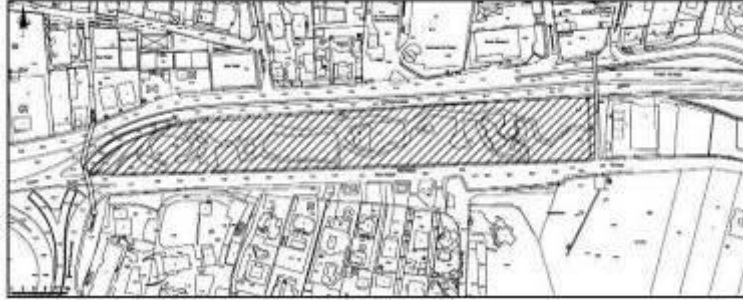
Haskan, M. N., 2001, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, sf. 1464-1469.

Hür, A., 1995.öDo anç,larö, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, sf. 80,81.

Yalt,r,k, F., 1995.öDo anç,lar Park,ö, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, sf. 81.

4.9.3 Millet bahçesi

Konumu: Tophanelio lu ile K,s,kl, aras,nda, K,s,kl, Caddesi ile çevrelenmi bir parselde yer almaktad,r (ekil 4.413).

ekil 4.413 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Konumu.

Tarihçesi (Yap,n,n ad,): 1864 y,l,nda Çaml,caøy, güzelle tirmek amac,yla Çaml,ca Yolu Komisyonu kurulmu tur. Komisyon baz, yol düzenlemeleri yapt,rm, ve Millet Bahçesiøni tanzim ettirmi tir. ehremini Server Pa a taraf,ndan 1868 y,l,nda yapt,r,lan park, 1870 y,l,nda aç,lm, t,r. Çaml,ca Bahçesi ad,yla da an,l,r. XIX. yüzy,lda düzenlenen park k,sa sürede ra bet edilen bir e lence yeri haline gelmi tir.

Mimari Özellikleri (Plan ó Cephe düzenlemesi): Etraf, duvarlarla çevrili a aç,l,k alanda yaya yollar, olu turulmu , aralara kameriye eklinde üstü kapal, yanlar, aç,k yapı,lar ve bir büfe yerle tirilmi tir. Park,n ortas,na üstünde ah ap köprüler olan bir bir havuz yapı,lm, t,r.

Bozulma Nedenleri ve Koruma Önerileri: Günümüzde park niteli ini korumaktad,r. Ancak çevresinde bulunan otoyollar nedeniyle çok kullan,lmamaktad,r.

ekil 4.414 : Eski bir Kartpostalda Millet Park, (Beyaz,t Devlet Kütüphanesi Ar ivi, tarihsiz).

GÜNÜMÜZE ULA AMAYAN YAPILAR

XIX. yüzy,lda Üsküdar'da in a edilmi çok say,daki yap, zaman,n y,prat,c, etkileri nedeniyle harap olmu , yang,n ve di er do al afetler, ile imar faaliyetleri vb. insan zararlar, nedeniyle yok olmu tur. Bu yap,lardan önemli bir k,sm,na ili kin bilgi, harita, foto raf ve belge bulunmamaktad,r. Bu ba lamda Üsküdar'da XIX. yüzy,lda in a edilen ve günümüze ula amayan yap,lar tespit edilirken bulunabilen harita, foto raf ve belgelerden faydalan,lm, t,r. XIX. yüzy,lda yap,lm, , Üsküdar' detayl, belgeleyen harita bulunmad, , için 1913-14 y,llar,nda haz,rlanan Alman Mavileri ad, verilen (Deutsch Syndikat für Staebaliche Arbeiten firmas,n,n haz,rlad, ,) haritalardan ve 1930'd, y,llarda haz,rlanan Pervititch Sigorta haritalar,ndan yararlan,lm, t,r. Eski belge ve haritalardan varl,klar, tespit edilen yap,lar d, ,nda isimleri bilinen ancak, hakk,nda yeterli belge bulunamayan yap,lar çal, ma kapsam, d, ,nda tutulmu tur.

4.10 Dini Yap,lar

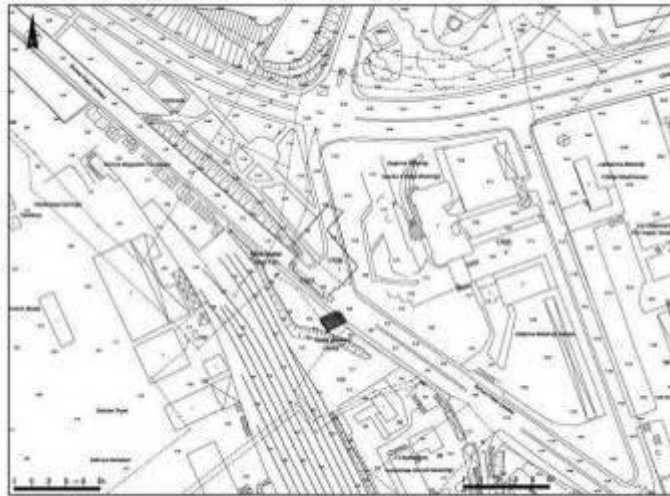
4.10.1 Cami ve mescidler

4.10.1.1 Kavak iskelesi camii

Konumu: Selimiye Mahallesi

Ada: 103

Yap, günümüzde Haydarpa a Liman letmesinin yer ald, , alandayd, (ekil 4.415).

ekil 4.415 : Halihaz,r haritada Yap,n,n Muhtemel Konumu.

Eski kavak iskelesinde bulunan yapının yakınında askeri formlar yer almaktaydı. Yapının bulunduğu alan Haydarpaşa gümrük sahasında kalmıştır. Kavak iskelesi camisini ilk olarak IV. Mehmed'in Hazine Darbâhisi olan Lala Bektir Ağa'nın 1667 yılında inşa ettirdiği bildirilmektedir (Konyalı, 1976). Yapı, Kırım Savaşı sırasında bu çevrede İngiliz Askeri Kaldırım, yıllarda 1855'te yanmış, bu sırada İngiliz Askerleri depo olarak kullanılmışlardır. Yapı, Evkaf Nazırı Galip Paşa döneminde 1895 tarihinde yeni bakanın inşa edilmiştir (Haskan, 2001). Yapının bulunabilen eski fotoğraflardan devrin restorasyon anlayışı ve mimari üslubuna göre yenilendiği anlaşılmaktadır. (Ekil 4.x) 1940 yılında çevreyi gezen Konyalı, caminin minaresinin 1939 yılında yıkıldığını anlatmaktadır (Konyalı, 1976). Konyalı'nın verdiği bilgilerden ve eski fotoğraflardan (Ekil 4.x) caminin yükseltilmiş ibadet mekânı, altında dükkan ve hizmetli odasının yer aldığı, kâğıt olan yapının taştan ve tuğla ile almalık duvar tekniğiyle inşa edildiği anlaşılmaktadır. Eski fotoğraflardan Abdülhamid devrinde yaygın bir uygulama olan kesme taş minaresinin külahının boylu olarak yapıldığı görülmektedir. Yapının anlatılanlardan ve eski fotoğraflardan hareketle yakınındaki Defterdar Tahir Ağa Camisi'ne benzediği düşünülebilir. Son geçirdiği tamirle XIX. yüzyıl sonu mimari düzenine göre yenilenen yapının ortadan kalkması, tarih bilinmemesiyle birlikte Haydarpaşa bölgesinin liman haline getirildiği dönemde yıkılmış olabileceği öne sürülebilir.

ekil 4.416 : Alman Mavileri Haritasında Kavak iskelesi Camisi ve Çevresi (Pafta No: D5-2).

ekil 4.417 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi
(Pervititch Üsküdar K,lavuz Haritas, No:3).

ekil 4.418 : Eski Foto raftan Detay Kavak skelesi Cami (Anon, 2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Anon, 2008. Bir Ulu Rüya, Görenler ehri Üsküdar, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, Üsküdar Ara t,rmalar, Merkezi yay. no: 20, stanbul, 84-85.

Haskan, M. N., 2001.,Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul, s. 231-232.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, stanbul, s. 182-183.

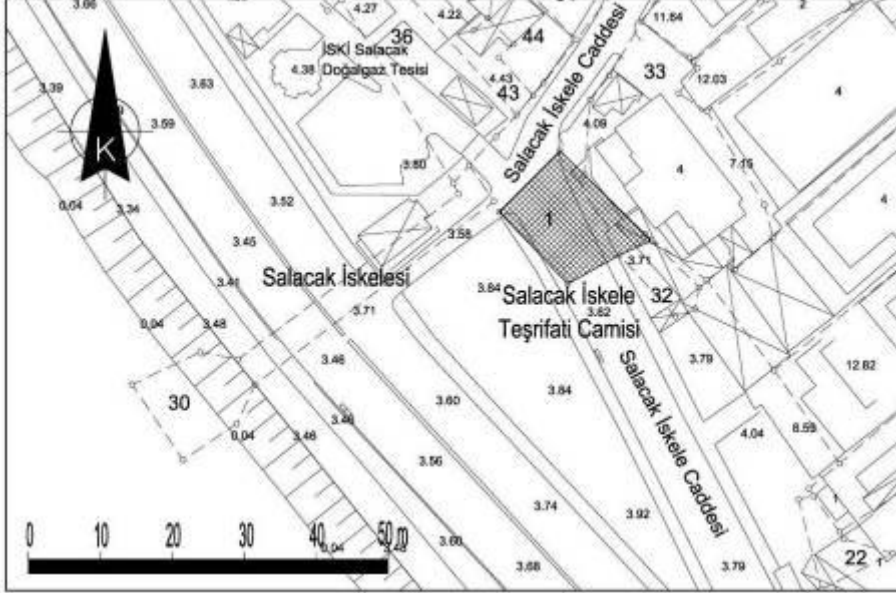
Ramazano lu, M. G., 2003. öOsmanl, Yenile me Hareketleri çerisinde Selimiye K, las, ve Yerle im Alan,ö, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, *Doktora Tezi*, stanbul.

Ramazano lu, G., 2007. Üsküdar'da Muallem Bostaniyan (Selimiye) K, las, (1800-1809), *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt I içinde, s. 393-402, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, stanbul.

4.10.1.2 Salacak iskele camisi

Salacak Mahallesi

Ada: 368 parsel: 1

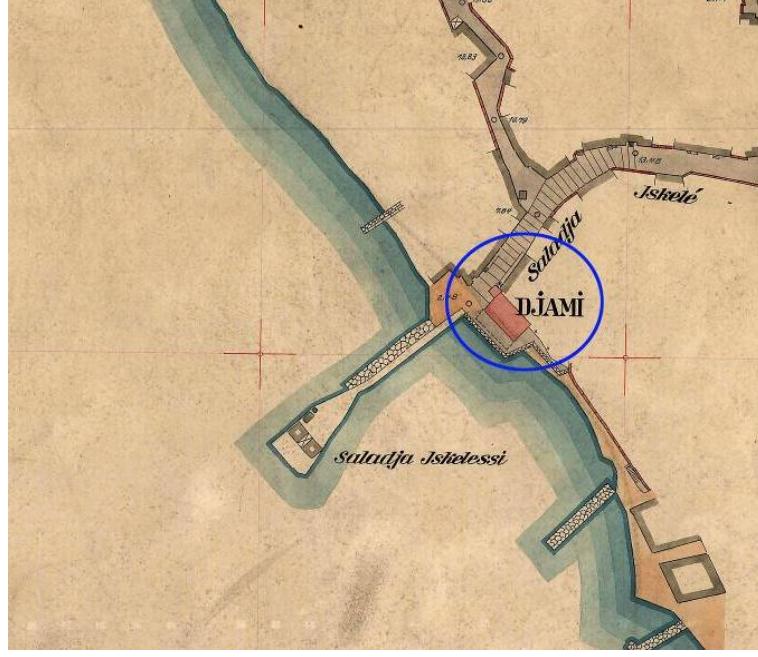

ekil 4.419 : Halihazır Haritada Yapının Muhtemel Konumu.

Eski salacak iskelesinin yanında deniz kenarında olduğu eski haritalarda görülmektedir. Yol dolduruldu ve için yapı, bulunduğ yeri içeride kalmış, t.r. Konumu nedeniyle Salacak İskele Camisi, onsekizinci yüzyılda, 1743 yılında yapıldı, ilk yapımcı Teşrifatçı Mehmet Akif bey nedeniyle de Teşrifatçı Camisi adıyla bilinmektedir. Yapı, XIX. yüzyılda büyük bir onarım geçirmiştir, yapıya ait eski fotoğraflardan onarımın XIX. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştirildiği bu yüzyılın mimari düzenini aldığı anlaşılmaktadır. 1940 yılında Vakıflar tarafından satın alınan caminin mülkiyeti önce şahsa geçmiştir, 1970 yılına kadar konut olarak kullanılmış, ardından yol açma çalışmaları nedeniyle yıkılmıştır (Haskan,2001).

Yapıda bulunabilen eski fotoğraflardan duvarların kâgır, üst örtüsünün kiremit kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Caminin minaresi ise ahşaptan ve üzeri kurun kaplıdır. Deniz yönüne bakan pencerelerinin ise yuvarlak kemerli olduğu görülmektedir.

ekil 4.420 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: E 8).

ekil 4.421 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: 59).

ekil 4.422 : Salacak Te rifati Cami Eski Foto raf, Tarihsiz (Anon., 2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Anon, 2008. Bir Ulu Rüyay, Görenler ehri Üsküdar, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, Üsküdar Ara t,rmalar, Merkezi yay. no: 20, stanbul.

Haskan, M. N., 2001,.Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 1416-1417.

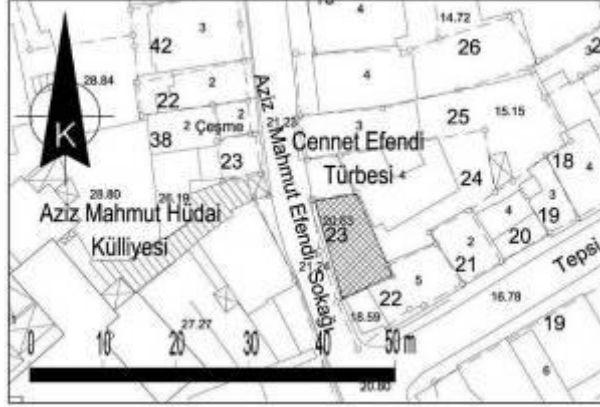
Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, stanbul, s. 158-160.

4.10.2 Tekkeler ve türbeler

4.10.2.1 Cennet efendi türbesi

Aziz Mahmut Hüdai Mahallesi

Ada: 436 Parsel: 23

ekil 4.423 : Halihazır Haritada Yapı Konumu.

Türbe, Aziz Mahmut Efendi Sokağı üzerinde ve Hüdayi Külliyesi'nin karşısındadır. Ahap olan bu türbe sonradan yanmış, günümüzde üzeri açık hazire şeklinde ziyaret yeridir. Yapı günümüze ulaşabilen kitabesinde Rabia adındaki bir hayırsaver kadının Cennet Efendi'nin türbesini H. 1287, M. 1870 yılında yeniden yaptırdığını belirtmektedir. Kitabe metni aşağı ekildedir.

Rabiâ Hanım olub sahabe-i hayr-ü kerem

Eyledi Hakk yoluna cûd ü semâhat icrâ

Yâni bu Cennet Efendi'nin idüb türbesini

Sarf- ile nakd ile bina kıldı, mezarın ihyâ

Kıl ziyâret geh gelüb ravza-y, Cennet'dir bu

emme-i hak tırnâki virir kalbe safâ

Mevlevî nezri ile emsâl didim târîhin

Rabiâ Cennet'e yaptırdı, makâm-ı ulyâ

Nemeka Mehmed M, srî H.1287-M. 1870, (Konyalı, 1976, Haskan, 2001)

Cennet Efendi'nin Aziz Mahmud Hüdai Tekkesi'nin 1656-1664 yılları arasında eyhi olan kızı oldu u aktarıldı (Konyalı, 1976). Türbe içerisinde Cennet Efendi kabri dışında, türbeyi yenileyen Rabia Hanım ve iki oğlunun da kabri bulunmaktadır. Rabi Hanımın 1295 (1878)'de, birinci oğlu Üsküdar Ba komiseri Burunsuz Vehbi Bey

1306 (1888)'de ve ikinci o lu Miralay Tefik Bey ise 1325 (1907) senesinde vefat ettikleri anla ,lmaktad,r (Haskan, 2001).

Dikdörtgen eklindeki bir alan, kaplayan ah ap türbe yap,s,n,n d, ar,dan çekilen eski foto raf,nda demir korkuluklu, be büyük kemeri ve çift kanatlı, ah ap kap,s, görülmektedir. Kat yüksekli i fazla olan yap,n,n pencerelerinin de yap,ya uygun olarak yüksek tutuldu u anla ,lmaktad,r. Türbe yan,nda yer alan ah ap evde ç,kan yang,nda 1961 y,l,nda k,smen yanm, , daha sonra y,k,lm, t,r (Haskan, 2001).

ekil 4.424 : Pervititch Haritas,nda Yap,n,n Çevresi (Pafta No:60).

ekil 4.425 : Yap,n,n Eski Foto raf, (Haskan, 2001).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

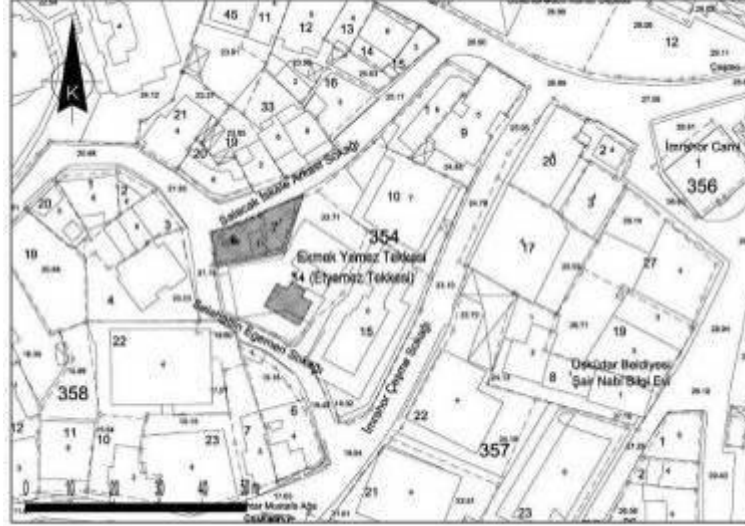
Haskan, M. N., 2001,.Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 2, stanbul, s. 544-545.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt: 1, stanbul, s. 340.

4.10.2.2 Etyemez (ekmek yemez) tekkesi

Salacak Mahallesi,

Ada:354, Parsel: 14-15

ekil 4.426 : Yap,n,n Konumu; Eski Haritalar,n
Günümüz Halihaz,r,na Çak, t,r,lmas,.

ekil 4.427 : Pervititch Haritas,nda yap,n,n konumu
(Pervititch Haritaları, 59. m. pafta).

Salacak skele Arkası, ile Lamekâni Sokağı, - günümüzde Selâhattin Egemem Sokağı, n, n kesiti i kö ede yer almaktadır,.

Tekke kalıntısı, olan türbe üzerindeki kitabelerden anlaşıldığına göre tekkenin ilk yapıldığı Ekmek Yemez Hüseyin Efendi adında bir zat tarafından, t.r. Konyalı, (1976) aktarıldığına göre bu kişi H. 1181, M. 1767 tarihinde vefat eden Tevfik, Hüseyin Efendi'dir. Bayramiye dergâhı, olan Tekke yapıldığı için H. 1286 , M.1869 tarihinde yeniden yapılmıştır, t.r.

ehir'i Etmek-Yemez dinmek ile bir arifü-i billah
Kim ismiydi Hüseyin ol zat idüb bu dergâh, ihya
Muahhar muhterik olmu du kalmı d, yeri eyvah
Geçüb demler imareti hatıra gelmez idi hatta
Bu kerre eyh Seyyid Mustafa Akif Efendi'nin
Ulüvvi-i himmeti kıldı, mücedded kârgir in â
Füyûzât-, ilâhîye tecelli-gâh olub dâim
Hemân âyin-i ehl-lullah olsun mevki-i icra
Senih üçlerden istimdad idüb nazm eyledi tarih
u dergâh-, bülend imar olundu yümn ile a'lâ
sene H.1286(M.1869-70)

Nemeka Hafız Hasan el-Fahri gafere-lehu (Haskan, 2001; Konyalı, 1976).

Tekkenin büyük bir semahanesinin olduğu, harem ve selamlık yapıları, n, n iki katlı, olduğu belirtilmektedir. Pervititch haritasında görüldüğü üzere bir tanesi kâgirdi eri ahap olan yapılar zamanla harap olmuş 1935'te de yıkılmış, t.r (Haskan, 2001). Tekke yapılarından günümüze kâgir türbe yapıları kalmıştır, t.r. Tekke arazisi üzerine de apartmanlar inşa edilmiştir. Tekkeye ait eski bir fotoğrafı ulaşılamadığı için yapıların mimari özellikleri bilinmemektedir.

Tekkenin türbesine ait eski fotoğrafı raftan anlaşıldığı üzere (ekil 4.428) y, ma duvarlı, türbe üst örtüsü tonoz örtü şeklinde olup ta kaplanmıştır. Günümüzde Türbe duvarları, seramikle kaplanmış, t.r. (ekil 4.429) Üst örtüsündeki ta kaplamalar kaldırılarak betonarme döşeme yapılmıştır, t.r. Apartmanlar arasında kalan türbe yapıları, n, n d, n, nda tekkeye ait bir yapı parçası, günümüze ulaşmamıştır, t.r.

ekil 4.428 : Türbenin eski foto raf, (KTVKK ar ivi, 1960lar).

ekil 4.429 : Tekkenin Günümüze Ula abilen Türbesi (2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

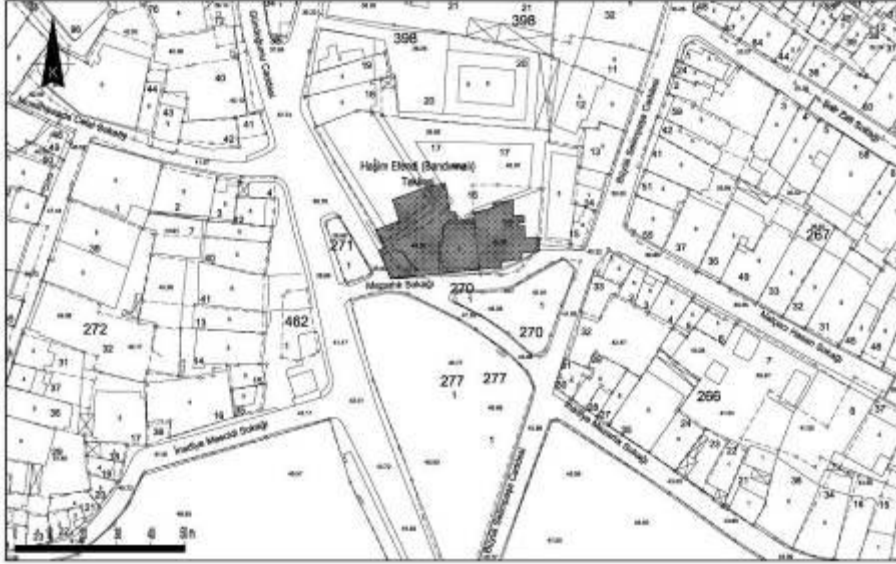
Haskan, M. N., 2001.,Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul, s.423-425.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 1, stanbul, s. 423.

4.10.2.3 Ha im efendi (bandirmali) tekkesi

Ahmediye Mahallesi

Pafta:30, Ada:398, Parsel:16-17

ekil 4.430 : Halihazır Haritada Yapın Muhtemel Konumu.

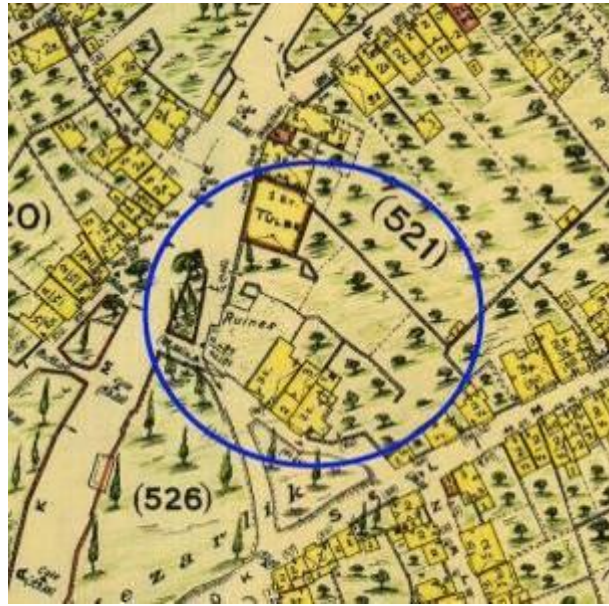
Ahmediye semtinde, Eskiden mahalle adı, Tava i Hasan A a iken son yönetsel düzenlemede Ahmediye adı, alan mahallededir (ekil 4.430). Tekke Sadrazam Hekimolu Ali Pa a tarafından 1732 tarihinde Celveti şeyhlerinden Bandırmalızade Seyyid Yusuf Efendi adına yaptırılmıştır (Temiz, 2006). Tekke de iki tarihlerde tamirler geçirmiştir. XIX. yüzyılda geçirdiği onarımlarla yapı, bu yüzyılın mimari biçimini kazanmıştır. Tekkenin 1857, 1895 ve 1908 tarihlerinde tamir edildiği bildirilmektedir. Cami ve Tevhidhanesi 1930'da çöken yapıdır, diğer kısımlar, da 1942 geçirdiği yangın sonrasında harap olmuştur (Işın, E., ve Tanman, B. 1994).

Yapının Türbe kısmı, duvarları kâğıt, geri kalan bölümlerinin ise ahşap olduğu Pervititch haritasında görülmektedir. (ekil 4.432) Cami ve tevhidhanenin güneydoğumu caddesine bakan bölümünde çökme, bulunmaktadır. Eski fotoğraflardan yapı, 1940'de yıllarda oldukça harap durumda olduğu görülmektedir. (ekil 4.433 ve 4.434) Türbenin yüksek pencerelerinin ahşap pervazla çerçevelenmiş olduğu görülmektedir. Ortada yer alan dua penceresi olduğu düşünülen pencere üstü kemerle geçilmiş diğer pencereler düz atkı, geçilmiştir. Türbesinin eski fotoğraflardan Abdülhamid devrinde yenilendiği anlaşılmaktadır.

ekil 4.431 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: D8-4).

ekil 4.432 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: 57).

ekil 4.433 : Ha'im Efendi Tekkesi Eski fotoğraf, tarihsiz (. H. Konyal, Kütüphanesi Dosya No: 53348).

ekil 4.434 : Ha'im Efendi Tekkesi Türbenin görünümü (Encümen Arşivi, 1941).

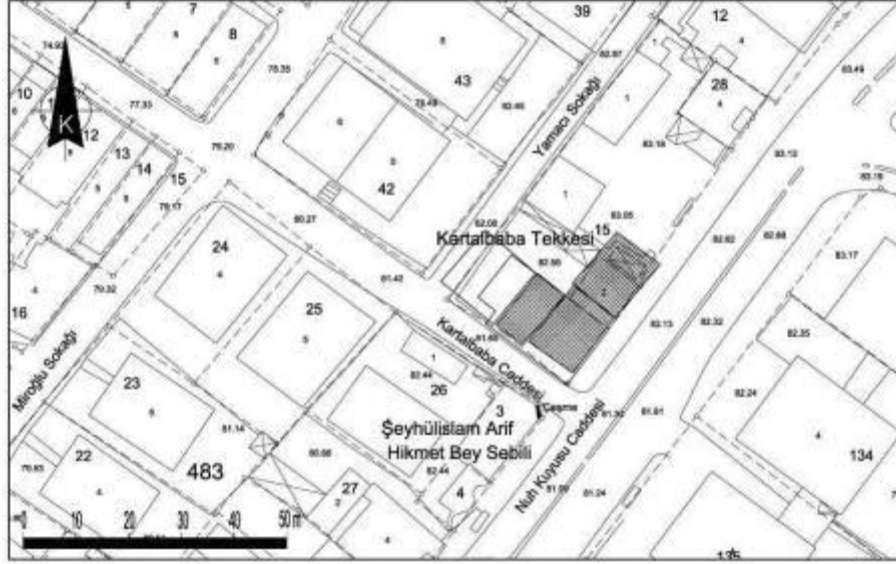
Yapıyla ilgili yayınlar :

- İnönü, E., ve Tanman, B. 1994. Ha'im Efendi Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* cilt:4 içinde s.15-16. Tarih Vakf, Yayınları, İstanbul.
- Temiz, A., 2006. Bandırmalı, zâde Tekkesi ve Tasavvuf Tarihimizdeki Yeri, *Üsküdar Sempozyumu III. Bildiriler* cilt II içinde, s. 369, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- İmrek, S., 2007. Son Dönem Celvetî şeyhlerinden Bandırmalı, zâde Ahmed Münib Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-yı Tekâyüf, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, Bahar 2007, içinde s. 135-172. Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya.

4.10.2.4 Kartalbaba tekkesi

Valide-i Atik Mahallesi

Ada: 191 Parsel: 15

ekil 4.435 : Halihazır Haritada Yapı, n, n Konumu.

Eski adıyla duvardibi olarak bilinen semtte, Nuhkuyusu Caddesi ile Kartalbaba caddelerinin kesiştiği sokakta yer almaktadır, (ekil 4.435).

Kartal Ahmed Baba adıyla bilinen kızı tarafından kurulmuş olan kadiri tekkesinin yapılmış tarihi bilinmemektedir (Tanman, 1994). Tekke Kavalal, Mehmet Ali Paşa'nın cariyelerinden azatlı, Laçter hanım tarafından yeniden inşa ettirilmişti (Haskan, 1976). Tekkelerin kapatılmasından sonra bir süre konut olarak kullanılmış, sonra boş kalmış ve harap olmuştur. 1970 yılında Vakıflar tarafından yıkılmıştır (Tanman, 1994). Daha sonra yerine çevre sakinleri tarafından eski yapıyla ilgisi olmayan betonarme bir cami yapılmıştır.

Yapıya ait eski foto raflardan ve Tanman (1994)'ün aktardığına göre parselin köşesinde tevhidhane, selamlık bölümleri yer almaktadır. Selamlık bölümünde türbe kısmı, diğer yanlarında ise Harem dairesi vardır. Harem bölümünün zemin kat, kâgır üst kat, ahaptır. Selamlık bölümünün duvarları, kâgır, iç bölümleri ve tavan, çatı, kâgır, ahaptır (Tanman, 1994).

ekil 4.436 : Pervitich Haritas,nda Kartalbaba Tekkesi ve Çevresi (Pafta No: 55).

ekil 4.437 : Kartalbaba Tekkesi Selamlık Dairesi Eski fotoğraf, tarihsiz
(. H. Konyal, Kütüphanesi Dosya No: 2271).

ekil 4.438 : Kartalbaba Tekkesi Harem Dairesinin eski foto raf, tarihsiz
(. H. Konyal, Kütüphanesi Dosya No: 5345).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001, Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 1, stanbul, s. 453-455.

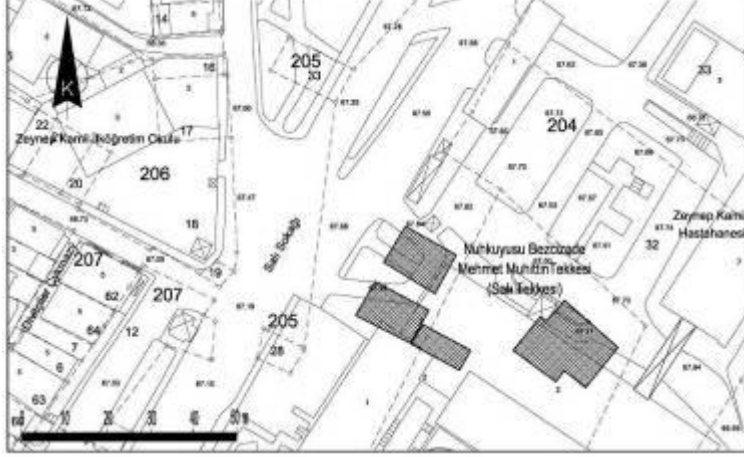
Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt: 1, stanbul, s. 181-182.

Tanman, B., 1994, Kartalbaba Tekkesi, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4 içinde, s. 470-471.

4.10.2.5 Nuhkuyusu bezcizade muhittin efendi tekkesi (sali tekkesi)

Zeynep Kamil Mahallesi

Ada:204, Parsel: 8,20,28

ekil 4.439 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

Eski adıyla Divitçiler Mahallesi'nde yer alan tekke (ekil 4.439) ayin günü olan Sal, günü dolayısıyla Sal, Tekkesi adıyla ya da kurucusu Bezcizade Muhittin Efendi'nin adıyla bilinmektedir. Bayramilerde, tekkenin ilk yapıldığı, 1611 yılında vefat eden Muhittin Efendi adına yapıldığı, bildirilmektedir (Haskan,2001).

İlk yapı, m kitabesinin metni şu şekildedir:

Asitân-, Himmetø gel yüz sürüb eyle devam
Himmet eyler kim elbette sana ol pîrüd-ençâm
Hazır ol s,dk ile zikre Hû ile devrâna gir
riflür feyz-i lâhî ola maksûdun temâm
7 aban 1025 (20 A ustos 1616)

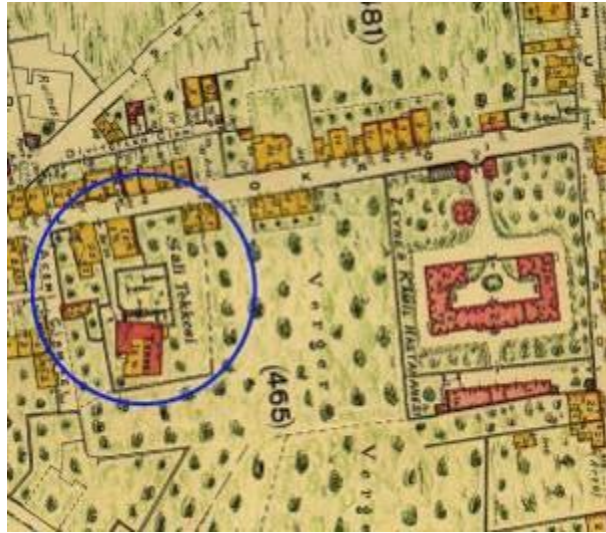
Ketebe Kadri

Tekke, Sal, Sokağından erişilmekteydi. Giriş kapısının sağ tarafında Türbe, solunda eyh evi, girişin karşısında semahanesinin olduğu eski haritalar (ekil 4.440; ekil 4.441) ile Konyalı, ve Haskan'ın anlattıklarından anlaşıyor. Yapı, 1941 yılında geçen Konyalı, semahanesinin ahap olduğu, sağ tarafında üst katta kadınlar mahfilinin olduğu aktarıyor (Konyalı, 1976). Pervititch haritasından (ekil 4.441) yararlanılarak, ahap tevhidhane ile ahap mütemilat yapıları görülmektedir. Tekke XIX. yüzyıl sonunda Tophane-i Amire Muhasebecisi eyh Hüseyin Hüsnü Efendi tarafından yeniden inşa ettirilmiş tir (Tanman, 1994). Tekke ve mütemilat, 1958

y,l,nda y,kt,r,lm, arazisi Zeynep Kâmil Hastanesi'ne eklenmi tir. Tekke arazisi üzerinde günümüzde Zeynep Kamil Hastanesi ek binas, ve Üsküdar Belediyesi Bilgi evi yer almaktadır. Y,k,m sonras, tekke bahçesinde yer alan hazire, türbe içindeki kabirler Çiçekçi camisinin bahçesine nakledilmi tir (Haskan, 1976).

ekil 4.440 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: C7).

ekil 4.441 : Pervititch Haritalar,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: 55).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Haskan, M. N., 2001.,Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 457-462.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, stanbul, s. 429-433.

Tanman, B., 1994. Sal, Tekkesi, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi* Cilt VI içinde, S. 426. Tarih Vakf, Yay,nlar,, stanbul.

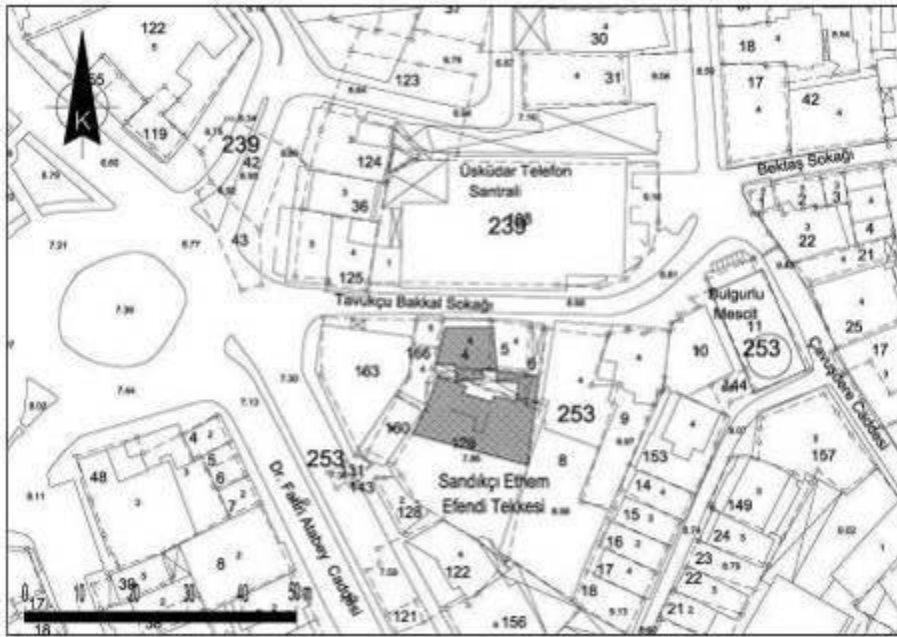
4.10.2.6 Sand,kç, ethem efendi tekkesi

Mimar Sinan Mahallesi

Ada: 253 Parsel: 4,5,6,129

Eski adıyla Tabutçular ad, verilen semtte, Topta , caddesi üzerinde yer almaktayd, (ekil 4.4429. R,fai tarikat, eyhlerinden Sand,kç, eyh brahim Edhem Efendi taraf,ndan kurulmu tur. Kaynaklarda öSand,kç, Tekkesiö, ya da eyh Edhem Efendi Tekkesiö adlar,yla bilinmektedir. Tekke H. 1274 (M. 1857-58) tarihlerinde kurulmu tur (Tanman, 1994). Restitüsyon çizimlerinden tek yap, ekindeki tekkenin tevhidhane ve türbe bölümlerinin yan yana oldu u görölmektedir. Tekkenin arka k,sm,nda harem dairesi yer almaktayd,. Harem dairesinin yeri günümüzde apartmanlar taraf,ndan i gal edilmi tir.

Cumhuriyet devrinde kullan,lmayan yap,, 1963'ten sonra ortadan kalkm, t,r (Tanman, 1994). Yap,n,n Vak,flar ar ivinde yer alan rölövesine göre restitüsyon projeleri haz,rlanm, ve uygulamas, gerçekte tirilmi tir (2009 y,l.).

ekil 4.442 : Halihazır Haritada Yapı,ın Konumu.

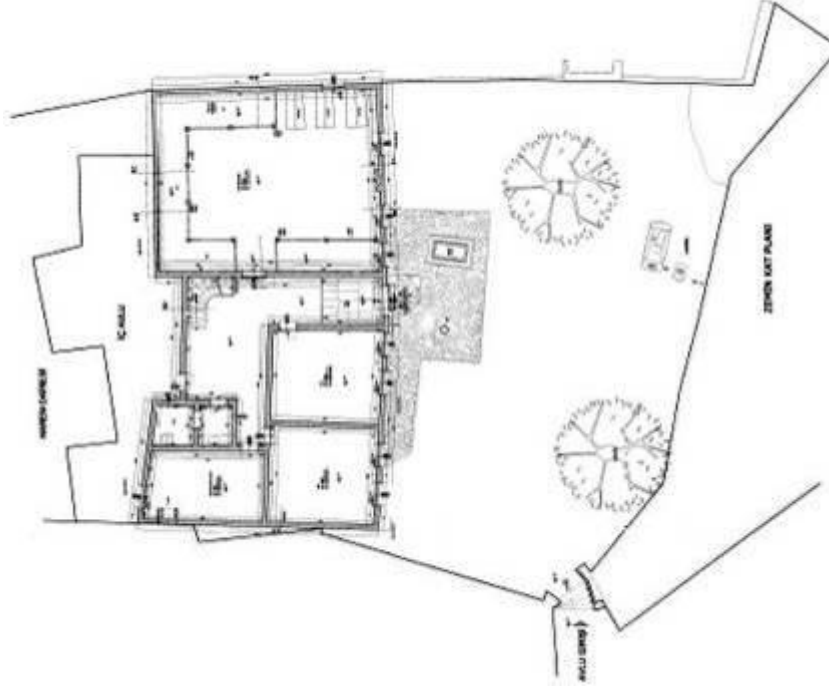
ekil 4.443 : Alman Mavileri Haritası,nda Yapı, ve Çevresi (Pafta No: D 9 -4).

ekil 4.444 : Pervititch Haritası,nda Yapı, ve Çevresi (Pafta No: 69).

ekil 4.445 : Tekke'nin Giriş Kapısının Eski Fotoğrafı, tarihsiz
(. H. Konyal, Kütüphanesi Dosya No: 5345).

ekil 4.446 : Sandıkç, Ethem Efendi Tekkesi, Tekke Bölümü Restitüsyon Çizimi (KTVKK Arşivi).

ekil 4.447 : Tekkenin Yeniden İnşaat Uygulaması, (2009).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Büyükseçkin, N., 2007. Sandıkç, Balaban ve Sadık Efendi Tekkeleri, *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt I içinde, s. 377-392, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Haskan, M. N., 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1, İstanbul, s. 472-476.

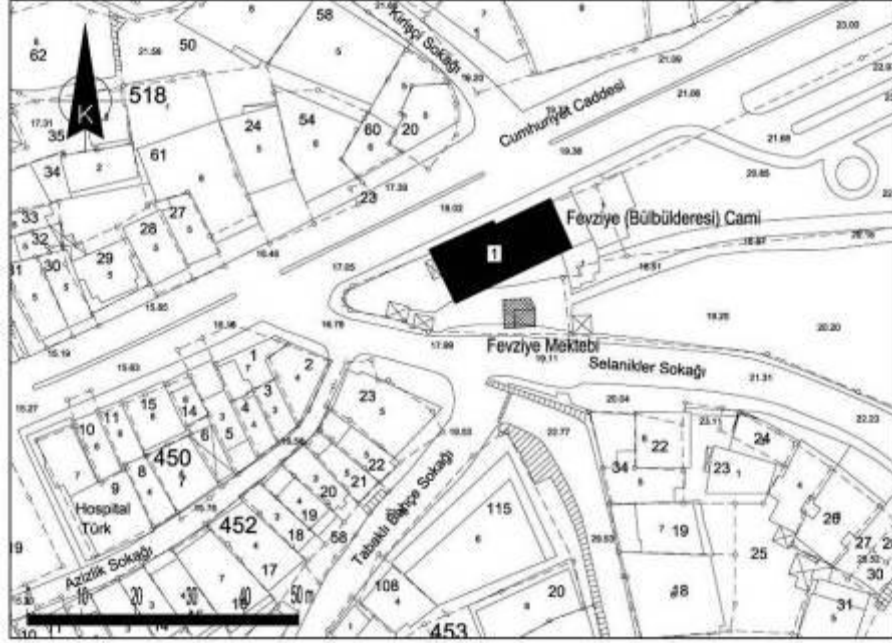
Tanman, B., 1994. Sandıkç, Ethem Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 6 içinde s. 450. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

4.11 E itim Yap,lar,

4.11.1 Fevziye mektebi (ebe hafize han,m mektebi)

Mimar Sinan Mahallesi

Ada: 1132 Parsel: 1

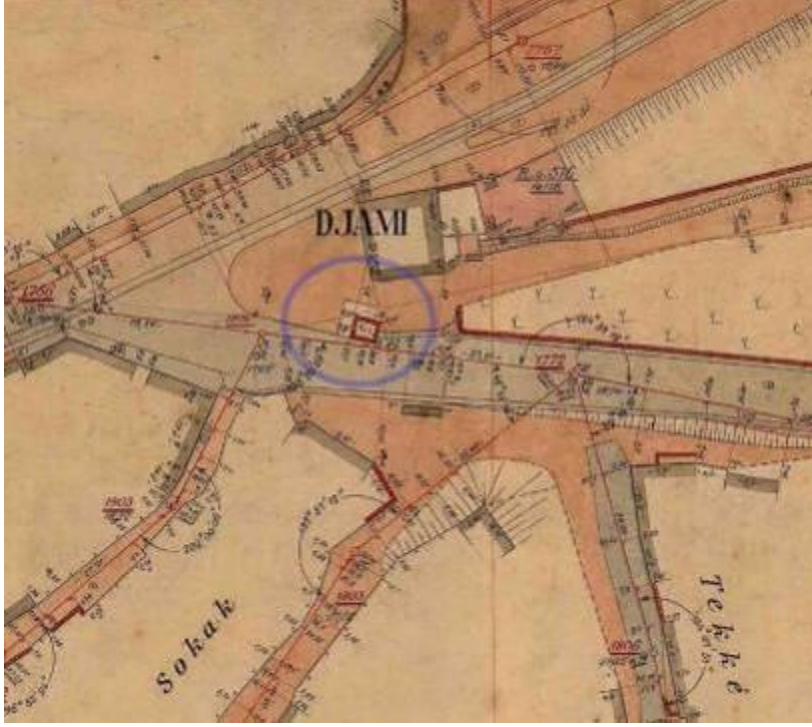

ekil 4.448 : Halihazır Haritada Yapı,ın Muhtemel Konumu.

Fevziye (Bülbüderesi) Camii'nin yan,nda olan yapı, Fevziye Mektebi ya da yapı,ran Ebe Hafize Han,mön adlar,yla an,lmaktadır. ki katlı olarak in a edilen yapı,ın alt,nda çe mesi yer almaktadır, (ekil 4.448). Çe me üzerinde yer alan kitabesini Konyalı, (1976) aktarmaktadır. Kitabesini ekildedir:

Kabile Hafize Han,m'dır sebeb
Bir vasiyyetle yapı,ld, haliya
Sa l, ,nda terk idüb nakd-i helal
bu dâr-, ilmiyeyi acib derya
Eyledikçe t, -, kudek besmele
ad ola ruh-, erif da'ima
Çar harf-i imdad ile tarih-i Nebil
Söyledim cevher gibi bende ona
K,l sela etfale bu m,sra'la
Mekteb-i pür feyze gel subh ü mesa
H. 1310- M. 1892

Kitabesinden Hafize Han, m taraf, ndan 1892 tarihinde in a ettirildi i anla ,lmaktad, r. Yap, n, n 1930-35 y, llar, aras, nda yok oldu unu Haskan (1976) belirtir. Yap, n, n mimari özellikleri hakk, nda bilgimiz bulunmamaktad, r. Ancak, yap, n, n yakla , k k, rk y, l kadar bir sürede yok olma nedeni olarak ah ap malzemededen in a edildi i gösterilir (Haskan, 2003).

ekil 4.449 : Alman Mavileri Haritas, nda Yap, n, n Konumu (Pafta No: D.9).

Yap, yla ilgili yay, nlar :

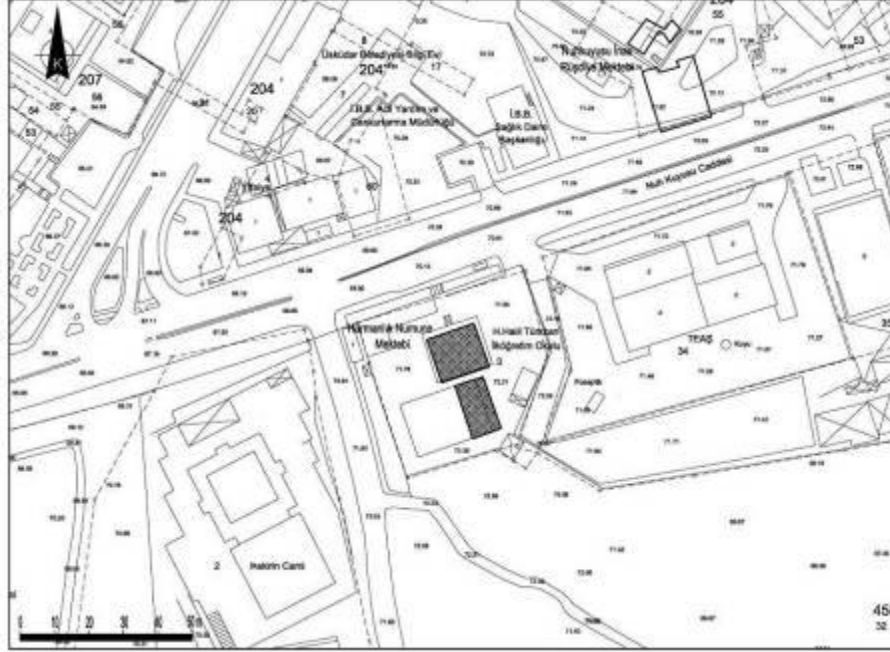
Haskan, M. N., 2001., Yüzy, llar Boyunca Üsküdar, cilt: 2, stanbul, s.908.

Konyal., , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt: 2, stanbul, s. 308.

4.11.2 Nuhkuyusu harmanl,k numune mektebi

Barbaros Mahallesi

Ada:458, Parsel:3

ekil 4.450 : Halihazır Haritada Yapı, n, n, n Muhtemel Konumu.

Nuh Kuyusu Caddesi üzerinde Nuhkuyusu Harmanlık Numune Mektebinin çaprazında yer almaktaydı, (ekil 4.450). Pervititch Haritasından iki katlı, ve kâğır olan yapı, n, n arka tarafında tek katlı, kâğır bina binası oldu u görülmektedir. (ekil 4.452) Yapıya ait eski haritalardan ve diğer kaynaklardan yeterli veri bulunamadı, ,ndan mimarisi ve yapı, m süreciyle ilgili bilgiye ulaşamadık, t, r. Harmanlık Numune Mektebi belirlenemeyen bir tarihte yok olmuştur. Bulundu u arazide günümüzde Halil Türkkan İlköğretim Okulu yer almaktadır. Karacaahmed Mezarlığına bitişik olan okulun yan parseline Akirin Camii yapılmıştır, t, r.

ekil 4.451 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: C 7).

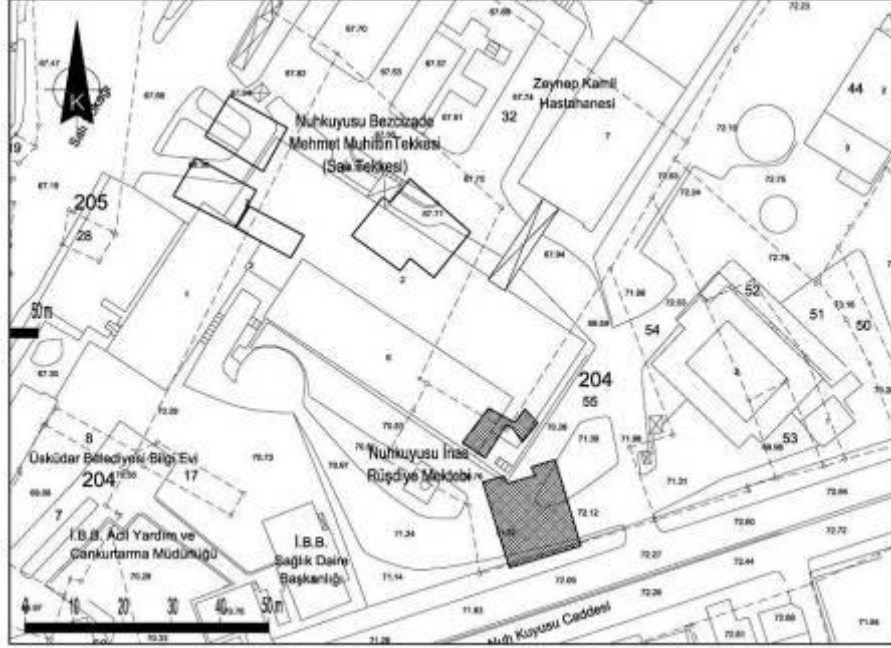

ekil 4.452 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: 54).

4.11.3 Nuhkuyusu inas rü diye mektebi

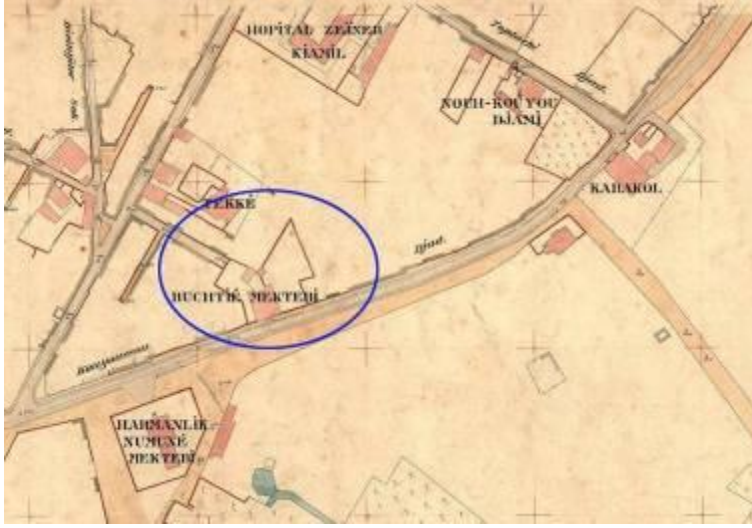
Zeynep Kamil Mahallesi

204 Ada 17 Parsel

ekil 4.453 : Yap,n,n Halihaz,r Haritada Muhtemel Konumu.

Nuhkuyusu caddesi üzerinde Bezcizade Muhittin (Sal.) Tekkesinin arkasında yer almaktadır, (ekil 4.453). Yapıya ilişkin bilgilerimiz Alman Mavileri Haritası, ve Abdülhamid Albümlerine dayanmaktadır. Yapı, 1930 yıllarda hazırlanan Pervititch haritasında bulunmamaktadır, bu nedenle o tarihte yok olduğunu düşünebiliriz. Alman Mavileri Haritasından yola biten bir yapı, ve arkasında müteminat olduğu düşünülen bir yapı, görülmektedir. Yapının mimarisi hakkındaki verilerimiz eski fotoğraflara dayanmaktadır. İki katlı yapı, zemin kat, kâğıt, üst katın ise ahşaptan olduğu görülmektedir. Kız Rüşdiyesi olarak eğitim veren yapı, Abdülhamid döneminde açılmış olması, muhtemeldir. Günümüzde yerinde BB Sağlık Dairesi Başkanlığına ait bir yapı, bulunmaktadır. Mimari olarak özgün nitelik göstermemesine karşın, Osmanlı, batılılaşma, önemli göstergelerinden olan kız eğitim kurumu olması, nedeniyle özel olabilecek bir yapıdır.

ekil 4.454 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: C 7).

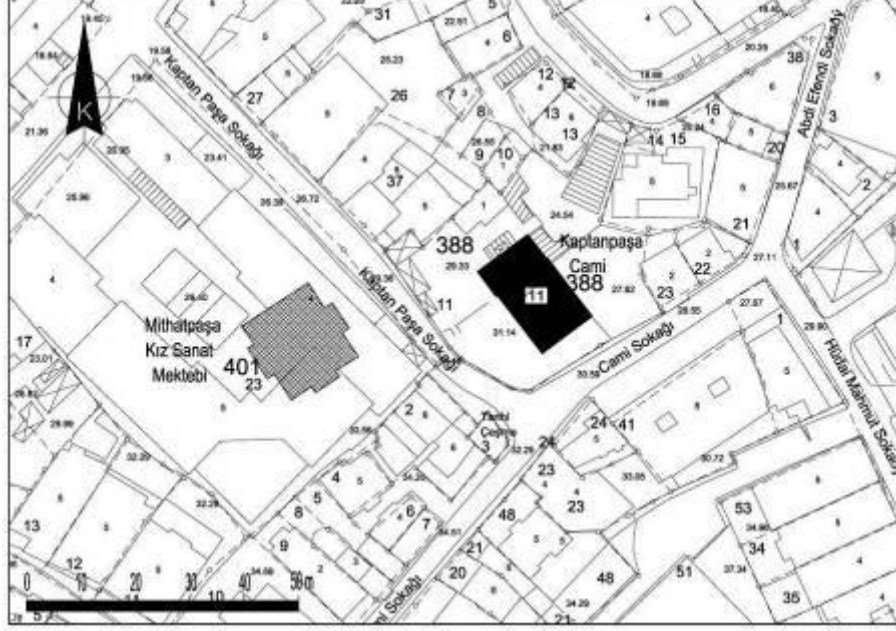
ekil 4.455 : Abdülhamid Albümlerinde Üsküdar K,z
Rü diyesi (Amerikan Kongre Kütüphanesi).

4.11.4 Üsküdar k,z sanayi mektebi

Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi

Ada: 401 Parsel: 23

ekil 4.456 : Halihazır Haritada Yapının Muhtemel Konumu.

Doğancılar semtinde Kaptan Paşa Sokak ve Doğancılar Caddelerinin kesiştiği köşede Kaptan Paşa Camisinin karşısında yer almaktaydı, (ekil 4.456). Ahap bir kona olarak okula dönüştürülmesi eskinde oluydu. İlk olarak 1879 yılında Ahmet Vefik Paşa tarafından Üsküdar Kız Mektebi adıyla açılmıştı. Üç sınıflı olan bu okul, bir yandan kadınlar, giyim konusunda baskılar,na muhtaç olmaktan kurtarmayı, diğeryandan da hem okuma hem de çalışarak para kazanma imkânları, sağlamayı amaçlıyordu. Bu okul, 1881 yılında Suphi Paşa tarafından Üsküdar Kız Sanayi Mektebi haline dönüştürülmüştü. Devletin kızlara el becerisine dayalı eğitimi için örenmesi amacıyla açılan bu okulların esas Sanayi Mektepleri adını taşıyordu. İki Yedikulede 1869da açılmıştı,(Anon, 1994).

Yapı okul olarak tasarlanmadığı için mimari olarak özgün değildir. Ancak kızlara meslek öğretmek amacıyla açılmış olması yönüyle özgün sayılabilir. Eski fotoğraflardan ahap ve üç katlı olduğu görülmektedir. Yapı, yetersiz gelmesi üzerine 1928de yıkılmış, yerine yeni okul binası inşa edilmiştir (Öztürk, 2005).

ekil 4.457 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: D9-3).

ekil 4.458 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: 59).

ekil 4.459 : Abdülhamid Albümlerinde K,z Sanayi Mektebi Eski Foto raf, (Amerikan Kongre Kütüphanesi Ar ivi).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

- Anon, 2004. K,z Sanayi Mektepleri, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 5 içinde s. 12613. Tarih Vakf, Yay,nlar,, İstanbul.
- Erdem, Y., T., 2008. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Üsküdar K,z Mektepleri, *Üsküdar Sempozyumu V. Bildiriler* cilt I içinde, s.103-120, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, İstanbul.
- Haskan, M. N., 2001.,Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, s. 1416-1417.
- Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, İstanbul, s. 158-160.
- Öztürk, C., 2005. Üsküdar K,z Sanayi Mektebi (1890-1928), *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt: I içinde, s. 237, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, İstanbul.

4.12 Kamu Yapı,lar, ve Karakollar

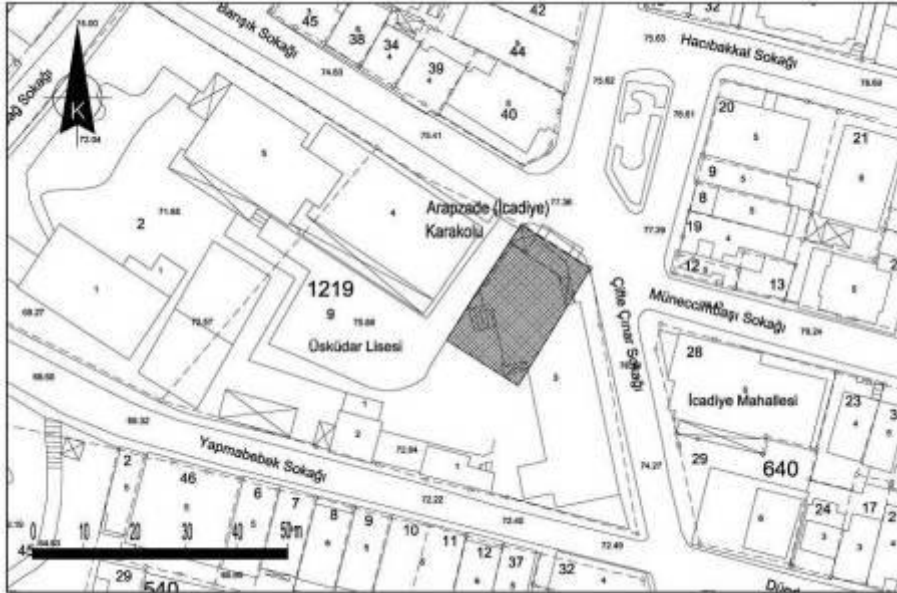
4.12.1 Arapzâde (icadiye) karakolu

cadiye Mahallesi

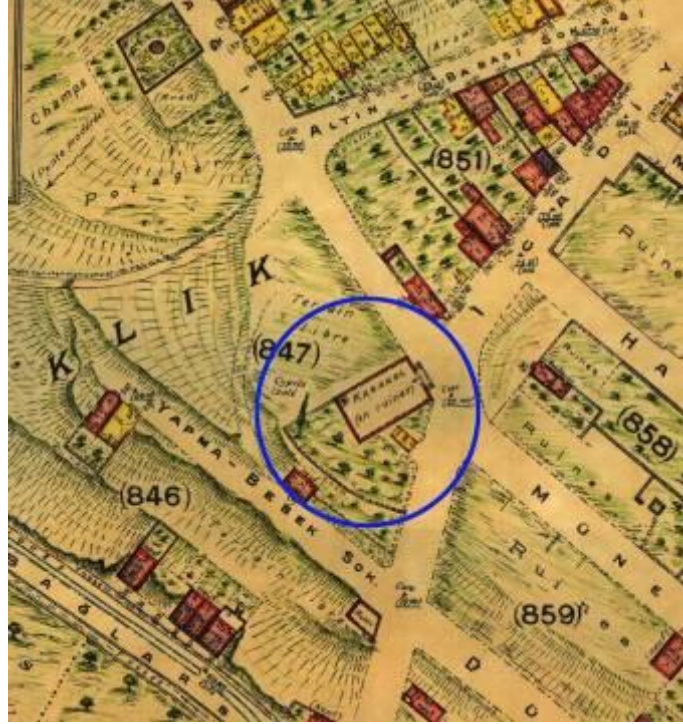
Ada:1219, Parsel: 9

Konumu:

cadiyede Müneccimba , Soka , ile Çifte Ç,nar Sokaklar,n,n kesiti kö ede bulunmaktayd, (ekil 4.460). Arapzade Karakolu ya da cadiye Karakolu adlar,yla bilinmektedir. Karakol ad,n, semte ad,n, veren eyhülislam Arapzade Mehmet Arif Efendi'den alm, t,r. Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde in a edildi i tahmin edilen (Haskan, 2001) yap,n,n yap,m tarihi hakkında bilgiye ula ,lamam, t,r. Eski foto raf,ndan karakolun tek katl,, caml, do ramal, ve sütunlu giri inin oldu u, kâgir olarak in a edildi i anla ,lmaktad,r. (ekil 4.468) Yine foto raf,ndan yap,n,n çevresinde yerle imin oldu u gözlemlenmektedir, günümüzde karakol gibi yok olan, ni anta ,n,n karakolun arkas,nda oldu u belirtilmektedir (Çiftçi, 1996). Pervititch Haritas,ndan yap,n,n 1930'darda kal,nt, haline dönü tü ü görülmektedir. Günümüzde karakolun yerinde Üsküdar K,z Lisesi yer almaktad,r.

ekil 4.460 : Halihazır Haritada Yapı,ın Konumu.

ekil 4.461 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta 77).

ekil 4.462 : Arapzâde Karakollunun Eski Foto raf, (Çiftçi, 1996).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Çiftçi, A., 1996. ö Son Dönem stanbul Karakollar, Anadolu Yakas, ve Büyükdere Topçu Karakoluö, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, stanbul, s.200.

Haskan, M. N., 2001.,Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 1416-1417.

4.12.2 Atpazar, karakolu

Atpazar,ında Sulu Han, Genç Mehmet Pa a Çe melerinin bulundu u çevrede yer alan karakolu n yeri bilinmemektedir.Ad,n, bulundu u semtten alan yap,, iki katl, ah ap konutun karakolu a dönü türülmesiyle elde edilmi tir. (Çiftçi,1996). Yap,ya ili kin olarak Y,ld,z Albümlerinde yer alan foto raftan ba ka bilgi bulunmamaktad,r.

ekil 4.463 : Atpazar, Karakolu (Çiftçi, 1996, IRCICA).

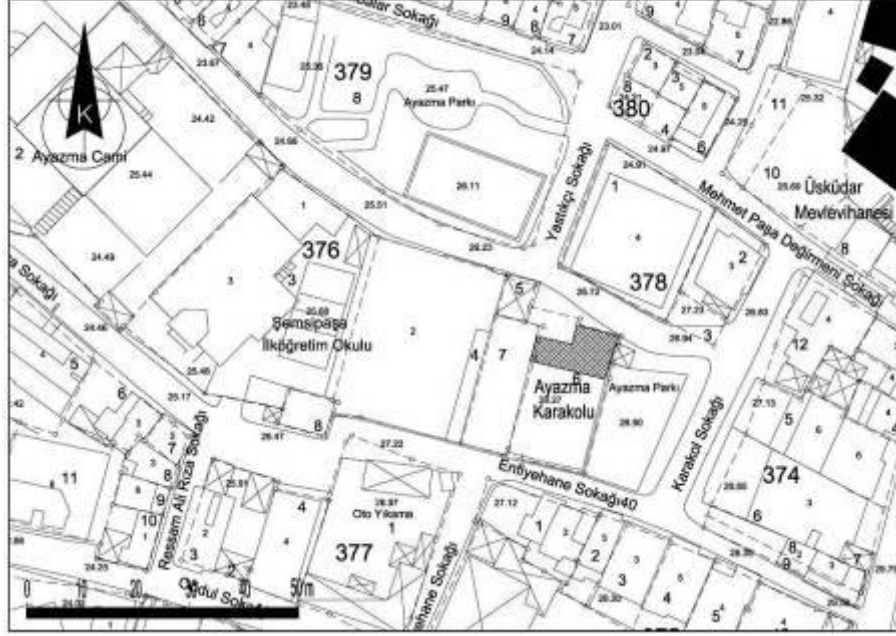
Yap,yla ilgili yay,nlar :

Çiftçi, A., 1996. ö Son Dönem stanbul Karakollar, Anadolu Yakas, ve Büyükdere Topçu Karakoluö, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, stanbul, s.194.

4.12.3 Ayazma karakolu

Salacak Mahallesi

Ada:376, Parsel :7

ekil 4.464 : Yap,n,n Halihazır Haritaadaki Muhtemel Konumu.

Ayazma Camisinin k,ble taraf,nda yer alan okulun arkas,nda yer almaktayd, (ekil 4.464). Yap,n,n bulundu u kö eyi Enfiyehane Soka , ile Karakol Soka , çevrelemektedir. Karakolun yap,m tarihi hakk,nda bilgi yoktur. Karakol olarak hizmet veren yap, bir süre konut olarak kiralanm, 1982 y,l,nda terk edilmi tir (Haskan, 2001). Kurul ar ivindeki yaz, malar,ndan yap,n,n 1999 y,l,nda y,k,lm, oldu u anla ,lmaktad,r.

Karakolun bulunabilen foto rafta görülen yap,s,n,n karakolun ikinci yap,m,nda in a edildi i belirtilmektedir (Çiftçi, 1996)⁵. Yap,n,n ilk yap,m dönemine ait olan planda birbirinden ba ,ms,z iki hacim ekinde tasarland, , görülmektedir (ekil 4.x). Yap,n,n ikinci yap,m dönemini gösteren rölövesinde kare ekindeki ana mekân,n odalar bölündü ü bu hacimden arka k,s,mdaki ek yap,ya geçildi i görülmektedir. XIX. yüzy,lda yayg,n olarak kullan,lan Neoklasik üslupta ve d, duvarlar, y, ma tu la yap,m tekni iyle in a edilmi tir. Yap, içerisinde yer alan duvarlar,n ba dadi duvar tekni iyle in a edildi i, dö eme ve tavanlar,n ah ap

⁵ Yazar karakolun Y,ld,z Albümlerinden bulunabilen foto raf,ndan hareketle bu sonuca ula maktad,r. (Bkz. Çiftçi, 1996, s.224)

oldu unu Çiftçi (1996) aktarmaktadır. Foto raflarından yapı, d, cephesinin s, val, oldu u görülmektedir. Çat, örtüsü dört yana e imli k, rma çat, olup parapet duvar, yla çevrelenmi , gizli dere yapılm, t, r. Dönem yapılm tekni i ve i levi aç, s, ndan özgün nitelikleri olan Ayazma Karakolu i lev yitiminin ardından h, zı, bir ekilde yok olmu tur.

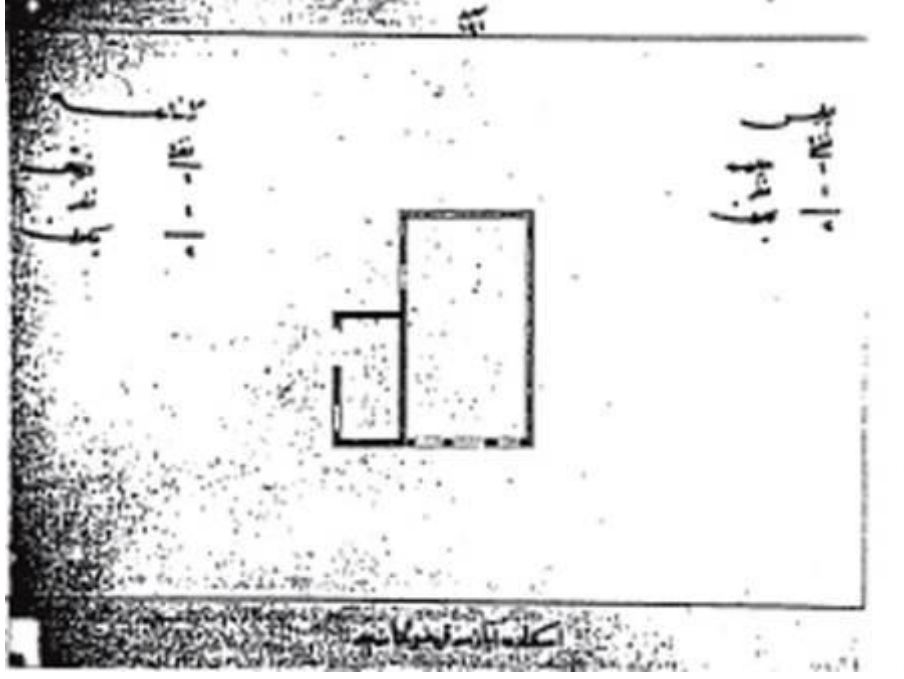

ekil 4.465 : Alman Mavileri Haritasında Yapı ve Çevresi (Pafta:D9-3).

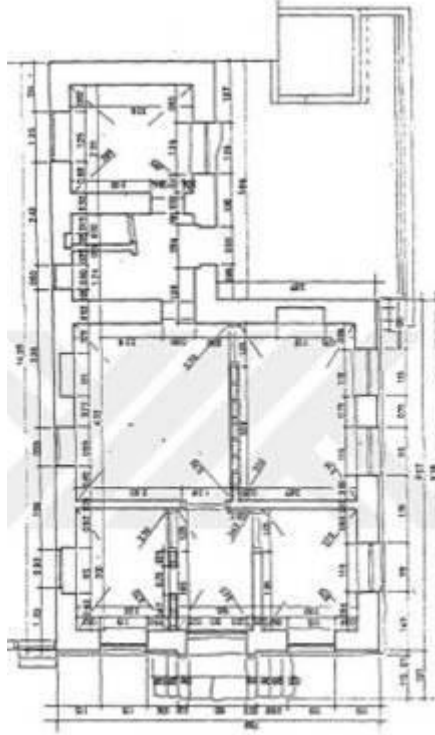

ekil 4.466 : Pervititch Haritasında Yapı ve Çevresi (Pafta: 59).

ekil 4.467 : Yap,n,n Eski Belgelerde Yer Alan Plan, (Çiftçi,1996).

ekil 4.468 : Yap,n,n ikinci yap,m dönemini gösteren rölöve (Çiftçi, 1996).

ekil 4.469 : Yapı, n, n Y, k, lmadan önceki bir Foto raf, (KTVKK ar ivi).

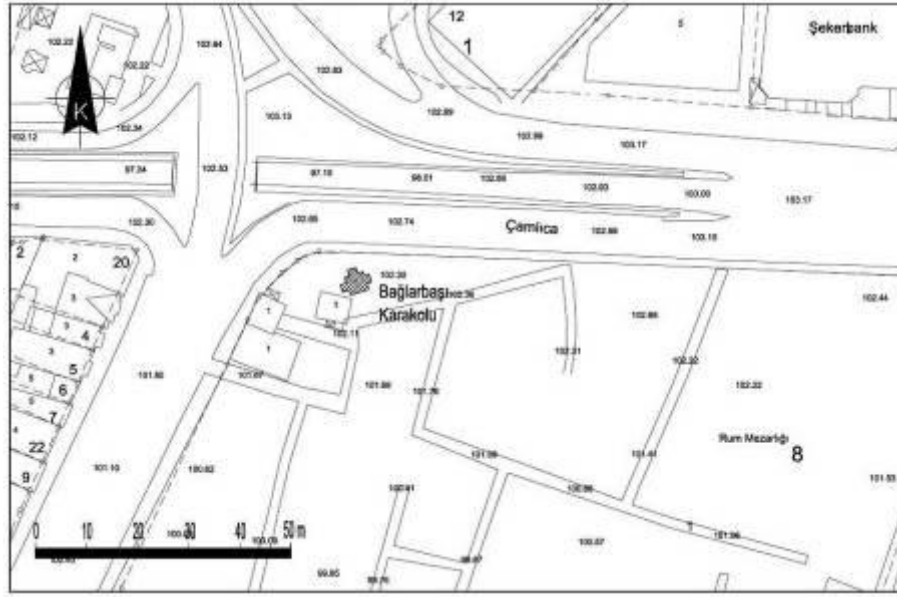

Yapı,yla ilgili yayımlar :

Çiftçi, A., 1996. ö Son Dönem İstanbul Karakollar, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.216-227.

Haskan, M. N., 2001., Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt: 3 içinde, İstanbul, s. 1275.

4.12.4 Ba larba , karakolu

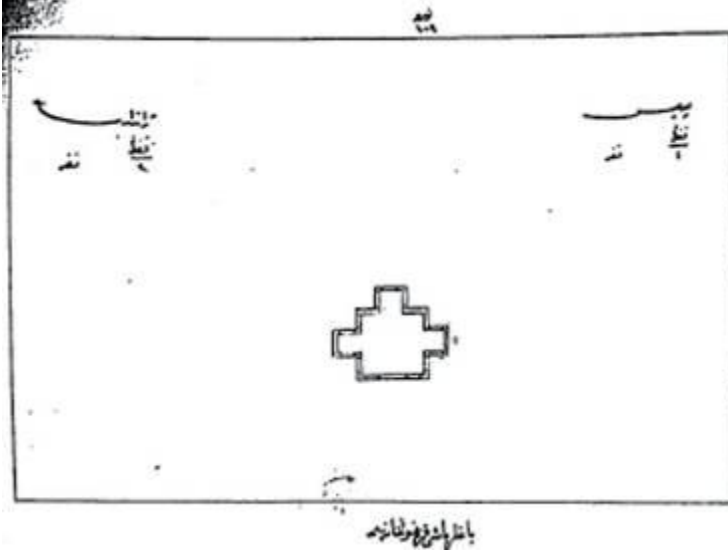

ekil 4.470 : Halihazır Haritada Yapının Muhtemel Yeri.

Ba larba şında Rum mezarlığına bitişik olarak inşa edilmiştir (ekil 4.470). Tek katlı ve ahşap olarak yapılan yapının üst örtüsünün kurula kaplandı, ve önokta karakolu olarak hizmet verdiğini belirtilmektedir (Çiftçi, 1996). Eski foto raf ve çiziminden (ekil 4.471, ekil 4.472) yapılan ahşap yapım tekniğinin verdiğini olanakla kademeli olarak düzenlendiği görülmektedir. Nokta karakolu olarak tasarlanan yapı günümüze ulaşmamıştır.

ekil 4.471 : Ba larba , Karakolu (Çiftçi, 1996).

ekil 4.472 : Ba larba , Karakolu Plan, (Çiftçi, 1996).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Çiftçi, A., 1996. İstanbul Son Dönem İstanbul Karakolları, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.197.

4.12.5 Çiçekçi karakolu

Çiçekçi Karakolu hakkında Yıldız Albümlerinde bulunan foto raftan başka bilgi yoktur. Günümüze ulaşan mayan karakol tek katlı, ve ahşap olarak yapılmıştır. Çiçekçi Semaşında, Karacaahmet Mezarlığı, ve Çiçekçi kahvesi ile III. Selim Çeşmesi'ne bulunduğundan çevrede olduğu düşünülmektedir (Çiftçi, 1996)

ekil 4.473 : Çiçekçi Karakolu (Çiftçi, 1996).

Yapıyla ilgili yayınlar :

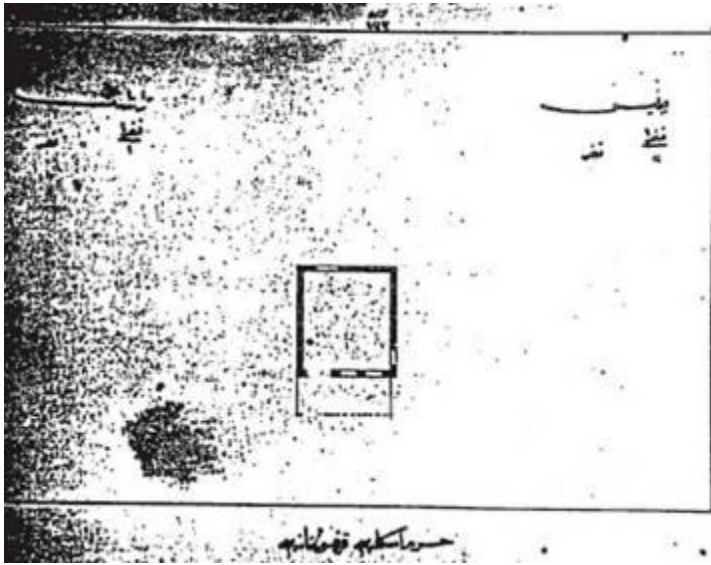
Çiftçi, A., 1996. İstanbul Son Dönem Karakolları, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.195.

4.12.6 Harem iskelesi karakolu

Harem skelesi çevresinde yer alan karakol yap,s, günümüze ula amam, t,r. Defterdar Tahir Efendi Camisi ve Beylik Çe mesi nin yak,nlar,nda bulundu u tahmin edilmektedir. Eski foto raflar,ndan yap,n,n tek katl., ah ap ve kiremit örtülü oldu u görülmektedir (ekil 4.474). Bulunabilen plan çiziminden (ekil 4.475) kare planl, ana mekân ve onun önünde yer alan ah ap ayaklarla ta ,nan sundurma dan olu tu u görülmektedir.

ekil 4.474 : Harem skele Karakolu (Çiftçi, 1996).

ekil 4.475 : Harem skele Karakolu Plan, (Çiftçi, 1996).

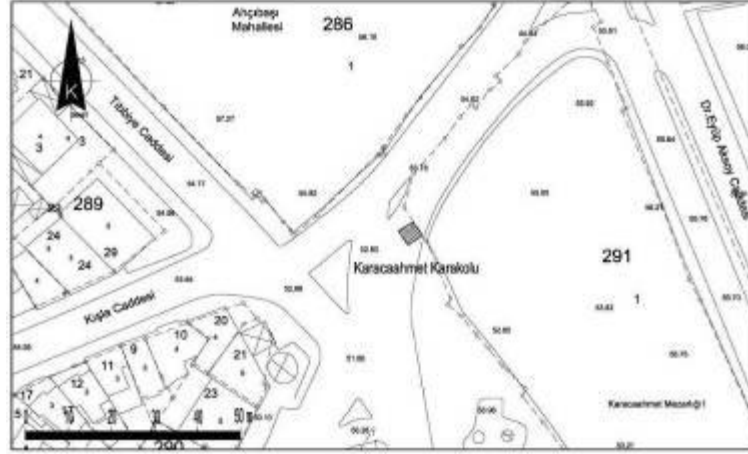

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Çiftçi, A., 1996. ö Son Dönem stanbul Karakollar, Anadolu Yakas, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, stanbul, s.199.

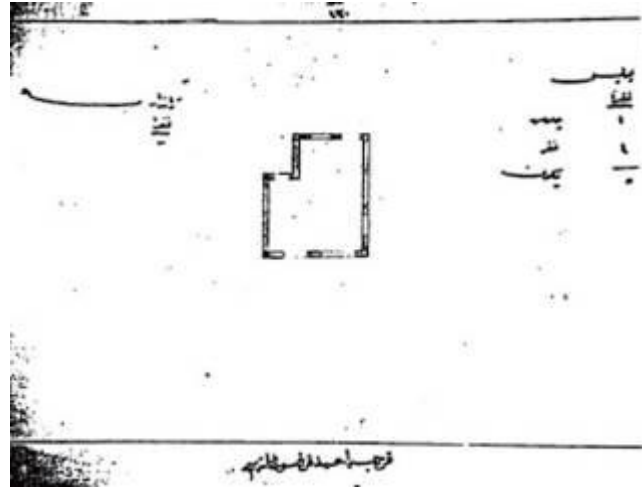
4.12.7 Karacaahmet karakolu

Eski haritalardan yap,n,n T,bbiye Caddesi ile K, la Caddesinin kesi ti i kö ede yer ald, , görülmektedir (ekil 4.476). Karakolun arka ve yan taraf,nda Karacaahmet Mezarl, , bulunmaktad,r.

ekil 4.476 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Muhtemel Konumu.

Atpazar, Karakolu gibi daha önce yap,lm, ah ap konut yap,s, karakola çevrilmi tir (Çiftçi, 1996). ki katl, ah ap karkas yap,m tekni iyle in a edilen yap,n,n bulunabilen plan çiziminden (ekil 4.477) kö ede içeri çekilmi dikdörtgen planla in a edildi i anla ,lmaktad,r. Pervititch haritalar,ndan 1930lara de in varl, ,n, sürdüren yap,n,n ne zaman yok oldu u bilinmemektedir.

ekil 4.477 : Karacaahmet Karakoluına Ait Eski Plan Çizimi (Çiftçi, 1996).

ekil 4.478 : Pervititch Sigorta Haritalar,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: 53).

ekil 4.479 : Karacaahmet Karakolu (Çiftçi,1996).

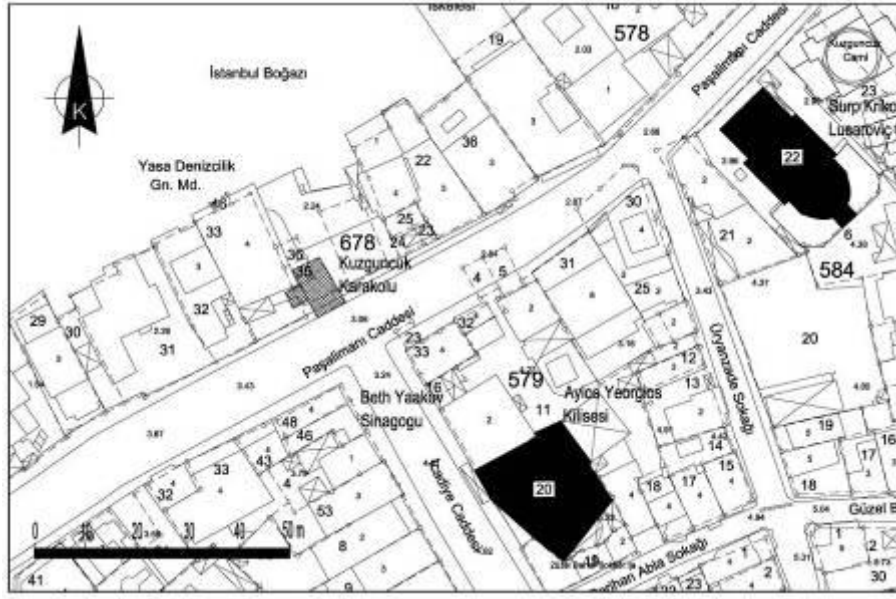

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Çiftçi, A., 1996. Son Dönem İstanbul Karakollar, Anadolu Yakas, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, s.201.

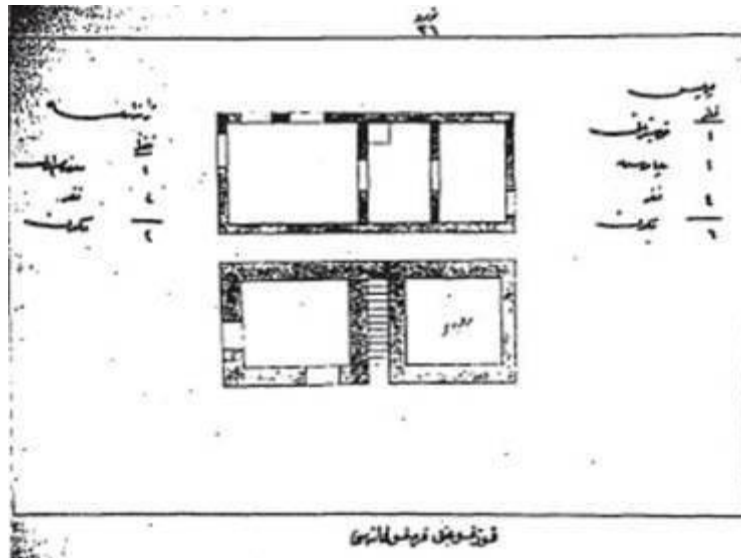

4.12.8 Kuzguncuk karakolu

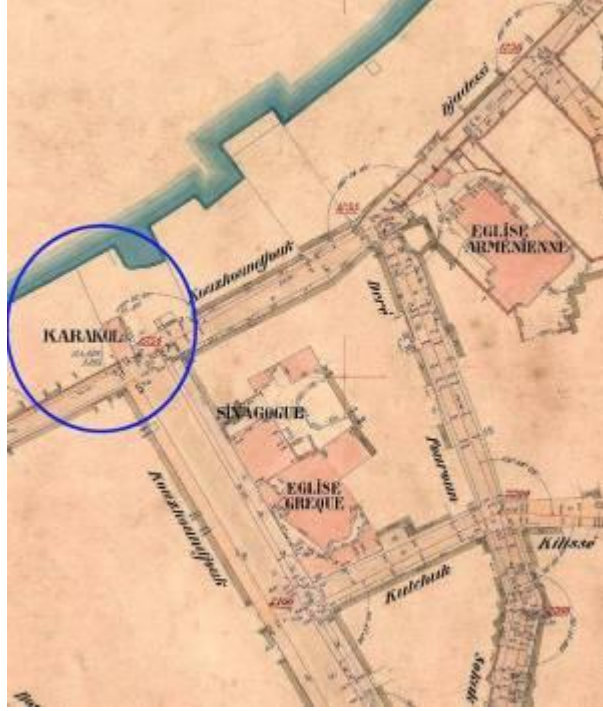

ekil 4.480 : Halihazır Haritada Yapının Muhtemel Konumu.

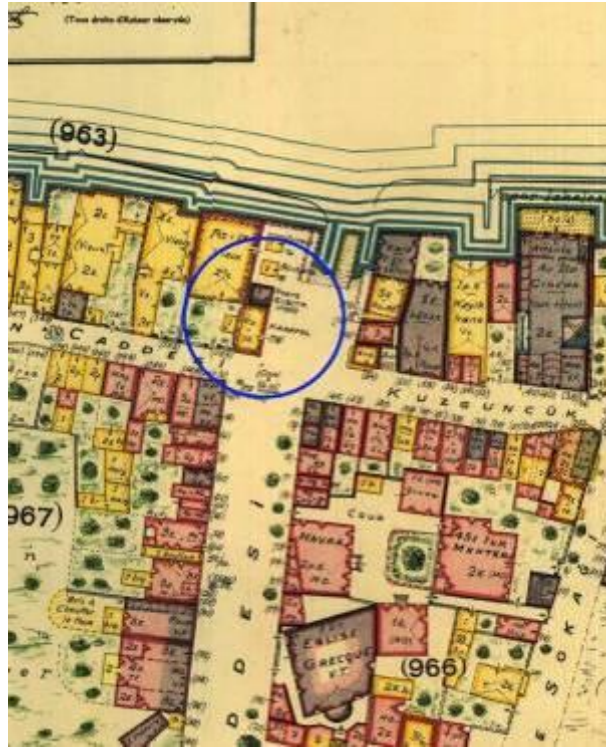
Kuzguncuk'ta cadiye Caddesinin kuzeyinde bulunmaktaydı. Yapının konumu ile ilgili olarak Eski haritalardan bilgi almaktayız. (ekil 4.482, ekil 4.483). Kuzguncuk Karakolu bulunabilen eski fotoğraftan anlaşıldığı üzere iki katlı ve duvarlar kâgir olarak yapılmıştır. (ekil 4.484). Düz atkı pencere düzenine sahip yapı, olduğu görülmektedir. Yapının plan düzeni ve iç yapı malzemeleri hakkında bilgi yoktur. Karakolun yapım tarihi ve ne zaman yıkıldığı saptanamamıştır.

ekil 4.481 : Kuzguncuk Karakolunun Plan Çizimleri (Çiftçi, 1996).

ekil 4.482 : Alman Mavileri Haritası,nda Yapı, ve Çevresi (Pafta No: C 11-2).

ekil 4.483 : Pervititch Haritaları,nda Yapı, ve Çevresi (Pafta No: 83).

ekil 4.484 : Kuzguncuk Karakolu (Çiftçi, 1996).

Yapıyla ilgili yayınlar :

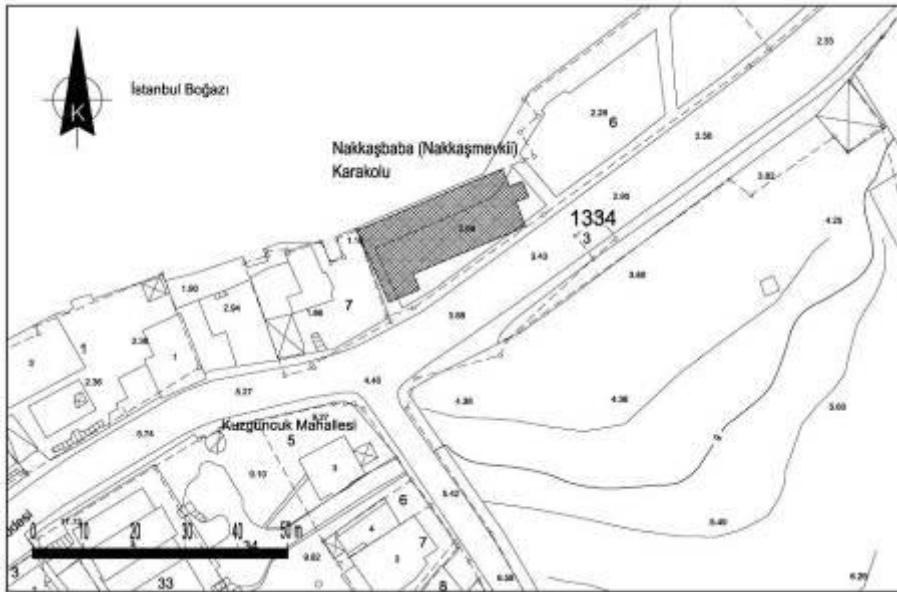
Çiftçi, A., 1996. 6. Son Dönem İstanbul Karakolları, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, Y.TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.203.

4.12.9 Nakka baba karakolu

Kuzguncuk Mahallesi

Ada: 578 Parsel: 7

Kuzguncuk Çar , caddesi üzerinde Beylerbeyi'ne giden yol üzerinde Kuzguncuk Gazhanesi Soka ,n,n kar ,s,ndayd,. Karakolun yan taraf,nda Haf,z Ahmet Pa a'n,n yal,s, yer almaktayd, (ekil 4.485). Kuzguncuk Karakolu ad,yla da bilinmekle birlikte yap, Yeri nedeniyle öKuzguncuk Nakka baba Karakoluö ya da öNakka Mevkii Karakoluö adlar,yla bilinmektedir. Sultan Abdülmecid döneminde in a edilen karakolun giri inde Abdümcid'in tu ras,n,n yer ald, , bir kitabesinin bulundu u bildirilmektedir. Kurtulu sava , y,llar,nda Anadolu'ya silah nakledilen merkezlerden birisi oldu u bilinmektedir (Eldem, 1994). Zamanla as,l i levini yitiren karakol, belediye taraf,ndan atl, çöp arabalar,n,n bar,na , olarak kullan,lm, , 1989 y,l,nda da park yapmak için y,kt,r,lm, t,r(Çiftçi, 1996).

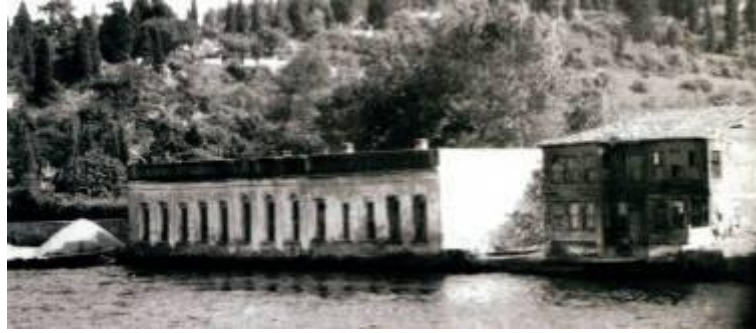
ekil 4.485 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Muhtemel Konumu.

Beylerbeyi Saray,ın güvenli ini sa lamak için Topçu ve Piyade Askerleri için yap,lan kâgir karakol yap,s, dikdörtgen plana sahipti (Eldem, 1994). Yap,n,n orta bölümünde bir iç avlusunun oldu u görülmektedir. Giri bölümü yap,dan d, ar, ç,km, iki mermer sütunun ta ,d, , giri saça , yer almaktayd, (Haskan, 2001). ç plan düzenlemesi hakk,nda bilgi bulunmayan yap,n,n deniz cephesinden çekilen foto rafta (ekil 4.487) üçü yar,m daire kemerli di erleri bas,k kemerli onüç penceresinin oldu u görülmektedir. Neoklasik üsluptaki yap, XIX. yüzy,l'da yayg,n

olarak kullanılmaya başlanan yüksek parapet duvarıyla çevrelenmiş, gizli dereli çatı çözümlü incedilmiş tır. Karıma çatılı olduğu anlamıyla yapıldığı, cephesinde sıva üzerine boya uygulaması yapılmıştır.

ekil 4.486 : Nakka baba (Nakka Mevkii) Karakolu (Eldem, 1994).

ekil 4.487 : Nakka baba Karakolu, 1974 tarihli fotoğraf (Erdenen, 2007).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Çiftçi, A., 1996. Son Dönem İstanbul Karakolları, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.257-261.

Eldem, S. H. 1994. Boğaziçi Yalıları, Anadolu Yakası, II. Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, s. 224.

Eraslan, M.; Metin, N., 1984. Türk Polis Tarihi Kurtuluş Savaşında İç Güvenlik ve Polis, Ankara, s. 126-127.

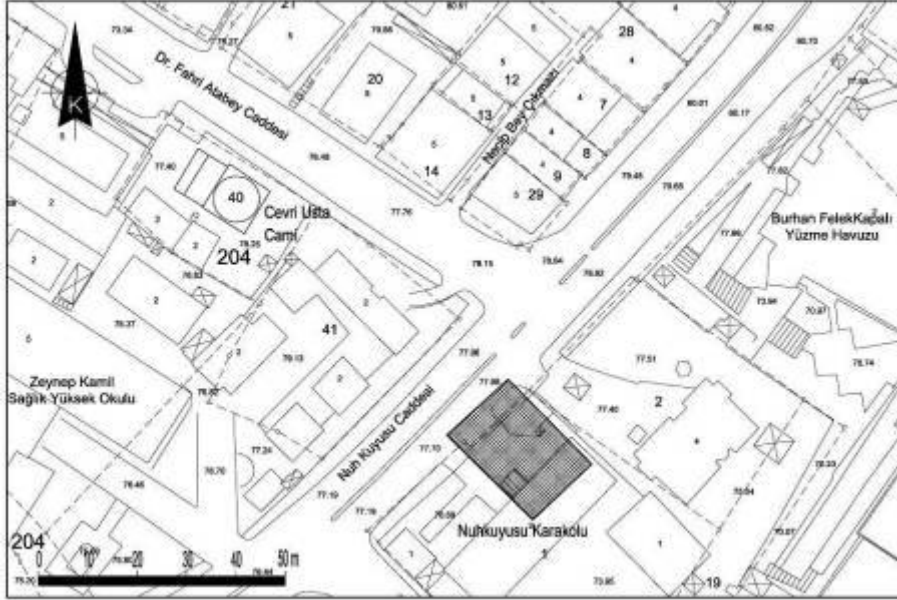
Erdenen, O., 2007. Boğaziçi Sahilhaneleri, Cilt 1 Anadolu Yakası, BB Kültür Araştırma Yayınları, İstanbul, s.322.

Haskan, M. N., 2001., Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, s. 1277.

4.12.10 Nuhkuyusu karakolu

Barbaros Mahallesi

Pafta: 169 Ada:1164 Parsel: 2

ekil 4.488 : Halihazır Haritada Yapının Muhtemel Konumu.

Nuhkuyusu Caddesi üzerinde Barbaros, yönüne giderken sağ kolda bulunan Karakolun. yakın çevresinde Zeynep Kamil Hastanesi ve Cevri Kalfa Camisi yer almaktaydı, (ekil 4.488). Bulunduğu semt nedeniyle Nuhkuyusu Karakolu ya da Kartal Baba Karakolhanesi adlarıyla bilinmekteydi. 1842’de Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan Karakolun girişi için yer alan kitabesinin şu şekilde olduğu aktarılmaktadır;

Cenab-ı Hakk ehin ah-ı, cihân Abdülmecîd Han’a

düb Nuh ömrün ihsan eylesün tâ hareridek ibka

Garik-i câh-, hayret olarak dümenleri yek-ser

Dil-i ahânesin bahr-i meserret eyliye Mevlâ

Müdam âsâyî -i âlemdir efkâr-, hümâyûnu

Ezan cümle âlf binay, kıld, temenni in a

Lebîbâ ben de bir nâ-yâb m, sra ile didim tarih

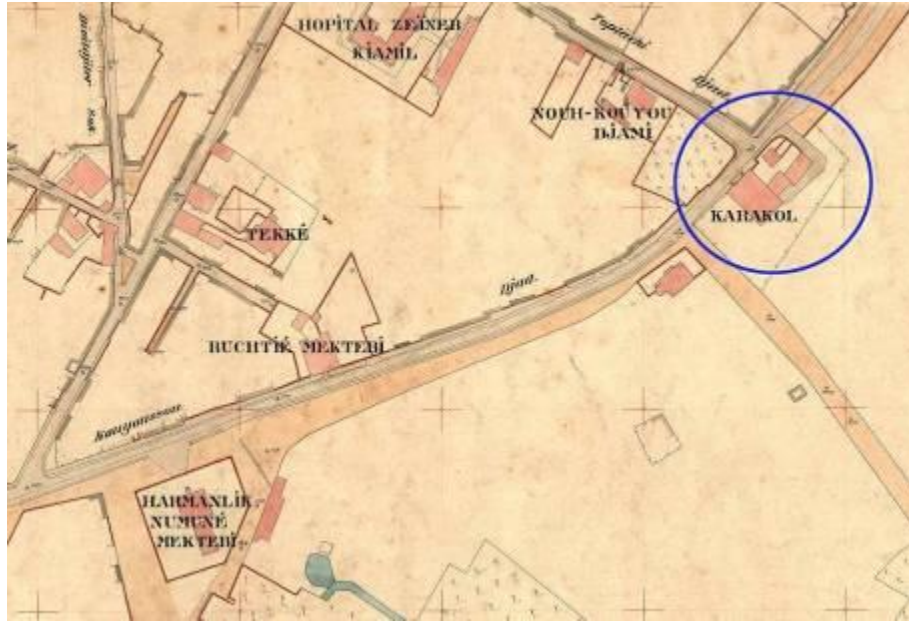
Bina oldu pek ađâ bu karavulhane-i zîba

H.1258 (M.1842) (Konyalı, 1976; Haskan, 2001)

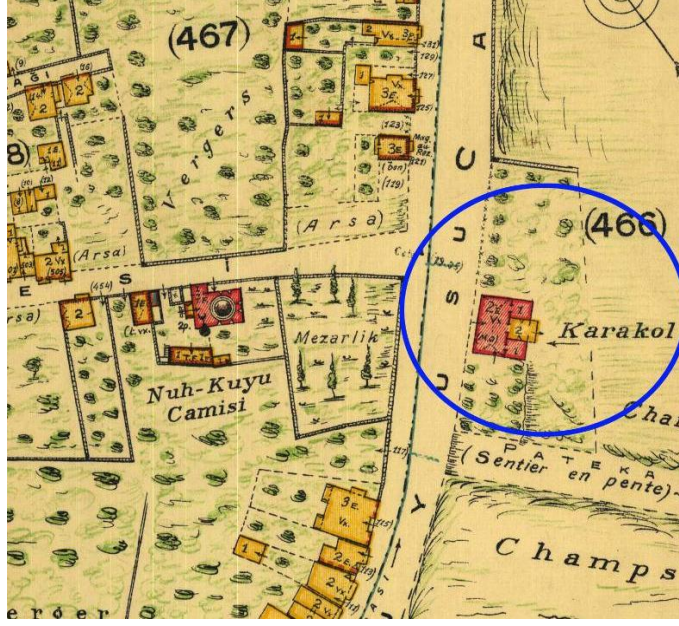
Yapı, marmar tekniğiyle iki katlı olarak inşa edildiği görülen karakolun girişi için iki kat yüksekliğin sütunları, taşıyıcı, giriş sahası, bulunmaktadır. Yüksek tutulan girişi

bölümüne iki yandan merdivenlerle ulaşılmaktaydı. Dış duvarlar, sıvalı, pencereleri taştı söveli, demir korkuluklu olan yapı, üst örtüsünün alaturka kiremitle kaplı, kırma çatı oldu u anlaşılmaktadır.

Yapı bulunabilen eski fotoğraftan (ekil 4.491) Üsküdar Çinili Karakolu'na benzediği görülmektedir. Çinili Karakol girişi üzerini örten tek kat yüksekli indeki girişi saçakla ve dış duvarlar, taştı -tu la almalık duvar örgüsüyle Nuhkuyusu Karakolu'ndan ayrılmaktadır. Uzun süre karakol olarak hizmet veren yapı, bir süre Üsküdar Askerlik übesi olarak kullanılmıştır. 1976 yılında yıkılarak (Haskan, 2001) yapı yerine betonarme bir binalı yapılmıştır. Yeni yapı, lan yapısı da Askerlik übesi olarak görev yapmaktadır. Yapı yıkılma nedeni olarak yol genişletme çalışmaları, gösterilmektedir (Konyalı, 1976).

ekil 4.489 : Alman Mavileri Haritasında Yapı ve Çevresi (Pafta No: C 7).

ekil 4.490 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: 55).

ekil 4.491 : Abdülhamid Albümlerinde Karakolun Eski Foto raf,
(Amerikan Kongre Kütüphanesi Ar ivi).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Çiftçi, A., 1996. ö Son Dönem stanbul Karakollar, Anadolu Yakas, ve Büyükdere Topçu Karakoluö, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, stanbul, s.252-253.

Haskan, M. N., 2001.,Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 1278.

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, stanbul, s. 397.

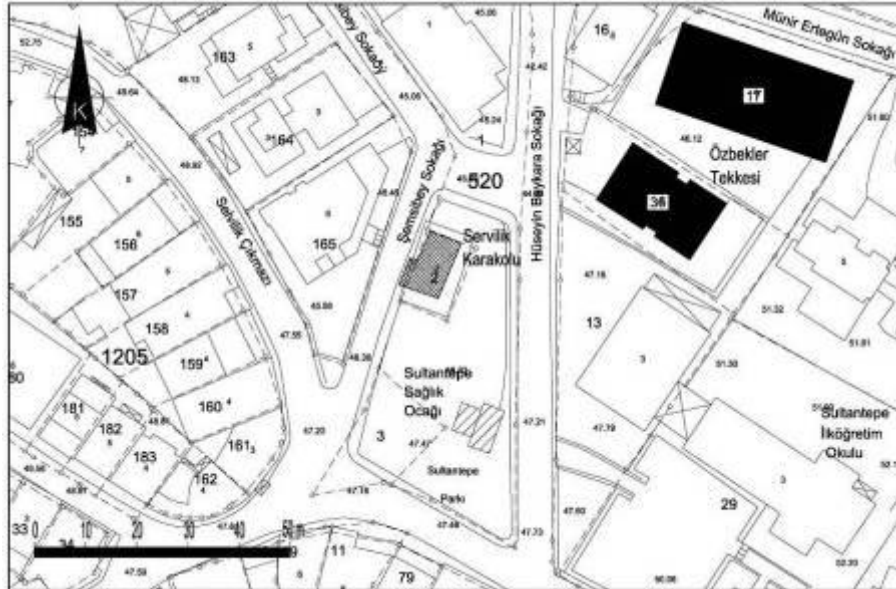

4.12.11 Servilik karakolu

Sultantepe Mahallesi

Ada: 520, Parsel: 2

Servilik Karakolu'nun varlı, na ilkin yazılı kaynaklarda bir bilgiye ulaşılabilmiş, tır. Yapının varlığı, eski haritalar yoluyla tespit edilmiştir. Yapının varlığı, Alman Mavileri Haritasında ve Pervititch Haritasında görülmektedir. Karakolu'nun bulunduğu semt dolayısıyla Servilik Karakolu adıyla gösterilmiştir. Emsi Bey Sokağı ile Hüseyin Baykara sokaklarının arasındaki yapı adasında olduğu görülmektedir (ekil 4.492). Yapının yakınında eski haritalarda görülen çeşme günümüzde de mevcuttur. Haskan (2001) meydanadaki çeşmeyi anlattığı bölümde burada Ahap tek katlı bir karakol olduğu söz etmektedir. Yapıya ait eski foto raf ve plan çizimi bulunamadığından mimarisi hakkında bilgi edinilememiştir. Ne zaman yok olduğu belli olmayan yapının yerine Sultantepe Sağlık Ocağı inşa edilmiştir. Park eklinde düzenlenen yapı adası üzerinde mahalle muhtarlığı ve Eyyühülislam Mirzazade Mehmet Sait Efendi çeşmesi bulunmaktadır. Sultantepe Meydanı adıyla verilen bu meydanadaki namazgâhta günümüze ulaşabilmiş, tır (Çeçener, 2007).

ekil 4.492 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

ekil 4.493 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: C 10- 3).

ekil 4.494 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi
(Pervitich Üsküdar K,lavuz Haritas, No:1).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Çeçener, B., 2007. Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı, Dönemi Su Uygurl, , Eserleri, Üsküdar Belediye Ba kanl, , Yay,nlar,, stanbul.

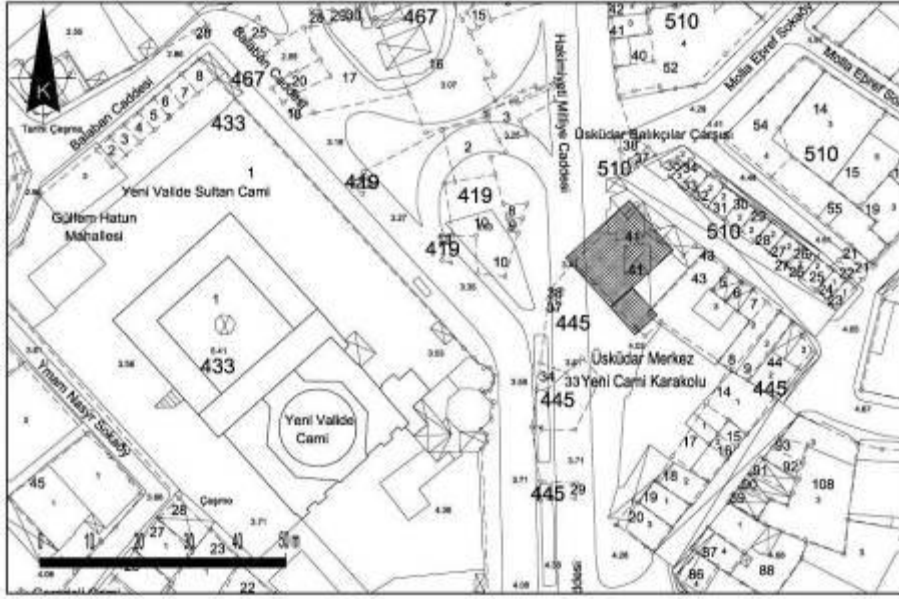
Haskan, M. N., 2001,.Yüzy,lar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 1173.

4.12.12 Üsküdar merkez karakolu

Mimar Sinan Mahallesi

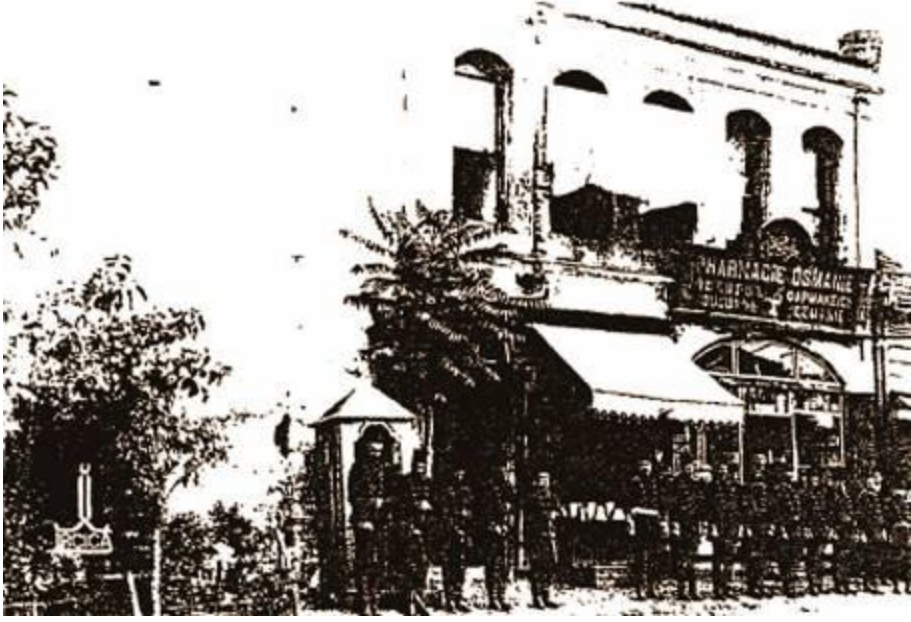
Ada: 445 Parsel: 41

Üsküdar Bal, kç, lar çar , s, n, n kö esinde, Hakimiyet-i Milliye caddesi üzerinde yer almaktayd,. Çak , t, r, lan eski haritalardan yap, n, n bir k, sm, n, n cadde üzerinde kald , , anla , lmaktad, r. (ekil 4.495) öÜsküdar Merkez Karakoluö ya da ö skele Karakoluö adlar, yla bilinmektedir. Yeniçeri Kullu u binas, ø, n, n yerine yap, lan karakol 1958øde y, kt, r, lm, t, r (Çiftçi, 1996). Yerinde Yap, Kredi Bankas, bulunmaktadır.

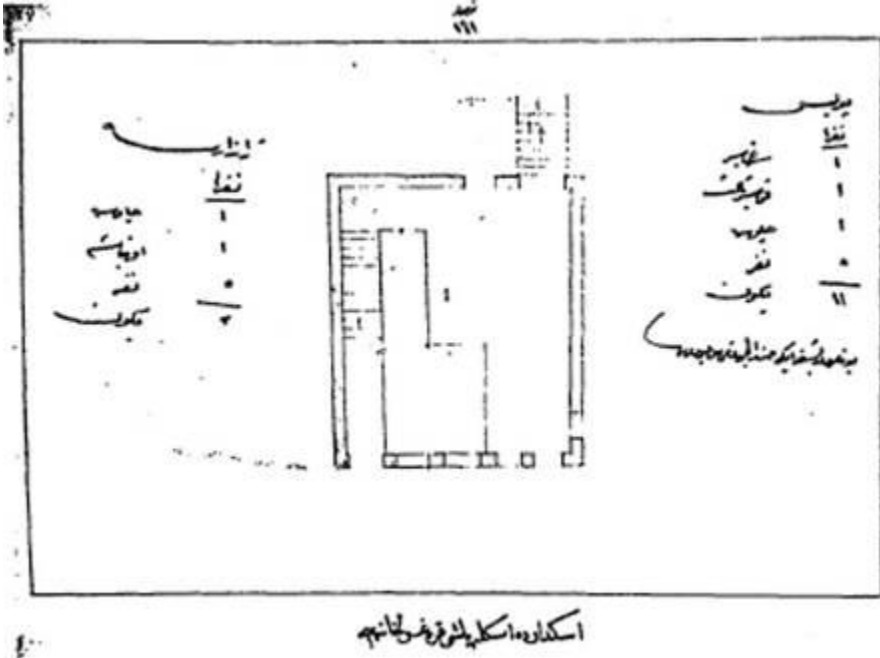

ekil 4.495 : Halihaz, r Haritada Yap, n, n Muhtemel Yeri.

Y, ld, z Albümlerinde yer alan foto raf ve çizimlerden (ekil 4.496, ekil 4.497) yap, n, n kâgir, iki katlı, olarak yap, ld , anla , lmaktad, r. Karakolun alt kat, dükkan olarak kiraya verilmi tir (Çiftçi, 1996). Yap, n, n üst kat penceleri bas, k kemerli, kat ve saçak hizalar, nda ise silmeleri görölmektedir. Neoklasik üslupta in a edildi i söylenebilecek karakol yap, s, n, n saça , bulunmamakta, onun yerine parapet içerisinde yer alan gizli deresi in a edilmi tir. Yap, n, n 1950ødi y, llara ait oldu u tahmin edilebilecek ba ka bir foto raf, nda (ekil 4.498) görönen Karakol yap, s, ile Y, ld, z Albümlerinde yer alan foto rafda görölen yap, lar, n birbirinden farklı, yap, lar olma ihtimali bulunmaktadır. Daha yeni tarihli foto rafta görölen karakol yap, s, n, n bilinmeyen bir tarihte yenilendi i söylenebilir. Üsküdar yap, lar, n, anlatan Haskan ve Konyal, øya ait eserlerde de bu karakol yap, s, ndan sözedilmemektedir.

ekil 4.496 : Üsküdar Merkez skele Karakolu (Çiftçi, 1996).

ekil 4.497 : Üsküdar Merkez Karakolu Plan, (Çiftçi, 1996).

ekil 4.498 : Üsküdar Merkez Karakolu tarihsiz foto raf (Anon., 2008).

Yapıyla ilgili yayımlar :

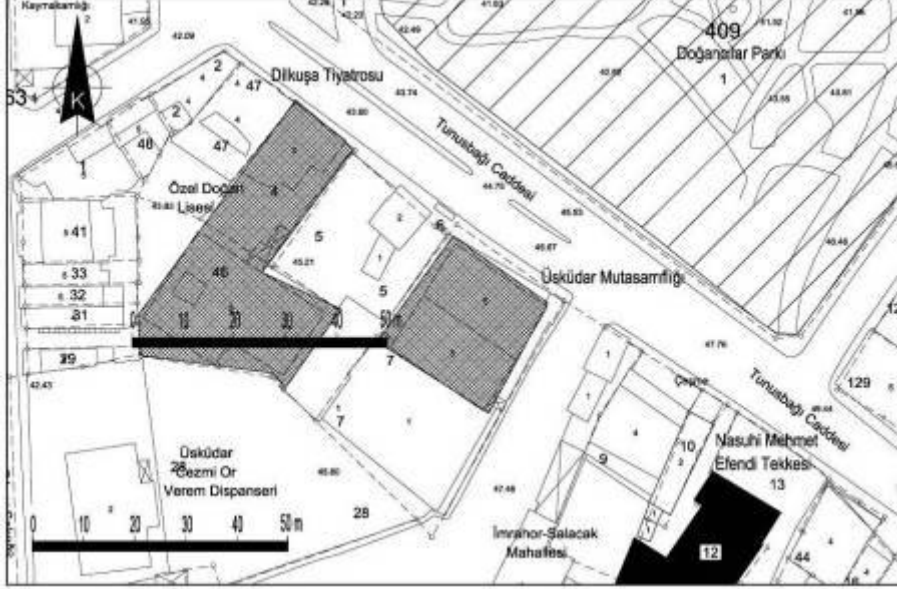
Anon, 2008. Bir Ulu Rüya, Görenler şehri Üsküdar, Üsküdar Belediyesi Yayınları, Üsküdar Araştırmalar, Merkezi yay. no: 20, İstanbul.

Çiftçi, A., 1996. Önce Son Dönem İstanbul Karakolları, Anadolu Yakası, ve Büyükdere Topçu Karakolu, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.252-253.

4.12.13 Üsküdar mutasarrıfl, ,

Salacak Mahallesi

364 Ada

ekil 4.499 : Halihazır Haritada Yapının Muhtemel Konumu.

Osmanlı, dare sisteminin kent yapısındaki yansımaları, olan Üsküdar Mutasarrıflık binası, Doğanlar parkı, Karahisar, Nasuhî Mehmet Bey çeşmesinin yanındaki parselde yer almaktaydı, (ekil 4.499). Mutasarrıflık yapısından önce Doğanlar Sarayı, burada konumlanmış, belirtilmektedir (Haskan, 2001). Yapının yerini ilkin eski harita verisi bulunmamaktadır. Yapının muhtemel yerinin üzerinde günümüzde Üsküdar SSK dispanserinin bulunduğu söylenebilir. Yapının bulunabilen eski fotoğraflardan geleneksel ahşap yapı tekniğiyle inşa edildiği ve üç katlı olduğu anlaşılmaktadır. Yapının girişi bölümü içeri doğru çekilmiş portik şeklinde tasarlanmıştır, girişi kapısına merdivenlerle ulaşılmaktadır. Yapının tasarımı eklektik yapı tekniğiyle inşa edilmiş anıtsal yapıların düzeninden yararlanmış, ancak geleneksel ahşap yapı tekniği ve malzemesi kullanılmıştır.

Üsküdar Mutasarrıflık, 1918 yılında İngiliz galisiyerasında Paşakapısında çıkan yangında harap olduğu bildirilmektedir (Haskan, 2001). Ancak 1913-14 tarihli Alman Mavileri haritalarında yapının görülmemesi bu bilgi hakkında üphe uyandırmaktadır.

ekil 4.500 : Üsküdar Mutasarrıflık Binası, (Anon, 2008).

ekil 4.501 : Yapının Bulundu u Yerin Güncel Foto rafı, (2009).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Anon, 2008. Bir Ulu Rüya, Görenler ehi Üsküdar, Üsküdar Belediyesi Yayınları, Üsküdar Ara tırmaları, Merkezi yay. no: 20, İstanbul.

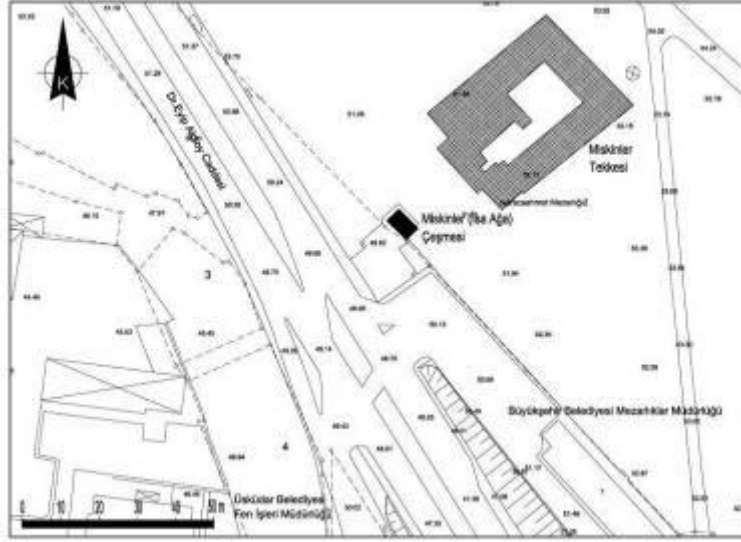
Haskan, M. N., 2001., Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, s. 1345,1468.

4.13 Sa 1,k Tesisleri

4.13.1 Miskinler tekkesi

Barbaros Mahalle S,n,r,lar,

458 Ada 32 Parsel

ekil 4.502 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Muhtemel Konumu.

Miskenler Tekkesi Üsküdar'dan ba lay,p devam eden Ba dat yolu olarak bilinen yolun üzerinde gidi yönünde sol tarafta Karacaahmet Mezarl, ına biti ik oldu u bilinmektedir(ekil 4.502). Yap,n,n konumu eski haritalardan da görölmektedir. (ekil 4.503) Günümüzde Dr Eyüp Aksoy Caddesi ad,yyla cadde üzerinde. Tekkeden Miskenler Tekkesi sa A a e mesi ad,yyla bilinen e me kalm, t,r.

öTekkeö olarak an,lmas,na ra men Cüzzam hastalar,n,n tedavi edildi i hastane yap,s, olarak kullan,lm, , Cüzzam hastalar,n,n tedavisi ve toplumdan tecrit edilmesi amac,yyla kullan,lm, t,r. Modern t,bbi tan,mılamayla cüzzamhane ya da lepra hastahanesi olarak tan,mılanabilir.

Miskenler Tekkesi'nin ilk yap,s,n,n Yavuz Sultan Selim devrinde 1514 tarihinde yap,ld, , bildirilmektedir. Yap, tarihi süreçte farklı tarihlerde tamir görmü , yenilenmi tir. Yap,n,n 1813'te geçirdi i onar,m, belgeleyen kitabesinin Türk slam eserleri müzesinde oldu unu Sar, ve Kurt, (2007) aktarmaktad,r. Miskenler Tekkesi'nin Sultan Abdülmecid devri sadrazam, Mustafa Re it Pa a ve Emin Pa a vakf,na kay,tı, oldu u bu yeniden yapt,r,ld, , bildirilmektedir (Sar, ve Kurt, 2007).Yap,, 1929 tarihine kadar cüzzamhane olarak hizmet vermi tir. Bu tarihten

sonra hastalar,n modern t,p merkezlerine nakledilmesiyle i levini yitirmi tir. Bo kalan yap, 1938 öncesinde yang,n geçirmi ve harap olmu tur. Yap,n,n harap haline ait foto raflar Konyal, ar ivinde bulunmaktad,r. (ekil 4.504 ve 4.505)

Yap,n,n mimari düzeni hakk,nda bilgimiz Süheyt Ünver taraf,ndan yap,lan krokiye Ressam Hoca Ali R,za'n,n çizimlerine dayanmaktad,r. (ekil 4.506) Yap, dikdörtgen ekindeki avluyu çevreleyen hasta odalar,, hamam ve giri yönünde bulunan mescid bölümünden olu maktayd,. Eski medrese plan,n, an,msatan bir düzeninin oldu u anla ,lmaktad,r. Ünverøden aktar,ld, ,na göre yap, 30x40 m. boyutlar,nda, d, duvarlar, kâgir, iç oda bölmeleri ah ap bölme üzeri ba dadi ç,tal, ve çat, örtüsü ah ap ta ,y,c, üzerine kiremit kapl, oldu u anla ,lmaktad,r. Konyal, (1976) yap,ya ait son kal,nt,lar,n 1970-73 y,llar, aras,nda Bo az Köprüsü çevre yollar, aç,l,rken yok edildi ini aktar,r.

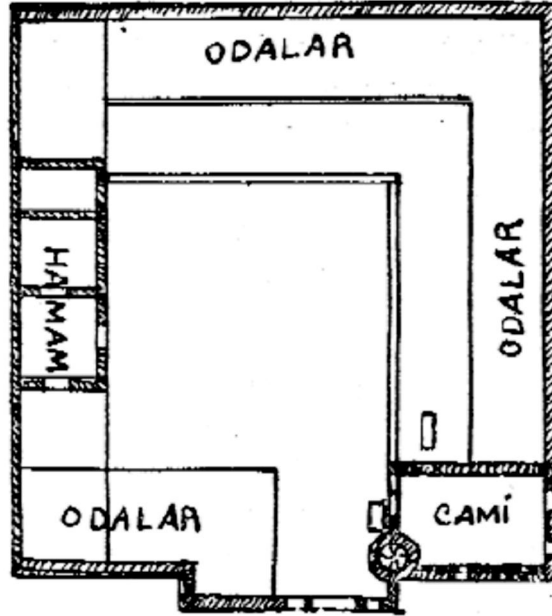
ekil 4.503 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: C 6-1).

ekil 4.504 : Hoca Ali R,za'n,n bir Resminde Miskinler Tekkesi (. H. Konyal, Ar ivi Dosya No: 5345).

ekil 4.505 : Yapı, n, n Harap Haldeki Foto raf,
(. H. Konyal, Ar ıvi Dosya No: 5345).

ekil 4.506 : Yapı, n, n Süheyl Ünver Taraf, ndan Çizilen
Plan Krokisi (Sar, ve Kurt, 2007).

Yapı,yla ilgili yayınlr :

Haskan, M. N., 2001., Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 1073-1075.

Konyal., , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, stanbul, Cilt:1, 235-237, Cilt: 2, s. 42-44.

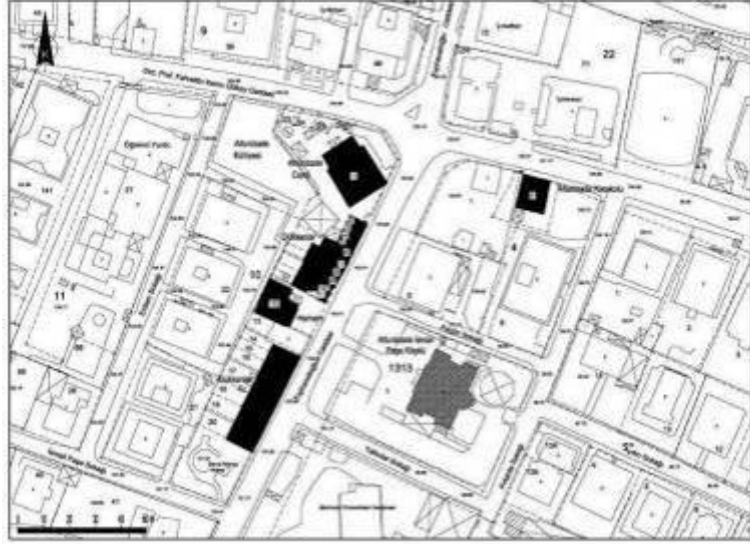
Sar., N., ve Kurt, E., Ü., 2007. Üsküdar Miskinler Tekkesi, *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt II içinde, s. 365-390, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, stanbul.

4.14 Kök ve Kasırlar

4.14.1 Altunizâde İsmail Paşa Kökü

Altunizâde Mahallesi

Pafta: 165 Ada: 1313 Parsel:1

ekil 4.507 : Yapının Halihazır Haritasındaki Konumu.

Altunizade Mahallesi'nde Tophanelio lu Caddesi üzerinde yer almaktadır (ekil 4.507). Altunizade İsmail Zühdü Paşa tarafından kendi kullanımı için 1868'de inşa ettirilmiş tir (Baltacıo lu, 1993). Kökün karışısında Altunizade İsmail Paşa tarafından yaptırılan Altunizade Külliyesi bulunmaktadır.

Büyük bir arazi içine konumlanan Kökün arazisinin bir kısmı, satılmı yerine Sigorta Hastahanesi ve Huzurevi inşa edilmiş tir (Haskan, 2001). Altunizade İsmail Paşa tarafından yaptırılan Haremlik-Selamlık eklindeki ilk kökü Padişahın çok beğenmesi üzerine hediye edildi için, sözü edilen yeni kökü inşa ettirilmiş tir (Baltacıo lu, 1993). Altunizade İsmail Paşa Kökü üç katlı, geleneksel ahşap yapım tekniğiyle inşa edilmiş tir, yapının cephesi de ahşapla kaplanmış tir (ekil 4.509). Yapının süsten uzak ekline karşın içerisinde bezeme ve el işçiliğine özen gösterildiği, kök üst kat salonu tavan, üzerine bir İtalyan ressam tarafından alç üzerine resimler yapıldığı, tüm salon ve tavanlarda bezemelerin yer aldığı, merdiven korkulukları, el işi tahta oyma malzemelerden imal edildiğini Baltacıo lu (1993) aktarır. Kökün onsekiz oda, üç salon, alt sandık odası, alt, helas, bulunmaktaydı. Bodrum katında mutfak hacimleri, üst katlar ise yaşam alanları olarak

dü ünülmü tür. Kö kün 40 dönüm büyüklü üdeki bahçesinde be adet havuz ve hamam,n,n yer ald, , belirtilmektedir (Baltac,o lu, 1993). Günümüzde yeniden in a edilen yap,n,n Altunizade kö künün Harem k,sm, oldu u, Selaml,k bölümünün ise Huzurevinin bulundu u yerde oldu u iddia edilmektedir (Küçükbat,r, 1987), ancak bu bilgi do rulanamam, t,r.

Altunizade smail Pa a kö kü yap,ld, , y,llarda çevresinde Altunizade Külliyesi, Karakolu ve bahçe içerisinde ah ap ev ve kö klerin yer ald, , Çaml,ca'n,n en hareketli ve me hur yerlerinden biri olmu tur (Haskan, 2001). Pervititch Haritalar,ndan çevrenin bu niteli ini 1930'du y,llarda da sürdürdü ü anla ,lmaktad,r (ekil 4.508). Kö k Altunizade smail Bey'ün vefat,ndan sonra ailesi taraf,ndan kullan,lm, t,r, ancak y,llarca onar,m görmeyen kö k zamanla harap olmu , yap,y, 1987'de STFA firmas, sat,n alm, , ard,ndan y,k,p yeniden in a ettirmi tir. Yap, içerisine girilemedi i için özgün yap,m tekni i ve detaylar,na uygun bir uygulama olup olmad, , konusunda bilgi edinilememi tir.

ekil 4.508 : Pervititch Haritalar,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: Üsküdar K,lavuz Haritas, 5).

ekil 4.509 : Altunizade smail Pa a Kö küğünün Eski Foto raf, (Anon, 2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

Anon, 2008. Bir Ulu Rüyay, Görenler ehri Üsküdar, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, Üsküdar Ara t,rmalar, Merkezi yay. no: 20, stanbul.

Baltac,o lu, T., 1993. Altunizade Kö kü, *Dünden Bugüne stanbul Ansiklopedisi* Cilt: 1 içinde, s.230, Tarih Vakf, Yay,nlar,, stanbul.

Buzp,nar, ., T., 2007. Altunizade Ailesi, *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt: II içinde, s. 485-506, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, stanbul.

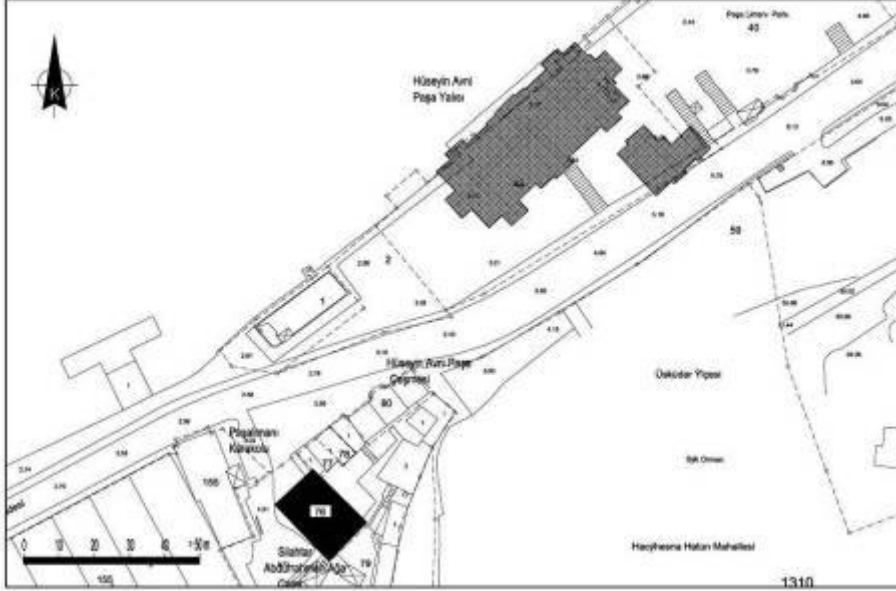
Haskan, M. N., 2001. Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, Cilt: 3 içinde s. 1321, stanbul.

Küçükbat,r, H., 1987. Altunizade smail Zühtü Pa açn,n n a Ettirdi i Eserler, *Yüksek Lisans Tezi*, . Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul.

4.14.2 Hüseyin avni pa a yal,s,

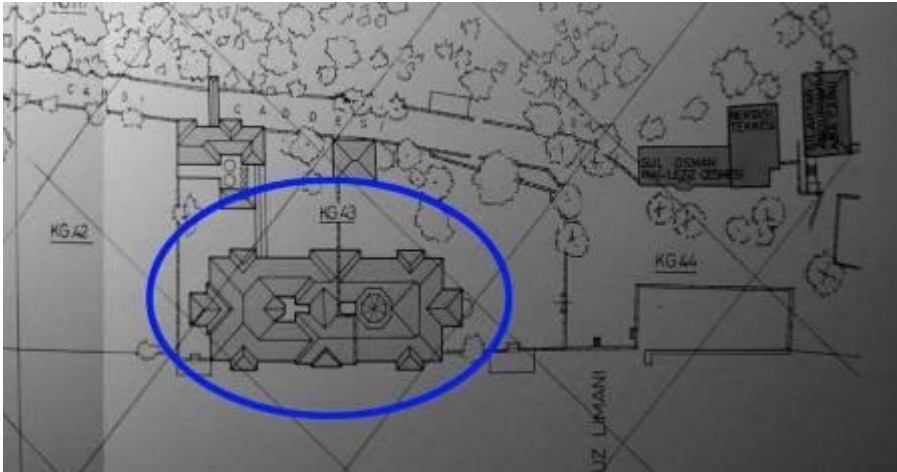
Sultantepe Mahallesi

Ada: 528, Parsel: 5

ekil 4.510 : Halihazır Haritada Yapının Muhtemel Konumu.

Kuzguncuk çarşısı, caddesi üzerinde, Silahdar Abdurrahman Ağa Camisinin yakınında, günümüzde Paşalimanı Parkı, olarak bilinen yerde idi (ekil 4.510). Yalı'nın arka tarafında Hüseyin Avni Paşa tarafından yaptırılan çeşme bulunmaktadır.

ekil 4.511 : Hüseyin Avni Paşa Yalı, (Eldem, 1994).

Yalı bulunduğu yerde daha önceleri Kaya Sultan Yalı, bulunmaktaydı, (Eldem,1994). Yine Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Üsküdar'dan bahsederken Kaya Sultan'ın bahçesinden söz etmektedir (Evliya Çelebi, 2004). Bostancıbaşı defterlerine göre yalı'nın yerinde 1814 tarihinde Defter Emni Sadullah Efendi'nin

Yal,s,n,n bulundu u belirtilmektedir.Yal,n,n bulundu u yer Sultan Abdülaziz taraf,ndan Hüseyin Avni Pa aya hediye edilmi tir. Pa a,n,yal,s,n, 1870'di y,larda yapt,rd, , dü ünülmektedir. Hüseyin Avni Pa a'dan sonra yap,y, ehzade Selim Efendi kulland, , için ö ehzade Selim Efendi Yal,s,ö ad,yla da bilinmektedir (Haskan, 2001). Hanedanl, ,n kald,r,lmas,ndan sonra yal,y, Tütüncü Katipzade Sabri bey sat,n al,p tütün deposuna dönü türmü tür. Yal, 1946 y,l,nda y,kt,r,ld,ktan sonra bulundu u arsaya tütün deposu in a ettirilmis tir. Bu deponun ne zaman y,kt,r,l,p Pa aliman, Park,na dönü türüldü ü bilinmemektedir. Türkmen (2009) gibi baz, ara t,r,mac,lar Yal,n,n yerine Nemlizade Tütün deposunun yap,ld, ,n, belirtmektedirler. Ancak yal,n,n incelenen hava foto raf,ndan (ekil 4.512) anla ,ld, , üzere Nemlizade Yal, ve Nemlizade Tütün depolar,n,n yerleri birbirinden uzaktad,r, yal,n,n yerine yap,lan ve y,kt,r,lan di er depo yap,s, ile kar, t,r,ld, , söylenebilir.

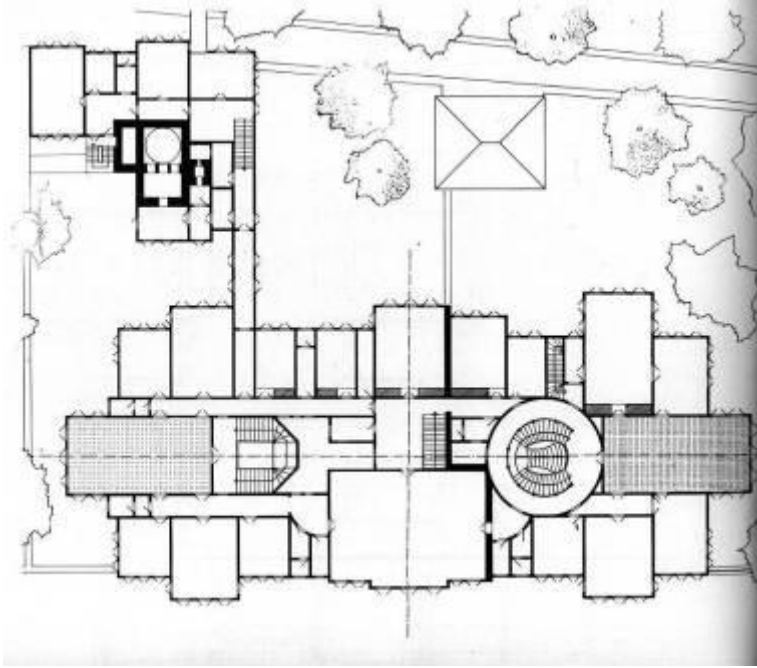

ekil 4.512 : Eski Hava Foto raf,nda Yap, ve Çevresi Tarihsiz (Eldem, 1994).

Eldem (2004) taraf,ndan haz,r,lanan çizim ve foto raflardan (ekil 4.511, ekil 4.513) yap,n,n neoklasik tarzda oldu u anla ,lmaktad,r. Geleneksel ah ap yap,m tekni iyle in a edilen yal, iki katl,d,r. Plan düzenlemesinden Haremlik ve Selaml,k bölümlerini bar,nd,ran geleneksel ema kullan,ld, , görülmektedir (ekil 4.514). Her iki bölümün kendi içinde merdivenleri bulunmaktad,r. Selaml,k bölümü oldu u dü ünülebilecek bölümde ortada yuvarlak bir merdiven holü dü ünülmü merdiven kovas,n,n ta ,yan korint ba l,kl, sütunlarla zenginle tirilmis tir. Eldem (2004)ün sundu u belgelerden yap, içerisinde XIX. yüzy,l,n ikinci yar,s,nda yayg,n olarak kullan,lan bat,l, formlara göre duvar ve tavanlarda bezemeler yap,ld, , anla ,lmaktad,r. Alt k,sm,nda kay,khanesi bulunan yal,n,n yol taraf,ndan giri inde ise hamam ve mü temilat yap,lar, yer almaktayd,.

ekil 4.513 : Yapı, Eski Fotoğraf, Tarihsiz (Eldem, 1994).

ekil 4.514 : Yapı, Üst Kat Restitüsyon Planı, (Eldem, 1994).

Yapıyla ilgili yayınlar :

Eldem, S. H. 1994. Bozaziçi Yalıları, Anadolu Yakası, II. Vehbi Koç Vakfı, İstanbul.

Haskan, M. N., 2001, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt: 3, İstanbul, s. 1409-1415.

Konyalılar, H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt: 2, İstanbul, s. 220.

Türkmen, N., 2009. Nemlizâde Tütün Deposu, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt: I içinde, s. 167-176, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.

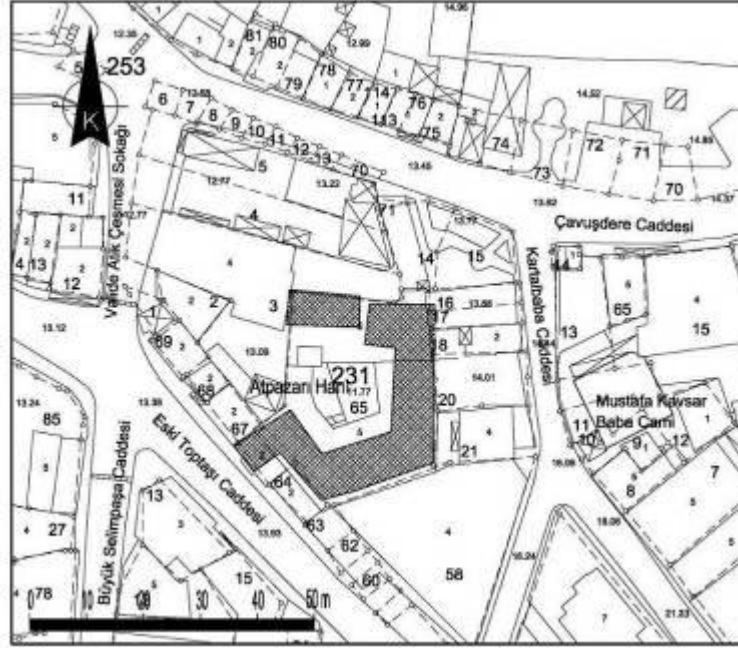

4.15 Depolama, Sanayi Tesisi ve Di er Teknik Yap,lar

4.15.1 Atpazar, han,

Valide-i Atik Mahallesi

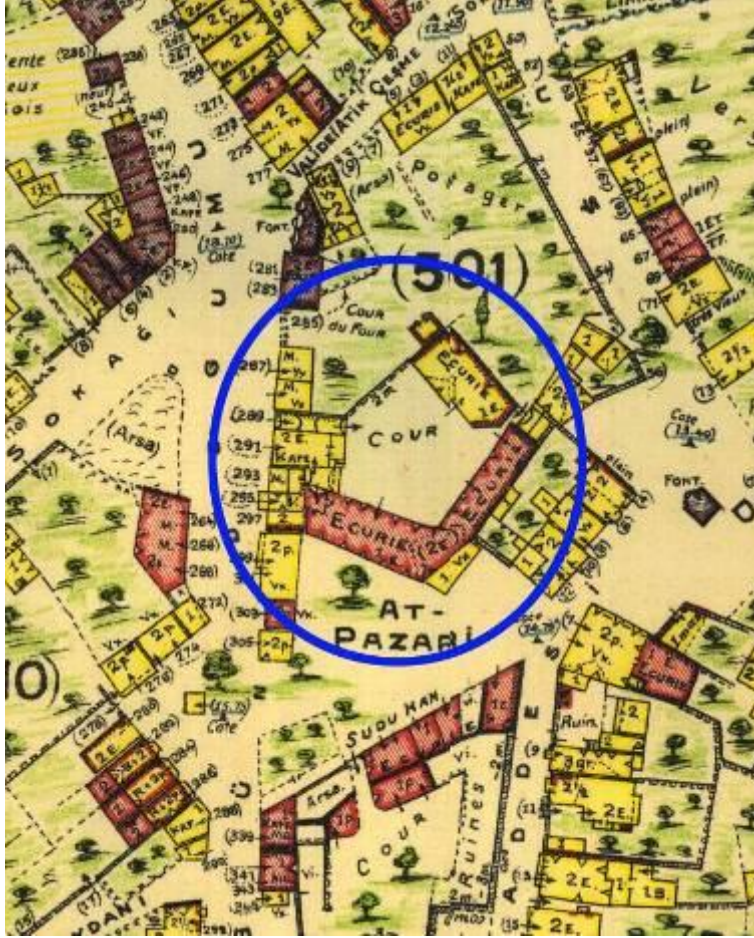
Pafta: 38 Ada: 231 Parsel: 65

ekil 4.515 : Halihazır Haritada Yapı,ın Konumu.

İstanbul'dan Anadolu'ya giden yollar,ın başlangıç noktası olan Üsküdar'da çok sayıda Han ve Kervansaray inşa edilmiştir, bir kısmının adları bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan han yapıları kalmamıştır. Atpazarı adıyla bilinen semtte de han yapıları vardır, bilinmemekle birlikte ancak Sulu Han ve Atpazarı Han adlarıyla bilinen hanlar hakkında bilgimiz bulunmaktadır. Atpazarı Hanı Eski Toptaşı Caddesi üzerinde Çavuşdere Caddesinin arka tarafında yer almaktadır (ekil 4.515). Atpazarı Hanı kuruluş belgelerinde 'Eski Han' adıyla kaydedilmiştir. Atpazarı Hanı Pervititch haritelerinden anlaşıldığı üzere 'L' şeklinde bir plana sahiptir. (ekil 4.516) İstanbul'daki diğer han yapılarından farklı olarak ahşap taşıyıcı sistemli, iç mekânlarda baskın çelik bölme duvarları, duvarlarda dolgu kullanılmıştır (ekil 4.517). Kuruluşundan itibaren bulunabilen eski fotoğraflardan alt katların depolama amaçlı kullanıldığı, üst katların geceleme veya ticari amaçlarla kullanıldığı düşünülebilir. Pervititch haritalarında avlunun bir köşesinde ahşap olarak kullanılan bir hacim görülmektedir. 1990'lı yıllara kadar

sa lam ancak bak,ms,z oldu u görülen han yap,s, y,k,larak yerine yeni betonarme bir yap, in a edilmi tir. Üsküdar'da günümüze ula abilen son han yap,s,da bu eklede yok edilmi tir.

ekil 4.516 : Pervititch Haritlar,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No:56).

ekil 4.517 : Yap, Y,k,lmadan Avlu çinden Çekilmi Foto raf, (KTVKK Ar ivi).

ekil 4.518 : Yap,n,n Yerine Yap,lan Yeni Binalar.

Yap,yla ilgili yay,nlar :

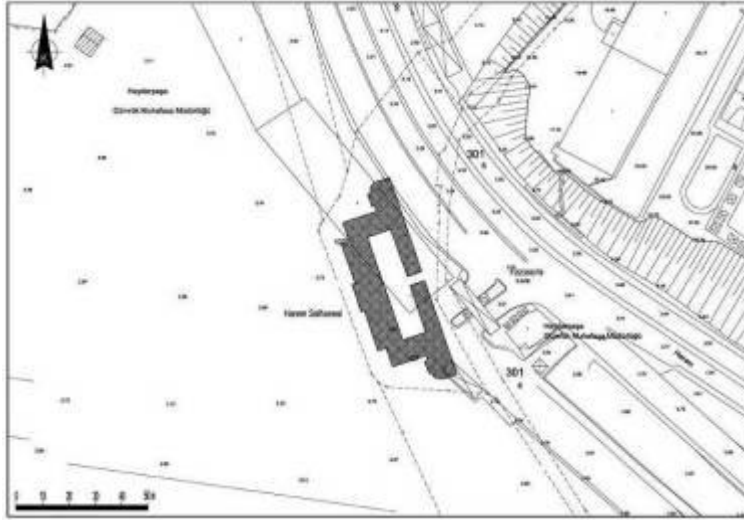
Haskan, M. N., 2001.,Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 1461-1462.

4.15.2 Harem salhanesi

Selimiye Mahallesi

Ada: 301

Selimiye K, las,ından a a ,da yer alan Talimhane Meydan, biti i inde deniz kenar,nda yer almaktayd, (ekil 4.519). günümüzde yerinde haydarpa a gümrük muhafaza müdürlü üne ait bir yap, vard,r. Yap,n,n yeri hakk,nda eski haritalardan bilgi almaktay,z. XIX. yüzy,l yap,s,n, olan Salhaneønin yap,m tarihi hakk,nda bir bilgiye ula ,lamam, t,r. Eski belge ve foto raflara ula ,lmad, , için yap, hakk,nda bilgimiz yoktur. Yap,n,n mimarisi hakk,nda bilgilerimiz eski haritalardan ve foto raf,ndan gözlemlenebilen kadard,r. (ekil 4.521, ekil 4.522, ekil 4.523). Anla ,ld, , kadar,yla simetrik planl,, ortas,nda avlusu bulunan bir yap, oldu u görölmektedir. Harem Salhanesi, harem vapur iskelesi yap,l,rken y,k,lm, t,r, yap,n,n bulundu u yerden demiryolu geçmektedir.

ekil 4.519 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Muhtemel Konumu.

ekil 4.520 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: D 6-3).

ekil 4.521 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pervititch K,lavuz Haritas, 3).

ekil 4.522 : Harem Salhanesinin Eski Foto raf, (Anon, 2008).

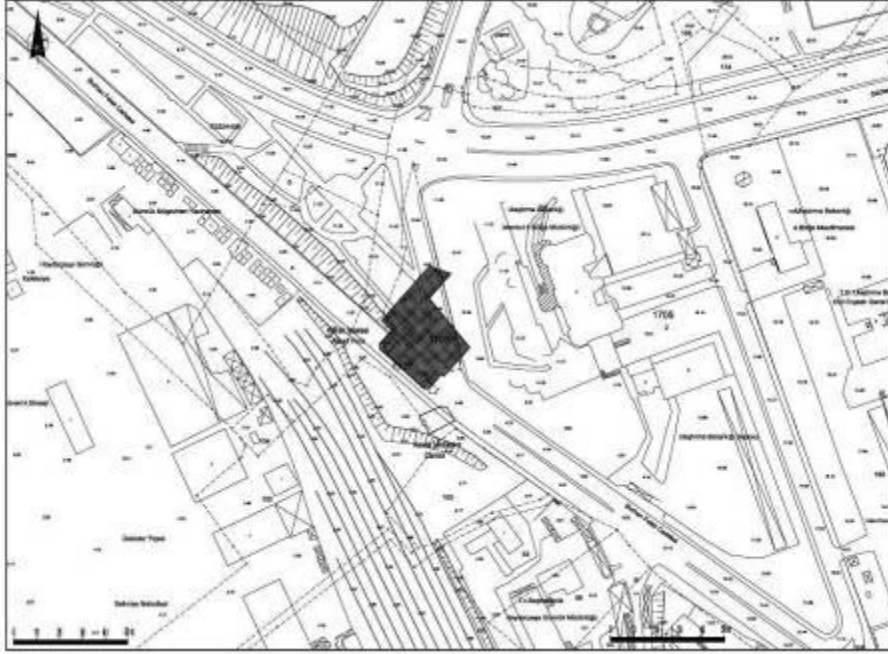
Yap,yla ilgili yay,nlar :

Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt 2, stanbul, s. 529-530.

4.15.3 Kavak iskelesi askeri f,r,n,

Selimiye Mahallesi

Yer ald, , ada kesin olarak bilinmemekle birlikte muhtemel adalar: 102 ada ya da 1707 ada d,r (ekil 4.523).

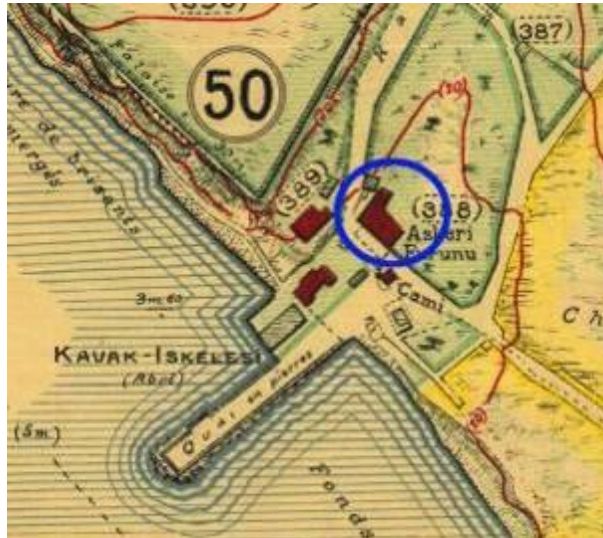

ekil 4.523 : Halihaz, r Haritada Yap,n,n Konumu.

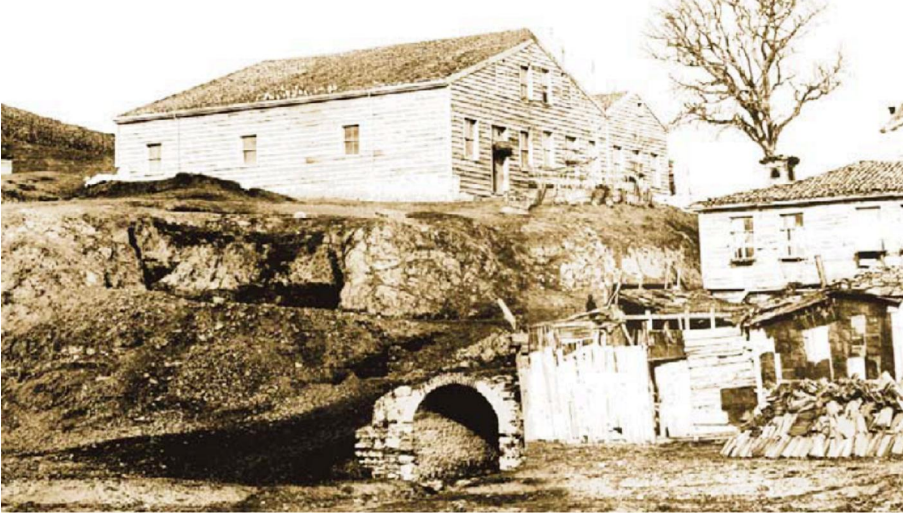
Kavak skelesinde Kavak skelesi Camisine göre üst noktada yer alan f,r,n, Sultan Abdülaziz devrinde yapt,r,lm, t,r (Konyal,, 1976). Tam yap,m tarihi bilinmeyen yap, ve çevresini 1940 d, y,llarda gezen Konyal, f,r,n,n o tarihlerden halen i levini sürdürdü ünü anlat,r (Konyal,, 1976). Askeriyenin ekmek ihtiyac,n, gidermek üzere in a edilmi tir. Yap,n,n konumlan, , ile deniz yoluyla gerekli hammaddenin temininin hedeflendi i dü ünülebilir. Yap, hakk,nda elde yeterli bilgi olmad, , için mimari düzenlemesi hakk,nda bilgimiz bulunmamaktad,r. Beyaz kaliteli ekmek üretmek amac,yla kurulan f,r,n,n modern teknikleri kullan,p kullanmad, , bilinmemektedir. Eski haritalardan yap,n,n biti i indeki cami dü ünüldü ünde arazide çok yer kaplad, , görülmektedir (ekil 4.524, ekil 4.525). Kavak skelesindeki di er yap, olan cami gibi f,r,n,n da ne zaman yok oldu u bilinmemektedir.

ekil 4.524 : Alman Mavileri Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pafta No: D5-2).

ekil 4.525 : Pervititch Haritas,nda Yap, ve Çevresi (Pervititch Üsküdar K,lavuz Haritas, No:3).

ekil 4.526 : Selimiye K, las, Yan, Kavak F,r,nlar,n,n Ah,rlar, (Anon, 2008).

Yap,yla ilgili yay,nlar :

- Anon, 2008. Bir Ulu Rüyay, Görenler ehri Üsküdar, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, Üsküdar Ara t,rmalar, Merkezi yay. no: 20, stanbul, 84-85.
- Demir, U., 2009. õHayata Geçirilemeyen bir Proje: Haydarpa a Ekmek Fabrikas,ö, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildirileri*, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, stanbul, Sf. 479-490.
- Konyal,, , H., 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, stanbul, Cilt: 1, s. 182-183, Cilt: 2, s. 534.
- Ramazano lu, M. G., 2003. õOsmanl, Yenile me Hareketleri çerisinde Selimiye K, las, ve Yerle im Alan,ö, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, *Doktora Tezi*, stanbul.
- Ramazano lu, G., 2007. Üsküdarõda Muallem Bostaniyan (Selimiye) K, las, (1800-1809), *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt I içinde, s. 393-402, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, stanbul.

4.16 E lence Yap,lar,

4.16.1 Aziziye (osmanl,) tiyatrosu

cadiye Mahallesi

Pafta: 120 Ada: 600 Parsel: 21

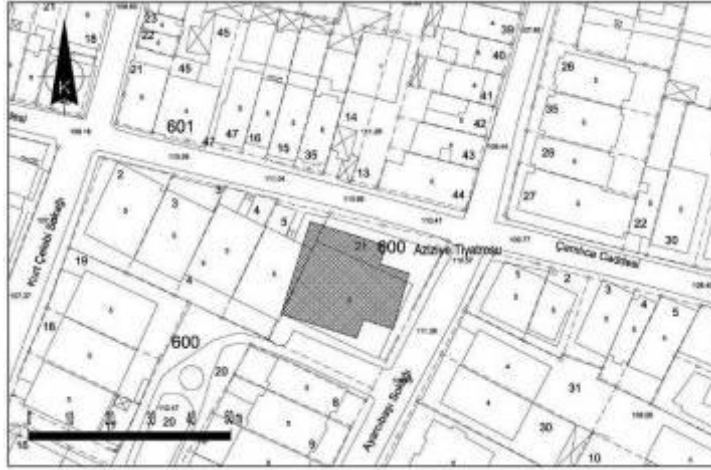
Eski ad, Garabet Kalfa yeni ad,yla Ayarc,ba , Soka , ile aml,ca Caddesinin k esinde yer almaktayd, (ekil 4.527). Yap,n,n bulundu u adan,n di er yönündeki sokak eski haritalarda Tiyatro Soka , iken günümüzde Tema a soka , olarak bilinmektedir. Sultan Abdülaziz devrinde a,ld, , için Aziziye Tiyatrosu ad,yla, ya da tiyatrosda uzun y,llar temsil veren Osmanl, Tiyatro toplu u nedeniyle Osmanl, Tiyatrosu adlar,yla da bilinmektedir.

stanbulun ilk tiyatrolar,ndan olan yap, Sultan Abdülaziz döneminde tahminen 1865 tarihinde veya daha önceki bir tarihte in a edilmi tir (Haskan, 2001; And, 1972). Yap,n,n mimarisini tan,mlayan foto raf ve plan çizimine rastlan,lmam, t,r. Ancak Alman Mavileri haritas,ndan anla ,ld, , üzere 23,5x19,5 boyutlu dikdörtgen mekân,n önünde 7,5x14,7 boyutlar,nda sahne k,sm, oldu u anla ,lan bir ,k,nt,s, bulunmaktad,r (ekil 4.528). Yap,n,n ne zaman yok oldu u bilinemle birlikte 1915 tarihli haritalarda görülen Aziziye Tiyatrosu 1930 tarihli Pervititch Haritalar,nda kal,nt,lar, görülmektedir (ekil 4.529). 1915-1930 aras, bir tarihte yok oldu u söylenbilir.

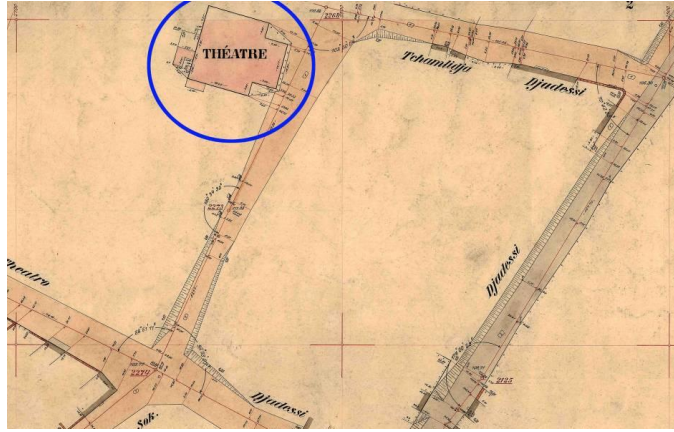
Tiyatronun ilk ba lardaki yönetmeni Güllü Agop iken, daha sonralar, Bedros Magakyan taraf,ndan idare edilmi tir (And, 1983). 1872 y,l,nda Aziziye Tiyatrosunu Tomas Faslyeciyan toplulu u kiralam, , burada oyunlar sahnelemi tir (And,1972). And (1972) Faslyeciyan toplulu unun Ruzname-i Ceride-i Havadis gazetesine verdi i 1866 tarihli duyurular,n, aktarmaktad,r.⁶

---

⁶ skdarda a,lm, olan tiyatronun direktörü taraf,ndan i bu Cuma gecesi saat ikide icra-yi lbiyat edilecek ve m terileri ho nud eyleyecek surette bulunacak oldu u gibi mezkr tiyatro mevsim-i sayf,n nihayetine de in a,l,p enva-, tufaf oyunlar icra k,l,naca ,ndan seyredilecek mahaller ve localar zrde beyan k,l,nd, , üzre olup abone olmak murad edenlere dahi bilet-i mahsus it k,l,nacakt,r. Duhuliye birinci mevki 10, ikinci mevki 5, localar,n birinci s,n,f, 30,ikinci s,n,f, 25, üçüncü s,n,f, 20, dördüncü s,n,f, 15, loca için bilet alanlar duhuliye olarak vereceklerdir. Ruzname-i Ceridi Havadis, 3 May,s 1282, say,, 403(And, 1972, s.220)

ekil 4.527 : Halihazır Haritada Yapının Konumu.

ekil 4.528 : Alman Mavileri Haritasında Yapının Yeri (Pafta No: B9-2).

ekil 4.529 : Pervititch Haritasında Yapı, Kalıntıları, (Pafta No:79).

ekil 4.530 : Osmanlı Tiyatro Topluluğunun Aziziye Tiyatrosunda sahnelendiği Çezar Borciya Oyununun el ilan, (And, 1994).

Yapıyla ilgili yayınlar :

And, M., 1970. 100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

And, M., 1972. Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908), Türkiye Bankası Kültür Yayınları, 118, Ankara.

And, M., 1983. Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi, Ankara.

And, M. 1994. Osmanlı Tiyatrosu, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* cilt: 6 içinde, s.178-179, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Haskan, M. N., 2001., *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, cilt 3, İstanbul, s. 1416-1417.

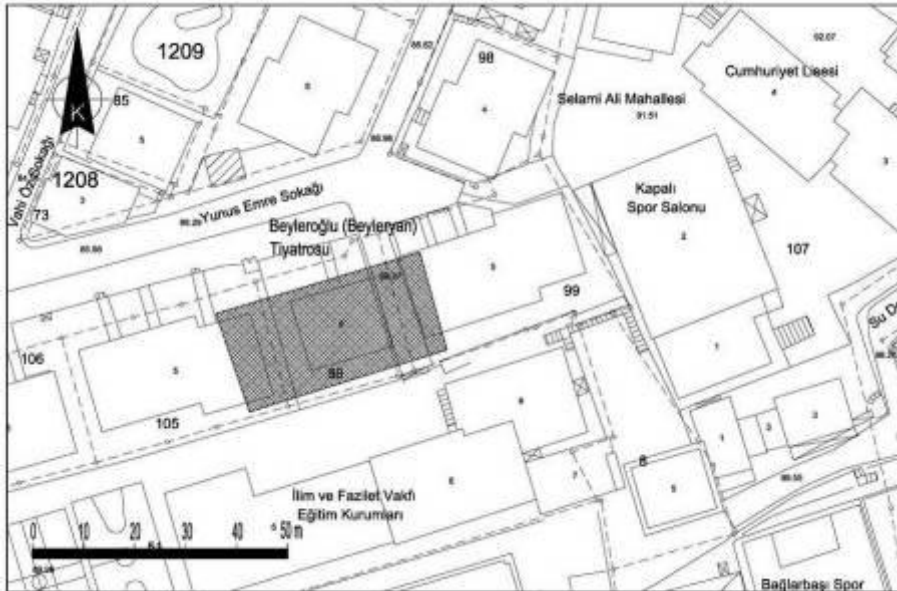
4.16.2 Ba larba , (beylero lu) tiyatrosu

Selami Ali Mahallesi

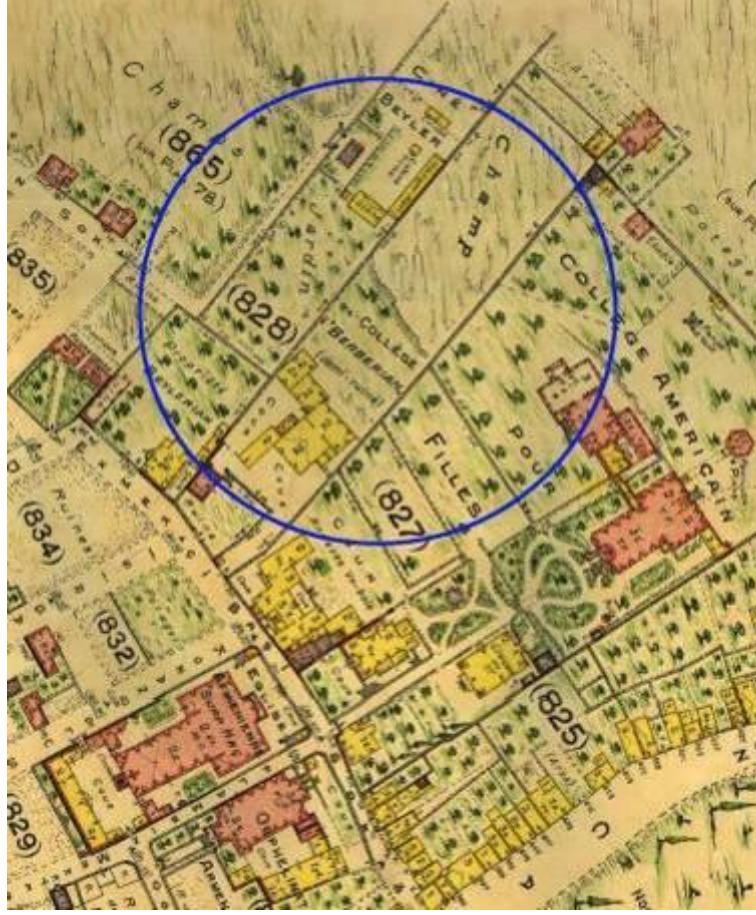
Ada: 1210 Parsel: 88-99-105-106

F,st,ka ac, ad,yla bilinen semtte günümüzde Yunus Emre Soka , ad,yla bilinen sokakta bulunan Sarraf Agop Beyleryanøn kö künün bahçesinde kurulmu tur (ekil 4.531). Yazl,k tiyatro olarak kurulan tiyatro ah ap sahne ve seyyar oturma gruplar, ve seyir mekân,n, çevreleyen yüksek duvarlardan olu makt idi. Aziziye Tiyatrosu, Alman Mavileriønde gösterilmesine kar ,n, üstü kapal, bir yap, olmad, , haritada gösterilmemi olabilir. Yap, Cumhuriyet sonras,nda da önceleri tiyatro olarak hizmet vermi ard,ndan yazl,k sinemaya dönü mü tür, zaman zamanda dönemin ünlü sanatç,lar, konser verdi i bir mekân olmu tur (Haskan, 2001). Uzun y,llar aç,k hava tiyatrosu ve sinemas, olarak kullan,lan arsa bilinmeyen tarihte sat,lm, r. Yerine 1984 y,l,nda Üsküdar Fazilet Lisesi in a edilmi tir.

Aç,k hava tiyatrosu olarak dü ünüldü ü için sahnesi d, ,nda özel yap,s, yoktur, bu nedenle yay,nlarda da yer almam, t,r. Yap,sal olarak önemli olmamas,na kar ,n Bat,l, etkilerin, modernle me çabalar,n,n kentsel alandaki göstergelerinden olmas, nedeniyle önem ta ,maktad,r.

ekil 4.531 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Muhtemel Yeri.

ekil 4.532 : Pervititch Haritası,nda Yapı,ın Yeri (Pafta No:76).

Yapı,yla ilgili yayı,nlar :

And, M., 1970. 100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi, Gerçek Yay,nevi, İstanbul.

And, M., 1972. Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908), Türkiye Bankası, Kültür Yay,ınlar, 118, Ankara.

And, M., 1983. Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi, Ankara.

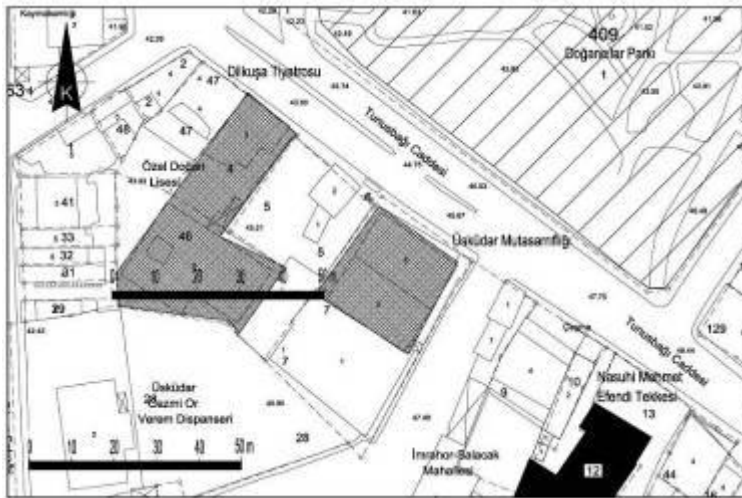
Haskan, M. N., 2001., Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 3, İstanbul, s. 1300-1301.

4.16.3 Dilkü â tiyatrosu

Salacak Mahallesi

Ada:364, Parsel:7

Dilkü â Tiyatrosu hakk,nda bilgilerimiz oldukça s,n,rl,d,r. Mimari olarak belge de eri ta ,yan eski haritalarda, ve foto raflarda yer almamaktad,r. Buna kar ,n daha çok hat,rat niteli i ta ,yan eserlerde ve türk tiyatro tarihi üzerine çal, malar, olan And (1970,1972,1983)ön eserlerinde ad,na rastlanmaktad,r. Yazl,k tiyatro olarak aç,lan Dilkü â Tiyatrosuğunun Do anc,lar Park, Kar ,s,nda Silah ör akir bey Çe mesi ve Sebilinin yan taraf,nda yer ald, , aktar,lmaktad,r (Haskan, 2001) (ekil 4.538). Bu bilgiyi destekleyen eski harita bilgisi bulunmamaktad,r. Tiyatro ad, olarak Dilkü â (Gönül Aç,c,) kelimesinin seçilmesi tiyatronun o devirde alg,lan, eklini gösterdi i söylenebilir. Ba larba , Tiyatrosu gibi aç,k hava tiyatrosu olarak kurulan tiyatro ilerleyen y,llarda Aypark Sinemas, olarak hizmet vermi tir (Haskan, 2001). Herhangi bir belge olmad, , için mimari düzeni hakk,nda bilgi vermek mümkün de ildir.

ekil 4.533 : Halihaz,r Haritada Yap,n,n Muhtemel Yeri.

Yap,yla ilgili yay,nlar :

And, M., 1970. 100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi, Gerçek Yay,nevi, stanbul.

And, M., 1972. Tanzimat ve stibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908), Türkiye Bankas, Kültür Yay,nlar, 118, Ankara.

And, M., 1983. Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi, Ankara.

Haskan, M. N., 2001.,Yüzy,llar Boyunca Üsküdar, cilt 3, stanbul, s. 1301-1303.

5. OSMANLIDA BATILILA MA HAREKETLER , KENTSEL DOKUDAK ETK LER VE ÜSKÜDARDAK ZLER

Sözcük olarak öBat, gibi olmakö, öBat,øy, benimsemekö anlamlar,na gelen öBat,l,la maö kavram, zamanla Avrupaøn,n dünyanın, geri kalan, üzerindeki ekonomik, kültürel vb. etkilerini aç,klamak üzere kullan,lm, t,r. Bat,l,la ma sözcü ü, geli me anlam,nda hayal edilen bir dönü üümü aç,klamakla birlikte, Bat,øn,n fiziki özelliklerinin, ba ka bir deyi le modas,n,n, esteti inin ve maddi kültürünün benimsenmesini de içermektedir. Zaman içerisinde öBat,l,la maö, ögeli en ve ilerleyenö toplumlar, belirtmek üzere kullan,lm, , anlam zenginle mesi olmu tur. Yirminci yüzy,lda ise öBat,l,la maö kavram, yerini, özellikle II. Dünya sava , sonras,nda öModernle meö sözcü üne b,rakm, t,r (Göçek,1999).

Bat,l,la ma, etkilenen toplumun Bat, toplumu benzeri bir hale dönü mesi sürecidir. Bu ba lamda, Bat,l,la ma devlet kurumlar, düzeyinde olabilece i gibi, çe itli toplumsal s,n,flar,n, bireylerin veya k,smi olarak zevklerin de i mesi olarak da tan,mlanmaktad,r (K,l,çbay, 1985). Bat,l, olmayan bir toplumun bat, normlar,na göre yeniden yap,lanmas, ekinde tan,mlanan öBat,l,la maö sözcü üyle Avrupa toplumlar,n,n XVIII. ve XIX. yüzy,llarda geçirdi i kendine özgü deneyimin dünyanın, farkl, co rafyalar,ndaki etkileri irdelenmektedir.

Avrupaöda önceleri co rafî ke iflerle geli en ticari eylemler ekonomik geli imi h,zland,rm, t,r. Ard,ndan XV- XVI. yüzy,l Rönesans,, XVII. yüzy,l bilimsel devrimini takip eden süreçte XVIII. yüzy,l Ayd,nlanma Ça ,øn, ya am, t,r. Buna paralel olarak geli meye devam eden sanayile meye dayal, yeni üretim tarz,, do as, gere i üretim hacmini art,rm, , dolay,s,yla bu çizgideki devletlerde güçlenmi tir. Bu süreçte bilimsel geli melere ba l, olarak Avrupa, dünyanın, geri kalan bölümlerine göre teknolojik bir üstünlükte kazanm, t,r. Artan üretime ba l, olarak ekonomik kazanç yükselmi , ancak fazladan üretilen mallar,n sat, , ve yeni hammaddenin temini problemi ortaya ç,km, t,r. Öte yandan, Rönensans sonras, kilise bask,s,ndan kurtulan Avrupa, kültürel ve sosyal geli imini de tamamlam, t,r. Bu ba lamda,

Batı, la ma olgusu, Avrupa'nın sözedilen kültürel, ekonomik ve teknolojik üstünlüğüne bulaşarak, olarak ortaya çıkan karmaşık durumun dünyanın de i ik bölümlerindeki yansımaları, veya Avrupa'nın gücünü dünya çapında yayması, olarak da tanımlanmaktadır (Kılıçbay, 1985).

Osmanlı'da Batı, la ma ödün, verdi imiz süreç ise, başlangıçta Batı'nın tekniğini almak düşüncesinde olan, ancak, iletişim ve etkileşimin artmasıyla paralel olarak siyasal düzenden, düşünce yapısı ve somut düzlemde mimariye ve kılık kıyafete kadar pek çok sahada ortaya çıkan değişimi açıklamaktadır. Osmanlı'nın batı, la ma sürecini XVIII. yüzyılda Lale devriyle birlikte başlayan ara tirmacılar oldu u gibi XIX. yüzyılda III. Selim'de başlayanlar da bulunmaktadır. Ancak, genel olarak bu sürecin Osmanlı Devletiyle birlikte bitmediği, Cumhuriyet devrinde de devam ettiği düşünülmektedir.

Avrupa modernleşmesine öykünme sadece Osmanlılara özgü bir durum değildir. Bu konuda Benevolo (2006)'nın verdiği örnek dikkat çekicidir: Fransız *grand goût*ü (nefeslet) (zevki-beenisi) her yerde bir modernlik göstergesiydi. Hatta Çin imparatoru bile yazlık sarayının parkında küçük bir Avrupa bahçesi yapmak için iki Cizvit misyonerini çağırttı (Benevolo, 2006).

Osmanlı'da Batı, etkisinin ilk defa sanat alanında ortaya çıktığı, belirten Cezar (1995) moda sayılabilecek kısa vadeli değişikliklerden olan süsleşmenin bu konuya örnek olduğunu belirtmektedir. Süsleşmelerden söz edilince Batı, etkilerinin Lale Devrine kadar götürülebilmesine olanak vardır. Ancak, devlet kurumlarında yapılmaya başlanan köklü değişim çabaları, başlangıçta yabancı askeri uzmanların mühendis yetiştirme üzere davet edilerek 1773 yılında Deniz Mühendis Mektebi'nin (Mühendishane-i Bahri Hümayun) kurulması kadar götürülebilir (Eyüpgiller, 2001).

XVIII. yüzyılın sonunda kurumsal anlamda başlayan yenileme çabaları, XIX. yüzyıl başlarında III. Selim ve II. Mahmut'da hızlanarak sürmüştür. III. Selim (1789-1807) zamanında Viyana'ya elçi olarak gönderilen Ebubekir Râtip Efendi'nin dönüşünde yazdığı risâlede Avusturya'daki mevcut düzenden Nizam-ı Cedid'e Yeni Düzen olarak bahsetmesi o devirde Batı, modele göre düzenleme isteyenlerin de kabul edeceği bir tanımlama olmuştur (Kılıçbay, 1985). III. Selim Batı, normlarına göre kurduğu ordunun adını da bu tanımlamadan almıştır. Eğitim sisteminde köklü

de i ikliklere gidemiyen III. Selim, mevcut medrese sistemine dokunmadan Mühendishane-i Bahri Hümayun (1773), Humbarahane (1792) ve Mühendishane-i Berrî-i Hümayun (1794) kurmu tur. Ordunun ihtiyac, olan kitaplar, Frans,zcaðdan tercüme ettirmi ve matbaada bast,rm, t,r. Diplomatik alanda ilk defa daimi elçilik kurumu olu turulmu ve elçiler gönderilerek Bat, yak,ndan takip edilmeye ba lanm, t,r. Ancak, getirilmeye çal, lan yenilikler, durumdan zarar gören geleneksel sistemin mensuplar, taraf,ndan kabul edilmemi , 1807 y,l,nda ç,kan isyanda III. Selim öldürülerek süreç durdurulmaya çal, lm, t,r.

1808 y,l,nda tahta geçen II. Mahmut ba lat,lan yenile me çal, malar,n, sürdürmü tür. Köklü reformlar, engelledi ini dü ündü ü Yeniçeri ordusunu 1826da ortadan kald,rm, t,r. Ard,ndan Avrupaðdan gelen subaylar,n e itti i öAsakir-i Mansurre-i Muhammediyyeö ad,nda yeni bir ordu kurmu tur. II. Mahmut devrinde ilk defa olarak Avrupaøya askeri ö renci gönderilmeye ba lanm, , bir harp okulu ve bir t,p okulu aç,lm, t,r. Ordu ve bürokrasi kademeleri Bat, normuna göre yeniden düzenlenmi , nüfus ve mülk say,malar, yap,larak düzenli vergi sistemi kurulmak istenmi tir. Öte yandan, bürokrasi ve askeriye çal, anlar, için bat, tarz,nda k,yafet düzenlemeleri yine ilk defa olarak gerçekte mi tir (K,l,çbay, 1985).

II. Mahmut devri sonuna kadar temelleri at,lan Bat,l,la ma çabalar,, imzalanan 1838 Ticaret Anla mas,øyla ve ard,ndan tahta geçen I. Abdülmecid (1839-1861) zaman,nda ilan edilen Tanzimat Ferman,øyla (1839) h,z kazanarak devam etmi tir. İngilizler an,lan Ticaret Anla mas,øyla s,n,rs,z ticaret yapma imkan,na kavu mu ve mallar,n, satacak geni bir pazara kavu mu lard,r. Tanzimat Ferman, ile de az,nl,klar,n can ve mal güvenli i teminat alt,na al,nm, , adaletli vergi sisteminin kurulaca , belirtilmi , ayr,ca özel mülkiyet güvence alt,na al,nararak, miras olarak b,rakabilmesine olanak tan,nm, t,r. Belirtilen de i iklikler ile Osmanl, Devletiøyle ticaret yapan yabanc,lar ve Gayrimüslim vatanda lar geni imkânlarla kavu mu lard,r. Dolay,s,yla Bat, etkisinin ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok alanda artmas, sa lanm, t,r. Tanzimatøn devam, niteli indeki Islahat Ferman, (1856) ile millet sistemi kald,r,lm, , bütün din topluluklar, e it vatanda l,k haklar,na kavu mu tur. Sonras,nda devlet yönetiminde merkezile me çabalar, artm, , Bat,l, devlet kurumlar,n,n benzerleri kurulmu , bürokrasi güçlenerek, devlet yönetiminde etkin rol oynamaya ba lam, t,r (Göçek,1999). Dönemin padi ah, I. Abdülmecid Bat,l, kurumsal düzenlemeleri gerçekte tirmesinin yan,s,ra bat, kültür ürünlerinden

olan Bat, Müzi i ve müzikli tiyatro gösterilerini çok seven bir ki idir. Tiyatro oyunlar,n,n sergilenmesi için Dolmabahçe'de özel bir tiyatro in a ettirdi i bilinmektedir (Cezar, 1995).

Ard,ndan gelen Sultan I. Abdülaziz (1861-1876) devrinde de Bat,l,la ma çabalar, devam etmi tir. Sultan Abdülaziz resim sanat,na özel önem göstermi , yerli ve yabanc, ressam,lar, desteklemi tir. Toplumun bat,l,la ma konusunda geçirdi i dönü üümü sembolik olsa da gösteren durumlardan birisi Sultan,n heykelinin yap,lmas,d,r (Cezar, 1995). C. F. Fuller ad,ndaki heykeltra a 1871'de yapt,r,lan heykel, yüzy,l,n ba ,nda Osmanl, toplumunda ba lang,çta çok tepki duyularak ortaya ç,kan Bat,l,la ma sürecinin geldi i noktay, göstermesi aç,s,ndan anlaml,d,r. Sultan Abdülaziz, Osmanl, tarihinde ilk defa yurtd, , seyahatine giden padi ah olarak da önem ta ,maktad,r. Önce M,s,r, ard,ndan Avrupa'ya bir seyahat gerçekle tirmi tir. Bu gezinin ard,ndan Sultan'ın bat, kentlerini, yollar,n,, binalar,n,, bat,l, insanlar, ve ya ay, lar,n, gördükten sonra bat, sanatlar,na olan ilgisinin artt, , belirtilmektedir (Cezar, 1995). Sultan Abdülaziz devrinde ortaö retim geli tirilmeye çal, ,lm, , ilk defa K,z Rü diyesi aç,lm, t,r.

Sultan Abdülaziz'den sonra Padi ah olan II. Abdülhamid'ın (1876-1909) 1876'da iktidara geli inin hemen ard,ndan I. Me rutiyyet ilan edilmi , Kanun-i Esasi, yani ilk anayasa, ilan edilmi tir. Bu belge Avrupa ülkelerinde devlet ve iktidar s,n,r ayr,m, yapan belgeler olarak düzenlenen anayasalar temel al,narak haz,r,lanm, t,r. Padi ah'ın yetkilerinin bir miktar s,n,rland,r,lmas, veya tan,m,lanmas, ile yetinilen belge, bat,l, etkilerin yönetsel düzeydeki yans,mas, olarak dikkate de erdir. II. Abdülhamid devrinde ya anan istibdad dönemine kar ,n Bat,l,la ma çabalar, yo un düzeyde kendini göstermi tir (K,l,çbay, 1985). Bat,l, anlamda yönetsel, e itim, sa l,k alan,nda pek çok kurum ve yap, kurulmu tur. Sultan Abdülhamid'de bat, kültür ürünlerine ilgi duyan bir ki ilik olarak Y,ld,z Saray,ında bir tiyatro yapt,r,m, ve burada temsiller izlemi tir.

Osmanl, mparatorlu u, topraklar,n,n önemli bir k,sm,n,n Avrupa'da bulunmas,, di er ticari ve kültürel ili kileri nedeniyle tarihsel olarak Bat, kültürüyle ili kilerini hiçbir zaman kesmemi tir. Ancak, devletin güçlü oldu u devirlerde Osmanl,lar kendi uygarl,klar,n, Bat,ın,kinden üstün saym, ve Mardin'ın (2008) belirtti i üzere ömodelö olarak izlenmesine gerek duymam, lard,r. mparatorlu un gerilemeye ba lamas,yla gerilemenin nedenleri ara t,r,l,rken devlet yönetiminin ve askeriyenin

bozulmas,n,n sorunun kayna , oldu u dü ünülmü tür. Bat, ordular, model al,narak çözümler geli tirilmeye çal ,lm, t,r. Takip eden süreçte devletin yönetsel yap,s,ndan, kamusal hizmetlere kadar uzanan çe itli konulara yönelik bat,l, modeller kimi zaman oldu u gibi, kimi zaman da kendi artlar,na uydurularak al,nm, t,r.

Osmanl, idarecileri XVIII. yüzy,ldan itibaren Osmanl, Devletiñde siyasal ve askeri ba ar,s,zl,klar,n ard,ndan gelen toprak kay,p,lar,n,n nedeni olarak askeri ve teknik yetersizlikleri gördükleri için bu eksiklikleri gidermek için çal, malarda bulunmu lard,r. Bu nedenle Osmanl, Devleti askeri gereksinimler nedeniyle Avrupañ,n dü ünmesine, edebiyat,na k,sacas, kültür dünyas,na birincil düzlemde yönelmemi , daha sonra yakla m, t,r. Ancak, teknik gereksinimler için ça r,lan askeri uzmanlar Avrupa teknolojilerini ö retmenin yan,s,ra kendi kültürlerini de aktarm, lard,r (Denel,1982). Takip eden süreçte, geli en ili kilere paralel olarak Osmanl, Devletiñi ziyaret eden gezginler, kar ,l,kl, elçiler ve artan ticari ili kilerle birlikte etkile im fazlala m, t,r.

Ortayl, (1985), Osmanl, Bat,l,la mas,ñ,n özgün taraf,n,n ad, konulmadan ba lam, olmas,n, gösterir. Gereksinim duyulan teknik geli melerle ilgili çabalar Bat,l,la ma kavram, olmadan ortaya konulmu tur. Bu yönüyle öOsmanl, Bat,l,la mas,ö hayranl,k de il, zorunluluk sonucu ortaya ç,k,kan bir durum olarak dü ünülebilir (Ortayl,, 1985). Ya anan süreçte teknik kabullerin, yasal düzenlemelerin çabuk olmas,na kar ,n tarih, felsefe ve edebiyat alanlar,ndaki geli melerin yava olmas,n,n sözedilen faydac, yakla m,n göstergesi oldu unu dile getirmektedir. Bu yönüyle Bat,l,la ma ba lang,çta içeriden gelen bir arzu ile, d, ar,dan bir zorlama olmadan ortaya ç,k,m, ancak, ilerleyen süreçte farklı etmenlerin etkile imi ile durum de i mi tir.

Osmanl, Bat,l,la ma hareketi, Osmanl, toplumunun kendisine özgü yap,s, içerisinde geli mi tir. Toplumsal yap,ya ba l, olarak bat, bilgi ve teknolojisinden yararlanarak modernle me çabalar, toplumdaki gelen taleplerle olmam, t,r. Buna kar ,n idareci s,n,f,n bu konuda arzu duymas,n,n ard,ndan, hedefe yönelik müdahaleleri ve zaman zaman zorlamalar,yla süreç ilerlemi tir. Burada dikkatten kaçmamas, gereken durum yenile me çabalar,n,n her eyden önce devleti y,k,lmaktan kurtarmay, hedeflemesidir (Cezar,1995). Osmanl, yöneticileri, devletin içinde bulundu u s,k,nt,l, durumun çaresinin, Avrupañ,n siyasi ve ekonomik alanda kendine uygun olarak geli tirdi i çözümlerin al,narak, Osmanl, Devletiñin ve toplumunun dönü türmesinde oldu unu dü ünümleridir. Lewis (1968) Bu süreçte Osmanl, üst tabakas,n,n ya amlar,n,n pek

çok alan,nda Avrupai ya am biçimlerini çabuk benimsemesinin ard,nda, kaybedilen sava lar,n ortaya ç,kard, , güvensizlik ortam,n,n oldu unu dü ünmektedir. Öte yandan, de i im-dönü üm süreçlerinin entelektüel, tarihsel ve toplumsal arka plan,n,n eksik oldu u, de i ik ara tr,mac,larca dile getirilmi tir. Aç,kgöz (2008), Osmanl, modernle me çabalar,nda yönetici kesimin yap,lan ,slahat ve al,nan kararlarda halk, devre d, ,nda tutmas,n,n yap,lan ,slahatlara halk taban,n,n kat,l,m,n,n zay,f kalmas,na neden oldu unu öne sürmektedir. Bu noktada bat,l,la ma çabalar,n,n s,n,rl, bir çevre için daha çok etkin ve dönü türücü oldu u, buna kar ,n halk,n ço unlu unun modernle meyi ancak biçimsel olarak alg,lad, , da söylenebilir.

Osmanl, Devleti sözü edilen dönü üm sürecinde kendi iç dinamiklerinin yan,s,ra, Avrupa devletleri taraf,ndan da desteklenmi , hatta zaman zaman bu yönde zorlanm, t,r. Osmanl, Devleti, sanayile mesini tamamlam, , ekonomik ve askeri yönden geli mi durumdaki Avrupa devletleri için, üretilen mallar,n sat,labilece i büyük bir pazar, bol hammadde, ucuz i gücü kayna ,, topraklar,n,n geni li i gibi birçok nedenden dolayı, önem ta ,maktayd, (Batur, 1985). Bu nedenlerle bat,n,n üretimini alabilecek bir yap,n,n olu turulmas, gerekmektedir.

Mardin (2008), Bat,ø,n, askeri ve yönetsel yap,s,na ili kin düzenlemeler aktar,l,rken gündelik kültür olarak adland,r,lan giyim, ev e yas,, para kullan,m,, evlerin ekilleri ve insanlar aras, ili kilerinde öAvrupaiö olmaya ba lad, ,n, belirtir. Bu ba lamda, Bat,l,la ma sürecinde Osmanl, toplumunda siyasal düzenden askeri, teknik, e itim, yönetsel düzene, edebiyata ve sosyal ya amda davran, ve giyini biçimlerine kadar uzanan geni bir yap,da de i imler ortaya ç,kt, , söylenebilir. Bat,l,la man,n etkileri öncelikle ba kent olmas, ve Avrupa ile yak,n ili kileri olmas, gibi nedenlerle stanbulda görülmeye ba lanm, t,r. Sözedilen de i imler fiziksel çevrenin de farklı,la mas,na neden olmu tur. 18. yüzy,l,n ba ,ndan itibaren, 19. yüzy,l boyunca da süren bu farklı,la ma, mimari bezemeden görsel tasar,m kal,plar,n,n de i imine, giderek de kent içinde d, mekanlar,n niteliksel bir de i im geçirmesine yol açm, t,r (Denel,1982). Devlet ve toplum yap,s,ndaki de i ikli lere ba l, olarak, toplumun o zamana kadar gereksinim duymad, , i lev, biçim, mekân ve plan düzenlerine sahip yeni bir mimari ve kentsel yap, ortaya ç,km, t,r. Bu kapsamda, ba ta askeri yap,lar olmak üzere, yönetim yap,lar,, sa l,k kurulu lar,, sanayi tesisleri, e lence, ticaret,

konaklama vb. yapılar ilkönce İstanbul'da ardından imparatorluk genelinde in a edilmeye başlandı (Ertuğrul, 2009).

5.1 Ekonomik ve Sosyokültürel Değişimler

Osmanlı devletinin gerileme nedenlerinin askeri olduğu düşünülürken için Avrupa'da ortaya çıkan değişimlerin dayanak noktası olan ekonomik ve teknolojik gelişmelerin niteliği üzerine XIX. yüzyıl başında Osmanlı yöneticilerinin kafa yorularak, anlaşılmalıdır (Denel, 1982). Yine de ilerleyen süreçte zannedildiğinin aksine Osmanlı Batılılaşması, yada modernleşmesi sadece kurumlarla sınırlı kalmamış, ekonomik ve kültürel dönüşüm paralel olarak ilerlemiştir.

Batılılaşma sürecinin başlıca nedenleri başında Avrupa'da ekonomik alanda yaşanan dönüşüm gelmektedir. Avrupa'da geleneksel tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle noktalanmış yeni ekonomik model toplumsal yapıyla beraberinde değişimlemiştir. Nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı toplum düzeni, tam tersine nüfusun kentlerde yaşadığı yeni bir yapıya kavuşmuştur; tarımsal üretim ve küçük imalat yoluyla geçimin sağlandığı yapısal düzeni sanayile meyle ortaya çıkan yeni düzene dönüşümüdür. XIX. yüzyıl öncesinde Osmanlı Devleti'nin üretimin tüketimi karşıladığı, dolayısıyla kendi kendine yeten bir yapıya sahip olduğu dile getirilmektedir (Açıkgoz, 2008) ve (Quataert, 2004). Aynı zaman dilimi içerisinde, Osmanlı Devleti'nin gelirinin önemli bölümünün elde edildiği toprakların kaybedilmesi ve yeni gelir kaynaklarının ortaya çıkmaması nedeniyle ekonomik açıldığını göstermektedir. Öte yandan Osmanlı ekonomisi XIX. yüzyıl başından itibaren Avrupa piyasalarında biriken sermayenin ve teknolojik gelişmenin üzerinde yarattığı zorlamayla, piyasalara açılmaya başlamıştır. Dışarıyla birlikte Osmanlı geleneksel üretim piyasasının küçüldüğü, tüketimin artması, ihrac edilen ürünlerin mamül maddelerden, hammadde kaynaklarına doğru evrildiği görülmektedir (Quataert, 2004).

Bu zaman diliminde yapılan anlaşmalardan olan 1838 Ticaret Anlaşması, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşaya karşı İngilizlerin desteğini kazanmak amacıyla yapılmıştır. Anlaşmalarına göre İngilizler ticaret serbestisi kazanarak yerli tüccarlarla aynı haklara sahip olmuş, Devlet genelinde mal satma, gümrüksüz mal satma hakkına kavuşmuşlardır. Aynı yıllarda benzer anlaşmalar diğer Avrupa devletleriyle de imzalanmıştır. Böylelikle imparatorluk açık pazar haline dönüşümü,

anlamay, takip eden on yıl içerisinde de ticaret dengesi onbeş bir oranında Avrupalıların lehine değişmeye başlamıştır (Çelik, 1998). Sonuç olarak ucuz ve bol miktardaki Avrupa malı, yerel küçük imalat sektörünü sıkıntıya sokmuş, yerel üreticilerin yok olmasına neden olmuştur.

Tanzimat Fermanı, Arazi Kanunu (1857) ve Islahat Fermanı, doğrudan veya dolaylı olarak Osmanlı ekonomisini dış ticaret ve sermayeye açma, ekonomik yapıyı, Avrupa ile uyumlu hale getirme çabalarıdır. Osmanlıya borç verenler, ticaret yapanlar ve yatırımcılar alacaklarını garanti altına alabilmek, haklarını devam ettirebilmek için Osmanlı Devletini ekonomik, siyasal ve sosyal ıslahatlar yapmak zorunda bırakmışlardır (Açıköz, 2008). Belirtilen değişimlerle Gayrimüslim ve yabancıların hakları, garanti altına alınmıştır. Özellikle Islahat Fermanıyla Avrupalı tüccar ve yatırımcılar Osmanlı Devleti sınırları içinde haklarını, hukuki teminat altına almışlardır. Öte yandan Tanzimat Fermanıyla yine Avrupa Devletlerinin desteğiyle devletin merkezilemesi, hükümetin batı modeline göre düzenlenmesi, merkezi idarenin takviye edilmesi ve genişlemesi sağlanmıştır. Devletin uzak eyaletlerinde de otoritesini kuran merkezi idare Avrupalıların desteğini almış, karaborselerde Avrupa sanayisi için hammadde temin etmeye başlamış, batı sanayi mallarından ithal etmek zorunda kalmıştır (Quataert, 2004).

Batılılaşma ile birlikte tüketim kalıpları, değişimiyle batılı ürünlere karşı yüksek talep oluşmuştur (Açıköz, 2008). Tabii olarak üretimin azaldığı, tüketimin arttığı, bir ortamda ithalat artmış, ihracat azalmıştır. Ortaya çıkan yeni ekonomik yapı, içerisinde Avrupalıdan mal getiren ve pazarlayan tüccar sınıfı zenginleşmiş, buna köprü olarak küçük imalatçı ve geleneksel ticaretle uğraşan esnaf yok olmaya başlamıştır. Osmanlıda ithal ürünlerin artması, Batılılaşmanın etkisine bağlı olarak Açıköz (2008), bunun nedeninin Batılılaşma ile birlikte toplumun yaşam biçimi ve tüketim alışkanlıklarında değişimi olduğunu söylemektedir. Değişen tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak Batılıların kullandığı ve tükettiği ürünlerin tercih edildiğini belirtmeye başlamıştır. Bu süreçte, en çok talep gören ürünler Avrupa tipi yemek ve salon takımları ile Avrupa giyim tarzına uygun elbise ve kumaşlar olarak sağlanmaktadır (Açıköz, 2008).

Ekonomik ve Sosyokültürel yapı, değişimiyle birlikte ekonomik merkezler, yaşam alanları, değişmeye başlamış, yeni toplumsal sınıflar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkan sınıflardan ilki, yönetimin merkezde toplanması, siyasetine bağlı olarak

geli meye ba layan, yeni bürokratlard,r. Avrupa yönetsel sisteminin yerli uygulay,c,lar, olan bürokratlar,n bir k,sm, Avrupa'da e itim alm, olup, Bat,l,larla do rudan ili kilidirler. Zamanla artan say,lar,na ba l, olarak, bürokrat seçkinler yeni bir sosyal s,n,f olu turmu lard,r.

Asl,nda, geli en ve etkinle en sosyal s,n,flar,n ba ,nda Gayrimüslimler yer almaktad,r. Geleneksel Osmanl, millet sisteminde Müslümanlardan a a , statüde olan Gayrimüslim nüfus, Tanzimat reformlar,n, takip eden süreçte Müslümanlarla e it statüye eri mi lerdir. Kazand,klar, haklarla ticarete de söz sahibi olan Gayrimüslimlerin gelir düzeyi de yükselmi tir. Öte yandan Avrupa'ya e itim almaya giden Gayrimüslimler döndükleri zaman yüksek dereceli memuriyetlerde görev alm, lar, ayn, zamanda Avrupal, tüccarlar,n temsilciliklerini de yürütmü lerdir. Gayrimüslim olmakla birlikte Osmanl, tebas,ndan olmayan yabanc, tüccar, i adamlar, ve elçilik görevlileri ise geli en siyasi, ticari ili kilerle birlikte Osmanl, Devleti içerisinde nüfusu ve nüfuzu artan bir ba ka s,n,f olarak de erlendirilebilir (Enlil, 1994), (Karpata, 2006). Sözedilen s,n,fsal ve kültürel farklı,la ma ba kent stanbul'da belirgin ekilde gözlenmekteydi. stanbul'da ya amakta olan modern bürokrasinin mensuplar, Karpata (2006)ın, da belirtti i üzere toplanan vergi gelirinden önemli bir pay almaktad,r. Yeni bürokratlar sat,n almalar,n, pe in parayla yapt,klar, için önemli bir tüketim s,n,f, haline gelmi lerdir. Bu seçkinler, kent ekonomisinde ba ta g,da, giyim olmak üzere, konut kiralama ve gayrimenkul sektörlerine hareket getirmi lerdir (Karpata, 2006). Asl,nda yeni geli mekte olan di er sosyal s,n,flarda da durum çok farklı, de ildir. Maddi gücü yüksek s,n,flar,n beklentilerine uygun al, veri yerleri, ya am alanlar,, e lence mekanlar, ortaya ç,km, t,r. Bunlara ba l, olarak hizmet sektörü olarak tan,mılanan bir ba ka sosyoekonomik yap, geli meye ba lam, t,r. Görülen odur ki, XIX. yüzy,l stanbul'da ortaya ç,kkan ekonomik geli im, üretimden daha çok tüketim, ticaret ve hizmet ili kili faaliyetlerle ili kilidir.

Tanzimat di er yönüyle, merkezile me çabas,n,n yan,s,ra devletin üst kademelerinde bulunanlarca askeri, ekonomik ve sosyal alanlara kadar farklı, ya am ekillerini de i tirme talebi olarak görülebilir. Tanzimat art,k i lemeyen devlet çarklar,n, tamir etmeyi kenara b,rakm, , de i tirmeyi hedeflemi tir. Ancak, as,rıld,r devam eden oturma sistemi tamamen de i tiremedi inden, devlet i leyi inden sosyal ya ama kadar pek çok alanda ikilikle kar ,la ,lm, t,r. Öte yandan, Tanzimat'da daha güçlü bir

ordu, daha iyi vergi toplayan bir devlet, k,sacas, daha iyi ya amak için yeniliklerin yapıldı, , bir dönemin hedeflendi i söylenebilir (Kaynar, 2000a).

XIX. yüzyıl belirtildi i üzere Avrupa'da da yaygın bir yönetim biçimi olan merkezden yönetim anlayışının geli tmesi süreci olmu tur. Yönetimin merkezde toplanması, amaçıyla, otoritenin güçlendirilmesine yönelik gereçler geli tirilmeye çalı şılm, t,r. Bu bağ lamda, Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı, II. Mahmut devrinde Vakayi Hayriye'nin ardından gerçekleştirildi mi tir. Bu çabanın arka planında orduya alınacak askerlerin tespiti ve vergi mükelleflerini ortaya koymak gibi bazı gereksinimlerin olduğu görülmektedir.

XIX. yüzyıl Batılılaşma sürecinde imparatorluk genelinde nüfusun gelişimi ve yapısında önemli değişiklikler olarak farklılaşma, t,r. Bu değişimin belirgin şekilde gözlemlendiği yerlerden ilki birçok sahada olduğu gibi baş kent İstanbul'dur. İstanbul'un nüfusu 1830-1914 arasında iki kat artmış, t,r (Quataert, 2004; Karpat, 2003); (Çizelge 5.1- 5.4). 1830'da 370.000 olan nüfus 1914'e gelindi inde önemli artış kaynaklarında farklı rakamlar olsa dahi 1.000.000'ü geçmiştir. Bu arada kaybedilen topraklardan gelen Müslüman göçmenler nedeniyle Müslüman nüfusun sayışı ve genel nüfus içindeki oran, da artmış, t,r. Avrupa'daki oranlara yaklaşımla ülke genelindeki nüfus yapısının farklılaşma üretim biçimlerine bağlı olarak kentleşme yönünde değişimi görülmektedir. Quataert (2004), kentli nüfusun % 17'den % 22'ye yükseldiğini belirtmektedir.

Çizelge 5.1 : 1830 yılı İstanbul nüfusuna ilişkin rakamlar (Karpat, 2003).

İstanbulun Üç İlçesinin Nüfusu, 1830 (H.1246)								
A. Müslüman Sayımları								
	Evliler		Toplam		Bekarsızlar		Toplam	
	Yetişkin	Küçük	Evliler	Güçlü Yerde	Çocuk	Yaşlı	Bekarsız	Genel Toplam
Üsküdar	6909	2382	9291	1906	9	699	2614	11905

Bu tabloda diğer dinlerden olanlar ilçelere göre ayrılmamış, t,r.
Ancak bu tarihte İstanbul'un toplam nüfusu içinde Gayrimüslim nüfusu 115206, müslümanlar ise 97077'dir.

Çizelge 5.2 : stanbul bütününde farklı dinlere göre yapılmış nüfus tespitleri (Shaw,1979).

Yıl	Genel Toplam		Müslümanlar		Rum Ortodoks		Ermeni Ortodoks		Katolik	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1844	193692	-	102532	-	45780	-	47999	-	5126	-
1856	236092	-	112162	-	58516	-	45040	-	5410	-
1882	219945	161431	118535	96218	43752	24254	36867	24748	3323	2986
1885	508814	364751	201339	183571	91804	60937	83870	65730	3209	3233
1914	909978		560434		205375		72962		10305	

Yıl	Yahudiler		Protestanlar		Bulgarlar		Latinler		Yabancılar	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1844	12555	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1856	13222	-	329	-	-	-	1417	-	-	-
1882	13212	13373	180	133	3247	48	829	671	-	-
1885	22394	21967	488	331	3977	400	528	554	101205	28038
1914	52126		1313		3239		2905		-	

Çizelge 5.3 : Üsküdar için yapılabilen nüfus tespitleri (Shaw, 1979).

Yıl	Genel Toplam		Müslümanlar		Rum Ortodoks		Ermeni Ortodoks		Katolik	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1882	19987	19925	11610	12794	2722	1923	3923	3345	-	-
1885	53212	42455	26892	25913	6331	3715	13691	8469	38	29

Yıl	Yahudiler		Protestanlar		Bulgarlar		Latinler		Yabancılar	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1882	1568	1786	55	65	89	-	16	12	-	-
1885	2621	2576	87	106	39	2	-	-	2517	1645

Çizelge 5.4 : 1897 yılı, bölgelere göre stanbul nüfusu (Karpas, 2003).

stanbul'un Toplam Nüfusu, 1897	
Bölge	Nüfus
stanbul (Suriçi, Eyüp, Pera ve Boğaz Köyleri)	875.565
Üsküdar	105.690
Kadıköy	32.211
Toplam	1.013.466

Değerli kültürel yapıyla birlikte toplumda değer verilen edebi ürünlerin çeşidi de değerli meyelerdir. Aydınlar, bir kısım Fransızda bulunmuş, gidemeyenler arasında da Fransızca öğrenmeye ve o dile ait kültür ürünlerine ilgi artmış, Batıda

yaygın iir, roman, hikaye gibi edebi türlerde eserler okunmuş ve ardından bu yeni türlerde eserler verilmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın ortalarında Tanzimat Edebiyatı adıyla verilen edebi akımın kapsamında toplumun o güne değin problemi olmayan konularda ve ilk defa olarak Batı, yaz, biçimleriyle iir, roman hikaye tarzında eserler verilmiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı aydınları, edebiyatını ve sanatını iletici-aydınlatıcı seviyelerini ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Kendilerini, etkilendikleri Batı ülkelerindeki halkı aydınlatan entellektüellerin yansıması olarak hissediyorlardı. Roman ve tiyatro tarzı Batı edebiyatı türlerini kullanmaktaki amaçlar, edebiyat yapmak değil toplumu eğitmek idi. Faroqhi (2005), yazılan romanların konuları arasında çok eğilimin kaldırılması, veya her iki eğilimle yazılan evliliklerin tema olarak işlenmesinin bu bağlamda örnek verilebileceğini aktarmaktadır.

Genellenecek olursak Osmanlı Batılılaşması görünür düzlemdeki yansımalar, Batılı malların tüketimiyle, resim ve mimari gibi alanlarda Batılı formların kullanılması, kapsamaktadır. Toplum içerisinde yaygın olan bu etkiler, belirtilen alanlarda maddi kültür kendini yeniden ürettikçe topluma mâl olmaya başlamış ve sonuçta Batı kökenli, ancak kendine özgü yönleri olan bir gelenek ortaya çıkmıştır (Göçek, 1999).

5.2 Batılılaşma ve Modernleşme Hareketlerini Başlatan Etkenler

Batılılaşma ve Modernleşme süreçleri başta sözedildiği üzere toplumun talepleriyle veya değişen sosyo-ekonomik yapının getirdiklerine paralel olarak ortaya çıkmış bir süreç değildir. Buna karşın, içsel ve dışsal pek çok etkenin karmaşık ilişkisi sonucu ortaya çıkmış, söylenebilir. Timurtaşın (1985) ifadesiyle Osmanlı Modernleşmesi veya Batılılaşması olarak tanımlanan süreç, zaman içinde ortaya çıkan bir durum olmaması, Batı'dan farklı olarak, öne doğru (peşin) bir model ile işe başlanmıştır. Osmanlı devlet adamlarının ve aydınlarının kendi toplumlarının gerçeklerinden hareket ederek, özgürlük içinde ve karşılıklı, bir biçimde geliştirdikleri bir model değildir. Sonuç olarak, önceki yüzyıllardan miras kalan çok farklı kuvvetler dengesi içinde, Batılı devletlerinde Osmanlılara empoze ettikleri eylemler bütünü olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada, Batılılaşma hareketlerini mimarlık ve kent başlama, yönlendiren iki etkenden sözedilebilir. Bir tanesi Saray ve çevresi olarak adlandırılan yöneticiler, diğeri ise toplumda yönlendirici gücü yüksek Yabancı ve Gayrimüslimlerdir.

5.2.1 Saray ve çevresinin etkileri

Saray ve çevresinin etkinli inden söz edilirken, ba ta padi ah olmak üzere, devlet için çal, an bürokratlar ile bürokrat ó ayd,n kimli ine sahip ki ilerden söz edilmektedir. Bölüm giri inde de belirtildi i üzere de i imin ba layabilmesi için fark,ndal, ,n ortaya ç,kmas,, ard,ndan da buna uygun davran, lar,n olu mas, gerekmektedir. Bu süreç içerisinde gönderilen kar ,l,kl, elçiler arac,l, ,yla fark,ndal,k geli mi , devlet yap,s,nda reform yap,lmas, gerekti i daha XVIII. yüzy,lda dile getirilmeye ba lanm, t,r. Osmanl, idarecileri aras,nda fark,ndal, , geli tiren etkenlerden en önemlisi, d, ar,ya gönderilen elçilerin izlenimlerini anlatt,klar, belgelerdir. Yabanc, seyyah ve elçilere öncelikli olarak öyabanc,ö olmaları, nedeniyle birinci elden itibar edilmemi tir. Osmanl, Bat,l,la ma serüveninin anlat,ld, , ba l,ca çal, malarda iki ki iden s,kça söz edilmektedir. Bunlardan ilki Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi di eri de Avusturya'ya elçi olarak gönderilen Ebubekir Ratip Efendi'dir. 1720'de Fransa'ya giden ve orada bir y,l kadar kalan Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin özgün taraf,, gönderilen elçiler içinde ilk defa uzun süre Avrupa'da kalan ki i olmas, ve Avrupa'n,n pek çok alanda Osmanl, Devleti'nden ileride oldu unu görerek ziyaretinin ard,ndan bunu yazd, , Sefaretname'de dile getirmi olmas,d,r.

Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa ile ilgili izlenimleri; farklı, ya am biçimleri, de i ik teknik uygulamalar,n yan,s,ra kent ve mimariyle ilgili olarak aktard,klar, o devir Osmanl, Devleti ve stanbul kent düzeni ile Avrupa'y, kar ,la t,rnak aç,s,ndan ilgi çekicidir. Sefir, birbirinden çok farklı, iki dünyadan söz etmektedir. Metinler aras,nda gizli veya aç,k bir hayranl,k dikkati çekmektedir. Çelebi Mehmet Efendi Paris'in sokaklar,n,n geni li inden söz ederken be alt, araban,n yanyana gidebilece ini, pencereleri sokaklara bakan hanelerin dörder be er katl, oldu unu anlat,r. Evlerin ço unun kâgir, sa lam ve ho görünü lü oldu unu da ilerleyen bölümlerde dile getirir (Rado, 1970). Sokaklar,n geni li inin yan,s,ra dört kö e yontulmu kald,r,m ta , dö eli olu u da dikkatini çekmi tir. Paris'te askeri hastane gezisinde Kral'ın onuruna verdi i yemekte konser verilmi tir Anlat,m, hayranl, ,n, göstermektedir; öK,rk elli kadar türlü türlü sazadeler kendülerine mahsus ve nice görmedi imüz sazlar ile yemek boyunca öyle na meler çald,lar ki, anlatmak mümkün de ildir. Hastane yap,s, gayet büyük ve üç kat üzerine kâgir bina olunmu bir geni yerd,ö. Yine bu gezisi s,ras,nda Kral'ın saraylar,n, gezmi ,

Versailles Saray, ve Marly Saray,ın bahçelerinin düzenlemelerine özellikle tulum balar yardımıyla suyun yukarıya, taşınması, havuz ve adriyenlerden ilgilie bahsetmiştir (Rado, 1970).

Çelebi Mehmet Efendi'nin anlattıklarına, Padişah ve diğer ileri gelenlerce okunması olmalıdır. Çünkü o yıllarda Kağıthane'de yapılan kök ve bahçeler ile su yolu düzenlemelerinde bu anlatımlarla benzerlikler vardır. Nev'ehirli Damat İbrahim Paşa'nın Fransız elçisiyle bu konuda yaptığı, bir görüşmeyi Cezzar (1995) aktarmaktadır.

Osmanlı gözüyle ilk defa açılma denilebilecek bu seyahatten sonra Osmanlı ileri gelenleri diğer sahalarda olduğu gibi kendi kentlerini böylesi kentleriyle karşılaştırmaya başlamışlardır. Bu ilk temastan sonra özellikle XIX. yüzyılda elçilik görevi ile gönderilenler de, burada eğitim almak için giden bütün aydınlar da bu karşılaştırmalar yapmışlardır. Daha önemlisi Batı kentlerine hayranlık duyması, bu konularda geri kalmışlıklarını dile getirmişlerdir. Osmanlı aydınları, Avrupa kentlerinin güzelliğini ve zenginliğini hayranlıklarını ve aynı zamanda eksiklik duygusunu göstermek başlamış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında devlet adamları, aynı zamanda şair olan Ziya Paşa'nın meşhur beyti dikkat çekicidir;

ÖDiyar-, küfrü gezdim beldeler kâ aneler gördüm

Dolaştım mülk-i İslam, bütün viraneler gördüm

Osmanlı toplumunda ekonomik gücü elinde tutan ve karar verici olması, nedeniyle tarihsel olarak kent yapısını ve mimarisini yönlendiren erk daima Saray ve çevresi olmuştur. Faroqi'nin (2005) ifadesiyle, imparatorluk maddi ve siyasi açıdan başlımlı olması, nara men, üst tabaka mimari alandaki değişim çalmaları, denetimini elinde tutmaktaydı. Diğer yandan, sarayın beşenlikle de toplumu yönlendirdiğini, başka bir deyişle popüler hale getirdiğini de söylenebilir. XIX. yüzyıl başında da Batılılaşmanın başlatılması, ve ilerleyen süreçte takipçisi yine saray ve çevresi olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentin gelişimini etkileyecek başka etkenler ortaya çıkmış, nara men, devletin öncü rolü de değişmiştir.

Yöneticiler, kenti, özellikle de başkent İstanbul'u başlattıkları, modernleşme çabaları, aynı yansıması olarak görmüşlerdir. Saray ve çevresi, batıya, yakından takip etmesine başlı, olarak gerçekleştirdikleri bütün yasal ve yönetsel değişikliklerini yaptı, ettikleri yeni kamu yapıları ile ortaya koymuşlardır. Öte yandan, kentin gelişmesi ve

büyümesi ile ilgili problemleri yönetsel olarak yaptıkları, düzenlemelerle gidermeye çalışmışlardır. Yöneticilerin ya da mimarların biçimindeki değişimlerin yansımaları olarak Sarayın yeri ve ekli deyim u ram, t.r. Saray ve çevresinin askeri alandaki yenileme çabaları, ürün olarak III. Selim devrinde açılan askeri okullar Batı, anlayışın kentsel alandaki ilk ürünlerinden sayılabilir. Hemen ardından yeni kurulan askeri okullar bu anlayışa inandırılmışlardır.

Bu konuda Cezar (2006), Topkapı Sarayı'nın sade ve basit yapılardan oluşması, nasıl bir dünya görüşünün gereği ise, 19. yüzyılda padişahların görkemli kök ve sarayları, büyük çaplı devlet yapıları, dünyaya yeni bakış açısı ve ya amsal kökullarda meydana gelen değişimin ürünü oldukları, tespitinde bulunmaktadır. Osmanlı Sarayı'nın kentin tarihi merkezinden ayrılarak Dolmabahçe çevresine taşınması, Batı, ya da kökulları zorunlu kıldığı, durumlarından birisidir. Eski sarayın levini yitirmesi de yöneticilerin kentsel mekân müdahalesi olarak gösterilebilir. Bu bağlamda kentin kuzeyinde gelişen yerleşimler Batı standartlarına göre biçimlenen yapı ürünleri olarak tanımlanabilir. Bürokrasinin ileri gelen seçkinleri yapıda değişimine kök olarak kentin tarihi çekirdeğinden ayrılarak Dolmabahçe çevresine, Nişantaşı çevresine, Boğaz köylerine, Altunizade ve Çamlıca bölgelerine doğru dağılmışlardır. Üst tabaka mensupları, gerek ikâmetleri için yaptıkları yapılarla, gerekse ya da çevreleri için gerekli donatılar bağlamında inandırdıkları yeni yapılarla çevrenin değişiminde öncü olmuşlardır. Aynı zamanda, kentsel kalitenin yükseltilmesine de katkıda bulunmuşlardır.

XIX. yüzyılın gelişen ve nüfusu artan İstanbul'un en büyük problemlerinden birisi kentin ahşap konut dokusuna bağlı olarak sıkça çıkan yangınlardır. Osmanlı yöneticileri bu problemlerin giderilmesi için örnek aldıkları Batı kentlerinde olduğu gibi kâğıt yapıları yapılımsız, çukmaz sokakları kaldırmış ve caddelerin düzeltilmesini amaçlamışlardır. İnandırdıkları yapılarla bu hedeflerini ortaya koymuşlardır. Devlet eliyle İstanbul'da yapılan kamu yapıları içinde ahşap yapıları çok az sayıda olması, bu konudaki kararlılığın göstergesi olarak görülebilir. Avrupa kentlerinde olduğu gibi devlet eliyle kent mekânının organize edilmesi, yani planlanması, ve getirilmek istenen sistemi oluşturulan yapıların inandırılmasına ilişkin İstanbul, hatta imparatorluk çapında yapılan ilk düzenleme III. Selim zamanında Selimiye Kalesi çevresinde ortaya konulmuştur. Öte yandan, ilerleyen zamanlarda yöneticiler, belediye yapısını kurarak ve yasal düzenlemeler yaparak kentin

plan,ndan, in a tekniklerine, cadde, sokak düzenine, kald,r,mlar,n yap,lmas,na, ayd,nlatma ve kanalizasyon i lerine kadar çok çe itli sahalarda kentin görünür yap,s,n,n de i imine müdahale etmi tir.

Altunizade smail Pa a n,n Altunizade semtindeki kö künün yak,n,nda in a ettirdi i külliye geleneksel sistemle modern gereksinimleri birle tirmi tir. Külliye kapsam,nda yer alan Cami, Hamam, S,byan Mektebi n in yan,s,ra s,ra dükkanlar, ve Karakol yap,s, daha önceleri bo olan çevreyi geli tirmek, öte yandan çevresi için standart olu turmak ba lam,nda önem ta ,maktad,r. Yine i lev ve yap,m olarak Bat,l, standartlarda ortaya ç,kan bir di er yap, ise Zeynep Han,m da, Kamil Pa a n,n yapt,rd,klar, Zeynep Kamil Hastanesi dir. Modern t,bbi yöntemlerle tedavinin gerçekleştirilece i bir hastane olmas,n,n yan, s,ra, yap,n,n mimari tasar,m, ve biçimleni i de dönemin bat,l, hastane anlay, na uygun olarak dü ünülmü tür. Her iki yap,da çevrelerini bat,l, standartlara göre dönü türürken, var olduklar, bölgeye de adlar,n, vermi lerdir.

Bu dönemde yüksek tabakay, olu turan kesimin konutlar,n,n mimari düzeninden mobilyalar,na kadar bat,l, be enilere göre ekillendi i bilinmektedir. Öte yandan gerek Saray, gerek yüksek tabakadan insanlar,n bulundu u semtler kentin yeni cazibe merkezleri olmu lard,r. Yöneticilerin konutlar,n,n bulundu u yerlerde oturmak prestij göstergesi oldu u için, bunlar çevrelerindeki yerle imin geli imini te vik etmi lerdir. Altunizade ve Çaml,ca çevresinde yerle imin yo unla mas, bu yap,lanmaya örnek olarak gösterilebilir. Ayr,ca, üst tabaka konutlar,n konumland, , bölgeler kentin hangi bölgesinde yer al,rsa als,n, çe itli ula ,m yöntemleriyle eri ilebilir hale getirilmi tir. Bu ba lamda yeni yollar ve tramvay hatlar, aç,lm, , denizden ula ,m olanaklar, geli tirilmi , dolay,s,yla bu bölgelerin geli imine de hizmet etmi lerdir.

Ortaya ç,kan yeni i levler ve yönetsel yap,daki de i imlerle kentte yöneticiler eliyle askeri k, la, karakol, büyük depolama yap,lar,, sanayi yap,lar,, yönetim yap,lar,, ula ,m yap,lar,, e itim yap,lar, gibi farklı i levlerdeki yap,lar in a edilmi tir. n a edilen yap,lar bat,l, örneklerine benzer mimari biçimleni te yap,lmalar,na ba l, olarak kentin Bat,l,la mas,n,n göstergeleri olarak görülebilirler. Yeni in a edilen yap,lar, eski yap,lara göre daha büyük ve gösteri li idi. Kamu yap,lar,ndan olan k, la ve e itim yap,lar,n,n çok ihtiya l, ve büyük yap,lma nedenlerinden biri bu yap,lar,n varl,klar,yla eski sisteme meydan okumalar, veya yeninin gücünü ortaya koyma

çabas, olarak dü ünülebilir. Bu bak, aç,s,na göre eski kültürün ürünleri, küçük niteliksiz yap,lar, gibi demode olmu tur. Bu ba lamda, eskiye kar , yürütülen psikolojik bir harekattan söz edilebilir (Kaynar, 2000a).

5.2.2 Yabanc,lar,n ve gayrimüslimlerin etkileri

Lewis (1968) Osmanl, Bat,l,la mas,n, aç,klarken geleneksel Osmanl, toplum dü üncesinde yer alan dünyanın *Darüislam* ve *Darülharp* (bat,) olarak ikiye bölünmü olmas,n,n Osmanl, toplumunda yeniliklerin ve bulu lar,n kabüllemesine engel oldu unu ve bu nedenle Osmanl, yöneticilerinin çabalar,n,n bo a ç,kt, ,n, vurgular.

Dinsel ba lamda, Göçek (1999), insanlar,n bat,ya ait eyleri al,rken dinden ç,kma dü üncesiyle hareket ettiklerini belirtmektedir. Bu durum, Osmanl, mparatorlu u ile Bat, aras,nda arac,l,k yapacak Gayrimüslim az,nl,k ile mparatorlukta ya ayan yabanc,lara olan ihtiyac, ortaya ç,karm, ve onlara psikolojik üstünlük kazand,rm, t,r.

Avrupal,lar,n Osmanl,larla ticari ve siyasi olarak yak,nla mas,yla birlikte, çe itli görevlerde çal, mak üzere gelen yabanc, uzmanlar stanbuløda ve ba ka kentlerde ya amaya ba lam, t,r. Daha XVIII. yüzy,ldan itibaren kente gelen ilk yabanc,lar askeri uzmanlard,r. Ordunun yitirilen teknik kapasitesini ve askeri gücünü yeniden kazan,labilmesi için ilk ba vurulan uzmanlardan olan Comte de Beneval (Humbarac, Ahmet Pa a) Hendesehane'nin aç,lmas, ve e itim verebilmesinde yard,mc, olmu tur. O ve benzeri uzmanlar yeni askeri okullar,n aç,lmas, ve modern ordunun kurulu u için ça r,lm, t,r. Bu ki iler d, ,nda Avrupal,lar,n Osmanl,øy, ve Do uøyu tan,mak üzere görevlendirdi i veya kendi ki isel arzular,yla kente gelen (Oryantalistler) gezgin, ressam, haritac,, mimar gibi farkl, meslek gruplar,ndan insanlar Osmanl, kentlerine ve özellikle stanbuløa gelmi lerdir. Farkl, görevlerle gelen bu uzmanlar arac,l, ,yla resim sanat, gibi Osmanl, taraf,ndan bilinmeyen baz, sanatlar da tan,nmaya ba lam, t,r.

Osmanl,lar ilk daimi ikâmet elçilerini 1792 tarihinde III. Selim zaman,nda görevlendirmi lerdir. Avrupa ülkeleri ise daha stanbuløun fethinden itibaren Osmanl, Devletinde daimi elçilik bulundurmaya ba lam, lard,r. lerleyen süreçte dan, man s,fat,yla gönderdikleri görevlilerle ticari ç,karlar,n, koruyup, geli tirme yoluna gitmi lerdir (Denel,1982). XIX. yüzy,l,n ba ,na gelindi inde ise yabanc,

temsilcilerin devletlerinin gücünün artmasıyla, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karşı, mayalı, kimi zamanda siyasi kararlar, etkilemi lerdir.

Yabancı elçilikler, Galata ve ilerleyen süreçte Pera bölgesinde yoğunlaştı. Mayalı, XIX. yüzyıla kadar daha mütevazı, yapılarında ikamet eden elçilikler İstanbul'un alıngınlığına karşı, boyutlarda ve ihtimalla inandırıcıdır. Doğu ve Batı, ticaretinin önemli olduğu İstanbul, Selanik, İzmir ve Beyrut gibi liman kentlerinde çok sayıda tüccar ve aileleri ile yarı, sektörlerde çalışan yabancı, larıya ağılaştı, t.r. Diğer şehirlerden farklı olarak İstanbul'a Osmanlı Devleti'ne borç verecek kadar güçlü olan banker ve işadamlar, da yerleşmiştir. Bütün bu farklılıklarında çalışan yabancı, lar ve Gayrimüslim vatandaşları, nın yerleri Karaköy, Pera ve Galata'da yoğunlaşmıştır. Kente yerleşen yabancı, lar, ikâmet yeri olarak Pera, Cihangir, Kurtuluş, Osmanbey bölgelerini, Boğazda da elçiliklerin yazlık konutları, nın yer aldığı, Sarıyer ve Tarabya bölgelerini tercih etmiştir. Kentin eskiden beri sahip olduğu Gayrimüslim vatandaşları, ise Suriçinde yer alan eski yerleşimlerinden Pera bölgesine geçmeye başlamışlardır. Ancak, kentin eski sakinlerinin bir kısmı, geleneksel yaşam alanları, nı korumuştur. Bunlara ilave olarak kentte ortaya çıkan ticaret fırsatları, na kömür olarak çok sayıda Rum, Ermeni, Bulgar ve diğer etnik gruplardan kimileri de İstanbul'a gelmiştir (Karpat, 2006). Pera ve civarında yoğunlaşan elçilikler, buralarda çalışan görevliler ve yine aynı bölgede ikâmet eden farklılıklarından yabancı, lar, İstanbul'un XIX. yüzyıldaki sosyal hayatına yön vermiştir.

Bu dönemde Batı, kökenli yaşam tarzıyla beraber İstanbul yeni işlevli mekânlarla buluşmuştur. Yeni yapılar elçilik, tiyatro, pasaj, pastahane gibi kentte yaşayan yabancı, ların kimliklerini yansıttıkları, mekânlardır (Onur, 2009). Ayrıca kentte yaşayan yabancı, ların batıyla edindiği sosyal düzeni talep etmeleri sonucu, doktor, eczacı, terzi ve saat tamircisi gibi çeşitli esnaf grupları, nın yerleşim dokusu içinde sayıların artması, t.r (Faroqhi, 2005).

Osmanlılar açısından Avrupalılara karşı, önyargıları, deşiren ve onlarla tanışma fırsatı veren olaylardan birisi Kırım Savaşıdır. Müttefik olarak kente gelen Fransız ve İngiliz askerleri dost olarak görülmüştür. Bu durum Müslüman halkta Avrupa'ya ve Avrupa kültürüne karşı, varolan önyargıları, nı ve daha önce belirtilen psikolojik etmenlerin ortadan kalkması, na yardımcı olmuştur. İnsani düzeydeki yakın

ili ki sayesinde İstanbul halk, Avrupa'nın kanalizasyon, sağlık, ulaşıma ve giyimle ilgili pratik uygulamalarını, doğrudan yararlanarak öğrenmiştir (Karpas, 2006).

Yabancılarla ticari faaliyetlerde birlikte çalışmaları, özellikle İstanbul'da yaşayan Gayrimüslim vatandaşlarda özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla eğitimlerini sağlamak, sonrasında eğitimini büyütmesi, ekonomik açıdan gelişmelerdir. Batılılaşma süreciyle Rum, Ermeni ve Yahudiler devlet dairelerinde de görev almaya başlamışlardır. Özellikle dil öğrenme imkanı Tercüme Kalemünde çok sayıda Gayrimüslim vatandaşın dil bilmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Bu bağlamda eğitim seviyesi yüksek olan Rum nüfusun oldukça aktif görevlerde yer aldığı görülmektedir. Hatta elçilik göreviyle gönderilenleri dahi bulunmaktadırlar. 1821'de çıkan Mora isyanına Osmanlı, tebasından Rumlar katıldıkları için, Rumlar itibarlarını yitirmiştir. Bu olay sonrasında Rumlara duyulan güven sarsılmış, yönetim kadrolarında Ermeniler tercih edilmeye başlanmıştır (Karal, 1999). Kırım savaşı sonrasında kente gelen (Baron Durand) Fontmagne (2007) yüzyıl ortasında İstanbul'da ticaret, sanayi, ulaşım gibi birçok alanda Ermeniler bulunduğunu aktarır. Yüksek mevkide bulunan Türklerin en büyük yardımcısı, yine Ermeniler olduğunu anlatır. Baron Fontmagne Türklerin, Ermenileri daha zengin ve daha güven verici olmaları nedeniyle Rumlara tercih ettiklerini belirtmektedir.

Gayrimüslim vatandaşların gelişen Batılılaşma ama aktif olarak katılmaları, ikamet bölgelerinde de batılı etkilerin yansımaları, göstermektedir. Üsküdar'da Kuzguncuk, Balıbaşı ve Cadiye bölgelerinde yaşayan Gayrimüslim vatandaşlar Müslüman vatandaşlardan önce batılı normlara uyum sağlamak ve yasadıkları çevreyi hızla dönüştürmektedir. Yeni konut alanları, sokak düzenlemeleri, kentsel donatılar, eğitim yapıları, tiyatrolar gibi modern yaşam ürünleri öncelikli olarak Gayrimüslim vatandaşların yöresi olarak yaşadıkları bölgelerde gelişmiştir.

Yabancıların ve Gayrimüslimlerin kente ve mimariye en önemli etkilerinden biri de kente gelen yabancı mimarlar ile yurtdışında eğitim alarak hizmet veren Gayrimüslim mimarların inceledikleri yapılar yoluyla olmuştur. Kentte XIX. yüzyılda yapılan neredeyse bütün büyük yapılarda bu mimarların katkıları vardır. Davet edilen yabancı mimarlardan ilki XVIII. yüzyılda kente gelen Antoine- Ignace Melling'tir. Takip eden yıllarda Fossati Kardeşler, William Smith, Giovanni Barborini, Pietro Montani, Alexandre Vallauray, Raimondo D'Arancio, Jachmund, Mongeri gibi mimarlardan ve onları yaptıran yapıları söz edilebilir (Can, 1993).

Yabancı, mimarlardan başka Gayrimüslim Mimar Balyan Ailesi gibi İstanbul'da batı ülkelerindeki arayışları, yansıtıcı nitelikli eserler kazandıran yabancı, Can (1993) belirttiği üzere, Klasik Osmanlı Mimarlığının güçlü tarihsel yanları, kullanarak çağdaş yorumlarda da bulunmuşlardır. Bu mimarların bir başka katkıları ise kentlerde yapıların batıda olduğu gibi eğitim almış uzmanlar yardımıyla (mimarlar ve mühendisler) gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda devlet adamlarını ikna etmeleri olmuştur.

5.3 Kentsel Planlama ve Mimarideki Değişimler

İstanbul, Fetih'ten sonraki yüzyıllarda özellikle XVI. yüzyılda kazandıran sosyal, ekonomik, demografik ve fiziki görünümünü XIX. yüzyıla gelinceye kadar küçük değişimlerle koruyarak gelmiştir. Geçen yüzyıllar içerisinde kent yapılarındaki değişim yavaş oldu için, kentin fiziki yapısında çok belirgin farklılıklar görülmediği düşünülmektedir. Ancak, XIX. yüzyılda yaşanan köklü değişim ve dönüşüm kenti o kadar derinden etkilemiştir ki, yüzyıl sonunda İstanbul yeni bir kent görünümüne kavuşmuştur (Cezar, 2006). Ekonomik, siyasal, sosyal ve demografik yapıda gerçekleştirilen değişimin kent mekânına yansımaları, kenti önceki yüzyıllara göre derinden etkilemiştir. XIX. yüzyıl İstanbul'un aynı zamanda büyük çeliklerin yaşadığı bir başka kenttir. Çünkü, imparatorluk sürekli küçülürken o sürekli büyümüş, başka kent olarak en büyük ve en gösterişli günlerini imparatorluğun yıkılmaya yakın olduğu yıllarda yaşamıştır. (Cezar, 2006).

Kentin XIX. yüzyılda ortaya çıkan dönüşümü iki evrede incelenebilir. Birincisi, yüzyılın ilk yarısına kadarki başlangıç evresidir. Bu aşamada, dönüşel ve teknik altyapının oluşturulduğu süreç olarak da adlandırılabilir. Diğeri ise, yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan büyük dönüşümlerin gerçekleştirildiği evre olarak tanımlanmaktadır.

Osmanlı kentlerinin kendilerine örnek aldığı, Avrupa kentlerinin kökeni Rönesans, Aydınlanma ve Sanayi Devrimlerinin karmaşık etkileriyle ortaya gelişimi yapıdadır. Avrupa kentlerinde görülen dönüşümün başlangıcı, XVI. yüzyılda dek uzanmaktadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde İstanbul dönüşürken Avrupa kentlerinde değişim-dönüşüm tamamen durmuştur. Kentler büyüdükçe, siyasal iktidarlar kent mekânını, iktidarları göstergesi olarak kullanmak istemi ve kent dokusuna müdahale etmişlerdir. Örneğin, 1860'da Baron Haussmann Paris kentinin

planlamaya başlamıştır. Bu kapsamda geniş bulvarlar açılmış, kanalizasyon sistemini neredeyse baştan başa yenilemiş, sokak aydınlatmasında kullanılan gaz borularının sayısı üç kat arttırılmış, toplu taşıma hizmetleri birleştirilip, atlı binek arabası hizmete alınmıştır. Ayrıca halka açık dört büyük park tasarlanmış, bu büyüklükteki kente hizmet verecek kamu yapıları inşa edilmiştir. Bu tutum bütün Avrupa kentlerinde örnek alınmaya çalışılan başarılı çalışmalar olarak dikkati çekmektedir (Benevolo, 2006). Bu süreçte Haussmann, Benevolo'nun (2006) bildirdiğine göre eski araba yollarını genişletmiş, kesilen yapıların cephelerini yeniden yapılandırarak düzensiz yapıları yok edip yerine düzenli tasarımlar yapmıştır. Böylece, Haussmann'la tarihsel kent merkezlerinin yıkılmasıyla sonuçlanmış, r. Ülkemizde daha çok XX. yüzyılda yapılacak bu çaptaki kentsel düzenlemeler Paris'te 1860'da gerçekleştirilmiştir. Avrupa kentlerinin XIX. yüzyılda İstanbul'dakinden daha hızlı ve geniş çaplı bir biçimde değişimleri ya da belirten Cezar (2006); ancak onlardaki değişimin, Sanayile mevin getirdiği gereksinim ve zorlamalara bağlı olarak kendi kültür temelleri üzerinde kentlere yeni biçim verme, kentliye de daha rahat yaşam imkânları kazandıran olgusu ekinde ortaya çıkmış, anlatılmaktadır.

Tanzimat sonrasında Osmanlı kentlerinde de buna benzer ancak kendine özgü bir düzen yapılmış, içerisinde iki tür değişimin yaşandığı söylenebilir. Birincisi, yeni ekonomik düzene uymak zorunluluğundan kaynaklanan sosyo ekonomik değişim, ikincisi Tanzimat dönncesinin kentleri sağlıklı, düzenli ve güzel yerler haline getirme isteğiyle gerçekleştirilen fiziki değişimdir (Kaynar, 2000a).

Yerasimos (1999), Osmanlı bürokrasisi için reformların hedefinin, Batı üstünlüğüne karşı onun kazanımlarıyla-silahlarıyla mücadele etmek olduğunu, bu bağlamda hedefin kent alanındaki izdümünün Batı'da bir kent kurmak olduğunu dile getirir. Bu süreçte Osmanlı elçileri Batı kentlerinde görüp hayranlıkla duydukları biçimli planlama anlayışını, geniş ve açık caddeler ile yüksek binalar, Osmanlı kentlerine aktarmışlardır (Yerasimos, 1999). Yerasimos (1999) konuyla ilgili olarak dönemin önemli bürokratlarından Mustafa Reşid Paşa'nın Londra'dan 1836'da yazdığı mektuba dikkati çekmektedir. Paşa'nın mektubu aslında o tarihten sonra Osmanlı kentlerinde ve özellikle İstanbul'da ortaya çıkacak değişimlerin habercisi gibidir. Mustafa Reşid Paşa Dersaadet'e yazdığından zarar gören bölgelerin kentin en önemli yerlerinde olduğunu, bu bölgelerde öhendese kaidelerine uygun

sokaklar b,rak,l,p, mümkün oldu unca düzeltilip kâgir ev ve dükkanlar yap,larak insanlara örnek olu turmas, ve herkesi õ evk-i heveseö getirmek üzere oradan ba lamak gerekti ini ifade etmektedir. Pa a bu eylemler gerçekte tirilirken baz, ev ve dükkânlar,n Avrupa'da geçerli olan ve ayn, zamanda geometri ve mimarinin geldi i noktay, göstermesi aç,s,ndan õtarz-, cedidöe göre in a edilmesi gerekti ini belirtmektedir. Ancak, çal, malar,n sürekli olabilmesi için bir sisteme göre devam ettirilmesi, bunun içinde Avrupa'dan mühendis ve mimarlarøn ça r,lmas,n,n art oldu u ifade eder. Pa a, kendi gözlemlerinden Fransa'da konutlarda birçok ailenin bir arada bar,nd, , yap,la man,n yerine ngiltere'de oldu u gibi slam memleketlerinin ya am biçimine ters gelmeyen, her ailenin kendine ait bir konutunun oldu u düzenlemenin daha uygun oldu unu söylemektedir. Bu ba lamda ça r,lacak mühendis ve mimarlarøn ngiltere'den getirilmesinin faydal, olaca ,n, da ilave etmektedir (Yerasimos, 1999).

Re id Pa a'n,n mektubunda dile getirdi i dü ünceler (1255 H.) 1839'da Tanzimatøn ilan,n, takiben verilen õ lmühaberöde⁷ geli tirilerek dile getirilmi tir. lmühaberöde aç,lmas, dü ünülen yol güzergahlar, ve yol kademelenmesi hakk,nda ilkeler belirtilmi tir. Bab-, Hümayun'dan ba layacak yollar Divanyolu üzerinden Aksaray'a, oradan Kara Surlar,øn,n kap,lar,na kadar uzat,lm, ve bu anayollar,n yirmi zira geni likten az olmay,p yolun her iki yan,na dörder zira geni li inde yaya kald,r,m, yap,lmas, gerekti i not dü ülmü tür. mara ili kin olarak, ekonomik gücü yeterli olanlar,n kâgir bina yapt,rmas, istenmektedir. Kentte geli tirilecek yeni mahallelerde geometrik esasa göre düzenlenmi geni yollar aç,lmas,, kâgir binalar,n aras,na ah ap bina yap,m,na izin verilmeyece i, ancak ekonomik gücü yetersiz ki ilerin biraz uzakta ah ap yap, yapabilece i dile getirilmi tir. Ç,kmaz soka a müsaade edilmeyece i, Dersaadetøn bir k,tõa haritas,n,n tanzim olunaca , (kent'in bir plan,n,n (resim) haz,rılanaca ,) da yine ayn, lmühaberöde belirtilmi tir (Ergin, 1938 ve Tekeli, 1999).

5.3.1 dari yap,daki de i imler

istanbul'da Fetih'ten sonra geli en konut, üretim ve ticaret alanlar, neredeyse üçyüz y,ldan uzun bir süre de i meden XIX. yüzy,l ba ,na kadar gelmi tir. Kent, XV.

---

⁷ 25 Rebiyyülahir 1255 (8 Temmuz 1839) Tarihli ilmühaberøn içeri i hakk,nda Ergin (1938) s. 29-32'de bilgi vermektedir. Ancak, lmühaberøn tam metni Selman (1982) ek A17-21'de yer almaktadır.

yüzyıldan itibaren yönetsel açıdan İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadınlıkları, olmak üzere dörde ayrılmış ve bu yapı XIX. yüzyıldan itibaren kadar devam ettirilmiştir. Kentte yaygın geleneksel yönetim yapıları olan kadılık, ihtisap başlıca mimarbaşı gibi bir kurumların yanı sıra altyapıdan elektrik imine kadar birçok alanda hizmet vermekte olan vakıflar aracılığıyla sürdürülmekteydi. Tanzimat öncesinde siyasal iktidar yapılarına bağlı olarak kentlerle ilgili problemlerin çözümü ayrıntılı olarak bireylere ve cemaatlere bırakılmıştı. Başka bir deyişle kamu sağlığı, eğitim, sosyal güvenlik gibi işler bir merkezden yürütülmemekte, farklı özerk cemaatlere, yani milletlere, loncalara ve tarikatlarca sürdürülmekteydi (Çelik, 1998). Vakıf sistemi kentin problemlerini kent merkezlerinin fiziki ve demografik (boyutları) küçük olması verdi avantajına bağlı olarak çözmekteydi (Kaynar, 2000a). XIX. yüzyıldan itibaren vakıfların birçok gelir kaynaklarıyla ilgili sorunlar, nedeniyle gerekli hizmeti verememeye başlamıştı. Öte yandan, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın II. Mahmud tarafından kaldırılması, kent yönetiminde aksaklıklara yol açmıştı. Bu ocağın destek alan kadılar birçok görevin yanı sıra hizmetin verilmesinde devreye girerek kalmışlardı. Bu tarihlerde Evkaf-ı Hümayûn Nezareti olarak vakıfların idaresi bu kuruma verilmiştir. Bu süreç içerisinde kısa zamanda kadılık makamı kent yönetim seviyesini yitirmişti, ardından İstanbul Kadısı Eyhülişlamlı başlanmıştır, yalnızca hukuki görevleri kalmıştı.

1838 Osmanlı-Nizamiye Ticaret Anlaşması, ve ardından 1839'da Tanzimatın ilanıyla devletin ve kentin dünya ekonomisine açılması, gerçekleşmişti, ardından yeni yönetim biçimi arayışları belirgin hale gelmiştir. Yeni gelişen ekonomik ilişkiler ve yönetim biçimine köprü olarak kentlerde, yeni bir altyapı ve yeni kurumlara gereksinim ortaya çıkmıştı. Geleneksel kurumlar, gerek sistemin çökmesi, ama hale gelmesi, gerekse de yeni yapılanmalarla ortaya çıkan karmaşık yapıların beklentilerine cevap veremedikleri için yetersiz kalmışlardı (Tekeli, 1999).

Ortaya çıkan durum kentte yeni bir yönetsel yapılanmayı gerektiriyordu. Ancak, burada amaç sadece gereksinimlere bağlı olarak Batılı kentleşme modelinin tekrar edilmesidir. Yerasimos'un (1999) belirttiği üzere Tanzimat'ta birlikte merkezi devlet otoritesinin yeniden kurulması, çabalar, kapsamında da yer almaktadır. Bu çabalarla devletin sarsılan otoritesi Yeniçeri Ocağı'nı kaldırılması, ardından yeniden kurulmaya başlanmıştır. İdari yapıda gerçekleştirilen değişimler; Batılılaşma yoluyla devlet otoritesinin sağlamlaştırılması, bir yolu olarak kullanılmıştır. Böylece devlet, batı,

kentle me ayg,tlar,n, kullanarak daha önce tam hâkim olamad, , kent düzenini kurmaya ba lam, t,r (Yerasimos, 1999). n aat alan,nda getirilen ilke ve kurallar yard,m,yla, Bat,l, anlamda kent yönetimi ve kent dokusunun fiziksel ,slah,n, kolayla t,ran çal, malar yap,lm, t,r (Çelik, 1998). Kent düzeninin yeniden kurgulanmas,yla, kentte halk ayaklanmas, benzeri ta k,nl,klar, önlemenin yan,s,ra kentsel dokuda irade ve fermanlarla düzenlenmeye çal, ,lan, ancak, bir türlü ba ar,l, olmayan kentsel düzenlemelerin uygulanabilirli i de amaçlanm, t,r.

Geleneksel sistemde kentteki yap, i lerinin teknik yönlerinden Hassa Mimarlar Oca , sorumlu tutuldu u, Sultanø,n yap,lar,n,n mali denetimi ise ehremini'ne b,rak,ld, , bilinmektedir. 1831øde ehreminlik ve Mimarba ,l,k makamlar,n,n görevleri øEbniye-i Hassa Müdürlü üø ad,yla kurulan yeni birime verilmesinin ard,ndan, bu müdürlük, 1849øda kurulan øNafia Nezaretioøne ba lanm, t,r.

XIX. yüzy,l stanbulø için sorun olu turan ah ap yap,lar, dar yollar, kente a ,r, göç, kentin çevresindeki sa l,ks,z yap,la ma, sur duvarlar,na biti ik yap,lar gibi olgular asl,nda XVII. yüzy,ldan beri kenti yöneticilerince önlenmeye çal, ,lmaktayd,. Bu ba lamda, kentin baz, sorunlar,n,n Bat,l,la ma döneminden önce farkedilmedi ini dü ünme yanl, olacakt,r. XVI. ve XVII. yüzy,ldan kalma çok say,da ø radeøde kentsel mekân,n düzenlenmeye çal, ,ld, , görülmektedir. Ek A.øda Divan-, Hümayun taraf,ndan bu konuda haz,rlanan resmi vesikalar yer almaktad,r. Vesikalardan Ek A-1øde Temmuz 1696 tarihli radeøde stanbul ve merkeze ba l, yerlerde evlerin ve dükkanlar,n kâgir yap,lmaz, hükmü yer almaktad,r. Hatta evlerin kâgir in a edilmesi s,ras,nda halk,n tu la, kiremit ve kireci nas,l tedarik edece i de belirtilmi tir (Ek A-2). Kald,r,mlar,n tamiriyle ilgili olarak da herkesin kendi evinin ve dükkan,n önünde yer alan kald,r,mlar, tamir yükümlülü ünün oldu u ö renilmektedir (Ek A-3).

Öte yandan, surlara biti ik evlere izin verilmemesi, evlerin üzerine teras yap,lmamas,, stanbuløa Anadoluødan ve Rumeliøden göç gelmemesine dair düzenlemeler oldu u gibi evlerin øTarz-, Mimarisiø gibi konularda da radeøer bulunmaktad,r (A. Refik, 1988). XIX. yüzy,lø,n ortalar,ndan itibaren Ebniye Nizamnameleriøyle düzenlenmek istenen kat yükseklikleri sorununa ili kin olarak A ustos 1725 tarihli rade Müslüman evlerinin 12ø'er ziradan, Gayrimüslim evlerinin ise 9 ziradan yüksek yap,lamayaca , ayr,ca yap,lacak evlerin tu ladan ve kirpi saçakla yap,labilece i bildirilmi tir (Ek A-3). Benzer konularda k,sa zaman

aralıklar,yla farklı, fermanların yayını, , görülmektedir (A. Refik, 1988). Aynı, konuda tekrar eden irade ve fermanlar devletin uygulamada başarısız oldu unun göstergesidir. Çözülemeyen sorunların varlığı, Tanzimat sonrasında yöneticilerin yukarıda ele alınan yönetimde merkezileştirme iradelerini açıklamaktadır.

1839 tarihli İmühaberde belirtilen hedeflere ulaşabilmek için 1848de yalnızca İstanbulda geçerli olacak bir Ebniye Nizamnamesi ile, ardından 1849 tarihinde ikinci bir Ebniye Nizamnamesi hazırlanarak kentle menin yasal bir statüye kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu nizamnameler daha önceki yüzyıllarda çıkarılan irade ve fermanlar gibi başarısız olup kentle meniyi yönlendirmede yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, 1858de önceki Ebniye Nizamnamelerinin hükümlerini birleştiren Sokaklara Dair Nizamname ile, ardından 1863de Turuk ve Ebniye Nizamnamesi başlıklarıyla yeni yasal düzenlemelere gidilmiştir. Son Ebniye Nizamnamesinin yalnızca İstanbulda değil diğer kentlerde ve büyük kentlerde uygulanması düşünülmüştür. Önceki nizamnameler cadde, sokak genişlikleri, bina yüksekliklerine yapılacak müdahaleleri gösterirken, 1863 tarihli nizamnamede kentsel altyapı, yangın yerlerinde parselasyon ve yola terk gibi hükümler de bulunmaktadır. Görüldüğü üzere nizamnameler kentlerde gelişen yapılaşma olarak değerlendirilip geliştirilmiştir. 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesinde eski nizamnamelerden farklı olarak bir bölgenin yangın yeri sayılabilmesi için ondan fazla hanenin yanması, olması koşulu getirilmiştir, ardından yapılacak parselasyon (imar) çalışmaları arsa sahibinden arsanın 1/4ünün bedelsiz alınması, artışı tur (Selman, 1982) ve (Tekeli, 1999). Sözü edilen 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesinin II. Abdülhamid devrindeki yapılaşma koşullarını yönlendirdiği görülmektedir.

Osmanlı Devletinde tara idaresi 1864 yılına kadar Eyalet (Beylerbeylik) sistemine dayanmaktaydı. II. Mahmud devrinde, 1826dan sonra eyaletler, geniş askerî ve mali yetkileri bulunan müdirlerin idaresi altına verilerek, ömürîyetö ekinde düzenlenmiştir. Klasik Osmanlı yönetsel yapısı içerisinde, genel vilayet sisteminin dışında tutularak idare edilen, dolayısıyla kendine özgü statüye sahip birkaç bölge sırasıyla Yemen, Hicaz ve İstanbul olarak sıralanmaktadır. Yemen ve Hicaz, XIX. yüzyıldan yerel yönetim reformları dışında tutulmuştur. Belediye idaresi dışında mahalli idare, kurul ve kurumun görülmediği merkezlerden olan başkent İstanbulda kentin güvenliğini, belediye hizmetleri, merkezi hükümetin memurları ve hattâ sadrazam tarafından yürütülmekteydi (Ortaylı, 2000). XIX. yüzyılda bu tutumdan

vazgeçildi i söylenemez. 1864te denemeleri yap,lan, ard,ndan 1871 düzenlemesiyle yayg,nla t,r,lmak istenen sistem Frans,z yönetim te kilat,na oldukça benzeyen bir yap, öngörmekteydi. Düzenlemeye göre Vilayetleri Vali, Sancak veya Livaølar, Mutasarr,f, Kazalarø Kaymakam ve Nahiyeleri ise Muhtarølar idare edecektir. Vilayetlerin idaresine dair 1281 H. (1864 M.) tarihli ve 1287 H. (1871 M.) tarihli Vilayet Nizamnamelerinin her ikisinde de stanbul kapsam d, ,nda tutulmu tur (Konyal,, 1976). Dolay,s,yla stanbuløda bir vali bulunmamaktad,r (Ortayl,, 2000). Ancak, 1876 M. tarihli ø dare-i Umumiye-i Vilâyât Talimâtnâmesiø ile stanbuløda dört kazal, bir te kilat kurulmu tur. Bunlara Kaza-i Erbaa (dört kaza) ad, verilmi tir. Yay,nlanan nizamnameye göre stanbul, dört mutasarr,fl, a, sekiz kaymakaml, a ve be müdürlü e ayr,lm, t,r. Mutasarr,fl,klar; stanbul, Beyo lu, Üsküdar ve Çekmece, Kaymakaml,klar ise; Galata, Adalar, Kartal, Eyüp, Yeniköy, Beykoz ve Çatalcaød,r (Ergin, 1995a). Zaptiye Nezareti alt,nda çal, an mutasarr,fl,klar içindeki øÜsküdar Mutasarr,fl, öna Beykoz, Gebze, Kartal ve ile kazalar, ba lanm, t,r. Üsküdar belirtilen yönetim düzenini 1926ødaki yönetsel düzenlemelere kadar sürdürmü tür. Üsküdar son düzenlemeyle stanbul Vilayetiøne ba l, bir kaza (ilçe) haline gelmi tir.

5.3.1.1 Belediye idaresinin kurulmas,

XIX. yüzy,l,n ba ,ndan itibaren stanbul a ,r, göç almaya ba lam, , uluslararası ticaret artm, , dolay,s,s,yla kentte ya ayan yerli ve yabanc,lar,n say,s,nda da art, olmu tur. Kentin kalabal,k ve karma ,k yap,s,na paralel olarak, ç,kan yang,nlar,n verdi i zararlar her zamankinden fazla olmaya ba lam, , yine nüfusun art, , nedeniyle; g,da gereksinimlerinin temininde ya anan s,k,nt,lar artm, t,r. Yetersiz temizlik ve sa l,kl, olmayan ko ullar nedeniyle salg,n hastal,klar ço alm, , dolay,s,yla kentin problemleri artm, t,r. Bütün bu nedenler kentte geli mi bir yerel yönetimin kurulmas,n, gerekli hale getirmi tir. Ancak, ehremanetiønin kurulmas,n, h,zland,ran etkenlerden en önemlisi K,r,m Sava , s,ras,nda kentte ya anan s,k,nt,lar olmu tur. Sava nedeniyle kentte ngiliz ve Frans,z birliklerinin karargâh, kurulmu , gelen çok say,da asker ve onlar,n teçhizat,n,n yerle imi, nakliyesi sorunlar, ç,km, t,r. Kentin dar yollar,, temizli in do ru dürüst yap,lamad, , düzensiz hali ngiliz, Frans,z ve talyan diplomatlarca da ele tirilmi , devletten düzenli kent hizmetleri talep edilmi tir (Çelik, 1998). Bütün bu geli meler üzerine ve daha önce belediye hizmetlerini yürütecek çözüm denemelerin ard,ndan 1854 y,l,nda Meclis-i Vâlâ taraf,ndan ehremanetiønin görev ve yetkilerini düzenleyen 13 Haziran 1854 (17

Ramazan 1270) tarihli bir nizamname düzenlenmiştir. Daha sonra 16 A ustos 1854 (22 Zilkade 1270) tarihinde de Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir tebliğ İstanbul'da ö ehremaneti kurulmuştur (Yolal,c., 2002).

Kurulan ehremaneti makamı, Çelik (1998)'de belirttiği üzere Fransız Modelinin öPréfecture de la Ville'ın doğrudan çevirisi olan bir düzenlemedir. ehremini (préfecture de la ville), ehir meclisinin yardımıyla bu görevleri yürütüyordu.

ehremini ve Meclis'in İstanbul'da oturan her sınıfta Osmanlı tebasından ve esnaftan güvenilir, itimad edilen kişilerden oluşacak oniki üyesi Rade-i Seniyye ile atanacaklardı, (Ergin, 1995a). ehremaneti, kentin yollarını, genel temizlik işlerini yürütmek, esnaf ve tüccar, denetlemek gibi ayrı sorumluluklarla yükümlüydü. Ancak, yeterli bilgi birikimi ve deneyimi olmayan bu kurumsal yapı, geçen üç-dört ay gibi bir sürede neredeyse hiçbir faaliyette bulunmamıştır. Bunun üzerine ehremaneti idaresini etkin hale getirmek amacıyla 9 Mayıs 1855'te öntizam-ı ehir Komisyonu kurulmuştur. (Yolal,c., 2002). Bu komisyona belediye konularına vâkıf, bilgileri kişilerden oluşan Osmanlı tebasından çok sayıda Gayrimüslim banker ve tüccar, ticaretle uğraşan kişiler atanmıştır. Bu komisyon kenti yönetmek iddiasında olmaması, bunun yerine kent için faydalı olabilecek yeni bir yönetim modeli önermiştir. Komisyonun önerisine göre İstanbul 14 belediye dairesine ayrılmıştır. Bu düzenlemede Beyoğlu ve Galata Altıncı Belediye Dairesi'ni oluşturacaktır. 1857 yılında yayınlanan tebliğ uygulamaya tüm dairelerin kurulmasına olanak olmadıkça, Altıncı Daire-i Belediyeye oluşturularak başlanacaktır, belirtilmiştir (Tekeli,1985).

ntizam-ı ehir Komisyonu'nun kurulu beyannamesinde İstanbul'un Avrupa baş kentleri gibi güzelleştirilmesi ihtiyacı olduğu bu amaçla temizlenmesine, yolların genişletilmesine, sokakların aydınlatılmasına, inşaat tekniklerinin geliştirilmesine gereksinim olduğu ve komisyonun bu amaçlar için çalışması bildirilmektedir (Ergin, 1995a) ve (Çelik, 1998). Bu beyannamenin ardından yayınlanan Lâyihalar (Tasarımlar) Padişah tarafından kabulü sonrasında yayınlanan Rade-i Seniyye'de kenti düzenlemeye ilişkin önemli notlar yer almaktadır. Mazbatalar (Kararnameler) ekinde hazırlanan lâyihalardan 13 Zilhicce 1272 H. /1856 M. tarihli mazbatada oniki maddeden oluşan acil sorunlar ve çözümleri dile getirilmiştir. Madde 1'de öSaçaklardan akan yağmur suları, insanlar, çalışmakta ve uzun süre akan yağmur suları, kaldırımlara zarar vermektedirö denilmiştir, çözüm olarak yapılarda yağmur

olu u ve ya mur ini i yap,larak, yere kadar uzat,lmaz, önerilmi tir. Madde 3,7,8de ma aza ve dükkânlar,n önüne konulan tezgâhlar,n geçi i engelledi i, bu nedenle kald,r,lmaz, gerekti i, izin verilen yerler haricinde seyyar tezgâh kurulam,yaca , belirtilmi tir. Madde 4,5de stanbul kent içindeki ma aza ve dükkânlarda günümüzde dahi geçerlili ini yitirmeyen saçak problemi ele al,nm, t,r. Saçaklar,n yaya ve atl,lar,n geçi inde engel olmamas, için 4 ar ,n yükse e al,nmas,, s,r,kla desteklenmemesi ve yola çok ta mamas, gerekti i belirtilmi , ayr,ca öyap,lacak tentelerin bir cinsten olmas,na dikkat edilmesiö önerilmi tir (Ergin, 1995a). Komisyon ehremaneti'nin en önemli sorunlar,ndan biri olan maddi sorunlar, çözmek amac,yla yol ve kald,r,m in as,yla ilgili bir mazbata da haz,rlam, t,r. Mazbataya göre ta radan ve yabanc, ülkelerden gelen hayvanlardan at, kat,r, öküz ve manda nallar,n,n her birinden 30'ar, merkep nal,n,n her birinden 15'er para duhuliyeye resmi ve kent dahilindeki tek ve çift atl, binek arabalar,ndan ayda 10'ar, yük arabalar,ndan 5'er kuru , tamir ya da in a edilecek kald,r,m ya da yollar,n bulundu u ev ve dükkan sahiplerinden 30 kuru tan 500 kuru a kadar resim al,nmas, önerilmi , ard,ndan onaylanm, t,r (Ergin, 1995a). Ergin (1995a)n,n aktard, , 18 Ramazan 1272 H. (1856 M.) tarihli bir di er mazbata ise yol yap,m, ve kald,r,m düzeniyle ilgilidir. öDersaadet ve Bilâd- Selâse'de kald,r,mlar,n pek ziyade bozularak gelip geçenlere me akkat verdi i, bir süre daha bak,lmaz ise ileride pek çok masrafa yol açaca , görüldü ünden acil uygulamaö önerilmi , bu amaçla Sar,yer'de bir ta oca ,yla pazarl,k yap,lm, t,r. Dersaadet, Galata, Eyüp, Ortaköy'deki yenilenecek önemli yollar tarif edilmi tir. Üsküdar'da ise Büyük skele'den Karacaahmed'e giden yolun bu çal, ma kapsam,nda yenilenece i belirtilmi tir. Yap,lacak yenileme i inin niteli ininöNev-Resm'e (Yeni Moda) göre yap,laca ,ndan söz edilmi , not olarak da belirtilen yollar,n kentin en ba l, caddeleri ve herbirinin yo un kullan,lmaz, nedeniyle ömetin ve muntazam olmalar, laz,md,rö, denilmi tir. Komisyon'un önerileri ile belirtilen yollar geni letilmi , düzeltilip önev-resm'e üzere ta dö enmi tir. Ayn, mazbata'da gerek yollar,n düzenlenmesi, gerekse su yollar, ve la ,m i lerinin güzel ekilde yap,lamas,na nezaret edecek, ayr,ca gerekli belgeleri düzenleyip çizecek bir öMalumatl, bir Mühendisöin kald,r,mlar için ayr,lacak bütçeden uygun bir maa la i e al,nmas, önerilmi tir (Ergin, 1995a). Çelik (1998), kald,r,m, su ve kanalizasyon ebekesinin tamamlanmas,n,n yan,s,ra sokaklar,n temizlenmesi, ayd,nlat,lmaz, ve ehremaneti'nin gelir giderinin kontrol

edilmesi için muhasebe kaleminin kurulması öneriler arasında oldu unu belirtmektedir.

Örnek belediye olarak kurulan VI. Belediye Dairesi'nin seçilme nedeni olarak sınırlar, içerisinde yapılar, sayısal fazlalık, deşerli olmaları, ve sakinlerinin belediye uygulamaları, önceden yabancı ülkelerde görmeleri gösterilmektedir (Akın, 1998). VI. Belediye Dairesi bölgedeki cadde ve sokaklar, bakımını, su yollarını, ve kanalizasyon sistemlerini ve bölgenin temizliğini sağlamak amacıyla (Akın, 1998), belediyenin uygulamaları, 1858 yılından itibaren bölgede yaygınlaşan yabancı dildeki gazetelerde günü gününe yer almaya başlamıştır. VI. Dairenin yaptığı ilk işlerden biri bölgede kadastro çalışması, olmuştur. Ardından Taksim ve Tepebaşı'nda Batılı anlamda ilk park düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Yine Batılı tarzda bir Belediye Binası, Hôtel de Ville örneğinde yapılmıştır (Çelik, 1998) ve (Akın, 1998). Eski nizamnamelerinde belirtilen kâğıt yapı, yapıma sanatı, 1870 Pera Yangını sonrasında bölgede zorunlu hale getirilmiştir. VI. Dairenin hizmetlerinden en çok Galata ve Pera'da yaşayan üst gelir grupları yararlanmışlardır. Rosenthal (1980), Taksim'in alt sınıfları, Kasımpaşa ve Pangaltı'da yaşayan fakir Rum, Ermeni ve Türklerin bu hizmetlerden yeterince yararlanamadıklarını ifade eder. Model olarak ortaya konulan hizmetlerden daha çok bölgede yaşayan Avrupalıların yarar sağladığını anlamaktadır.

Altınca, Belediye Dairesi'nde gerçekleştirilen kent planlama çalışmaları ve belediye hizmetlerinin 1868 tarihinden itibaren kentin bütününe kapsaması hedeflenmiştir. Bu nedenle Hükümet, 1856'da hazırlanan Dersaadet Belediye Dairesi Belediye Nizamnamesini yeniden yürürlüğe koymuştur. Eski düzenlemede olduğu gibi kent dört bölgeye ayrılacak ve şehremaneti'nin denetimi altında toplanacaktır. Nizamnamenin 2. maddesi dairelerin sınırlarını, ana hatlarıyla çiziyordu: Yenikapı, Süleymaniye, Unkapanı bölgeleri Birinci; Fatih bölgesi İkinci; Yedikule bölgesi üçüncü; Eyüp bölgesi Dördüncü; Kasımpaşa bölgesi Beşinci; Kurtuluş, Beyoğlu, Maçka bölgesi Altınca; Beşiktaş, Beşiktaş bölgeleri Yedinci; Tarabya ve Beşiktaş bölgeleri Sekizinci; Büyükdere, Sarıyer, Rumelifeneri bölgeleri Dokuzuncu; Beykoz bölgesi Onuncu; Çengelköy, Beylerbeyi bölgeleri Onbirinci; Üsküdar bölgesi Onikinci; Kadıköy, Erenköy, Bostancı bölgeleri Onüçüncü ve Adalar bölgesi Ondördüncü Daire oluyordu (Ergin, 1995a). Tasarlanan dört bölgeden daha önce kurulmuş olan

VI. daire d, ,nda; VII. Tarabya Dairesi ile XIV. Adalar Dairesi olmak üzere iki tanesi daha faaliyete geçmiştir (Ortayl,,1974). Bu iki bölgenin kentte yaayan Avrupalı,lar,n sayfiye mekân, olmas,n,n belediyelerin kurulmas,nda etken oldu u söylenmektedir (Çelik,1998). Ancak, ç,kart,lan Ferman hükümlerine göre yeni aç,lan belediye daireleri VI. Daire gibi ba ,ms,z olmay,p, ehremanetiñin bir ubesi gibi çal,acak, iktidar ve yetkide ehremanet merkezinde olacak, vergilerde onun ad,na tahsil edilecektir. Bu nedenle, her dairede fazla eleman bulunmayaca , dü ünülmü tür. Ferman,n bir di er maddesine göre kentin imar ve yol i leri, Nafia Nezaretiñe ba l, Islahat-, Turuk Komisyonuñdan al,n,p, Emanet Hendesehanesiñe verilmi tir. Ayn, ekilde Su daresi de ehremanetiñe devredilmi tir. ÷Emlak vergisiö, ÷Tersane vergisiö ve ÷Beygir Rüsümüö ad,ndaki vergiler ehremaneti taraf,ndan al,nacakt,r. (Ortayl,, 1974). Görüldü ü üzere kurulan daireler ube-temsilcilik niteli inde olup, günümüz anlam,nda hizmet üreten ilçe belediyeleri gibi görev yapmamaktadırlar. Öte yandan, kurulan Belediye Daireleri, Ortayl,,n (1974) aktard, , üzere eksik kadroyla kurulduklar, için emlak vergilerini dahi tam olarak toplayamam,lard,r. Ayn, nedenle, imar nizam,n,n kontrolü ile yap, i lerini yönetecek örgütteki teknisyen kadrosunun da yeterli düzeye eri medi i bildirilmektedir (Ortayl,,1974).

5 Ekim 1877 tarihinde Meclis-i Mebusanøda kabul edilen Dersaadet Belediye Kanunu ile daha önceki yasal düzenlemeler kald,r,lm, t,r. Yeni kanuna göre stanbul ehremaneti 20 Belediye Dairesiñe ayr,lm, t,r. Beyaz,t bölgesine Birinci Daire, Sultanahmet bölgesine kinci Daire, Fatih bölgesine Üçüncü Daire, Samatya bölgesine Dördüncü Daire, Eyüp bölgesine Be inci Daire, Beyo lu bölgesine Alt,nc, Daire, Hasköy bölgesine Yedinci Daire, Be ikta bölgesine Sekizinci Daire, Arnavutköy bölgesine Dokuzuncu Daire, Yeniköy bölgesine Onuncu Daire, Tarabya bölgesine Onbirinci Daire, Büyükdere bölgesine Onikinci Daire, Beykoz bölgesine Onüçüncü Daire, Anadoluhisar, bölgesine Ondördüncü Daire, Beylerbeyi bölgesine Onbe inci Daire, Yenimahalle bölgesine (Pa aliman, ve civar,) Onalt,nc, Daire, Üsküdar ve Do anc,lar bölgesine Onyedinci Daire, Kad,köy bölgesine Onsekizinci Daire, Adalar bölgesine Ondokuzuncu Daire ve Bak,rköy bölgesine Yirminci Daire ad, verildi. Bu yeni yap,lanmada ehremanetiñin organlar, ehremini, ehremaneti Meclisi ve Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'den olu uyordu (Ergin 1995a). Yeni düzenlemeye göre Üsküdar yerle imi içinde üç ayr, belediye dairesi öngörölmü tü.

Çelik (1998) bölgelerin küçültülerek daire say,s,n,n yirmiye ç,kart,lmas,n,n gerçekçi olmaktan uzak oldu unu belirtir. Nitekim, yap,lan yanl, l,k farkedilerek bir y,l sonra daire say,s, onla s,n,rland,r,lm, , bu düzenlemede Üsküdar Dokuzøuncu Belediye Dairesi olmu tur (Ergin,1995a). 1877 Nizamnamesi, hizmetlerin ço alt,lmas, amac,yla belediyelerin gelir kaynaklar,n, artt,rmay, hedeflemi tir. Düzenli belediye vergisi d, ,nda in aat kontratlar,, g,da, ticaret beratlar, ve ruhsatlardan al,nan vergiler de belediye gelirleri aras,na kat,lm, t,r (Ortayl,, 1974).

1877 y,l, sonras,nda belediye hizmetleri ve bu konudaki düzenlemeler kentsel ya ama nüfuz etmeye ba lam, t,r. Merkezi hükümetin yürütmekte oldu u baz, görevler ehremanetiøne devredilmeye ba lanm, t,r. Modernle meye ko ut olarak belediye örgütünde de öihtisasla maö ba lam, t,r (Ortayl,, 1974). Avrupai belediye kavram, kent yönetimine 1908 kinci Me rutiyet dönemi sonras,nda daha belirgin etkiler yapmaya ba lam, t,r. Bu düzen, 30 Ocak 1913 günlü öDersaadet Te kilat-, Belediyesi Hakk,ndaki Muvakkat Kanunaö kadar sürdürölmü tür. Bu tarihte stanbul tek bir belediye dairesi kabul edilmi ve bu daire 9 ubeye ayr,lm, t,r. Belediye Dairesi Meclisleriønin görevlerini bundan böyle Emanet Encümenleri görecektir. Bu yasayla eski belediye daireleri ehremanetiønin çat,s, alt,nda birle tirilmi tir. Cumhuriyetin ilan, sonras,nda 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu ile ö ehremanetiö, görevlerini ö stanbul Belediyesioøne devretmi tir (Ortayl,, 1974).

mparatorlu un di er kentlerinde belediye kurma giri imleri stanbuldaki kadar h,zl, gerçekte memi tir. Ta radaki kasaba ve kentlerde belediyelerin kurulumu 1864 Vilayet Nizamnamesi ard,ndan ve 1871 Nizamnamesi ve son olarak 1877 Vilayet Belediye Kanunu sonras,nda olmu tur (Ortayl,, 1974). Belediye idareleri, Ba kentin ard,ndan önemli Liman kentleri, ula ,m merkezleri gibi Anadoluadaki çok say,da vilayet merkezinde (örne in Kastamonu, Bursa, Edirne) belediyeler süratle kurulur Belediye hizmetlerine olan gereksinim artt,kça belediye dairelerinin kurulumu da artm, t,r.

Kentin farklı bölgelerinde belediye dairelerinin kurulmalar, süreci, VI. Belediye Dairesiønde oldu u gibi yöneticilerin karar, kadar semt sakinlerinin talepleriyle de olmu tur. Ortayl,,n (2000) aktard, , 1281 H. (1864 M.) tarihli rade-i Meclis-i Vala karar,na göre Tarabya semt sakinleri belediye dairesi kurulmas, için Bab-,

Aliye müracatta bulunmuşlardır. Talep üzerine belediye dairesinin kurulması, uygun görülmesi, buna ilişkin rade-i Seniyye çıkarılmıştır.⁸ Belirtildiği üzere ilk kurulan belediye daireleri ehremaneti'nin ubesi - temsilciliği niteliğinde kalmışlardır. Öte yandan, Üsküdar yerleşimi için belediye dairesinin XIX. yüzyılın sonuna kadar resmen kurulup çalışması, na dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1877 yılında Devlet Salnamesi'ne göre başkent belediye daireleri olarak VI. Daire-i Belediye, Tarabya Belediye Dairesi, Kadıköy, Yeniköy ve Beykoz Belediye Dairelerinden söz edilmektedir (Ortaylı, 1974). Belediye daireleri arasında Üsküdar Belediye Dairesi bulunmamaktadır. Üsküdar'da müstakil bir belediye dairesinin XX. yüzyıl başına kadar kurulmamasının nedeni olarak ehremaneti'nin buna gerek duymadığı, öte yandan semt sakinlerinin de bu konuda bir taleplerinin olmadığı da söylenebilir.

Üsküdar Belediye Dairesi'nin Paşakapısında yer aldığı, 1915 tarihli Alman Mavileri haritasından anlamaktayız (ekil 5.1). Ancak, Paşakapısında Adliye dairesi kapısında yer alan belediye dairesinin hangi tarihten itibaren hizmet verdiği belli değildir. Mutemelen kapalı olan Belediye Dairesi ile arkasında yer alan mektebin 1934 tarihli Pervititch haritasında görüldüğü üzere yıkıldı, yerine Üsküdar Orta Mektebi adı verilen yapı yapıldığı görülmektedir. 1934 tarihli haritada Doğanlar Parkı yanında Belediye Önü Sokakı üzerinde bir belediye yapı görülmektedir (ekil 5.2). 1915-1934 arasında bilinmeyen bir tarihte Üsküdar Belediyesi, İbrahim Paşa Kökü olarak bilinen yapıya taşınmış, 1984'te Üsküdar Çarşısında içinde yapılan yeni binasına taşınmaya kadar burada hizmet vermiştir (Haskan, 2001).

---

⁸ Ortaylı, (2000), s. 257, BOA rade-i Meclis-i Vâlâ, sıra no:23292.

ekil 5.1 : Alman Mavileri Haritas,nda Üsküdar Belediye Dairesi (Alman Mavileri Pafta: D8-3).

ekil 5.2 : 1934 Tarihli Pervitich Haritas,nda Eski ve Yeni Belediye Yapılarını Karşılaştırma, (Pervitich Haritalar, Pafta No:58).

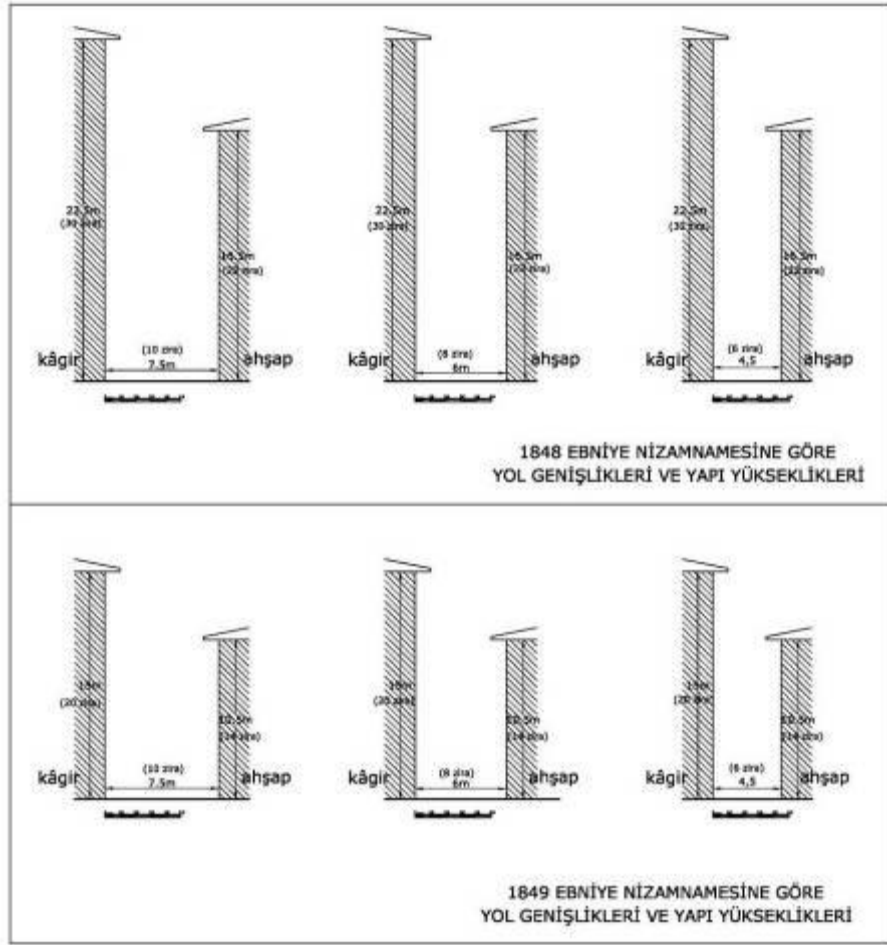
5.3.1.2 Ebniye nizamnameleri ve üsküdar'daki etkileri

Kentsel alan, düzenlemeyi ve kontrol etmeyi hedefleyen Ebniye Nizamnameleri s,ras,yla; 1848 M. (1264 H.), 1849 M. (1265 H.), 1864 M. (1280 H.) ve 1882 M. (1292 H.) tarihlerinde haz,rlanm, t,r. 1891 M. (1307 H.) tarihinde Ebniye Kanunu ad,yla bir kanun haz,rlanmas,na kar ,n bu kanunun 1882 tarihli kanunun içeri ini tekrar etti i anla ,lmaktad,r. Ebniye kanunlar,n,n ilkinden sonuncusunda kadar hepsinde ortak olan baz, ba l,klar oldu u gibi, geli en artlara göre ilave edilen maddeler de vard,r. İlk Ebniye Nizamnamelerine sadece kentsel alanda düzenleme kayg,lar, hakimken, ilerleyen süreçte karma ,kla an kentsel alan, düzenlemenin yan,s,ra, belediyenin gelirlerini olu turacak vergi kalemleri, ortaya ç,kacak problemlerin çözümüne ili kin düzenlemeler, istimlak, imar izni, kurallara uyulmamas, durumunda verilecek cezalar ayr, ba l,klar, öfas,llarö, ekinde belirlenmi tir. Böylelikle, geli en ko ullara cevap verecek nitelikte ve detayda yasal düzenleme yap,lmak istenmi tir.

Bu nizamnameler ile kentin ba l,ca problemlerine çözümler getirilmeye çal ,lm, t,r. Nizamnameler yoluyla, yap, ve yol denetimi ana ba l, , alt,nda; sokaklar,n geni letilmesi, yollar,n düzle tirilmesi, yap,lar,n boyutlar,, in aat alan,nda k,s,tlamalar ile kentin önemli sorunlar,ndan yang,nlar nedeniyle malzeme denetimi kurulmak istenmi tir. Öte yandan, kentsel altyap,n,n kurulup geli tirilmesi amac,yla kanalizasyon ve gaz borular,n,n dö enmesi ile ilgili kurallar getirilmi tir. 1864 tarihli düzenlemeyle kentsel alanda sokaklar,n isimlendirilmesi, ev ve sokaklara tabela tak,lm,as, hükümlerde yerini alm, t,r. Yine ayn, nizamname ile yap,lar için ruhsat tezkeresi almadan in aata ba lanamayaca , belirtilmektedir. 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesi ile bütün bu maddeler detayland,r,lm, ; al,nacak harçlar ve cezalar aç,klanm, t,r. Yol aç,m ve parselasyon çal, malar,nda çizimlerin haz,rlanmas,, ayr,ca ke iflerin yap,larak bütün bu hizmetlerin ücretlendirilmesi ayr,nt,l, olarak tan,m,lanm, t,r.

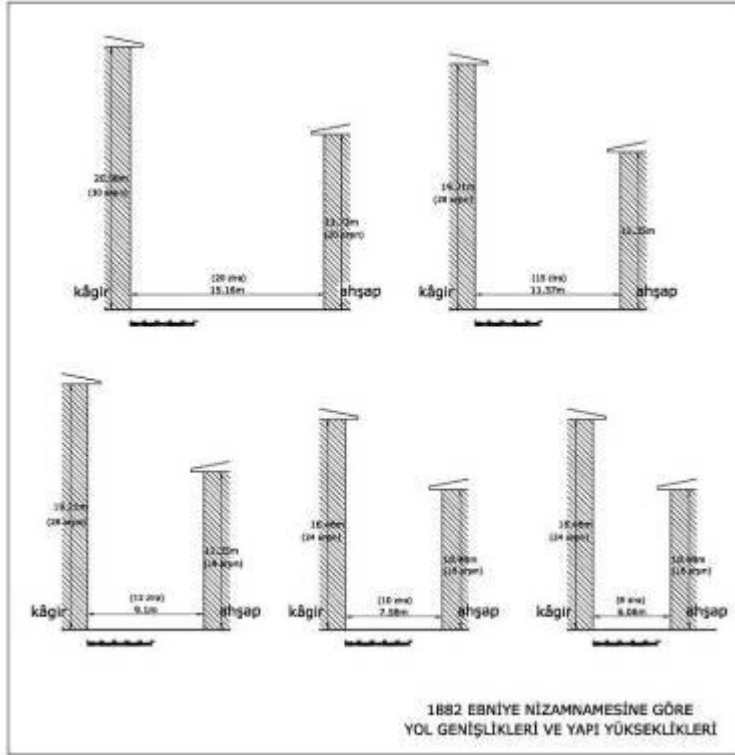
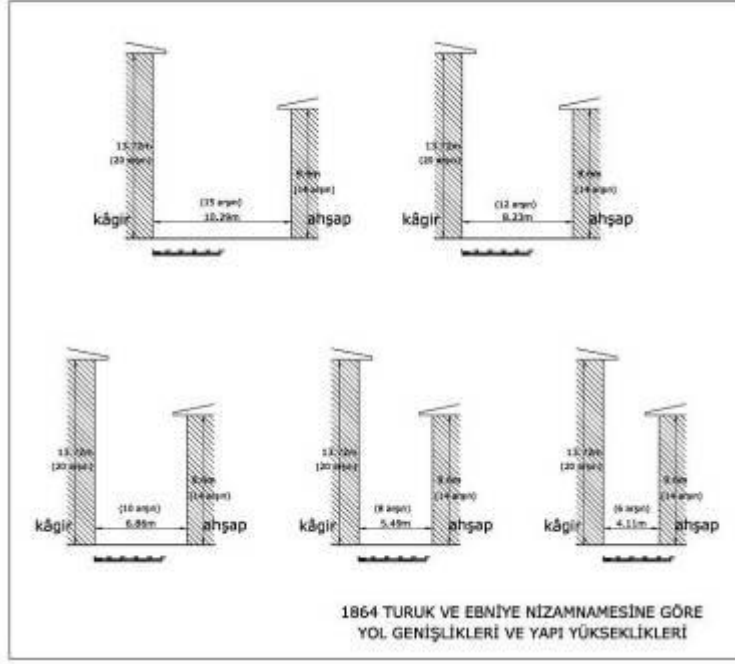
Ebniye Nizamnameleri, kentin ba l,ca sorunlar,ndan olan yang,n, önleyebilmek için kâgir yap, yap,lm,as,n, önemsemi tir. Maddelerde buna ili kin düzenlemeler dikkati çekmektedir. Bu amaçla, bacalar,n tu ladan yap,lm,as,, yang,n duvarlar,n,n in a edilmesi, yap,larda ah ap kaplamalar,n kald,r,l,p ah ap karkas,n aras,n,n tu la ile doldurulmas, gibi pek çok madde bulunmaktadır. Ebniye Nizamnamelerinin tam metinleri Ergin (1995a) ve Selman (1982)de yer almaktadır.

ekil 5.3 : 1848 ve1849 Ebniye Nizamnamelerine Göre Yol Geni likleri ve Yap, Yükseklikleri (Selman,1982den yeniden çizim).

Tanzimat öncesinde kentteki yap, yüksekliklerinin Müslümanlar ve Gayrimüslimler için farklı, verildi i bilinmektedir. 1848 Ebniye nizamnamesi ile bu fark,n ortadan kalk, , görülmektedir. Bunun yerine ah ap ve kâgir yap,lar için farklı, yükseklikler verilmi tir. Yap, yüksekliklerinin 1882 Nizamnamesine do ru art, gösterdi i görülmektedir. Öte yandan, aynı, art, , sokak ve caddelerin boyutlar,nda da izlenmektedir. 1848 Nizamnamesiönde üç kademeli yol düzenlemesi ile büyük caddelerin 10 zira, ara caddelerin 8 zira, ara sokaklar,n ise 6 zira olaca , belirtilmi tir (ekil 5.3). 1882 y,1,na gelindi inde yol düzenlemelerinde kademelenme yap,lm, 1. kademe 20 zira, 2.kademe 15 zira, 3. kademe 12 zira, 4. kademe 10 zira ve 5. kademe de ise 8 zira olmu tur (ekil 5.4). 1 Zira,n 75,6 cm uzunluk olarak kabul edilece i maddelerden birinde belirtilerek bu alanda bir standart olu turmak istenmi tir. ekil 5.3 ve ekil 5.4te yay,nlanan dört ebniye nizamnamesine göre yol geni liklerinin ve yap, yükseklikleri kar ,la t,rnal, de i imi tablo olarak verilmi tir.

ekil 5.4 : 1864 ve 1882 Ebnıye Nızamnamelerıne Göre Yol Genı lıklere ve Yapı, Yükkseklıklere (Selman,1982den yenıden çizım).

Ebnıye nızamnamelerıyle kentsel mekân, n kontrol edılebilir bır düzene kavu mas, hedeflenmı tır. Yapı, lar, n yükkseklıklere, sokak genı lıklere kontrol edılmeye çalı m, , ç, kmaz sokaklar, n trafı e açılı mas, hedeflenmı tır. Tapu kayı tlar, n, n yapı lmas, , sokak ve evlere tabela asılı maya ba lanmas, bu nızamnameler ile

ba ar,lm, t,r. Ancak, kentin yang,ndan korunmas,na yönelik olarak dü ünülen kâgir yap,lar,n te viki tümüyle ba ar,ya ula m, de ildir. Kâgir yap, yapman,n maliyetinin yüksek olmas,, yap, sektöründe malzeme ve i çilik yönünden ah ap yap,m olanaklar,n,n geni olmas,, bu ba ar,s,zl, ,n ba l,ca nedeni olarak gösterilmektedir (Denel, 1982).

Üsküdar yerle iminde de Ebniye Nizamnameleri¹⁰ne uygun olarak yap,lan düzenlemeler ve uygulamalar bulunmaktad,r. Kâgir yap, yapma zorunluluklar, ile ilgili hükümlerin daha çok kamu yap,lar, ile, yerle imin yeni geli mekte olan Ba larba ,, Kuzguncuk, cadiye ile Üsküdar Çar , bölgesinde yer alan dükkanlarda uyguland, , görülmektedir. Öte yandan, burada kâgir yap, yapma al, kanl, ,n,n stanbul¹¹ün di er bölgelerinden görece az oldu u dikkati çekmektedir. Üsküdar¹²ın geleneksel yerle imi, özellikle Müslüman nüfusun yo un oldu u bölgeler ah ap yap,lardan olu maktad,r. Pervititch haritalar, da bu bilgiyi do rulamaktad,r. Suriçinde Gedikpa a¹³da ve VI. Daire s,n,rlar, içinde yang,n sonras,nda ortaya ç,kan yap,la ma haz,rlanan planlara ba l, olarak, kâgir yap,m tekni iyle olu turulmu tur. Buna kar ,n, Üsküdar¹⁴ın geleneksel yerle iminde yang,nlar sonras, yap,lanma yine ah ap tekni iyle gerçekleştirilmi tir. Bu uygulaman,n istisnas, Kuzguncuk yerle imidir. XIX. yüzy,l,n son çeyre inde ya anan yang,n,n ard,ndan bölgede yap,la man,n kâgir yap,lar yönünde geli ti i görülmektedir.

Ebniye nizamnamelerinin farklı uygulamalar,na ili kin belgelerden hareketle, Üsküdar¹⁵da belediyenin baz, uygulamalar,n,n görüldü ü söylenebilir. Ancak, bu uygulamalar,n ¹⁶Üsküdar Belediye Dairesi¹⁷ tarafından de il, ¹⁸stanbul ehremaneti¹⁹ tarafından gerçekleştirildi i anla ,lmaktad,r.

Üsküdar²⁰da belediyenin uygulamalar,na ili kin bulunabilen ilk belge 2 May,s 1286 H. (14 May,s 1870 M.) tarihlidir. Ki iler aras,nda ortaya ç,kan arazi anla mazl, ,n,n giderilmesine yönelik haz,rlanan harita üzerinde, çevrede yer alan parseller tan,mıanm, t,r. Menzilhane Yoku u Caddesi²¹nde Rifai Tarikat, Asitanesi bu çizimde gösterilmi , bu i lem kar ,l, ,nda elli kuru ücret al,nm, t,r. Çizimin alt,ndaki ²²harita-i musattaha²³ (sat,ha getirilmi) kavram, yap, çevresinin ka ,t üzerine ikinci boyuta aktar,ld, ,n, ifade etmektedir (EK B) (Atatürk Kitaplı , Kay,t No: 4281)

Bir di er belge, 1875 M. / (1291 H.) tarihlidir. Bu harita Ba larba ,²⁴ndan Nuhkuyusu²⁵na devam eden cadde üzerinde Nazarba , Mahallesi²⁶nde ve Soka ,²⁷nda

15 numara ile gösterilen bir parça vakıf, ahşak mülkü kar, k arsa ve açıl, bahçesi bulunan arazide hisselerin satış, göstermek üzere çizilmiş bir haritada (Ek C) (Atatürk Kitaplığı, Kayıt No:4281). Belgeden 1875 tarihinde yapılar, numaralandırıldı, ve söz konusu arazinin çiziminin yapılarak satış, ve hisse ifrazı gerçekleştirildi anlaşılmaktadır.

Bir başka belge ise Durbali Mahallesi'nde yer alan bir bahçenin, yol açmak amacıyla ifraz edildiğini bildirmektedir. Harita üzerinde sarı renk ile belirtilen istikamet gereğince on arşın genişliğinde sokak açılması, diğer yapılar da ona uygun olarak konumlanması, ehremanetüne yazılmış ve 1319 H. (1903 M.) tarihli onay ile tasdik edilmiştir (EK D) (Atatürk Kitaplığı, Kayıt No:3614). Harita üzerine düzenlenen notlar uygulamanın 1882 tarihli nizamnameye uygun olarak gerçekleştirildiğini göstermektedir. Sokak yapısındaki değişiklikler düzeltilip, arkada yeni yol açılmış, sokak genişlikleri 10 arşın olarak çizilmiştir. Ancak, 1882 Ebniye Nizamnamesi'nde 3. kademe yollar arasında sayılan 10 zira genişlik konusunda bir yazım hatası olma ihtimali bulunmaktadır. Öte yandan, Ebniye Nizamnamesi'nin dokuzuncu faslında belirtildiği üzere yapıların inşaat masrafları olarak belgenin üzerinde öngörülen makduen (nakit alımı, vergi) notu düzenlenen tahsilat pulu yer almaktadır.

ehremaneti tarafından yol açmak üzere istimlak yapmak üzere hazırlanmış bir belgeye (EK E) Öfiruzan bey ve hemirelerine ait yakkonak arsasından, içinden yol açmak amacıyla parça parça istimlak edilecek araziye gösteren haritada öngörülen ölçümü tür. Ebniye nizamnamelerinde yer alan hükümler uyarınca yol açmak üzere özel mülkiyete ait arazilerin kamulaştırılması, yapılmıştır. Arsa sahibinin belge üzerinde kendine, 75 arşın (43 m²) yer yol açması için terk ettiğini bildirir notu bulunmaktadır. Çizim üzerinde mikyas (ölçek) yer almakta, ayrıca ehremaneti Meclisi'nce verilen onay ve vergi pulu yer almaktadır.

1901 M. (1317 H.) tarihli bir başka belgede (EK F) ise Tavaşi Hasan Ağa Mahallesi'nde vefat eden bir kişinin ardından varisi olan oğluna kalan hisse, parselin konumu, çevresi, hisse oranları, çizim üzerinde gösterilmiştir. 1/100 ölçekli hazırlanmış çizim aynı zamanda veraset intikali belgesi olarak tapu benzeri olarak, bir resmi belge olması bakımından önem taşımaktadır.

1909 tarihli bir başka belge ise, Üsküdar çarşısı bölgesinde günümüzde Hakimiyet-i Milliye Caddesi, eskiden Karacaahmed Yolu olarak belirtilen cadde üzerinde

yanm, bulunan bir mülkün eski ve yeni hallerini gösterir mevzi (bölgesel) haritas,d,r. Yang,n sonrası, dükkanlar,n bulundu u bu adada yeni bir parselasyon, Ebniye Nizamnamesi hükümlerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Ölçekli olarak hazırlanan çizimin sa taraf,nda eski parsel ve sokak yap,s,, di er taraf,nda ise getirilen yeni düzenlemeye ait çizim yer almaktadır. ki çizimin ortas,nda yer alan çizelgede mevcut parsel yap,s ile düzenleme sonrası, ortaya çıkacak parselizasyon ve alanlar gösterilmiştir. Hangi mülk sahibinden ne oranda istimlak edilip yola katıldı, , da bu çizelgede görülmektedir. Bu haritada Karacaahmed Caddesi 15 zira genişlikte, Uncular Soka , ise 10 zira genişlikte gösterilmiştir. Üsküdar kentsel dokusu içinde Kuzguncuk haricinde, Suriçi ve Galata bölgesindeki kadar büyük alanlar,n yang,n sonrası,nda yeni parselizasyonu ve yol düzenlemesi gerçekleştirilmemiştir. Buna karşın, eldeki bir belgede görüldü ü üzere mevzi imar düzenlemeleri ve yol açılmaları, bulunmaktadır. Bu belgeyi özgün kılınan bir bakış yönü ise, yapılan düzenlemenin daha sonra hazırlanan Pervititch haritalar,nda ve günümüz halihazır haritalar,nda aynen kullanılmı olmas,d,r. Söz konusu yapı, adas, ve çevresinde inşa edilen kâğıt yapılar günümüze kadar ulaşmış, t,r. Güncel foto raflar,ndan da görülece i üzere ticari i levle kullanılan yapılar iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapılar, dönemin yaygın mimari üslubu olan Birinci Milli Mimari tarzına uygun olduğu gibi, tu la yüzeyli veya sıvalı, Neoklasik üslupta cephe düzenlerine de rastlanmaktadır. Ebniye Nizamnamesi,nde daha yüksek yapılar müsaade verilmesine karşın, çar , bölgesinde yapılar,n iki katlı olarak inşa edildi i görülmektedir. Ek Göde yer alan eski belge ile Pervititch haritas, ve halihazır haritada bu durum görülebilmektedir.

ekil 5.5 : Halihazır Haritada 434 Ada Olarak Belirlenmiş Adaların Hakimiyet-i Milliye Caddesi,nden ve Uncular Soka ,ndan Görünüşleri (2006-2010).

Tarihi belirsiz bir bakış haritası, üzerinde doğu dencilerden İhsaniye'ye mürur eden alt sokak olarak gösterilen çizimde kısmi yol düzenlemesi ve yapılar,n yakla ma

s,n,r, k,r,m,z, çizgilerle gösterilmiştir. Çizim üzerinde çevredeki çeşme, türbe, mektep gibi önemli yapıların yanısıra, önüne olunacak bina notu dışında bir parselde gösterilmiştir. İlgili bir bilgi olarak Paşapark, yönüne doğru yolun ortasında gösterilmiş olan çeşme günümüzde yerinde mevcut değildir. Bu çeşmenin bilinmeyen bir tarihte yok olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Hsaniye Altı, Sokağı, (Selahaddin Paşası Sokağı) adıyla bilinen bu sokağın eski belge, Pervititch ve halihazır haritalarla olan karşılaştırmaları, Ek Hükümde yer almaktadır.

Bulunabilen eski belgeler üzerindeki mühür ve imzalarda Ömerhanioğlu ya da Ömerhanioğlu Meclisi yazıları, görülmektedir. 1903 tarihli belgede dahi var olan bu bilgiler Üsküdar'da kendi işlerini organize eden bir belediye teşkilatının kurulmadığını göstermektedir. Üsküdar'da belediye imar faaliyetlerinin İstanbul Ömerhanioğlu tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. İstanbul'un Üsküdar'daki bölümlerinde belediye uygulamaları, ve Ebniye Nizamnameleriyle kentsel alan yapılarındaki müdahaleler daha erken tarihli olmakla birlikte, bulunabilen belgelerden Üsküdar yerleşimi içerisindeki uygulamaların 1882 yılı sonrasında rastlanabileceği söylenebilir. Üsküdar'da Ebniye Nizamnameleri aracılığıyla 1839 tarihli İmühaber'de belirtilen temel problemlere ilişkin çözümler getirilmek istendiği görülmektedir. Ancak, hedeflerin tamamına ulaşılması söylenemez. Bulunan belgelerden yol açılması, (tarik kümesi), yol genişletilmesi, sokakların düzleştirilmesi, çukurluk sokakların kaldırılması, yangın bölgelerinde küçük parsel ve yol düzenlemelerinin yapıldığı görülmektedir. Ömerhanioğlu, açtıkları yol ve çevrelerin küçük haritaların hazırlanması, genişlettiği yollarda üzerinde bina bulunmayan arsalarda yolun iki tarafındaki arsalardan yararlanılmasına bedelsiz yer alınması esasını uygulamıştır. Belgelerin üzerindeki notlardan 1864'ten itibaren yapılmak istenen evlerin ve sokakların numaralandırılması, isimlendirilmesi çalışmalarının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. 1882 Ebniye Nizamnamesinde yer alan belediye hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için vatandaşlardan imar çalışmaları için ücret alınması, hükmünün de gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, Islahat Fermanı sonrasında geliştirilmeye çalışılan kişisel mülkiyet, hisse ayrılması, veraset, mülkiyet problemleri gibi konularda vatandaşlara belgeler düzenlendiği de anlaşılmaktadır. Özel mülkiyet yapısını geliştirmesine bağlı olarak kentsel alanda arsaların değerinin arttığı görülmektedir. Tekeli'nin de (1985) belirttiği üzere kentsel arsa değerinin artmasına köprü olarak kent düzenleme aracı olarak istimlak düzenlemeleri

yapılmaktadır. Yol açma, kararlaştırılmasında ücretsiz olarak parsellerden yola alınması, nedeniyle arsa değerinin artması, toplumsal kabul görmeye başlamıştır. Ek Ekte, yer alan bu belge bu konuda vatandaşın muvafakatıyla arsasından alınması, Üsküdar yerleşiminde de kentsel rantın artması, bunu göstermesi açısından önemlidir. (bkz. Ek. B)

5.4 Ulaşımındaki Değişimler

XIX. yüzyıl öncesinde, birbirine benzer nitelikteki Doğu Akdeniz kentlerinde ulaşımın oldukça güç şartlar altında gerçekleştirildiği dile getirilmektedir (Onaran, 2002). Aynı şekilde, İstanbul'da da kent içi ulaşımın neredeyse kentlerarası yolculuk kadar zor olduğu bir dönem yaşanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Ertuğrulan (2001) Lütfi Tarihi'nden aktardığına göre XIX. yüzyıl öncesinde ulaşım olanaklarının iyi olmaması, nedeniyle kentin Rumeli tarafında Yeniköy, Anadolu tarafında Kanlıca'nın üstünde yer alan bölgeler halk tarafından bilinmemektedir. İstanbul'da yaygın olarak özellikle Kavaklar görenlerin az olduğu belirtilmektedir. O kadar ki Beykoz ve Kadıköy taraflarına ulaşım olmadığı için sürgün edilerek buralarda ikâmet edilenler olduğu da aktarılmaktadır. XIX. yüzyıla birlikte ulaşımama sorunu yavaş yavaş ortadan kalkması, bunun yerine büyüyen ve artan nüfusun toplu ulaşım, çözümlenmeye çalışılması, tır.

XIX. yüzyılda İstanbul'un kentsel dönüşümünde, ortaya çıkan üç soruna çözüm bulma çabası dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki kentte büyük tahribata yol açan yangınların önlenmesi, ikincisi artan nüfusu barındırmak üzere geleneksel yerleşimin çevresinde yeni mahallelerin kurulmasıdır (Tekeli, 1985). Kentin en önemli üçüncü sorunu ise ulaşım, tır. Geleneksel kent dokusunda yerleşimin yaklaşık yarım saat süren yürüme mesafelerine göre yapılandırılmıştır, bilinmektedir. Kentin artan nüfusu, genişleyen yerleşim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler kentsel alanda değişimi beraberinde getirmiştir.

XIX. yüzyıl öncesinde İstanbul'da kent içerisinde ulaşım yaygın ve binek hayvanlarıyla gerçekleştirilmekteydi. Aynı şekilde yük taşıma, tır, da hamallar ve hayvanlar yardımıyla gerçekleştirilmekteydi. Kentin dar ve dik yollar, yüzünden İstanbul araba ve arabaya bağlı taşıma, tır, a elverişli değildi (Karpat, 2006). Karayolu ulaşımında atlı arabalar yaygın olarak kullanılmıyordu, geleneksel dar, düzensiz erişilebilir sokaklar ve çukmaz sokaklar belirtilen Ebniye Nizamnamelerinde yer alan düzenlemelerle değiştirilmeye çalışılmıştır. XIX. yüzyılın başından itibaren kentin

artan nüfusu ve geli en ekonomik ya am,na ba l, olarak ula ,mda farkl, yöntemlerin geli tirilmesi zorunlu hale gelmi tir. Asl,nda ula ,m olanaklar,n,n geli mesi, kolayla mas, ile kentin ekonomik yap,s,n,n geli mesi Marmara ve Bo azlar boyunca d, mahallelerin olu up büyümesiyle paralel ilerleyen süreçler olarak de erlendirilebilir.

Kent içi ula ,mda önemli say,labilecek ilk düzenlemeler kapsam,nda Haliç üzerine yap,lan köprülerle Suriçi bölgesi Galata bölgesine ba lanm, t,r. Haliç üzerine ilk köprü 1838'de Azapkap, - Unkapan, aras,na yap,lm, t,r. Azapkap,daki Tershane bölgesiyle Unkapan, birbirine ba lanm, t,r. Karaköy çevresindeki geli en ekonomik yap,ya ba l, olarak 1845'da yap,lan Karaköy Köprüsü ise, kentin iki ayr, ticaret bölgesini birbirine ba lam, t,r (Denel, 1982). Kentin en yo un trafi i bu köprü üzerinden sa lanmaya ba lanm, t,r. Ondokuzuncu yüzy,l,n son elli y,l,nda bu iki köprünün birkaç kez yenilendi i görülür. Karaköy köprüsü ya da Galata köprüsü olarak bilinen köprü 1909 y,l,nda birkez daha yenilenmi ve kentin gereksinimini 1992 y,l,na kadar kar ,lam, t,r.

Üsküdar yerle imi içerisinde ula ,m ad,na gerçekleştirilen en önemli çal, malar mevcut yollar,n geni letilmesi, yol kaplama malzemelerinin standard,n,n yükseltilmesi ve kald,r,mlar,n in as,na yönelik uygulamalard,r. Üsküdar'da Ebniye Nizamnameleri'ne paralel olarak ama, onlardan ayr, ekilde ço unlukla yönetici s,n,f,n evlerinin yer ald, , Çaml,ca bölgesini Üsküdar'ın merkezine ba layacak yolun düzenlenmesi çal, malar,n,n yap,ld, , da bilinmektedir. 1862'de merkezi hükümet stanbul'un önemli gördü ü yollar,nda Avrupa tarz, kald,r,mlar in a etmek üzere Frans,z giri imci Antoine Figuière'ı görevlendirmi tir (Rosenthal, 1980). Figuière, Bahçekap,s, Caddesi ile Bab-, Âli ve Yeni Cami çevresinde, Galata yönünde ise Tophane çevresinde kald,r,m düzenlemeleri yapm, t,r. Üsküdar taraf,nda ise Üsküdar ó Büyükçaml,ca aras,ndaki yolda kald,r,m ve yol düzenlemelerini gerçekle tirmi tir. Figuière'ın yol düzenlemelerini yapt, , tarihte 1848-49 tarihli Ebniye Nizamnameleri yürürlükte dir. Ancak, yap,lan düzenlemelerde Ebniye Nizamnameleri'nde belirtilen yol geni liklerine uyulup uyulmad, , bilinmemektedir. ilerleyen tarihlerde belirtilen yol, Üsküdar K,s,kl, Tramvay hatt,n,n kulland, , güzergâh olmu tur.

Deniz Yolu

İstanbul'da ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar kent için deniz ulaşımı, kayıklar ve mavnalar tarafından sağlanmıyordu. Yüzyıllar boyunca kentte artan nüfusa paralel olarak deniz yoluyla ulaşımında kayıkların sayısı artmış oldu ve görülmektedir. Çelik'in (1998) aktardığına göre kentte tahmini olarak kullanılan kayık sayısı, 1680 yılında 1400 iken 1802 yılında 3966'ya yükseldi. 1844 yılında geldiğinde ise 19000 gibi çok büyük bir rakama ulaşmıştı. Kayık sayısı, özellikle Üsküdar için de yükselerek artan bir grafik göstermektedir (Çizelge 5.3).

Çizelge 5.5 : Farklı Tarihlerde Üsküdar'da Çalışan Kayıkçı Sayıları (Ertuğrul, 2001).

FARKLI TARİHLERDE ÜSKÜDAR'DA ÇALIŞAN KAYIKÇI SAYILARI					
TARİH	1535	1568	1728	1792-94	1802
SAYI	10	40	748	570	808

Ancak, kent için deniz ulaşımının önemli parçası olan kayıklar güvenli ve hızlı ulaşım araçları olmadıkları için uzun mesafelerde ve kötü hava koşullarında kullanılmaları, kış aylarında olmuyordu. Öte yandan, kayıkçı sayısı, artan nüfusa daha verimli çok sayıda insanı bir arada taşıyan araçlar gibi çözüm arayışlarına da yol açmıştı.

1840'tan itibaren Devlet'ten izin alan İngiliz ve Ruslar Boğaz'da vapur işletmeye başlamışlardı. Artan taleplere bağlı olarak Osmanlı Hükümeti de 'Fevaid-i Osmaniye' adıyla, tahmini olarak Tersane'den iki vapuru yolcu taşıması için vermişti. 1849 yılında bu vapurlar Boğaziçi'nin bazı yerleşimlerine çalışmaktadırlar (Tekeli, 1999). Boğaziçi'de vapurların çalışmaya başlamasıyla pazar kayıklar, ortadan kalkmaya, üç ve beş kişilik çifteler de yavaş yavaş azalmaya başlamıştı. Bu vapurlar yaz aylarında kalabalık yerleşimlere seferler yapmaktayken, Üsküdar halkının talebi üzerine 1845'te buraya kalkışları, deniz vapuru çalışmaya başlamıştı. 1851'de Üsküdar'da günde dört defa olarak iki vapur işletilmekteydi (Ertuğrul, 2001). İlk Osmanlı vapur şirketi olan 'Şirket-i Hayriye' kent içinde artan yolcu talebine bağlı olarak düzenli programlar ve güvenli seferler gerçekleştirebilmek amacıyla 1851'de kurulmuştur (Çelik, 1998). Şirket-i Hayriye kurulduktan sonra amaç gerçekleştirildi; vapurların süratli ve emniyetli olmaları, kentin farklı bölgelerini birbirine yakınlaştırdı, dolayısıyla Boğaz bölgesine halkın yerleşme arzusunu arttırdı. Onaran'ın (2002) Şirket-i Hayriye'nin tahmini yolculara ilişkin verdiği rakamlara göre 1880'de 8,634,535 kişi 1914'te ise 15,896,730 kişi taşınmıştı. Verilen rakamlar otuzbeş sene

içerisinde kentin Anadolu yakasıyla Avrupa Yakası arasındaki ulaşım kapasitesinin neredeyse iki katına ulaştığını göstermektedir.

Bu arada, Şirket-i Hayriye'nin kuruluşundan hemen sonra Üsküdar ve Eminönü arasında yabancı vapurların yapıldığı seferler yasaklanmıştır (Çelik, 1998). Ertuğrul (2001), 1859'da Salacak ve Ayazma iskelelerine, her gün vapur işletilmeye başlandı, dedi, bildirmektedir. Bunun nedeni Üsküdar'ın Boğaziçi'nin en kalabalık bölgesi olması, ve Salacak ile Ayazma halkının Üsküdar iskelesine gelip gitmesinin güçlü birer gerekçe olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçten kuşkusuz zarar görenler kayıplar olmuştur. Vapur seferlerinin artmasıyla paralel olarak kayıplar da zamanla azalmış, ve bir süre sonra ortadan kalkmıştır.

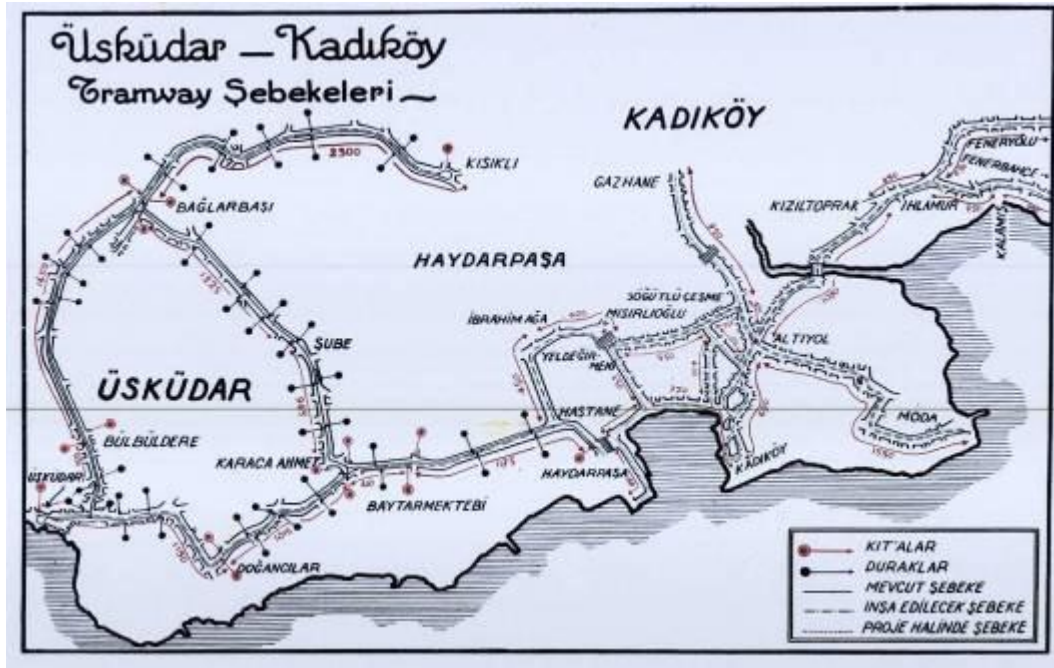
Şirket-i Hayriye'nin çeşitli tarihlerde yayımlanan nizamnamelere göre yönetildiği bilinmektedir. 1888 tarihli nizamnameye göre her yirmi dakika veya yarım saatte bir sefer yapılacağı, bilgisini Çelik (1998) aktarmaktadır. XIX. yüzyılın ortalarına kadar kendi içine kapalı bir yaşam süren Üsküdar, ulaşımının kurulmasıyla kentin diğer bölgelerine bağlanmıştır. Üsküdar'da yaygın olarak kentlinin diğer bölümlerinde çalışmaya başlayan, artmıştır. Aynı nizamnamede bahsi geçen Üsküdar-Beşiktaş ve Harem-Kabataş hatları, Üsküdar'ın Avrupa yakasıyla ulaşımının hızla geliştiğini göstermektedir (Çelik (1998)).

Şirket-i Hayriye'ye 1852 Nizamnamesiyle verilen görevlerden birisi de yolcu taşıyan vapurlara ek olarak, araba ve hayvan taşıyan, kullanılmak üzere gemilerin işletmesidir (Çelik, 1998). Şirket, ilerleyen süreçte Üsküdar-Kabataş, Üsküdar-Sirkeci arasında araba ve hayvan taşıyan feribot seferlerine de başlamıştır. Üsküdar'da 1845 sonrasında ilk yazlık, vapur seferlerinin başlamasından, 1858'de Kabataş - Üsküdar arasında ilk arabalı, vapur seferlerinin düzenlenmesi, Üsküdar'da nüfus artması ve yerleşimin gelişiminin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu durum, yukarıda belirtildiği üzere, aynı zamanda kentin iki yakasının birleşmesi açısından da önem taşımaktadır.

Tramvay Hatları,

İstanbul'da kent içinde ulaşımın gelişmesini sağlayan araçlardan birisi de Atlı Tramvay sisteminin kurulmasıdır. 1860'dan itibaren Avrupalı girişimcilerin talepleri üzerine, ancak 1869'da İstanbul Tramvay Şirketi'nin kurulmasıyla izin verilmiştir. Tramvay şirketinin öncelikle kentin Avrupa Yakasında hizmet

vermesi planlanmı, t.r. Dört hat olarak dü ünülen sistemin ilk hattı, Azapkapıdan başlayıp Tophane, Beşiktaşı üzerinden Ortaköy'e ula maktaydı. İkinci hat, Eminönü'nden Babıâli, Divanyolu üzerinden Beyazıt'a ardından Aksaray'a bağlanıyordu. Üçüncü ve dördüncü hatlar Aksaray'dan başlayıp ilki Yedikule'ye, diğeri de Topkapı'ya ula mıyordu (Çelik, 1998). Çelik (1998) yeni tramvay hatları, nüfus yoğunluğuna dikkate alınmadığına, buna karşın kentin büyümesi öngörülen alanları ve seçkin nüfusa hizmet götürme çabaları vardı, ilerlemekteydi. Kentin Avrupa yakasında tramvay hatları 1872'den itibaren hizmet vermesine rağmen XIX. yüzyıl içerisinde Üsküdar'da tramvay işletmesinin kurulamadığı bilinmektedir. Üsküdar'da tramvay hattı kurma çabaları geçmişi eski olmasına rağmen, ekonomik koşullar nedeniyle ilk çalışmalar ancak 1913'te başlanabilmiştir. (Anon, 1932). Araya giren savaşlar ve ekonomik güçlükler nedeniyle Üsküdar-Bağlarbaşı, Kısıklı hattı, Haziran 1928'de devreye alınabilmiştir. Üsküdar - Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Şirketi'nin 1932'de hazırladığı projelerde yapılacak olan planlanan tramvay hatları gösterilmiştir (ekil 5.5). Şirket ilerleyen süreçte Üsküdar - Kadıköy (ekil 5.6), Kadıköy - Moda, Kadıköy - Bostancı ve Kadıköy - Fenerbahçe hatları, 1934'te açmıştı. Tramvay hatları, 1966 yılına kadar hizmet verdikten sonra kaldırılmıştı (Kayseriliolu, 1993).

ekil 5.6 : Üsküdar - Kadıköy Tramvay şebekeleri (Anon, 1932).

ekil 5.7 : Üsküdar ó Kadıköy Tramvay, Doğanlar Park, önü 1940'dar (Anon,2008).

Kent D, , Ula ,m

XIX. yüzyıl içerisinde İstanbul'un kent içi ulaşımdan farklı olarak kentin, kent dışı, ulaşımlar, ve alternatifleri de gelişmiştir. Örneğin, buharlı gemilerin kullanılmaya başlanmasıyla İstanbul'dan Marsilya'ya gidi süresi altı haftadan altı güne inmiştir (Karpuz, 2006). Yine Karpuz (2006) aynı dönemde İstanbul'u dünyanın farklı bölgelerindeki ülkelere bağlayan yirmi denizcilik hattının ortaya çıkmasıyla bilgisini aktarmaktadır. Gelişen ticari ilişkilerle birlikte, liman yapımları, gerçekleştirilmiştir (Denel, 1982). Galata Rıhtımı, 1895'te, Sirkeci Rıhtımı, ve Antrepolar, 1900'de, Haydarpaşa Limanı, ve Mendireği ise 1899-1903 tarihleri arasında inşa edilmiştir (Tekeli, 1999). Kent dışı ulaşımda farklı imkan ve alternatiflerin gelişmesi Anadolu'ya giden yolların da gelişme merkezi olan Üsküdar'ın önemini yitirmesine yol açmıştır.

Tren Yolları,

Demiryollarının gelişmesi de İstanbul'un iletişim ulaşımlarını artırmıştır. İstanbul'dan Avrupa yönüne ilk tren seferleri 1874 yılında Sirkeci'den hareketle Sofya yönüne doğru başlamıştır, bu hat 1888'de Viyana'ya kadar uzatılmıştır (Çelik, 1998). Anadolu yönünde ise, İstanbul-Arifiye demiryolu hattı, 1873'te devreye alınmıştır. Ancak her iki yöndeki istasyon yapımları, daha ileri tarihlerde tamamlanmıştır. Sirkeci Garı, 1889'da, Haydarpaşa Garı, ise 1909'da hizmete

girmi tir. Kentin do u ve bat,s,nda banliyö trenlerinin çal, maya ba lamas,, demiryolu güzergah,ndaki yerle imlerin geli mesine yol açm, t,r. 1880'den itibaren kentin do u taraf,nda K,z,ltoprak, Göztepe, Erenköy ve Bostanc,, bat, taraf,nda ise Bak,rköy ve Ye ilköy bu tarz geli imin örnekleridir (Tekeli, 1999). Haydarpa a'dan hareket eden tren hatt, yüzy,l,n sonunda Üsküdar'ın kent içindeki geleneksel ula ,m düzeninin de i imine yol açm, t,r. stanbul'un eskiden beri Do uya aç,lan kap,s, olan Üsküdar, Anadolu'dan Avrupa'ya ve Avrupa'dan Anadolu'ya geçi lerin sa land, , yer olma niteli ini yitirmeye ba lam, t,r. Bu hatla beraber stanbul Anadolu'ya Üsküdar liman,ndan de il, Haydarpa a gar binas,ndan aç,lmaya ba lanm, t,r.

stanbul XIX. yüzy,l içerisinde geli en demiryolu, karayolu ve denizyoluyla d, ba lant,lar,n, güçlendirmi tir. Bunlara ba l, olarak, ayn, zaman diliminde geli en her yeni ula ,m olana , yeni göçlerin ve buna ba l, fiziksel de i ikliklerin önünü açm, t,r. Sonuç olarak, ula ,m imkanlar,ndaki geli im Üsküdar'ın stanbul'da bütünlüyle mesine, geli mesine olanak tan,rken; stanbul bütünündeki transit geçi merkezi niteli inin önemini yitirmesine yol açm, t,r.

5.5 Semt Ölçe indeki De i imler

XIX. yüzy,l boyunca stanbul kentsel mekân,ndaki dönü üm kentin farklı bölgelerine farklı etkiler b,rakm, t,r. Bu süreç, Suriçi ve Galata'da oldu u gibi, Üsküdar kentsel yerle iminde de farklı düzeylerde kendini göstermektedir.

Geleneksel stanbul'da iki farklı yapılanma görülmekteydi. Birincisi kentte ekonomik-ticari ya am,n sürdürüldü ü merkezlerde temel olarak etnik ve dini kökenlerinden ba ,ms,z olarak çe itli milletlerden olu an insanlar,n bir arada oldu u yapıdır. İkinci yapı,, konutlardan olu an ya am alanlar, olup, bu yapı,y, biçimlendiren temel etken dini ve etnik özelliklerdi. Konutlar,n bulundu u mahalleler dine ba l, millet ekseninde biçimlendi i için burada sosyoekonomik farklılıklardan kaynaklanan ayrı malar ikinci planda kal,yordu. Farklı nitelikteki gruplar,n bir arada ya ad, , mahalle düzeni kent dokusundaki hareketlili i s,n,rlamaktaydı (Eldem, 2003). Dolay,s,yla ya am,n kendi kendine yeterli yapılanmas, olan mahalleler ve genel gereksinimlerin görüldü ü çar , merkezleri etraf,nda sürdürüldü ü anlaşılmaktadır. Ancak, ondokuzuncu yüzy,l,n ba ,ndan itibaren geleneksel kent düzeni de de i meye ba lam, t,r. Sosyoekonomik statü farklılaşmas,na dayanmayan

mekân anlayış, bazı bölgelerde ise lev, farklı sektörlerin yoğunlaşması gibi etkenlerle değişmeye başlamıştır. Bu nedenle yerleşim dokusunda gelenekselden moderne geçişin göstergesi olan heterojenleşme yönünde değişim ortaya çıkmıştır (Eldem, 2003).

Kentin yeni gelişen ve dönüşümden etkilenen geleneksel bölgelerinde bu durum daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Dini ve etnik yapılar, birbirinden farklı olsa bile sosyoekonomik düzeyi birbirine yakın modern kent yapılaşması geliştirmiştir. Sosyoekonomik açıdan birbirine yakın statüde olanların oturduğu yerleşimlerde yaşam biçimleri ve beklentileri diğer bölgelerden ayrılmaktadır. İstanbul'da bu durumun en belirgin görüldüğü yer Galata-Pera bölgesiydi. Kentte ilk defa belediye idaresinin kurulması, ve diğer pek çok yeniliğin bu bölgede ortaya çıkması, bu durumun en somut göstergesi olarak kabul edilebilir.

XIX. yüzyıl öncesinde geleneksel Üsküdar yerleşiminde de durum İstanbul'dan farklıydı. Üsküdar çarşı bölgesi yerleşimin farklı bölgelerinde yaşayan etnik ve dini kökendeki insanların çalıştığı alan olarak varlığını sürdürmüştür. Daha önce belirtildiği üzere farklı kökenli topluluklar kendi mahallelerinde yaşamaktaydılar. XIX. yüzyılda Üsküdarın bazı bölgeleri köklü dönüşümler geçirirken, bazı bölgeleri ise sınırlı etkilerle maruz kalmıştır. Üsküdar yerleşiminde semtlere göre farklılaşan bu durum; değişen sosyoekonomik yapı, demografik yapıdaki değişim (diğer, dışarıdan gelen ziyaretçi ve göçlerin karakterinin yansıması), merkezi idarenin etkilerine göre biçimlenmiştir.

Üsküdarın geleneksel olarak Müslüman nüfusunun yoğun olarak yaşadığı mahallelerde demografik yapıda bir değişim olmamıştır. Müslüman nüfusun diğer etkenlere kapalı bir yapıda yaşamlarını sürdürmeleri nedeniyle aldığı geleneksel yaşam biçimi ve kentsel dokuda bir değişim ortaya çıkmamıştır. Üsküdar, Onaranın (2002) tarifleriyle geleneksel değerlerin korunduğu "Muhafazakar" bir yerleşim olarak varlığını sürdürmüştür. Buna karşın yerleşimde Gayrimüslim nüfusun yaşadığı geleneksel bölgeler ile yeni kurulan ve gelişen bölgelerde Batılı etkiler daha belirgin biçimde ortaya çıkmıştır.

Geleneksel Üsküdar yerleşiminde yaşam biçimleri ve beklentilerinde bir değişim olmadıkça, için bu bölgelerde ortaya çıkan diğer dışarıdan etkilerle ortaya çıkmıştır.

Bu bölgelerde Saray ve çevresinin etkileri olarak tanımlanmış tarzda dönümün izlerini görmek mümkündür.

Devlet eliyle dönümün ilk örnekleri Üsküdar'da semt ölçeğinde Selimiye bölgesinde ortaya çıkmıştır. Eski Kavak Sarayı'nın bulunduğu bölge ile Haydarpaşa Çayırbaşı arasında kalan bölgeye Nizam-ı Cedid Askerleri için bir kompleks yapılması planlanmıştır. Ramazanoğlu'nun (2003) bildirdiğine göre komplekslerden ilki Levend Çiftliği Kızıllı, ikinci Üsküdar Kızıllı olarak ta bilinen Selimiye Kızıllı, üçüncü Yeniçeri Kızıllı'ndan görece uzakta ve daha güvenli sayılabilecek bir alan olan bölgede kompleksin kurulmasına karar verilmiştir. Kompleksin inşaatı için hazırlanan 1215 H. (1800 M.) tarihli ön keşif hesap defterinde kompleksin 1600 askerin yaşılabileceği biçimde diğerleri tamam olarak tersim olunduğunu (çizimlerinin yapıldığı) BOA. CA. (Cevdet Tasnifi) 6338 no.lu arşiv belgesiyle Ramazanoğlu (2003) aktarmaktadır. Ramazanoğlu (2003), sözü edilen ön keşif defterinin sonunda yer alan açıklama kısmında kompleksin öicadö (yoktan var edilmesi) ve öibdaö (örneksiz) olarak yapılması konusunda padişahın emrinin olduğunu aktarmaktadır. Selimiye Kızıllı'nın önceki yapıları örneklere benzememesi ve yoktan var edilmek istenmesi aslında III. Selim'in devlet yapısında kurmak istediği Nizam-ı Cedid'in askeri alanda dolayısıyla kentsel mekândaki karşılığı olarak düşünülebilir. Selimiye Kızıllı sadece komplekslerden oluşmamaktadır. Ramazanoğlu (2003) BOA.CS. (Cevdet Tasnifi) 1164 no.lu kesin hesap belgesine göre Kavak Sarayı, arsası, üzerine subay konakları, (Lojman), çarşı, dükkanlar, dergahlar, hamam, matbaa, hastane, birçok cebehaneler, ahşaplar, talim meydanı, Tulumbacı Kızıllı, su deposu, su çeşmesi, su terazileri, taştan bir iskele, liman, lahmhanlar ve diğer mütemillatları tamamlanmış, belirtmektedir. Bu yapıların yanı sıra cami, muvakkithane, şeriat mektebi ve bir büyük tekke yapıları ile imam ve hatibi için ev, kuma kârhanelerinin camiye bağlı vakıfları olarak yapıldığı da bildirilmektedir (Ramazanoğlu, 2003). Ortaya çıkarılan düzenleme, tek yapı ölçeğinden öteye, kompleksin etrafında gelişen askeri lojmanlarında bulunduğu bir mahallenin baştan planlanması, boyutundadır. Geleneksel külliye sisteminde yapılar grubunun çevresinde planlı bir yol ve konut dokusunun kendiliğinden geliştiği önceki örneklere karşın, burada ilk defa devlet eliyle imar faaliyeti olarak tanımlanabilecek bir düzenleme ortaya konmuştur. Ramazanoğlu (2003) göre, devlet, kompleksin çevresindeki yerleşim alanının kendiliğinden ve yavaş yavaş oluşmasını beklemeyerek, fiziksel-kentsel dokuyu inşa ettirmiştir. BOA. C.

Bld. 5608) noldu belgeye göre Üsküdar'dan K, laøya kadar gelen yola ta dö enip yeni kald,r,m yapıld, ,, yol geni liklerinin 3.80 m ve 7.60 m olarak belirlendi i görülmektedir (Ramazano lu, 2003). Üsküdar'ın geleneksel yerle im bölgelerinin organik/karma ,k sokak dokusuna kar ,n, Selimiye Mahallesi, sokaklar,n,n plana ba l, olarak belirlenmi geni likleri, birbirine dik ve düz olmas, nedeniyle Bat,l, kent planlama anlay ,n,n stanbul'daki ilk örneklerinden say,lmaktad,r. Ergin (1995a), sokaklarda ,zgara planlaman,n uygulanmas,n, öbir sahib-i fenninö, yani, kent planlama konusunda bilgili birisinin varl ,n, gösterdi ini, bu ba lamda stanbul'da ilk defa muntazam bir mahallenin meydana getirildi ini dile getirmektedir. Öte yandan, ilk yapılan üç katl, k, la yapı,s, günümüzdeki yapıdan bir kat alçak olmas,na kar ,n yapıld, , devir için oldukça heybetli ve gösteri lidir. Selimiye Mahallesi, k, la ve di er yapılar, ile stanbul kent d,-okusunda devlet eliyle yapılm, Bat,l, anlamdaki ilk düzenleme örne idir. stanbul'un kentsel dokusunda oldu u gibi, Üsküdar'da devlet eliyle gerçekleştirilen kenti Bat,l, anlamda dönü üm çabalar,n,n ilk örne i olan Selimiye yerle imine günümüzde bak,ld, ,nda kamusal yapılar,n önemli bir k,sm,n,n korunmas,na kar ,n, kentsel dokuyu olu turan bir bölümü ah ap konut örneklerinin günümüze ula mad, , görülmektedir. Yine de, Bat,l, anlamda kentsel planlama anlay ,yla olu turulmu ,zgara/grid sokak dokusunun varl ,n, sürdürdü ü izlenmektedir.

Üsküdar kentsel dokusunda öSaray ve çevresininö etkileri ba lam,nda de erlendirebilecek ikincil etkenler vard,r. İlk olarak XVII. ve XVIII. yüzy,lda stanbul'un d, bölgeleri olarak kabul edilen Bo aziçinde kö k, kas,r ve yazl,k saraylar yapılmaya ba lanm, t,r (Eldem, 2003). Ondokuzuncu yüzy,la gelindi inde, yine saray halk, ve yeni geli en bürokrasinin ileri gelenleri bu gelene i geli tirerek devam ettirmişlerdir. Bu yüzy,lda Bo aziçi k,y,lar,na ek olarak Üsküdar'da Çaml,ca ve Altunizade çevresine yerle imler ba lam, t,r. Büyük bahçeler içerisine konumlanan kö klerin çevresinde geli meye ba layan ya am biçimi, Üsküdar'ın geleneksel yerle iminden farklı, nitelikler ta ,maktayd,. Selimiye Mahallesi kadar planl, olmamak ve geni bir alana yay,lmamakla birlikte, bu bölgelerin de çevreyi mekânsal ve yapısal olarak dönü türen etkileri olmu tur.

Sonradan Altunizade ad,n, alan bölge 1850'di y,llara kadar ba ve bahçelik alan olan Ba larba , - Çaml,ca yolu üzerinde yer almaktad,r.Yerle ime ad,n, veren Altunizade smail Zühtü Pa a Kendisi de öBina Eminiö ve öMimarö olup, sahibi oldu u arazide

yapt, , düzenlemelerle küçük çapta imar faaliyeti gerçekle tirmi tir. smail Pa a, kendi kona , d ,nda kent d , denebilecek bir bölgede in a ettirdi i cami, hamam. Dükkan vb. yap,larla daha sonra kendi ad,n, alacak mahallenin geli imini sa lam, t,r.

Mahallenin kurucusu Altunizade smail Zühtü Pa a'nın yaptırd, , caminin haziredeki mezar ta ,nda (ekil 5.8) öHüvel Hallak-ul Baki. Bu civar,n banisi, imar, ve ihyas, ve camii erifin dahi banisi olup, hay,r ve hasenat, me hur olan ve meclisi ayan azas,ndan ve Mü ir-i Kiramødan Altunizade smail Zühtü Pa a'nın ruhu için El Fatiha sene- 1305ö ekinde belirtilmektedir.

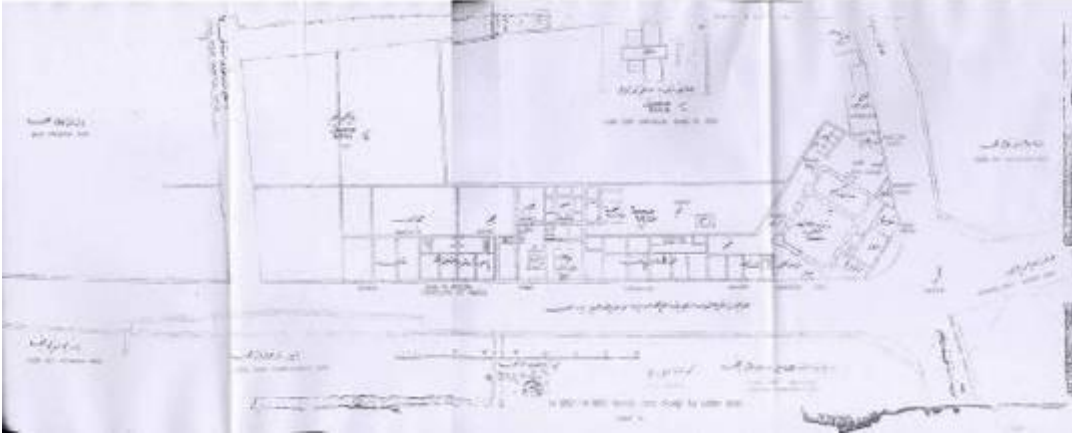

ekil 5.8 : Altunizade smail Zühtü Pa a'nın Mezar Lahdi ve Detay,.

smail Pa a, yapıld, , devirde çevresi bo olan arazinin ileride geli ebilmesi için gerekli sosyal donat,lar, planlay,p in a ettirmi tir. Pa a tarafından in a ettirilen yap,lar aras,nda cami, hamam, akaret dükkanlar,, müezzin evi, imam evi, f,r,n, s,byan mektebi, muvakk,thane, müezzin odas,, kahvehane, çe me ve bir karakol yap,s, yer almaktad,r. Özkan (1991) tarafından yay,nlanan 1865 tarihli belgede, cami ve çevresinde yer alan yap,lar gösterilmektedir (ekil 5.9).

Altunizade'nin geli iminin temelde klasik Osmanl, kent düzenlemelerinde s,kça görülen yöneticilerin banisi oldu u cami - mescidlerin etraf,nda geli en mahalle yap,lanmas,na benzer bir yönü olmas,na kar ,n, XIX. yüzy,l kentsel dönü ümüne özgü nitelikleri de bulunmaktad,r. 1865 tarihli belgeden anla ,ld, , üzere, XIX.

yüzy,lda yayg,nla maya ba layan planlama anlay, yla çizim üzerinde yap,lar gösterilmi , sokak, kald,r,m düzenlemesi yap,lm, , ayr,ca sokak düzeni gerçekleştirilmi tir. smail Pa a'n,n kö kü ile Cami'nin kar ,s,nda yer alan yap, adalar, aras,nda geni bir dört yol a z, planlanm, , caddeler birbirini kesecek biçimde planlan,p, uygulamaya geçirilmi tir. Ancak, semtin bütününe ait bir o tarihli harita bulunmad, , için düzenlemenin bütün semte ili kin bir önerisi olup olmad, , bilinmemektedir.

ekil 5.9 : Altunizade Külliyesi'nin 1865 M. (1282 H.) Tarihli Vaziyet Plan, (Özkan, 1991).

1864 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nin 9. maddesinde, üzerinde bina olmayan arazi ve bostan üzerine bina in a edilerek mahalle kurulumuna ili kin notlar yer almaktadır. Bu notlarda mahalle kurulacak alan,n öbir k,tøa haritas,n,nö yap,larak, onay almas, gerekti i bildirilmi tir. ekil 5.9'da yer alan haritan,n bu nizamnameye uygun olarak gerçekleştirildi i anla ,lmaktadır. 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nin 16. maddesinde, ham ba ve arazi üzerine kurulacak mahallelerde arazi sahibinin Karakol ve Okul yeri ay,rmas, zorunlu tutulmaktadır. smail Pa a, 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nden önce kurdu u mahallede, yasal zorunluluk olmamas,na kar ,n okul, karakol ve di er sosyal donat,lar için yeri ay,rd, , gibi, yap,lar, da in a ettirerek mahalleninin imar,na öncülük etmi tir. Altunizade Külliyesi'nde yer alan yap,lar Ebniye Nizamname'derinde s,kça tekrar edilen kâgir in a zorunlulu una uygun olarak in a edilmi tir. smail Pa a'n,n ah ap kö kü yine nizamnamelerde yer alan Bo az'da ve Çaml,ca çevresinde in a edilecek kö klerin ah ap yap,lm,na olanak veren maddeye uygundur. Üzerinde durulmas, gereken bir ba ka nokta ise, cami ve çevresindeki yap,lar dönemin yayg,n olarak tekrarlanan neoklasik mimari üslubuna uygun olarak in a edilmi olmalar,d,r.

Çamlıca yönünde Smail Paşa'nın öncülüğünü yaptı, imar hareketi, daha sonraki yıllarda bölgeye olan talebi arttırmış, t.r. Ebniye nizamnamelerinde genele yönelik düzenlemeler olmasına karşın 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nin 18. maddesinde Kadıköy, Çamlıca ve Boğaziçi taraflarında bir dönümden az olmayan arazilerde ö ehremanetince hazırlanacak iki karte harita sonrasında imar faaliyetleri ile ilgili maddesi söz edilen bölgelere olan ilgiyi göstermektedir.

Altunizade Mahallesiyle yaklaşık aynı tarihlerde gelişmeye başlayan bir diğer mahalle ise Cadiyeköy'ün altında yer alan Arapzade Mahallesi'dir. Eski İslam Arapzade Mehmet Arif Efendi'den adını alan mahallenin batı tarafında sonradan Fethi Paşa korusu adını alacak koru yer almaktadır. Bu çevrede Arapzade Arif Efendi'nin köşkü ile bir karakol (Arapzade- Cadiye Karakolu) inşa ettirilmiştir. Altunizade Mahallesi kadar gelişmiş nitelikte olmamasına karşın ösaray ve çevresi tarafından Üsküdar'da gerçekleştirilen imar faaliyeti bakımından burada söz edilebilir.

Arapzade Mahallesi'nin bitiminde yer alan Cadiye Mahallesi, yönetici üst sınıfla birlikte, daha çok Gayrimüslim, özellikle Ermeni vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları bir bölge olmuştur. Cadiye Mahallesi'nin adını Hürel (2008) Ermeni kökenli Kayserili Serkis Kalfa'nın kendi öicatö ettiği basma makinelerini buradaki imalathanelerde üretmesi olduğunu belirtmektedir. Aynı konuda Haskan (2001), semtte tiyatronun açılmasından sonra, yeni bir öicatö için yerleşimin Cadiye adını aldığı, belirtmektedir. Doğruluklar tartışılmakla birlikte her iki tanımlama da semtte yeni yapılanmalarında bir eylem olduğunu belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Cadiye Mahallesi'nin Batı anlamında gelişiminin de semtin sakinlerinin katkılarıyla olduğunu söylenebilir. Kauffer'ın 1819 tarihli haritasında Cadiye bölgesi yerleşim alanı olarak görülmemektedir. 1852 tarihli Moltke haritasında ise, yerleşimin birkaç adayla sınırlı kalsa da gelişmeye başladığını anlamaktadır. Yirminci yüzyıla başlangıcında gelindiğinde, Alman Mavileri olarak adlandırılan haritalarda semtin gelişiminin tamamlandığını görülmektedir (ekil 5.10). Semtte Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu sokakların isimlerinden anlamaktadır. Örnek olarak Saatçi Seghpos Sokağı, Yazmacı, Avedisse Sokağı, vb. gösterilebilir. İstanbul'un Avrupa yakasından hemen sonra tiyatro, ilk olarak Cadiye semtinde 1865'ten sonra hizmet vermeye başlamış, t.r. Önceleri Aziziye Tiyatrosu'ö daha sonra Osmanlı Tiyatrosu'ö adıyla hizmet veren bu tiyatrodaki dönemin seçkin Ermeni

Tiyatro topluluklar, oyunlar, sergilemelerdir. Yine Alman Mavileri Haritası, ilgili bölümünde semtte yer alan Ermeni okullar, görülmektedir (ekil 5.10). Semt sakinlerinin taleplerine bağlı olarak inşa edilen Anadolu yakasındaki ilk tiyatro ve Batılı tarzda eğitim veren okulların varlığı, semtin dönüşümünün göstergeleridir. Öte yandan, grid düzendeki sokak yapısının ne zaman olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunamamıştır. Ancak, semtteki sokak genişlikleri, Pervititch ve güncel halihazır harita üzerinden ölçüldüğünde 1864 ve 1882 tarihli Ebniye Nizamnamelerinde yer alan 12 ve 10 arşın olarak belirlenen sokak genişliklerini tutmaktadır. Bu mahallede hangi tarihten itibaren Ebniye Nizamnamesi hükümlerinin uygulandığı bilinmemekle birlikte, yapılaşmada alınan nizamname hükümlerinin dikkate alınmış olduğu kesindir. Cadiye bölgesinde Ebniye Nizamnamesi hükümlerinin izin verdiği oranda yapılaşma görülmektedir. Öte yandan, Batılılaşma kent dokusunda ortaya çıkardığı bir kavram olarak örneğin ev olarak adlandırılan dar parsellerde bitişik nizam yapılaşmanın güzel örneklerine rastlamak mümkündür. Ancak, yapı malzemesiyle inşa edilen yapıların bir kısmı yok olduğu için ilginç ve özgün bir örnek olarak Makastar Sokak'ta yer alan sara evlerden bu bağlamda söz edilebilir.

ekil 5.10 : Solda 1852 tarihli Moltke haritası, sağda Alman Mavileri B 10 cadiye çevresi detay haritaları.

Üsküdarın Batılı etkilerle dönüşen bir diğerk semti ise Balıbaşı, o Yenimahalle çevresidir. Burası, günümüzde Murat Reis ve Selami Ali Mahalle sınırları içinde kalan bölgedir. Moltke haritasında Balıbaşı çevresindeki yerleşim adları belirlidir. Ancak, Yenimahalle bölgesi bu tarihte henüz gelişimini tamamlamamıştır. 1915'e gelindiğinde ise yerleşimin grid sokak dokusu ekil 5.11'de Alman

Mavileri Haritalar,nda görüldü ü üzere olu mu tur. Ba larba ,ndaki dönü üm Saray ve çevresinin etkileri d, ,nda, bizzat semtin sakinleri taraf,ndan talep edilmi ve biçimlendirilmi olmal,d,r. Ondokuzuncu yüzy,l öncesinde de yerle imin oldu u bu semtte, Ermeni ve Rum nüfusun yo un oldu u bilinmektedir. Bölgede yer alan iki Ermeni, bir Rum kilisesi hem Gayrimüslim vatanda lar,n varl, ,n,, hem de kendi içerisinde nüfus oran,n,n bir göstergesidir.

Ba larba , çevresinde ya ayan dönü üm kent planlama ba lam,nda semtin eski bir yerle im bölgesi olmas, nedeniyle s,n,r,l, kalm, t,r. Ancak, tamam,yla ondokuzuncu yüzy,lda geli en Yenimahalle bölgesinde Bat,l, ehircilik anlay, ,na uygun birbirini dikine kesen sokaklar görülmektedir. Bölgede yer alan kiliseler, Gayrimüslim vatanda lar,n Tanzimat ve Islahat Fermanlar, sonras,nda elde etti i haklardan faydalan,larak XIX. yüzy,l içerisinde yeniden yap,lm, lard,r. Yap,m süreçlerinde dönemin yayg,n Bat,l, mimari formlar,n,n kullan,ld, , görülmektedir. Öte yandan, bölgenin kentsel geli mi lik göstergesi olarak bahsedilebilecek Rum ve Ermeni cemaatine ait okullar,n yan,s,ra, yabanc,lar taraf,ndan kurulan okullarda bu semtte yer almaktad,r. Ermeni cemaatine ait Surp Haç Okulu, Cemeran Okulu, Rumlara ait Profiti liya Okulu, Frans,zlara ait Saint Vincent De Paul Okulu ve Sainte Marie Okulu ile Amerikal,lar taraf,ndan kurulan Üsküdar Amerikan Kolejinde bu ba lamda söz edilebilir.

Di er taraftan, cadiyeæde oldu u gibi Ba larba , bölgesinde de bat,l, e lence biçimlerinden olarak õTiyatroönun varl, , bilinmektedir. Beylero lu (Beyleryan) Tiyatrosu olarak bilinen bu tiyatro, õBeyleryanö ad,yla bilinen Ermeni vatanda ,n bahçesinde, aç,k hava tiyatrosu olarak hizmet vermi tir.

Konut kültüründeki de i imle birlikte Ba larba , bölgesinde de õs,ra evö olarak tasarlanm, evlerin yo un olarak yer ald, , görülmektedir. Ah ap malzemeyle in a edilen konutlar,n bir k,sm, günümüze ula mam, t,r. Selams,zda yer alan kiliselerin çevresinde olu an çar , bölgesindeki dükkanlar, kiliseler ve mü temilatlar, haricindeki sivil mimarlık ürünlerinde yap, malzemesi olarak ah ab,n tercih edildi i görülmektedir.

ekil 5.11 : Ba larba , Bölgesi Alman Mavileri Haritalar, B9- C9 nođu Paftalar,n birle tirilmesi.

Üsküdar'da eskiden beri Gayrimüslim vatandaşlar, ço unlukta oldu u bir di er semt olan Kuzguncuk'ta da Ba larba , ve cadiye bölgesinde dönü üme yol açan etkenlerin bask, n oldu u görülmektedir. Tarihsel olarak Kuzguncuk ve çevresinde Musevi nüfusun bulundu u bilinmektedir. Bunun yan,s,ra, di er Gayrimüslim milletler taraf,ndan da tercih edilen bir yerle im birimi olmu tur. Kuzguncuk'ta ya ayan Gayrimüslim cemaatlere ait iki sinagog, bir Ermeni kilisesi, iki tane de Rum kilisesi yer almaktad,r. 1852 tarihli Moltke Haritas,nda Kuzguncuk yerle iminin da ,n,k bir yap,ya sahip oldu u görülmektedir. Günümüze ula an birbirini dikine kesen sokak yap,s,n,n Kuzguncuk'un bir yang,n sonrasında önemli bir k,sm,n,n yok olmas,yla ortaya ç,kt, , anla ,lmaktad,r. 1873 M./(1289 R.) tarihli yang,nda 591 adet yap, yok olduktan (Ergin, 1995a) sonra. öKuzguncukö neredeyse yeniden in a edilmi tir. Üsküdar'ın Müslüman nüfusunun yo un ya ad, , bölgelerinde de o tarihlerde yang,nlar olmas,na ve büyük zarar vermesine kar ,n, Kuzguncuk'ta ortaya ç,kan çapta bir dönü ümün buralarda ya anmad, , görülmektedir. Kuzguncuk ve çevresi, Bat,l, kent planlama ilkeleriyle ve Ebniye Nizamname'derinde s,kça belirtildi i üzere ço unlu u kâgir yapılarla yeni ba tan in a edilmi tir. Ancak, yapılar,n tamam,n,n kâgire çevrilemedi i görülmektedir. İstanbul genelinde yayg,n oldu u üzere in aat malzemesi ucuzlu u nedeniyle ah ap tercih edilmi , maddi olanaklar, yeterli vatandaşlar ise kâgir yapılar in a ettirmi lerdir. Kuzguncuk skelesinin kar ,s,ndan yukarıya do ru ç,kan ana cadde etraf,nda geli en sokak dokusu grid düzende tasarlanm, , topo rafyan,n verdi i yönlenelemlere ba l, olarak sokaklar birbirini dik kesecek biçimde düzenlenmi tir. Kuzguncuk çevresinde yol aç,m, ve parselizasyon çal, malar,na ba l, olarak parsellerin küçülmesine ba l, olarak ös,ra evö tarz,nda konut biçiminin geli ti i görülmektedir.

ekil 5.12 : Kuzguncuk ve Çevresi 1852 Moltke Haritalar, ve Alman Mavileri Pafta B11- C11.

Bu dönemde geleneksel bahçeli evlerin yerine doğrudan sokağa açılan ve sokağa cephe veren sra ev tarzında yapılar inşa edildiği görülmektedir. Yalnızca bu kentsel dönüşümde Kuzguncuk ve çevresinde yoğun olarak yaşayan Gayrimüslim vatandaşların varlığı, onların etken olduğu düşünülebilir. Gayrimüslim vatandaşların ibadethanelerinin çevrelerinde inşa ettikleri eğitim yapılarıyla da kendi modernizasyon süreçlerini yönetmişlerdir.

5.6 Yapı Ölçeğinde Değişimler ve Yeni Yapı Tipleri

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, toprak kayıplarına ve ekonomik yapıdaki problemlere rağmen önemli ölçüde inşaat faaliyetleri yürütmüştür (Cezar, 2006). İnşaat faaliyetlerinin önemli bir bölümü başkent İstanbul'da gerçekleştirilmiştir, bu bağlamda çok sayıda yeni yol açılması, yol genişletmesi, köprü yapımı gibi alt yapı çalışmalarını da tamamlanmıştır. XIX. yüzyıl öncesindeki inşaat eylemlerinin önemli olanları, daha çok devlet ve ileri gelenler tarafından gerçekleştirilirken, XIX. yüzyılda ise süreç değişmeye başlamıştır. Yapı faaliyetlerinin önemli aktörü hala devlet ve ileri gelenler olmakla birlikte, doğrudan sivil vatandaşların inşaat yapıları, önemli harcamalar gerektiren ulaşım ile ilgili bazı gereksinimlerin sivil girişimciler aracılığıyla çözülmeye çalışılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılda inşaat faaliyetlerinde bir yandan sivil vatandaşların etkisi artmış, öte yandan da dini yapıların önemini yitirmeye başlamıştır. Bu süreçte devletin gücünün göstergesi olan kamu yapıları ile ileri gelenlerin yeni yapı biçiminin göstergesi olan yeni saray ve kök yapıları, daha da önem kazanmıştır.

Ülkenin modernleşmesi ve gelişmesi hedeflenerek yürütülen Batılılaşma çabaları, kapsamında batılı kökenli yönetsel, adli, askeri, eğitim ve diğer kamu kurumlarının

benzerleri kurulmaya başlanmı, t.r. Yapılan düzenlemelere ve karışıklılıkların gelişmesine paralel olarak yaygınlaşan batılı yaşam tarzıyla bağlantılı yeni gereksinimler ortaya çıkmı, t.r. Batur (1985) belirttiği üzere birçok alanda öngörülen düzenlemelerin yeni gereksinimlere yol açması, ve neticesinde yeni yapı taleplerinin oluşması, doğaldır. Batılı kurumların Osmanlı kent ve toplum yaşamına katılmasıyla birlikte Batı kökenli mimari çözümler ve biçimler de beraberinde gelmiştir. Geleneksel Osmanlı mimari kalıpları, daha önce bu tür yapılar ilk uygulama alanları, öncelikle başkent İstanbul'da bulunurlar, ardından imparatorluğun dört bir yanına yayılmışlardır (Eyüpgiller, 1994).

Batılılaşma, bir başka yönüyle, toplumun dönüşmesi için yönetsel, siyasi dönüşümün yanı sıra dünyayı algılayış ve yaşam biçimini de etkiler. Osmanlı Devleti'nde geleneksel düzenin hakim olduğu süreçte yapı, için özen gösterilen yapı tipleri çoğunlukla dini niteliği olan yapılardır. Padişahın yaşamını sürdürdüğü Topkapı Sarayı'nın boyut ve düzenleme açısından çok ihtiyamlı olmaması, bu anlayışın yansımalarıdır. Batılılaşma sürecinde de inen dünsel yaklaşımın başlıca olarak kent içerisinde dini yapıların eski önemini kaybettiği, buna karşın farklılaşan toplum yapısının yansımaları olarak yeni saray-köşk yapıları, askeri yapılar, eğitim ve sağlık yapıları, ticaret yapıları ile eğlence yapıları gibi yeni seviyelerde yapılar ortaya çıkmı, t.r.

Batur (1985), Osmanlı Mimarlığı'nın Batılılaşması sürecini yeni gereksinimler, yeni tipolojik kategoriler, yeni yapı emelleri ve tasarım kalıpları sıralamasıyla tanımlamı, t.r. Batılılaşma sürecinde ilk önce askeri tesisler, ardından devletin yönetim yapısındaki değişime paralel olarak yönetim binaları, peşinden modern eğitim yapıları ve diğer kamu yapıları ortaya çıkmı, t.r (Eyüpgiller, 1994). Mimarlıkta da değişimlerin belirgin olarak ortaya çıkması, alan, geleneksel emellere ve tasarım kalıplarına sahip olan cami, saray, konut, türbe, hamam, çeşme vb. yapılar dışında kalan yeni gereksinimlerle ortaya çıkan yeni yapı tipleridir. Geleneksel emellerdeki yapılarda mimari düzenlerde ve tasarım kalıplarındaki değişimler öne çıkmaktadır.

5.6.1 Dini yapılar:

XIX. yüzyıl içerisinde toplumsal önceliklerin değişimine bağlı olarak inşa edilen yapıların sayısı, boyutu ve önemi deyim göstermiştir. Cezar (2006) bu yüzyıldaki

yap,la ma faaliyetlerinin en önemli özelliklerinden birisinin dinsel yap,lar,n genel yap,la ma oran, içinde azalmas, oldu unu öne sürer. Padi ah ve vezirlerin geçmi yüzy,llardaki gibi zengin vak,flara sahip camiler ve külliyeler in a ettiremediklerini, özellikle 1858 M. (1274 H.) õArazi Kanunnamesiõ sonras, padi ahlar,n ah,slara arazi temlik yetkisinin son bulmas,n,n bu konuda etken oldu unu dü ünmektedir. Yüzy,l ortas,na kadar önemli say,labilecek camiler bulunmakla birlikte de i en artlar nedeniyle Abdülmecid devri sonras,nda külliye tarz,nda büyük camiler in a edilmemi tir.

Dini yap,lar ba l, , alt,nda Osmanl, toplumu içerisinde ya ayan farklı dinlerin mensuplar,nca kullan,lan cami, tekke, türbe, kilise, sinagog vb. yap,lar ele al,nacakt,r. lev olarak eski olmakla birlikte XIX. yüzy,lda dini yap,larda planlama, çevresel düzenleme, mimari üslup, malzeme ve yap,m tekni i ba lam,nda, XIX. yüzy,lda bat,da yayg,n olan düzenlemelerden kimi zaman do rudan yararlan,lm, , kimi zaman ise yorumlamalara gidilmi tir.

Cezar (1995), XVIII. yüzy,l,n sonlar,ndan itibaren ve özellikle XIX. yüzy,lda padi ahlar,n halk,n aras,na daha çok ç,kt, ,n,, geçmi dönemdeki gibi sadece Cuma selaml, , yerine di er vakit namazlar,nda da halk,n içine kar, ,p namazlar,n, k,ld,klar,n, belirtmektedir. Bu nedenle yüzy,l ba ,ndan itibaren camilere õHünkâr Dairesiõ ya da õHünkâr Kö küõ ad, verilen mekânlar,n yap,lmaya ba land, ,n, dü ünmektedir. Ondokuzuncu yüzy,l camilerinin planlama anlay, ,nda en öne ç,kan ilk õHünkâr Dairesiõ uygulamas,n,n 1778 tarihli Beylerbeyi ve 1805 tarihli Üsküdar Selimiye camilerinde görüldü ünü anlatmaktadır. Ancak, Cezar (1995), her iki camideki hünkâr dairelerinin ilk yap,m,da de il XIX. yüzy,l,da eklendi ini dü ünmektedir. Osmanl, cami mimarisinde XIX. yüzy,lda görülen bir yenilik olarak dü ünülecek Hünkâr Daireleri istirahat odalar, ve ibadet bölümlerinden olu makta, bu yönüyle geleneksel õHünkar Mahfilölerinden ayr, maktad,r. Hünkâr Daireleri baz, örneklerde son cemaat yerinin tam üzerinde, baz,lar,nda ise camilerin giri bölümünü saracak biçimde tasarlanm, t,r. Ba kent stanbulõda bu anlay, la in a edilen di er camiler unlard,r; Nusretiye Camii (1826 - II. Mahmut), Ortaköy Küçük Mecidiye Camii (1848 õ Abdülmecit), Dolmabahçe Camii (1855 - Bezmi Alem Valide Sultan Camii, Abdülmecit), Te vikiye Cami (1854 õ Abdülmecit), Aksaray Valide Sultan Camii (1871 õ Pertevniyal Valide Sultan), Y,ld,z Hamidiye Camii (1886 õ II. Abdühamid).

Ondokuzuncu yüzyıl camilerinde görülen diğer önemli de i im camilerin mimari üsluplarında olmu tur. Bu yüzyıl içerisinde inşa edilen camilerin mimari düzenleri ve iç süslemeleri dönemin yaygın Batı, mimari üsluplar, olan Ampir, Barok, Rokoko, Neoklasik ve Eklektik üsluplar, kullanılarak oluşturulmu tur. Camilerdeki diğer Müslüman dini mekânlarından olan tekke ve türbeler de, dönemin moda mimari üsluplar, kullanılarak, zaman zaman modern yapı, malzeme ve teknikleri ile inşa edilmiştir.

Ondokuzuncu yüzyıla kadar Gayrimüslimlerin ibadethanelerini tamir etmeleri veya yenisini inşa etmeleri ve bu bağlamda yapıların yükseklikleri Padişahın alacağı izne tabi idi. Tanzimat ve özellikle Islahat Fermanı sonrasında Gayrimüslimlerin elde ettiği haklar ibadethane yapılarının biçimlenişinde de etken olmu tur. Bu dönemde Gayrimüslim ibadethanelerinin daha geniş ve daha yüksek olarak inşa edildikleri görülmektedir. Üsküdar'da XIX. yüzyıl içerisinde belirtilen artlar dahilinde yeni dini yapılar inşa edildiği gibi, eskileri de devrin hakim yapılaşma anlayışına uygun olarak tamir edilmiştir.

Çizelge 5.6 : Günümüze Ulaşan XIX. yy. Dini Yapılar.

Külliyeler				
No	Adı	Yapılan	Yapım Tarihi	Onarım Tarihi
1	Altınzade Camisi ve Külliyesi	Altınzade İsmail Paşa	1865	
2	Selimiye Külliyesi	Sultan III. Selim	1805	

Camiler ve Mescidler

No	Ad,	Yaptıran	Yapım Tarihi	Onarım Tarihi
1	Abdülbaki Efendi Camii ve Sıbyan Mektebi	Abdülbaki Efendi	1644	1875
2	Ahmed Çelebi Camisi (Mescidi)	Ahmet Çelebi	1567-68	1895
3	Çakırcıbaşı, (Doğancılar) Camisi	Çakırcı, Hasan Paşa	1558	1858-59
4	Defterdar Tahir Ağa (Haremiskele) Camisi	Defterdar Tahir Ağa	1826-27	
5	Fatih Sultan Mehmet Camisi (Salacak Camisi)	Fatih Sultan Mehmet	1453-1481 aras,	1811
6	Fevziye Hatun (Bülbülderesi) Camisi	Hayrseverler	1882-83	
7	Faik Paşa Camisi	Faik Paşa	1882-1892?	
8	Gülfem Hatun Camisi	Gülfem Hatun	16. yy. ikinci yar,s,	1868
9	Hüsrev Ağa Camisi	Darıssaade Ağa, Hüsrev Ağa	16. yy. tarih belirsiz	19. yy. ikinci yar,s,
10	Hac, Hesna Hatun Mescidi	Hac, Hesna Hatun	1585	1900
11	İhsaniye Camisi	Sultan III. Osman	1755	1870
12	Karacaahmet Fethi Ahmet Paşa Camisi	Fethi Ahmet Paşa	1857	
13	Kaymak Mustafa Paşa (Kaptan Paşa) Camisi	Kaymak Mustafas Paşa	1727-28	1890
14	Kumru Mescidi (Abdi Efendi Mescidi)	Kumru Mehmet Ağa	17. yy. tarih belirsiz	19. yy. ikinci yar,s,
15	Nuh Kuyusu (Cevri Kalfa) Camisi	Cevri Kalfa	19. yy. ilk yar,s,	
16	Paşaliman, Camisi (Silahdar Abdurrahman Ağa Camisi)	Silahdar Abdurrahman Ağa	1766	1832
17	Tavaşi Hasan Ağa Camisi	Tavaşi Hasan Ağa-Hatice Hanım	1587	1892
18	Üryanizade Mescidi	Üryanizade Ahmet Esad Efendi	1860	

Tekkeler - Türbeler

No	Ad,	Yaptıran	Yapım Tarihi	Onarım Tarihi
1	Afganlar Tekkesi (Kalenderhane- Afganiler)	Hayrseverler	1792	19. yy. süresince
2	Aziz Mahmud Hüdayi Tekkesi Külliyesi	Aziz Mahmud-Sultan Abdülmecid	1594	1855
3	Çamlıca Mehmet Efendi Tekkesi	Çamlıca, Mehmed Efendi		19. yy. ikinci yar,s,
4	Çiçekçi Tekkesi (Küçük Selimiye Camii)	III. Selim -II. Mahmut	1801-1805	1834-36
5	Devati Mustafa Efendi Tekkesi (Eyh Camisi)	Kethüda Aslan Ağa-zade Mustafa	1650	1886
6	Fenayi Tekkesi Mescidi (Yaldız, Tekke)	Fenayi Ali Efendi	1714	1876
7	Brahim Edhem Paşa Türbesi	brahim Edhem Paşa		1892
8	Karacahmet Türbesi ve Ziyabey Sebili	Matbah Emini Ziya Bey		1866
9	Nasuhi Mehmed Efendi Tekkesi (Camisi)	Nasuhi Mehmet Efendi-Sultan Abdülmecid	1687-88	1849
10	Özbekler Tekkesi	Sultan Abdülmecid	1752-53	1844
11	Üsküdar Mevlevihanesi	Halil Numan Dede-Kaptan-, Derya Ahmet Vesim Paşa	1792-93	1872

Kiliseler

No	Ad,	Yaptıran	Yapım Tarihi	Onarım Tarihi
1	Ayios Pandeyimo (Pantelemon) Kilisesi	Hayrseverler	1587-1836	1890
2	Ayios Yeorgios (Yeoryios) Rum Ortodoks Kilisesi	Hayrseverler		19. yy. ikinci yar.s.
3	Profiti İliya Rum Ortodoks Kilisesi (Bağlarbaşı)	Hayrseverler		1831
4	Surp Garabet Ermeni Kilisesi	Hayrseverler	1617-1844	1877
5	Surp Haç Ermeni Kilisesi	Hayrseverler	1690-1808	1830-1890
6	Surp Krior Lusaroviç Ermeni Kilisesi	Hayrseverler	1835	1861

Sinagoglar

No	Ad,	Yaptıran	Yapım Tarihi	Onarım Tarihi
1	Büyük Sinagog (Beth Yaakov Sinagogu)	Hayrseverler		1868
2	Küçük Sinagog (Virane Sinagogu)	Hayrseverler		1840

Çizelge 5.7 : Günümüze Ulaşamayan XIX. yy. Dini Yapılar,

Camiler ve Mescidler

No	Ad,	Yaptıran	Yapım Tarihi	Yok Olma Tarihi
1	Kavak skelesi Cami	Lala Beir Paşa/ Evkaf Nazır, Galip Paşa	1667/1895	1939
2	Salacak skele Camisi	Te rifatç, Mehmet Akif bey	1743/ 19. yy.'nin ikinci yar.s.	1970

Tekkeler - Türbeler

No	Ad,	Yaptıran	Yapım Tarihi	Yok Olma Tarihi
1	Cennet Efendi Türbesi	Rabia Hanım	1870	1961
2	Etyemez (Ekmek Yemez) Tekkesi	Te rifatç, Hüseyin Efendi Tekkesi	1767/1869	1935
3	Haşim Efendi (Bandırmalı) Tekkesi	Bandırmalı, zade Seyyid Yusuf Efendi	1732/1857/1895	1942
4	Kartalbaba Tekkesi	Laleter Hanım??	19. yy.'nin ikinci yar.s.	1970
5	Nuhkuyusu Bezcizade Muhittin Efendi Tekkesi (Salı, Tekkesi)	Bezcizade Muhittin Efendi/ Hüseyin Hüsnü Efendi	1611/19. yy.'nin ikinci yar.s.	1958
6	Sandıkçı, Ethem Efendi Tekkesi	Sandıkçı, İbrahim Edhem Efendi	1857/58	1963

5.6.2 Çeşmeler ve sebiller:

XIX. yüzyıl içerisinde yapılmış, gerçekleştirilen geleneksel yapılar arasında yer alan çeşme ve sebiller kentin yeni kurulan bölgelerine ve önemli merkezlerine konumlandırılmıştır. Cami ve diğer yapıların bitiminde yer alan sebiller, meydan çeşmeleri, sokak çeşmeleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Kentin artan nüfusunun gereksinimini karşılamaya yönelik yeni su yolları ile varolan yerleşimdeki

yo unlu un art, ,na ko ut olarak yeni çe me ve sebillerin yap,ld, , görülmektedir. XIX. yüzy,l içerisinde yap,lan çe me ve sebillerde daha önceki yüzy,llarda görülen büyük meydan çe mesi ve õsebil-küttabõ tarz, an,tsal su yap,lar,n,n in a edilmedi i görülmektedir. Bunlar,n yerine ölçek olarak daha küçük çe me ve sebiller yap,lm, t,r.

Çizelge 5.8 : Günümüze Ula abilen XIX. yy. Üsküdar Çe me ve Sebilleri.

Çe meler ve Sebiller				
No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Onar,m Tarihi
1	Abdülmecid Meydan (Taz,c,lar- Beylik) Çe mesi	Sultan Abdülmecid	1841	
2	Hüseyin Avni Pa a Çe mesi	Sadrazam Hüseyin Avni Pa a	1874	
3	hsaniye Çe mesi	Bilinmiyor	1824	
4	sa A a Çe mesi (hsaniye)	sa A a	1822	
5	sa A a (Miskinler) Çe mesi	Haf,z sa A a	1811	
6	Mahmut II Çe mesi (Kuruçe me)	Sultan II. Mahmut	1832	
7	Mahmut II Çe mesi (Nuhkuyusu)	Sultan II. Mahmut	Bilinmiyor	
8	eyhüislam Arif Hikmet Bey Sebili (çe me, sebil, hazire)	eyhüislam Arif Hikmet Bey	1850	
9	Ümmü Gülsüm Çe mesi	Ümmü Gülsüm Han,m	1817	

Üsküdar'da çe me ve sebil yap,lar, ba l, , alt,nda külliyele d, ,nda in a edilmi bir sebil ve sekiz adet çe menin varl, , bilinmektedir. XIX. yüzy,l Üsküdar Çe me ve Sebilleri'nin genelde an,tsal boyutlarda olmad,klar, görülmektedir. Bunun bilinen tek istisnas, Selimiye K, las,nda askerlerin kullan,m, için tasarlanan Abdülmecid Meydan Çe mesi ya da Taz,c,lar Çe mesi ad,yla bilinen yap,d,r. Askeri birli in atlar, ve ayn, zamanda askerlerin kullan,m, için yap,ld, , için haznesi oldukça büyük tutulmu tur. Nuhkuyusu Yolu üzerinde yer alan eyhül slam Arif Hikmet Bey Sebili daha küçük boyutlu olmas,na kar ,n, biti i indeki çe mesi ve haziresiyle, yak,n,nda bulundu u Kartal Baba Tekkesi çevresi için yap,lm, bir kentsel düzenleme olarak dü ünülebilir. Nüfusun artmas,na kar ,n, Sadrazam Hüseyin Avni Pa a taraf,ndan Pa aliman,nda yapt,r,lan çe me d, ,nda yüzy,l,n ikinci yar,s,nda yapt,r,lm, bir ba ka çe menin bulunmay, , evlerde modern anlamdaki su tesisat,n,n kurulmaya ba land, ,n, dü ündürmektedir. Bu tarihe kadar ihya edilmi olan di er küçük boyutlu çe melerin bulduklar, çevrenin ihtiyac, gidermeye yönelik olarak tasarland,klar, anla ,lmaktad,r. Sözü edilen Sebil ve Çe meler yap,ld,klar, dönemin Bat,l, mimari üsluplar,na göre biçimlendirilmi tir.

5.6.3 E itim yap,lar,:

Osmanl, Devleti XIX. yüzy,l,n ortalar,na kadar vatanda lar,n,n e itimini zorunlu görmemi tir. Geleneksel sistemde devlet kendi eliyle sadece õasker ve sivilö memurlardan olu an yönetici s,n,f, yeti tirmekle yetinmi tir. Bunun d, ,ndaki e itim faaliyetlerini bireysel olarak yöneticiler veya zenginler taraf,ndan kurulan çe itli vak,f kurulu lar, üstlenmi tir. Ayn, biçimde, ülkede bulunan di er millet ve din mensuplar,n,n e itimi de serbest b,rak,lm, t,r. Bu nedenle dini gruplar kendi içlerinde e itim problemini çözmeye çal, m, lard,r. Müslümanlarda oldu u gibi Gayrimüslimlerde de, kendi dinlerine mensup varl,kl, kimseler e itim i ini üstlenmi lerdir. Sonuçta camilerin yan,nda mektep ve medreseler ortaya ç,karken, Gayrimüslimlerin ibadethanelerinin yan,nda da o cemaate ait okullar ortaya ç,km, t,r. Okul açma hakk, önce Rumlarøa daha sonra Ermeni ve Yahudilerøe verilmi tir (Vahapo lu,1990). stanbuløda Gayrimüslimlerce kurulan ilk okul 1454øte Fatih devrinde Rumlara verilen izinle aç,lan Fener Rum Okuluødur. Daha sonra 1583øte Saint Benoit, 1629øte Sankt Georg aç,lm, t,r. Okul say,s, ba ta yava artm, , Gayrimüslimlere verilen haklar nedeniyle 1840øtan itibaren h,zlanm, t,r. Ard,ndan yabanc, devlet ve kurulu larca e itim kurumlar, aç,lmas,na izin verilmi tir. 1850-60 y,llar,nda oldukça büyük rakamlara ula m, t,r. 1869øda Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bu okullar,n ço almas, ve yay,lmasu kontrol alt,na al,nmak istenmi tir.

Osmanl, Devletiønin di er birçok sahada oldu u gibi de i meye ba lad, , XIX. yüzy,lda, e itim konusunda da ba tan beri hakim olan dü ünceler de i meye ba lam, t,r. Tanzimatøda birlikte devletin e itimi bir kamu görevi olarak de erlendirip e itim görevini üstlendi i görölmektedir. Asl,nda bat,da geli mi olan modern devlet anlay, ,n,n gere i olarak kamu hizmetlerinde yayg,nl,k ilkesi uygulanmaya ba lanm, t,r. Devlet, toplum yap,s,n, göz önünde tutarak yeni ve eski e itim kurumlar,n, bir arada ya atarak geçi devresini atlatmay, dü ünümü tür. XIX. yüzy,l Osmanl, E itim Kurumlar, Vahapo luønun (1990) yapt, , s,n,fland,rmada üç ana ba l,k alt,nda s,ralanm, t,r;

1. Geleneksel E itim Kurumlar,,
2. Bat,l,la ma döneminde aç,lan devlete ba l, kurumlar,

3. Gayrimüslim cemaatlar ile yabancı, kurulu ve yabancı, hükümetlere bağlı kurumlar,r.

Tanzimat Fermanı sonrası, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869) ile devlete bağlı olarak açılan eğitim kurumları, günümüze kadar da uzantısı, devam eden ilk, orta ve yüksek öğretim amaçları, içeren modern eğitim anlayışına göre düzenlenmiştir. İlk kademe ilköğretim; *Öğretmen-i İhtisari* ve *Öğretmen-i Rüştiye*den oluşmaktaydı. Orta öğretim amaçlarında ise *Öğretmen-i İhtisari* ve *Öğretmen-i Sultani* bulunmaktaydı. Geleneksel anlayışla devam eden yüksek öğretim kurumları, olan medreselerin yanında modern anlayışla eğitim veren ilk yüksek eğitim kurumları, askeri okullardır. Batıyla görünüşte ilk kayıpların yanı sıra, saha olan askerlikte fark kapatmak amacıyla ilk olarak Batılı anlayışa göre askeri okullar açılmıştır. Modern anlamda ilk sivil yüksek öğretim kurumu olan *Öğretmen-i İhtisari* ise 1846'da açılmıştır. İlk denemede başarılı olmayan kurum üçüncü denemeden sonra çözülmüş, mayaya bağlanmıştır (Vahapoğlu, 1990).

Osmanlı Devleti'nde erken devirlerinden beri faaliyette olan Gayrimüslim cemaat okulları, dini kurumların denetiminde olan okullardır. Bu okulların eğitimleri uzun bir süre dini nitelikte iken, zamanla milli kısmende olsa laik eğitim veren kurumlar haline gelmişlerdir. Osmanlı tebaasından olan milletlerin kurmuş olduğu okullardan en eskisi Bizans devrinden beri faaliyette olan Latin okullarıdır. Osmanlı Devleti içerisinde çok çeşitli cemaat ve dine mensup toplulukların bulunması, herbirinin kendine özgü eğitim-öğretim yapma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Haydaroğlu, 1990). XIX. yüzyıl içinde batıyla olan temasın artmasıyla eğitimin önemi, toplumun idarecileri yanında Gayrimüslimler tarafından da kavranmıştır. Ayrıca yabancı dil bilmeleri ve dini yakınlıklar, dolayısıyla Gayrimüslimlere yabancı devlet ve kurumları tarafından destek verildiği de görülmektedir. Yabancılar, Ortaylıoğlu (1996) belirttiği üzere dini propaganda yanında, temsil ettikleri ülkelerin kültürünü ve ticari nüfuzunu yerle tirecek bir seçkinler grubu oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinde bazen Gayrimüslim azınlık okullarına destek veren bazen de doğrudan kendi isimleriyle okul açan yabancı devletlere ait okullar unlardır;

- a. Fransız Okulları,
- b. İngiliz Okulları,

- c. Amerikan Okullar,
- d. talyan Okullar,
- e. Alman Okullar,
- f. Avusturya Okullar,
- g. Rus Okullar,
- h. ran Okullar,
- i. Bulgar Okullar, (Haydarolu, 1990)

III. Selim devrinde orduda ba layan ÷Nizam-, Ceditö (Yeni Düzen) kurma istek ve hedefi do rultusunda orduda hizmet verecek subay ve askerlerin yeti tirilebilmesi için çe itli kademelerde askeri okullar aç,lm, t,r. Tanzimatın ilan,na kadar sivillere Bat,l, standartlarda e itim veren okullar kurulamam, t,r. Tanzimatın ilan,n, takip eden süreçte öncelikli olarak Bat,l, anlay, taki sivil kadrolar,n yeti tirilmesi amac,yla yeni ö retim kurumlar, olu turulmu tur. Eskiden kalan medrese ve di er dini e itim kurumlar,nda bir de i iklik yap,lmam, , kurulan yeni yap, bunlar d, ,nda geli mi tir. Yeni kurulan e itim sisteminin gerektirdi i yeni mimari de bu ba lamda ortaya ç,km, t,r.

Tanzimat yönetiminin e itim alan,ndaki ilk uygulamas, 1838 tarihinde ÷Rü diyeölerin kurulmas,d,r. XIX. yüzy,l,n ikinci yar,s,nda ise ÷Mekteb-i ptidaiöler kurulmu tur. Tanzimatın yasal düzenleme çabalar,ndan olan nizamnamelerden 1869 Maarif Nizamnamesi ile mparatorluk genelinde nüfus yap,s,na ba l, olarak bütün yerle im bölgelerinde farklı, e itim düzeylerine hitap eden; s,ras,yla köy ve mahallelerde ÷ptidailerö, be yüz evli kasabalarda ÷Rü diyelerö, bin evli kasabalarda ÷dadilerö ve vilayet merkezlerinde ÷Sultanileröin kurulmas, hedeflenmi tir. mparatorluk genelinde bu sistemin kurulmas,na yönelik okul yap,lar, in a edilmi tir. Ba kent stanbulda modern üniversitelerin temeli olabilecek Darülfünun kurulmas, için çal, malara ba lan,lm, t,r. 1845te sviçreli Mimar G. Fossatiın projesini haz,rlad, , Dar-ül Fünun binas, Sultanahmetteki eski Cebehane binas,n,n yerine in a edilmi tir. Bu yap, ortas, avlulu üç katlı, olup Neo-rönesans üslupta bir yap,d,r. Daha sonralar, Meclis-i Mebusan olarak kullan,lan bu bina, 1933te geçirdi i yang,n sonrasında harap olmu tur. Dar-ül Fünun e itimine zaman zaman ara vermi , ard,ndan kapanm, t,r. Son olarak Galatasaraydaki Mekteb-i Sultaniın binas,nda e itimine

devam etti i belirtilmektedir (Batur, 1985). Askeri yap,lar ba lam,nda sözedilen Harbiye ve Kuleli askeri okullar, askeri k, la mimarisinin izlerini ta ,r. XIX. yüzy,l sonunda in a edilen Mekteb-i T,bbiye-i ahane planlama anlay, , ve kütesinin büyüklü üyle sivil e itim kurumlar,n,n en öne ç,kanlar,ndand,r.

Çizelge 5.9 : Günümüze Ula an XIX. yy. E itim Yap,lar,.

E itim Yap,lar,				
No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Onar,m Tarihi
1	Ba larba , Profiti liya Rum Okulu	Hay,rseverler	1901	
2	Baytar Mektebi	Sultan II. Abdülhamid	1894	
3	Cemeran Ermeni lkokulu	Levon Semerciyan	1838-1877	1911
4	Mekteb-i T,bbiyye	Sultan II. Abdülhamid	1903	
5	Nersesyan Yermonyay Ermeni Okulu	Kirkor Nersesyan	1871	
6	Surp Haç Ermeni Lisesi	Hay,rseverler	19. yy. ikinci yar,s,	
7	Selams,z Saint Vincent De Paul Frans,z Okulu	Filles de la Charite Rahipleri	1859	
8	Selams,z Sa,nte Mar,e Frans,z Okulu	Freres Maristes Rahipleri	1894	
9	Topta , Atik Valide Rü tiyesi	Sultan Abdülaziz	1875	
10	Üsküdar Amerikan Koleji	Boston Amerikan Kad,nlar, Cemiyeti		1890

Çizelge 5.10 : Günümüze Ula amayan XIX. yy. E itim Yap,lar,.

E itim Yap,lar,				
No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Yok Olu Tarihi
1	Fevziye Mektebi (Ebe Hafize Han,m Mektebi)	Ebe Hafize Han,m	1892	1930-35 aras,
2	Nuhkuyusu Harmanl,k Numune Mektebi	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	Bilinmiyor
3	Nuhkuyusu nas Rü diye Mektebi	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	1920-30 aras,
4	Üsküdar K,z Sanayi Mektebi	Ahmet Vefik Pa a	1879	1928

Üsküdarıda ya ayan Rum, Ermeni ve Yahudi cemaat,n okullar,ndan ayr, olarak Üsküdarıda Frans,z ve Amerikan okullar, bulunmaktayd, (bkz. Çizelge 5.7). Osmanl, co rafyas, içinde Gayrimüslim az,nl,k içinde e itimin önemini ilk defa kavrayan ve bu konuda aktif olan cemaat Rum,dard,r. Yabanc, dil bilmeleri nedeniyle Osmanl, Saray, içinde çal, an bu cemaat organize olarak okullar açm, lard,r . Özellikle ticaret sahas,nda aktif olan Ermeniler ise e itimin önemini farketmi ve e itim kurumlar, açm, bir di er Gayrimüslim toplulu udur. Okul açma çal, malar, için ticari ortaklar, olan Amerikal,dardan destek alm, lard,r. Museviler ise modern anlamdaki e itim

faaliyetlerine en son katılan Gayrimüslim topluluktur (Haydarolu, 1990). Yabancılar tarafından açılan okullar daha çok Gayrimüslimlerin yoğun olduğu yerlerde açılmıştır. Üsküdar'da açılan yabancı kökenli okullar Ermeni, Rum ve Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı, Balıbaşı, Selamsız, Kuzguncuk çevresinde yer almaktadır.

Üsküdar'da bulunan Fransız Okulları, sırasıyla; Üsküdar St. Vincent Fransız Müessesesi, Haydarpaşa St. Euphemie Fransız Okulu, Üsküdar Immaculée Conception Fransız Koleji şeklinde sıralanabilir (Haydarolu, 1990). Yabancılara ait bu okullarda önceleri müslüman öğrenci kabul edilmemi ancak yüzyılın sonuna doğru müslüman öğrenciler kabul edilmeye başlanmıştır. Örneğin, 1894'te kurulan Üsküdar Selamsız Immaculée Conception Fransız Koleji'nde 184 müslüman 47 öğrenci eğitim görmektedir (Haydarolu, 1990). Amerikalılar tarafından kurulan Üsküdar Amerikan Koleji ise önce Gedikpaşada kurulmuş ardından Üsküdar'a taşınmıştır.

Üsküdar'da Müslümanlar için modern yöntemleri kullanarak eğitim veren ilk kurum Sultan Abdülaziz devrinde kurulan 1875 tarihli Toptaş, Atik Valide Rüdiye'dir. Hemen ardından 1879 tarihinde eğitime başlayan Üsküdar'ın Sanayi Mektebi gelmektedir. Bu okul kız öğrencilere eğitim veren öncül eğitim kurumları içinde ilklerden olması nedeniyle önem taşımaktadır. Kız Sanayi Mektebi eğitim faaliyetlerine sahip bir konakta başlamıştır. Yine kız öğrenciler için açılmış olan Nuhkuyusu'na Rüdiye Mektebi diğer okul gibi sahip bir yapıda eğitimini sürdürmüştür. Kız öğrencilere yönelik olarak eğitim veren iki tane okulun bulunması, Üsküdar açısından ilgi çekicidir. Açılış tarihi kesin olmamakla birlikte, yüzyılın son çeyreğinde eğitime başlayan Harmanlık Numune Mektebi de günümüze ulaşmıştır. Bülbülderesi'nde 1892 tarihinde açılmış, bilinen Fevziye (Ebe Hafize) Mektebi'nin ilk öğretim düzeyinde eğitim verdiği bilinmektedir. Yüzyılın sonunda açılan Mekteb-i Tıbbiye ise Osmanlı Devleti bütününde açılmış sivil anlamdaki ilk Tıp Fakültelerinden biri olması nedeniyle önem taşımaktadır. Buna benzer nitelikteki diğer kurum ise Baytar Mektebi'dir. Müslümanlar için açılmış olan eğitim kurumlarından sahip yapı, tekniğiyle inşa edilen binaların günümüze ulaşması, görülmektedir.

Gayrimüslimler tarafından kurulan okulların birkaçı ilk yapılarında sahip olması, naçarın ilerleyen süreçte kâğıt yapı, tekniğiyle yenilenmiştir. XIX. yüzyılda Ebniye

Nizamnameleriyle de yayılması, arzu edilen kâğıt yapım tekniğiyle inşaa edilmiş emir kurumları, günümüze kadar ulaşmıştır.

5.6.4 Kamu yapıları, karakollar ve askeri yapılar:

İlk olarak II. Mahmut devrinde başlayan, ancak Tanzimat sonrasında hızlı bir gelişimi gösteren yönetim organlarının kurulması, çabaları, başta İstanbul olmak üzere diğer kentlerde yeni kamusal yapılara gereksinim doğurmuştur (Batur, 1985). Devlet yapıları, yeniden organizasyonu uğruna inşa edilmiş, yeni seviyelerdeki yapıların inşaa edilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda, Mutasarrıflık, Hükümet Konağı, Belediye, Adliye, Telgrafhane-Postahane, Müze vb. yapıların inşaa edilmiştir. Özellikle Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesinin 1868'de yürürlüğe girmesi sonrasında Vilayet ve Liva merkezlerinde kamusal yapıların inşaa edilmesi süreci hızlanmıştır. Hükümet binaları, için kent ve kasabaların en merkezi yerleri seçilmiştir (Cezar, 1995). Cezar (1995), kamusal yapıların inşaa edildikleri kentin en büyük yapıları olduklarını ve kentin eskiden toplanma merkezi olan ibadethanelerinin yerini almaya başladıklarını belirtmektedir.

Kamusal yapılar olarak hizmet veren bir diğer yapı tipi karakoldür. 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılması ardından kent içi asayiş ve güvenliğin sağlanması konusunda çok önemli bir durum ortaya çıkmıştır (Çiftçi, 1997). Bu durum 1845'de Polis Teşkilatının kurulmasına kadar sürmüştür. Ardından 1846'da Zaptiye Müirlisi kurulmuştur. 1826'da Yeniçeri ve Bostancıbaşı, Ocaklarının kaldırılması ardından II. Mahmut devrinde ilk karakollar inşaa edilmiştir. Ancak, modern karakolhanelerin kuruluş tarihi 1846'da Zaptiye Müirlisinin kurulumundan sonradır (Çiftçi, 1997).

İlk karakollar, ahşap veya kâğıt, bir ya da iki katlı, küçük kulübe tarzı yapılardan oluştuğları, belli bir mimarisi ve planı olmayan yapılar oldukları belirtilmektedir (Çiftçi, 1997). 1845'de Polis Teşkilatının kurulması, takip eden yıllarda çeşitli mimari üsluplarda ve modern yapı malzemeleriyle karakollar inşaa edilmiştir. Ancak, önem durumuna göre ahşap kulübe tarzında karakollar da kullanılmıştır, bilinmektedir.

Ordu'da gerçekleştirilen düzenlemelere köprü olarak askeri köprü yapıları da dönüşüm geçirmiştir. Cezar (1995), Yeniçeri Köprülerinden farklı anlayıştaki ilk askeri köprü olan, 1784'de Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yaptırılan Kalyoncu Köprüsünün ortasında avlu ve avlu içerisinde camisi bulunan

düzenlemenin daha sonraki k, lalara örnek kabul edildi ini belirtmektedir. III. Selim devrinde ordunun modernle me çabalar, h,z kazanm, t,r. Bu ba lamda, 1793'te Humbarac,lar K, las, ve yeni kurulan ÷Nizam-, Cedidö ordusu için Levend Çiftli i K, las, ve Selimiye K, las, yapt,r,lm, t,r. II. Mahmud devrinde in a edilen Rami K, las, (1828-29) ve Davutpa a (1826-32) K, lalar, di er önemli askeri yap,lardand,r. lerleyen süreçte, ordunun modernizasyonu için stanbul'un farklı noktalar,nda askeri yap,lar tesis edilmiştir. S,ras,yla Taksim Topçu K, las, (1842), Maçka Silahhanesi ve Kuleli Süvari K, las, (1842), Ta k, la (1861), Gümü suyu K, las, (1862), Y,ld,z Orhaniye ve Ertu rul K, lalar, (1888) dönemin önemli k, la yap,lar,ndand,r. Yine askeri yap,lardan olmak üzere Mektebi Harbiye (1846) ve Harbiye Nezareti (1864)'te e itim ve karargâh yap,lar, olarak planlanm, ve in a edilmiştir (Ödekan, 2009).

Çizelge 5.11 : Günümüze Ula an XIX. yy. Kamu Yap,lar,, Karakollar, ve Askeri Yap,lar.

Karakollar ve Askeri Yap,lar

No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Onar,m Tarihi
1	Altunizade Karakolu	Altunizade smail Zühdi Pa a	1866	
2	Çinili Karakol	Sultan Abdülmecid	1842	
3	Nakka tepe Karakolu	Sultan II. Abdülhamid	19. yy. ikinci yar,s,	
4	Pa aliman, Karakolu	Sultan Abdülmecid	1842	
5	emsipa a Karakolu	Sultan Abdülmecid	1842	
6	Selimiye K, las,	Sultan III. Selim -II. Mahmut- Sultan Abdülmecid	1803-1827	1850

**Çizelge 5.12 : Günümüze Ulaşamayan XIX. yy. Kamu Yapı,lar,,
Karakollar, ve Askeri Yapı,lar.**

**Kamu Yapı,lar, ve
Karakollar**

No	Ad,	Yapı,ran	Yapı,m Tarihi	Yok Olu Tarihi
1	Arapzâde (cadiye) Karakolu	Arapzade Mehmed Arif Efendi	1850'ler	1925-30 aras,
2	Atpazar, Karakolu	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	Bilinmiyor
3	Ayazma Karakolu	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1999
4	Ba larba , Karakolu	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	Bilinmiyor
5	Çiçekçi Karakolu	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	Bilinmiyor
6	Harem skelesi Karakolu	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	Bilinmiyor
7	Karacaahmet Karakolu	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	1930 sonras,
8	Kuzguncuk Karakolu	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	1930 sonras,
9	Nakka baba Karakolu	Sultan Abdülmecid	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	1989
10	Nuhkuyusu Karakolu	Sultan Abdülmecid	1842	1976
11	Servilik Karakolu	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1930 sonras,
12	Üsküdar Merkez Karakolu	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	1958
13	Üsküdar Mutasarrıflı ,	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1900 sonras,

Üsküdar'da Kamusal yapı,lar ba lı , altında de erlendirilebilecek yapı,lar içerisinde Üsküdar Mutasarrıflı , katalog kapsam,nda çal ,ılm, t,r. Bunun d ,ndeki Üsküdar Belediyesinin XIX. yüzyıl yapı,s,na ait bir bilgiye ula ,lamadı , için katalog kapsam,na alınmamı , buna kar ,ın Belediye Te kilat, incelenirken ele alınmı , t,r. XIX. yüzyıl sonunda ortaya ç ,kan yönetsel düzenlemeye ba lı olarak öÜsküdar Mutasarrıflı , ö için in a edilen yapı, öDo anc,larö semtinde yer almaktaydı, (Bkz. Katalog 4.12.13). Alman Mavileri Haritası, D8-3 noğlu paftada görülen yapı, üzerine dü ülen notta Mutasarrıflı,k yazı,s, d ,nda, posta ve telgraf notları, da bulunmaktadır. Yapı,n,n yönetsel görevi d ,nda, modernle me süreciyle geli en posta-telgraf hizmetlerinin de kar ,ladı , anla ,lmaktadır. Üç katlı, ah ap yapı,n,n ngiliz gali sı,ras,nda 1918'de Pa akap,s,ında ç ,kan yangı,nda yok oldu u bildirilmektedir (Haskan, 2001). Do anc,lar semti, tarihsel olarak Üsküdar'ın yönetsel merkezi olarak i lev görmü tür. Günümüzde Kaymakamlı,k olarak hizmet veren yapı, 1927-28 yıllar,nda Birinci Milli Mimari üsluba göre önce Halk Fırkası, Binası, olarak yapı,ılmı , ardından Kaymakamlı,k olarak kullanılmaya ba lanmı , t,r (Haskan,2001).

Üsküdar'da yer alan karakolları,n,n toplam sayısı, için Çiftçi (1995), 28 gibi yüksek bir rakam vermektedir. Ancak, eski yönetsel s,n,rlar içerisinde Üsküdar'dan, Beykoz ve hatta Karadeniz kı,yı,lar,na kadarki bölgeyi ifade eden bu tanımlama yanlı,t,c,d,r. Üsküdar'da çal ,ma s,n,rları, içerisinde yer alan 17 adet karakol yapı,s, tesbit edilmiştir. Bu karakol yapı,lar, içerisinde ah ap evden karakola çevrilen, tek katlı,

kulübe benzeri yapılar ile önoğta karakolö ad, verilen küçük ah ap kulübe karakollar günümüze kadar ulaşmamıştır. Yok olan karakol yapıları geri kalan, baba yolu açma faaliyetleri olmak üzere, bakımsızlık yerine yeni yapılar, yapılmıştır, gibi nedenlerle ortadan kalkmıştır. Yok olan kâğıt karakol yapıları, içerisinde dönemin mimari üslubunu yansıtan nitelikte anıtsal yapılar da bulunmaktadır. Günümüze be karakol ulaşmamış olup, bunlar içerisinde en küçük olan, Altunizade Karakolu'dur. Diğer karakol yapıları ise daha anıtsal niteliktedir.

Katalog çalışması kapsamında incelenilen, Selimiye Kalesi, Osmanlı askeri modernleşmenin en önemli yapılarından birisidir. Selimiye Kalesi'nin ilk yapıları, bir köşme ah ap olduğu bilinmektedir. Kalesi, II. Mahmut ve Sultan Abdülmecid devrinde geçirildiği onarımlarla günümüzdeki görünümünü almıştır. Selimiye Kalesi'nin konumu ve boyutlarıyla devletin modernleşme konusundaki iddiasını, yansıttığını, öte yandan ihtiyacıyla Topkapı Sarayı'na güven verdiğini düşünen aracılar da bulunmaktadır (Kaynar, 2000b). Selimiye Kalesi ve çevresi daha önce belirtildiği üzere Osmanlı Devleti içerisinde kentsel alanın idare tarafından planlanıp biçimlendirdiği ilk alan olması açısından da önem taşımaktadır.

5.6.5 Sağlık tesisleri:

Osmanlı Devleti'nde Batılı modern sağlık hizmetlerinin tarihi askeriyede yapılan yenileme çabalarıyla paralellikler taşır. Sağlık hizmetleri konusundaki ilk modernizasyon hareketleri III. Selim devrinde ordu ve donanma içinde başlatılmıştır (Batur, 1985). Tıp alanında yapılan öncü çalışmalar, yeni kurulan ordu birliklerinin gereksinimleri düşünülecek şekilde başlatılmıştır. İlk olarak Nizam-ı Cedid Askerleri için 1799'da Levent Çiftliği ve 1800'de Selimiye Kalesi içerisinde birer hastane kurulmuştur. Ayrıca, yenilik kararları, tertip edilen Kabakçıyan'da bu yapıları ortadan kaldırdığını, Batur (1985) belirtmektedir. Batılı normlarda tıp eğitiminin kesin olarak hangi tarihte başlatıldığı ile ilgili olarak Batur (1985), Haliç Tersanesine bağlı kurullarda Deniz Tıp Okulu olarak başlatıldığını; Demirhan (2005) ise 1827 tarihinde Tıbbiye-i Şahane'nin kurulmasıyla başlatıldığını aktarmaktadır. XIX. yüzyıl içerisinde sivil ve askeri pek çok hastahane hizmete girmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Demirhan (2005) halkın sağlık gereksinimleri için 14 sivil hastahane, Orduya hizmet vermek üzere ise 36 askeri hastahane açıldığını aktarmaktadır. İstanbul'da "Hastahane" adını kullanan ve ilk vakıf hastahanesi olan sağlık kurumu

1843'te kurulan Vakıf Gureba (Yenibahçe Gureba-i Müslimin) dır. Takip eden yıllarda sırasıyla Yedikule Surp Prgiç Hastahanesi (1834), Gümü suyu Askeri Hastahanesi (1850), Fransız La Paix Hastahanesi (1854), Avusturya St. Georg Hastahanesi (1854), İtalyan Hastahanesi (1876), Zeynep Kâmil Hastahanesi (1882), Fransız Pasteur Hastahanesi (1896), Bulgar Hastahanesi (1897), Hamidiye Etfal Hastahanesi (1899), Haydarpaşa Nümune Hastahanesi (1903) ve İngiliz Gemiciler Hastahanesi (1904) İstanbul'da açılmış ve Batı, normlar dahilinde çalınan sağlık kurumlar, olarak hizmet verilmisler, Ondokuzuncu yüzyıl sağlık kurumlar, birbirinin benzeri plan emalarından kullanılmışlardır. Ortas, avlulu kulla planlar, sağlık kurumlar, için de kullanılmış, batıdaki benzerleri gibi geniş bahçeler içerisine konumlandırılmışlar, dikkat edilen özelliklerden olmuştur (Batur, 1985).

Özellikle Tanzimat sonrasında batıda gelişmeye başlayan halk sağlığı, çalınmalarından benzerleri Osmanlı'da da yürütülmeye çalışılmıştır. Batur (1985), 1826'da İstanbul'da ortaya çıkan kolera salgınının sonrasında yönetimin yeni ve ciddi tedbirler almak zorunda kaldığını, bu bağlamda Rami, Davutpaşa, Toptaş, kullalar, İstinye, Ahırkapı ve Tarabya'da yeni askeri hastahanelerin açıldığını bildirmektedir. XIX. yüzyıl sonuna doğru, Sultan II. Abdülhamit devrinde artan salgın hastalıkların önlenmesi için amacıyla bir çeşit dezenfeksiyon birimi olan Tebhirhaneöler kurulmaya başlanmıştır. Yeni yapı tipi olarak değerlendirilecek Tebhirhaneler yüksek sıcaklıktaki su buharından mikrop öldürme gücünden faydalanarak giysi ve eşyaların dezenfekte edilmesini sağlayan yapılarıdır. Fransa'dan getirilen uzmanlarca kurulan bu yapılarından İstanbul'da Gedikpaşa, Tophane ve Üsküdar'da olmak üzere üç adet inşa edilmiştir (Yıldırım, 2007). Üsküdar Tebhirhanesi Doğanlar'da tek katlı olarak tasarlanmış, cephesi dönemin yaygın kullanılan tuğla söve ve silmeli cephe düzenlemesiyle meydana getirilmiştir. Üsküdar Tebhirhanesi İstanbul'da inşa edilmiş tebhirhaneler içerisinde özgün niteliklerini koruyarak günümüze ulaşabilen tek örnektir. Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek üzere hizmete alınan yapı, 1980'lere kadar işlevini sürdürmüş, bir süre boş kalmışktan sonra restore edilerek el sanatları merkezi olarak düzenlenmiştir.

Üsküdar'da Sağlık yapıları bağlamında beş yapı incelenmiştir. Katalog kapsamında olmamakla birlikte Üsküdar'da Kurum Savaşları, yıllarında Selimiye Kullahane'nin bir bölümünün Hastahane olarak kullanıldığını bilinmektedir. 1854'te İngilizlerin desteğiyle Florence Nightingale'in öncülüğünde hastahane hizmetleri verilmiştir.

(Batur, 1985). Daha öncesinde Haydarpaşa Askeri Hastahanesi'nin Sultan Abdülmecid döneminde kuruldu u bilinmektedir. Deniz yönünden üç, di er yönlerden iki katlı olarak planlandı, , bilinen yapı, avlulu planı esasla, tekrar etmiştir (Yıldırım, 1994). Ancak, farklı zamanlarda tamir gören ve ilaveler yapılan yapı, ilk düzenlemesi tam olarak bilinmemektedir.

Üsküdar'da Şahs Vakfı olarak yapılan bir di er sa lık kurumu 1882'de faaliyete geçen Zeynep Kamil Hastanesi'dir. Yapı, vakfiyesinde hastalar, en iyi biçimde ve ücretsiz olarak tedavi edilece i bildirilmiştir. Hastahanesinin yapımında Bernasconi ve Duca adlı iki mimar, görev aldı, , bildirilmektedir (Demirhan, 2005). Yapı, batı, normlarda inşa edilme arzusu doğrultusunda bu konuda yabancı mimarlardan destek alındı, , dünülenebilir.

XIX. yüzyıl sonunda Selimiye'den Kadıköy'e giden yol üzerinde modern Osmanlı Sa lık sistemi için oldukça önemli iki yapı, hayata geçirilmiştir. İlk olarak eğitim yapıları arasında değerlendirilen Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane projelendirilmiştir. Hemen ardından ise Tıp Mektebinin uygulama okulu oldu u dünülenen, sonradan adı Haydarpaşa Numune Hastahanesi'ne dönüşen uygulama hastahanesi hizmete alınmıştır (Yıldırım, 1994b). Askeriye içerisinde kurulan modern Osmanlı Tıp Mektebi ve Hastahanelerinin ardından batı, normlarla eğitim veren ilk sivil tıp fakültesi'nin karışına inşa edilen bu hastahane de yönetsel bölümler dışında ça da anlayışla pavilyonlar ekinde düzenleme görülmektedir (bkz. Katalog 4.5.7).

Katalog içerisinde sa lık yapıları arasında yer alan Miskinler Tekkesi, XVI. yüzyıldan itibaren cüzzam hastahanesi olarak i lev görmüştür. Ancak, yapı, XIX. yüzyıl içerisinde iki kez geçirdi i onarım, ve yenilenmiştir. Yapı, 1930'du yıllara kadar cüzzam hastahanesi i levini sürdürmesi nedeniyle geçen yüzyılda ça da cüzzam kliniklerine benzer biçimde modernize edildi i kanıs, uyanmaktadır. Tamamıyla yeni bir yapı olmamakla birlikte XIX. yüzyıl yenilemeleriyle i levini sürdürmüştür.

Çizelge 5.13 : Günümüze Ulaşabilen XIX. Yüzyıl Tesisleri.

Sağlık Tesisleri

No	Adı	Yapılan	Yapım Tarihi	Onarım Tarihi
1	Haydarpaşa Askeri Hastanesi	Sultan II. Abdülhamid	19. yy. ikinci yarısı,	
2	Haydarpaşa Numune Hastanesi	Sultan II. Abdülhamid	19. yy. ikinci yarısı,	
3	Üsküdar Tebrikhanesi	Sultan II. Abdülhamid	1894	
4	Zeynep Kamil Hastanesi	Sadrazam Yusuf Kamil Paşa - Zeynep Hanım	1882	

Çizelge 5.14 : Günümüze Ulaşamayan XIX. Yüzyıl Tesisleri.

Sağlık Tesisleri

No	Adı	Yapılan	Yapım Tarihi	Yok Olma Tarihi
1	Miskinler Tekkesi	Yavuz Sultan Selim/Mustafa Reşid Paşa	1514/1813/1840-50 arası,	1938

5.6.6 Kökler, kasırlar ve diğer ikamet yapıları,

Osmanlı, batılılaşma sürecinde padişah, çevresi, diğer devlet görevlileri ile yabancı ve gayrimüslimlerin öncülük dönümü türücü rolleri önem taşımaktadır. Padişah ve diğer ileri gelenler dönümü yalnızca devlet kurumlarında, askeri sistemde ve yasal düzenlemelerde değil, kendi içlerinde de yapıları, için öncülükleri kesintisiz biçimde sürmüştür. Batılı, askeri ve yönetsel yapıları, Osmanlıya aktarılmış günlük kültür de etkin bir biçimde yapıları ama girmiştir. Giyim, ev yapısı, evlerinin stili, hatta insanlar arasında ilişkiler de Avrupalı olmuştur. Padişah ve ileri gelenler olarak tanımlanan grup ikametgah yani yapı alanlarında yapıları, de işlemlerle de toplumu yönlendirmişlerdir. Bu süreç doğal olarak başkent İstanbul'da ortaya çıkmış, ardından ülkenin farklı köşelerinde yöresel ileri gelenlerce de tekrarlanarak halka ulaşmıştır. Batılılaşma süreci piramidin üstünden alta doğru bir yayılım izlemiştir, üst köşelere yakın bölgelerdeki dönümü daha belirgin ve daha yaygın olarak ortaya çıkmıştır. Batılı ikamet biçimlerine ilişkin ilk örnekler XVIII. yüzyılda Lale devrinde Kağıthane ve Boğaz köylerinde batılı öyküen formlarda kök ve saray yapılarıyla başlamıştır. Birlikte, son halini padişahın sarayının Dolmabahçe'ye taşınmasıyla almıştır.

Saray ve kök bahçelerinde batılı düzenlemelerin kullanılması, yapı içerisindeki değişiklikler Avrupa'dan getirilmesi, cephe düzenlemelerinde batılı biçimlerin kullanılması ile başlayan süreç XIX. yüzyılda tümüyle batılı anlayışlarla biçimlenen saray ve kök yapılarına dönüşmüştür. Devletin altın çağına gerilerde kalmasıyla

karşın bu kadar gösterili yapıların inşaat edilmesinde Cezar (2006), Batıyla gelen siyasi, ekonomik, ve kültürel etkilerin dönüşümde daha dünyevi görünümüne etken olduğunu öne sürmektedir. XVIII. yüzyılda Saray ve çevresi Boaziçi'de kök ve saraylar yapılarak yazlık olarak kullanılarak, Sarayın kalitesi olarak (Dolmabahçe Sarayı) kentin batı, etkilerle daha açık bir bölgesine taşınması, 1856 yılında gerçekleştirilmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren padişahın geçici ikametgâhı, taşınması, kentin dış bölgelerinde Haliç kıyıları, Boaz, Üsküdar ve Salacak'ta ikinci derecedeki saltanat konutlarının gelişimine yol açmıştır. Eldem (2003), bu durumu, Padişahın kent merkezinden uzaklaşma hareketini taklit eden saray halkının ve bürokrasinin batıdaki unsurların ikincil ikametgâhlar kurmaları, şeklinde açıklar.

Kentin beeni - özentisi yönüyle dönüşüm sürecine paralel olarak; ekonomik gelişmeler, kentin kurumsal yapılarındaki dönüşümler, nüfus artışı, büyüyen yüzölçümü ve ulaşımındaki gelişmeler gibi etkenler kentsel mekânda aralarında yaşam alanlarının olduğu pek çok değişime yol açmıştır. Kurtay (2001) İstanbul kent mekânındaki değişimleri XIX. ve XX. yüzyıl içinde geçerli olan ulaşım, sosyal, ekonomik, a. Gecekondu, b. Banliyö yerleşmelerinin ortaya çıkması, c. Sanatçıların yerleşim bölgelerine taşınması, d. Merkezlerdeki değişim ve kayma sonucunda çift merkezin ortaya çıkması, (Eminönü ve Karaköy), e. Geçici bölgesinin (trans area) belirgin biçimde ortaya çıkması, f. Daha önce kentle bütünleşmiş olan çeşitli semtlerin merkezle bütünleşmesi şeklinde açıklar.

Belirtilen farklı etkenler nedeniyle öncelikli olarak konut alanlarında bir farklılaşma, nüfusun hızlı büyümesi nedeniyle yeni konut alanı ihtiyacı, yasal düzenleme ve zorunluluklar nedeniyle de yapılmış teknik ve malzemelerinde değişim söz konusu olmuştur (Tekeli, 1999). Kentin bütün bölgelerinde aynı oranda olmamakla birlikte batı, etkilerle dönüşüm bölgelerinde bitirilmekte binalar ve kâğıt yapıları artmış, ayrıca etnik yönden karma ve sosyal sınıfımaya göre bir mekânsal biçimlenme ortaya çıkmıştır (Kurtay, 2001).

XIX. yüzyıl sarayları ve yönetici elit konutları, Kurtayın (2001) tanımlamasıyla mimari çözümlerinin egemen olduğu yapılar, Neoklasik, Ampir, Neorönesans, Neobarok, Neogotik ve Eklektisist üsluplar ile yüzyılın sonuna doğru Art Nouveau kullanılarak üsluplarıdır. XIX. yüzyılın önemli iki sarayı olan Dolmabahçe ve Yıldız saraylarında yeni anlayışa uygun kabul ve bekleme salonları, anıtsal merdivenler ve

geni antrelerin yan,s,ra harem ve selaml,k bölümlerini ayr, tutulmas,, toplu yemek salonlar,n,n bulunmamas, gibi eski sisteme ait izler ve al, kanl,klar da devam ettirilmis tir. Saray yap,lar,nda bat, etkisinin bezeme düzeyinde a ,rl, ,n, daha belirgin bir biçimde hissettirmesine kar ,n, plan düzeyinde geleneksel anlay, ,n sürdürüldü ü görülür. Bu iki ba l, yap,da bat,öya yönelik bir anlay, savunulurken ayn, zamanda gelenekleri ya atma çabalar,n,n da oldu u görülmektedir.

Öte yandan, Kurtay (2001) yeni saray ve kö klerin oda, salon, koridor boyutlar, ve tavan yükseklikleri ile genel biçimleni leri iç düzenlemede minder, yast,k ve sedirin yerini bat,l, masa ve sandalyeye terk etmesine yol açt, , dü üncesindedir. Saray ve kö k yap,lar, Avrupa'da yeni bulunan malzeme ve geli tirilen yap,m tekniklerinin; (Y,ld,z Saray,ında oldu u gibi) mesela erken prefabrik uygulamalar,n,n denendi i yap,lar olmu tur.

Saray ve kö k tarz, üst s,n,f konutlar,ndaki de i imler d, ,nda orta gelir düzeyinde ya ayanlar,n konut anlay, ,nda da Bat,l, etkilerle apartman ve s,raev ekinde yeni bir konut tipi ortaya ç,km, t,r. Kurtay (2001) Bat,l,la ma sürecinin ba ,nda halk,n ya am tarz, kalabal,k nüfusun bir arada oldu u konak ve yal,larda büyük aile ekindeyken, Tanzimat sonras,nda de i en ekonomik ve sosyal artlara ba l, olarak apartman ya am,na dolay,s,yla daha küçük aile birimlerine dönü meye ba lad, ,n, aktarmaktad,r. K,ray (1979), Türkiye'de ilk öorta tabakala maö e ilimlerinin mparatorlu un son yüzy,l,nda bat,ya ba ,ml, i örgütlerinde çal, anlar ve orta çaplı, tüccarlar ile ortaya ç,kt, ,n,, bu iki grubun da Gayrimüslimlerden olu tu unu belirtir. S,raevler, ard,ndan apartmanla ma Beyo lu ve di er Gayrimüslim mahallelerinde ortaya ç,km, t,r. Geleneksel mimaride bu tarz,n bulunmay, , kentsel dokuda farklı, bir sosyal s,n,f,n ortaya ç,k, ,n,n göstergesi olarak de erlendirilmis tir (Batur, Fersan ve Yücel, 1980). Batur (1995b), s,raevlerin özellikle yüzy,l,n ikinci yar,s,ndan itibaren stanbul'un büyüme alanlar,nda, yang,n sonras, düzenleme bölgelerinde veya az,nl,k gruplar,n vak,f arazilerinde in a edilmi orta ve kentsoylu bir s,n,f,n konut tipi oldu unu söylemektedir. S,raev ekindeki konutlar Suriçi'de Yenikap,, Kumkap,, Gedikpa a, Fener, Balat'ta, Galata taraf,nda Süt'lüce, Kas,mpa a, Beyo lu ve Kurtulu çevresinde, Anadolu yakas,nda ise Kad,köy Mühürdar, Yel de irmeni ile Üsküdar da ba ta Kuzguncuk çevresi olmak üzere Ba larba , ve cadiye'de yer almaktad,r (ekil 5.13).

ekil 5.13 : cadiye ve Kuzguncuk'ta varlıkların, sürdürülen Ahap Sarayları (2007).

Konutlarda Batılı etkiler fakir, sıradan insanlar için daha sınırlı düzeyde kalmıştır. Ustalar eliyle gerçekleştirilen konut yapımı, ipevi ön planda tutan yalnız bir mimariye sahiptir. Yaşam düzeninin de ipeviye bağlanmasında, bu süreçte konutların zemin katları, sokağa açılmaya başlamıştır, kafesler kaldırılmış, açık balkon ve Fransız balkonları, dönük yaşam biçiminin göstergeleri olarak konut mimarisine katılmıştır (ekil 5.14). Konut planlarında ortaya çıkan en önemli değişim, çok ipevli odalar yerine yemek yeme, yatma, yaşam alanı gibi tek ipevli olan hacimler ve bunlara ait donatılar şeklinde ortaya çıkmıştır.

ekil 5.14 : Doğanlar (2005) Zemin katta sokağa açılma, balkonlu, ve devrinin çağdaş yapım tekniği ve mimari düzenleri kullanılarak inşa edilmiş evler.

İstanbul genelinde değişmekte olan konut anlayışı, Üsküdar'da da dönüşüme yol açmıştır. Geleneksel konutlarda mimari üslup, plan düzeni, yangına dayanıklı malzemelerin kullanılması gibi belirgin değişimler söz konusudur. Geleneksel konutların yanı sıra saraylar, ikincil konut olarak nitelenebilecek sayfiye evleri ve kökler gelişimi; nüfus artışı ve yoğunlaşma nedeniyle yeni mahalleler ortaya çıkmıştır. Altunizade'den Çamlıca'ya giden yol üzerine Saray çevresinden ileri

gelenlerin, pa alar,n ve di er üst tabaka mensuplar,n,n kö k ve konaklar, in a edilmi tir. Üsküdarın merkezi olarak tan,mılanan müslüman nüfusun yo un olarak ya ad, , bölgede, geleneksel konutlarda ortaya ç,kan dönü ümlerin çe itleri görülürken, Gayrimüslimlerin yo un ya ad, , bölgelerde s,raev tarz,ndaki Osmanlı mimari diline tamamen yeni bir konut biçimi yayg,nla maya ba lam, t,r. stanbul genelinde in a edilen s,raevler kâgir malzeme yo un bir yap, gösterirken, Üsküdar içerisinde yer alan s,raevler Kuzguncuk haricinde ço unlu u ah ap yap,m tekni iyle in a edilmi tir.

Katalog çal, mas, ba lam,nda üst düzey konut kültürünün ürünlerinden olan kö k ve yal,lardan özgün örnekler incelenilmi tir. ncelenen örneklerin üçü d, nda geleneksel ah ap yap,m tekni inin kullan,ld, , görülmektedir. ncelenilen yapılar XIX. yüzyıl,ın ikinci yar,s,nda in a edilmi , Bat,l, etkilerin yo un olarak görüldü ü örneklerdir. Mimari üslup olarak yapıld,klar, y,llar,n hakim anlay, ,n,n izlerini ta ,maktadırlar.

Çizelge 5.15 : Günümüze Ula abilen XIX. yy. Kö k, Kas,r ve Di er kâmet Yap,lar,.

Kö kler ve Kas,rılar				
No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Onar,m Tarihi
1	Abdülaziz Av Kö kü	Sultan Abdülaziz	1856	
2	Abdülmecid Efendi Kö kü	Sultan II. Abdülhamid	1901	
3	Adile Sultan Kasr,	Sultan Abdülaziz	1853	
4	Balyan Kö kü (Vas,f Pa a Kona .)	Balyan Ailesi - Vas,f Pa a	19. yy. ikinci yar,s,	
5	Çaml,ca Askeri Hastahanesi Av Kö kü	Tüccar Köçeo lu	19. yy. ikinci yar,s,	
6	Çaml,ca Askeri Hastahanesi Kad,nlar Kö kü	Ahmet Celalettin Pa a	1880	
7	Eczac, Mustafa Nevzat Bey Kona ,	Bilinmiyor	19. yy. ikinci yar,s,	
8	Fethi Ahmet Pa a Yal,s,	Bilinmiyor	19. yy. ikinci yar,s,	
9	K,z Kulesi	*	*	
10	Mabeynci Haf,z Mehmet Efendi Kona , (Köprülü Konak)	Mabeynci Haf,z Mehmet Bey	19. yy. ikinci yar,s,	
11	Salacak Çürüksulu Yal,s,	Bilinmiyor	19. yy. ikinci yar,s,	
12	Üryanizade Cemil Molla Kö kü	Mahmud Cemil Efendi	1885	

Çizelge 5.16 : Günümüze Ulaşamayan XIX. yy. Kök, Kasır ve Diğer Kâmet Yapılar,,

Kökler ve Kasırlar				
No	Ad,	Yapıran	Yapım Tarihi	Yok Olu Tarihi
1	Altunizâde Smail Pa a Kökü	Altunizâde Smail Pa a	1868	1987
2	Hüseyin Avni Pa a Yalıs,	Hüseyin Avni Pa a	1870	1946

5.6.7 Depolama, sanayi tesisleri, iskeleler ve ticaret yapılar,:

Osmanlı Devleti'nde birçok alanda olduğu gibi sanayi tesisleri ve benzeri yapılar başlangıçta öncülük eden kişi Sultan III. Selim'dir. III. Selim devrinde Tersane, Tophane gibi askeri kuruluşların modernizasyonu çabalarıyla sanayi tesislerindeki ilk batılılaşma ortaya çıkmıştır. Fransa Toulon tersanesi uzmanlarından mühendis M. Le Roi Haliç tersanesinin modernizasyonu için ilk çalışmalar yürütmüştür. III. Selim, Boaziçi'de Hünkar İskelesi'nde bir kâğıt fabrikası, ve askeri uniformalar için yün kumaş fabrikası kurduğunu bilinmektedir (Açıköz, 2008).

Sanayile meşguliyetinin yükselişi II. Mahmut devri ve sonrasında rastlanmaktadır (Batur ve Batur, 1981). 1812 yılında, II. Mahmut döneminde, Beykoz Deri Fabrikası, başlangıçta tabakhane olarak kurulmuş, Debba hane-i Amire adıyla devlet tarafından işletilmiştir. 1833 yılında askere fes giydirilmesi kararı üzerine Feshane Fabrika-i Hümayunu'nun açılması, tesis ilerleyen yıllarda dokuma üretiminde yapılmıştır. 1843 yılında Hereke Dokuma Fabrikası'nın ilk birimleri kurulmuştur. Hemen ardından, 1845 yılında ÖZmit Fabrika-i Hümayunu adıyla fes ve dokuma üreten bir tesis hizmete alınmıştır (Açıköz, 2008). Görüldüğü üzere yüzyılın ilk yarısında kurulan fabrikaların çoğunluğu askeri gereksinimleri karşılamak amacıyla kurulmuştur.

1855'te Bakırköy'de kurulan Levazım, Umumiye-i Askeriye Bez Fabrikası, 1858'de Paşalimanı'nda kurulan Un Değirmeni ve takiben 1866'da açılan Unkapanı Un Değirmeni yüzyılın ortalarında inşa edilen önemli sanayi tesislerindedir. Sultan II. Abdülhamid döneminde ise 1884'de Cibali Tütün Fabrikası, ve 1894 yılında ÖYıldız Çini Fabrika-i Hümayunu kurulmuştur. (Batur, ve Batur, 1981). Osmanlı Devleti'nde elektrik yapılarında ilk olarak saraylarda kullanılmıştır. Elektrik üretim amacıyla 1854'de Dolmabahçe Sarayı, Gazhanesi, 1864'te de Beylerbeyi Sarayı için Kuzguncuk Gazhaneleri hizmete alınmıştır. Ardından 1880'de Yedikule Gazhanesi 1891'de Kadıköy Hasanpaşası Gazhanesi ise çalışmaya başlanmıştır (Köksal ve Ahunbay, 2006).

Sanayi tesisleri d, ,nda yeni yap, tipleri aras,nda say,labilecek depolama tesisleri (ambarlar) ile ça ,n gereksinimlerine göre tasarlanan iskele, salhane, han ve ekmek f,r,n, vb. yap,lar da in a edilmi tir.

Üsküdar'da katalog çal, mas, kapsam,nda Osmanl, sanayile mesi aç,s,ndan baz, öncü yap,lar,n in a edildi i görülmektedir. Bunlardan ilki Pa aliman, Hububat Ambarlar,ød,r. Ard,ndan ngiliz yap,m, modern makinalarla un ö üten Pa aliman, Unde irmeni ve 1864 tarihli Kuzguncuk Gazhanesinden söz edilebilir. Kent içinde geli en deniz ula ,m,na ba l, olarak modern vapur iskeleleri de in a edilmi tir. Üsküdar merkez iskelesi günümüze ula amam, , ancak de i ikliklerle de olsa Salacak skelesi örnek olarak kalm, t,r.

Sanayi tesisleri ba lam,nda söz edilebilecek yap,lar,n bir bölümü yeri, yap,m tekni i ve mimari biçimleni i hakk,nda yetersiz bilgi olmas, nedeniyle katalog kapsam,na al,nmam, t,r. Bunlardan ilki III. Selim döneminde 1803 y,l,nda Harem skelesi Yoku u ba ,nda yer alan Boyac, Han,ønda aç,lan, kaynaklarda öÜsküdar Matbaas,ö olarak bilinen yap,d,r. 1807 Kabakç, Mustafa syan,ønda zarar gören matbaa, 1824øde Beyaz,tøa ta ,nm, t,r (Kut ve Türe, 1996). Matbaa gibi bilgimizin yetersiz oldu u bir di er sanayi tesisi ise Haremøde boyac,lar ve dokumac,lar,n yer ald, , Dokuma Atölyeleriødir. Karpaz (2006), III. Selim devrinde Üsküdar'da 600 dokuma tezgah, çal, t,ran büyük bir basma fabrikas,n,n kuruldu unu, 1841ø gelindi inde bu tezgahlardan ancak 41 tanesinin çal, t, ,n, aktarmaktad,r.

Günümüze ula amayan, ancak katalog çal, mas,nda yer alan Atpazar, Han, Üsküdar'da yer alan çok say,da han aras,nda hakk,nda somut belge ve foto raf bulunan tek yap,d,r. Atpazar, Han, geleneksel yap,m tekniklerini ve i levleri kullanmas,na kar ,n, XIX. yüzy,l,øn sonuna do ru in a edilmesi nedeniyle önem ta ,maktad,r. Kâgir yap,m tekni iyle in a edilen Harem Salhanesi ve Kavak skelesi Askeri F,r,n, hakk,ndaki bilgilerimiz elimizdeki foto raflarla s,n,rl,d,r.

Geni ba ve bostanlar nedeniyle Üsküdar'ın ekonomik hayat,nda tar,msal ürünler önem ta ,maktad,r. Üsküdar ve çevresinde üretilen sebze ve meyvelerin ba tüketicisi stanbulødur (Onaran, 2002). Mantranøa (1990) göre XVII. yüzy,l,n ikinci yar,s,nda ok imal edenler, debba lar, keresteciler, mum imalatç,lar, ve yo urtçular bu semtte bulunmaktad,r. Üsküdar'da ekonomik olarak önem ta ,yan bir di er imalat kalemi dokumac,l,kt,r. öÜsküdar Çatmas,ö (Çatma Yast,k Yüzü) ve öÜsküdar Basm,ö

olarak ün yapan dokumacılar, III. Selim zamanında desteklenmiş, Selimiye'de sözedilen dokuma tezgahları, kuruluşları. Öncüyan (1976) ve Onaran (2002) aktardıkları,ndan tekstil ürünlerinin XVIII. yüzyıldan itibaren Üsküdar'da imal edildiğini anlatılmaktadır. Üsküdar'ın sözü edilen bir diğer önemli özelliği Anadolu'ya giden bütün yolların başlangıcı ve Avrupa'ya aktarma noktası olmasıdır. Bu özellik nedeniyle ticari malların elden satıldığı ve depolandığı bir yer de olmuştur.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Üsküdar'ın tarımdan elde ettiği gelirde bir eksilme olmamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti genelinde olduğu gibi 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması sonrasında imalat sektörü, özellikle dokumacılar büyük zarar görmüştür. Bu nedenle çok sayıda atölye kapanmıştır. Ardından, yüzyılın sonuna doğru Haydarpaşa'da tren yolunun açılmasıyla Üsküdar ticari merkez olma özelliğini yitirmeye başlamıştır.

1838 Ticaret Anlaşması'ndan sonra kentte üretim ve ticaret biçimleri değişmeye başlamıştır. Gümrük vergileri kalktı, bu için pek çok mal daha ucuza Avrupa'dan ithal edilmeye başlandı. Bu duruma bağlı olarak Üsküdar'da imalat sektörü zarar görmüş, bu arada kentin ticari merkezi Galata- Karaköy çevresinde gelişmeye başlamıştır. Yeni gelişen ticaret biçimlerine bağlı olarak ofis yapıları, hanlar, bankalar ve ithal edilen ürünlerin satıldığı bonmareler açılmıştır (Çelik, 1998). Yeni gelişen tüketim ve alışkanlıklarına bağlı olarak ortaya çıkan dükkanlar (bonmareler) ve Batı tarzı ofis, han vb. yapılar Üsküdar'da ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında Üsküdar hala geleneksel üretim ve satış düzenini devam ettirmektedir (Onaran, 2002). Demografik yapı, iktisadi ve kültürel alışkanlıkları gibi nedenler Üsküdar'da Batı tarzı yaşamı, dolayısıyla tüketim eğilimi kentin Beyoğlu bölgesine göre geç gelişmesine yol açmıştır.

Üsküdar çarşısı, bölgesine ait bazı eski foto raflarda küçük Anadolu kentlerinin çarşısı merkezine benzer bir dokuya sahip olmakla birlikte, bir başka bölgenin yaklaşık 20 yıl kadar sonra çekilen foto rafında biraz daha modern bir çarşısı görülmektedir. Anlaşılan fotoğrafta aralarda yer yer kâğıt yerleri olmakla birlikte, ahşap iki katlı dükkanlar bulunmaktadır. Ancak, sokak lambaları ve düzeltilen kaldırımlar belediye hizmetlerinin başlangıcını göstermektedir (ekil 5.15). Hakimiyeti Milliye Caddesinden yukarı doğru çıkan Gündoğumu Caddesi'nin 1909 yılına ait foto rafında ise kâğıt iki katlı binaların alt katlarında dükkanlar yer almaktadır.

ekil 5.15 : Hakimiyeti Milliye Caddesi geni letilmeden önce (1890'dar, Abdullah Freres) (Özendes, 2005); Gündo umu Caddesi (1909, Max Fruchtermann) (Sar,öz, 1996).

Çizelge 5.17 : Günümüze Ula abilen XIX. yy. Depolama, Sanayi Tesisleri, skeleler ve Ticari Yap,lar.

Depolama, Sanayi Tesisleri ve skeleler

No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Onar,m Tarihi
1	Kuzguncuk Gazhanesi	Sultan Abdülaziz	1864	
2	Pa aliman, Hububat Ambarlar,	Sultan III. Selim	1802	
3	Pa aliman, Unde irmeni	Pertevniyal Valide Sultan	1863	1897
4	Salacak skelesi	irketi Hayriyye	1852	Bilinmiyor

Çizelge 5.18 : Günümüze Ula amayan XIX. yy. Depolama, Sanayi Tesisleri, skeleler ve Ticari Yap,lar.

Depolama, Sanayi, Tesisleri ve Di er Teknik Yap,lar

No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Yok Olu Tarihi
1	Atpazar, Han,	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1990'l, y,llar
2	Harem Salhanesi	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	Bilinmiyor
3	Kavak skelesi Askeri F,r,n	Sultan Abdülaziz	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	Bilinmiyor

5.6.8 Hamamlar:

Ya am kültürünün de i imi, konutlarda suyun kullan,m, ile ilgili olanaklar,n artmas, nedeniyle XIX. yüzy,lda kamusal amaçlı, çok say,da hamam in a edilmemi tir. n a edilen örnekler ise XVI. ve XVII. yüzy,l,n gösteri inden uzakt,r. Eski kültüre ait bir yap, tipi olarak in a edilen XIX. yüzy,l hamamlar,, geleneksel yap,m tekni i ve malzemelerini kullanmaya devam etmi lerdir. Gözlenen en önemli farklık de i en

zevk ve be eninin yans,mas, olarak iç süslemelerde günün moda mimari üsluplar,n kullan,m,d,r.

Üsküdar'da XIX. yüzy,l hamam yap,s, olarak sadece cadiye Da Hamam,öndan söz edilebilir. Külliyyelerin ve di er yap,lar,n parças, olarak incelenen di er hamamlar katalog çal, mas,nda öHamamö ba l, , alt,nda yeniden incelenmemi tir. Tek hamam olarak tasarlanan ö cadiye Da Hamam,ö plan ve yap,m tekni i olarak geleneksel kal,plar, tekrar etmektedir. Öte yandan bu hamam, ,l,kl,k ve s,cakl,k bölümlerinin üst örtüsünde yer alan fil gözlerinde bat,l, formlarda süslenmi , ayr,ca, hamam iç mekân,nda yer alan kurna vb. iç donan,m, da dönemin tercih edilen üsluplar,n, izini ta ,maktad,r.

Katalog çal, mas,nda Selimiye ve Altunizade Külliyyeleri içerisinde yer alan hamamlar ile Haydarpa a Askeri Hastahanesi ve Mektebi T,bbiye içerisinde XIX. yüzy,l süresince in a edilmi hamam yap,lar, da bulunmaktad,r. Büyük kamusal hamamlar d, ,nda konak ve kö klerin eki olarak ina edilen konak hamam, tarz,nda küçük hamamlar da bulunmaktad,r. Belirtilen hamamlardan Haydarpa a Askeri Hastahanesi içerisinde yer alan hamam ile Mekteb-i T,bbiye içerisinde yer alan hamam, ana yap,n,n parças, olmalar, nedeniyle planlar, geleneksel hamam planlama anlay, ,ndan ayr,lmaktad,rlar. Bu yap,lar,n çal, ma prensibi geleneksel sistemi tekrar etmekle birlikte, plan düzenleri i levsel amaçlar gözetilerek revize edilmi tir.

Çizelge 5.19 : Günümüze Ula abilen XIX. yy. Hamam Yap,lar,.

Hamamlar				
No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Onar,m Tarihi
1	cadiye Da Hamam,	eyhül slam Arif Hikmet Bey	1854	

5.6.9 Park, bahçe ve dikilita lar:

Geleneksel Osmanl, kentinde kent içinde kamuya aç,k park ve bahçe düzenlemeleri görülmemektedir. Kent içinde sokaklara a aç dikme anlay, ,n,n olmad, ,, bunun yerine ye il dokunun evlerin avlular, içerisinde, kent içerisinde yer alan bostan ve korularda yer ald, , bilinmektedir. çe dönük ya am tarz, Bat,l,la ma ile birlikte daha d, a dönük ya am biçimine dönü meye ba lam, t,r. Sonuç olarak, Bat,l, tarzda kamusal bahçe olarak tan,mılanan halka aç,k, insanlar,n sosyalle ti i parklar ortaya

ç,km, t,r. Kent içerisinde bahçe ve park düzenlemelerinin meydana getirilmesi Sultan Abdülaziz döneminde başlamış, t,r. İlk olarak 1864'te Taksim- Pangalt, yolu inşa edilirken Taksim'deki Hristiyan mezarlıklarının ilavesiyle bu alan alana bahçe yapılmış, dünümlüdür. Dikdörtgen formunda, simetrik biçimde dönemin Avrupalı park düzenlemelerine uygun anlayışla planlanan bu park, VI. Belediye Dairesinin çalışması sonucu 1869'da tamamlanmış, t,r. Taksim Bahçesi adını alan, içinde kafeler bulunan park dönemin en gözde gezinti yeri olmuştur. Ardından, Altınordu Belediye Dairesi 1871'de Tepebaşı'nda halkın faydalanması için bir bahçe daha açmış, t,r (Cezar, 1995 ve Çelik, 1998). Şehir içindeki Fatih Belediye Bahçesi ve Gülhane Bahçesinin açılması ise XX. yüzyılda gerçekleşmiştir.

Kentin Anadolu yakasındaki kamusal anlamdaki ilk park, olan Millet Bahçesinin açılması, Taksim Bahçesi (1869) ile aynı tarihlere rastlamaktadır. Millet Bahçesi 1868-1870 tarihlerinde şehremini olan Server Paşa tarafından yapılmış, t,r (Haskan, 2001). Millet Bahçesi (Çamlıca Bahçesi) yapıldığı dönemde kentin Anadolu yakasındaki en gözde gezinti mekânı olmuştur.

Millet Bahçesi, Recaizade Ekrem'in dönemi anlatan Araba Sevdası romanında da konu edilmiştir. Roman kahramanı Bihruz Bey, kentin halk kesiminde yaşamayan, Batılıya ama özenen kişidir. Bihruz Bey, Çamlıca'da Avrupa Modeli bir park yapılıncasına, duyunca bu parkta yapacakları gezilerin hayaliyle parkın yakınındaki bir köşke taşınmıştır.

Recaizade'nin (1995) romanında anlattığına göre 1870 yılının baharında park açılmış, t,r. Park içerisinde Taksim Bahçesinde olduğu gibi yiyecek ve içecek satılan büfeler, yürüyüş yolları, arasında bulunan kameralarda öğle, takımna mahsus bir yer ile yukarı, kapının yakınında gazinonun varlığıyla bu bahçenin her surette mükemmeliyetini herkesin kabul edeceğini belirtmektedir.

Rezacizade (1995), halkın bahçeye olan ilgisini şu sözleriyle belirtir: Nihayet o senenin Mayıs ayı iptidalarında (Bahçe) açıldı. istirahat ve tenezzühe mahsus olan cuma ve pazar günleri Üsküdar, Kadıköyü, Beylerbeyi gibi Çamlıca'ya civar sayılan yerlerden başkaları İstanbul'un mahal-i baidesinden, Boaziçi'nden ve sair mahallerden arabalar, hayvanlarla ve bazan yayan olarak gelen kadın, erkek binlerce seyircinin bahçeye tahaccümü hakikaten görülecek temalardan idi. (Recaizade, 1995)

Üsküdar'dan Çamlıca'ya giden yol üzerindeki Millet Bahçesi, konum itibariyle Saray ve çevresindeki üst düzey bürokratlar ile, Gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı, çevrede açılmıştır. Rezaizade'nin de belirttiği üzere yalnızca bölgede yapılan ayarlar değil, Anadolu Yakasında yapılan halkta ilgi göstermiştir. Üsküdar'da kamusal park olarak düzenlenen ikinci mekân Doğanlar Parkı'dır. Eskiden pazar yeri olan büyük alan Cemil Paşa döneminde 1908 yılında kamusal park olarak düzenlenmiştir (Haskan, 2001). Parkın etrafı duvarla çevrilmiş olup, giriş kapıları, Birinci Milli Mimarlık dönemi izlerini taşımaktadır. Ancak, dönemin mimari üslubunu taşıyan kapılar, 2009 yılındaki tamirde Belediye tarafından yok edilmiştir. Üsküdarın Müslüman nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgede yapılan bu park, batılı kamusal park düzenlemesi olarak dönemi için öncü bir uygulamadır.

Osmanlı geleneğinde eskiden beri ok veya tüfekte atılan uzun mesafelerin anısına sultanlar adına dikilmektedir. Katalog kapsamında incelenilen Acıbadem II. Mahmut Nişantaşı, II. Mahmut'un tüfekte yaptığı, bir atın anısına dikilmiştir. Eski geleneğin XIX. yüzyıldaki devamı olan bu Dikilita günümüzde mahalle arasında kalmıştır. (Bkz katalog 4.9.1)

Çizelge 5.20 : Günümüze Ulaşabilen XIX. yy. Park, Bahçe ve Dikilitalar.

Park, Bahçe ve Dikilitalar

No	Adı	Yapılan	Yapım Tarihi	Onarım Tarihi
1	Acıbadem II. Mahmut Nişantaşı	Sultan II. Mahmud	1812	
2	Doğanlar Parkı	Cemil Paşa	1904-1908	
3	Millet Bahçesi	Şehmini Server Paşa	1870	

5.6.10 Emlence yapıları:

Kurumsal ve yasal düzenlemelerle Batılılaşma çabaları devam ederken, Batının bazı emlence çeşitleri de ülkeye girmeye başlamıştır. İstanbul'da ilk olarak Beyoğlu'nda çalgı, kahvehaneler açılmıştır. Ardından Batı tarzında tiyatro temsilieri verilmeye başlanmıştır. (Cezar, 1995). Osmanlı toplumunun XIX. yüzyılda yaygın olan farklılıklarında barındıran çok sayıda emlence hayatında da devam etmiştir. Bu durumun yansıması olarak İstanbul'da geleneksel tiyatro türlerinden olan Karagöz ve Ortaoyunu ile Avrupalı Tiyatro bir arada varlığını sürdürmüştür (Faroqhi, 2005).

Batı tarzı tiyatro sultanların desteğiyle yaygınlaşmıştır. XIX. yüzyılda yönetimde bulunan Osmanlı Sultanları tiyatroya karşı çabuklukla aksine destek olmuştur. III.

Selim döneminde biri d, ar,da, birisi de sarayda iki geçici tiyatro yapıldı, ,n,, bu tiyatrolarda yabancı gruplar, n temsil verdimini And (1972) aktarmaktadır. Sultan II. Mahmut devrinde de tiyatrolar desteklenmi , bu bağlamda Beyo luğunda, iki tiyatroya izin verilmiştir. II. Mahmut'un Avrupa'dan Saray Kitapları, için 500 tiyatro metnini getirtmesi de onun tiyatroya verdiği önemi göstermektedir (And,1972). Daha sonra Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde de tiyatro desteklenmiştir. Polat (2001), 1859'da kurulan Dolmabahçe Saray Tiyatrosu ve 1889'da Yıldız Saray,ında açılan tiyatrolar, n hem sultanlar, n ilgisini hem de saray, n ça da imaj, n, ve saygınl, n, arttırmayı hedeflediğini dü ünmektedir. Ç,ra an, Dolmabahçe ve Yıldız sarayları,nda yabancı ve yerli tiyatro toplulukları, oluşturulmuş , bunlardan bir kısmı, kadrolu olarak hizmet vermişlerdir (Polat, 2001).

Batı, l bir sanat kolu olarak tiyatroyun Osmanlı Devleti'ne XIX. yüzyıl öncesinde elçilikler kanalıyla geldiğini bilinmektedir. Batur (1985), 1676'da Fransız Elçiliğinde bir tiyatro salonu açıldı, n, bildirmektedir. And'da (1983) Galata'da bir Cenevizli'nin XVIII. yüzyılda bir tiyatro açtığı, n,, 1820'de bu tiyatroyun Beyo luğuna taşınması, n, aktarmaktadır. Beyo luğunda Fransız Tiyatrosu adıyla bilinen (Palais de Cristal) tiyatro, 1840 öncesinde günümüzde El Hamra Sineması, n, n yerinde temsiller vermekteydi (And 1983).

Beyo luğunda bilinen ikinci tiyatro binası, Naum Tiyatrosu'dur. Galatasaray Lisesi'nin karşısında bir yerde 1840 yılında kurulan tiyatro, 1870 yılında bir yangında yok olana kadar temsiller vermiştir (And, 1970). Beyo luğunda bu tiyatrolardan başka, 1861'de Beyo lu Tiyatrosu, yine 1861'de Cafe de Fleurs ve 1862'de Ark Tiyatrosu açılmıştır. rili ufaklı, yazlık ve kışık başka tiyatrolar da olmakla birlikte, Beyo luğunda yer alan önemli tiyatrolar arasında yer alan Anadolu Tiyatrosu'nun 1867'de ve Tepebaşı, Kışık Tiyatrosu'nun ise 1881'de açıldığı, n, bilinmektedir (And, 1983).

İstanbul Suriçi'ndeki ilk tiyatro 1860'de, yıllarda kurulan Gedikpaşa Tiyatrosu'dur. Gedikpaşa Tiyatrosu için eski Fransız sirkinin gösterilerini sunduğu yapı, tiyatroya dönüştürülmüştür. Suriçi'nde Aksaray Yemil Tulumba'da 1875'te 300 kişilik tiyatroyun yapıldığı, ndan, Vezneciler ve Mehmedpaşa,ında da çou kurathane'den bozma çeşitli tiyatrolar, n varlığı, ndan söz edilmekle birlikte, bu yapılar hakkında detaylı bilgimiz bulunmamaktadır (And, 1970). Bu tiyatrolardan başka

Sultanahmet'te 1880'de kurulan bir açık hava tiyatrosu olduğunu da yine And (1983) bildirmektedir.

İstanbul'un Anadolu Yakası, Batı tarz, tiyatroya XIX. yüzyılın ikinci yarısında kavu mu tur. Anadolu yakasının ilk tiyatrosu 1865'de açılan Aziziye Tiyatrosu'dur. Ermeni asıllı tiyatro sanatçısı, Güllü Agop'un idaresindeki bu tiyatrodaki daha sonra Tomas Fasulyeciyan Topluluğu temsiller vermiştir (And, 1983). Bu dönemde Kadıköy'de Söğütözü meşhurlu Zambolu Tiyatrosu, Kadıköy Küçük Tiyatrosu ve Yortuç Çemesi Tiyatrosunun varlığı bilinmektedir. Üsküdar'da da Bulgurlu Libadiye Caddesi Tiyatrosu, Bulgurlu Terakki Bahçe Tiyatrosu, Üsküdar Boyacıbaşı Sokağı Tiyatrosu, Horhor Yeni Tiyatro, Üsküdar Çarşı Demircileriçi Tiyatrosu, Beylerolu Bahçe Tiyatrosu, Balıbaşı Çiftlik Gazinosu Tiyatrosu ve Doğanlar Dilkuşa Tiyatrosunun adları bilinmektedir (And, 1983). Ondokuzuncu yüzyıl içerisinde halka açık tiyatrolar dışında kaynaklarda yalnızca davetli grubun izleyebildiği temsiller verildiği de bilinmektedir. İstanbul'un farklı semtlerinde yer alan bu tarz kök-konak içi tiyatrolardan Üsküdar'da Odion Boş Ağa'nın evinde Corneille, Moliere, Racine ve Voltaire'nin eserlerinin oynandığını, bizlere And (1970) aktarmaktadır.

Aziziye Tiyatrosu, Üsküdar'da tiyatro yapısı olarak tasarlanan ilk yapıdır. Diğer yapıların bir kısmı yazlık tiyatro olarak geçici sahne ile hizmet vermiş, geri kalanları da kentin diğer bölgelerinde olduğu gibi bir bakımdan tiyatroya dönüşürmüş binalarda çalışmışlardır. Üsküdar'da yer alan tiyatro yapıları, Gayrimüslim ve ileri gelen yöneticilerin konutları, yer aldıkları bölgelerde hizmet vermişlerdir. Üsküdar çarşısı bölgesinde de adları belirtilen küçük tiyatrolar olmasına karşın, büyük olasılıkla ahap yapım tekniğiyle inşa edilen ve bakımdan tiyatroya çevrilen bu yapılar hakkında bilgiler kısıtlıdır.

Üsküdar'da Avrupalı tiyatrolardan bakımdan geleneksel eğilimlerinden olan Bayram Yerleri 1970'den itibaren sürdürülmüştür (Çeçener, 2008). Dini bayramlarda ve ramazanlarda akamlar, kurulan bayram yerlerinde ekerlemeciler, çocuklar için oyuncaklar, geleneksel tiyatrodan karagöz ve meddah gösterilerinin yapıldığı mekanlar bulunmaktaydı. Üsküdar'da bilinen bayram yerleri Nadiye Tekkesi önü, Bülbülderesi Uluçnaraltı, Eski Harmanlık Mektebi yanı ve Doğanlar Meydanı'dır (Haskan, 2001). Çeçener (2008) Doğanlar'da bulunan bayram yeri günümüzde Üsküdar Ehir Tiyatrosunun bulunduğu arsada olduğunu, 1960

sonrasında emsi Pa aya, 1970lere do ru ise Selimiyeeye ta ,nd, ,n, belirtmektedir. Eski geleneksel e lence mekân,n,n günümüzde ÷Avrupaiö anlay, taki bir tiyatro olarak hizmet vermesi ilginç bir tesadüf olarak dü ünülebilir.

istanbulda Bat,l, ya am tarz,n,n geli mesine ko ut olarak ortaya ç,kan bir ba ka mekân türü, e lence mekân, da say,labilecek cafe, pastahane ve gazinolar ile bat, tarz, lokantalard,r. Beyo lu, Tarabya ve Adalar çevresinde bu tarz yerlerin aç,ld, , bilinmektedir. Üsküdarıda eski harita, foto raf ve hat,ratlarda benzer mekânlar,n varl, ,ndan söz edilmemektedir. Özemre (2005) ve Çeçenerın (2008) hat,rat tarz, eserlerinden cafe, pastahane, lokanta ve gazino benzeri yerlerin Cumhuriyet sonrasında aç,ld, , anla ,lmaktad,r.

Çizelge 5.21 : Günümüze Ula amayan XIX. yy. E lence Yap,lar,.

E lence Yap,lar,

No	Ad,	Yapt,ran	Yap,m Tarihi	Yok Olu Tarihi
1	Aziye (Osmanl.) Tiyatrosu	Sultan Abdülaziz	1865	1915-1930 aras,
2	Ba larba , (Beylero lu) Tiyatrosu	Agop Beyleryan	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	1980'ler
3	Dilkü â Tiyatrosu	Bilinmiyor	19. yy.' ,n ikinci yar,s,	Bilinmiyor

Üsküdar Ba larba ,

OSMANLI T YATROSU

Güllü Agop Efendinin daresindedir.

bu Haziranın 2. Pazar günü gündüz saat 5’de í .
olunacaktır.
Gayet muntazam ve fevkalde surette icra olunacaktır.

CEZAR BORC YA

Dram 5 Perde
(E has) ah,slar

Cezar Borciya í í í í í í .Güllü Agop Efendi
í í í í
í í í í
í í í í
í í í í
í í í í

(Ç,ng,rak) Milli Komedi bir perde
(Fiyatlar)
Kad,nlar Dairesi Erkekler Dairesi

Birinci mevki loca 3 guru Birinci mevki loca 5 guru
í í í í í í
í í í í í í
í í í í í í

Ermenice Metin

ekil 5.16 : Osmanl, Tiyatrosu Toplulu unun Ba larba ,nda verecekleri temsile aitbir program bro ürü (And, 1994).

5.6.11 Oteller, konaklama yap,lar,:

Geleneksel Osmanl, toplumunda ticaret ve Hac yolculuklar, d, ,nda insanlar,n kentler aras,nda yolculuk etmedi i bilinmektedir. Ayn, biçimde kent içinde de devinimin fazlaca olmad, , bilinmektedir. Genelde ticaretle u ra an ki iler Selçuklu devrinden beri var olan gelene e uyarak hanlarda konalayarak yolculuklar,n sürdürmü tür. Hanlar d, ,nda çe itli tarikat ve vak,flara ait yap,lar da insanlar,n ba ka kentlerdeki konaklama ihtiyac,n gidermi tir. Günümüzde kullan,lan anlamda otel ve pansiyon türü konaklama tesisleri XIX. yüzy,lla birlikte Bat,yla geli en ticari, kültürel ve siyasi ili kiler sonras,nda Osmanl, topraklar,nda geli meye ba lam, t,r. stanbul’da, Avrupa’da geli en konfor ko ullar, ba lam,nda hizmet verecek konaklama, yeme-içme mekânlar,n,n yoklu u bir süre sonra otel ve pansiyon tarz, konaklama tesislerine gereksinim duyulmas,na neden olmu tur.

İstanbul'da Batı, anlayış, taki konaklama tesisleri ilk olarak Avrupalılar,ın yo un olarak yayımları, sürdürdükleri Galata-Pera bölgesinde açıldı, t.r. 1830'da ilk konaklama tesislerinin açılması, ardından Büyükdere- Tarabya ve Büyükdada otel ve pansiyonlar hizmet vermeye başladılar, t.r (Ödekan, 2009). Avrupalılar,ın ve Gayrimüslim vatandaşlar,ın yo un olarak yayılması, bu bölgelerde açılan otellerin işletmecileri de Gayrimüslimler arasından çıkmıştır, t.r. Göksel ve Kunalp (1981) 1830'da talebin az olması, nedeniyle 20-30 odalı, küçük oteller in açıldığında, 1880'de gelindiğinde gelişen ilkelere başlı olarak 150 odalı, büyük otellerin yapılmasına başlandı, nı belirtir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti genelinde Avrupayla yakın ilişkilerin olduğu kentlerde Batı tarzı konaklama tesislerinin varlığından söz etmek mümkündür.

Galata ve Pera'dan farklı nitelikte ticari faaliyetlerin yürütüldüğü Üsküdar'da batı anlamında konaklama tesislerinin varlığına ilişkin bir bilgiye ulaşamam, t.r. Sadece 1932 tarihli Pervititch Haritası,ın 83 numaralı paftasında Kuzguncuk'ta Bican Efendi Sokağında Arditti Apartmanı ismine ulaşılmıştır, t.r (ekil:5.13) . Ancak, bu yapı,ın bu amaçla tasarlanması, ya da hangi tarihten itibaren bu işleve sahip olduğu bilinmediğinden Üsküdar'da modern anlamda bir konaklama tesisinin varlığından söz etmek doğru değildir. Onaran'ın (2002) 1330/1914 tarihli Belediye İstatistik (statistik) Mecmuası'ndan aktardığına göre, bu tarihlerde Beyazı'da 21, Beyolu'da 48, Yeniköy'de 14, Anadolu Hisarında 8, Kadıköy'de 11, Adalar'da 18 ve Bakırköy'de 2 adet otelin varlığından söz edilmektedir. Ancak bu bölgeler arasında Üsküdar'ın adan geçmemektedir. Yine aynı mecmuaya göre Fatih'te 166 han, Üsküdar'da 38, Beyolu'da 36 ve Beyazı'da 252 geleneksel han bulunmaktadır. Onaran (2002), bu rakamların ziyaretçilerin geldiği yerlerin göstergesi olduğunu, otellerin yer aldığı bölgelerin kentin Avrupa ile ilişkileri gelişen bölgeleri olduğunu düşünmektedir.

ekil 5.17 : Kuzguncuk Bican Efendi Soka ,nda yar alan
öArditti Apartö(Pervititch Pafta 83).

stanbulun Anadoluya açılan kapısı, olan Üsküdar'da konaklama amacıyla kullanılan hanların varlığı, belirtilen mecmua'da, eski haritalardan ve haritalardan öğrenilmektedir. Eski haritalarda varlığı, izlene birden çok han yapıları, olmasına karşın, günümüze bunların hiçbirisi ulaşmamıştır. Batılı normlarla biçimlenmemesine karşın, Katalog çalışmaları kapsamında incelenen Öttopazar, Han,ö (Katalog No:..) XIX. yüzyıldan itibaren inşa edilen ve 1990'lı yıllara kadar varlığını sürdüren konaklama ve depolama amaçlı yapıları örnek gösterilebilir. Alt katında depo ve hayvan ahşarları, üst katında konaklama odaları yer almış yapı, geleneksel ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir. 1990'lı yıllarda Koruma Kurulu kararıyla yerine yeni bir bina yapılmıştır. Han yapıları hakkında detaylı bilgimiz olmamakla birlikte, tarihsel olarak yolların başlangıcında yer alan Üsküdar'da çok sayıda han bulunduğu açıktır. XIX. yüzyıldan itibaren hizmet veren Arpac, Han,, Alibey Han,, Hüseyin Bey Han, ve Muazzez Mutaf Han, adlarıyla bilinen geleneksel tarzda çalıştırılan konaklama tesislerinden de söz edilmektedir (Anon, 1995c).

6. KENTSEL DÖNÜŞÜM ETKİLERİ VE KORUMA SORUNLARI

Üsküdar kentsel dokusuna ait korunması, gerekli yapılar arasında farklı yüzyıllarda inşa edilmiş anıtlar eserler ile bu yapılar arasında XIX. yüzyılda inşa edilmiş sivil mimarlık örneği olan yapılar günümüze ulaşmıştır. Bu yönüyle bakıldığında, zaman günümüze ulaşabilen Üsküdar kent dokusunun, XIX. yüzyılda geçirdiği dönüşüm sonucu ortaya çıktığı, söylenebilir.

Üsküdar kentsel dokusunun korunma sorunları, ve çözüm yöntemleri parçası olduğu İstanbul Kentinin bütünüyle benzerlikler taşımaktadır. Bu bağlamda genelde İstanbul, özellikle Üsküdar kent dokusunun dönüşümü, gelişimi ve zarar görmesine yol açan etkenler şu başlıklar halinde sıralanabilir; a. Yangınlar, Depremler vb. doğal afetler, b. marifet faaliyetleri, c. Artan nüfus artışı, d. Koruma konusunda bilinçsizlik ve duyarlılık.

Kentsel dokunun korunması ile ilgili ortaya çıkan sorunların başlıca nedeni arasında kentlerde artan nüfus artışı, nüfus getirdiği baskıdan sözü edilebilir. İstanbul ve Üsküdar kentsel dokusu içinde durumun çok farklı olmadığı, söylenebilir. XIX. yüzyılın başları için elimizde kesin rakamlar olmamakla birlikte, XIX. yüzyıl sonunda İstanbul genelinde yüzyıl başına göre nüfusun katlanarak arttığını görmekteyiz. İstanbul nüfusu 1844 yılında yaklaşık 400.000 civarında iken (bkz. Çizelge 5.2) 1830'da Üsküdar'da yaklaşık 12.000 Müslümanın (Çizelge 5.1) yaşadığı bilinmektedir. Gayrimüslim nüfusla birlikte bu rakamın 26.000 civarında olduğu Karpat (2003) verilerinden hareketle tahmin edilebilir. 1885 yılına gelindiğinde ise İstanbul nüfusu 874.000 kişiye, Üsküdarın nüfusu ise 95.000 kişiye ulaşmıştır. Bkz. Çizelge 5.2 ve 5.3, (Shaw, 1979). Karpat (2003) ve Shaw (1979) belirttiği rakamlarda da farklılıklar olması, kent nüfusunun 1840'lardan 1900 başına kadar en azından 2,5 kat arttığını göstermektedir. Aynı durum Üsküdar nüfusu içinde geçerlidir. Üsküdarın İstanbul nüfusu içindeki %10'luk payında değişimi Çizelgelerden anlaşılabilir.

İstanbul'un dolayısıyla Üsküdarın nüfus artışı, en önemli nedeni kente gelen göçlerdir. Kentte yeni kazanç yolları ortaya çıkması, yüzyılın başında göç çeken bir neden iken, özellikle yüzyılın ikinci yarısında Devletin toprak kayıplarına bağlı olarak Kafkaslar ve Balkanlardan gelen göçmenler nedeniyle kentin nüfusunu arttırdığı bilinmektedir. Osmanlı kentlerinde nüfus artışı, Avrupa ülkelerindeki sanayileme ve ekonomik ilerlemenin getirdiği koşullardan farklılıklar taşımaktadır.

Nüfus artışı, doğal olarak yeni mahallelerin kurulmasına yol açtı, gibi, mevcut mahallelerde yoğunlaşmaya da yol açmıştır. Nüfus artışı, beraberinde kentsel dokunun korunması için birçok problemin gelişimine de zemin hazırlamıştır. Ayrıca, nüfus artışı, kentteki yangın sayısından, gerçekleştirmeye çalışılan imar faaliyetlerine kadar kentsel dokuya zarar veren pek çok yan etkende artışa yol açmıştır.

Nüfus artışı, ilk başta barınma ihtiyacı için yeni inşaatlar yapılmasına neden olmuştur. Öte yandan mevcut kent dokusunda yoğunlaşma ile farklı yapılaşma koşulları ortaya çıkmış ve mevcut altyapı yetersiz kalarak altyapı ve imar faaliyetlerinin artışı, gerekli kılınmıştır.

6.1 Üsküdar Kentsel Dokusunu Değiştiren Etkenler

İstanbul'da tarihi süreç içerisinde kentin anıtları ve diğer sivil mimarlık örnekleri yapılaşmaya zarar veren en önemli etkenler arasında yangınlar ve depremler öne gelmektedir. Gerçekleştirilen imar faaliyetleri de kent dokusunun değişimine yol açmıştır.

6.1.1 Yangınlar

İstanbul kent dokusuna tarih boyunca zarar veren etkenlerin en önemlisi belirtildiği üzere yangınlardır. Kentin kamusal yapıları, içindeki yapıları neredeyse tamamını tahrip eden yangınlar, verdiği zararın artmasına neden olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, İstanbul kentinin özellikle Cumhuriyet öncesinde yangınlar nedeniyle neredeyse elli yıldır bir yeni baştan inşa edildiği belirtilmektedir (Sakaoğlu, 1993). Çıkan yangınlar sonrası çoğunlukla tahrip olan konut ve ticarethaneler yok olmuştur. Bu nedenle özellikle sivil mimarlık örneği olan konut ve ticarethanelerin 100-150 yıl öncesine tarihlenen örneklerini bulmak güçleşmiştir. İstanbul'un pek çok bölgesinin XIX. yüzyılın son çeyreğinde çıkan yangınlarda zarar gördüğü için yeni baştan inşa

edildi i bilinmektedir. Ergin'in (1995a) aktard, , halk aras,nda yayg,n olarak kullan,lan 5 stanbul'un Yang,n,, Anadolu'nun Salg,n,ö sözleri ile tarihi süreçte stanbul ve Anadolu'yu harab eden iki önemli olgu dile getirilmektedir. stanbul'da s,k ç,kan yang,nlar,n nedeni olarak binalar,n ah ap olmas,, birbirine bitişik ve sokaklar,n dar olmas,, suyun az olmas, ile itfaiye te kilat,n,n yetersiz olmas, sürekli vurgulanm, t,r (Ergin, 1995a).

afak (2008) Üsküdar'da önceleri geniş bahçeler içinde konaklar,n bulunduğu doku nedeniyle yang,nlar,n az olduğunu ve geniş tahribat yapmad, ,n, ifade etmektedir. Ancak, nüfus artt,kça birbirine bitişik, dar sokaklı, ah ap binalar,n çoğalmas,n,n yang,nlar,n art, ,na neden olduğunu belirtmektedir (afak, 2008). Bunun yanı,s,ra sabotaj nedeniyle yang,nlar,n ç,kt, , da bilinmektedir. Bu bağlamda Yeniçeriler'in yang,nlara neden olduğunu da aktar,lmaktad,r. Üsküdar Selimiye K, las, ve Mahallesinin 6Alemdar Vakas,ö olarak bilinen olayda isyanc,lar tarafından ateş verilmesi bu duruma örnek olarak gösterilmektedir (Ramazano lu, 2005).

stanbul'da sivil mimarlık örneği olan yapı,larda ah ap ucuz olmas, ve kolay inşa edilebilirliği nedeniyle tercih edilmiştir. Öte yandan deprem aç,s,ndan güvenli olduğunu için kullan,lmış, da bir diğer tercih nedeni olarak gösterilmektedir. Ancak, depremlerin kente verdiği zarardan daha fazlas,n,n yang,nlar sonrasında ortaya ç,kt, , yads,namaz.

stanbul'da yang,nlar,n sık tekrar etmesi nedeniyle yang,nlara karşı tedbirler alınmaya çalış, lm, t,r. En basit korunma şeklinin evlerin hamam, sarn,ç çeşmesi ve su kuyular,na yak,n inşa edilmesi olduğunu afak (2008) bildirmektedir. Yang,nlar,n önlenmesi amacıyla yönelik kâgir yapı,lar,n yapılması, Ebniye Nizamnamelerinde dile getirilmekle birlikte, doğrudan Yang,ndan korunma amacıyla yönelik olarak Men-i Harîk (Yang,ndan Korunma) Talimat ve Nizamnameleri de ç,kar,lm, t,r. İlk olarak 1854 M. (1276 H.) tarihinde 6Harîk Vuku'unda Zab,taca tti haz Olunacak Usul ve Muamelata Dair Talimatö yay,nlanm, , ardından ise 1891 M. (1306 H.) tarihinde 6Men-i Harîk hakk,nda Nizamnameö yay,nlanm, t,r (Seyitdanlıo lu, 1999). Yang,nlar,n yay,ılması, önlemek amacıyla bitişik ah ap yapı,lar arasında yang,n duvar,n,n yapılması, ise ilk olarak 1817-18 M. (1233 H.) tarihinde yay,nlanan ferman sonrasında bağlam, t,r. Fermanda iki bina arasında kâgir malzemedeki çat,dan bir zira ölçüsünde yükseltilecek yang,n duvar, yapılması, masraflara iki yapı, sahibinin iştirak etmesi gerektiği belirtilmiştir (Ergin 1995a, BOA. DH. MKT 1453/10). Öte yandan

Ebniye Nizamnamelerinde dile getirilen sokakların geni letilmesi ve çikmaz sokakların kaldırılması, çabalar, da yine yangın zararların, azaltmaya yönelikti. Yangın zararların, azaltmak için yapılan uygulamalardan birisi de kentin birçok noktasına yangın muslukları konulmasıdır. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Beyolu, Üsküdar ve Kadıköyde su veren Terkos ve Elmal, su şirketlerine imtiyaz verilirken kentin ömünasipö görülen yerlerine yangın muslukları koymaları istenmiştir. Bu amaçla Üsküdar ve Kadıköyde 40 yere musluk konuldu (Afak (2008) aktarmaktadır. Afakın (2008) BOA arşiv vesikallerinden aktarıldığına göre Üsküdar'a konulan yangın muslukları, genel olarak Karakolhanedere bitişik olarak konumlandırılmıştır. Ancak, İstanbul genelinde tazyikli suyun olmayışı, nedeniyle yangın musluklarından istenilen verimin alınamaması, da belirtilmektedir. Yangınların önlenmesi için Osmanlı devletinde tfaife Te kilat, kurulma çabaları, XVIII. yüzyılda başlamasına karşın, Avrupa'dakine benzer tfaife te kilat, Sultan Abdülaziz döneminde Macaristan'dan davet edilen Kont Odön Szchenyni tarafından modern tfaife taburları kurulmasıyla başlamıştır (Seyitdanlıo lu, 1999). Bu amaçla kentin merkezi bölgelerinde tfaife Taburları oluşturulmuştur. Aynı biçimde Selimiye Kalesinde Üsküdar yangınları, na modern gereç ve teknikler kullanarak müdahalede bulunacak tfaife Taburu oluşturulmuştur. (Afak, 2008).

İstanbul'da yangınların sık tekrar etmesi nedeniyle yerinin tespiti ve ilgililerin uyarılması, na da önem verilmiştir, bu nedenle ÖYangın Kuleleriö in a edilmiştir. İstanbul'da hizmet veren yangın kuleleri, Galata, Bâyezid ve câdiye olmak üzere üç tanedir. Galata Kulesi, Cenevizliler devrinde in a edilmiştir Osmanlı devrinde 18. yüzyılın başından itibaren yangın gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır. Bâyezid Kulesi ise eski saray bahçesine öBab-, Seraskeri - Osmanlı Genelkurmayıö ö ta nınca yapılmıştır. Bu kuleden önce suriçi yangınları, na gözetlemek için kullanılan yangın kulesinin Akap, sında yer aldığı, ve öYangın Köküö olarak bilinen bu yapı, nın 1163 (H.) /1749 (M.) tarihinde yok olduğu bildirilmektedir. (Ergin, 1995a). Kaynaklarda Üsküdar câdiye Yangın Kulesi olarak geçen kule ise Kuzucu'nun da (2008) belirttiği üzere Üsküdar cadiye de il Vaniköy cadiye tepesindedir.

İstanbul genelinde bir yandan yangınların önlenmesi amacıyla çalınmalar yapılmışken öte yandan yangınları sonrası zarar görenlerin madduriyetlerinin giderilmesi ve yardımla may, organize etmek amacıyla hemen her semtte bir öharîkzedegânö komisyonu kurulmuştur. Afakın (2008) aktardığına göre Üsküdar Harîkzedegân

Komisyonu ise A ustos 1887'de çal, malar, na ba lam, t,r. afak (2008) yang,nlar sonras,nda vatanda lar,n bar,nma ihtiyac, için geçici olarak Selimiye k, las,n,n kullan,ld, ,n,, 1887'de Üsküdar Yenimahalle'de ç,kan yang,n sonras,nda yang,nzedeler için para topland, ,n, hatta yard,m (iane) biletlerinin bu amaçla bas,l,p sat,ld, ,n, aktarmaktad,r. Toplanan yard,mlar, gösteen bir tablo haz,rılan,p bir gazetede yay,nlanm,i t,r (ekil 6.1). Dahiliye Naz,r, Münir Pa a yönetimindeki komisyon Duyun-u Umumiye, Osmanl, Bankas, gibi kurumlar d, ,nda vatanda lardan örne in Dimitri Efendi, Mikail Efendi gibi ah,slardan 129.434 kuru yard,m toplam, t,r.

اسکدار حرقر ذکانتک تهون احتیاجاتی	
ضممنده تحت ریاست مفضمه حضرت پادشاهیده	
وریاست ثانیه سی داخلیه ناظری دولتو منیر	
پاشا حضرتلرینک عهدده دولتلرنده تشکل ایدن	
اعانه قومسیونی معرفتیله جمع اولتمقده اولان	
اعانهک مقدارى	
۱۲۱۴۸۴	بوندن اول اعلان اولان اعانهک مقدارى
۳۲۵۰	دیون عومیه واردات محصصه اداره سندن
۲۰۰۰	یانق ۵۰ تایدن
۵۰۰	فتارلر اداره سندن
۲۰۰	سعادتلو دیپتراسی افندی حضرتلرندن
۲۰۰	المایا سفارتخانه سندن
۲۰۰	بنیفا
۱۰۰	قره طایغ مصلحتکارلقدن
۱۰۰۰	غاز ایبارلری مدیری نامه موجبان سعادتلو
	میقاتل افندی
۵۰۰	موسیو استفانویج جنابلردن
۷۹۵۰	
۱۲۹۴۳۴	جمعا یکون (مایعدی وار)

ekil 6.1 : Üsküdar Harikzedegân Komisyonu taraf,ndan toplanan yard,m miktarlar,n, gösteren 12.04.1889 tarihli gazete kupürü (Garanti OBAAM ar ivi).

Sivil Mimarlık örne i olan konutlarda ah ab,n yayg,n kullan,m, nedeniyle ba layan ufak yang,nlar, söndürülemedi i için etraf,ndaki di er yapı,lara s,çram, kentin pek çok bölgesinin yok olmas,na neden olmu tur. Üsküdar'da XVIII. yüzy,lda meydana gelen yang,nlar,n XIX. yüzy,l yang,nlar, kadar zarar vermedi i bildirilmektedir. XIX. yüzy,l öncesinde yerle im yo unlu unun az ve ayr,k nitelikte olmas, yerle imi

yang,nlardan korumu tur. Buna kar ,n XIX. yüzy,lda Üsküdar yerle imin yo unlu unun artmas, nedeniyle yang,nlar,n etkisi daha y,k,c, olmu tur. Bu konuyla ilgili olarak Mazlum (1993) 1873 ve 1921 yang,nlar,n,n Üsküdar yerle iminin önemli bir bölümünü yok etti ini belirtmektedir. Üsküdarıda meydana gelen yang,nlarla ilgili olarak yapılan ara t,rmalarda Ergin (1995b), Cezar (1963), Konyal, (1976), Sakao lu(1993), Haskan (2001) verdi i bilgiler kar ,la t,r,lm, ve elde edilen bilgiler birle tirilerek tabloya dönü türülmü tür. Bu ekilde XVIII. yüzy,ldan günümüze kadar Üsküdarıda meydana gelen büyük yang,nlar ve kentsel dokuya etkileri s,ralanmaya çal ,lm, t,r. Yap,lan s,ralama Üsküdar kent dokusunda etkileri olan yang,nlar, içermektedir, daha küçük ölçekteki yang,nlar detayl, bilgilerin olmamas, nedeniyle tablolar kapsam,nda gösterilmemi tir

Üsküdar kentsel dokusunu de i ime u ratan yang,nlar XVIII, XIX. ve XX. yüzy,llarda ortaya ç,km, t,r. XVIII. yüzy,lda meydana gelen yang,nlar,n verdi i zarar kesin olarak bildirilmemi buna kar ,n, yanan bina say,s,na ili kin olarak çok say,da ifadesi kullan,lm, t,r (Çizelge 6.3). Bu yüzy,lda ortaya ç,kan büyük yang,nlar daha çok Üsküdarın merkezi olarak tan,mılanabilecek çar , bölgesi ve etraf,ndaki mahallelerde meydana gelmi tir. Bu durumun tek istisnas, Pa aliman, çevresinde 1724te meydana gelen yang,nd,r. Üsküdar merkezde y,k,c, etkili yang,nlar,n görülme nedeni olarak yerle imin yo unlu unun fazla olmas, gösterilebilir.

Çizelge 6.1 : XVIII. yüzyıl Üsküdar Yangınları.

XVIII. YÜZYIL YANGINLARI				
YANGIN YER	ETKİLER	TARİH	YANAN BİNA SAYISI	KAYNAKÇA
Mihrimah Sultan Cami Yangını,	Tabhane, Bitpazar,, Haffafhane, Küçük Hamam, çok sayıda dükkân ve ev yanmış, t.r.	1722 (M.) / 1135 (H.)	(Çok sayıda) Sayı, belli değildir	(Ergin, 1995b)
Yeni Valide Cami Külliyesi çevresi	Çok sayıda dükkân ve ev yanmış, t.r.	1724 (M.) / 1136/37 (H.)	(Çok sayıda) Sayı, belli değildir	(Ergin, 1995b)
Kaya Sultan Yalı, (Paşalıman, Yahudi Evleri Yangını,	Paşalıman, ve üst kotlarda Selvilik semtinde çok sayıda ev yanmış, t.r.	1728 (M.) / 1141 (H.)	(Çok sayıda) Sayı, belli değildir	(Ergin, 1995b)
Büyük Hamam Yanması, (Mimar Sinan Hamamı) Kavukçular sokağı, yangını,	Çevredeki çok sayıda ev ve dükkân, yok etmiştir	1740 (M.) / 1153 (H.)	(Çok sayıda) Sayı, belli değildir	(Ergin, 1995b)
Ayazma Mahallesi Yangını,	Çok sayıda ev ve konağı, yok ediyor	1750 (M.) / 1163 (H.)	(Çok sayıda) Sayı, belli değildir	(Ergin, 1995b)
Üsküdar Çarşısı, Yangını, (Büyük Üsküdar Yangını,)	Çarşı bölgesi zarar görmüştür.	1763 (M.) / 1177 (H.)	(Çok sayıda) Sayı, belli değildir	(Ergin, 1995b)
Açık Türbe Yangını, (Doğancılar Çevresi)	Doğancılar'da Hacı Paşalıman, ve çevresindeki evler yanmış, t.r.	1797/98 (M.) / 1211 (H.)	Sayı, belli değildir	(Ergin, 1995b)
emsalı Paşalıman Çevresi Yangını,	emsalı Paşalıman'da yalı, ve evler zarar görmüştür.	1799 (M.) / 1214 (H.)	Dört Yalı, ve birkaç ev	(Ergin, 1995b)

XIX. Yüzyıldan itibaren Üsküdar yerleşiminde nüfus, yerleşim yoğunluğunun artmasıyla yangınların zararlı etkilerinin artmasına da neden oldu. Çizelge 6.3'ten izlenebilmektedir. Elde edilen verilerden 1400 civarında yapı ortadan kalktı, yalnızca Üsküdar merkezde değil, bu yüzyılda yerleşimin gelişmeye başladığı Kuzguncuk, Yenimahalle ve Selimiye gibi semtlerinde etkilendiği anlaşılmaktadır. Yanan bina sayısına ilişkin rakamlardan Kuzguncuk ve Yenimahallede meydana gelen yangınlar sonrasında yerleşimin neredeyse yok olduğu ve yeniden kurulduğu düşünülebilir.

Çizelge 6.2 : XIX. yüzyıl Üsküdar Yangınları.

XIX. YÜZYIL YANGINLARI				
YANGIN YER	ETKİLER	TARİH	YANAN BİNA SAYISI	KAYNAKÇA
Selimiye Yangını,	Yeniçeri ayaklanmasında Selimiye K. las, ve çevresinde yeni olu turulmu yerle imin bir k,sm, yak,lm, t,r.	1808 (M.) / 1222 (H.)	Say,s, belli de il	(Ramazano lu, 2003)
Mumhane skelesi çevresi Yangını,	skele çevresindeki evler yanm, t,r.	1865 (M.) / 1281 (R.)	22 Ev	(Ergin, 1995b)
Selams,z	Selams,z semtinde ah ap evler yam, t,r.	1872 (M.) / 1289 (R)	29 Ev	(Ergin, 1995b)
Kuzguncuk Yangını,	Kuzguncuk'ta 591 yap, ortanan kalkm, t,r.	1873 (M.) / 1289 (R)	591 Bina	(Ergin, 1995b)
Yeni Mahalle Yangını,	Evlerin yan,s,ra dükkânlarda zarar görmü tür.	1874 (M.) / 1290 (R.)	365 Ev ve Dükkân	(Ergin, 1995b)
Harem skelesi Yangını,	skele çevresindeki evler yanm, t,r.	1876 (M.) / 1292 (R.)	7 Ev	(Ergin, 1995b)
Selams,z Yangını,	Selams,z semtinde ah ap evler yam, t,r.	1882&83 (M.) / 1298 (R.)	51 Ev	(Ergin, 1995b)
Yeni Mahalle Yangını,	Yenimahalle'de çok say,da ev ve bir Ermeni okulunun yanmas,na neden olmu tür	1888 (M.) / 1304 (R.)	122 Ev, 1 Ermeni Mektebi	(Ergin, 1995b)
Üsküdar Merkez Yangını,	Rum Mehmet Pa a, Gülfem Hatun ve Kaptanpa a Mahalleleri'nde	1889/90 (M.) / 1305 (R.)	100 Ev	(Ergin, 1995b)
Sultantepe Yangını,	Sultantepe'de çok say,da ev zarar görmü tür	1890/91 (M.) / 1306 (R.)	69 Ev	(Ergin, 1995b)

XX. yüzyıl Yangınları, da Üsküdar kentsel dokusu için geri dönüşü olmayan zararlar meydana getirmiştir. XIX. yüzyılda meydana gelen yangınlar sonrasında, yok olan yapılar geleneksel sisteme göre yeniden inşa edilirken XX. yüzyılda meydana gelen yapılar sonrasında, yerlerine apartmanlar inşa edildi, bilinmektedir. Dolayısıyla Üsküdar kentsel dokusunda özellikle ahap sivil mimarının geri dönüşü olmayan şekilde ortadan kalktığı, görülmektedir.

Çizelge 6.3 : XX. yüzyıl Üsküdar Yangınları.

XX. YÜZYIL YANGINLARI				
YANGIN YER	ETKİLER	TARİH	YANAN BİNA SAYISI	KAYNAKÇA
Ahmediye Yangını,	Ahmediye Mahallesinde evler zarar görmüştür.	1910/11 (M.) / 1326 (R.)	75 ev	(Ergin, 1995b)
Kuzguncuk Yangını,	Kuzguncuk'ta çok sayıda ev harap olmuştur.	1911/12 (M.) / 1327 (R.)	22 Ev	(Ergin, 1995b)
Yeniçe me Yangını,	Ahmediye Camii yakınında Yeniçe me civarında yer alan evler yok olmuştur.	1912 (M.) / 1328 (R.)	75 bina	(Ergin, 1995b)
Büyük Doğanlar Yangını,	İngiliz Galisarasında çıkan yangında Doğanlar Belediye binası, Mutasarrıflık ve evler zarar görmüştür.	1918 (M.) / 1334 (R.)	82 bina	(Ergin, 1995b)
Ahmediye, Kefçe Dede Yangını,	Ahmediye ve Kefçe Dede Mahallesinde evler yok olmuştur.	1918 (M.) / 1334 (R.)	230 yapı,	(Ergin, 1995b)
Toptaş Yangını,	Tabutçular içinde ev, dükkânlar ve Gani Baba Tekkesi zarar görmüştür.	1919 (M.) / 1335 (R.)	63 Ev ve Dükkân	(Ergin, 1995b)
Yağhane Sırtı Yangını,	Tembel Hac, Mahmut Mahallesinde evler yok olmuştur.	1919 (M.) / 1335 (R.)	18 Ev	(Ergin, 1995b)
Meyyit Kapısı Yangını,	Selman Ağa Mahallesinde evler zarar görmüştür.	1920/21 (M.) / 1336 (R.)	14 Ev	(Ergin, 1995b)
Büyük Selamsız Yangını,	Yeni Mahalle, Cadiye ve Sultantepe'sinde ev ve dükkânlar yanmış, Selami Ali Mahallesi neredeyse ortana kalmıştır.	1921 (M.) / 1337 (R.)	600 Ev	(Ergin, 1995b)
Cadiye Yangını,	Evler zarar görmüştür.	1926 (13 Nisan)	8 Ev	Sakaoğlu(1993)
Atıkvalide Yangını,	Semtteki ahşap ev ve konaklar yanmış, t.r.	1927 (23 Ağustos)	201 Ev ve konak	Sakaoğlu(1993)
Cadiye Yangını,	Semtteki ahşap ev ve konaklar yanmış, t.r.	1944 (14 Eylül)	23 Ev ve konak	Sakaoğlu(1993)
Kefçedede Yangını,	Semtteki dükkânlar yok olmuştur.	1965 (14 Mart)	17 Dükkân	Sakaoğlu(1993)

6.1.2 Depremler

Kent dokusuna zarar veren bir önemli neden ise bilindi i üzere depremlerdir. Etkilerine ba l, olarak zaman zaman ök,yametö olarak tan,mılanan depremlerde kâgir yap,m tekni iyle in a edilen an,tsal eserlerin zarar gördü ü bilinmektedir.

Tarih boyunca stanbulda büyüklü küçüklü pek çok depremin meydana gelmi tir. Ancak, XVIII. ve XIX. Yüzy,lda meydana gelen üç tane depremin etkileri y,k,c, olmu tur. Bunlar s,ras,yla 1766(M.)/1180 (H.) (May,s) depremi, 1790 (1205), (ubat) depremi, 1841 (23 Eylül) ile 1894 (10 Temmuz) depremleridir (Pamukciyan, 1993).

Üsküdar kentsel dokusunda yang,nlar kadar olmasa da etkileri olan depremler hakk,nda detayl, bilgiler bulunmamaktad,r. Üsküdar depremleri ço unlu u ah ap olan sivil mimarlık örne i eserlerde daha az zarar olu turmas,na kar ,n cami, mescit, kilise vb. kamusal yap,larda etkileri görülmü tür. An,t eserlerin birço unda Abdülhamit döneminde özellikle 1894 depremi sonras, yap,lan onar,mılar, depremin zararlar, hakk,nda bilgi vermektedir (bkz. Bölüm 4).

6.1.3 mar faaliyetleri

stanbul kent dokusunun dönü mesinin ve bir k,sm,n,n yok olmas,n,n bir ba ka nedeni ise imar faaliyetleridir. Osmanlı döneminde ve sonras,nda tarihi pek çok yap,n,n y,k,larak yerine yeni yap,lar in a edilmesi ya da yol düzenlemeleri amac,yla yap,lar,n ortadan kald,r,lmas, al, ,ld,k imar yöntemi olarak kullan,lm, t,r. Korumaya ili kin günümüzde dünya,n,n ula t, , duyarlı,klar,n olmamas, da buna neden olarak sürülebilir. Ancak, geli meyi, ilerlemeyi önemseyen öte yandan güncel gereksinimlerin giderilmesine yönelik faydac, (pragmatist) yakla ,mlar nedeniyle tarihi yap,lar,n korunamad, , da bilinen bir gerçektir. mar faaliyetlerinin ortaya ç,k, , bir yönüyle geli meyle ilgili olmakla birlikte, Osmanlı kentlerinde ve daha sonra Cumhuriyet döneminde kent nüfusunun art, ,, yeni kent düzenleme ilkelerinin kabul edilmesi ve kentte ula ,m altyap,s,n,n geli tirilmesi amac,yla yap,lan imar çal, malar,yla da ilgilidir. Sonuç olarak, kentin sa l,kl, bir ya am alan,na dönü türülmesi, modern ya am ko ullar,yla birlikte geli en kurumlar,n hizmet yap,lar,n,n in as,, s,k s,k meydana gelen yang,nlar,n önlenmesi ve öte yandan bat,l, kentle me ilkelerinin hayata geçirilebilmesi için imar faaliyetlerinin yürütüldü ü söylenebilir.

XIX. yüzyıl öncesinde Osmanlı döneminde öimarö denilince in a edilen dini yapılar, medrese, ifahane, su yapılar, vb. kamusal yapılarla kentsel çevrenin düzenlenmesi öomarö hale getirilmesi hedeflenmekteydi. XIX. yüzyılla birlikte öimarö sözcü ü geçmi te kullanıldı, , eklinin yan,s,ra, Batıda geli en öimarö anlay, yla da harmanlarak anlam, zenginle mi tir.

Üsküdar genelinde kentsel dokuyu dönü türen imar faaliyetleri XIX. yüzyılla birlikte ortaya ç,km, ve XX. yüzyılda da devam etmi tir. Kentin XIX. yüzyılda geçirdi i dönü üme ko ut olarak ç,kart,lan Ebniye nizamnameleriyle birlikte stanbul genelinde oldu u gibi Üsküdarıda da yerle imin imar,na yönelik çabalar önem kazanm, t,r. Kentin eskiden beri en önemli sorunlar,ndan olan yang,nlar,n önlenbilmesi için kâgir yapı, yapı,m,n, özendirme te vikler getirilmeye çal, lm, , dolay,s,yla ah ap yapı, sto unun azalt,ımas, hedeflenmi tir. Yang,nlar,n y,k,c, etkilerini engellemek için yollar,n geni letilmesi, ç,kmaz sokaklar,n ortadan kald,r,ımas,na yönelik yasal düzenlemeler yapı,lm, t,r. Bu amaçla kentin yeni kurulan bölgelerinde verilen ölçülere uygun olarak cadde ve sokak geni likleri düzenlenmi , kentin eski bölgelerinde ise k,smi geni letme ve ç,kmaz sokaklar,n aç,ımas, çal, malar, yürütülmü tür. Sözedildi i üzere yeni geli en ula ,m araçlar,n,n kullan,m,na uygun geni likte ve malzemelerle yollar in a edilmi tir.

Üsküdarıda XX. yüzyılda günümüze kadar pek çok imar faaliyeti gerçekte tirilmi tir. XIX. yüzyılda gerçekte tirilmi k,smi yol geni letme, ada, parsel düzenlemeleri varken XX. yüzyılda daha geni ölçekli düzenlemelerin yapı,ld, , görülmektedir. Bunlardan bulunabilen ilk çal, ma 1335 R./ 1919 H. tarihli öDo anc,lar çevresi yol geni likleri düzenleme plan,öd,r (Bkz. EK I). Yap,lan plan ile Do anc,lar çevresindeki organik kentsel dokuya düzenlemeler getirilmi tir. Ç,kmaz sokaklar kald,r,lm, , geni ada üzerinde yeni yollar aç,lm, ; ortaya yeni ada ve parselizasyon ortaya ç,kar,lm, t,r. Haz,rılanan planda e ri yollar düzle tirilmi ve yol geni likleri Ebniye Nizamnamesinde belirtilen kademelenmeye göre düzenlenmi tir. Ek Iıda gösterilen düzenleme plan, öncesi haz,rılanan Alman Mavileri Haritas,ında (Pafta No: D 8) Do anc,lar bölgesinin özgün organik dokusu ve plandaki düzenleme görülmektedir. Yap,lan düzenleme bölgenin günümüze ula an dönü ümünü belgelemektedir.

Üsküdar kentsel dönü ümü ile ilgili çabalarda yerle imin merkezi olan skele meydan, ile ilgili çal, malar dikkati çekmektedir. XX. yüzyıl,n ba ,ndan günümüze

kadar Üsküdar meydan, n, düzenleme - dönü türme çal, malar, yürütülmü tür. Bölge için ilk çal, malar tek yap, baz, nda ortaya ç, km, ard, ndan bütüncül çal, malar ortaya ç, km, t, r. Elimizdeki ilk belgede harap haldeki Üsküdar Araba Vapuru skelesinin civar, nda bulunan harap han, n yenilenmesi için haz, rlanan çizim yer almaktad, r. Bu çizim üzerinde yol düzeltilmesi içinde bir çal, ma yap, ld, , anla , lmaktad, r (Bkz. EK J).

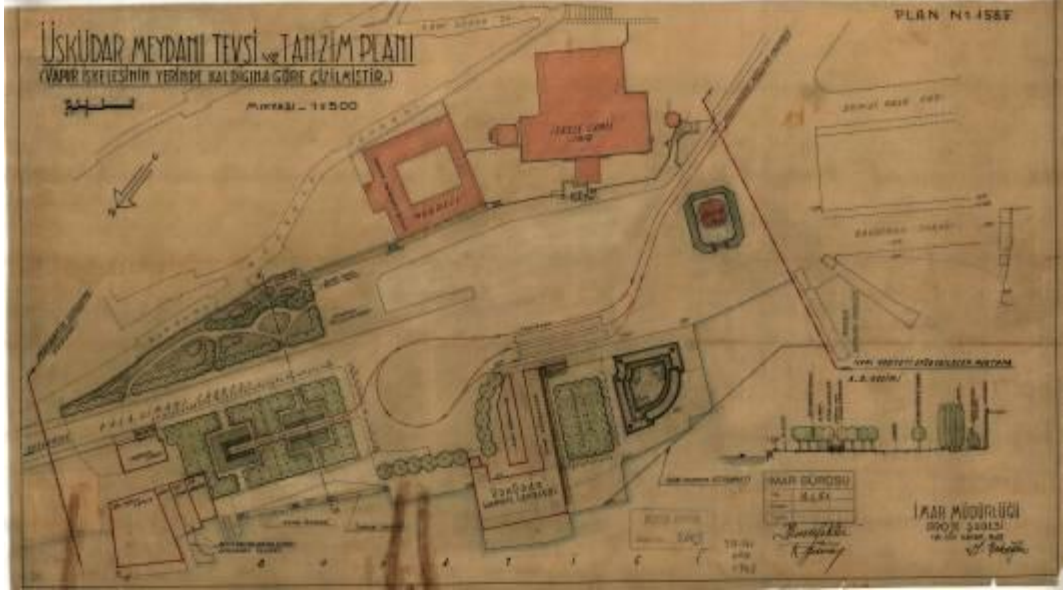

ekil 6.2 : Üsküdar Meydan, Düzenlenemesine ait çizim (Atatürk Kitapları, Harita Arşivi Kayıt No:5043- bkz. Ek.K).

Üsküdar yerleşiminin merkezi durumundaki düzenleme çal, malar, XX. yüzyıl başında başlayıp günümüze kadar süren ve hala tamamlanamayan bir dizi çal, malar, içermektedir. Elimizdeki ilk belgede yapılan yol düzenlemeleri, deniz doldurmalar çizim üzerinde gösterilmiştir. 8 Haziran 1915 tarihli belgede cadde istikametleri kırmızı hatlarla belirtilmiş, hangi arsadan yola ne kadar terk yapılacağı da hesaplanmıştır (bkz. EK K).

Daha sonra Üsküdar meydan, n, düzenleme amacıyla 1930'lu yıllarda çal, malar başlatılmıştır. 1931'de dönemin Üsküdar kaymakamı Zzzet Bey'in öncülüğünde skele Meydan, nda Mihrimah Külliyesinin parçası olan harap durumdaki Kervansaray'ı şehri güzelleştirmek için hedefiyle ortadan kaldırılmış, iskele önünde geniş bir meydan oluşturulmak istenmiştir (Göncüoğlu, 2009). Başlatılan çal, malar 1943 tarihli Üsküdar Meydan, Tevsi ve Tanzim Planı projesiyle tamamlanmıştır.

Yüklenen Kervansarayın yeri yerleşim alanı olarak düzenlenmiştir, bu bölge aynı zamanda Üsküdar meydan, ndan Kuzguncuk yönüne giden yolun başlangıç noktası olmuştur. Çizim üzerinde meydan, n sınırları gösterilmiştir, ayrıca çizimin bir köşesinde Mihrimah Sultan Camii'nden skeleye doğru bir kesitte eklenmiştir (ekil 6.3). Çizim üzerinde o tarihlerde çal, maktaki olan tramvay, n yol güzergahı ve durağı da yer almaktadır.

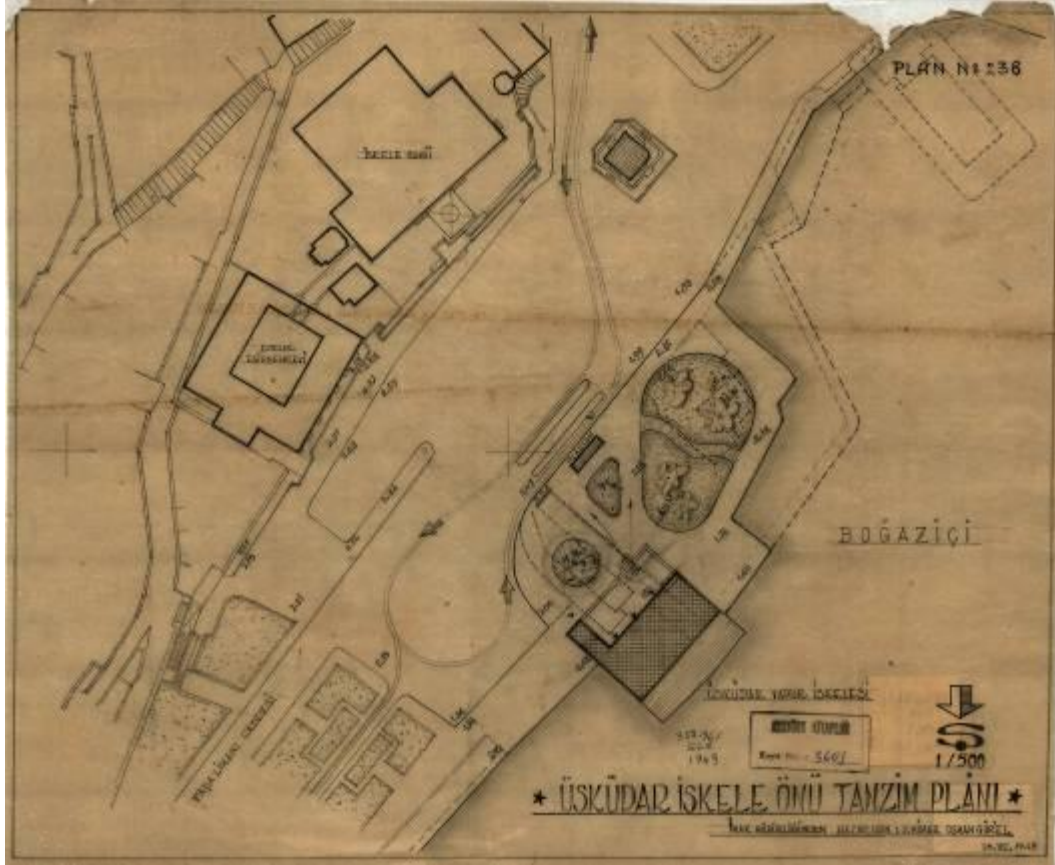

ekil 6.3 : Üsküdar Meydan, Tevsi ve Tanzim Plan, 1943
(Atatürk Kitapı, Harita Arşivi Kayıt No: 3603).

1943 yılında İstanbul'da on yıl içerisinde gerçekleştirilmesi planlanan 6. Harita Programı kapsamında Üsküdar Meydanı'nın tanzimine ait projenin tamamlanması ve gömülü vaziyetteki çarşıların yükseltilmesi program esasları'nın 26. maddesine dayanarak, 1944 yılında yayınlanan 'Güzelleştirme İstanbul Adli' İstanbul'da yapılacak çalışmaların aktarıldığı, broşürde Üsküdar meydanının bakımsızlık ve ilgisizlikten harap ve çirkin hale geldiği; çirkin barakalar ve harap binalar arasında kaybolmuş belirtilmiştir. Bu bağlamda İstanbul'da yapılacak imar hareketlerinden biri olarak Üsküdar çarşısı etrafında güzelleştirmek hedefiyle hareket edildiği anlatılmaktadır (Daver ve diğerleri, 1944). Çalışma kapsamında Paşalimanına doğru giden yol üzerindeki bazı depo binaların yıkılması, yapılacak düzenlemeler 1949 yılında bir kere daha 'Üsküdar Çarşısı Önü Tanzim Planı' üzerine imzelenmiştir (ekil 6.4). İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar İstanbul Radyosunda yaptığı konuşmalarda kentin birçok bölgesi gibi Üsküdar için yapılacak çalışmaların da anlatılmaktadır. Yapılacak çalışmalarda Anadolu yakasının ve Üsküdarın ihmal edilmediğini, Üsküdar meydanının tanziminin bitirileceğini, Çamlıca'da imar ve tanzim olunarak İstanbullulara kazandırılacağını, müjdelemektedir (Daver, 1944). İlgili tarihlerde yaptığı konuşmalarında ise çalışmalar tamamlandıktan sonra Üsküdar'a geçtiğinde gördüklerini şu şekilde dile getirmiştir: 'Vapurdan çıkınca, Üsküdar iskele meydanının eski perian halinden eser kalmadığını, ve burasının

geni leyip güzelle ti ini görürüz. Buradaki Mihrimah Sultan camisi bütün ihti amile meydana ç,km, t,r. Meydan,n iki taraf,nda deniz kenar,na r,ht,malar yap,lmaktad,r.

Üsküdar meydan,ndan Beykoza kadar yeni bir yol aç,lmaktad,r. Bo az-içinin Anadolu sahilini, Rumeli k,y,s,nda Bebekten stinyeøye kadar giden geni ve mükemmel asfalt yola muvazi olarak süsleyen bu yolun büyük bir k,sm, ikmal edilmi tir.ö .

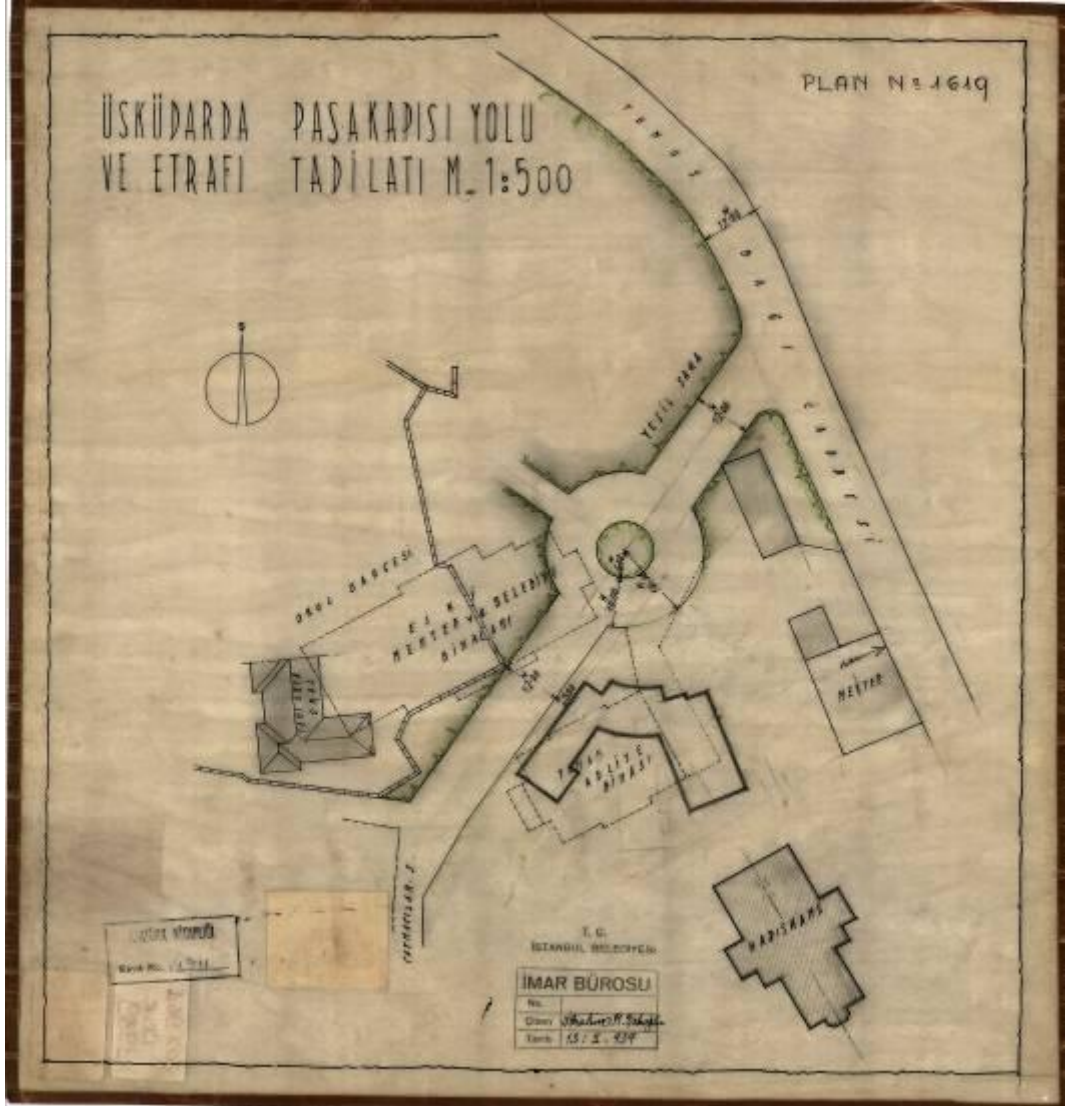

ekil 6.4 : Üsküdar skele Önü Tanzim Plan, 1949 (Atatürk Kitapları, Harita Arşivi Kayıt No: 3601).

Üsküdar skele önü meydan, d, nda ba ka bölgelerin imar,na yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bir tanesi Pa akap,s, çevresinde yer alan yönetsel yapılar, n bulundu u alan, n düzenine ili kindir. 13 ubat 1939 tarihli düzenlemede Eski Belediye'nin bulunduğu bölge, Adliye binası, ve okullar, n yer ald, , bölge yol genişlikleri, bina kütleleri gösterilerek planlanmıştır. Yok olan eski yapılar kesikli çizgilerle gösterilmiştir, bu yapılar, n yerine gelecek yeni yapılar, da çizimde belirtilmiştir (ekil 6.5). mar faaliyetleri ba lam,nda Hakimiyeti Milliye Caddesi'nin genişletilmesi çal, malar, da bulunmaktadır. Mimar Sinan Hamam,

soyunmal,k bölümleri ve yol üzerinde ticaret yap,lar, y,kt,r,larak yol geni letme çal, malar, tamamlanm, t,r.

ekil 6.5 : Pa akap,s, Yolu ve Etraf, Tadilat, (Atatürk Kitapl, , Ar ivi Kay,t No: 4911).

6.2 Üsküdar Kentsel Dönü ümünün XIX. ve XX. Yüzy,l Haritalar, Üzerinden ncelenmesi

stanbul kentsel dokusu içerisinde Tarihi Yar,mada ve Galata kadar dikkati çekmemi olan Üsküdar kentsel dokusunu detayl, tarif eden harita ve çizimler XIX. yüzy,l ve sonras,na aittir. Üsküdarın görülebildi i XIX. yüzy,l haritalar, da asl,nda stambul kent dokusunun bütününi gösteren haritada yer alan Üsküdarlard,r. Buradan hareketle XX. yüzy,la gelinceye kadar Üsküdar kentsel dokusunu

göstermeye yönelik özel bir haritanın olmadığını söyleyebilir. Üsküdar kentsel dokusunu gözlemleyebildiğimiz belge niteliğindeki ilk harita 1776-1786 tarihli Kauffer Haritasıdır. Bu haritadan XVIII. yüzyıldaki Üsküdar yerleşiminin ulaşılabildiği noktalar ve ada yapıları gözlemlenebilmektedir. XIX. yüzyılda yapılan 1839 tarihli Moltke haritasında da Üsküdar kentsel dokusunun gelişimi ve yapı adaları kısmen anlaşılabilir. 1917 tarihli Erkan-ı Harbiye Haritası, Üsküdarın XX. yüzyılda bulunan ada ve sokak yapılarının ortaya koymaktadır. Ancak, bu haritadan da Üsküdar yerleşiminin parsel yapıları, yapılar, malzemeleri gibi detayları anlamak mümkün olmamaktadır.

1915'te hazırlanan Alman Mavileri Haritası, (Deutsch Syndikat für Staebaliche Arbeiten firmasınınca hazırlanan) Üsküdarı 1/500 ve 1/1000 ölçeğinde detaylı görebildiğimiz ilk haritadır. Bu haritada sokak dokusu, yapı adaları, günümüze ulaşamayan bazı yapı eserleri gözlemlenebilmektedir. 1935-39 tarihli Pervititch haritası, XIX yüzyılda inşa edilen Üsküdar kentsel dokusunun tamamını içermesede en güvenilir kaynak olarak aktaran haritadır. Pervititch haritaları sigorta amaçlı hazırlanmış ve için yerleşimin olmadığı kesimler için harita hazırlanmadığını bilinmektedir. Üsküdar Pervititch haritalarının 54. Pafta köşesinde yer alan notta Üsküdarın tamamına ilişkin harita yapılamama nedeni şu şekilde anlatılmaktadır; "Bu bölgeye ilişkin teslim edilmemiş paftalar ertelendi, çünkü buradaki yapılar çok az sayıda ve dağınık durumda olduğundan, bu paftalar bugün için çok ilginç değildir." (Pervititch haritaları, pafta 54)

Pervititch haritasından sokak dokusu, yapı adaları, parsel yapıları, yapı malzemeleri, kat adetleri, yapı seviyeleri ve yapı eserleri gözlemlenebilmektedir. Özellikle Pervititch haritalarından hareketle XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başından kalan Üsküdar'da günümüz Üsküdar kentsel dokusu arasındaki farklar ve değişimler gözlemlenebilmektedir.

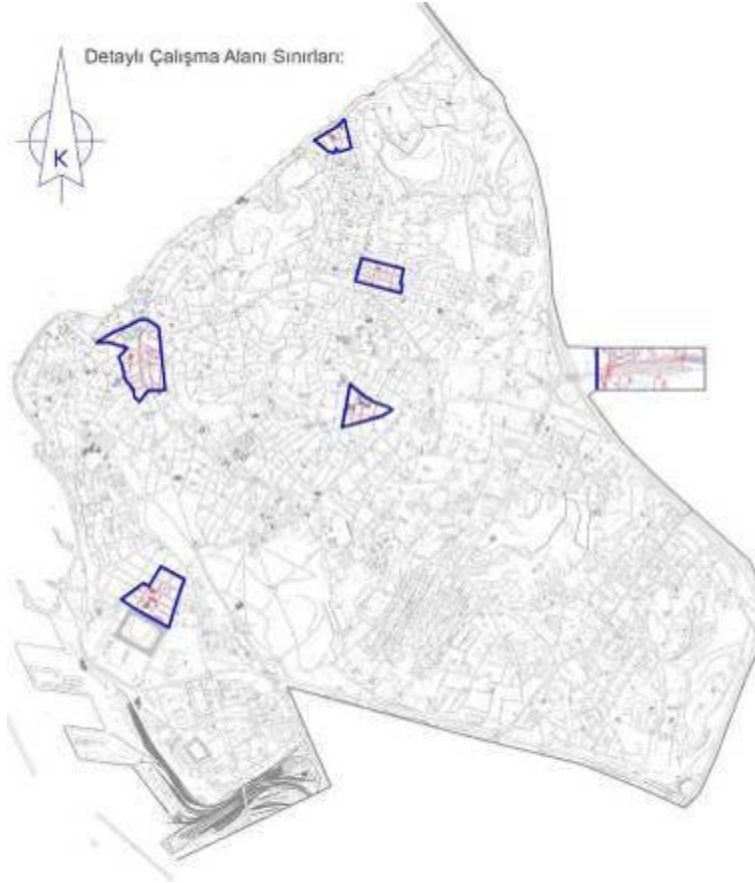
ekil 6.6 : Üsküdar kent dokusunun 1772 Kauffer ve 1852 Molte Planlar,ndaki durumu (Atatürk Kitapları, Harita Arşivi).

Kauffer ve Moltke haritaları, detay bakımında birbirinden farklı yapılmışlardır. Ada yapıları çok detaylı gösterilememiştir. Yapı tarihleri arasında yaklaşık olarak yüz yıllık fark olan iki haritadan kent dokusunda belirgin olarak değişimin görüldüğü ilk bölüm kentin güneyinde yer alan Kavak Sarayı'nın yerine Selimiye Konağı ve Mahallesi'nin kurulmasıdır. Ada yapılarının okuyabildiğimiz bu haritadan grid sisteme göre düzenlenen sokak ve ada yapılarının okuyabilmekteyiz. Aynı zamanda kentin kuzeyinde yer alan Cadiye Mahallesi'dir (ekil 6.1). Moltke haritasının sadece belgelemekten öte kentin gelecekle ilgili bir planlama arzusunun haritaya aktardığını, Ergin (1938) belirtmektedir. Ergin tarafından belirtilenler doğrudan ise kent mekânının düzenlemek için yapılan planlamanın uygulamaya geçtiğini söyleyebiliriz.

XX. yüzyıl başlarında hazırlanan Üsküdar haritaları, yerleşimin XIX. yüzyıldan itibaren kent dokusunu belgelemeleri nedeniyle önem taşımaktadır. Öte yandan XIX. yüzyıl içerisinde oluşan kent dokusu XX. yüzyılda da devam etmiştir. Üsküdar kentsel dokusunun XX. yüzyılda geçirdiği değişimi belgelemek için yüzyıl başlarında hazırlanan haritalar birleştirilerek günümüz halihazır haritaları ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Haritaların detaylı olarak ada, parsel ve yol düzenlerindeki değişimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Haritaların yapıldığı tarihe göre sırasıyla

Alman Mavileri (bkz. EK L), Necip Bey (bkz. EK M), Bilad-, Selase (bkz. EK N) ve Pervititch Haritalar, (bkz. EK O) birle tirilip halihazır harita ile çak, t,r,lm, t,r. Eski ve yeni haritaların üretim tekniklerinin farklı olmas, nedeniyle her noktada tam olarak çak, t,rma gerçekte tirilmemesine karşın kentsel dokudaki değişimleri izlemek mümkün olmaktadır.

Büyük ölçekli haritalar üzerinden incelenilmeye çalışılan XIX. yüzyıl Üsküdar kentsel dönüşümü detaylı olarak görülebilmesi amacıyla yerleşimin farklı nitelikteki semtlerinde detaylı Çalınma Alanı Sınırları belirlenmiş ve halihazır haritada konumları gösterilmiştir (Bkz. ekil 6.7). Seçilen alanlardan ilki XIX. yüzyılda kurulan Selimiye Mahallesi, diğeri Üsküdar Tarihi Merkez yerleşimi, bir diğeri yine XIX. yüzyılda dönüşüm geçiren Kuzguncuk yerleşimi, diğeri ikisi ise XIX. yüzyılda gelişen Cadiye ve Balıbaşı semtleridir.

ekil 6.7 : Eski Harita Karşılaştırmalar için Detaylı Çalınma Alanı Sınırları.

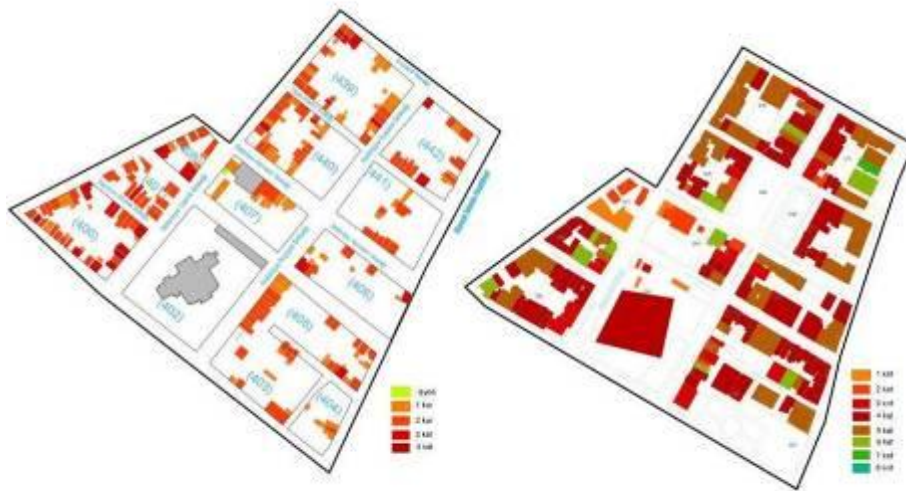
6.2.1 Selimiye

Kuruluşu III. Selim devrine rastlayan Selimiye yerleşimine ait Alman Mavisi ve Pervititch haritaları, karşılaştırıldığında sokak ve ada biçimlenmesinde genel olarak

bir de i imin olmadı, görülmektedir (ekil 6.8). ki haritanın yapım zamanları arasında geçen sürede Ada ve sokak yapıları aynı kalmı, zgaraları yapılanma günümüze kadar devam etmiştir (Bkz. EK O). Ancak, halihazır harita üzerinde yapılan incelemede parsel yapısının bitişik nizam apartmanlar yönünde de i imin u radı, görülmektedir. Bu durum Pervititch ve halihazır haritaları arasında yapılan karşılaştırılmasında da görülmektedir (ekil 6.9). XX. yüzyıl başında yapılanlar arasında çoğunluğu 2 katlı ve aralarında boş parsellerin olduğu kentsel doku günümüzde çoğunluğu 4-5 katlı betonarme ve neredeyse tüm parsellerde yapılaşma olan bir dokuya dönüşmüştür.

ekil 6.8 : Selimiye yerleşiminin Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarından Karşılaştırılması, (Büyük ölçek için bkz. EK P).

ekil 6.9 : Selimiye için Pervititch Haritası, ve Halihazır Harita Ada- Parsel-Kat Adedi Karşılaştırmaları, (Büyük ölçek için bkz. EK P).

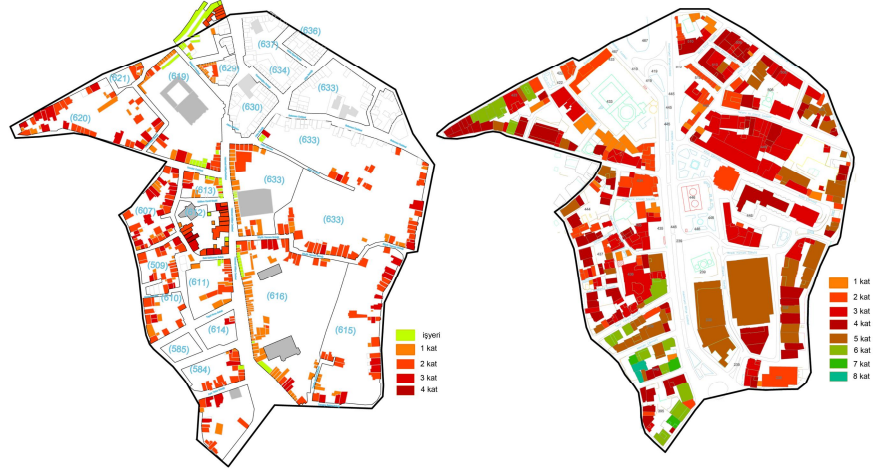
6.2.2 Üsküdar tarihi merkez

ekil 6.10 : Üsküdar Tarih Merkezi Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarından Karşılaştırılması, (Büyük ölçek için bkz. EK R).

Üsküdar tarihi boyunca sürekli yerleşimin olduğu bölge yerleşimin çekirdeği olan Üsküdar Tarih Merkezi'dir. Yerleşimin merkezinde olması, nedeniyle ortaya çıkan bütün dönüşümlerden doğrudan etkilendiğini söylemek mümkündür. Seçilen bölgede Alman Mavisi ve Pervititch haritalarında yapılan karşılaştırmada ilk gözlemlenen değişim Hakimiyet-i Milliye Caddesinden Doğanlar Caddesine doğru yapılan yol düzenlemesidir. 1919 tarihinde yapılan (Bkz. EK I) Doğanlar Düzenleme Planı'nın etkileri ekil 6.10'da görülmektedir.

Üsküdar Tarihi Merkezinde Pervititch haritalarında görülen yerleşimin nitelikli yerleşim düzeni günümüzde de devam etmekle birlikte seçilen alanda yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Seçilen alan sınırlarına doğru çok katlı ve parselin neredeyse tamamına oturma betonarme yapılaşma görülen bir yapıdır (ekil 6.10). İki harita arasında gözlemlenen en köklü değişim Hakimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Yol genişletme çalışmaları sırasında çok katlı yapıların oluştuğu doku yok olmuştur. Mimar Sinan tarafından yapılan hamamın soyunma alanında bu yapılar yok edildiği bilinmektedir. Eski bostan yerine inşa edilen katlı otopark ve ona yakın adalarda ortaya çıkan yapılaşma 2. ve 3. boyuttaki büyüklükleri ile dikkati çekmektedir.

ekil 6.11 : Üsküdar Tarihi Merkez için Pervititch Haritası, ve Halihazır Harita Ada-Parsel- Kat Adedi Karşılaştırması, (Büyük ölçek için bkz. EK R).

6.2.3 Bağlarbaşı ,

Tarihi süreçte yerleşimin olduğu sınırlardan olan Bağlarbaşı , gelişimini XIX. yüzyılda tamamlayarak, t.r. Sektörün sokak dokusundan, yapıların niteliğine kadar bu izleri görmek mümkündür. Bölge için yapılan ilk karşılaştırma yol ve ada yapısında bir adanın ortadan bölünmesi eklemindeki küçük deşimlerde bir deşim gözlenmemektedir (ekil 6.12). Seyrek yapıdaki yerleşimde ahşap yapıların yapı stoğunun çoğunluğu olduğu görülmektedir.

ekil 6.12 : Bağlarbaşı , Bölgesi için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarının Karşılaştırılması, (Büyük ölçek için bkz. EK S).

Bölge için yapılan Pervititch ve Halihazır karşılıklı karşılaştırmasında ilk dikkati çeken durum yerleşimin yoğunlaşmasıdır (ekil 6.13). Yeni yapılaşma çoğunlukla 4 ve üzeri kat yüksekliğine sahip betonarme yapılardan oluşmaktadır. Yerleşimin günümüze ulaşabilen tarihi niteliğe sahip yapıları, bu apartmanların arasında varlığını sürdürmektedir. Bütün bunlara karşın ada ve sokak yapılarının yüzölçümü bakımındaki durumunu koruduğu görülmektedir.

ekil 6.13 : Başlarba, Bölgesi için Pervititch Haritası, ve Halihazır Harita Ada-Parsel- Kat Adedi Karşılıklı karşılaştırmaları, (Büyük ölçek için bkz. EK S).

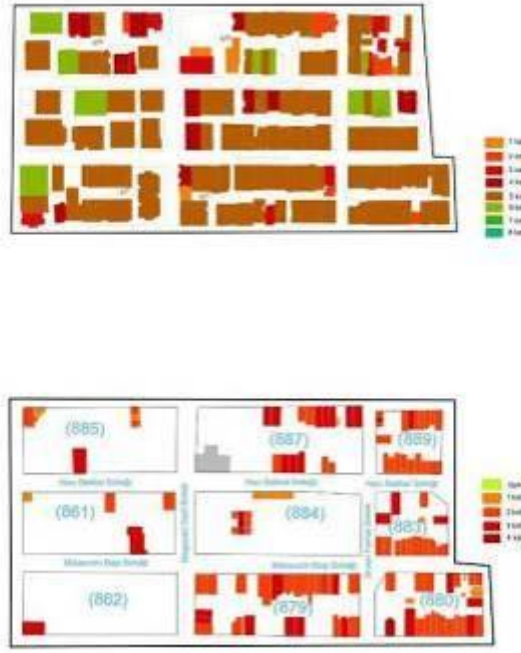
6.2.4 cadiye

ekil 6.14 : cadiye Mahallesi için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalar,n,n Kar ,la t,r,lmas, (Büyük ölçek için bkz. EK T).

Tamam,yla XIX. yüzy,lda kurulan bir semt olan cadiye bölgesi yap,ld, , dönemin kent planlama ilkelerinin izlerini ta ,maktad,r. Alman Mavileri ve Pervititch haritalar, kar ,la t,r,ld, ,nda grid düzendeki birbirini kesen sokak dokusunun korundu u görölmektedir (ekil 6.14). Yerle imin yeni ba lamas, nedeniyle baz, adalarda yerle imin çok az oldu u görölmektedir. Pervitich haritas,ndaki ökal,nt,ö ifadelerinden bölgede bir yang,n oldu u söylenebilir. Yerle imin Altunizadeöye yak,n bölümlerinde ah ap yap, sto u ise varl, ,n, sürdürmektedir.

Pervitich ve Halihaz,r kar ,la t,r,ld, ,nda ilk dikkati çeken durum yap, sto unun ço unlu unun 5 katl, betonarme yap,lardan olu an yo un olu umudur (ekil 6.15). Üsküdar bütününde oldu u gibi tarihi niteli i olan yap,lar,n aralarda s,k, ,p kald, , gözlenmektedir. Pervitich haritalar,nda mevcut durumun aksine az katl,, k,smi yo un, ah ap yap,lardan olu an biri kent dokusunun izlerini görmek mümkündür.

ekil 6.15 : cadiye Mahallesi için Pervititch Haritası, ve Halihazır Harita Ada-Parsel- Kat Adedi Karşılıklı Haritalar, (Büyük ölçek için bkz. EK T).

6.2.5 Kuzguncuk

Üsküdar Tarihi merkezden sonra en eski yerleşim alanı, olan Kuzguncuk bir köyden ziyade XIX. ve XX. yüzyılda gelişerek Üsküdar'da eklenmiştir. Yapılan ilk haritalardan itibaren ada ve sokak düzeninin korunduğu anlaşılmaktadır (ekil 6.16).

ekil 6.16 : Kuzguncuk için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarının Karşılıklı Haritalar, (Büyük ölçek için bkz. EK U).

Pervititch ve Halihazır haritalarında ise kentsel dokunun yoğunluğu, görülmektedir (ekil 6.17). Yüzyıl başında 2 ve 3 katlı yapılardan oluşan

Kuzguncuk'ta yeni yapılan yapılarla man, n yer yer eski yapıların yerine konumlanan kat yüksekliği 4 ve üzerinde betonarme yapılar yönünde de i t i i izlenmektedir. Yerleşimin XIX. yüzyıldan itibaren ada, sokak yapıları ise korunmaktadır. XIX. yüzyıl yapılarının korunumu ve bütünlüğünü sürdürmesi açısından Kuzguncuk yerleşimi Üsküdar için ayrı bir önem taşımaktadır.

ekil 6.17 : Kuzguncuk Yerleşimi için Pervititch Haritası, ve Halihazır Harita Ada-Parsel- Kat Adedi Karşılaştırmaları, (Büyük ölçek için bkz. EK U).

Kentte meydana gelen Yangın, Deprem ve Deprem Faaliyetleri ve Etnik Nizamnamelerinden kaynaklanan düzenlemeler neticesinde Eski yolların genişletilmesi, yeni yolların açılması, dolayısıyla yapı adaları, n n de i imi söz konusu olmuştur. Öte yandan yol düzenleme çalışmaları, n n parçaları olarak çökmez sokaklar kaldırılmıştır. Kent nüfusundaki artış ve diğer sayısal koşullar nedeniyle Parsel dokusunda de i t i i görülmektedir. Geleneksel kent dokusu içerisindeki büyük parsellere konumlanmış kök, konak tarzı büyük bahçeli evler yerini XIX. yüzyıl sonunda yine bahçeleri olan ancak daha küçük parsellere konumlanan yapılanmaya terk etmiştir. Üsküdar yerleşiminin bazı bölümlerinde ise sıra ev tarzı dar parsellerde gelişen bir yapı ortaya çıkmıştır. Yapı malzemelerindeki de i imler ve mimari anlayışların de i imine katkı olarak yapıların boyları ve kütleleri geçen yüzyıllara göre oldukça büyümüştür.

7. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, XIX. yüzyıl İstanbul kent dokusunda ortaya çıkan dönümün kentin parçası, olan Üsküdar yerleşimindeki etkilerini ortaya koymak amaç edinmiştir. Bu kapsamda konu, Osmanlı Kent yapısı ve İstanbul başlıcayla birlikte ele alınmıştır. Ardından, Üsküdarın kentinin XIX. yüzyıla kadar olan gelişimi ve diğer Osmanlı kentleriyle benzerlikleri ele alınmıştır. Takip eden bölümde, XIX. yüzyıl Üsküdar ve bu yüzyıl içerisinde inşa edilen, günümüze ulaşabilen veya yok olan yapılar, yapıldıkları döneme ilişkin özgün nitelikleri ile irdelenmiştir. Bu belirlemelerin ardından, XIX. yüzyıl Osmanlı Batılılaşma hareketlerinin kentsel dokudaki etkileri ve Üsküdar'daki izleri, kent dokusundaki değişimler ve yapılar üzerinden açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, Üsküdar kent dokusunun dönümü, eski ve yeni haritalar üzerinden değerlendirilmiştir, kent dokusunun koruma problemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Kentleri, İslam kentleriyle benzerlikler taşımaları, konumlandıkları coğrafyaları, geleneklerinden de etkilenerek kendilerine özgü bir kentleşme biçimi ortaya koymalarıdır. Osmanlılar ya da İslam kültürü, kentlere kendi değerlerini getirirken, varolan yapıları da kullanmışlardır. Bunun örneğini İstanbul genelinde ve Üsküdar'da görmek mümkündür. İstanbul'da kentin iktisadi bölümlenmesinde Bizans döneminden gelen düzenlemelerden yararlanmış, yönetimsel düzenlemelerde ve yerleşimin yapılandırılmasında Osmanlı kentleşme anlayışının baskın olduğu görülmektedir. Kentin yönetimsel yapılandırılması, bu bağlamda ele alınmış, geleneksel sistem İstanbul için uyarlanmıştır. Kent dokusu dini farklılıklara göre biçimlenen mahallelerden oluşmuş, her mahalle dini merkezler etrafında gelişmiştir.

Çok eskiden beri yerleşim yeri olan Üsküdar, 1300'den itibaren Türkler tarafından yerleşilen bir bölge olmuştur. Ancak, asıl yerleşim 1453'te Fetih'ten sonra başlamıştır. İstanbul'un yönetimsel yapısının bir parçası olarak, kadim tarafından idare edilen Üsküdar, konumunun verdiği avantajlarla kısa sürede gelişmeye başlamıştır.

Pek çok Osmanlı kentinde olduğu gibi belli bir plana uymadan, topografyanın vermiş olduğu koşullara uygun organik bir yapılaşma göstermiştir. Dini yapıların etrafında gelişen mahallelerin birleşimiyle oluşan kentleşme anlayışı, Üsküdar için de geçerli olmuştur. Üsküdar kentleşme açısından ilk sınırlanmış alan, XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir, bu yüzyılda erişilebilirliği artırılmış, XIX. yüzyılda deprem koruması yapılmıştır.

Üsküdar, konumu nedeniyle eskiden beri ulaşım merkezi olmuştur. Kervanların geçiş noktası olmasıyla birlikte, aynı zamanda İstanbul içinde de ulaşım ile ilgili gelişmelerin ilk olarak yaşandığı yerleşimlerden biridir. XVI. yüzyıldan itibaren İstanbul'da Üsküdar tarifeli kayak seferleri başlamıştır. Aynı biçimde, İstanbul içerisinde tarifeli vapur seferlerinin ilk olarak başladığı yerleşim, yine Üsküdar olmuştur. Hemen ardından arabalar, vapur seferleri başlamıştır. Üsküdar, XIX. yüzyıl sonuna doğru inşa edilmeye başlanan tren hatları, ortaya çıkıncaya kadar karayolu ulaşım bağlantı noktası olma özelliğini de korumuştur.

Üsküdarın tarihi ticaret merkezi XIX. yüzyıl süresince de immiştir. Ancak, geleneksel ticaret ve üretimin yapıldığı tarihi çekirdek bölgesi, XIX. yüzyıl yapılarıyla gelişmiştir. Bu dönemde Üsküdar kent merkezinde geleneksel yapıdaki tek katlı ahap dükkan, imalathane ve depolar varlığını sürdürmekle birlikte, iki katlı kâğıt dükkan, depo ve atölyelerde inşa edilmeye başlanmıştır. XIX yüzyıl yapı tekniği ve mimari düzeninin ürünü olan bu yapılar geleneksel dokunun içerisine eklenmiştir. Bunun yanı sıra Üsküdar kentinin, ticaret yollarının bağlantı noktası olma niteliğini gösteren, geleneksel kervansaray ve han yapıları da varlıklarını sürdürmektedir. Kent merkezinin üretim eklinden farklı olarak Selimiye bölgesinde sanayi tesisi denilebilecek, daha büyük ölçekli dokuma atölyeleri devlet desteğiyle ortaya çıkmıştır.

XIX. yüzyıl Batılılaşma döneminde Üsküdar bu sürecin etkileriyle dönüşüm yaşamıştır. Değişen yönetsel yapı, yeni yasal düzenlemeler ve değişen yaşam biçimleri kentin biçimlenişini de etkilemiştir. Üsküdarın tüm biçimlenmesini etkileyen bu süreç tek yapı ve kent dokusunun değişimi üzerinden irdelenmiştir. Bu kapsamda Üsküdar'da çalışılan alan, içerisinde XIX. yüzyılda inşa edilen veya geçirdiği onarımlarla XIX. yüzyıl yapı karakteri kazanan yapılar tespit edilerek, günümüze ulaşabilen 128 yapı ve yok olan 34 anıtsal yapı incelenmiştir. İnceleme çalışmaları, yerinde yapılan tespitler ile arşivlerden elde edilen eski fotoğraflar ve belgelerin yanı sıra eski ve yeni haritalar bir araya getirilerek yapılmıştır.

Yapılan ara tirmalar sonucunda çal, ma alan,nda XIX. Yüzy,la tarihlenen ve günümüze ula amayan yap, say,s,n,n çok daha fazla oldu u anla ,lm, t,r. Günümüze ula amayan pek çok yap,, imar faaliyetleri, do al afetler, rant bask,s, vb. nedenlerle ortadan kalkm, t,r. Yok olma süreci yüzy,l,n ortalar,nda ba lam, , XX. yüzy,lda da devam etmi tir. Belge ve bilgi yetersizli i nedeniyle yok olan yap,lar,n tam olarak tespit edilmesi mümkün görünmemektedir. leride bulunacak belgeler yard,m,yla günümüze ula amayan yap,lar,n listesi geni letilebilir. An,t eserler d, ,nda ah ap malzemeyle in a edilen geleneksel konutlar,n XIX. yüzy,lda neredeyse tamamen yenilendi i ve birço onun da yang,nlarda yitirildi i dü ünüldü ünde, günümüze ula amayan XIX. yüzy,l an,t eserleri ve sivil mimarlık örne i yap,lar,n,n tespit edilenden fazla say,da oldu u görülecektir.

XIX. yüzy,lda Osmanl, toplumunda ya anan sosyal, ekonomik ve kültürel dönü ümle ko ut olarak kent mekân, da farklı,la maya ba lam, t,r. Kent içerisindeki tek yap,n,n niteli inden, kent planlama anlay, ,n,n de i imine uzanan bir dönü üm gerçekleş mi tir. Bu süreç içerisinde kent yönetim ekli, yasalar, arazi kullan,m, ve ula ,m biçimleri de i mi ve ortaya ç,kan yeni duruma paralel olarak toplumun o güne kadar bilmedi i i levlere sahip, Bat,l, mimari üsluplarda yap,lar in a edilmeye ba lanm, t,r. Osmanl, mparatorlu uında dönü üm önce ba kent stanbulda ortaya ç,km, , ard,ndan di er kentlerde de görülmeye ba lam, t,r. Bu ba lamda stanbulun, mparatorlu un di er kentleri için modernle me çabalar,nda bir model oldu u söylenebilir.

stanbul kent bütünün önemli parçalar,ndan olan Üsküdar, XIX. yüzy,l ortalar,na gelindi inde ula ,m imkanlar,n,n artmas,yla, ba ta stanbul tarihi kent merkezi olmak üzere, Galata ve kentin di er bölgeleriyle ba lant,lar,n, artt,rm, t,r. Geli en ula ,m olanaklar,na ba l, olarak Üsküdar yerle iminin nüfusu artm, , yerle im s,n,rlar, ikiyüz y,ld,r al, ,lagelen çizgilerin ötesine geçmeye ba lam, t,r.

Üsküdar, kent dokusundaki Bat,l,la ma hareketlerinin iki ekilde ortaya ç,kt, , görülmektedir. Birincisi devlet eliyle yap,lan müdahaleler, ikincisi kent sakini olan Gayrimüslim ve yönetici s,n,f,n ya am alanlar,nda gerçekleş tirdikleri imar faaliyetleridir. Devlet taraf,ndan kentsel alana yap,lan müdahalelerle ba ta yönetsel yap, ve yap,la ma yasalar, düzenlenmi , bat,l,la ma projesinin parças, olan yeni yap, tipleri in a edilmi tir. Bu yap,lar aras,nda k, la, karakol, depolama yap,lar,, yönetsel yap,lar, sanayi tesisleri, ula ,m yap,lar, ve e itim yap,lar, yer almaktad,r. Üsküdarıda

devlet eliyle Batı, etkilerle gerçekleştirilen en büyük inaat eylemi Selimiye bölgesinde k, la, cami ve mahallenin kurulmasıdır. İstanbul'un al, k, olmad, , boyutlardaki yapıyla Selimiye K, las, ve mahallesi sadece i lev ve kütleleriyle değil, Avrupai anlamda Osmanlı kentlerinde yapılan ilk planlama çalışması olarak da önem taşımaktadır. Öte yandan yüzyılın sonuna doğru inşa edilen hastahane ve okul yapıları, Üsküdar için olduğu kadar İstanbul kentinin bütünü için de önem taşımaktadır. Geçen yüzyılda Üsküdar kent merkezini çevreleyen Balıbaşı, Cadiye ve Kuzguncuk yerleşimleri barındırarak, Gayrimüslim nüfusun katkılarıyla kent dokusunun düzeni, yapıların üslupları ve inşa edilen yeni yapı tipleriyle kentin Batı, etkilerle dönüşümüne katkıda bulunmuşlardır. Üsküdar'da yaşanan Gayrimüslim nüfus, yeni konut tipleri, eğitim ve tiyatro yapıları gibi modern yapılarla Üsküdar kent dokusunun ve toplumun modernleşmesine katkıda bulunmuşlardır. İstanbul'un ilk tiyatro yapılarından olan Balıbaşı, Aziziye Tiyatrosu ve diğer tiyatro yapıları, Üsküdar'ın Batı, etkilerle dönüşümünün birer göstergesi olarak düşünülebilirler. XIX yüzyıl içerisinde Osmanlı eliti olarak adlandırabilecekimiz yönetici kesim de Üsküdar'da Balıbaşı, Altunizade ve Çamlıca yönüne doğru Batı, ya amaçlı olarak yapılan binalardan etkilenmiş kök ve konaklar yaptırmışlardır. Bu çevrede İstanbul'da ortaya çıkan Batı, anlamdaki ilk kamusal park düzenlemelerinden olan ÖMillet Bahçesi 1870 yılında hizmete açılmıştır.

XIX. yüzyıla kadar yöneticilerin ikamet ettiği yapıları, aynı zamanda resmi işlerin yürütüldüğü binalardır. XIX. yüzyılla birlikte balıbaşıyan Batı,laşma hareketlerinin etkisiyle yapıların tek işlevli olarak kullanılması, anlayış, farklı iç mekân planlanması ve işlevlere sahip yapıların ortaya çıkması sürecini hızlandırmıştır. XIX. yüzyılda XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kullanılmaya balıbaşıyan Batı, mimari üslupları kullanılmaya başlandı, daha da artmış, önceleri sadece Batı, mimari üsluplarına ait formlar ölçü alırken, bu yüzyılda yaygınlaşarak planlama anlayış, cephe düzenlemesi ve çevresel düzen ölçü alınmıştır. Üsküdar'da XIX. yüzyılda inşa edilen yapıları, Barok, Ampir, Neoklasik, Eklektik ve Oryantalist akımlardan etkilenmiş olan Yeni Osmanlı Akımı, verilen akımlara uygun olarak inşa edilmişlerdir.

XIX. yüzyılda Batı, üslupları kullanılmaya başlandı yapı yapıları ve malzemelerinde de değişim başlamıştır. Avrupa'da kullanılmaya balıbaşıyan yeni malzeme ve yapı yapıları yaygınlaşmıştır. İstanbul genelinde Ebniye Nizamnamelerinin zorlaması ve Batı, yapı yapıları tekniklerinin yaygınlaşması sonucunda

konutlarda kullanılan ahap karkas yapım tekniğini yerini kâgir yapım tekniğine bırakmış, t.r. Ancak, incelenen eski harita ve foto raflardan Üsküdar genelinde ahap yapım geleneğinin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Kentsel dokuda anlatılan plan düzlemindeki değişimin devamı olarak batılı konut tipleri yapılmaya başlanılmış, t.r. İstanbul'da küçük parsellerde konumlanan sraevlerin örnekleri Pera, Akaretler ve Kadıköy- Yeldeirmeninin yanı sıra Üsküdar'da Balıbaşı, ve Kuzguncuk'ta inşaat edilmişlerdir.

Üsküdar kent dokusunda Batılı anlamda belediyeçilik hizmetlerinin İstanbul'un diğer bölümü olan Galata (VI. Daire) ve başka kent içindeki kadar organize olmadığı görülmektedir. Üsküdar'daki belediye yapısının İstanbul Belediyesi altında çalışmaları sürdürmüştür. İncelenilen belgelerden kent merkezinde çok yaygınlaştıranla birlikte yeni kurulan mahalleler ile yapılan bölgesel planlamalar kapsamındaki yol düzenlemelerinde Ebniye Nizamnamelerinde öngörülen esaslara uyulduğu gözlenmektedir. Üsküdar tarihi merkezinde geleneksel yapım tekniklerinin yanı sıra, tarihi kent dokusu özellikleri de XX. yüzyılın ortalarına kadar korunmuştur.

Üsküdar'ın kent dokusunu belgeleyen eski haritalardan kentin XIX. yüzyıldaki yeni mahallelerini ve dönüşüm geçiren kent merkezini inceleme olanakları bulunmaktadır. XIX. yüzyıl haritaları incelendiğinde, Batılı kent planlama düzenlerinden ve Ebniye Nizamnamelerinden etkilendiği anlaşılan düzenleme örnekleri görülmektedir. Bulunan eski haritalardan bu bağlamda yararlanılmış; eski haritalar birbirleriyle ve günümüz halihazır haritalarıyla karşılaştırılmışlardır. Osmanlı kentleri içinde ilk olarak planlanan ve kentsel ölçek olarak büyük yerleşim olan Selimiye yerleşiminin yanı sıra Cadiye, Kuzguncuk ve Balıbaşı'nda ortaya çıkan kent dokusu, yasal düzenlemelere uygun olarak gelişen kentin yeni bölgelerini göstermektedir. Eski haritalar ve hâlihazır haritaların karşılaştırılmasıyla kentin merkezinde yeni açılan yollar, ada ve parsel değişimleri ile geleneksel Osmanlı kentinin dokusunda yaygın olarak görülen çukmaz sokakların zamanla ortadan kalktığı görülmektedir. Bu karşılaştırmalar sayesinde kent dokusundaki değişiminin yanı sıra, imar faaliyetleriyle yok olan eserlerin tespiti mümkün olmaktadır.

Yapılar, mimari biçimlenmelerinin yanı sıra kullanılan yapı malzemesi ve seviyeleriyle birlikte yapıldıkları döneme ilişkin belgeleştirilmekte, rlar. Üsküdar genelinde basit bakımdan, geniş çaplı restorasyonlara kadar her ölçekteki müdahalelerde özgünlük değerine dikkat edilmediği yapıların bir kısmının yapımından henüz yüz

y,11,k bir süre geçmi oldu u halde otantik durumlar,n, yitirdikleri gözlemlenmi tir. Vak,flar Genel Müdürlü ü taraf,ndan yapt,r,lan yeni restorasyonlarda bu duruma biraz daha dikkat edildi i gözlenmektedir. Ulusal yasalar ve ilke kararlar, ile Uluslararası, yasa, tüzük ve bildirgelerde yer alan bu duruma dikkat edilerek, yap,lara ömimum müdahaleö prensibiyle yakla ,lmas, özgünlü ü / otantikli in korunmas, aç,s,ndan önem ta ,maktad,r.

XIX. yüzy,l Üsküdar kent dokusunda ortaya ç,kan dönü üm, toplumumuzun XIX. yüzy,lda geçirdi i dönü ümün kentsel plandaki yans,mas, olmas, nedeniyle kültürel aç,dan da önem ta ,maktad,r. Bu ba lamda, geçmi te yarat,lm, yap,lar kadar kentsel doku bütünüünün de dönemin ya ama biçiminin göstergesi oldu u için korunmas, gereklidir.. Üsküdarıda XIX. yüzy,lda ortaya ç,kan kentsel doku içerisindeki mimarlık ürünleri bu ba lamda ele al,nmal, ve korunmalar, için gerekli özen gösterilmelidir. Üsküdarıda ortaya ç,kan kentsel doku düzenleme çal, malar, stanbul için oldu u kadar Osmanlı, kentlerinin geneli içinde ilklerden olmas, nedeniyle korunmal,d,r.

Üsküdarıda kentsel dokunun korunmas,yla ilgili ilk çabalardan olan ve 1967 y,l,nda stanbul Belediyesi Planlama Müdürlü ünce, Mimar Besim Çeçener ve ekibi taraf,ndan haz,r,lanan 1/1000 ölçekli skele, Balaban ve Salacak bölgelerini içine alan Üsküdar Plan, uygulanamayaca , dü üncesiyle i leme konulmam, t,r. Takip eden y,llarda Üsküdarın bütünüünü kapsayan bir Koruma Amaçlı, mar Plan, da yap,lmam, t,r. Bölgesel koruma çal, malar, ve planlama çabalar,n,n olmas,na kar ,n kentsel dokunun bütünlü ünü yitirmesi nedeniyle bu çabalar,n Üsküdar bütünüüne yay,lmas, mümkün olmam, t,r.

XIX. yüzy,l stanbul kentsel dönü ümü içerisinde Üsküdarıda ortaya ç,kan durum ve getirdi i koruma problemleri, stanbulün bütünüünde ortaya ç,kanlarla benzerlikler ta ,d, , gibi kendine özgü nitelikler de göstermektedir. Üsküdarın ya anan dönü üm sürecinde bir bütün ekinde davranmad, ,, semtlerin bar,nd,rd, , nüfusla da ba ,nt,l, olarak farklı, boyutlarda dönü üm geçirdi i gözlemlenmi tir. Üsküdarıda plan ölçe indeki de i imden ba layarak, mimari üslup ve yeni yap, malzemelerine kadar uzanan bir farklı, la ma ortaya ç,km, t,r. Ancak, bu süreçten en az etkilenen bölgede dahi, geleneksel tekniklerin uyguland, , yap,m süreci devam ederken mimari düzenlerde farklı, la ma ya and, , gözlemlenmi tir. Korumaya ili kin en önemli

problemler ise, öncelikle imar faaliyetleri ve a ,r, nüfusun olu turdu u örant bask,s,ö, ard,ndan da korumaya ili kin öbilinç eksikli iödir.

Sonuç olarak Üsküdar, Osmanl, Bat,l,la mas,n,n özeti durumundadır Ne tam anlam,yla Bat,l, olabildi , ne de Do ulu kalabilmi tir. öArada kalmakö eklinde tan,malayabilece imiz bu durumu, Üsküdarøn gelenekselli ini koruyan ve Do ulu kalabilen merkezinde bile dönü üm sonrası, Bat, etkileriyle ortaya ç,kan yap,lar,n olu umuyla görölmektedir. Üsküdarøn farklı semtleri, XIX. yüzy,l stanbul kent dokusunun Bat,l,la ma süreci içerisinde kendilerine özgü dönü üm süreçleri geçirmi lerdir. Bu tez çal, mas,yla kentsel koruma aç,s,ndan yeterli tüm yöntemler belirtilmemekle birlikte; özellikle çal, ma kapsam,nda gerçekleştirilen tespit ve kar ,la t,rnal, incelemeler ile envanter çal, malar,n,n Üsküdar kent dokusunu korumaya yönelik çal, malara temel olu turaca , dü ünölmektedir.

KAYNAKLAR

- Acun, F.**, 2002. A Portrait of the Ottoman Cities, *The Muslim World*; Fall 2002; 92, 3/4; Academic Research Library, s. 255-285.
- Açkgöz, Ö.**, 2008. Osmanlı Modernleşmesi (Ekonoimik-Siyasi Dinamikler ve Kurumlar), Lotus Yayınları, İstanbul.
- Akçıl, N., Ç.**, 2009. Üsküdar'da İhsaniye Çeşmesi, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt I içinde, s. 291-296, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Akın, N.**, 1995. Kuzguncükö, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5 içinde s.145-146, Tarih Vakfı, Yayınları, İstanbul.
- Akın, N.**, 1998. 19. Yüzyıldın İkinci Yarısında Galata ve Pera, *Literatür Yayınları*, İstanbul.
- Aktan, L.**, 2007. Abdülmecid Efendi, Köşkü, Çinileri, *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt I içinde, s. 403-424, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Aliaşoğlu, A.**, 2009. İslam Evi, *Hece*, Özel Sayı: 18, s.195-204.
- Arel, A.**, 1975. Onsekizinci Yüzyıldan İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, TÜMİTAK Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Aru, K. A.**, 1998. Türk Kenti, Yapı, Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- And, M.**, 1970. 100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- And, M.**, 1972. Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908), Türkiye Bankası, Kültür Yayınları, 118, Ankara.
- And, M.**, 1983. Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi, Ankara.
- And, M.**, 1994. Osmanlı Tiyatrosu, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 6 içinde s. 178-179, Tarih Vakfı, Yayınları, İstanbul.
- Anon**, 1932. Üsküdar - Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları, Broşürü, İstanbul.
- Anon**, 1985. Resimli Kaynaklarda Osmanlı Sarayı, TBMM Milli Saraylar Sempozyumu, Yıldız Sarayı, 15-17 Kasım 1984, İstanbul.
- Anon**, 1990. İstanbul Haritaları, (Ortaçağdan Günümüze), Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Ed. Kayra, C., İstanbul.
- Anon**, 1994. Kız Sanayi Mektepleri, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 5 içinde s. 12-13, Tarih Vakfı, Yayınları, İstanbul.
- Anon**, 1995a. İhsaniye Camii, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 8 içinde, s. 215, Tarih Vakfı, Yayınları, İstanbul.

- Anon**, 1995b. Çiçekci Kahvehanesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 8 içinde, s. 109, Tarih Vakf, Yayınlar,, İstanbul.
- Anon**, 1995c. Hüseyin Bey Han,, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 8 içinde, s. 204, Tarih Vakf, Yayınlar,, İstanbul.
- Anon**, 2008. Bir Ulu Rüya, Görenler şehri Üsküdar, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, Üsküdar Ara tirmalar, Merkezi yay. no: 20, İstanbul.
- Arslan, A.**, 2005. Osmanlı, Son Döneminde Yahudilerin Üsküdar'daki E itim Faaliyetleri, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt: I içinde, s. 291, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, İstanbul.
- Baltacıo lu, T.**, 1993. Altunizade Kö kü, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* Cilt:1 içinde, s.230, Tarih Vakf, Yayınlar,, İstanbul.
- Barkan, Ö. L.**, 1974. Osmanlı, mparatorlu uında Bir skan ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakflar ve Temlikler; stila Devrinin Kolonizatör Türk Dervileri ve Zaviyeler, *Vakflar Dergisi*, Say.: 2, s. 279-386.
- Batur, A., ve Batur S.**, 1981. İstanbul'da 19. Yüzyıl Sanayi Yapımlarından Fabrika-i Hümayunlarö, *I. Uluslar arası, Türk ö slam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, içinde s. 332, TÜ, İstanbul.
- Batur, A.**, 1985. Batılılaşma Döneminde Osmanlı, Mimarisi, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 4, içinde s.1057-58, İstanbul.
- Batur, A.**, 1995a. Abdülaziz Av Kö kü, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:1 içinde, s. 26-27, Tarih Vakf, Yayınlar,, İstanbul.
- Batur, A.**, 1995b. Akaretler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:1 içinde, s. 149-150, Tarih Vakf, Yayınlar,, İstanbul.
- Batur, S.**, 1975. Bir Geç Osmanlı, Yapımları, Üsküdar'da Selimiye Camisi, (mail Hakk, Uzunçar ılı, Arma anı,ndan ayr, basım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Batur, A., Fersan, N., ve Yücel, A.**, 1980. Reuse of Nineteenth Century Rowhouses in Istanbul, Conservation as Cultural Survival içinde, Editör: Renata Holod Philadelphia: The Aga Khan Award for Architecture.
- Benevolo, L.**, 2006. Avrupa Tarihinde Kentler, Çev. Nirven, N., *Avrupaöy, Kurmak Dizisi*, Literatür, İstanbul.
- Büyükseçkin, .**, 2007. Sandıkç, Balaban ve Sadık Efendi Tekkeleri, *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt I içinde, s. 377-392, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, İstanbul.
- Can, C.**, 1993. İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapımları ve Koruma Sorunları, YÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Cerasi, M. M.**, 2001. Osmanlı, Kenti, Çev. Ataöv, A., Yapı, Kredi Yayınlar,, İstanbul.
- Cezar, M.**, 1963. Osmanlı, Devrinde İstanbul Yapımlarında Tahribat Yapan Yangın ve Tabii Afetlerö, *Türk Sanat, Tarihi Ara tırma ve ncelemeleri*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanat, Tarihi Enstitüsü, Sf. 327-414, İstanbul.

- Cezar, M.**, 1995. Sanatta Batıya Açıl, ve Osman Hamdi, Erol Kerim Aksoy Kültür, E itim, Spor Ve Sa lk Vakf, Yay,nlar, No:1, Cilt:1, stanbul.
- Cezar, M.**, 1996. Türkler ve ehirleri, *slam Gelene inden Günümüze ehir ve Yerel Yönetimler* Cilt: 1 içinde, Ed. Akyüz, V. ve Ünlü S., lke Yay,nlar,, stanbul.
- Cezar, M.**, 2006. Osmanl, Ba kenti stanbul, Erol Kerim Aksoy Vakf, yay,nlar,, stanbul.
- Co kun, N.**, 2004. Ya ayan Organik Kent Bir Örnek: Üsküdar, MSGSÜ, Y. Lisans Tezi, stanbul.
- Çad,rc., M.**, 1997. Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yap,s,, Türk Tarih Kurumu Yay,nlar,, stanbul.
- Çeçener, B.**, 2007. Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanl, Dönemi Su Uygarl, , Eserleri, Üsküdar Belediye Ba kanl, , Yay,nlar,, stanbul.
- Çeçener, B.**, 2008. Üsküdar An,lar, (Eski Üsküdar Ya ant,s,ndan Kesitler), Kaknüs Yay,nlar,, stanbul.
- Çelik, Z.**, 1998. 19. Yüzy,lda Osmanl, Ba kenti: De i en stanbul, Tercüme: Deringil, S., Tarih Vakf, Yurt Yay,nlar,, stanbul.
- Çiftçi, A.**, 1996. Son Dönem stanbul Karakollar, Anadolu Yakas, ve Büyükdere Topçu Karakoluö, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, stanbul.
- Çiftçi, A.**, 1997. Dönemleri, Üsluplar, ve Kentsel Dokudaki Konumlar,yla Tarihi stanbul Karakollar,, Art Decor Say, **51**, stanbul.
- Daver, A.**, 1944. Dünkü Bugünkü Yar,nki stanbul, stanbul Radyosunda Konu malar, Belediye Matbaas,, stanbul.
- Daver, A., Günay, S., Resmor S.**, 1944. Güzelle en stanbul, stanbul Maarif Matbaas,, stanbul.
- Day,o lu, S.**, 2006. Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi, *Üsküdar Sempozyumu III. Bildiriler* cilt **II** içinde, s. 381, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, stanbul.
- Demir, M.**, 2009. Antik Yunan Kaynaklar, I , ,nda Kalkhedon ve Khrysopolis (.Ö. 500-300), *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler VI.*, cilt: **II** içinde, s. 15-36 Üsküdar Belediye Ba kanl, , Yay,n No: 10, stanbul.
- Demirarslan, D.**, 2009. XIX. Yüzy,lda Osmanl, Bat,l,la mas,n,n Konut Mekânlar,n,n De i imine Etkisi ve Kuzguncuk Evleri, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt **I** içinde, s. 571-582, Üsküdar Belediyesi Yay,nlar,, stanbul.
- Demirhan, B.**, 2005. Zeynep Kâmil Hastanesi Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, stanbul.
- Denel, S.**, 1982. Bat,l,la ma Sürecinde stanbul'da Tasar,m ve D, Mekanlarda De i im ve Nedenleri, ODTÜ Yay,nlar,, Ankara.
- Divan, A.**, 1984. Pa aliman, Un Fabrikas, Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, TÜ Mimarlık Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul.

- Dumont, P., Georgeon, F.,** 1999. Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakf., İstanbul.
- Egemen, A.,** 1993, İstanbul'un Çeşitliliği ve Sebilleri, Arsan Yayınları, İstanbul.
- Eldem, S. H.** 1994. Boğaziçi Yalıları, Anadolu Yakası, II. Vehbi Koç Vakf., İstanbul.
- Eldem, E.,** 1993. Batılılaşma, Modernleşme ve Kozmopolitizm: 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başında İstanbul, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi* içinde, s. 12-26, Tarih Vakf, Yurt Yayınları, İstanbul.
- Eldem, E.,** 2003. İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferik Bir Büyükşehir, *Doğulu ile Batı, Arasında Osmanlı, Kenti Halep, İzmir ve İstanbul* içinde, sf.152-230, Tarih Vakf, Yurt Yayınları, İstanbul.
- Eliaçık, M.,** 2008. Münih'te Üsküdar Paşalimanı, Değirmentepe ve Beylik Ambarları'nın Tamirine Dair Osmanlı Belgeleri, *Üsküdar Sempozyumu V. Bildiriler* cilt I içinde, s. 287-306, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Eliséf, N.,** 1997. Fiziki Plan, *slam şehri* içinde, s.113-130. Ed. Serjeant, R. B., Çev. Topçugil, E., Z Yayınları, İstanbul.
- Emre, A.,** 2009. *slam şehri*, *Hece*, Özel Sayı: 18, s. 205-209.
- Enlil, Z. ,** 1994. Continuity and Change in İstanbul's Nineteenth Century Neighborhoods: From Traditional House to Apartment House, *Doktora Tezi*, Washington Üniversitesi.
- Erdem, Y., T.,** 2008. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Üsküdar Köprü Mektepleri, *Üsküdar Sempozyumu V. Bildiriler* cilt I içinde, s.103-120, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Erdenen, O.,** 2007. Boğaziçi Sahilhaneleri, Cilt 1 Anadolu Yakası, BB Kültür Araştırmaları Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, T.,** 2004. Üsküdar Amerikan Köprü Koleji'nin Köşke Tarihi, *Üsküdar Sempozyumu I. Bildiriler* cilt: I içinde, s. 302, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Ergin, O., N.,** 1936. *Türkiye'de şehircilik in Tarihi* hakkında, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İstatistik Enstitüsü Neşriyatı, No:3, İstanbul.
- Ergin, O., N.,** 1938. İstanbul'da mar ve şân Hareketleri, İstanbul Eminönü Halkevi, İstanbul.
- Ergin, O., N.,** 1995a. Mecelle-i Umur-, Belediye, cilt:3. BB, Kültür Araştırmaları Daire Başkanlığı, Yayınları, No:21, İstanbul.
- Ergin, V.,** 2005. İstanbul'un Anadolu Yakasında İlk Tramvay Hattı, Üsküdar-Köşke, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt I içinde, s. 121, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Erkan, P.,** 2001. Tanzimat'tan Günümüze İstanbul / Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar Ve Azınlık Okulları, *Yüksek Lisans Tezi*, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ertuğrul, N.,** 2001. Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaştırması ve Kaynakları, Kültür Bakanlığı, Yayınları, Ankara.

- Erturk, A.,** 2009. 19. Yüzyılda Osmanlıda Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri, TAL D, Türkiye Literatür Ara tırmalar, Dergisi, Türk Mimarlık Tarihi Sayısı, Bahar 2009, Sayı: 13, s. 293-312, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul.
- Evliya Çelebi,** 2004. Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, Hazırlayanlar: S. A. Kahraman, Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eyice, S.,** 2004. Fetih Önceki Üsküdar, *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler I*, cilt 1 içinde, s.17620. Üsküdar Belediye Başkanlığı, Yayın No: 10, İstanbul.
- Eyüpgiller, K., K.,** 1994. Bir Küçük Anadolu Kentinde Batılı Marmer: Kastamonu Örneği, *Arradamento Dekorasyon*, Sayı:65 içinde, s.115-119.
- Eyüpgiller, K., K.,** 2001. Westernization of the Architecture in the Ancient Capitals of the Ottoman Empire, The Fourth International Congress on Ottoman Archaeology in the World, Foundation Temimi-Zaghuan 22-24 March 2000, Tunisie.
- Faroqi, S.,** 2000. Osmanlı Kentleri ve Kentliler, Çev. Kalaycıoğlu, N., Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, 5, İstanbul.
- Faroqi, S.,** 2004. Krizler ve Değişim 1590-1699, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi C.2* içinde. s. 5436743. Ed. Nalcı, H. ve Quataert, D., Eren Yayınları, İstanbul.
- Faroqi, S.,** 2005. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla), Çev. Kılıç, E., Tarih Vakfı, Yayınları, İstanbul.
- Fontmagne, B. D. De,** 2007. Kıbrıs Savaşı Sonrası İstanbul Günleri, Çev. Yergüz, İ., Stiklal Kitabevi, İstanbul.
- Grabar, O.,** 1998. İslam Sanatının Oluşumu, Çev. Yavuz, N., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Göçek, F., M.,** 1999. Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü (Osmanlı, Batılılaşma ve Toplumsal Değişim), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Göksel, A. E. ve Kunalp, S.,** 1981. Establishment and Development of Hotels In 19th. Century In İstanbul, *I. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, TÜ, 1981, Sf. 213.
- Göncüoğlu, S., F.,** 2009. Bir Modernleşme ve Tarihin Yıkımı, Üsküdar Meydanı, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt I içinde, s. 5076516, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Güneş, A.,** 2004. 16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdarın Mahalleleri ve Nüfusu, Üsküdar Sempozyumu I Bildirileri içinde, s. 42-56, İstanbul.
- Gürkaş, T.,** 2004. Modernleşen Osmanlı Parkları, Üsküdar'daki Erken Köy Örneği: Millet Bahçesi ve Doğançlar Parkı, *Üsküdar Sempozyumu I. Bildiriler* cilt: I içinde, s. 409, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y.,** 2002. Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller), PTT Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Haskan, M. N.,** 2001. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1,2,3, İstanbul.

- Hovhannesyan, S. S.**, 1997. Payitaht İstanbul'un Tarihçesi, Çev, Hançer, E., Tarih Vakf, Yurt Yayınları, 34, İstanbul.
- Hut, D.**, 2009. Ahmed Fethi Paşa (1801-1858) Yalın ve Korusu, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt I içinde, s. 621-634, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Hür, A.**, 1994. Spor (Bizans dönemi), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7 içinde, s. 41.
- Hürel, H.**, 2008. Semtleri, Mahalleri, Caddeleri ve Sokaklar, A'dan Z'ye İstanbul'un Alfabetik Öyküsü, Karus Yayınları, İstanbul.
- İnönü, E., ve Tanman, B.** 1994. Haşim Efendi Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* cilt:4 içinde s.15-16. Tarih Vakf, Yayınları, İstanbul.
- İnönü, H.**, 1978. İstanbul, *Encyclopedia of Islam (EI)*, 2. ed. , C. 4, içinde, s. 224-248 Leiden.
- İnönü, H., Seyitdanlıoğlu, M.**, 2006. Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- İnciyan, P.** , 1976. 18. Asırda İstanbul, Tercüme: Andresyan, H., D., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları, 43, İstanbul.
- İli, N.** 2009. Üsküdar Envanterinden Seçmeler, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt I içinde, s. 507-516, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Karal, E. Z.** 1999. Osmanlı Tarihi cilt V, Nizam-, Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789 - 1856), TTK Yayınları, Ankara.
- Karpat, K., H.**, 2003. İstanbul'un Nüfusu, Toplumsal ve Ekonomik Dönüşümü; Osmanlı Mikrokozmosu, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri* içinde, s. 122-140, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakf, Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K., H.**, 2006. Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, Çev. Özdemir, D., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kayra, C.**, 1990. İstanbul Haritaları, (Maps Of İstanbul) Ortaçağdan Günümüze, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası.
- Kaynar, E.**, 1998. Historical Evolution Of Hostelry Buildings With Particular Reference To Those Within The Inner-City Of İzmir From The 17th. To The First Quarter Of The 20th Centuries. [17. Yüzyıl ile 20. Yüzyılın İlk Çeyreği Arasındaki İzmir Kenti İçin Konaklama Yapıların, Özellikle Konaklama Yapıların Tarihsel Evrimi], *Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kaynar, H.**, 2000a. Şehir Kentin İçinde Çerçevesinde Osmanlı, Modernleşme ve Osmanlı Şehirleri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaynar, H.**, 2000b. Siyasal Kentin ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerindeki Mekânsal Değişimler Üzerine, *Kebikeç*, no:10, sf.141-158.
- Kayserlioğlu R., S.**, 1993. Tramvayö, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7 içinde, Sf, 299-300.

- Kemikli, B.**, 2005. Bir Üsküdar Beyefendisi: eyhülislam Arif Hikmet, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt: **II** içinde, s. 598, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, stanbul.
- Kılcıbay, M.**, 1985. Osmanlı Batılılaşması, Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi cilt:1 içinde, s. 145-152.
- Kıray, M.**, 1979. Apartmanlaşma ve Modern Orta Tabakalar, Çevre, say, **4**, s.78.
- Koçak, C.**, 1985. Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar, Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi cilt: içinde, s. 485-500.
- Koçyiğit, Ö.**, 2009. Üsküdar Afganiler Tekkesi ve Haziresindeki Mezarlar,, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt **I** içinde, s. 665-688, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, stanbul.
- Konyalı, H.**, 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt **1, 2**, stanbul.
- Köksal, G.; Ahunbay, Z.**, 2006. İstanbul'daki Endüstri Miras, İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, *TÜ Dergisi/Arşiv Mimarlık, Planlama, Tasarım* Cilt:5, Sayı:2, Kısım:2, s. 127, Eylül 2006, stanbul.
- Kömürciyan, E. Ç.**, 1988. İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, stanbul.
- Kuban, D.**, 1968. Anadolu-Türk Etnik Tarihi Gelişimi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, Sayı:7 içinde, s.53673.
- Kuban, D.**, 1993. Kolonilerden İmparatorluk Başkentine, Tarih Vakfı, *İstanbul Dergisi* içinde, Yıl: 1993, Sayı:4, s. 10-24.
- Kuban, D.**, 1998. Osmanlı Döneminde Kentin Gelişimi, *İstanbul Yazıları*, içinde, s.21-39, YEM yayını, stanbul.
- Kuban, D.**, 2001. Türkiye'de Kentsel Koruma (Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri), Tarih Vakfı, Yurt Yayınları,, stanbul.
- Kumbaracılar, İ.**, 2008. İstanbul Sebilleri, Kap Yayınları,, stanbul.
- Kurtuluş, H.**, 2005. Düünden Bugüne Başkent, Altunizade ve İstanbul'daki Kültür Mirasımız, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt: **I** içinde, s. 354, Üsküdar Belediyesi Yayınları,, stanbul.
- Kurtay, N.**, 2001. İstanbul'da 19. Yüzyıl Kentsel Yaşamında Konut Olarak Değerlenen Saray ve Konut Mimarlığı, *Doktora Tezi*, TÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul.
- Kut, T., ve Türe, F.**, 1996. Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar, Yapı Kredi Kültür Merkezi, stanbul.
- Kuzucu, K.**, 2008. Osmanlı Döneminde Kadınlık Yangını Kulesi ve Çalınması, *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, Cilt **1** içinde, s. 665-680, stanbul.
- Küçük, S.**, 2004. Geçmişten Günümüze Üsküdar Mevlevihanesi, *Üsküdar Sempozyumu I. Bildiriler* cilt: **I** içinde, s. 165, Üsküdar Belediyesi Yayınları,, stanbul.
- Küçükbatırcı, H.**, 1987. Altunizade İsmail Zühtü Paşasının Eserleri, *Yüksek Lisans Tezi*, TÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul.

- Lewis, B.**, 1968. The Emergence of Modern Turkey, Oxford University Press, Londra.
- Mantran, R.**, 1990. 17. Yüzyılın ikinci Yarısında İstanbul, **C1, C2**, Çev. M. A. Kılıçbay ve E. Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mardin, İ.**, 2008. Türk Modernleşmesi, Derleyenler, Türköner, M., ve Önder, T., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mazak, M.**, 2004. Osmanlı Üsküdarında Aydınlatma, *Üsküdar Sempozyumu I. Bildiriler* Cilt: **I** içinde, s. 112, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Mazak, M.**, 2007. Anadolu Yakasındaki İlk Sanayi Tesislerinden Biri Kuzguncuk Gazhanesi ve Üsküdar, *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt **I** içinde, s. 179-184, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Mazlum, D.**, 1994. Üsküdar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt **7** içinde, Sf. 343-346.
- Mert, T.**, 2005. Öküz Liman, Zahir Ambarları, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt **I** içinde, s. 78, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Musal, N.**, 2009. Farsça Kaynaklara Göre Üsküdarın Tarihi ve Coğrafyası, *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler VI.*, cilt **II** içinde, s.37-42, Üsküdar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Mülayim, S.**, 2005. 19. Yüzyılda Üsküdar, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt **I** içinde, s. 138, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- De Nerval, G.**, 2002. Doğuya Seyahat, Çev. Turgut İsmailoğlu, M. Kültür Bakanlığı, 2. Baskı, Ankara.
- Olivier, A.**, 2007. 18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul, Çev. Kaplan, A., Kesit Yayınları, İstanbul.
- Onaran, B.**, 2002. A Traditional district, a conservative image: A history of Üsküdar between 1838-1914, *Yüksek Lisans Tezi*, BÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Onur, S., Y.**, 2009. İstanbul'da 19. yy Yabancı Devlet Okullarında Kullanılan Sürekliliğe Yönelik Koruma Önerileri, *Doktora Tezi*, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ortaylı, İ.**, 1974. Tanzimattan Sonra Mahalli idareler (1840-1878), Türkiye ve Ortadoğu İdareleri Enstitüsü Yayınları, No:142, Ankara.
- Ortaylı, İ.**, 1979. Türkiye İdare Tarihi, Türkiye ve Orta Doğu İdareleri Enstitüsü Yayınları, No:180, Ankara.
- Ortaylı, İ.**, 1985. Batılılaşma Sorunu, *Tanzimattan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi* içinde, s. 134-137, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ.**, 1985. Tanzimat ve Mevâzî Dönemlerinde Yerel Yönetimler, *Tanzimattan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi* cilt:**I** içinde, s. 231-244, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ.**, 1987. İstanbul'da Yerleşme Düzeninin Evrimi Üzerine Düşünceler, *İstanbul'dan Sayfalar* içinde, s. 203-230. Hil Yayınları, İstanbul.

- Ortayl,,** , 2000. Tanzimat Devrinde Osmanl, Mahalli dareleri (1840-1880), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ödekan, A.,** 2009. Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908), *Türkiye Tarihi 3, Osmanl, Devleti 1600-1908*, içinde s. 433. Yayın Yönetmeni Sina Akın, Cem Yayınları, İstanbul.
- Öngül, Z.,** 2004. Yeni Restorasyonu ile Kız Kulesi, *Üsküdar Sempozyumu I. Bildiriler* cilt: I içinde, s. 337, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Özbek, ,** 2005. Üsküdar Meydanının Geçirdiği Mekansal Dönüm, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt: II içinde, s. 371, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Özemre, A., Y.,** 2005. Üsküdar'ın Üsküdar, Kubbealtı, Neşriyat, İstanbul.
- Özendes, E.,** 2005. Osmanlı'nın Son Başkenti İstanbul, YEM Yayınları, İstanbul.
- Özkan, G.,** 1991. İstanbul Altunizade Külliyesi – Hamam ve Akaret Dükkanları Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, TÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, C.,** 2005. Üsküdar Kız Sanayi Mektebi (1890-1928), *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt: I içinde, s. 237, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Parmaksız, E.,** , 2009. Üsküdar'dan Kız Askeri Rühiye: Topkapı ve Paşapark, Askeri Rühiyeler, *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler VI.*, cilt II içinde, s.569-582, Üsküdar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Polat, M.,** 2001. Dolmabahçe ve Yıldız Sarayı Tiyatroları, Üzerine Mimari Değerlendirmeler, *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Quataert, D.,** 2004. 19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi C.2* içinde. s. 885-1041. Ed. Nalcak, H. ve Quataert, D., Eren Yayınları, İstanbul.
- Rado, ,** 1970. Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi, Hayat Tarih Mecmuası, Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, M. G.,** 2003. Osmanlı Yenileme Hareketleri Çerçevesinde Selimiye Kulesi ve Yerleşim Alanı, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- Ramazanoğlu, M. G.,** 2005. Nizam-ı Cedid'in Kentsel Ölçeğindeki Simgesi: Üsküdar Selimiye Yerleşimi, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt I içinde, s. 69, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, M. G.,** 2005. Üsküdar'da Halıcılık: Selimiye Sandalçesi (Eski Dokuma) Hanları, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt I içinde, s. 74, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, M. G.,** 2007. Üsküdar'da Muallim Bostaniyan (Selimiye) Kulesi, (1800-1809), *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt I içinde, s. 393-402, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Recaizade, M. E.** 1995. Araba Sevdası, Nispetiye Kitapevi, İstanbul.

- Tekeli, .,** 1985. "Tanzimattan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşümü, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, leti im Yayınlar,, İstanbul.
- Tekeli, .,** 1987. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kent Planlama Pratiğinin Gelişimi ve Kültürel Mirasın Korunmasındaki Etkileri, *İslam Mimari Mirasın Koruma Konferansı, Bildiriler* (1985) içinde s. 159-168, İstanbul.
- Tekeli, .,** 1999. "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, içinde, Ed. Dumont, P., Georgeon, F., Çev. Berktaş, A., Tarih Vakfı, Yurt Yayınlar,, İstanbul.
- Temiz, A.,** 2006. Bandırmalı, Zade Tekkesi ve Tasavvuf Tarihimizdeki Yeri, *Üsküdar Sempozyumu III. Bildiriler* cilt II içinde, s. 369, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, İstanbul.
- Timur, T.,** 1985. "Osmanlı ve "Batılılaşma", *Tanzimattan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi* cilt:1 içinde, s. 139-146, leti im Yayınlar,, İstanbul.
- Tuğlacı, P.,** 1981. Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, *İnkılap ve Aka Kitapları*, İstanbul.
- Tuğlacı, P.,** 1991. İstanbul Ermeni Kiliseleri = Armenian churches of Istanbul, Pars Yayın Ltd., İstanbul.
- Turgut, N.,** 2005. Validebağın Değişim Sürecinde: Adile Sultan Kasrı, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler* cilt: II içinde, s. 424, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, İstanbul.
- Türkmen, N.,** 2009. Nemlizâde Tütün Deposu, *Üsküdar Sempozyumu VI. Bildiriler* cilt: I içinde, s. 167-176, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, İstanbul.
- Uçar, A.,** 2009. XIX. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Esnafı ve Bıyıkçıları, *Tarihî Miras, Üsküdar Sempozyumu Bildiriler VI.*, cilt II içinde, s.457-478, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Yayınlar,, İstanbul.
- Uluskan, M.,** 2008. Üsküdar Kaymaklıkları, (XVIII. Yüzyıl), *Üsküdar Sempozyumu V. Bildiriler* cilt I içinde, s. 245-258, Üsküdar Belediyesi Yayınlar,, İstanbul.
- Weber, M.,** 2000. *İnkılap*, Çev. Ceylan, M., Bak, Yayınlar,, İstanbul.
- Yalçınkaya, M., A.,** 2009. III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Batılı Seyyahlara Göre Üsküdar (1789-1839), *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler VI.*, cilt II içinde, s.43-58, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Yayın No: 10, İstanbul.
- Yegül, E.,** 2008. Üsküdar Hamamları ve Cadiye Dağ Hamamı: Çevresel, yapısal, sosyolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Yüksek Lisans Tezi*, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yenen, Z.,** 1988. Vakıf Kurumu- maret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kurulu ve Gelişim Etkenleri, *Doktora Tezi*, .T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yerasimos, S.,** 1999. "Tanzimatın Kent Reformları Üzerine", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, içinde, Ed. Dumont, P., Georgeon, F., Çev. Berktaş, A., Tarih Vakfı, Yurt Yayınlar,, İstanbul.

- Yıldırım, N.**, 1989. İstanbul'da II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Mimarisi, *Doktora Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yıldırım, N.**, 1994. Haydarpaşa Askeri Hastanesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* Cilt IV içinde, S. 29-30, Tarih Vakfı, Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, N.**, 1994b. Haydarpaşa Numune Hastanesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* Cilt IV içinde, S. 32-33. Tarih Vakfı, Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, N.**, 2007. 1894'ten Günümüze Üsküdar Tebhane, *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt II içinde, s. 413-428, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Yolcu, M., E.**, 2002. Osmanlılarda Çarşı Belediyecilik, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13.
- Alman Mavileri Haritası, (Deutsch Syndikat für Staebliche Arbeiten), Üsküdar Paftaları,** BB Atatürk Kitapları, Dijital Haritalar Arşivi.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi Fotoğraf Arşivi**
- Jacques Pervititch Haritaları,** Üsküdar Paftaları, BB Atatürk Kitapları, Dijital Haritalar Arşivi.
- Üsküdar Belediyesi Fotoğraf Arşivi.**
- Url-1** <http://www.obarsiv.com/pdf/sehrazat_karagoz.pdf>, alındı, tarih, 15.09.2009.
- Url-2** <<http://tdkterim.gov.tr/bts/>>, terim karıştırmaları için kullanılan online sözlük.

EKLER

EK A.1:

EK A.2:

EK A.3:

EK A.4:

EK A.5:

EK B:

EK C:

EK D:

EK E:

EK F:

EK G:

EK H:

EK I:

EK J:

EK K:

EK L:

EK M:

EK N:

EK O:

EK P:

EK R:

EK S:

EK T:

EK U:

EK A.1

istanbul ve tevabiinde (merkeze ba l, yerler) evlerin ve dükkânlar,n kâgir yap,lmas,na dair.

istanbul kaimakam, Osman Pa a'ya hüküm ki

istanbul tevabiinde vaki büyüüt ve dekâkin ve sair ebniye müstaidi afeti harik olan elvah ve ah ap ve pedavra ile bina olundu undan na i bika-zaillahi tealâ defa bedefa ekseri muhterik olma la badelyevm istanbul'da müstaidi harik olan ecza ile hane ve dekâkin bina olundu una r,zayi hümayunum olmayub Haleb ve am ve sair Anadolu'da olan ebniye gibi ta ve kireç ve çamur ile bina olunmas,na ferman,m olmagin imdi sen ki veziri mü arünileyhsin gerek bu defa Galata'da muhterik olan arsalar üzerinde ve gerek istanbul'da badelyevm müceddeden hane ve dükkân ve sair ebniye murad idenlerden bir ferde elvah ve pedavra ile binaya ruhsat virilmeyüb afeti harikden mahfuz olmak için veçhi me ruh üzre d,yari Haleb ve am ve sair Anadol,'da olan ebniye gibi her kes haline göre kâ i ve kireç ve çamur ile bina eyleyüb ve kirpi saçak yapub has,l, bina hususunda vukuf ve uuru olanlar ile söle ilüb bih,fz,hi tealâ afeti harikden masun olacak bir vechi ma'kule ifra eyleyüb bu emirde kemayenbegi tekayyüdü tam ve sa'yü ihtimam eylemen bab,nda hatt, hümayunu evketmakrunumla ferman, âli an,m sad,r olmu dur

Fi evaili Zilkade 1107 (Temmuz 1696) ; (Refik, 1988, s.30)

EK A.2

istanbul evleri kâgir in a olunaca , için ahaliye tu la, kiremit ve kirecin ne suretle tedarik edilece ine dair.

istanbul kaimakam,na ve hassa botanc, bas,ya hüküm ki istanbul bezazistan, etraf,nda ve sayir mahallerde müceddeden bina olunan dekâkin ve ebniye kâgir olmak üzre binas, ferman,m olub lâkin baz, mahallerde i lenan kireç furunlar, ve tu la ve kiremidhaneleri muattal oldu undan kireç ve tu la ve kiremide zaruret ve muzayeka çekilüb ebniye eshab,n,n üsretlerine bais olma la bu makule furun ve kârhanelerin imar ve ihyas, mühim ve muktazi olma in sen ki veziri mü arünileyh ve bostanc, ba , mumaileyhsin emri erifim vard, , gibi Makre horiy [1] ve Yalive [2] ve Darice ve znikmid körfezi içinde ve sair mahallerde olan kireç furunlar, ve tu la ve kiremidhaneleri eshab,na furun kârhanelerin müceddeden ihya eylemek üzre tenbih ve te'kid eylesin öyle ki bir veçhile furunlar, olmad, , suretde bi eyyi halin

ricalini buldurub onlara i letdirüb eshab, ebniyeye muzayeka çekdirmeyüb gerek tu la ve kiremid ve kireç hususunda ve gerek sayir levaz,mlar, tedarikinde gere i gibi k,yam ile ibadullah,n teshili umurunda ikdam ve mukaddema ferman,m oldu u üzere bezazistan etraf,nda müba eret olunan ebniyenin kemali metanet ve istihkâm üzere itmam,na ikdam, tam eyleyüb bu emri mühimmi terk ve ihmalde begayet itina eylemeniz bab,nda ferman, âli- an,m sad,r olmu dur

Fi evas,l, Rabiülevvel 1114 (Temmuz 1702) ; (Refik, 1988).

[1] Bak,rköy. [2] Yalova.

EK A.3.

istanbul sokaklar,ndaki kald,r,mlar,n tamirine dair.

istanbul kaymakam,na ve kad,s,na hüküm ki

istanbul sokaklar,n,n baz, kald,r,mlar, boz,lub mürur ve uburda üsret çekildü i istima olunma la olmakule bozuk olan kald,r,mlar ne veçhile tamir olunmaludur Kimin hanesi ve dükkân, hizas,nda ise büyüüt ve de-kâkin sahihleri mi tamir ederler Nice olur Bu hususda tamam tefekkür ve tedbir idüb her ne veçhile münasib ise muaccelen deri devletmedar,ma arz u ilâm eylemen bab,nda yaz,lm, d,r

Fi evsat, Sefer 1111 (Temmuz 1699); (Refik, 1988).

EK A.4.

istanbul'da yap,lacak slâm ve H,ristiyan evlerinin irtifa,na dair.

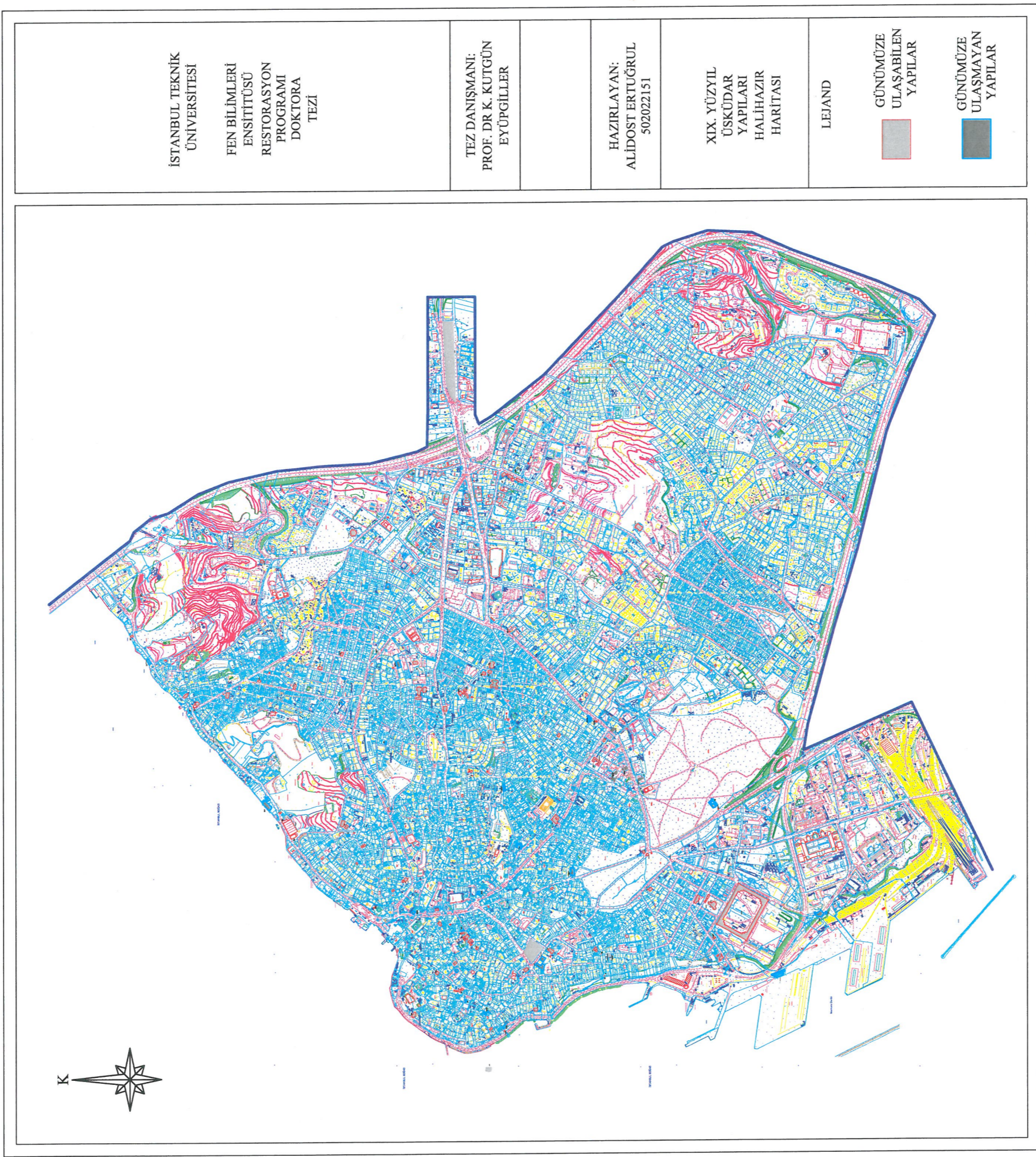
Hassa mimar ba , Mehmed dame mecdihuya hüküm ki Mahmiyei Kostantaniyye de vaki gerek müceddeden in a ve gerek ta yir ve tecdidini murad iden menazil eshab,ndan müslüman olanlar,na on iki er ve zimmî ve Yehud olanlar,na dokuzar zira' kadden irtifaa ruhsat ve tu ladan kirpi saçak üzere bundan akdem mufassal ve me ruh urut ve kuyudu havi ferman, âli an,m sad,r olub hilâf,na bir dürlü hareket iktiza itmez iken Bu menzilin zemininin ard, yüksekdir deyu tama, hâmma tebaiyyet ve celbi manfaat için emri celilül kadrime mugayir ziyadeye müsaade eyledi in ecilden müstahakk, tenbihü itab olmu sundur mdi mukaddema ve hâlâ erefbah , sudur olan evamiri aliyemin mezamini münifesi üzere amel ve bikazaillâhi tealâ vuku' bulan hariklerde in a ve yahud ta yir ve tecdidini murad iden menazil eshab,na balâda zikrolund, , vech üzere müslüman olanlar,na kadden on iki ve zimmî ve

Yehud olanlar,na dokuzar zira' irtifa,ndan ziyade olm,yub ve tura saçak dahi harik,n bir menzilden ahar menzile sirayetine illeti müstakille oldu undan bilkülliyye men'i cümleye nafi' bir emr oldu u bedihi olma la bir menzilin zinhar ve zinhar derunu birununda tura saçak in as,na izin virilmeyüb cümlesin tu ladan kirpi saçak yapmak üzre ruhsat ve hilâf,na hareketden ihtiraz ve ictinab eylesin Bundan sonra dahi s,rran ve alenen tefti ve tefahhus olunub evamiri aliyyei h,divanemin urutuna mugayir bir ferde müsaade eyledi in residei sem'i hümayunum olur ise evamiri aliyyeme ademi itaatü ink,yad,ndan nâ i bilâemanin cezan tertib ile mücazat olunaca ,n, yek,ynen bilüb ana göre hareket ve hilaf,ndan begayet tevakki ve mücanebet eylemen bab,nda ferman, âli an,m sad,r olmu dur Buyurdumki

Fi evaili Zilkade 1137 (A ustos 1725); (Refik, 1988).

stanbulda Müslümanlar,n 12ø er zira z,mmi ve yahudilerin 9ø ar ziradan yüksek ev yapmamalar,, yap,lacak evlerin tu ladan, kirpi saçakl, yap,lmalar,na dair ferman,d,r.

EK A5:

Şekil Ek A5-1: Halihazır Harita'da 19. Yüzyıl Yapılarının Konumlanması

EK B.

Çak,c, Hasan Pa a vakf,ndan s,vac, Hasan a a ve zevcesi Hanife Han,m ve uhdelerinde olan menzil bahçesi-----Menu e kad,n bahçesi-----Hasan pa a vakf,ndan sipahi Menu e kad,n uhdesinden olan menzil-----Dergah-, erifin munhedim harem arsas,-----Salih a a Hace Ay e hatun vak,flar,ndan erife Ay e han,m vereseleri uhdesinde olan marul bahçesi-----Hariciye bahçesi mesahas,, hariciya dairesi-----Hasan pa a vakf,ndan yorgani Salih efendi bahçesi-----Ah,r-----Dergah-, erif selaml,k-----Haremden müfrez oda-----Salih a a ve Hace Ay e hatun vak,flar,ndan erife Ay e han,m vereseleri uhdelerinde olan bir bab kebir menzil-----Haremeyn vakf,ndan-----Dergah-, erif bahçesi-----Teva i Hasan a a vakf,ndan mahallei mezkure me ruta Mehmet Tahir Efendi menzili-----Menzilhane caddesi-----Mekabiri müslimin etraf ve ba çeleri

Üsküdarıda menzilhane yok u caddesinde Tarikat, Aliye-i Rifaiye Asitanesi olan eyh Tevfik Efendi dergah-, erifinin bir k,tæa haritai musattahas,d,r. 2 May,s 1286

Yaln,z 50 kuru te himi vezne k,l,nm, t,r.

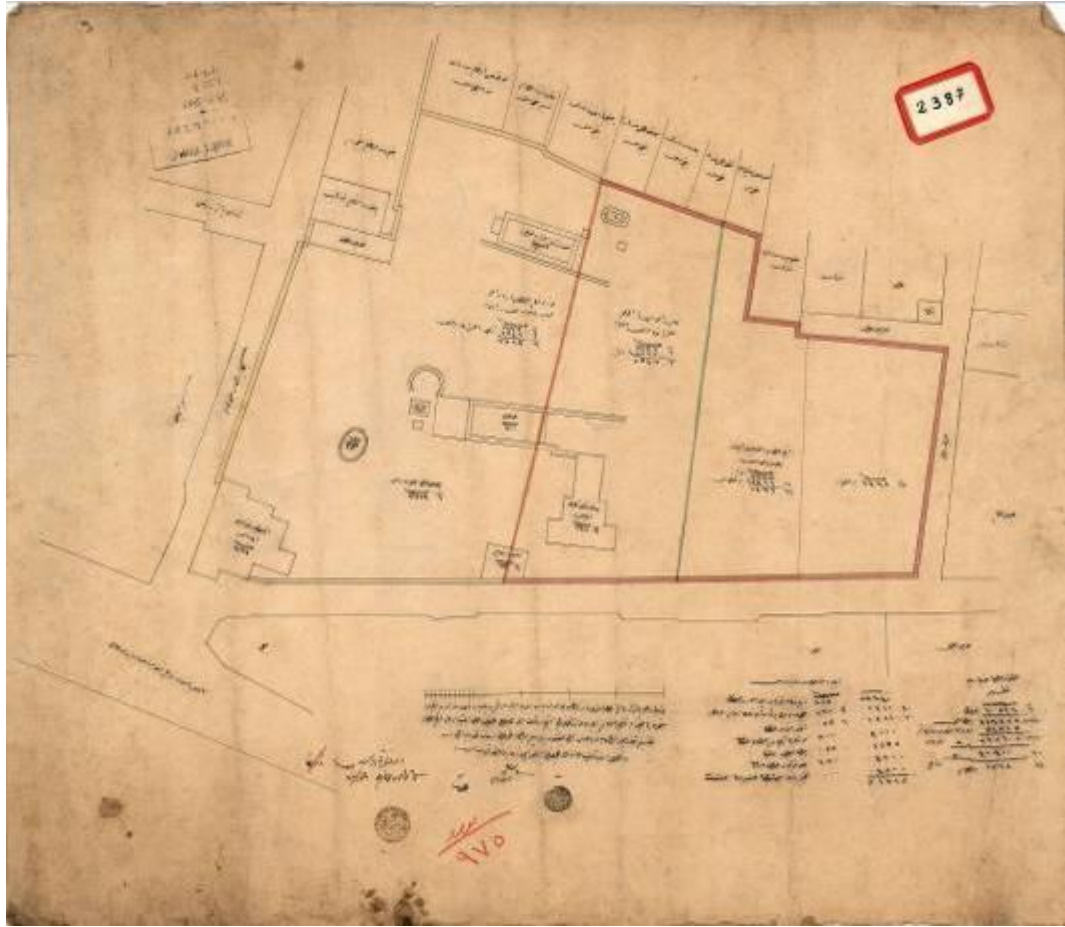
ekil B.1: (BOA Harita Ar ıvi S,ra No:011 Dosya No:093).

EK C.

Üsküdar'da Nazarba , mahallesinde ve soka ,nda 15 numara ile murakkam bir bab vak,f menzil ve e car-, müsmireli bahçeye Nezire Han,m ile mü tereklerinin 2 vak,f ile mahlut 9 hisse itibariyle 2 hissesi taksim tefrik olup furuht olunaca ,ndan tersim olunan haritas,ndan kopya olarak bir nüshas,n, kütüphanede mahfuz olmak üzere bir k,tas, kopya edildi.

Te rin-i Sani 1291 Mahmud Aziz (Kas,m/ Aral,k 1875)

ekil C.1: (Atatürk Kitaplı , Harita Ar ıvi Kay,t No: 4281).

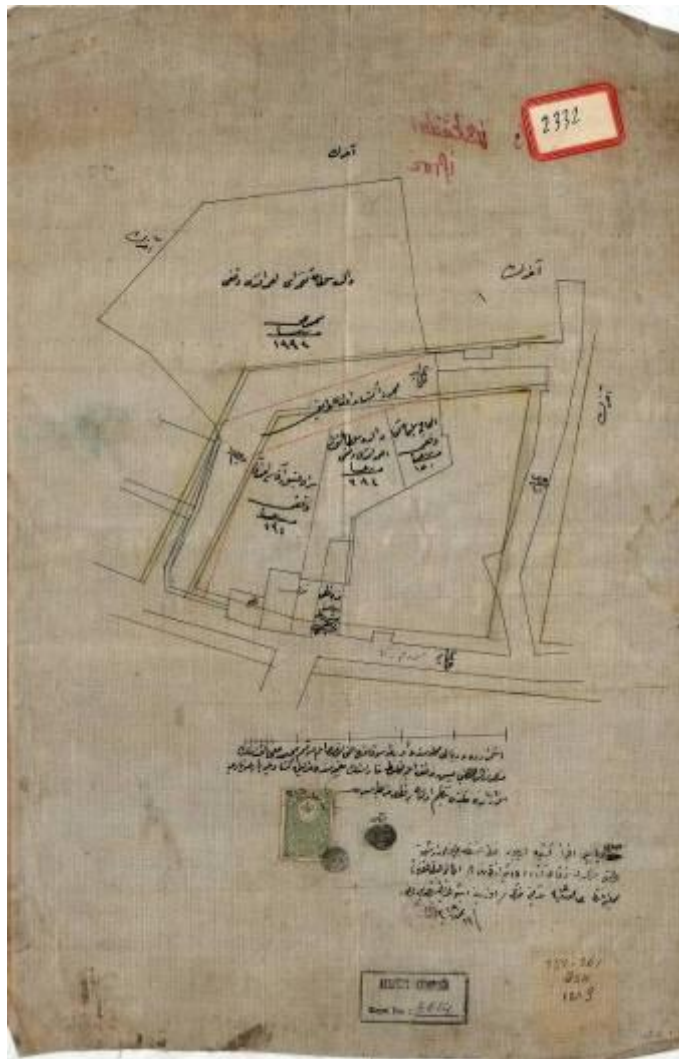
EK D.

Üsküdar'da Durbali mahallesinde orta sokakta 6 numara ile murakkam Mehmet Ali Efendi'nin mutasarrıf olduğu 5 vakıf ile mahlut hanesinin bahçesinde tarik kü adıyla parça parça ifraz edeceğinden tanzim olunan bir kütüphane haritasıdır.

Sarı boya ile ahirene keşide edilen hattın istikamet mucibince onarın olarak sokak kü adını ve diğer yapılarında ana tevfiği hakkındaki mealisi emanetin 12 Temmuz 1319 tarihli müzekkeresi 28 Temmuz 1903 üzerine işbu harita tasdik olunur.

16 Temmuz 1319 ehremaneti

2 A ustos 1903 onay,

ekil D.1: (Atatürk Kitapları, Harita Arşivi Kayıt No: 3614).

EK E.

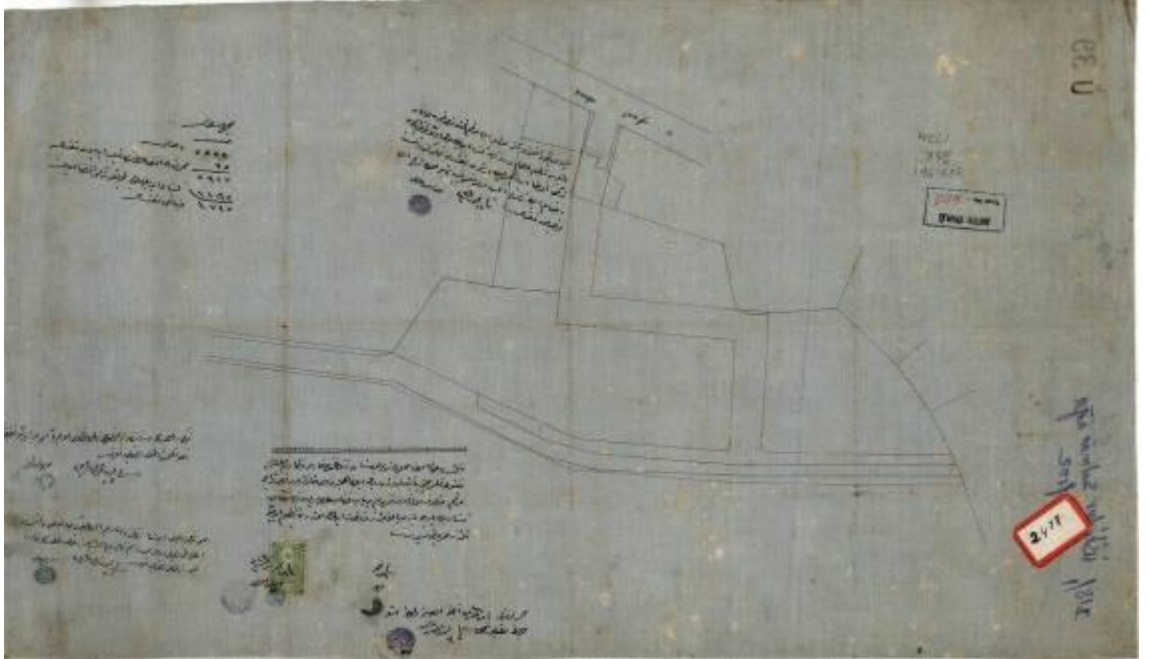
bu harita dâhilinde 8 numara ile murakkam taht-, tasarrufunda bulunan i bu k,tça arsam derunundan kü ad edilecek olan tarik için terki iktiza eden 75 ar ,n miktar, mahalli kendi hüsn-i r,zam ile terk etmi oldu umu mübeyyin i bu mahalle erk ile tasdik k,l,nd.,

11 Temmuz 1324 sahib-i arsa Mehmed (24 Temmuz 1908)

Bu harita kapsam,nda eskiden mülkiyetimde bulunan 8 numara ile gösterilmi arsam,n içinden geçecek yol için terk etmem gereken 75 ar ,n (43 m2) yeri kendi r,zamla terk etti imi beyan ederim

Üsküdar'da Selmana a mahallesinde Bostan soka ,nda hariciye nezarat-i celilesi mektubi kalemi mümeyyiz rekiki Firuzan Bey ile hem ireleri han,m,n 10 numara ile murakkam mutasarr,f olduklar, münhedim bir bab konak arsas, derunundan sokak kü ad,yla parça parça bilifraz fûruht edilmek üzere tanzim edilen ifraz haritas,d,r.

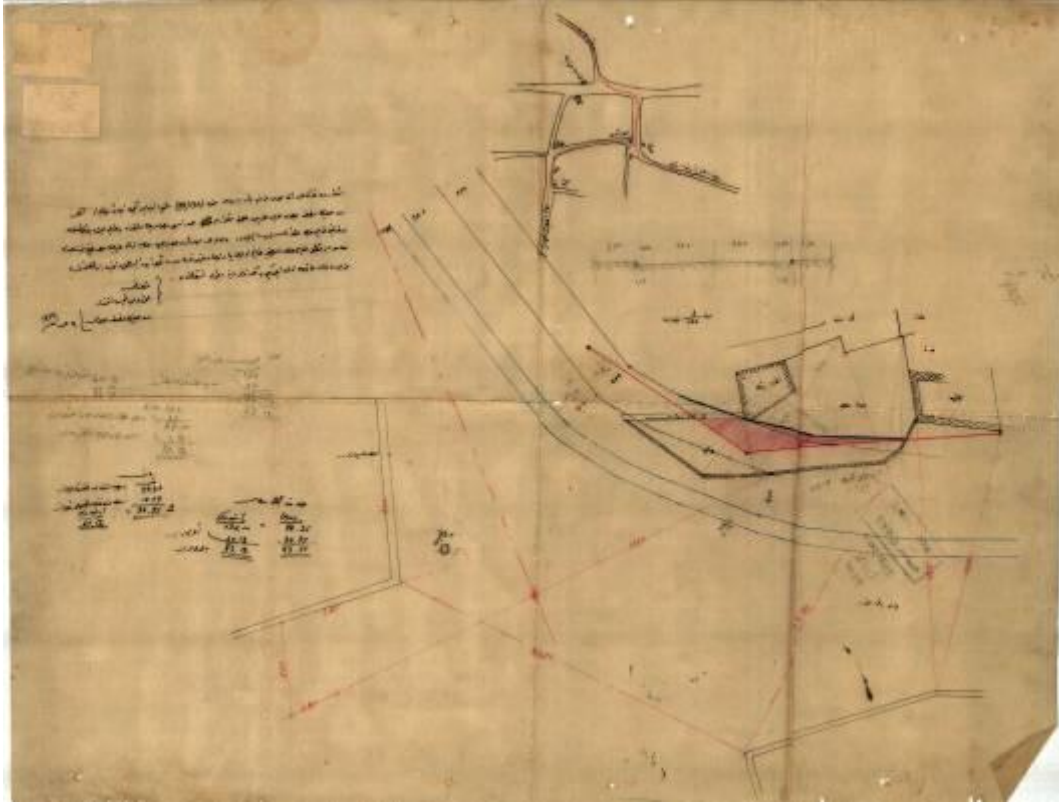
Meclis-i Emanetin 1 Te rin-i Sani 1324 tarihli ilam,na merbut i bu harita tasdik k,l,nd., 3 Te rin-i Sani 1324 (Kas,m / Aral,k 1908)

ekil E.1: Atatürk Kitaplı , Kay,t No: 4113.

EK F.

Üsküdar'da Tevasi Hasan A a mahallesi Tunus Ba , caddesi No:44 ehriye 15 akça icarei müecelleli mahallinin n,sf hissesi harameyni muhtemereyn mulhakan Üsküdar'da adl, esbak Süleyman Pa a vakf,ndan bir taraf, çe me bir taraf, í í .. ve tarafeyni tariki amm mikdar, 100,00(100)dür. Balada muharrer icareden hisse vecebiyyet sahibi evveli Hatice Han,m ibneti Abdullah muameleli bir k,tøa zayi arzuhali mucibince zayi oldu u beyan olunan at,k temessuk badema zuhur eder ise amel ve ihtiyar olunmak üzere mezburenin vefat,yla terk eyledi i bir nefer evlad,na icrai istiklalinde mutasarr,f, mahdumu Tahsin Efendi set mahallinin n,sf hissesi 9 Haziran 1317 (22 Haziran 1901)

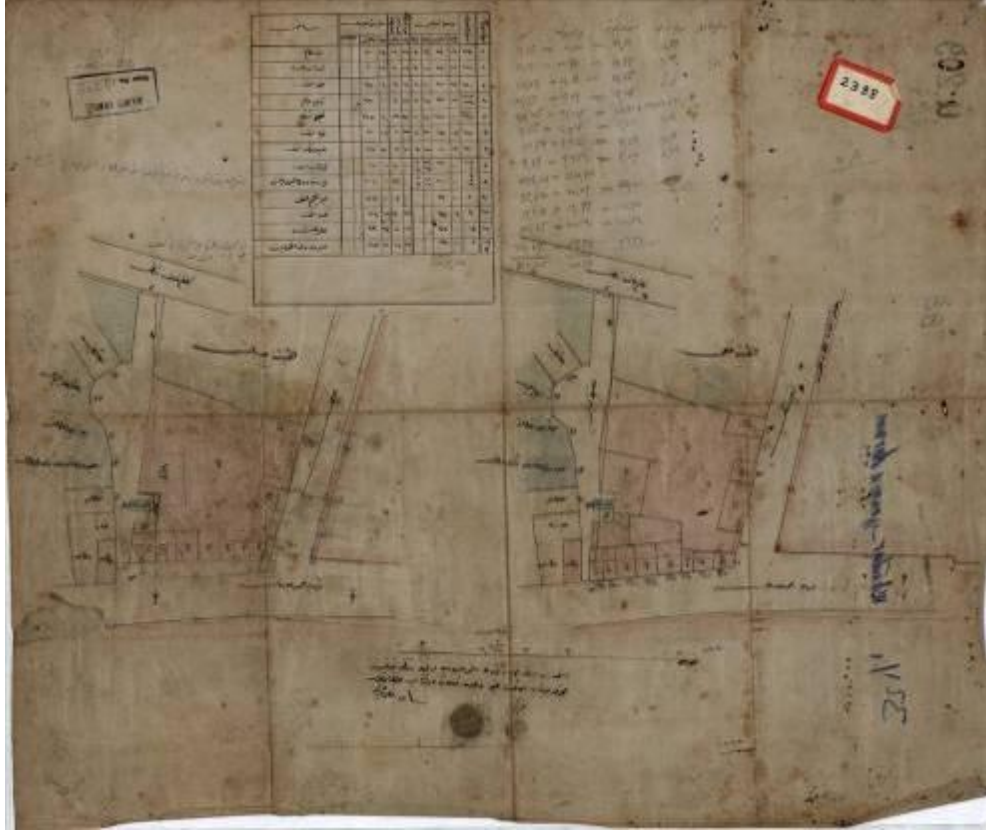

ekil F.1: Atatürk Kitaplı, , Kay,t No: 4282.

EK G.

Üsküdar'da çar ,boyunda Karacaahmed caddesi ile Uncular soka , telakkisinde muhterik bulunan emakinin at,k ve cedid hallerini irae eder haritai mevkiyesidir.

12 May,s 1325 (25 May,s 1909)

ekil G.1: Atatürk Kitapı, , Kayıt No: 4279.

ekil G.2: Pervitch Haritası, 62 no'lu paftadan ve halihazır haritadan detay.

EK H.

ekil H.1: Atatürk Kitapı, Kayıt No: 3753.

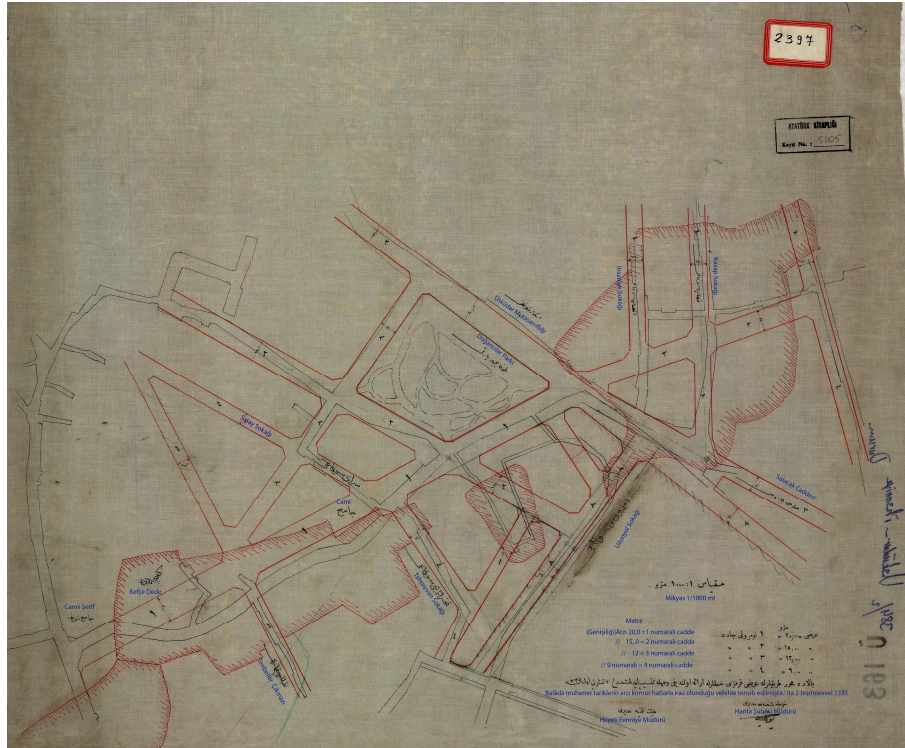

ekil H.2: Pervitich haritası, Pafta no 58'den detay.

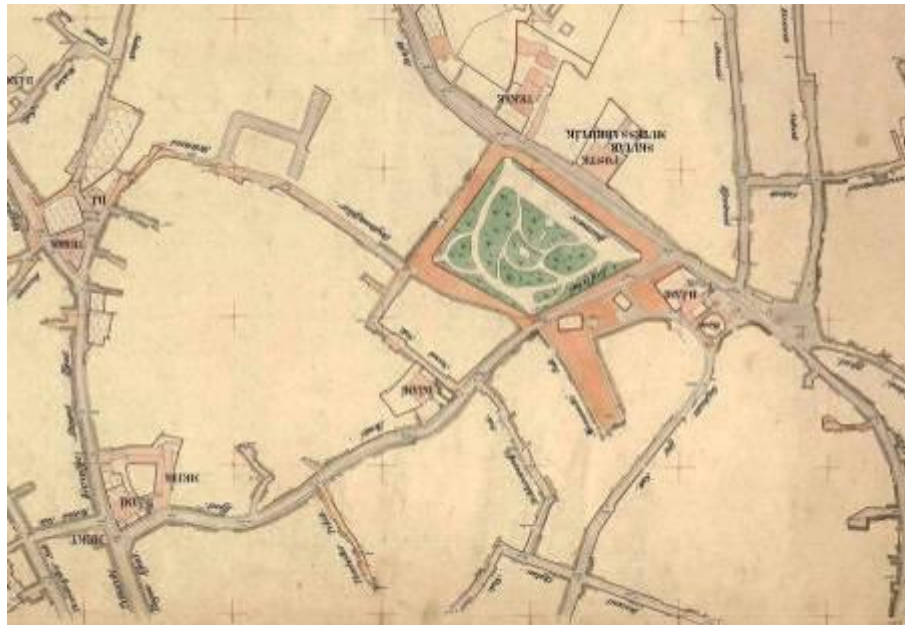

ekil H.3: Halihazır haritada sokağın günümüzdeki durumu.

EK I.

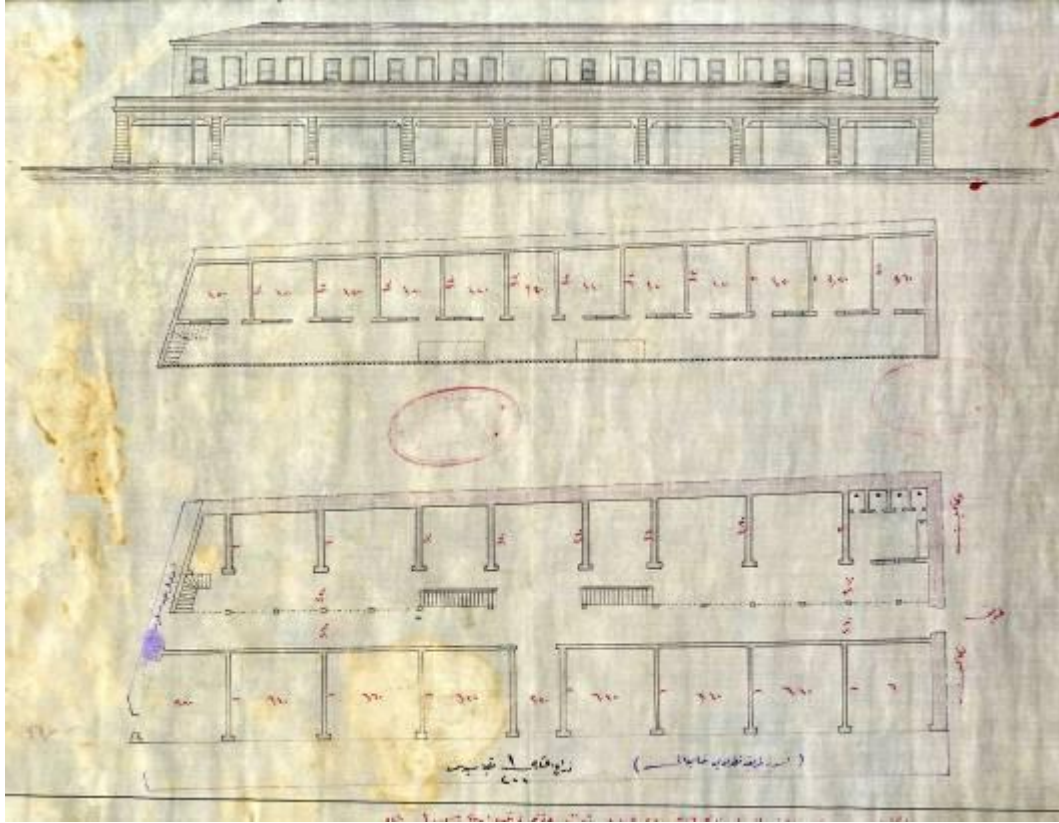

ekil I.1: Do anc,lar Çevresi Yol Geni likleri Düzenleme Planı, 2 Te rinievvel 1335
(2 Ekim 1919) (Atatürk Kitapları, Harita Arşivi Kayıt No: 5105)

ekil I.2: Alman Mavileri Haritası, Pafta no: D.8

EK J.

ekil J.1: Üsküdar'da Araba Vapuru İskelesi Civar,nda Bulunan Harap Bir Han,ın (Han-Sebil) Yıkılarak Yeniden İnşaatı Hakk,ında Hazırlanan Plan ve Cepheden Görünümü (BOA Ş,ra No: 90, Dosya No:541)

Tesviye tarikden dolayı, zirai Osmani 1/200 ölçeğinde zayıf,
Üsküdar'da araba vapuru İskelesi civar,nda vaki harap han,ın han-sebil bil hedim müceddeden İnşaatı Hakk,ında tertib edilen resimdir.
12 Mart 1324 (25 Mart 1908)

EK K.

ekil K.1: Atatürk Kitaplı, , Harita Ar iv Kay,t No: 5043

(1)

Üsküdar Hacı Hısan Hatun Mahallesi'nin Pa aliman, Caddesinde 29,31,33, numaralı,
arsan, n tarika-i terk,yyat,ndan dolayı, matlubu (gerekeni)

286,00- umum terkiyyat

- 233,00- reyøen (nema, galle)

52,5- reyøen den fazla

233,5 ó reyøine kadar terkiyyat,

- 9- kar , taraf, n terkiyyat,

224,5

112,25 - tasnife faidesine tevfikan meccanen tarika terk edece i miktar

112,25 ó hisse-i gavniyesinden fazla tarika terki

52,5+112,25=164,75 bedeli itaa edilecek miktar

Bidayeten heyeti muhammenece behar metromurabban, n üçyüzelli guru ve tetkik
istimlak komisyonunca k, ymet takdir edilmi tir.

(2)

Kar , tarafta yer bedelinden

286,00

+ 9

295,00

iki taraf, n tarika terkiyyat,

147,5

n,sf,nda kaidesine tevfikān meccanen terki laz,m gelen

147,5

- 9

kendi terkiyyat,

138,5

derinlik itibariyle reyā tecavüz etmemek art,yla yer bedelinden
deyōini

8938

2653

(3)

bu 12 - soka ,n,n isī encümeni emanetinin 24 Mart (13)37 tarih _____
kadiyla edilerek yeniden mazbatas, tanzim ve tasdik edilmi tir

(1-4, 1337)

(4)

Heyeti fenniye encümeninin ila 10 ubat 1331 tarihli ve 964 numaral, karar,
mucibince çar ,boyu caddesinin istikameti badehu tetkik ve mütalaa edilmek üzere
meydan,n k,rm,z, ile çizilmi istikametleri muvaf,k görülmü ve iskele meydan,n,n
yeni ekline nazaran tarik vasata gelebilmek için k,rm,z, hatla be (ب) (ج) he hatt,na
kadar iraa olunan muaddel istikamet dahi 15mt arz,nda olmak üzere kabul ve tasdik
edildi. 19 Mart 1332

(5)

bu harita taraf,m,zdan tanzim ve tersim edilmi tir.

la 26 May,s sene1331 (8 Haziran 1915)

Mühendis

Mühendis

Mühendis

Fetal

Hayri

Sami evki

Tasdik k,l,nd, 19 Mart 1332 (1 Nisan 1916)

Mühür ehremaneti

(6)

ehremaneti

Heyeti Fenniyesi

ehir Haritas, ubesi

Üsküdar Meydan, (stikameti K,r,m,z, hatlarla iraa olundu u vechile)

Arz, 15 metre = Üsküdar meydan,n,n B (ب) ve C (ج) hatt,na kadar mümted cadde

- Balâda muharrer meydan ve caddenin istikametleri ve k,r,m,z, hatlarla iraa olundu u vecihle tensip edilmi tir.

- la ubat 1332

- Heyeti Fenniye Müdürü

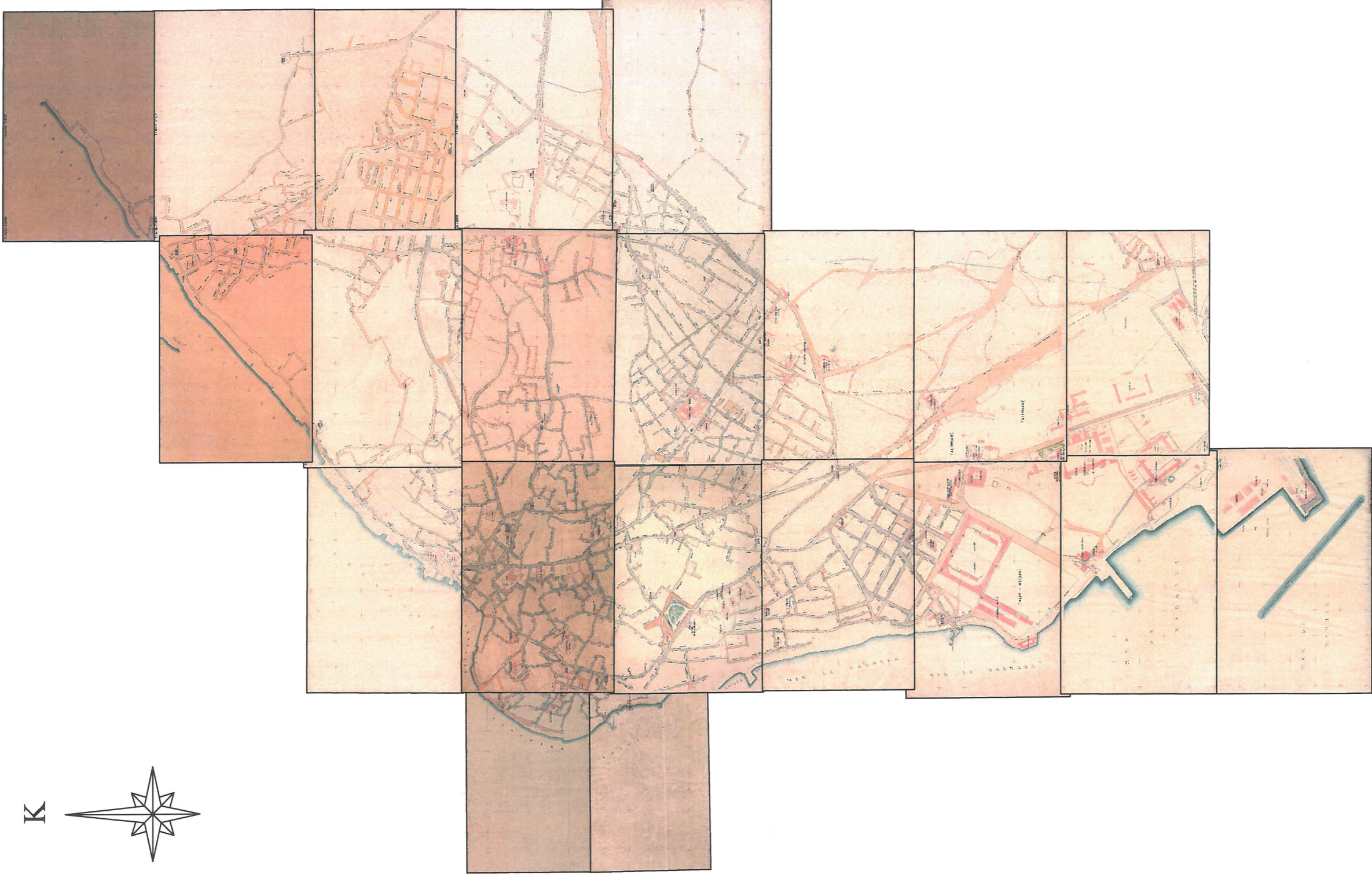
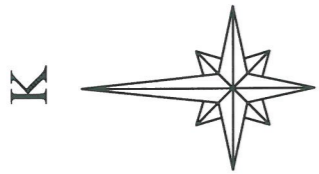
Harita ubesi Müdürü

- mza

mza

EKL:

İSTANBUL TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ
RESTORASYON
PROGRAMI
DOKTORA
TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR K. KUTGÜN
EYÜPGİLLER

HAZIRLAYAN:
ALİDOST ERTUĞRUL
502022151

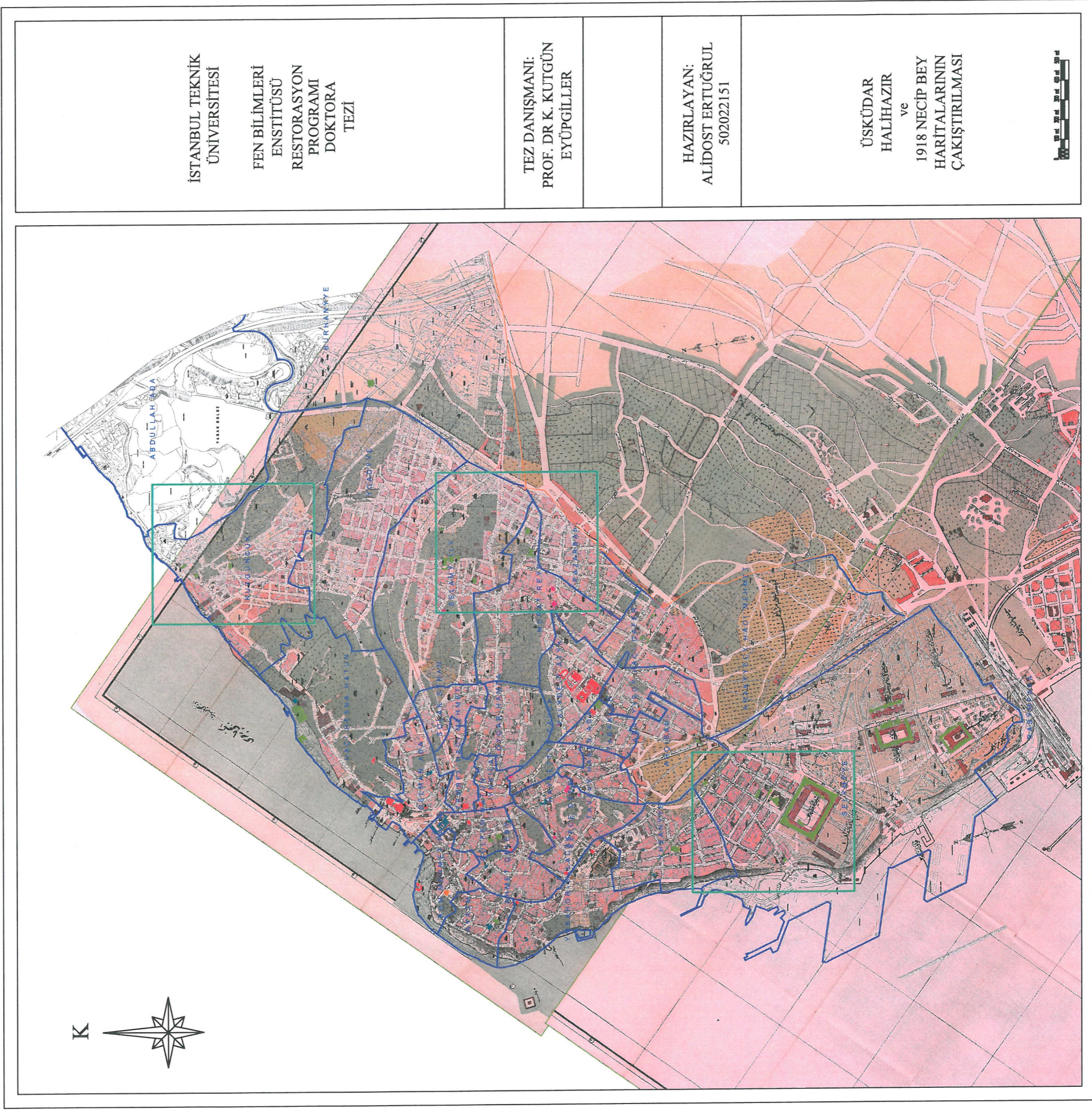
ÜSKÜDAR
ALMAN
MAVİLERİ
HARİTALARI
BİRLEŞTİRİLMESİ

Şekil Ek L1: Alman Mavileri - Halihazır Harita Çakıştırılması

EK M:

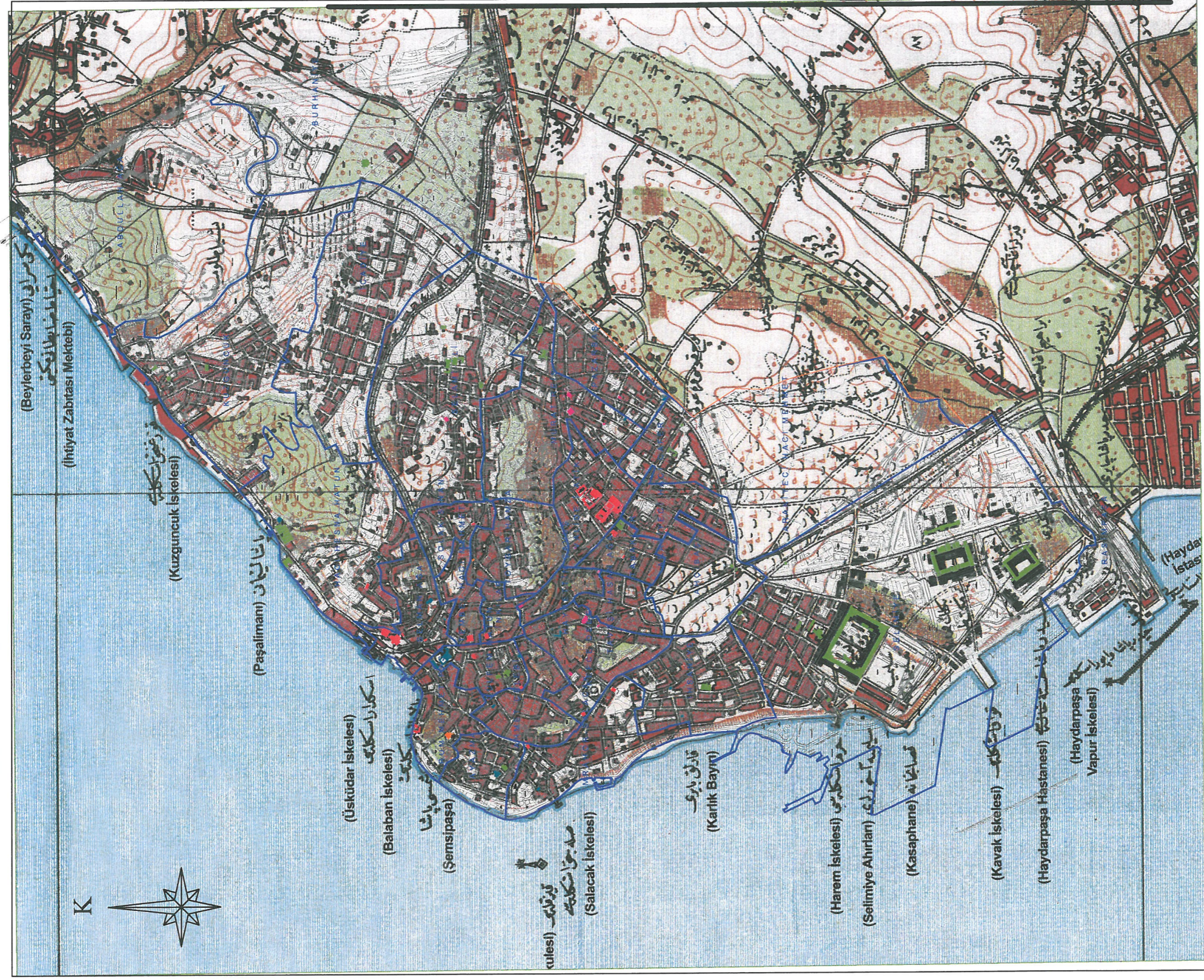

Şekil Ek M1: Necipbey Haritaları - Halihazır Harita Çakıştırılması

EK N:

İSTANBUL TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ
RESTORASYON
PROGRAMI
DOKTORA
TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR K. KUTGÜN
EYÜPGİLLER

HAZIRLAYAN:
ALİDOST ERTUĞRUL
502022151

ÜSKÜDAR
HALİHAZIR
VE
1911 ERKÂN-I HARBİYE
HARİTALARININ
ÇAKIŞTIRILMASI

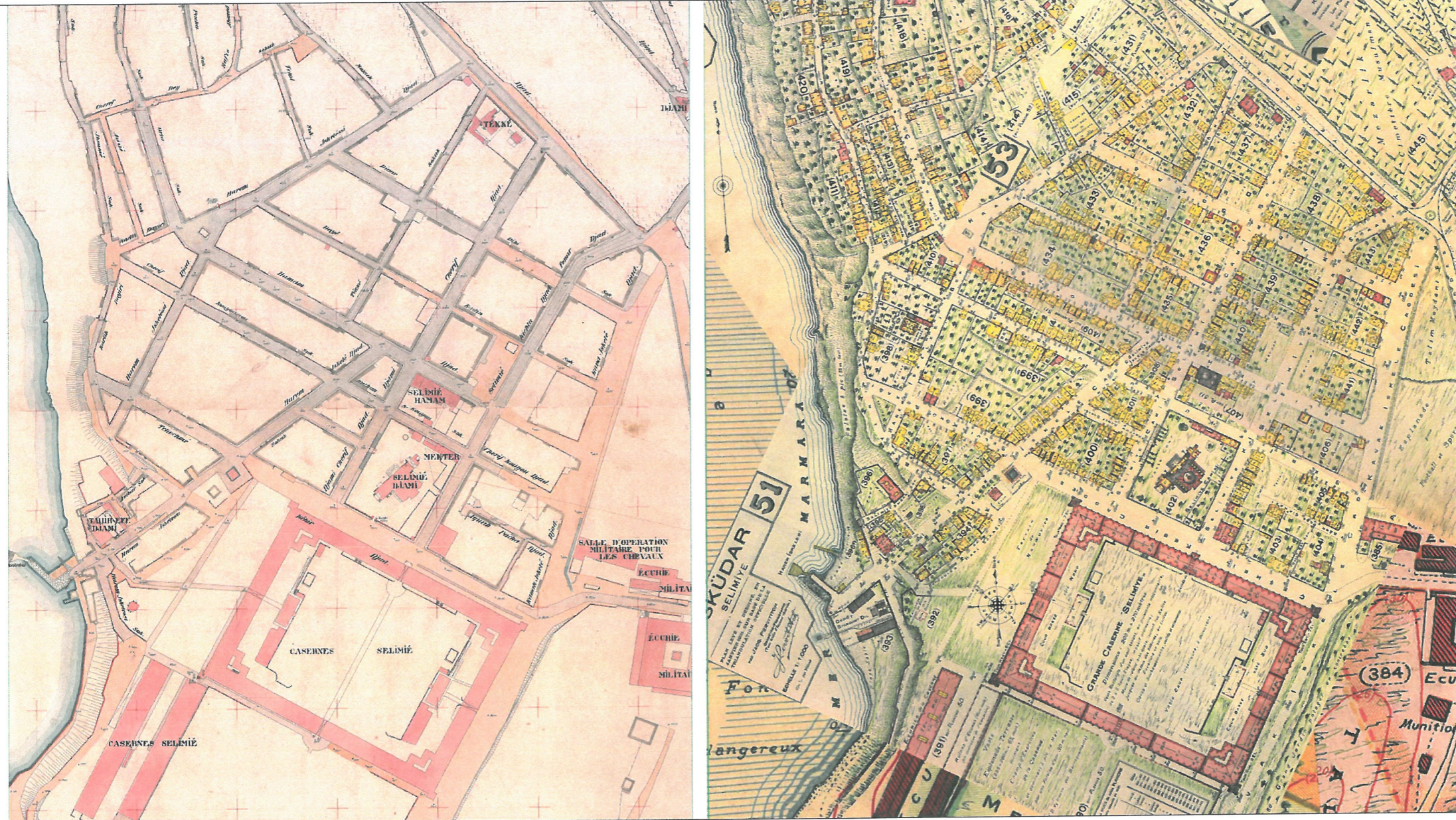
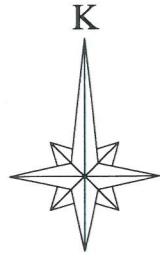
Şekil Ek N1: Bilad-ı Selase - Halihazır Harita Çakıştırılması

EKO:

İSTANBUL TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ
ENSİTİTÜSÜ
RESTORASYON
PROGRAMI
DOKTORA
TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR K. KUTGÜN
EYÜPGİLLER

HAZIRLAYAN:
ALİDOST ERTUĞRUL
502022151

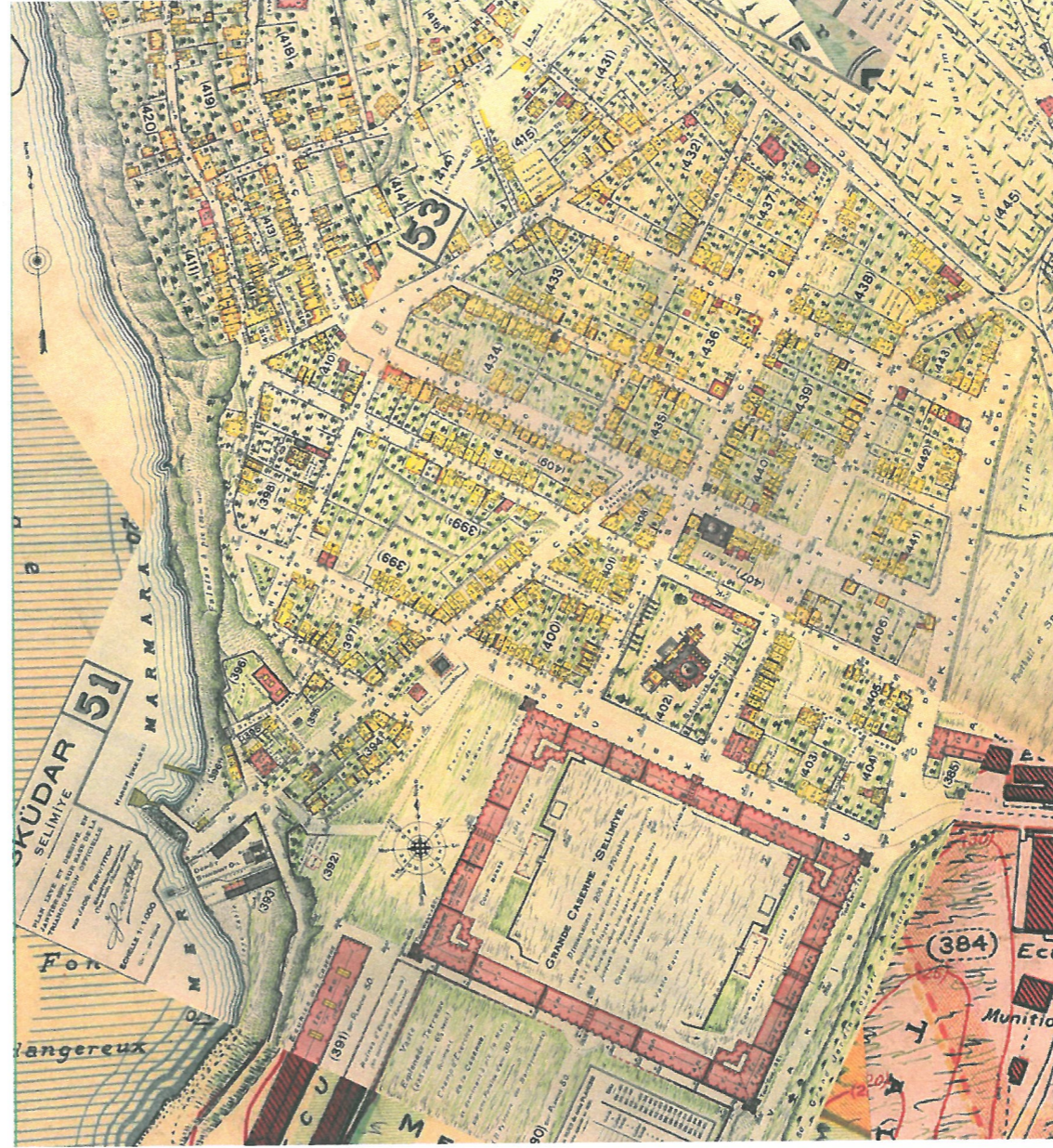
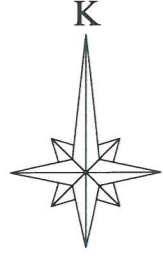
EK P.
SELİMİYE
YERLEŞİMİNİN
ALMAN MAVİSİ
VE
PERVİTİTCH
HARİTALARINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI

İSTANBUL TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ

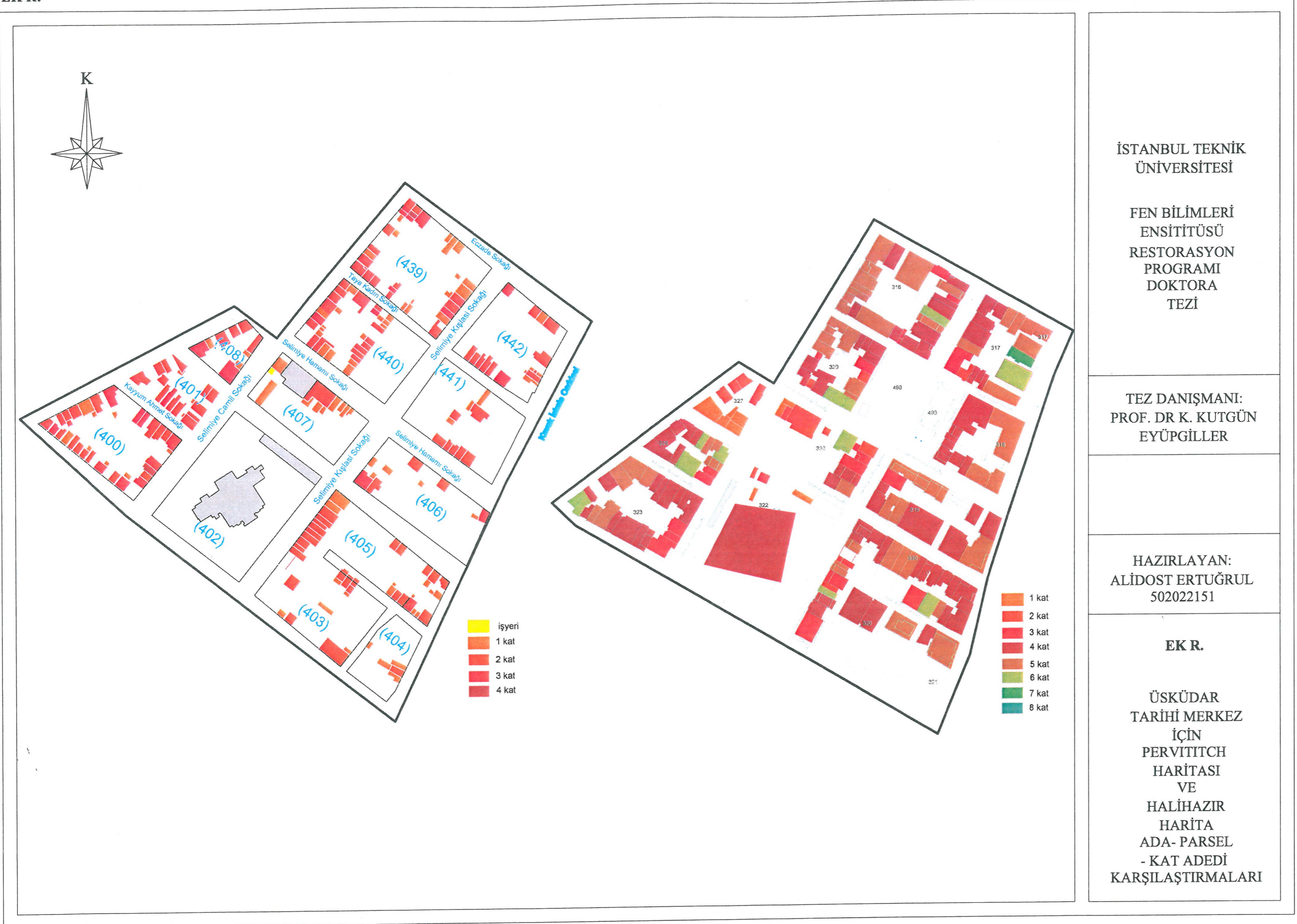
FEN BİLİMLERİ
ENSİTİTÜSÜ
RESTORASYON
PROGRAMI
DOKTORA
TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR K. KUTGÜN
EYÜPGİLLER

HAZIRLAYAN:
ALİDOST ERTUĞRUL
502022151

EK R.
ÜSKÜDAR
TARİHİ
MERKEZ
ALMAN
MAVİSİ
VE
PERVİTİTCH
HARİTALARINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI

Şekil Ek R2: Üsküdar Tarihi Merkez için Pervititch Haritası ve Halihazır Harita Ada- Parsel - Kat Adedi Karşılaştırmaları

İSTANBUL TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ
ENSİTİTÜSÜ
RESTORASYON
PROGRAMI
DOKTORA
TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR K. KUTGÜN
EYÜPGİLLER

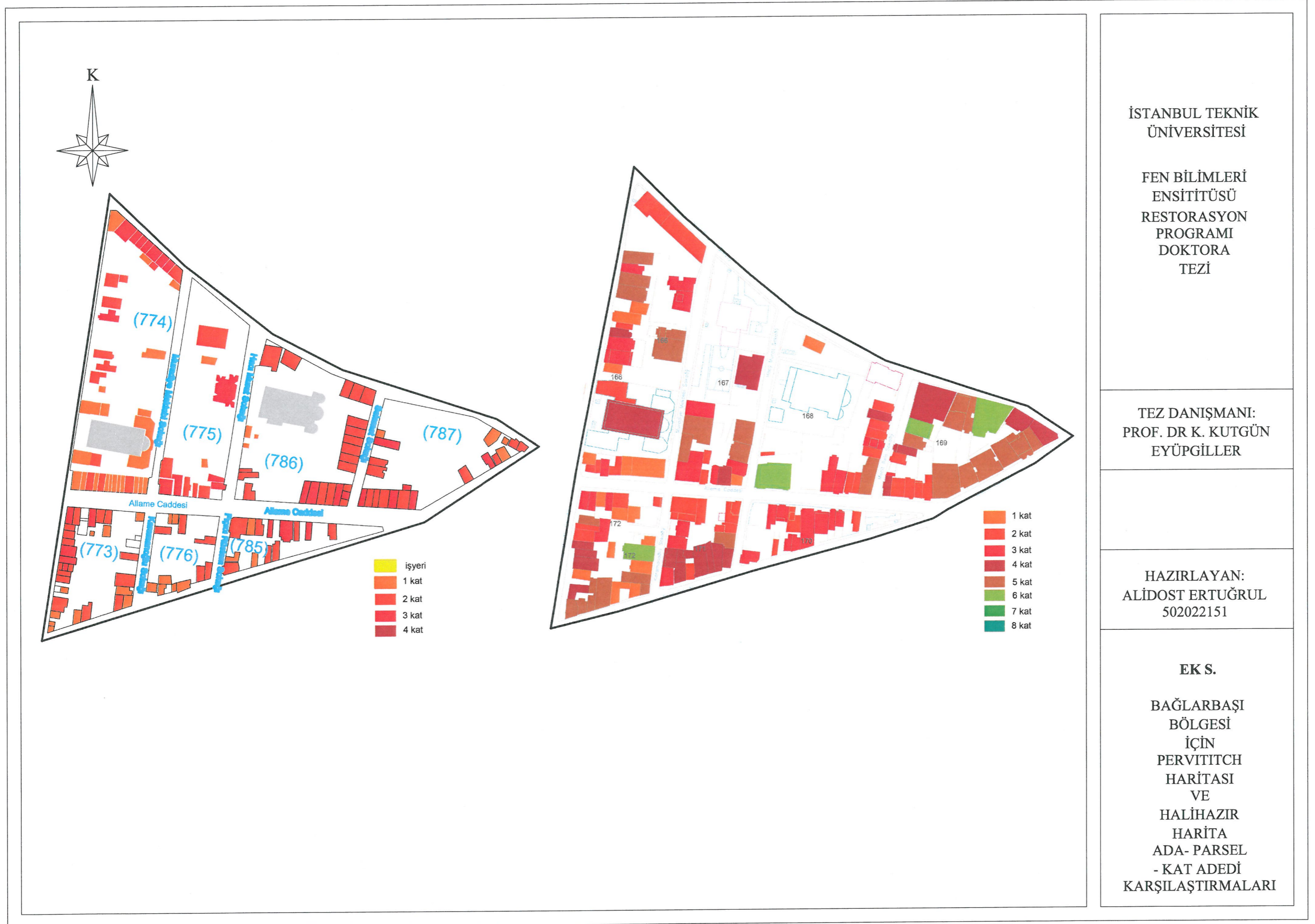
HAZIRLAYAN:
ALİDOST ERTUĞRUL
502022151

EK S.
BAĞLARBAŞI
BÖLGESİ
İÇİN
ALMAN
MAVİSİ
VE
PERVİTİTCH
HARİTALARININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Şekil Ek S1: Bağlarbaşı Bölgesi için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarının Karşılaştırılması

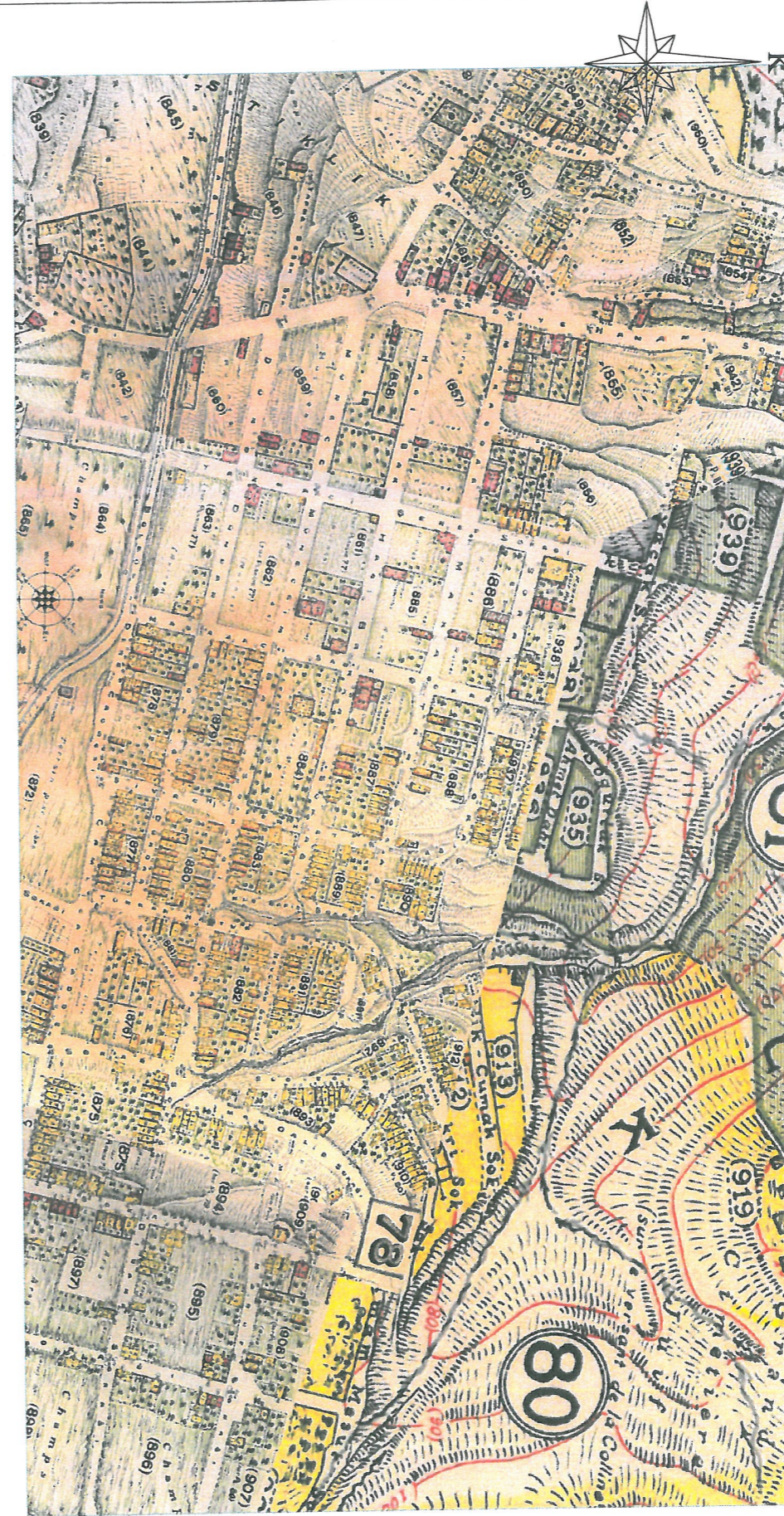

Şekil Ek S2: Bağlarbaşı Bölgesi için Pervititch Haritası ve Halihazır Harita Ada- Parsel- Kat Adedi Karşılaştırmaları

İSTANBUL TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ
ENSİTİTÜSÜ
RESTORASYON
PROGRAMI
DOKTORA
TEZİ

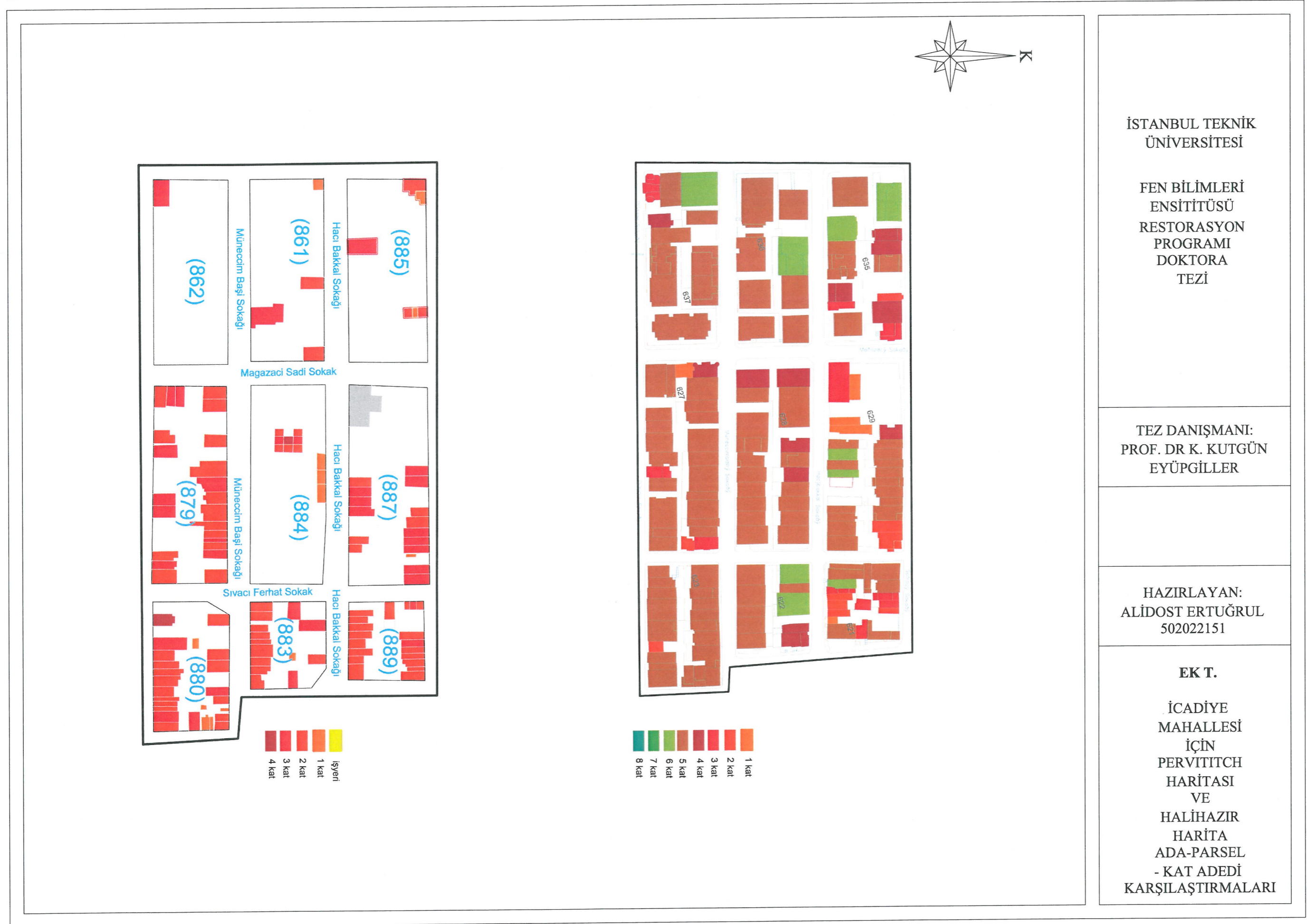
TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR K. KUTGÜN
EYÜPGİLLER

HAZIRLAYAN:
ALİDOST ERTUĞRUL
502022151

EK T.
İCADIYE
MAHALLESİ
İÇİN
ALMAN
MAVİSİ
VE
PERVİTİTCH
HARİTALARININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Şekil Ek T1: İcadiye Mahallesi için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarının Karşılaştırılması

Şekil Ek T2: İcadiye Mahallesi için Pervititch Haritası ve Halihazır Harita Ada-Parsel - Kat Adedi Karşılaştırmaları

İSTANBUL TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ
ENSİTİTÜSÜ
RESTORASYON
PROGRAMI
DOKTORA
TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR K. KUTGÜN
EYÜPGİLLER

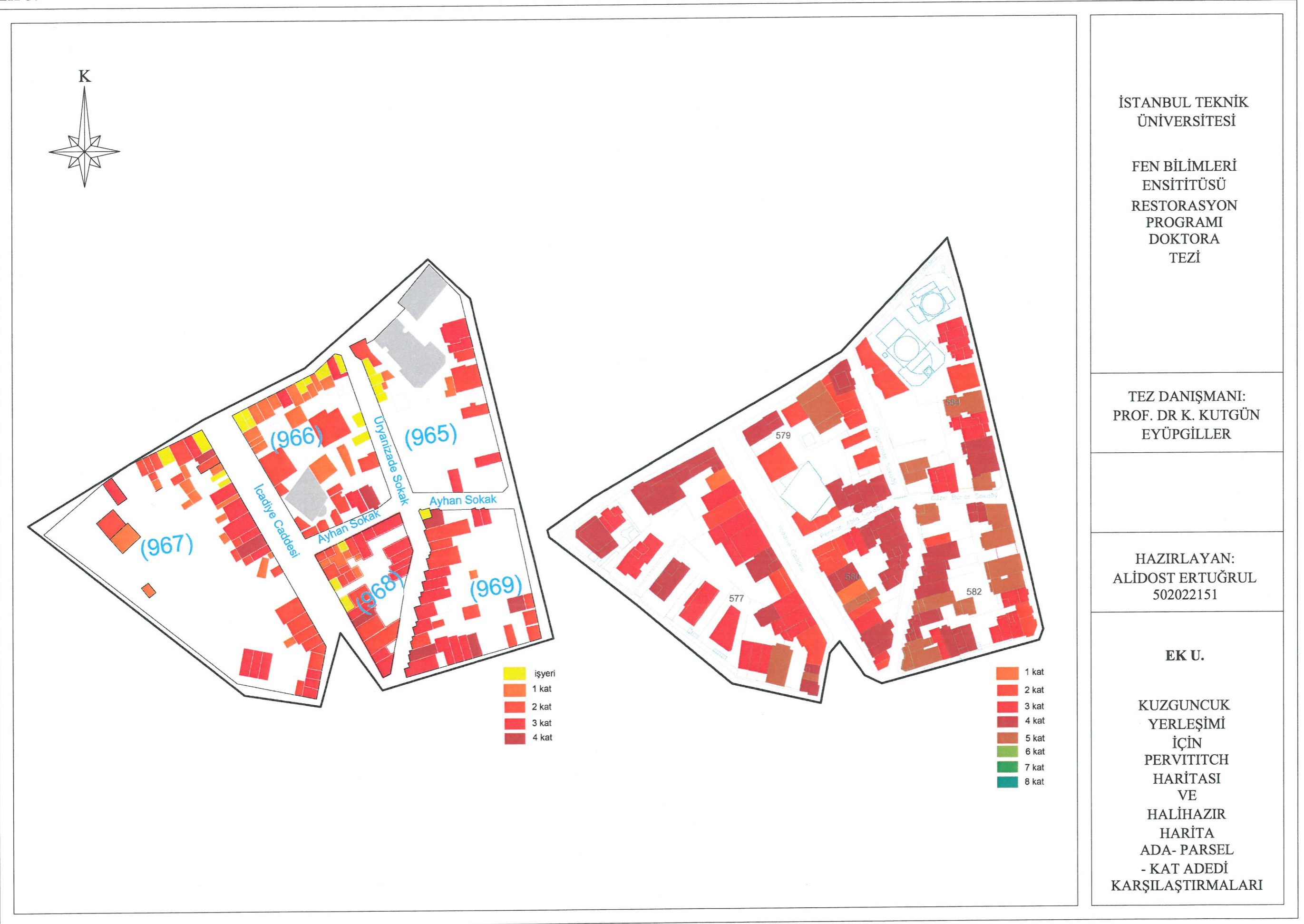
HAZIRLAYAN:
ALİDOST ERTUĞRUL
502022151

EK U.
KUZGUNCUK
İÇİN
ALMAN
MAVİSİ
VE
PERVİTİTCH
HARİTALARININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Şekil Ek U1: Kuzguncuk için Alman Mavisi ve Pervititch Haritalarının Karşılaştırılması

Şekil Ek U2: Kuzguncuk Yerleşimi için Pervititch Haritası ve Halihazır Harita Ada- Parsel - Kat Adedi Karşılaştırmaları

ÖZGEÇM

Ad Soyad: Alidost ERTU RUL

Do um Yeri ve Tarihi: Konya -1975

Lisans Üniversitesi: Yıldız Teknik Üniversitesi

Yüksek Lisans: İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE, Mimarlık Tarihi Bölümü

Tez Konusu: Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Mevcut Hamamlar,ö

Yayın Listesi:

▪ **Ertu rul, A.,** 2003. Fatih İçesi Hamamlar,, *Fatih İlk İstanbul* kitab, içerisinde bölüm, s.143-151, Fatih Belediyesi Başkan Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, İstanbul.

Ertu rul, A., 2007. Üsküdar Kentsel Dönüşümünde Batı, Etkilerle Oluşan Üç Semt Kuzguncuk, Balıbaşı, Selimiye, *Üsküdar Sempozyumu IV. Bildiriler* cilt I içinde, s. 57-72, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul.

▪ **Ertu rul, A.,** 2009. Sinan'ın Kenti İstanbul, İstanbul'da Sinan'ın Mirası, *Sinan Mirası* kitab, içerisinde makale, s.103-134, Mimar Sinan'ın Mirası Sempozyumu Bildirisi, Mimarlar Odası, Kayseri Şubesi Yayınları, Kayseri.

▪ **Ertu rul, A., ve Köse, F.,** 2009. Süleymaniye Hüseyin Kethüda Darülcemal, Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projesi, *Restorasyon Konservasyon Dergisi*, sayı: 2 içerisinde makale, s.32-49, BB KUDEB Müdürlüğü, İstanbul.

▪ **Ertu rul, A.,** 2010. Hamam Yapımları ve Literatürü, TAL D, Türkiye Literatür Araştırmaları, Dergisi, Türk Mimarlık Tarihi Sayısı, Bahar 2009, Sayı: 13, s. 241-266, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul.

▪ **Ertu rul, A.,** 2010. XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri, TAL D, Türkiye Literatür Araştırmaları, Dergisi, Türk Mimarlık Tarihi Sayısı, Bahar 2009, Sayı: 13, s. 293-312, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul.

▪ **Ertugrul, A., ve Nardere, S.,** 2010. Dünya Kültür Mirası ve Otantiklik Kavramı, BB KUDEB Kargir Yapımlarda Koruma ve Onarım. Seminer Bildirisi, KUDEB Başkan Atölyesi 2009 Etkinlikler Kitabı, İstanbul.

▪ **Ertugrul, A.,** 2010. Süleymaniye'de 569 Ada 13 Parsel'deki Başkan Evin Restorasyonunun Projelendirilmesi ve Uygulanması, BB KUDEB Kargir Yapımlarda Koruma ve Onarım. Seminer Bildirisi, KUDEB Başkan Atölyesi 2009 Etkinlikler Kitabı, İstanbul.

E-posta adresi : alidostertugrul@gmail.com

